

JAINSITE E-BOOKS LITERATURE

**JAIN HISTORY • JAIN GRANTH • JAIN SUTRA
JAIN VIDHI • JAIN STORY • JAIN ASTROLOGY**

And Many More Books in Gujarati, Hindi & English

જૈનસાઇટ ઇ-બુક્સ લિટરેચર ના સંપૂર્ણ લાભાર્થી
શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

પાર્શ્વદર્શન બિલ્ડીંગ, ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણ રોડ,
(જુના નાગરદાસ રોડ), અંધેરી (પૂર્વ), મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૬૯.

www.jainsite.com

Blessings : P. P. PANYAS SHREE NIPUNCHANDRA VIJAYJI M. S.

Inspired by : MUNI BHAGYACHANDRA VIJAYJI M. S.

Created by :

E-mail: info@jainsite.com • Tel.: 09867711171

॥ ॐ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

જેન ઈ-બુક્સ ના સંપૂર્ણ લાભાર્થી

શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

॥ ॐ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

ट्रस्टनी नोंधणी नं. F-4210 (BOM)
सोसायटीनी नोंधणी नं. Bombay 381/1976 G.B.B.S.D.

श्री शैलाम्बर मूर्तिपूजक जैन संघ, अंधेरी (पूर्व)

पार्श्वदर्शन भिर्डींग, डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्ण रोड, (जुना नागरदास रोड),
अंधेरी (पूर्व), मुंबई - ४०० ०६६.

प्रस्तावना

अनेक परमोपकारक आचार्य देव ज्ञानी, तपस्वी मुनिराज, सेवाभावी साध्वीजु भगवंताना अद्वितीय-अद्भूत-अवर्णनीय आशिर्वाद्यी तथा महापवित्र मंत्रोच्चार अने विधि विधान द्वारा स्थापित आकर्षक अलौकिक अनेक अने मनमोहक रज्ज्मा भगवान श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथजु मनोरम्य, नेत्र द्विपक लावण्यमय प्रतिभाजुने मूणनायक तरीके भिराजमान करेल देवविमान तुल्य तीर्थसभ जिनालय अटले मारुं-तमारुं अने आपणा सहजु श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथजुं शिपरभंधी जिनालय तथा धीर-वीर-गंभीर-सरण-भक्ति-धार्मिक पापभीरु दानवीर अने उत्तमोत्तम श्रावक-श्राविकाओथी जनेलो रपमा तीर्थकर तरीके ओणपातो श्री श्वे. मू. जैन संघ, अंधेरी (पूर्व) अटले अमारो श्री अने सरस्वतीथी सभर जनेलो विनयी-विवेकी अने गुणभगवंतानो कृपापात्र जनेल चारे तरफु अे दशे दिशाओमां जैनम् जयति शासनम् नी यशोगाथा नो विजयघोष १४ राजलोकमां गुंजतो करनार अटले अमारो श्री श्वे. मू. जैन संघ अंधेरी (पूर्व) अनेक नाना मोटा धार्मिक अनुष्ठानो करनार श्री संघोने मद्दरूप जनेनार, अनेक पांजरापोणोने सहायभूत थनारो अनेक साधु-साध्वीजु भगवंताना वैयावस्यमां सहाय अयेसर, गृह जिनालयमांथी शरु थयेल आजे उत्तुंग गगनचुंभी आकर्षक शिपरभद्ध जिनालय जेमां देव-देवीओनी देवकुलिकाओ शोभी रही छे. श्री संघमां कायमी आयंजिल जातु-जे जे पाठशाणाओ, ज्ञानभंडार अटले श्री संघ शक्तिनुं नमूनेदार नजरालुं कहेवाय.

युगद्विवाकर प. पू. उपकारी गच्छना नायक आ. भ. श्री विजय धर्मसूरीश्वरजु म. सा. नी शुभ प्रेरणा मार्गदर्शक तथा तेमनी शुभ निश्रामां निर्मित अने स्थापित श्री जिनालय तथा प. पू. शतावधानी आ. भ. श्री जयानंदसूरीजुनी प्रेरणाथी ता. ४-४-१९७६ मां श्री संघनी स्थापनाना सुंदर विचारोनुं भीज आजे घेघुरो घटादार वृक्ष समान जनेयो छे. यमत्कारी अने अलौकिक मूणनायक श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ भगवानना दर्शन करीने जैन-जैनतरोनी घच्छाओ इलीभूत थरु छे.

निसहाय-अजोल जनेला टोरोनी अने पांजरापोणोने अमारो श्री संघे उदार हाथे मद्द करी छे तथा हालमां केणवणी क्षेत्रे, मेडीकल क्षेत्रे, साधर्मिक क्षेत्रे, अनुकंपा क्षेत्रे परा श्री संघनी ज अेक शाखा श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ इण्डिशन द्वारा आर्थिक सहाय चालु छे.

श्री श्वे. मू. जैन संघ वती

प्रमुज

શ્રી દશબૈકાલિક સૂત્ર

મૂળ, અર્થ અને વિવેચન સહિત

ક

લેખક અને સંપાદક :-

અધ્યક્ષશ્રી પૂ. આચાર્યદેવ

શ્રીવજ્ય સિદ્ધાન્તસાહિત

પ્રમાણભૂત શ્રીભદ્રકવિજયભટ્ટ સહાયક

JAINSITE.com

જૈન સંસ્કૃત સંસ્થાન

પ્રકાશક :-

શ્રી શશીકાન્ત ધોપટલાલ ટ્રસ્ટ વતી

શ્રી ધોપટલાલ મગનલાલ

ટે. શ્રી મગનલાલ સોલીબંદ કૈન સોપ્રાવટી

સાગરમતી-અમદાવાદ નં. ૫

ક

મૂલ્ય : ૭ રૂપિયા

श्री दशवैकालिक सूत्र

मूण, अर्थ अने विवेचन सहित

लेखक अने संपादक-
संघस्थविर पू. आचार्यदेव
श्रीविजय सिद्धिसूरीधरणा
पन्यासण श्रीलद्रंकरविजयण भडाराण
JAINSITE.com
जेनम् जयति शासनम्

प्रकाशक :

श्री शशीकान्त पोपटलाल ट्रस्ट वती
शा. पोपटलाल भगनलाल
ठे. श्री भगनलाल मोतीयंद जैन सोसायटी
साभरमती-अमदावाद नं. ५

मूल्य : ७ रुपिया

प्राप्तिस्थान-

(१) पोपटलाल नगीनदास शाह
डे. मस्कती मारकीट दुकान नं. ५
अमदावाद-२

(२) शेठ सुभाष रवचंद्र जेयंदा जैन विद्याशाळा.
दोशीवाडानी पोण, अमदावाद १

(३) पू. आ. श्री उदयसूरिण जैन संस्कृत पाठशाळा
उमाल सुवन जैन धर्मशाळा
पालीताळा (सौराष्ट्र)

जैन साईट
JAINSITE.com
जैन प्रवृत्ति शासनम्

आवृत्ति भीण

प्रत १०००

नम्र सूचन

इस ग्रन्थ के अभ्यास का कार्य
पूर्ण होते ही नियत समयावधि में
पीछ वापस करने की कृपा करें.
जिससे अन्य वाचकगण इसका
उपयोग कर सकें.

मुद्रक :-

शुक्ललाल पुरुषोत्तमदास पटेल
उत्कृष्ट मुद्रणालय
गांधीरोड पुल नीचे-अमदावाद-१

પ્રાસ્તાવિકમ્

ધર્મશાસ્ત્રોની ઉપયોગિતા—આત્મશુદ્ધિમાં વિશિષ્ટ આલમ્બન-ભૂત ધર્મગ્રન્થો ઉપર પ્રાસ્તાવિક લખવા માટે તે વિષયનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા અને યોગગણ, વગેરે આવશ્યક છે. એના અભાવે એ કામ અશક્ય નહિ તો દુઃશક્ય તો છે જ. એમ છતાં ગ્રન્થને લખતાં તેનો જે કંઈ વિશેષ મહિમા સમજાયો છે, તે વાચકોના લક્ષ્યમાં આવે અને તેઓ ગ્રન્થ પ્રત્યે બહુમાનવાળા બને, એ આશયથી કંઈક લખવા પ્રયત્ન કરું છું.

વસ્તુને સમજવા કે મૂલ્યાંકન કરવા માટે તે સંબંધી જ્ઞાન, વિવેક અને શ્રદ્ધા જોઈએ, તેના અભાવે એક વિશિષ્ટ વસ્તુ પણ સામાન્ય-રૂપે અને સામાન્યવસ્તુ વિશિષ્ટરૂપે સમજાય. જેમ એક હીરાની કિંમત ઝવેરી જેટલી સમજે તેટલી સામાન્ય માણસ, કે લોજનની આવશ્યકતા ભૂખ્યો સમજે તેટલી તૃપ્ત માણસ ન સમજી શકે, તેમ આત્મશુદ્ધિમાં માનવજીવનની સફળતા માનનારો ધર્મગ્રન્થોનું જેટલું મૂલ્ય-મહત્ત્વ આંકી શકે તેટલું જ્ઞાન ભૌતિકસુખમાં રાચનારો ન આંકી શકે, એ સામાન્ય બુદ્ધિથી સમજાય તેવું સત્ય છે. પણ તેથી વસ્તુની કિંમત ઘટતી નથી. હીરા તે હીરા અને લોજન તે લોજન છે જ. એમ ધર્મશાસ્ત્રો પણ ધર્મશાસ્ત્રો જ છે, અમૂલ્ય છે, અત્યંત ઉપકારી અને આવશ્યક છે. એના આશ્રય વિના કદાપિ સાચું સુખ મળે તેમ નથી.

ગ્રન્થની આગળપાણી—દશવૈકાલિક નામનો આ ગ્રન્થ એક વિશિષ્ટ ધર્મગ્રન્થ છે. એમાં આત્મશુદ્ધિ માટેની વિવિધ સામગ્રી લેવાઈ છે. આ ગ્રન્થના આલમ્બનથી આજ પૂર્વે સંખ્યાબદ્ધ આત્માઓ સન્માર્ગને પામી સાચા સુખને સાધી શક્યા છે, આજે પણ સાધે છે અને લવિષ્યમાં હજારો વર્ષો સુધી ભવ્યજીવે સાધી શકશે, એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

શ્રીગણુધરભગવંતો અને તે પછીના વિશિષ્ટજ્ઞાનીઓએ રચેલા હજારો ગ્રંથો કાળખળે નાશ પામ્યા અને પામશે, તેને સમજવાની બુદ્ધિ પણ ઘટી છે અને ઘટશે, કિન્તુ પ્રસ્તુત ધર્મગ્રંથ પ્રભુ શ્રીમહાવીર-દેવના શાસનકાળ સુધી વિદ્યમાન રહેશે, એના આલમ્બનથી પાંચમા આરાના છેડા સુધી લવ્યજીવો આરાધના કરશે, એ તેની એક વિશિષ્ટતા છે. આ ગ્રંથ કોણે, ક્યારે, ક્યા કારણે, કોને માટે રચ્યો ? એ એક ઐતિહાસિક ખીના છે, તેને સવિસ્તર લખવાનું આ સ્થળ નથી, તો પણ ગ્રંથના મહત્વને સમજવા ઉપયોગી હોવાથી અહીં ટૂંકમાં તે જોઈ લઈએ.

રચયિતા, રચનાકાળ અને રચવાનો હેતુ—ચરમતીર્થપતિ પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવની પાઠે પંચમગણુધર શ્રુતકેવળી શ્રી મુઘમસ્વામિજી થયા, તેઓની પાઠે નવાણું કોડ સોનૈયાનો અને પદ્મિની સરખી રૂપવતી ગુણુવતી આઠ સ્ત્રીઓનો લગ્ન સાથે જ ત્યાગ કરનારા અખંડ બ્રહ્મચારી, માતા-પિતા, સાસુ-સસરાઓ અને આઠે સ્ત્રીઓની (મતાન્તરે પાંચસો છવ્વીશની) સાથે દીક્ષા લેનારા ચરમકેવલી શ્રીજમ્બૂસ્વામિજી થયા. પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના નિર્વાણથી ચોસઠ વર્ષે તેઓ મુક્તિ પામ્યા અને તેઓની પાઠે ચોરી કરવામાં વ્યસની બનેલો પ્રસિદ્ધ ચોર પ્રલવ નામનો રાજપુત્ર, જે ઉપયુક્ત શ્રીજમ્બૂકુમારની ત્યાગવૃત્તિ અને વૈરાગ્યને જાણી આશ્ચર્ય પામ્યો અને તેઓના ઉપદેશથી વૈરાગી બનીને તેઓની પાસે જ દીક્ષા લીધી. તે સમ્પૂર્ણશ્રુતનિધિ શ્રીપ્રલવસ્વામિજી થયા.

તેઓએ પોતાની પછી કોણુ યોગ્ય આત્મા શાસનની અને શ્રીસંઘની રક્ષા કરી શકશે ? તે જાણુવા પોતાના વિશિષ્ટજ્ઞાનના પ્રભાવે જ્ઞેયું. ત્યારે અમણુસંઘમાં કે આવકસંઘમાં કોઈ આત્મા યોગ્ય ન દેખાયો. યોગ્યતા વિના આ જવાબદારીભયુક્ત સ્થાન જેને તેને આપવાથી શાસનને, સંઘને, આપનારને તથા લેનારને પણ

અહિત કરે, એમ સમજતા તેઓએ અન્યધર્મીઓમાં ઉપયોગ મૂક્યો. તે વખતે શ્રીરાજગૃહનગરમાં મોટા યજ્ઞને કરાવતો, સત્યનિષ્ઠ, લઘુકર્મી એવો શય્યાંભવ નામનો બ્રાહ્મણ તેઓને યોગ્ય જણાવ્યો. તેથી વિહાર કરી તેઓ રાજગૃહ ગયા, ત્યાં ઉદ્યાનમાં રહી એ બુદ્ધિમાન સાધુઓને સંકેત આપી ભિક્ષાર્થે નગરમાં મોકલ્યા. ગુરુના આદેશ પ્રમાણે ભિક્ષાર્થે ફરતા તે મુનિઓ જ્યાં શય્યાંભવ અને તેનો યજ્ઞમંડપ હતો ત્યાં ગયા અને ધર્મલાભનો આશીર્વાદ આપી પ્રવેશ કરતાં તેઓને યાજ્ઞિકોએ અટકાવ્યા. તેથી તેઓ 'અહો કણ્ટમહો કણ્ટ', તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરમ્' । એ શબ્દો બોલી યાજ્ઞ કર્યા. યજ્ઞદ્વાર પાસે બેઠેલા શય્યાંભવે એ શબ્દો સાંભળ્યા.

પસ, શય્યાંભવ માટે એટલા શબ્દો ઘણા હતા. મુનિઓના મુખે સાંભળેલા એ શબ્દોથી તે વિચારમાં પડી ગયો. 'કદાપિ ક્રોધાદિને વશ નહિ થનારા, નિઃસ્પૃહ અને સત્યના પાલક જૈન મુનિઓ કદાપિ અસત્ય બોલે નહિ' એવી સચોટ શ્રદ્ધા ધરાવનાર તેને લાગ્યું કે જૈન મુનિઓ આ યજ્ઞને તત્ત્વવિનાનો કહી ગયા, તેમાં કંઈ નુકારણ હોવું જોઈએ. એથી શંકાશીલ બનેલા તેણે પોતાના યાજ્ઞિકગુરુને તેનું રહસ્ય જણાવવા આગ્રહ કર્યો. પ્રારંભમાં તો યાજ્ઞિકે 'વેદો જ એક પરમતત્ત્વ છે' એમ કહી તેના ચિત્તનું સમાધાન કરવા માંડ્યું, પણ શય્યાંભવને એમાં તથ્ય લાગ્યું નહિ. એથી ક્ષાત્રતેજને પ્રકાશતા તેણે મ્યાનમાંથી શસ્ત્ર ખેંચીને સત્ય જણાવવા આગ્રહ કર્યો. તેથી ભય પામેલા ગુરુએ કહ્યું કે 'આ યજ્ઞસ્તંભની નીચે જૈનોના આરાધ્યદેવ શ્રીજિનેશ્વરની પ્રતિમા છે, તેનું ગુપ્ત પૂજન કરવાથી યજ્ઞ નિર્વિઘ્ન થાય છે, અન્યથા આહર્તધર્મોપાસક બ્રહ્મચારી સિદ્ધપુત્ર નારદ યજ્ઞને અવશ્ય વિઘ્ન કરે.'

યાજ્ઞિકગુરુના મુખે આ ઉકીકત સાંભળી સત્ય કહેવાથી શય્યાંભવે તેની પ્રશંસા કરી. પછી યજ્ઞસ્તંભ નીચેથી તે રત્નપ્રતિમા કઢાવી

દર્શન કર્યું અને તત્ત્વ જાણવા ઉત્સુક બનેલો શર્યંભવ તુર્ત જ તે મુનિઓના પગલે પગલે શીઘ્ર ઉઘાનમાં પહોંચ્યો. વિનયપૂર્વક શ્રીપ્રભવસ્વામિને વન્દન કરી પ્રમુદિત થયેલો તે ઉચિત સ્થાને ખેડો અને પોતાની તત્ત્વજિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી.

શ્રીપ્રભવસ્વામિએ પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું અને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય તથા અપરિગ્રહરૂપ મોક્ષના ઉપાયોનું શુદ્ધજ્ઞાન કરાવ્યું. તેઓના અનહદ ઉપકારથી ઋણી બનેલા શર્યંભવે પ્રવળ્યા (જૈની દીક્ષા) માટે પ્રાર્થના કરી અને શ્રી પ્રભવસૂરિજીએ પણ તેને દીક્ષા આપી. એ રીતે શર્યંભવ બ્રાહ્મણ મટીને જૈન મુનિ થયા.

દીક્ષા પછી ઘેર પરીપહોને અને ઉપસર્ગોને સહન કરતા તેઓએ ઉગ્ર તપ કરવા માંડ્યો. એક, બે, ત્રણ, વગેરે ઉપવાસનો તપ અને નિરીહભાવે ગુરુનો વિનય વૈયાવચ્ચ, આદિ સંયમની આરાધના કરતાં મહાબુદ્ધિશાળી તેઓ થોડા કાળમાં જ ચૌદપૂર્વે ભણી ગયા અને ગુરુના તુલ્ય જ્ઞાની થયા. જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પોતાના તુલ્ય જાણી શ્રીપ્રભવસ્વામિજીએ પણ પોતાને સ્થાને તેઓને આચાર્ય બનાવ્યા. એમ શર્યંભવમુનિ આગળ વધીને હવે સૂરિ થયા. યોગ્ય પાત્રમાં જવાબદારીનો ભાર મૂકવાથી નિવૃત્ત બનેલા શ્રીપ્રભવસ્વામિજી પણ અન્તિમ આરાધના કરી સમાધિથી કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા.

આ બાજુ શર્યંભવ દીક્ષિત થયા ત્યારે તેઓની પત્ની થોડા સમય પૂર્વે જ ગર્ભવતી થઈ હતી. ‘પતિના વિરહમાં સ્ત્રી પુત્રના આધારે જીવી શકે’ એમ સમજતાં સંબંધીઓએ તેને ગર્ભ સંબંધી પૂછ્યું, ત્યારે તેણે ‘મનાકૂ’ અર્થાત ‘કંઈક ગર્ભની સંભાવના છે’ એમ કહ્યું. તે પછી પૂર્ણ સમયે તેને એક ઉત્તમ પુત્રનો પ્રસવ થયો અને તેણે ગર્ભને સંભવ ‘મનાકૂ’ છે, એમ કહેલું હોવાથી તે પુત્રનું **મનક** એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

પતિના વિરહમાં એક પુત્રનો જ આધાર માનીને અત્યંત કાળજી પૂર્વક લાલન-પાલન કરતી તે માતાનો પુત્ર ક્રમશઃ મોટો થતાં આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે એટલી લઘુવયમાં પણ લોકવ્યવહારને સમજતા તેણે માતાના શરીરે સઘવા સ્ત્રીને યોગ્ય વેશ જોઈ પોતાના પિતા જીવે છે એમ માની લીધું. છતાં પિતાને આજ સુધી કદાપિ નહિ જોવાથી એક દિવસ તેણે મારા પિતા કોણ અને ક્યાં છે ? એમ માતાને પૂછ્યું.

પ્રશ્નથી લય પામેલી માતાએ પુત્રપ્રેમને વશ થઈ કહ્યું, બેટા ! તારા જન્મ પહેલાં જ તારા પિતા દિક્ષિત થયા છે, મેં જ તને પાળી પોષીને ઉછેર્યો છે. તેં તેઓને જોયા નથી તેમ તેઓએ તને પણ જોયો નથી. બન્યું છે એમ કે જ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે સુસ્તવેદાન્તી, ધર્મનિષ્ઠ અને યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓમાં રસિક એવા તારા પિતાને કોઈ ધૂર્ત જૈન સાધુઓએ ઠગીને દીક્ષા આપી દીધી છે, તેથી તેઓ જૈનસાધુ તરીકે ગામોગામ ફર્યા કરે છે.

આમ કહેવામાં પુત્રને જૈન સાધુઓ તથા શય્યાલવ પ્રત્યે અસહભાવ પ્રગટાવવાનો માતાનો આશય સ્પષ્ટ સમજાય તેવો છે, છતાં પુત્રને એની અસર ખીજી જ થઈ. તેને લાગ્યું કે સુસ્તવેદાન્તી બુદ્ધિમાન પિતા ઠગાય અને જૈન સાધુઓ ઠગીને દીક્ષા આપે, એમાં કંઈ તથ્ય નથી. અવશ્ય તેમાં કોઈ હેતુ હોવો જોઈએ. પુત્ર તરીકે પિતાનાં દર્શનથી મારે મારાં નેત્રોને પાવન કરવાં જોઈએ. પિતા ગુરુ છે, ઉપકારી છે, તેમનાં દર્શન અને સેવા વિનાતું પુત્રજીવન નિષ્ફળ છે. બસ, સાત્ત્વિક અને સત્યનિષ્ઠ પિતાના પુત્રનો તે વિચાર અકર બન્યો.

તે સમજી ગયો કે માતાની અનુમતિ દુર્લભ છે અને તે મેળવવાનો પ્રયત્ન વિઘ્નરૂપ છે, તેથી બાળક છતાં અબાળપરાક્રમી તે માતા ન જાણે તેમ એકદા ઘેરથી નીકળી ગયો. તે દિવસોમાં શ્રી-

શય્યાલવસરિજી ચમ્પાનગરીમાં હતા. પુણ્યબળે ખેંચાએલો મનક પણ લવિતવ્યતાથી ત્યાં જ પહોંચી ગયો અને શરીરચિંતા માટે બહાર નીકળેલા સૂરિજીએ તેને નગરના પાદરમાં જ આવતો જોયો. એને જોતાં જ લોહીના સંબંધથી તેઓને સ્નેહ પ્રગટ્યો અને મનકનું પણ એમ જ બન્યું. ચંદ્રને જોઈ કમળ વિકસે તેમ સૂરિજીને જોઈ મનકના હૃદયમાં કોઈ અપૂર્વ આનંદ ઉછળ્યો. બંને મળ્યા અને સૂરિજીએ તેને કાણુ છે, ક્યાંથી આવ્યો, કોનો પુત્ર છે, વગેરે પૂછ્યું. મનકે પોતાની ઓળખ કરાવી અને મારા પિતા ક્યાં છે, એ જાણતા હો તો મને કહો, એવી પ્રાર્થના કરી. ઉપરાન્ત ‘મારા પિતાનાં દર્શન થાય તો હું તેઓની પાસે દીક્ષા લઉં’ એમ પણ કહ્યું.

સર્વ હકીકત સાંભળીને ‘પોતાનો પુત્ર છે’ એમ સમજેલા રાની સૂરિજીએ પિતાની નિત્રામાં દીક્ષિત થએલો પુત્ર ‘આ મારા પિતા છે’ એમ જાણે, કે અન્યમુનિઓ ‘આ ગુરુપુત્ર છે’ એમ જાણે તો તેને વિનય વૈવાવચ્ચ વગેરે સંયમયોગોની આરાધના સારી રીતે ન કરાવી શકાય, માન-સન્માનથી પ્રમાદી બને, વગેરે સમજીને સ્પષ્ટ ઓળખાણુ ન આપતાં બોલ્યા કે, તારા પિતાને હું જાણું છું, તે મારા મિત્ર છે, સમજી લે કે અમે બંને એક જ છીએ, માટે હે લાજ્યવાન ! તું મારી પાસે જ દીક્ષા લે. પિતામાં અને કાકામાં વળી ભેદ કેવો ? મનકને પણ સૂરિજી પ્રત્યે પિતાતુલ્ય પ્રેમ પ્રગટ્યો હતો, એથી એ વાત તેણે સ્વીકારી અને તેને સાથે લઈ ઉધાત્રયે ગએલા શ્રીશય્યાલવસરિજીએ બાળક છતાં ગંભીર અને વિશિષ્ટશુદ્ધિવાળા તે પોતાના પુત્ર મનકને દીક્ષા આપી.

પછી કૃપાસાગરસૂરિજીએ શ્રુતજ્ઞાનદ્વારા જાણ્યું કે આ મનક-મુનિનું આયુષ્ય માત્ર છ મહિના જ બાકી છે. તેથી આટલા ટુંકા સમયમાં તેને સાગર જેટલા શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ક્યા રીતે કરાવવી ? એ ચિંતામાં પડેલા તેઓએ વિચાર્યું કે ‘ઐહપૂર્વી અથવા દશપૂર્વધરે

કોઈ વિશિષ્ટ કારણે પૂર્વોમાંથી સારભૂત તત્ત્વોનો ઉદ્ધાર કરી શકે ' એવી જિનારા છે, માટે આ બાળમુનિના હિતાર્થે હું પણ સિદ્ધાન્તના સારનો ટુકો ઉદ્ધાર (સંગ્રહ) કરું !

આ છે પ્રસ્તુત ગ્રન્થરચનાનું કારણ ! ઉપર્યુક્ત પરોપકાર-ભાવનાને વશ થઈ શ્રીશર્યાલવસૂરિજીએ પૂર્વોમાંથી જે સારભૂત વસ્તુઓને લઈ ગ્રન્થરૂપે ગુંથી, તે જ ગ્રન્થ આ દશવૈકાલિક. તેમાં અધ્યયન દશ હોવાથી અને વિકાલવેળાએ રથેહું હોવાથી 'દશવૈકાલિક' એવું આનું સાન્વર્થ નામ છે.

પછી તે ગુરુજીએ સ્વયં એ ગ્રન્થ મનકમુનિને ભણાવવા માંડ્યો. તે માત્ર ગોખાવ્યો એટલું જ નહિ, પણ એમાં જણાવેલા અષ્ટ પ્રવચનમાતાથી માંડીને અહિંસા, સત્ય, આદિ મહાત્તોત્તું પાલન કરવાપૂર્વક વિનય, વૈયાવચ્ચ, ગુરુભક્તિ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તથા ક્ષમાદિ દશવિધ યતિધર્મ, વગેરે વિવિધ ભાવોને પ્રગટાવ્યા અને સંયમમાં એવો રસ પ્રગટ કરાવ્યો, કે છ મહિનામાં તે જ્ઞાની બનેલા તે બાળમુનિ નિરતિયાર આરાધના કરીને સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા. સમાધિ એટલે શરીરથી માંડી સર્વ બાહ્ય પદાર્થોની ઉપેક્ષા અને આત્મગુણોનો આનંદ ! જૈન સાધુધર્મ વિના અનાદિ જડમંત્રોગોને તોડીને આવી આત્માની રમણતા કયી રીતે પ્રગટાવી શકાય ? અને એ પ્રગટવા વિના અનાદિ જડનાં બંધનોનું દુઃખ શી રીતે ટળે ? જેઓને નિમિત્તે આ ગ્રન્થ રચાયો તે આ મનકમુનિને ઉપકાર નાનોસૂનો ન લેખાય.

તે સમયે જ્ઞાનસમુદ્ર પણ સૂરિજીને મનકમુનિના સ્વર્ગવાસથી નેત્રોમાં આંસુની ધારા ચાલી, તે જોઈ શ્રીયશોભરાદિ તેઓનો શિષ્યવર્ગ આશ્ચર્ય પામ્યો. આજ પૂર્વે દીર્ઘપરિચિત, ગીતાર્થ અને ચારિત્રશીલ અનેક મુનિવરોને આરાધના કરાવી પરલોક સુધારનારા ગુરુજીને કોઈના વિરહનું દુઃખ ન થયું અને માત્ર છ મહિનાના

દીક્ષિત બાળમુનિના સ્વર્ગવાસથી નેત્રોમાં આંસુ કેમ ? એ જાણવું તેઓએ ગુરુજને પૂછ્યું. તેઓએ પણ આજ સુધી ગુપ્ત રાખેલી વાત પ્રગટ કરતાં કહ્યું, મુનિવરો ! મને બાળમુનિના મરણથી દુઃખ નથી થયું. તે થોડા કાળમાં ધણું સાધી ગયો એના હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં છે અને તેમાં પણ સ્નેહરાગ હેતુ છે. કારણ કે તે મારો પુત્ર હતો, યોગીને પણ પુત્રસ્નેહ તજવો દુષ્કર છે.

એ હકીકત જાણી વિનીત શિષ્યોને અપાર દુઃખ થયું. ગુરુ-પુત્ર પણ ગુરુના જેટલો જ પૂજ્ય હોવા છતાં તેની સેવાનો લાભ ન મલ્યો, એનો પશ્ચાતાપ થયો. એથી આ સંબંધ આજ સુધી આપે કેમ ન જણાવ્યો ? એમ પૂછ્યું. ત્યારે સુરિજએ કહ્યું કે તમારી સેવાના બળે પ્રમાદ વધવાથી ટુંકા આયુષ્યમાં એની આરાધના બગડે, એને વિનય વૈયાવચ્ચનો લાભ ન મળે, વગેરે કારણે એ ન જણાવવું હિતકર હતું. આતું નામ પુત્રનો-શિષ્યનો સાચો સ્નેહ. આ ગુરુ અને એ જ સાચા પિતા, કે જે શિષ્ય યા પુત્રના શરીરની ચિંતા કરતાં ય અધિક ચિંતા તેના આત્મહિતની કરે. **સાસનમ્**

તે પછી મનકને માટે રચેલા આ ગ્રન્થને સંવરી લેવાની (આગળ કોઈને નહિ આપવાની) પોતાની ઈચ્છા સુરિજએ શિષ્યોને જણાવી, તેઓએ પણ તે શ્રીસંઘને કહ્યું અને શ્રીશ્રમણસંઘે પણ હવે પછી ભરતક્ષેત્રમાં જીવે ઉત્તરોત્તર મંદ્યુષ્કિવાળા થશે, માટે ભાવિજીવેના ઉપકાર માટે ગ્રન્થને કાયમ રાખવાની પ્રાર્થના કરી. આ શ્રીસંઘની પ્રાર્થના એ જ્ઞાની ગુરુએ માન્ય રાખી તે છે આ ગ્રન્થની હયાતિતું મૂળકારણ ! શ્રી મનકમુનિ, ગ્રન્થને રચનાર શ્રીશયંભવસુરિજ અને શ્રીસંઘનો આ ઉપકાર અમૂલ્ય છે. જેઓની કૃપાથી આ ગ્રન્થરત્ન વર્તમાન શ્રીસંઘને વારસામાં મલ્યું છે.

આટલું પ્રાસંગિક કથન એ કારણે કર્યું કે એમાં ગ્રન્થનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ રહેલું છે. પ્રસ્તુત ગ્રન્થ પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના

નિર્વાણ પછી એક શતાબ્દી પૂર્ણ થતાં પહેલાં જ, શ્રીજૈનશાસન અને સંઘની અતૂટ જાહેજલાલીના કાળમાં રચાએલો હોવાથી તે મુક્તિની સાધના માટેની નિર્ભેજ સામગ્રી પૂરી પાડે છે. વળી તેના રચયિતા શ્રુતકેવળી ચૌદપૂર્વધર હોવાથી એમના શબ્દોમાં અચિંત્ય શક્તિ રહેલી છે. દશપૂર્વી પણ વચનની લઙ્ઘિવાળા હોય છે અને તેઓની વાણી જીવોને વિશિષ્ટ ઉપકાર કરનારી હોવાથી યોગ્ય છતાં જિનકલ્પ વગેરે વિશિષ્ટ આરાધના છોડીને સંઘના ઉપકારાર્થે ઉપદેશ કરવાની તેઓ પ્રત્યે જિનાસા છે, પછી સમ્પૂર્ણ શ્રુતકેવલીના વચનમહિમા માટે તો શું કહેવું ? તેઓને ત્રણે કાળનું જ્ઞાન હોય છે, તેઓનું એક એક વચન મંત્રની જેમ મોહસર્પનું વિષ ઉતારવા સમર્થ છે. એવા સમર્થજ્ઞાનીએ અને તે પણ પોતાના પુત્રને આરાધના કરાવવાની એક શુદ્ધભાવનાથી રચેલો આ ગ્રન્થ છે, એ કારણે તેના અક્ષરે અક્ષરમાં એ ભાવનાનું બળ છે. આ ગ્રન્થના માત્ર મૂળસૂત્રોનો (ગાથાઓનો) સ્વાધ્યાય કરવાથી પણ વિશિષ્ટ કર્મનિર્જરા થાય છે, એવો અઘાપિ તેનો મહિમા છે. કારણ કે ગ્રન્થકારનું વિશિષ્ટ ચારિત્રબળ એમાં ભરેલું છે અને એ જ કારણે આજે પણ મોટા ભાગનો સાધુ-સાધ્વીવર્ગ એને અક્ષરશઃ કંઠે કરી નિત્ય સ્વાધ્યાય કરે છે.

એમ ગ્રન્થ કોણે, ક્યારે, ક્યા કારણે રચ્યો ? એ બાબત પછી હવે ગ્રન્થના વિષય અંગે થોડું જોઈએ.

ગ્રન્થનો વિષય—જૈન સાહિત્યના કેટલાક ગ્રન્થો તત્ત્વનું તો કેટલાક કેવળ ક્રિયાનું નિરૂપણ કરનારા હોય છે, ત્યારે આ ગ્રન્થ તત્ત્વજ્ઞાન સાથે ક્રિયાનું શિક્ષણ આપનાર કોઈ સમ્પૂર્ણ છે. એના પહેલા અધ્યયનમાં ધર્મનું લક્ષણ જણાવીને એ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે જીવનના મુખ્ય આધારભૂત આહાર મેળવતાં પણ કોઈનું મન સરખું દુઃખાવવું નહિ, એ વાત ભ્રમરના દષ્ટાન્તથી સમજાવી છે. એમાં ગર્ભિત એ સૂચન છે કે-સાધુએ નહાનામાં નહાના પણ કોઈ જીવને

વિના કારણ ઈરાદાપૂર્વક લેશ પણ દુઃખ-દુર્લાભ ન થાય તે રીતે જીવનું જોઈએ. **બીજા અધ્યયનમાં** તનેલા ભોગોની પ્રાણાન્તે પણ ઈચ્છા ન કરવી, ઈચ્છા જ સર્વ પાપોનું મૂળ છે, તેને રોકવા બાહ્યવસ્તુનો ત્યાગ ખૂબ હિતકર છે, ત્યાગનો સંકલ્પ જેટલો દૃઢ તેટલું તેનું ફળ વહેલું અને સારું આવે છે, સંકલ્પબળ એ જ સર્વ સિદ્ધિઓનો પાયો છે, માટે સત્ત્વ ક્ષણવીને દૃઢસંકલ્પથી ઈચ્છાઓને રોકવી. ઈત્યાદિ શ્રીમતી રાજમતી અને રહનેમીના દષ્ટાન્તપૂર્વક સમજાવ્યું છે. **ત્રીજામાં** પૂર્વમહર્ષિઓએ વર્જેલા (અનાચીર્ણ)ભાવોનો ત્યાગ કરવાનું કહી એનું ફળ વર્ણવ્યું છે. અનાચીર્ણનો ત્યાગ સાધુજીવનના પ્રાણ અથવા અલંકાર સરખો છે. એના પાલનથી સંયમનું તેજ પ્રગટે અને એથી સ્વ-પર હિત થાય, વગેરે કહ્યું છે. **ચોથા અધ્યયનમાં** જગતના વિવિધ પ્રકારના જીવોનું અને મહાપ્રતોનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. એ જ્ઞાનથી ઉત્તરોત્તર અહિંસાને સાધતો આત્મા કેવા ક્રમથી મુક્તિને પામે તે ક્રમ પણ જણાવ્યો છે. સર્વધર્મોનું મૂળ અહિંસા છે, તેની સિદ્ધિ માટે હિંસાના વિષયભૂત જીવોનું જ્ઞાન સૌથી પ્રથમ જરૂરી છે. જે જીવ કે અજીવના ભેદને સમજી શકે નહિ તે સંયમને અને અહિંસાને શી રીતે સિદ્ધ કરે ? એ જ કારણે આ અધ્યયનને લખ્યા વિના હિંસાવિરમણ વગેરે મહાપ્રતો આપવાનો નિષેધ છે. આથી સમજાય છે કે સંયમરૂપી વૃક્ષમાંથી મોક્ષરૂપી ફળ મેળવવાનું બીજાભૂત જ્ઞાન આ અધ્યયનમાં છે. **પાંચમામાં** આહાર વસ્ત્ર, પાત્ર અને વસતિ (ઉપાશ્રય), એ ચાર પ્રકારના પિંડનું અને તેને મેળવવાના ઉપાયોનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. અહિંસા-સંયમ અને તપરૂપ ધર્મનું સાધન જ્ઞાનપૂર્વકની ક્રિયા છે, આ ક્રિયા દેહાધીન છે, દેહ નિર્વિકારી હોય તો ઈન્દ્રિયો અને મન નિર્વિકારી બને અને એ સર્વની શુદ્ધિથી ધર્મક્રિયા શુદ્ધ થાય. એમ ધર્મક્રિયાના મુખ્ય સાધનભૂત દેહને પવિત્ર નિર્વિકારી બનાવવા આહાર નિર્વિકારી, નિર્દોષ અને નિર્જીવ હોવા ઉપરાન્ત સંયમપોષક શુભભાવથી અને

શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક મેળવેલો હોવો જોઈએ. એ સર્વ આ અધ્યયનમાં જાણાવ્યું છે. **છટ્ટા અધ્યયનમાં** સાધુજીવનના કિલ્લ છતાં આવશ્યક અઠાર આચારોનું વર્ણન કરી જૈન સાધુજીવનની વિશેષતા તથા સર્વોપકારિતા જણાવી છે. **સાતમામાં** ભાષાશુદ્ધિ માટે વિસ્તૃત વર્ણન છે, શબ્દમાં અચિંત્ય શક્તિ છે. હૃદયના ભાવોને સમજાવવાનું તે સાધન છે, જગતના સર્વ વ્યવહારો શબ્દથી ચાલે છે, કેટલાક તો શબ્દની શક્તિ બ્રહ્મ જોટલી માને છે. વિવિધમંત્રો પણ શબ્દો જ છે અને તેનો મહિમા આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે, તે પણ શબ્દો-ચારનું જ એક બળ છે. એમ શબ્દની અચિંત્ય વિવિધ શક્તિઓનો સદુપયોગ ત્યારે થાય કે જોલનાર જાતી અને ભાષાશુદ્ધિનો જાણ હોય. એ કારણે આ અધ્યયનમાં તે શિક્ષણ આપેલું છે. એના જ્ઞાન વિના યથેચ્છ જોલવાથી ઘણા અનર્થો થાય છે, સ્વ-પર આહિત થવાથી સંસાર વધી જાય છે. એથી જ ભાષાસમિતિ અને વચન-ગુરિતનું શાસ્ત્રમાં વિધાન છે. એના પાલનથી ઘણાં કર્મો ખપી જાય છે. **આઠમામાં** બ્રાહ્મક્રિયાદ્વારા આત્મગુણોને પ્રગટાવવાનું સૂચવ્યું છે. અર્થાત્ ગુણપ્રાકટ્યના લક્ષ્ય વિનાની ક્રિયા માત્ર કાયકલેશ બની જાય છે, તેનાથી આત્માનું હિત થતું નથી, કોઈ વાર તો આત્મા એ ક્રિયાનો દ્વેષી બની જીવનને નિષ્ફળ કરી દે છે, માટે પ્રત્યેક ક્રિયાદ્વારા આત્મિક આનંદનો અનુભવ કરાવનારા ગુણોને પ્રગટાવવા એ સાધુ જીવનનો સાર છે, વગેરે એમાં ગભિંત સૂચન છે. **નવમા અધ્યયનમાં** વિનયદ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો કહેલા છે. સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનય છે. વિનય એટલ સમર્પિતભાવ. તે આવ્યા પછી ગુરુ-શિષ્ય વચ્ચે માત્ર શરીરનો જ ભેદ રહે છે, બન્નેના આત્મા અભિન્ન બને છે, અને ત્યારથી ગુરુની આધ્યાત્મિક સમ્પત્તિ શિષ્યમાં ઉતરે છે. ભેદબુદ્ધિ ટળ્યા વિના વસ્તુતઃ ગુણપ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. ગુરુને સ્વીકાર્યા પૂર્વે તેઓની યોગ્યતા સંબંધી વિચારણા ભલે હોય, પણ સ્વીકાર્યા પછી તો આજીવન તેઓને પરમાત્માતુલ્ય

માનીને વિનય કરવો એ જ મુક્તિનો માર્ગ છે, પરમાત્માએ સ્થાપેલા શાસનની અને સંઘની સેવા-રક્ષા કરનારા ગુરુ પણ અપેક્ષાએ પરમાત્મા છે. તત્વથી તો ગુરુને સમર્પિત થવું એ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે તથા એ જ મુક્તિની સાધના છે. કોઈ અશુભ કર્મોદયે ગુરુ સંયમથી પરાડ્મુખ બને, શિષ્યની સંયમરક્ષા ન થાય અને એથી છોડવા પડે, તો પણ તિરસ્કારભાવથી નહિ, કિન્તુ પૂજ્યભાવથી જ છોડાય, વગેરે ગુરુવિનયનું રહસ્ય અલૌકિક છે, તેનો મહિમા અને ફળ અચિંસ છે, એના વિના કાર્યસિદ્ધિ દુઃશક્ય છે. માટે આમાં વિનયની પ્રેરણા, તેના લાભો અને સાથે અવિનયનાં કટ્ટકોનાં પણ વર્ણન કર્યું છે. **દશમામાં** અન્થોક્ત સાધના કરતો ભિક્ષુ-સાધુ કેવો વિશિષ્ટ બને, એ વર્ણવીને સાધુતાની પરાકાષ્ટાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અર્થાત્ ઉપસંહાર તરીકે ઉચ્ચ સાધુનાં લક્ષણો વર્ણવી આત્માને તેવી વિશુદ્ધિ માટે ગર્ભિત સૂચન કર્યું છે. તે પછી મૂળઅન્થમાં **યક્ષાસાધીને શ્રીસીમંધરસ્વામીજીએ** આપેલી બે ચૂલિકાઓ ઉમેરાયેલી છે. તેમાં **પહેલી ચૂલિકામાં** કોઈ સાધુ તથાવિધ ક્લિષ્ટકર્મોદયથી સાધુજીવનને છોડવા ઈચ્છે, તો છોડ્યા પછી તે કેવી વિષમ વિષત્તિઓમાં ફસાય, તે સમજવવા સાધુ અને ગૃહસ્થના જીવનનું મેરુ અને સરસવ જેટલું યથાર્થ અંતર સમજાવ્યું છે અને પુનઃ સાધુજીવન પ્રત્યે પ્રીતિ પ્રગટાવવાના ઉપાયોરૂપ સુંદર ઉપદેશ કરેલો છે. **બીજી ચૂલિકામાં** લોકૈષણને તજી જિનોપદિષ્ટ માર્ગને અનુસરવાનું, અર્થાત્ સંસારના અનાદિ વિષમ પ્રવાહમાં સામા પૂરે તરવાનું વિધાન છે. એ વિના જિનાજાનું પાલન યથાવત્ થઈ શકતું નથી, માટે લોકૈષણનો ત્યાગ કરી આત્માના સત્ત્વ અને ગુણોના બળે જીવવારૂપ સમ્પૂર્ણ સ્વાશ્રયી બનવાનો ઉપદેશ છે.

આથી સમગ્રશે કે મોક્ષના અનન્ય ઉપાયરૂપ પ્રાણુતિપાત-વિરમણાદિ વ્રતોનું યથાર્થ પાલન અને તેને સફળ કરવાની સમગ્ર

સામગ્રીનો ખજનો આ ગ્રન્થ છે. મન વચન કાચારૂપ બાહ્યયોગીની શુદ્ધિદ્વારા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ ભાવયોગીને પ્રગટાવવાનો વિશિષ્ટ શિક્ષાગ્રન્થ છે.

વર્તમાનમાં વિદ્યમાન જૈનશાસનમાન્ય પીસ્તાલીશ આગમો પૈકી જે ચાર મૂળ આગમો કહેલાં છે, તેમાંનું એક મૂળઆગમ દશવૈકાલિક છે. સાધુજીવનના પ્રારંભમાં (મૂળમાં) જ અધ્યયન કરાતું હોવાથી તે મૂળઆગમો કહેવાય છે. આ મૂળગ્રન્થ ઉપર ચૌદપૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિજી જેઓ પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણથી ૧૭૦મા વર્ષે સ્વર્ગે ગયા, તેઓએ નિયુક્તિ રચેલી છે. તેઓના કથન પ્રમાણે આનું ચોથું અધ્યયન આત્મપ્રવાદપૂર્વમાંથી, પાંચમું કર્મ-પ્રવાદમાંથી, સાતમું સત્યપ્રવાદમાંથી અને શેષ અધ્યયનો નવમા પ્રત્યાખ્યાનપૂર્વની ત્રીજી વસ્તુમાંથી ઉદ્ભવેલાં છે. આ ગ્રન્થ ઉપર ભાષ્ય, સમર્થશાસ્ત્રકાર શ્રીહરિભદ્રસરિજીવૃત્તિ અને અવચૂરિ. તેથી પ્રાચીન શ્રીઅગસ્ત્યસિંહસરિકૃત ચૂર્ણિ છે, તે ઉપરાંત ખીજા શ્રીસુમતિસરિકૃત ટીકા, શ્રીમાણેકચશેખરસરિકૃત અને ઉપા૦ શ્રી-સમયસુંદરજીવૃત્તિ ઠીપિકાઓ, શ્રી રાજચંદ્રસરિકૃત વાર્તિક, શ્રી વિનય-હંસકૃત ટીકા, વગેરે અનેક સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગ્રન્થો રચાયાના ઉલ્લેખો મળે છે. આ ગ્રન્થ સર્વમાન્ય હોવાથી લિન્ન લિન્ન ગચ્છના આચાર્યોની એ રચનાઓ છે. ઉપરાંત ગુજરાતી અનુવાદો, બાલાવબોધો, અને ગેયરૂપ ટુંકા ભાવાર્થયુક્ત સજ્જાયો પણ રચાયેલી છે, એમ વિવિધ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ હતાં મંદ્યુદ્ધિ અને સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાથી અજ્ઞાત જીવોને પણ બોધ થાય એ દૃષ્ટિએ આ ભાષાન્તર કયું છે. આશા છે કે ભવ્યજીવો તેનો સદુપયોગ કરી પ્રયત્નને સફળ કરશે.

સમ્પાદન શૈલી—મૂળ ગાથાઓ દેવનાગરીમાં, નીચે ભાવાર્થ-રૂપે શબ્દાર્થ ગુજરાતીમાં અને તેની નીચે પ્રસંગાનુસાર વિશેષાર્થ વગેરે નોંધ નહાના અક્ષરોમાં લીધી છે. અધ્યયન અને ગાથાનો ક્રમાંક

ગાથાની પછી મૂકવા છતાં યુનઃ ગાથાના પ્રારંભમાં કૌંસમાં ગુજરાતી અંકમાં સળંગ ક્રમાંક આપ્યા છે. મૂળશબ્દોના વિલક્ષિત-વચનો પ્રમાણે ગુજરાતીમાં લખેલું વાક્ય સમજવું કિલ્લટ બને, મંદ્યુદ્ધિવાળાને ગેરસમજ ઉભી કરે, એ આશયથી ગુર્જરભાષામાં સરળતાથી સમજ્ય તે રીતે ભાવાર્થ લખ્યો છે. મૂળશબ્દોના અર્થોને જુદા પાડવા ચાર અધ્યયનોમાં પ્રેક્ટ મૂક્યા છે. પાંચમાથી ટાઈપો મોટા રાખી શબ્દાર્થ જુદા પડ્યા છે. મૂળની સંસ્કૃતછાયા ઉપયોગી છતાં ગ્રન્થનું પ્રમાણ વધી જાય એ આશયથી આપી શકાઈ નથી. સ્વાધ્યાય સરળતાથી કરી શકાય માટે છેલ્લે ચાર ફાર્મમાં મૂળગ્રન્થ જુદો આપ્યો છે. અર્થ લખવામાં મુખ્ય આધાર શ્રીહરિભદ્રસરિલકૃત ટીકાનો લીધો છે, તથાપિ ઉપયોગશૂન્યતા, બુદ્ધિમંદતા, જૈનવગેરે કારણે રહી ગયેલી ક્ષતિઓનો મિચ્છામિદુક્કંદ દર્ષ સાથે અને મૂળ બંને ગ્રન્થનાં શુદ્ધિપત્રકો આપ્યાં છે તેનો ઉપયોગ કરવા વાચક વર્ગને ખાસ વિનંતિ કરું છું.

જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

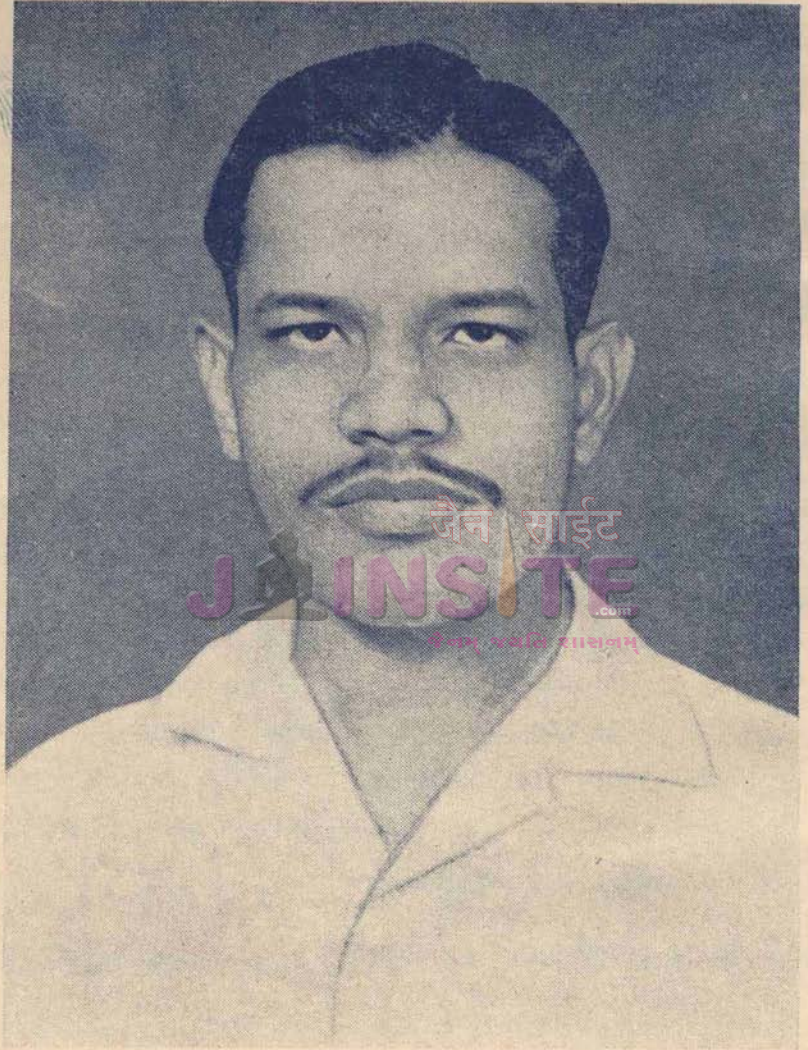
ગ્રન્થ લખવાથી અને છપાવવાથી મને આરાધના થાય તથા બાળજીવોને એના અર્થનું જ્ઞાન મળે, એ ઉદ્દેશથી આ પ્રયત્ન કર્યો છે. લાંબા વખતથી કેટલાક પૂ. સાધુ-સાધ્વીગણની માગણીને સફળ કરવા આ યત્નિકંચિત્ પ્રયત્ન થયો છે, તેનાથી સ્વ-પરતું શ્રેયઃ થાયો, એમ ઈચ્છતો હું વિરમું છું.

વિ. સં. ૨૦૧૫, અષાઠ સુદ ૧૫. | પૂજ્યગુરુદેવ આ. શ્રીવિજયમનોહર.

જૈનવિદ્યાશાળા; અમદાવાદ. | સૂરિવર શિષ્ય પં. ભદ્રંકરવિજય

प्रव्रज्याभिसाधी भाई श्री शशिकान्त पोपरलाल

વ્યક્તિ મટી સમષ્ટિ બનનાર

—: શશિકાન્તની જીવન સાધના :—

જીવન અખંડ પુણ્યપ્રવાહ છે, એથી તો એક સંતે માનવીને ઉદ્દેશ્યોધન કર્યું છે :

“ કાં અસાધારણ થજે અથવા નામનિશાનથી ટળી જજે. સૌના જેવો સાંજે સૂનારો અને સવારે ઊઠનારો માનવી ન રહેતો. ”

લાઇ શ્રી શશિકાન્તે આમ અસાધારણ જીવનની કેડી સ્વીકારી. તેમણે નિજ જીવનને ધન્ય બનાવ્યું, માતા-પિતાના કુળને અજવાળ્યું.

નાનકડું ગામ એખલાપગી (તા. દહેગામ) જ્યાં સં. ૧૯૬૮માં તા. ૨૦-૧-૪૨ ના રોજ શશિકાન્તનો મોસાળમાં જન્મ થયો. ધર્મનિષ્ઠ માતા-પિતા દ્વારા તેમના જીવન-કથારામાં સુસંસ્કારના સિચન થયાં.

પિતાનું નામ શ્રી પોપટલાલ. આમ તો વ્યવહારુ, વાણિજ્ય ક્ષેત્રે સૂઝવાળા, પરંતુ જીવનની ઈમારતનો પાયો ધર્મભૂમિમાં. ધર્મ પ્રત્યે અત્યંત અતુરાગી.

માતાનું નામ હીરાબહેન. લણતર ખાસ નહિ પરંતુ આત્મજ્ઞાનનું અધિક અજવાળું, નમ્ર, મિલનસાર અને માયાળુ સ્વભાવ, અપાર દાનવૃત્તિ, એમના હૈયામાં સદા ધર્મશ્રદ્ધાનો દીવડો જળહળતો રહે.

જીવનના આરોહ-અવરોહમાં આ ઠંપતિને વિશ્રામ મળે પૂ. સાધુભગવતો આદિના સત્સંગમાં અને સન્નિષ્ઠ શ્રાવકોની શુશ્રૂષામાં. એ જ એમના જીવનનો આનંદ.

શ્રી પોપટલાલને પ્રાપ્ત થયેલા જીવનપાથેયના પરિણામે તેમને વારંવાર ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવાનો વિચાર આવે. રાગ અને ત્યાગ વચ્ચે એમનો જીવનહિંડોળો ઝાલે ચઢે, પરંતુ વ્યવહાર અને વડીલોના આગ્રહને આધીન બની સંસારનો ત્યાગ કરી શક્યા નહિ. કાસારમાં પાંગરેલું કમળ ‘જળકમળવત્’ ક્યાં નથી રહેતું ? તેઓ પણ સંસારમાં રહેવા છતાં નિલેપપણે રહેતા.

માતા-પિતાના આ ધર્મસંસ્કારનો આવિષ્કાર ભાઈ શશિકાન્તમાં થયો. તેઓના અંતરંગ ધર્મપ્રેમ અને બાહ્ય ધર્મ-અનુકાનોની સંસ્કારિતા ભાઈ શશિકાન્ત માટે કોઈ અનન્ય જીવનપથદર્શિકા બની. ‘અસારઃ સ્વલુ સંસારઃ’ ‘આ સંસાર ખરેખર અસાર છે’ એનું સચોટ ભાન થયું. સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓનું સ્થાન ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓએ લીધું. પૂ. ગુરુભગવંતોના સતત સમાગમ, તેઓશ્રીની લાક્ષણિક શૈલી, તલસ્પર્શી વ્યાખ્યાનશ્રવણ તથા સદ્ઉપદેશ દ્વારા દર્શન, વંદન, જિનપૂજા, સાધર્મિકવાત્સલ્ય, આવશ્યક ક્રિયા, વ્રત, નિયમ, સ્વાધ્યાય આદિમાં શશિકાન્ત નિજ સમય વ્યતીત કરતા. તેમને મન વધુ પ્રિય વિષય પ્રભુભક્તિ હતો.

ભાઈ શશિકાન્તનું શાળાકીય જીવન કેવળ અક્ષર-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું સૌપાન ન હતું પરંતુ તેઓએ સાથોસાથ જીવનની કોરી કિતાબમાં ધાર્મિકજ્ઞાનની લિપિકાને અંકિત કરવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. મેટ્રીક બાદ ફાર્મસી કોલેજમાં પ્રવેશ મેળવ્યો પરંતુ ડીગ્રી મેળવવાના મોહને બદલે તેમને ખીજે જ કોઈ પ્રકાશ પોતાના તરફ પ્રેરણા કરી રહ્યો

હતો. પરિણામે કોલેજના ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષા બાદ વ્યાવહારિક અભ્યાસને તિલાંજલિ આપી, ધાર્મિક અભ્યાસમાં આગેકૂચ કરી.

તેમના જીવનચંદ્રનું એક બીજું ઉજ્જવળ પ્રકરણ પણ બૂલી શકાય તેમ નથી અને તે છે સત્સંગ. સરિતાનું સુમધુર જળ સાગરમાં જઈ ખારું કેમ થઈ જાય છે? અમૃત જેવું મીઠું દૂધ ખટાશનો સ્પર્શ થતાં ફાટી કેમ જાય છે? તેનો ઉત્તર “સંસર્ગજા દોષ-ગુણા ભવન્તિ!” એ સંગતિનું પરિણામ છે. વિ. સં. ૨૦૧૨માં પૂ. પં. શ્રી મેરુવિજયજી ગણિ. (હાલ પૂ. આ. શ્રીવિજયમેરુ-પ્રભસૂરીશ્વજી મ. સા.) તથા પં. શ્રી દેવવિજયજી ગણિ. તથા તેમના શિષ્યરત્ન મુનિ શ્રી હેમચંદ્રવિજયજી મ. સા. આદિ ઠાણાં ચાતુર્માસ બિરાજમાન હતા. તે સમયે તેઓ-શ્રીજીના અહર્નિશ સમાગમમાં આંવ્યા. પારસમણિના સ્પર્શે લાઈ શશિકાન્તના જીવનને કંઠારવામાં ઘણો અને વધુ મહત્વનો ફાળો આપ્યો. તેઓશ્રીજીની અમૃતમય વાણીએ ઉપદેશ અને પત્રો દ્વારા ખૂબ ખૂબ સિચન કરેલ. સંસારની અનિત્યતા સમજવી ત્યાગધર્મની યુષ્ટિ કરી.

બહારથી માનવી ભલે દીન-હીન અને દુર્બળ દેખાય પરંતુ ઘણી વખત તેનું અંતઃકરણ આત્મિક ઋદ્ધિ-સિદ્ધિથી સમૃદ્ધ, ઉન્નત અને સખળ હોય છે. તેમના જીવનમાં પણ એકાગ્રતા, ભક્તિ, શ્રદ્ધા, સાહસ, ક્ષમા, ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા, વિનય-વિવેક અને અનાસક્તિ વગેરે ગુણો વણાયેલા હતા. પરિણામે સાધકજીવનના માર્ગે પ્રસ્થાન કરતાં તેમને કોણ રોકી શકે ?

રાગ કરતાં ત્યાગ ઊંચો છે. ત્યાગ વિના જીવનનો સાચો ઉત્કર્ષ સાધી શકાતો નથી. અક્ષય, અનંત અને અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. ત્યાગ.... સર્વત્યાગ વિના શાશ્વત અને અપ્રતિમ સુખ મેળવી શકાતું નથી. આ પવિત્ર ભાવનાથી પિતાએ પુત્રવાત્સલ્યનો, માતાએ મમતાનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના પુત્રને શ્રી જૈનશાસનના ચરણે સમર્પણ કર્યો. દીક્ષા અર્થે હર્ષોદ્લાસપૂર્વક અંતઃકરણના ભાવભીના આશીર્વાદપૂર્વક અનુમતિ આપી. તેમની વિ. સં. ૨૦૨૪ ના વૈશાખ સુદ-૬ ને શનિવાર તા. ૪-૫-૬૮ ના મંગલ દિવસે પ. પૂ. આ શ્રી વિજયનંદનસૂરીશ્વરજી મ. સા. તથા પૂ. આ. શ્રી વિજયમેરુપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. આદિ વિપુલ મુનિમંડળની શુભ નિશ્રામાં દીક્ષા થયેલ. તેઓએ પારમેશ્વરી પ્રવ્રજ્યાના પુનિત પંથે પ્રયાણ કર્યું. સંસારી શશિકાન્ત પૂ. આ. શ્રી વિજય મેરુપ્રભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્ય મુનિ સિંહસેનવિજય તરીકે જાહેર થયા. તેઓ વ્યક્તિ મટી સમષ્ટિ બન્યા.

ધર્મ એ છે-જે જીવનના દરેક ક્ષેત્રને પવિત્ર બનાવે છે, ધર્મ એ સુગંધી છે, તે જ્યાં હોય ત્યાં મીઠી સૌરભથી વાતાવરણ મહેકી ઊઠે છે.

જીવનમાં ધર્મ પ્રેરનાર ને ઉજ્જવળ કરનાર સાધક પૂઠ શ્રમણ ભગવંતોને કોટિશઃ વંદના હો !....! !!....!!!

શા. વાડીલાલ કેશવલાલ

द्वानवीर, धर्मप्रेमी शेरु श्री नगीनदास भगनलाल

શ્રી નગીનદાસ મગનલાલનું સંક્ષિપ્ત

○ જીવનચરિત્ર ○

શ્રી નગીનભાઈનો જન્મ સંવત ૧૯૪૮ માં શ્રી વરસોડા મુકામે તેમના મોસાળમાં થયેલો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ મગનભાઈ અને માતુશ્રીનું નામ નાનીબહેન ઉર્ફે ઉમિયાબહેન. બન્ને બહુ જ ઉદાર સ્વભાવનાં હતાં. તેમના સદ્ગુણો સહેજે શ્રી નગીનદાસભાઈમાં ઊતરેલા.

તેમના પિતાશ્રી મૂળ તો વરસોડાના જ પણ ધંધાથે માણેકપુર ગયેલા. શ્રી નગીનભાઈ તો વરસોડામાં પોતાના મોસાળમાં જ ઊછરેલા અને ગુજરાતી સાત ચોપડી સુધીનો વિદ્યાર્થીસ પણ ત્યાં જ કરેલો.

શ્રી મગનભાઈના બીજા ચાર દીકરા—શ્રી મણિલાલ, શ્રી પોપટલાલ, શ્રી બખાભાઈ અને શ્રી શકરાભાઈ તથા એક દીકરી જોઈતીબેન. જે બધાંનો જન્મ માણેકપુરમાં થયેલો અને ત્યાં જ ભણેલા.

શ્રી નગીનદાસભાઈ ફક્ત ગુજરાતી સાત જ ચોપડીનો અભ્યાસ કરી મુંબઈ નોકરી માટે ગયેલા; પણ ત્યાં ખાસ અનુકૂળતા નહિ આવવાથી અને તેમના પિતાશ્રીની મરણ પણ આટલી નાની વયમાં એટલે દૂર રાખવાની નહિ હોવાથી તેઓ અમદાવાદમાં શેઠ વીરચંદ દેવચંદની કાપડની પેઢીમાં નોકરી રહેલા. ત્યારબાદ કંમે કંમે તેમણે પોતાના બીજા બીજા ભાઈઓને પણ અમદાવાદ લાવી ધંધે લગાડ્યા.

પોતાની ચીવટ અને ધંધાની આવડતથી સંવત ૧૯૭૨ માં શ્રી ચંદુલાલ જોર્સીંગભાઈની પેઢીમાં ભાગીદારીમાં જોડાયા. તેઓશ્રીનું લગ્ન પણ શ્રી રેવાબેન સાથે તે જ વરસમાં થયું અને ત્યારથી તેમનો પુણ્યનો સિતારો વધતો ચાલ્યો. પોતે પેઢીમાં સારું કમાવા લાગ્યા તેમ તેમ પોતાના પિતાશ્રીની ઉદારતાપૂર્ણ પ્રેરણા અનુસાર ધનનો સફળ્ય કરવા લાગ્યા.

શ્રી વરસોડા મુકામે ચિત્ર-આસો માસની નવપદની ઓળીઓ કરાવી, ઓળી કરનાર ભાઈ-બહેનોને તેમજ સગાં-સંબંધીઓને શ્રી સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરાવી.

સંવત ૧૯૯૯માં વરસોડા મુકામે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીકીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની નિશ્રામાં ઉપધાન કરાવ્યાં અને ધનનો સફળ્ય કર્યો. ઉપધાન કરનાર આરાધકોને ચાંદીની ડબીઓની પ્રભાવના કરી તથા ઉપધાન તપ વખતે થયેલ ઉપજમાંથી એક ચાંદી મઢેલું સિંહાસન ત્રિગુડું બનાવી દેરાસરમાં મૂક્યું.

રેશનિંગના સમયમાં અનાજની મેંઘવારી વખતે માણેકપુરમાં સસ્તા અનાજની દુકાન ખોલી રાહત આપેલી.

વેપાર તો અમદાવાદ જ રહ્યો પણ રહેવા માટે સંવત ૧૯૯૩થી સાબરમતી આવેલા, ત્યારથી સાબરમતીમાં પણ નાના મોટા દરેક કામમાં સારો ફાળો આપવા લાગ્યા.

તેઓશ્રી કેળવણીક્ષેત્રે પણ સારો ફાળો આપતા.

સાબરમતી વિદ્યામંદિરમાં ઘણા વર્ષ પ્રમુખ તરીકે રહેલા અને તેની ઉન્નતિ માટે અથાગ પ્રયત્ન કરેલો.

સાબરમતી જૈનસંઘના તથા શ્રીસંઘના વર્ધમાન તપ-આચંબીલ ખાતાના તેઓ આગેવાન દ્રુષ્ટી હતા. અને જીવનપર્યંત દ્રુષ્ટી તરીકે કામ કરી શ્રી સંઘની ઉન્નતિમાં સારો રસ લીધેલો.

માતૃશ્રી તથા પિતાશ્રી અનુક્રમે સંવત ૧૯૮૮-૮૯ માં દેવલોક પામ્યાં. તેમની યાદગીરીમાં સાબરમતીમાં એક સાર્વજનિક દવાખાના માટે મકાન બંધાવી આપ્યું તથા ત્યારબાદ તેમનાં માતૃશ્રીના શ્રેયાર્થે તે દવાખાનામાં એક્સરે વજેરે માટે બીજા રૂમ બંધાવી આપ્યા અને તે દવાખાનું સાબરમતી આમપંચાયતને ચલાવવા આપ્યું. જે હાલ અમદાવાદ મ્યુ. કોર્પોરેશન શાહ મગનલાલ મોતીચંદના નામે દવાખાનું ચલાવે છે.

તેઓશ્રી ડાયાબિટીસના દર્દથી પીડાતા હતા છતાં તેમણે સંવત ૨૦૧૨ માં શ્રી સમૈતશિખરજી યાત્રા-પ્રવાસની ૫૦૦ યાત્રાજીઓની સ્પેશિયલ ટ્રેનમાં આગેવાની-લયે ભાગ લઈ સારી રીતે યાત્રા કરી હતી.

તેઓશ્રીને સંતાનમાં કૃષ્ટ ત્રણ પુત્રીઓ જ હતી અને પુત્ર નહોતો. જેથી તેમના નાના ભાઈ શ્રી પોપટલાલના પુત્ર શ્રી ચીમનલાલ જેમને પોતે પોતાને ત્યાં જ ઉછેરી મોટા કરેલા, તેમને ઈ. સ. ૧૯૪૭માં દત્તક તરીકે લીધેલા જે હાલ તેમનું કામકાજ સંભાળે છે.

પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થથી ઐહિક સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તથા ધર્મ-ધ્યાન, તીર્થયાત્રા, દાન દ્વારા જીવનને ધન્ય બનાવી સ્વ. નગીનદાસલાઈએ આ અસાર સંસાર-માંથી ઇ. સ. ૧૯૬૩ માં ચિરવિદાય લીધી. તેમની પાછળ પણ શ્રી અઢાઈમહોત્સવ આદિ શુભ કાર્યો તેમના શ્રેયાર્થે કરવામાં આવ્યાં તેમજ એક શ્રી નગીનદાસ મગનલાલ હાઈસ્કૂલ હાલ તેમના નામથી ચલાવવામાં આવે છે.

બહુ જ નાની વયથી ધંધે લાગી ઘણી જ મહેનત કરી અમદાવાદ જેવા શહેરમાં કાપડની આગવી પેઢી શરૂ કરેલી, જેનો લાભ પાછળના અમેા બધાને મળ્યો છે. તેમનું પૂરેપૂરું ઋણ તો અમે અદા કરીએ તેમ નથી પણ “કૂલ નહિ તો કૂલની પાંખડી” તેમ ઉપર મુજબ અમારાથી બનતું કયું છે અને યથાશક્તિ કરીશું. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ આપે તેવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શા. મણીલાલ મગનલાલ

જગદુપકારી શ્રી જૈનશાસનની મહત્તા

વિશ્વ અનાદિ છે, આત્મા અનાદિ છે, આત્માનું ભવબ્રમણ (સંસાર) અનાદિ છે અને એ ભવબ્રમણના કારણભૂત સહજમળ (જીવની કર્મનો સંયોગ થવાની યોગ્યતા) પણ અનાદિ છે, તેના બળે (આત્મા) જીવ નવાં નવાં કર્મો ખાંધે છે, એ કર્મોના ફળ સ્વરૂપે નવા નવા જન્મ, નવા નવા દેહ, અને નવા નવા દેહના સંબંધીઓના સંબંધ થયા કરે છે. વિશ્વમાં એ રીતે મોહનું શાસન અનાદિ છે. તેની પરાધીનતામાં ફસાયેલા જીવ ઉપર કહ્યું તે સહજમળના પ્રભાવે રાગ-દ્વેષાદિ વિકારને વશ થઈ વિવિધ કર્મો ખાંધે છે અને અનાદિ કાળથી ભવબ્રમણ કરી દુઃખોને ભોગવે છે.

આ બધું જેમ અનાદિ છે તેમ એ ભવબ્રમણ અને દુઃખોમાંથી મુક્ત કરનાર જૈન શાસન પણ અનાદિ છે. આ જૈનશાસનમાં અનંતા તીર્થંકરો ભૂતકાળે થઈ ગયા, વર્તમાનમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વીશ વિચરતા વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં અનંતા થવાના છે. કદાપિ એવું બન્યું નથી, બનતું નથી અને બનશે નહિ, કે શ્રી તીર્થંકર-

લગવંતોનો કે જૈન શાસનનો વિશ્વમાં સર્વથા અભાવ હોય. મહાવિદેહ નામનું ક્ષેત્ર કે જે વિશ્વની બરાબર મધ્યમાં છે, ત્યાં કદાપિ તીર્થંકરોનો અભાવ હોતો નથી. તે તીર્થંકરોનું શાસન (જૈનશાસન) સદાય જીવોને રાગ-દ્વેષાદિ વિકારોમાંથી બચાવી નિર્વિકારી બનાવે છે. વિકાર એ રોગ છે, નિર્વિકારતા એ આરોગ્ય છે. રોગ એ દુઃખનું કારણ છે આરોગ્ય સુખનું કારણ છે, આત્માને સર્વથા રોગી-વિકારી બનાવવાનું કામ મોહનું શાસન કરે છે, ત્યારે નિરોગી નિર્વિકારી બનાવવાનું કામ જૈનશાસન કરે છે.

જીવ માત્રને જે થોડું કે ઘણું કોઈ પણ વિષયનું દુઃખ અનુભવાય છે તે મોહના શાસનનો પ્રભાવ છે. અને જીવમાત્રને થોડું કે ઘણું બાહ્ય કે અભ્યંતર કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે જૈનશાસનનો ઉપકાર છે. કારણ એ છે કે મોહ હંમેશાં બીજાનું સુખ હુંડીને, બીજાને દુઃખી કરીને જીવને સુખ લોગવવાનું શીખવે છે, તેથી ઉલટ જૈન શાસન હંમેશાં બીજાને સુખી કરીને બીજાને દુઃખમાંથી શક્યતા મુજબ છોડાવીને જીવને સુખી થવાનું શીખવે છે.

અનાદિ કાળથી વિશ્વના જીવોનો મોટો ભાગ આ તત્ત્વથી અન્નજીવ-અજીવો હોવાથી મોહની જાળમાં સપડાયેલો છે અને મોહના શાસનને અનુસરતો સુખની ઇચ્છાથી પ્રાયઃ બીજા જીવોને દુઃખી કરતો આવ્યો છે અને તેથી

તે સુખી થવાને બદલે વસ્તુતઃ દુઃખમાં સપડાતો રહે છે. બહુ થોડા જીવો કે જેઓના ઉપરથી મોહનો પ્રભાવ ઘટી ગયો હોય છે તેઓ જ મોહશાસનના અપકાર અને જૈનશાસનના ઉપકારને સમજી હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કરી શકે છે. આ વિવેકથી જીવ જૈનશાસન પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બની તેની સેવા કરવા ઉત્સાહી બને છે. માત્ર કુલથી જૈન કે નામ માત્રથી જૈન હોય તેને આ વિવેક પ્રગટતો નથી. ભલે તે જૈન કુળના પ્રભાવે દાનાદિ ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરે પણ તેના ઉપર પ્રભાવ મોહના શાસનનો હોય છે, તેથી તેની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પણ પ્રાયઃ જન્મ-મરણાદિ સંસારને વધારનારી બને છે. આત્માનું આરોગ્ય તેને દુર્લભ બનતું બંધ છે, ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં રાગ-દ્રેષાદિ અંતરંગ રોગો બેકાબૂ બનતા બંધ છે. વર્તમાનમાં પંચમ કાળના પ્રભાવે ભરત ક્ષેત્રમાં બહુધા જીવો આ પરિસ્થિતિને વશ પડેલા છે. બહુ થોડા જીવો જ ઉપર જણાવ્યો તે વિવેકને પામી સુખના સાચા માર્ગને પામી-પાળી શકે છે. એ મહાભાગ પુણ્યવાનોના પુણ્યના પ્રભાવે થોડી પણ શાન્તિ જીવો અનુભવી શકે છે. અવસર્પિણી કાળમાં-આવા મહા-ભાગોની સંખ્યા ઘટી રહી છે તેવા કાળમાં પણ જે થોડા ભિત્તમ લઘુકર્મી આત્માઓ જૈન શાસનના ઉપકારોને સમજી તેની આરાધના માટે અનિવાર્ય એવો સંયમનો માર્ગ સ્વીકારે છે તેઓને સંયમની-જૈન શાસનની સેવામાં વિશિષ્ટ મદદ કરી શકે તેવો આ અન્ય છે.

આશા રાખીએ કે એવા પુણ્યવંત આત્માઓ આ અન્થનું તત્વદષ્ટિથી અધ્યયન કરી ઉચ્ચરેલાં પાંચ મહા-વ્રતોનું યથાશક્ય નિરતિચાર પાલન કરે. પાંચ મહા-વ્રતનું પાલન એટલે અપેક્ષાએ સ્વાશ્રયી જીવન. સમજી શકાય તેવી સાદી વાત છે કે-આપણા સુખની ઇચ્છાએ આપણે ખીજને ભારભૂત બનીએ તે અન્યાય છે. માટે જ સ્વાશ્રયી જીવન એ ન્યાય છે. ન્યાય એજ ધર્મ છે અથવા ધર્મના પ્રાણ છે. ધર્મ ન્યાયથી (ન્યાયસંપન્ન વૈભવથી) શરૂ થાય છે અને સંપૂર્ણ ન્યાયમાં એટલે સિદ્ધાવસ્થામાં પૂર્ણ થાય છે. જ્યાં કોઈ જડતત્વનો આશ્રય લેવાનો રહેતો નથી. તાત્પર્ય એ થયું કે ધીમે ધીમે પણ મક્કમતાથી જરૂરીઆતો ઘટાડતાં જરૂરીઆતોમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થવું તે જ મુક્તિ છે, તે જ સંપૂર્ણ સ્વાશ્રય છે, તે જ સંપૂર્ણ ન્યાય છે. શરીર, સંપત્તિ, સંબંધીઓ કે એવા કોઈપણ બાહ્ય સંયોગોનો આનંદ અનુભવવો તે અન્યાય છે તેમ કીર્તિના કોટડાં ઉભાં કરી તેનો આનંદ અનુભવવો તે પણ અન્યાય છે. આ કારણે જ જ્ઞાનીઓ, યોગીઓ, મહાત્માઓ કીર્તિથી સદા દૂર રહે છે. કર્મના આવરણના પડદા ચીરીને તેની નીચે ઢંકાએલા આત્માની નિર્મળતાનો આનંદ અનુભવવો એ જ સાચું સુખ-આત્માનંદ છે.

આ અન્થની પંક્તિ પંક્તિ આત્માને પરાશ્રયમાંથી મુક્ત થવાનું-સ્વાશ્રયી બનવાનું શીખવે છે. જરૂરીઆતો

ઘટાડવાનો ઉપદેશ કરે છે કે જે સમગ્ર આગમ અન્થોનો સાર છે. તે અન્થના ઉપદેશને ઝીલી ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિદ્વારા સ્વાશ્રયી બની શુદ્ધ સ્વતંત્રતાને આત્માઓ પ્રાપ્ત કરે એ આ અન્થનો પ્રધાન સૂર છે. જે જૈનશાસને ભૂતકાળમાં અનંતા ભવ્યજીવોને આ ઉપદેશ દ્વારા શુદ્ધ નિત્ય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરાવી છે, આજે પણ યોગ્ય આત્માઓને એ કાર્યમાં સહાય કરી રહ્યું છે અને ભવિષ્યમાં અનંત આત્માઓને એ શુદ્ધ નિત્ય સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. તે જૈન શાસન એ જ એક સાચું પરમાર્થિક શાસન છે. જેના પ્રભાવે જીવોને જીવાડનારાં પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ વગેરે તત્ત્વો પણ અનુકૂળ બની જીવનદાન આપે છે, તે શાસન સદા જયવંતું રહે, ભવ્ય આત્માઓ એની નિરતિચાર વિશુદ્ધ આરાધના કરી સ્વ-પર કલ્યાણને સાધો અને એ ભાવના સદાય ભવ્યજીવોના હૈયામાં જીવંત અને વૃદ્ધિવંત બનતી રહે. એજ એક અભિલાષા-પૂર્વક આ અન્થનું પઠન પાઠન કરવા કરાવવા દ્વારા સ્વપર કલ્યાણ સાધો એ અભ્યર્થના. જિનાશા વિરુદ્ધ લેશ પણ લખાણ અંગે મિચ્છામિ દુક્કંડં

સાણંદ. જી. અમદાવાદ
૨૦૨૮, ચૈત્રી પૂર્ણિમા
બુધવાર.

લી. પરોપકારી સ્વ. ગુરુદેવ શ્રી વિજય-
મનોહરસૂરીશ્વર શિષ્યાણુ-
પં. ભદ્રંકરવિજય

દ્વિતીય આવૃત્તિ અંગે કિંચિત્

મહારાણી પૂ. શ્રી શચ્ચંભવસૂરિજીએ રચેલ આ દશવૈકાલિક સૂત્ર મૂળ, અર્થ અને વિવેચન સહિત આજથી તેર વર્ષ પહેલાં પૂ. પન્યાસજી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવરે (પૂ. આ. સિદ્ધિસૂરિજીના સમુદાયના) તૈયાર કરેલ અને ખાઈ સમરથ જૈન પ્રવેં મૂર્તિપૂજક જ્ઞાનોદ્ધાર ટ્રસ્ટ. કે. મનસુખલાઇની યોજા અમદાવાદ તરફથી પ્રગટ થયેલ.

અત્યંત ઉપકારી અને અતિશય ઉપયોગી આ ગ્રંથની ૧૦૦૦ નકલો પણ થોડા જ સમયમાં ખલાસ થઈ ગયેલી. દિન પ્રતિદિન માગણી વધવાથી તથા પૂ. સાધુ-સાધ્વીઓને માટે આ ગ્રંથ ઘણો જ ઉપકારી હોવાથી તેને ફરી છપાવવાની જરૂરીયાત ઉભી થઈ. એ અરસામાં શ્રી શશીકાન્ત યોપટલાલ ટ્રસ્ટના સંચાલકોએ પૂ. પન્યાસજી મહારાજ પાસે વિનંતી કરી કે અમારા ટ્રસ્ટ તરફથી છાપવા યોગ્ય કોઈ ઉપયોગી ગ્રંથ જણાવો.

પૂ. પન્યાસજી મહારાજે આ ગ્રંથનું સૂચન કર્યું. આ ગ્રંથનું પ્રુફરીડીંગ કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું.

આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનો મહિમા એટલો અપાર છે કે તેના માટે મારા જેવા માણસે શું લખવું? આથી પૂ. પૂન્યાસજી મહારાજે પોતે લખેલી પ્રસ્તાવનામાં તેનો ઉલ્લેખ, તેનું માહાત્મ્ય અને તેની ઉપયોગિતા વિસ્તારથી વર્ણવેલ છે. તે વાંચી જવા લલામણુ કરું છું.

ધર્મ એટલે શું ? તેનો પ્રાણ આચાર એટલે શું ? અહિંસા, સંયમ અને તપ આ ત્રણે અંગનું વાસ્તવિક નિદર્શન કરાવનાર આ ગ્રંથ પ્રત્યેક સાધુ-સાધ્વી માટે અતિ આવશ્યક છે. શરૂઆતનાં ચાર અધ્યયનો તે શ્રાવક માટે લાણી શકાય તેવાં અને અતિ આવશ્યક છે. આ આવૃત્તિની ધીજી એક અદ્ભુત વિશિષ્ટતા એ છે કે. પૂ. પત્યાસજી મહારાજે ‘ જગદુપકારી શ્રી જૈન શાસનની મહત્તા નામનો મનનીય લેખ આ પ્રકાશન પ્રસંગે લખી આપ્યો છે. આ લેખ દરેક મોક્ષાલિલાળી આત્માઓએ ખાસ વાંચી જવા જેવો છે.

વર્તમાનના વિષમ વાતાવરણમાં વિશ્વમાં વિલાસની અસર ચારે બાજુએ વ્યાપી ગઈ છે. ડગલે ને પગલે જ્યાં જુઓ ત્યાં વિલાસનાં સાધનો ખડકાયાં છે અને અવનવાં સાધનો ખડકાયે જાય છે. આ સંજોગોમાં ધર્મના શુદ્ધ આચારોનું પાલન અતિશય કપરું કાર્ય છે.

જૈન શાસન ત્યાગપ્રધાન છે. વિલાસ અને ત્યાગ એ એની દ્વિશા સામસામી અર્થાત્ પરસ્પર વિરોધી છે, એટલે ધર્મનું આરાધન કરનારે વિલાસનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જ પડે છે. વિલાસ વિનાશક છે, ત્યાગ ઉપકારક છે. આથી જ જ્ઞાની ભગવંતોએ ત્યાગપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે. સર્વ વિલાસના ત્યાગમય શુદ્ધ સાધુધર્મ છે. તે શુદ્ધ સાધુધર્મનું પાલન કેવી રીતે થાય ? તેના પાલનમાં કયાં કયાં વિઘ્નો નડે ? તે વિઘ્નોને કેવી રીતે દૂર કરવાં ? વગેરે બાબતોના અદ્ભુત રહસ્યોને પ્રદર્શિત કરનાર આ ગ્રંથ

ધર્મના પ્રાણ સમાન છે. કહ્યું છે કે :

આયારો પરમો ધમ્મો, આયારો પરમો તવો ।

આયારો પરમં નાણં, આયારેણ ન હોદ્ધિ કિં ? ॥૧॥

“ આચાર પરમ ધર્મ છે, આચાર પરમ તપ છે, આચાર પરમ જ્ઞાન છે. આચારવડે શું થતું નથી ? ”

જૈન શાસનમાં આચારની જ મહત્તા છે. આચારમાં તપ આદિ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. આથી જ આચારના યથાર્થ સ્વરૂપને નિરૂપણ કરનાર આ ગ્રંથ ઉપકારક છે.

આજે આ ગ્રંથનું પુનઃ પ્રકાશન પૂ. પન્થાસજી મહારાજની પ્રેરણા અને શ્રી. શશીકાન્ત પોપટલાલ ટ્રસ્ટની આર્થિક સહાયથી થઈ રહ્યું છે તે સુયોગ્ય જ છે. લગ્ન-તમાઓ આ ગ્રંથનું પરિશીલન કરી આત્મકલ્યાણને સાધો એ જ મહત્ત્વ છે.

આ ગ્રંથને અંતે આપવામાં આવેલ શુદ્ધિપત્રક મુજબ સુધારી વાંચવા લલામણ કરું છું.

અત્યંત સાવધાનીપૂર્વક પ્રુફે વાંચવા છતાં દષ્ટિ-દોષથી અથવા પ્રેસદોષથી જે કોઈ ભૂલો રહી ગઈ હોય તે બદલ મિત્તહામિ દુઃખડં.

ચૈત્રી પૂર્ણિમા,
વિ. સં. ૨૦૨૮

પં. બાબુભાઈ સવચંદ શાહ
મનસુખભાઈની યોગ-અમદાવાદ.

卐

卐

卐

। अहं ।

। नमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

। नमः श्रीविजयसिद्धि-मेघ-मनोहरसूरीशगुरुवरैभ्यः ।

श्रुतकेवलि-श्रीशय्य'लवसूरीश्वरसंहृच्छं

श्रीदशवैकालिक-सूत्रं सार्थम्

[पंचमकाण्डे पू. साधु-साध्वीयो भाटे आ सूत्र समाधिने कुंड छे. ओमां शब्दे शब्दे आत्मसुखनां जरणुं जरे छे. ओमां छवभात्रना कल्याणुं शुद्ध अने सर्वश्रेष्ठ मार्गदर्शन छे.]

पहेलुं द्रुमपुष्पिका अध्ययन

(१) धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।

देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥-१॥

अहिंसा संजमो तवो=अहिंसा संयम अने तप, (ओ त्रणुना सङ्योग३५) धम्मो=धर्म उक्किट्ठं=उत्कृष्ट मंगलं=मंगल-स्वरूप छे. धम्मे=आ धर्मं मां सया=हंमेशां जस्स=जेनुं मणो=मन वर्ते छे, तं=तेने देवा वि=देवो पणु नमंसंति=नमस्कार करे छे. (१)

[વસ્તુતઃ અહિંસા એ જ પરમધર્મ છે. તેની સિદ્ધિ આ ગ્રન્થમાં કહેલા સંયમના પાલનથી થાય છે અને એ સંયમની સિદ્ધિનો આધાર બાર પ્રકારનો (બાહ્ય-અભ્યંતર) તપ છે. એમ તપથી સંયમની અને સંયમથી અહિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. ત્રણેનો પરસ્પર સાધ્ય-સાધનલાવ સંબંધ છે, અહીં સાધનમાં સાધ્યનો ઉપચાર કરીને સંયમને અને તપને પણ ધર્મ કહ્યો છે. આ ધર્મ મહામંગળ-સ્વરૂપ હોવાથી સર્વ-વિદ્નો એનાથી નાશ થાય છે. તેની આરાધના મનુષ્યો અને તેમાં પણ સાધુઓ જ પૂર્ણતયા કરી શકે છે. દેવો અચિન્ત્યશક્તિવાળા છતાં અહિંસા, સંયમ અને તપ કરવા અસમર્થ છે, માટે દેવો પણ આ ધર્મના આરાધકને નમે છે. ગ્રન્થમાં ધર્મની સ્તુતિરૂપ આ આદિ મંગળ સમબ્ધુ. ૧.]

આવા ધર્મની સિદ્ધિ માટે આહારાદિપિંડ નિર્દોષ (અહિંસક) જોઈએ, માટે તેને મેળવવાનો વિધિ કહે છે કે-

(૨) જહા દુમસસ પુષ્કેસુ, મમરો આચિયઈ રસં ।

ળ ય પુષ્કં કિલામેઈ, સો અ પીણેઈ અપ્પયં ॥૧-૨॥

(૩) ઇમેઈ સમણા મુત્તા, જે લોઈ સંતિ સાહુણો ।

વિહંગમા વ પુષ્કેસુ, દાણમત્તેસણે રયા ॥૧-૩॥

જહા=જેમ દુમસસ=વૃક્ષનાં પુષ્કેસુ=પુષ્પોમાં મમરો=ભમરો (થોડા થોડા) રસં=રસને (મકરંદને) આચિયઈ=ચૂસે (પીવે) છે, ય=અને પુષ્કં=પુષ્પને જ કિલામેઈ=પીડા (કીલામથા) કરતો નથી, અ=તથા સો=તે ભમરો અપ્પયં=પોતાને પીણેઈ=તૃપ્ત કરે છે. (૨) ઇમેઈ તે રીતે મુત્તા=(બાહ્ય-અભ્યંતર પરિચ્છેદથી) મુક્ત થએલા જે સમણા=જે શ્રમણો (તપસ્વી) એવા સાહુણો=સાધુઓ લોઈ=આ લોકમાં સંતિ=છે, તેઓ પુષ્કેસુ=પુષ્પોમાં વિહંગમા વ=ભમરો રસ ચૂસે છે, તેમ દાણ=ગૃહસ્થ આપે તે

મત્ત=આહાર-પાણી આદિની દસળે=એવણા સમિતિમાં (દોષ ટાળવામાં) રચા=રક્ત હોય છે. (૩)

[ભરો જોમ પીડા ઉપજવ્યા વિના અલ્પ અલ્પ રસ જુદાં જુદાં પુષ્પોમાંથી ચૂસે છે, તેમ સાધુઓને આહાર પાણી આદિ વસ્તુ અનેક ધરોમાં ફરીને અલ્પ અલ્પ લઈ નિર્વાહ કરવા કહ્યું છે. તે પણ ગૃહસ્થની ભાવના અને દ્રવ્યસંપત્તિને અનુસરીને તેને અસહલાવ ન થાય તે રીતે-તેટલું તેણે પોતાને અર્થે તૈયાર કરેલું અને સંયમમાં કલ્પે તેવું લેવું જોઈએ. એ ત્યારે બની શકે કે સાધુ તપસ્વી હોય, ઉપરાંત ત્રણ વેદ, હાસ્યાદિ છ, મિથ્યાત્વ અને ક્રોધાદિ ચારે કષાયોરૂપ ચૌદ અભ્યંતર તથા ધન-ધાન્યાદિ નવવિધ બાહ્ય પરિગ્રહની (મૂર્છા) રહિત હોય, માટે અહીં શ્રમણ અને મુક્ત બે વિશેષણો આપ્યાં છે. આહારની પવિત્રતા વિના લોહીની અને લોહીની પવિત્રતા વિના મન-વચન-કાવાના યોગોની શુદ્ધિ થવી દુઃસંભવિત છે. કહ્યું છે કે 'આહાર તેવો એકાર,' આહારશુદ્ધિ એ સંયમમાં શુદ્ધિ અને વૃદ્ધિનું મુખ્ય કારણ છે. એ હેતુથી આઠ પ્રવચનમાતાઓમાં પણ 'એવણા' નામની એક સમિતિ કહેલી છે. આહાર, આહારને આપનાર અને લેનાર, વગેરે જોટલા પ્રમાણમાં નિર્દોષ હોય તેટલો તે આહાર ઉપકાર કરે છે. એ કારણે ૪૨ દોષ ટાળીને આહાર લેવાનું અને વાપરતાં પાંચ દોષોને ટાળવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન છે. શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન બંનેનું ફળ ચારિત્ર છે અને ચારિત્રનો આધાર આહાર ઉપર છે. એ કારણે જ ગૃહસ્થને ન્યાયોપાર્જિત વૈભવનું અને સાધુને નિર્દોષ આહાર લેવાનું અતિ આવશ્યક વિધાન છે. ૨-૩]

ઉત્તમ સાધુઓ સદૈવ કેટું ધ્યાન કરે ? તે કહે છે કે—

(૪) વયં ચ વિત્તિં લભ્મામો, ન ચ કોઈ ઉવહમ્મર્ઈ ।

અહાગઢેસુ રીયંતે, પુષ્પેસુ ભમરા જહા ॥૧-૪॥

જહા=જેમ મમર=ભમરાઓ અહાગહેસુ=યથાકૃત (પોતાના ઉદ્દેશ વિના ઉગેલાં) પુષ્કેસુ=પુષ્પોમાં (રસ ચૂસીને) તૃપ્ત થાય છે, તેમ વચં=અમે વચ=પણ (યથાકૃત એટલે ગૃહસ્થે અમારા ઉદ્દેશથી નહિ કરેલાં, નહિ કરાવેલાં અને અનુમતિ નહિ આપેલાં, કિન્તુ સ્વપ્રયોજને તૈયાર કરેલાં-કરાવેલાં આહારાદિ મેળવવા૩૫)વિચ્છિન્ન=વૃત્તિને(આજીવિકાને)લઘ્વામો=મેળવીએ, ય=અને કોઈ=કોઈ ન હવહમ્મઈ=દુઃખી ન થાય. (૪)

[ગૃહસ્થે સાધુને માટે નિર્જીવ કરેલાં, ખરીદેલાં કે પકાવેલાં આહારાદિ લેવાથી તેમાં થયેલી હિંસાદિની અનુમોદનાનો દોષ સાધુને લાગે અને તેને આપતાં દુઃખ-નારાજી થાય તો ગૃહસ્થને મોહનીય કર્મનો અંધ થવાથી બોધિદુર્લભ થાય અને પરિણામે ધર્મનો દ્વેષી થાય એથી તેનું ભવબ્રમણ વધવા૩૫ જન્મ-મરણ થવાથી મોટી હિંસા થાય અને તેમાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને પણ તેનું મોહનીયકર્મ અંધાય. પરિણામે ધર્મની અને સયમની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થવાથી ઘણી મોટી હાનિ થાય. એ કારણે કોઈ અનાદર-અસદ્ભાવ ન કરે તે રીતે પ્રત્યેક વર્તન કરવાની ભાવના સાધુ સતત ભાવે અને તેનું વર્તન કરવા કાળજી રાખે, એ અહીં સૂચવ્યું છે. (૪)]

હવે ભમરાની અપેક્ષાએ સાધુઓ કેમ ઉત્તમ છે ? તે કહે છે-

(૫) મહુગારસમા બુદ્ધા, જે મવંતિ અણિસ્સિઆ ।

નાણાપિંડરયા દંતા, તેણ વુચ્ચંતિ સાહુણો 'ત્તિ વેમિ'

॥૧-૫॥

બિક્ષા લેવામાં મુનિઓ મહુગારસમા=બ્રમર તુલ્ય (હોવા છતાં) બુદ્ધા=રાની, અણિસ્સિઆ=પ્રતિઅંધ(રાગ)વિનાના, નાણાપિંડરયા=વિવિધ પ્રકારનો પિંડ લેવાની વૃત્તિવાળા, અને દંતા=દંદ્રિયોને

દમન કરનારા મવંતિ=હોય છે, તેજ=તે કારણે તે સાહુજો= સાધુઓ વુચ્ચંતિ=કહેવાય છે. ત્તિ=એ પ્રમાણે (પ્રભુ મહાવીરે કહેલું છે મનક ! હું તને) વેમિ=કહું છું: (૫)

[ભિક્ષા લેવામાં ભ્રમરતુલ્ય છતાં સાધુઓ જ્ઞાની=ભમરાની જેમ ભિક્ષા લેવાના લાભ વગેરેના જાણુ હોય છે, ઉપરાંત કોઈ અમુક જ ધરની, ભક્તના ધરની, શ્રીમંત કેરાજ આદિના ધરની ભિક્ષા લેવાની વૃત્તિવાળા હોતા નથી, કિંતુ અભણ્યા ધરોમાંથી લેનારા હોય છે, વળી એવી પણ એક જ જાતિની અમુક જ વસ્તુ લેનારા નહિ, પણ અભિગ્રહાદિ કરીને જે મળે તે તુચ્છ-પ્રાન્ત વસ્તુમાં સંતોષ માનનારા હોય છે અને આહાર પણ મન-ઈન્દ્રિયોના આરામ માટે નહિ, કેવળ સંયમના પોષણ માટે લે છે, તેથી તેઓને સાધુ કહેલા છે. સાધુતાશ્પ એ ગુણો પ્રગટાવવા જોઈએ. (૨)]

અહીં પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત થયું. આ અધ્યયનનું નામ 'દ્રુમપુષ્પિકા' છે, તેનું કારણ એ છે કે તેમાં દ્રુમપુષ્પ= વૃક્ષનાં ફૂલ, તેમાંથી ભ્રમરો રસ ચૂસે તે દષ્ટાન્તથી સાધુને ભિક્ષા લેવાનો વિધિ કહેલો છે. વસ્તુતઃ આ અધ્યયનમાં સાધુધર્મની પ્રશંસા કરી છે.

પ્રથમમ્ અધ્યયનં સમાપ્તમ્

卐

卐

卐

ખીજીું શ્રામણ્યપૂર્વિકા અધ્યયન

શ્રમણ્યપણાનું પૂર્વ કારણ્ય ધૈર્ય છે, તેનો ઉપદેશ આ અધ્યયનમાં કરેલો હોવાથી તેનું નામ 'શ્રામણ્યપૂર્વિકા' છે.

(૬) કહં ન કુજ્જા સામન્નં ?, જો કામે ન નિવારણ ।

પણ પણ વિસીઅંતો, સંકપ્પસ્સ વસંગઓ ॥૨-૧॥

જો=જે સાધુ સંકપ્પસ્સ=સંકલ્પના વસંગઓ=વશ થએલો (હોવાથી) પણ પણ=પગલે પગલે (વારંવાર-પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં) વિસીઅંતો=વિષાદને (કલેશ-ખેદને) પામે, તે જે કામે=જડ ઇચ્છાઓને ન નિવારણ=રોકે નહિ, તેા સામન્નં=સાધુપણાને કહં=કેવી રીતે કુજ્જા=કરે ? (શી રીતે પાળે ?) (૨-૧)

[જીવને અનાદિ ઇચ્છાઓનો અંત આવતો નથી. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ઇચ્છાઓને આકાશની ઉપમા આપી છે. જેમ આકાશનો છેડો નથી તેમ ઇચ્છાઓનો અંત આવતો જ નથી. આ જડ ઇચ્છાઓને આત્મગુણો પ્રગટ કરવામાં વાળવી એ સાધુપણું છે. સાધુ બનવા છતાં જે વિવિધ સંકલ્પો-ઇચ્છાઓ થાય તેા સ્થાને સ્થાને ચિત્તમાં વિષાદ-ખેદ-સંતાપ કરીને ચિત્ત ઉદ્વિગ્ન બની જાય. જે તે મનને જડ ભાવોમાંથી રોકી સંયમમાં ન વાળે, તેા સાધુ ધર્મની પ્રાપ્તિ-રક્ષા કે વૃદ્ધિ શી રીતે કરી શકે ? એમ અહીં તર્કરૂપે સિધ્ધને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે. ૧]

હવે સાધુનું કર્તવ્ય જણાવવા માટે સાધુતાની વ્યાખ્યા કરે છે

(૭) વત્થગંધમલંકારં, इत्थीओ सयणाणि अ (य) ।

અચ્છંદા જે ન મુંજંતિ, ન સે ચાઈ ત્તિ વુચ્છઈ ॥૨-૨

(૮) જે અ કંતે પિણ મોણ, લદ્દે વિ પિટ્ટિ કુવ્વઈ ।

સાહીણે ચચઈ મોણ, સે હુ ચાઈ ત્તિ વુચ્છઈ ॥૨-૩॥

વસ્થ=વસ્ત્રો, ગંધ=(સુગંધિ ચૂર્ણાદિ) ગન્ધદ્રવ્યો,
 અલંકારં=આભરણો-અલંકારો, ફર્થીઓ=સ્ત્રીઓ (સ્ત્રીની અપે-
 ક્ષાએ પુરુષો) અ=અને સચળાણિ=શયનો (પલંગાદિ), તથા
 ઉપલક્ષણથી ખુરસી ટેબલ પાટ પાટલાદિ આસનો, એ
 સમગ્રું જે=એઓ અચ્છંદા=પરાધીનપણે (એટલે નહિ મળવાથી,
 કે મળવા છતાં રોગાદિની પરાધીનતાથી) ન મુંજંતિ=ભોગવી
 શકતા નથી. સે=તેઓ ચાહ ત્તિ=ત્યાગી તરીકે ન વુચ્ચ=
 કહેવાતા નથી. (૨) કિન્તુ જે=એ કંતે=મનોહર અ=અને
 પ્રિય એવા લલ્લે વિ મોળ=મળેલા-સ્વાધીન પણ ભોગોને
 પિટ્ટિ કુન્વચ્ચ=પીઠ કરે છે (સામે જોતો નથી-તણ દે છે)
 અર્થાત્ સાહીળે=સ્વાધીનપણે (ભોગવી શકે તેમ છતાં)
 મોળ=ભોગોને ચચ્ચ=તજે છે. સે=તે હુ=નિશ્ચ ત્યાગી
 કહેવાય છે. (૩)

જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

[લાગ અને વૈરાગ્ય બે લિન્ન છે, વૈરાગ્ય સાધ્ય છે અને લાગ
 સાધન છે. જડના રાગની મંદતા થવી એને વૈરાગ્ય કહેવાય છે. તેની
 સિદ્ધિ માટે રાગના કારણભૂત જડ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.
 લાગ કરવા છતાં રાગ ન તૂટે તો (વૈરાગ્યરૂપ) સાધુપણાની સિદ્ધિ
 થતી નથી. એ કારણે આ બે ગાથાઓમાં રાગ-ઈચ્છાને તજવા
 પ્રેરણારૂપે એમ કહ્યું છે કે જે પરાધીનપણે ભોગનો ત્યાગ કરે છે,
 પણ તેના રાગને તણ શકતો નથી તે સાધુ કહેવાતો નથી.
 સમજપૂર્વક જે સ્વાધીન, સુંદર અને પ્રિય પણ પદાર્થોને તજે છે, તે રાગને
 તજવાથી સાધુ કહેવાય છે. જે કે અહીં નિશ્ચયની અપેક્ષા રાખીને
 ઇચ્છાઓના લાગને સાધુપણું કહ્યું છે, તો પણ ઇચ્છાઓનો
 નાશ કરવા માટે જે પ્રાપ્ત નહિ થએલી વસ્તુઓનો પણ ત્યાગ કરે
 તે વ્યવહાર નયથી સાધુ કહેવાય છે. પરાધીનપણે, કે નહિ

મળેલી વસ્તુઓનો ત્યાગ પણ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત-સ્વાધીન પદાર્થોની ઈચ્છાઓનો નાશ કરાવે છે, અપ્રાપ્ત ભોગોનો પણ ત્યાગ આત્માના સત્ત્વ વિના થતો નથી, હા, પ્રાપ્ત સ્વાધીન ભોગોનો પણ ત્યાગ કરવાનું તેમાં ધ્યેય હોવું જોઈએ. એ ધ્યેય સિદ્ધ થયા પછી તે યથાર્થ સાધુ બને છે. ત્યાં સુધી સાધક કહેવાય છે. ત્યાગના ધ્યેય વિનાનો ત્યાગ તો માત્ર કાયકલેશ બને છે. દરિદ્રમાં દરિદ્ર પણ દીક્ષા લેતાં અગ્નિ, સચિત્ત જળ અને સ્ત્રીના સ્પર્શનો ત્યાગ તો કરે છે, એ ત્રણની કિંમત કોડો રત્ન-સોનેયા અને રૂપીયા જેટલી છે, એ મંત્રીશ્વર અભયકુમારે રાજગૃહનગરની પ્રજાને પૂરવાર કરી જણાવ્યું હતું. દરિદ્રશિરોમણી કહીયારો પણ દીક્ષા લઈને પરિણામે ભોગોની ઈચ્છાઓનો પણ ત્યાગ કરી શક્યો હતો. માટે અપ્રાપ્ત ભોગોનો ત્યાગ કરનાર પણ વ્યવહારથી સાધુ ગણાય છે. હા, તેનું ધ્યેય વૈરાગ્યનું જોઈએ, તે ન હોય તો ભોગોને તજવા છતાં સાધુ ન કહેવાય ૨-૩]

હવે કોઈને તજેલા ભોગોની પુનઃ ઈચ્છા થાય તો ચિત્તને શાન્ત કરવા માટે અભ્યન્તર-બાહ્ય ઉપાયો કહે છે.

(૯) સમાહ પેહાહ પરિવ્વયંતો, સિયા મળો નિસ્સરઈ બહિદ્વા ।
ન સા મહં નો વિ અહંપિ તીસે, ઇચ્ચેવ તાઓ વિણજ્જ
રાગં ॥૨-૪॥

(૧૦) આયાવયાહી ચય સોગમહં, કામે કમાહી કમિઅં તુ
દુક્ખં ।

છિદાહિ દોસં વિણજ્જ રાગં, એવં સુહી હોહિસિ સંપરાણ
॥૨-૫॥

સમાહ=શુભાશુભમાં સમાન, વિરાગવાળી, અથવા સ્વ-
પરમાં સમાન, એવી પેહાહ=દૃષ્ટિથી પરિવ્વયંતો=વર્તન કરતા
-સંયમનું રક્ષણ કરતા સાધુને સિયા=કદાચિત્ (કર્મોદયનું

બળ અચિત્ય હોવાથી તેવા કોઈ નિમિત્તને પામીને) મળો= મન વહિદ્વા=(સંયમરૂપ ધરની)બહાર નિસ્સર્જ=નીકળે, (અર્થાત્ અસંયમની ઇચ્છા થાય, તો તેણે એમ ચિંતવવું કે) સા તે (લોગસામગ્રી તેની ઇચ્છા અથવા અમુક સ્ત્રી) મહં= મારી ન=નથી અને અહં પિ=હું પણ તીસે=તેનો નો=નથી, (અર્થાત્ મારે તેને કંઈ સંબંધ નથી), ઇચ્ચેવ=એ રીતે (ચિંતન કરતો) તાઓ=તેના (તે સ્ત્રીના કે લોગસામગ્રીના) રાગં=રાગને વિણફૂજ્જ=તણ દે. (૪) બાહ્ય પ્રયત્નો કરવા માટે કહે છે કે-હે સાધુ ! તું સંયમરૂપ ધરમાંથી ચિત્તને બહાર જતું રોકવા માટે આયાવયાહી=આતાપના લે, (ઉપ-લક્ષણથી ઉનોદરિતા વગેરે તપ પણ કર, અને) સોગમહં= સૌકુમાર્યં (સુકુમારતાને) ચય=તણ દે, (કારણ કે તેનાથી કામની-લોગની ઇચ્છા જન્મે છે. એ બાહ્ય અભ્યંતર પ્રયત્નો દ્વારા કામે=લોગની ઇચ્છાએને કમાહી=ઓળંગી બ. (કારણ કે એ ઇચ્છાઓનું) કમિઅં=આકમણ (કરતાં) સ્તુ=નિશ્ચે દુઃખં= દુઃખનું આકમણ થશે (અવશ્ય દુઃખો ઉલ્લંઘી જવાશે, માટે સમ્યગ્ વિચાર કરીને બન્ને પ્રકારના પ્રયત્નોથી) વોસં=દ્રેષને છિંદાહિ=છેદી નાખ અને રાગં=રાગને વિણફૂજ્જ=ફૂર કરી દે. एवं=એમ કરવાથી તું સંપરાણ=આ સંસારમાં (મુક્તિ ન થય ત્યાં સુધી) સુહી=સુખી હોહિસિ=થઈશ. (૫)

[અનાદિ લોગની વાસનાનું બીજ એવું સૂક્ષ્મ હોય છે કે તે નિર્મૂળ નીકળી જવા જેવું દેખાવા છતાં સામાન્ય નિમિત્ત મળતાં તેમાંથી ઇચ્છારૂપ અંકુરા ફૂટી નીકળે છે, પછી તેને રોકવા અતિદુષ્કર બને છે, માટે મુખ્ય માર્ગે તો અહીં કહ્યું તેમ પૂર્ણ વિરાગી બની સમ-

દષ્ટિથી સંયમની રક્ષા કરવી. છતાં ચિત્ત ચંચળ અને તો જ્ઞાનરૂપી અંકુશ દ્વારા તેને વશ કરવું અને આતાપના તથા તપ વગેરેથી નિર્બળ બનાવવું. અન્યથા ઈચ્છાને વશ થતાં દુઃખોને વશ થવું જ પડે છે. એ જ કારણે ક્ષણવિનશ્વર જડપદાર્થોના શુભાશુભ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ પ્રત્યેનો રાગ-દ્વેષ તજવો હિતકર છે. એમ કરવાથી સંસારમાં પણ મુક્તિસ્વપ્નનો સ્વાદ ચાખી શકાય છે.

એક રાજપુત્રે કુતૂહલવૃત્તિથી પોતાની દાસીના માથે રહેલા જળપાત્ર ઉપર કાંકરો ફેંકી તેને કાણું કરવાથી તેમાંથી પાણી નીકળવા માંડ્યું ચતુર દાસીએ વિચાર્યું કે 'રક્ષક લક્ષક અને ત્યાં ફરીઆદ કોને કરવી ?' માટે સ્વયં પાણીને બચાવી લઈ, એમ વિચારી તુર્ત ભીની માટીથી છિદ્ર પૂરી નાખી પાણીની રક્ષા કરી. એમ જે મનથી સંયમની સિદ્ધિ કરવાની છે તે જ ચંચળ અને ત્યારે જ્ઞાની પુરુષે ઉપર કહેલા ઉપાયો દ્વારા સંયમની રક્ષા કરવી જોઈએ. ૪-૫]

મન સંયમથી ચંચળ ન અને, તે માટે કહે છે કે—

(૧૧) પક્ષ્વંદે જલિઅં જોઈં, ધૂમકેડં દુરાસયં ।

નેચ્છંતિ વંતયં મોતું, કુલે જાયા અગંધણે ॥૨-૬॥

અગંધણે કુલે=અગંધન કુળમાં જાયા=ઉપજેલા સર્પો (તિયંચ છતાં એવા અભિમાની હોય છે કે કોઈને દંશ દેવાદ્વારા) વંતયં=વમેલા વિષને પુનઃ મોતું=ચૂસવા માટે નેચ્છંતિ=ઈચ્છા પણ કરતા નથી, પણ (કોઈ ગારુડી મંત્ર-દ્વારા તે વિષને ચૂસાવવા પ્રયત્ન કરે તો) દુરાસયં=અતિ સખત-દુઃખે બચી શકાય તેવા, ધૂમકેડં=ધૂમાડાવાળા (સજગતા) અને જલિઅં=જવાલાઓ સજગતી હોય તેવા જોઈં=અશ્નિને પક્ષ્વંદે=ભેટવા (બળીને મરી જવાનું) ઇચ્છે છે, કિન્તુ વમેલું વિષ પાછું ચૂસવા ઇચ્છતા નથી. તો હું મનુષ્ય

અને સાધુ છતાં જે ભોગોને વમીને (તજીને) દીક્ષિત થયો તે ભોગોની પુનઃ ઇચ્છા કેમ કરું ? એમ ચિંતન કરે. (૬)

[અહીં બીજું ઉદાહરણ કહ્યું છે કે જ્યારે રાજમતીને તજીને શ્રી નેમકુમારે દીક્ષા લીધી ત્યારે પાછળથી રથનેમિજી રાજમતી પ્રત્યે રાગી થયા. તેમને સમજાવવા એકદા રાજમતીએ ખીરઘૃતનું ભોજન જમી મીઠાળના પ્રયોગથી તેનું વમન કરી રથનેમિને કહ્યું ‘આનું ભોજન કરો !’ રહનેમી બોલ્યા ‘વમેલું કેમ ખવાય ?’ ત્યારે રાજમતીએ કહ્યું ‘શ્રીનેમકુમારે વમેલી રાજમતીને પણ કેમ ભોગવાય ?’]

એ પ્રસંગને અહીં કહે છે કે—

(૧૨) ઘિરત્યુ તે જસોકામી !, જો તં જીવિયકારણા ।

વંતં ઇચ્છસિ આવેડં, સેયં તે મરણં ભવે ॥૨-૭૧॥

રાજમતીએ રહનેમિને તિરસ્કારતાં કહ્યું—હે જસો-કામી=યશની ઇચ્છાવાળા ! (અથવા ‘અ’નો પ્રક્ષેપ કરતાં અજસોકામી=અપયશની ઇચ્છાવાળા હે ક્ષત્રિય !) તે ઘિરત્યુ=તને ઘિષ્કાર થાઓ ! કારણ કે જો તં=જે તું (ક્ષત્રિય છતાં) જીવિયકારણા=(અસંયમરૂપ) જીવનના કારણે વંતં=વમેલું આવેડં=પીવાને ઇચ્છસિ=ઇચ્છે છે. (આ રીતે કુળને કલંકિત કરવાને બદલે) તે=તારે મરણં=મરી જવું સેયં=શ્રેયસ્કર ભવે=થાય. અર્થાત્ કુળ કે ધર્મને કલંકિત કરીને જીવવું તે મરણથી પણ વધારે દુષ્ટ છે. (૭)

[રાજમતીએ જેમ રહનેમીને સમજાવ્યા તેમ આત્માથીએ ચિત્ત ઉન્માર્જે ન ચઢી જાય તે માટે પોતાના આત્માને એ રીતે વારંવાર સમજાવવો જોઈએ. ૭]

એ રીતે રથનેમીને સમજાવીને રાજમતીએ દીક્ષા લીધી અને રથનેમી પણ દીક્ષિત થયા. પુનઃ એકદા વર્ષાના પાણીથી

ભીંભએલાં રાજમતી ગિરનારની ગુફામાં અપ્કાયની જયણા
માટે વસ્ત્ર રહિત થયાં, ત્યારે પૂર્વે તે જ ગુફામાં ગએલા રહનેભી
તેને જોઇને કામવિવશ બન્યા. તેને રાજમતીએ કહ્યું કે—

(૧૩) અહં ચ મોગરાયસ્સ, તં ચ સિ અંધગવ(વિ)ઙ્ઘિણો ।

મા કુલે ગંધના હોમો, સંજમં નિહુઓ ચર ॥૨-૮॥

અહં=હું મોગરાયસ્સ=લોગરાજ-ઉચ્ચસેનની (પુત્રી) છું
ચ=અને તં=તું અંધગવઙ્ઘિણો=અંધકવૃષ્ણિ=સમુદ્રવિજય રાજાને
(પુત્ર) છે. એમ કુલે=ઉત્તમ કુળમાં (જન્મેલા આપણે બન્ને
વમેલા લોગની પુનઃ ઇચ્છા કરીને) ગંધના=ગંધન કુળના નાગ
જેવા તુચ્છ મા હોમો=ન થઇએ, માટે નિહુઓ=નિભૂત થઇને
(કાચળો ઇન્દ્રિયને ગોપવે તેમ ઇચ્છાને દાખીને) સંજમં=સંય-
મને ચર=આચર ! અર્થાત્ દુષ્ટ ઇચ્છાને તણ દે. (૮)

એમ કહીને પુનઃ રાજમતીએ સમભંબુ કે—

(૧૪) જઈ તં કાહિસિ ભાવં, જા જા દિચ્છસિ નારીઓ ।

વાયાવિદ્ધુવ્વ હડો, અટ્ટિઅપ્પા ભવિસ્સસિ ॥૨-૯॥

જઈ તં=જે તું જા જા નારીઓ=જે જે સ્ત્રીઓને
દિચ્છસિ=દેખીશ, તે પ્રત્યેકમાં ભાવં કાહિસિ=રાગને કરીશ
(તેને લોગવવાની ઇચ્છા કરીશ,) તે વાયાવિદ્ધુવ્વ=પવનથી હચ-
મચેલી-મૂળ વગરની હડોવ્વ=હડનામની વનસ્પતિની જેમ
અટ્ટિઅપ્પા=અસ્થિરાતમા(સંયમથી ચલિત)ભવિસ્સસિ=થઇશ.(૯)

[આઠમી ગાથામાં કુળના મહત્વને જણાવીને ઉપદેશ કરતી
રાજમતીએ નવમી ગાથામાં 'જે કામવાસનાને નહિ રોકે તે સંયમથી
બ્રહ્મ થઇશ' એમ ભય જણાવ્યો છે. સંયમગુણ ઉત્તમકુળ-ઉચ્ચગોત્રના

ઉદયવાળાને સ્પર્શે છે, અને કોઈ વાર તેનું ચિત્ત ચલિત થાય તો કુળના મહત્ત્વથી બચાવી શકાય છે, આ કારણે દીક્ષાર્થી 'ઉત્તમકુળમાં જન્મેલો' જોઈએ એમ શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. ઉંચો હોય તેને જ પડવાનો ભય હોય છે, હીનકુલવાળાને તેવો ભય લાગતો નથી. ભયમોહનીય-કર્મના ઉદયે જીવને 'ઈહલોક ભય' વગેરે અપ્રશસ્ત ભયો હોય છે, પણ ઉત્તમ આત્માને સંયમના બળે એ ભય નબળા બની જતાં પાપનો ભય જાગે છે, એથી થોડા પણ ઉપદેશથી તે પાપથી અટકી જાય છે. બીજા અપ્રશસ્ત ભયો પાપને કરાવે છે અને પાપનો ભય મિથ્યાભયોનો નાશ કરાવે છે. ૯]

રાજમતીના ઉપદેશનું જે પરિણામ આપ્યું, તે કહે છે-

(૧૫) તીસે સો વચનં સોચા, સંજયાઈ સુમાસિયં ।

અંકુસેણ જહા નાગો, ધમ્મે સંપહિવાઈઓ ॥૨-૧૦॥

સંજયાઈ=સંયમવતી તીસે=તે રાજમતીના સુમાસિયં=સંવેગ(વૈરાગ્ય)જનક વચનં=વચનને સોચા=સાંભળીને જહા=જેમ અંકુસેણ=અંકુશથી નાગો=હાથી સન્માર્ગે આવે, શાન્ત બને તેમ =સોતે રહીનેમી ધમ્મે=ધર્મમાં સંપહિવાઈઓ=સ્થિર થયા. (૧૦)

[અહીં રચનેમાને હાથીની અને રાજમતીના ઉપદેશને અંકુશની ઉપમા આપી છે. તેમાં રહસ્ય એ છે કે હાથી પોતાના હિતસ્વી અલ્પબળવાળા પણ ભાવતના એક માત્ર અંકુશને વશ થાય છે, તે પણ જાતિમાં તેની ઉત્તમતાને આભારી છે. તેમ ઉત્તમ મનુષ્ય હિતસ્વીનું એક સામાન્ય વચન પણ અવગણતો નથી. આવો ઉત્તમ આત્મા ગુરુની આજ્ઞાને સહેલાઈથી પાળી શકે અને ગુરુને પણ પ્રસન્નતાનું કારણ બને. ક્ષુદ્રાત્મા ગુરુને આત્મધ્યાનનું નિમિત્ત બને, માટે આત્માર્થીએ પોતાની ઉત્તમતા છોડવી નહિ. એ જ કહે છે. (૧૦)]

(૧૬) एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।

विणिअट्ठंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो 'त्तिवेमि'

॥२-११॥

સંબુદ્ધા=સમ્યગ્બુદ્ધિ (સમકિત)વાળા, વળી પંડિઆ=સમ્યગ્ જ્ઞાનવાળા (સાવધ-નિરવધના ભેદને સમજનારા-પાપભીરુ) અને પવિઅક્ખણા=સમ્યગ્ચારિત્રના પાલનમાં ચતુર-વિચક્ષણ મુનિવરો. एवं करंति=એ પ્રમાણે કરે છે. शु ? તે કહે છે જહા=જેમ સે=તે પુરિસુત્તમો=પુરુષોમાં ઉત્તમ રથનેમી ભોગથી અટક્યા તેમ ભોગેસુ=ભોગોને વિષે વિણિઅટ્ઠંતિ=સર્વથા નિવૃત્ત થાય છે. ભોગોને તજ દે છે. ત્તિ=એમ શ્રીમહાવીરદેવે કહેલું હું વેમિ=કહું છું. (૧૧)

[અહીં ખીણું અધ્યયન પૂર્ણ થયું. એમાં રથનેમિ અને રાજમતિના દૃષ્ટાન્તથી ભોગોની ઈચ્છાને તજવારૂપ સાધુતું કર્તવ્ય જણાવવા સાથે તુચ્છભોગોની અભિલાષા તુચ્છ પુરુષને થાય છે, એમ જણાવીને ઉત્તમપુરુષને અનુસરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. જે નવા નવા આત્મગુણો પ્રગટાવવાની ઈચ્છા પૂર્વક પ્રયત્ન કરે તે ઉત્તમ, જેને ગુણો વધારવાની ઈચ્છા ન થાય તે પ્રમાદી મધ્યમ, જેને દોષો સેવવાની ઈચ્છા થાય તે અધમ અને જે પ્રતિજ્ઞાને તોડીને પણ દોષોને સેવે તે અધમાધમ જણવો. ઉત્તમતા તથા અધમતા પોતાની ઈચ્છાઓ અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા સમજી શકાય છે. મન વચન અને કાયા ઉપર સંયમ-અંકુશ રાખવાથી ઈચ્છાનિરોધ થાય છે, એથી ચિત્ત શાન્ત બને છે અને પરિણામે વૈરાગ્યભાવ દઢ થતાં આકરાં કષ્ટો વેઠવા છતાં શુદ્ધ આનંદનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.-૧૧]

द्वितीयम् अध्ययनं समाप्तम्

卐

卐

卐

ત્રીજું ક્ષુલ્લકાચાર અધ્યયન

બીજા અધ્યયનમાં અધૈર્યનો (હીનતાનો) ત્યાગ કરી ધીરતા (સત્વ) પ્રગટાવવા કહ્યું. તે ધીરતારૂપ સત્વ સદાચારના પાલન માટે આવશ્યક છે-અસદાચાર સેવવા માટે નહિ. એ સદાચારો એક પ્રધાન (મોટા) અને બીજા ક્ષુલ્લક (નહાના) એમ બે પ્રકારના છે. અહીં ક્ષુલ્લક આચારોનું વર્ણન હોવાથી આ અધ્યયનનું ક્ષુલ્લકાચાર નામ છે. તેની પહેલી ગાથામાં સાધુની ઉત્તમતાને વર્ણવી અસદ્ આચારોને તબવાતું કહે છે—

(૧૭) સંજમે સુદ્વિઅપ્પાણં, વિપ્પમુક્કાણ તાણં ।

તેસિમેઅમણાહન્નં, નિગ્ગંથાણ મહેસિણં ॥૩-૧॥

પૂર્વે જેનું વર્ણન કર્યું તે સંજમે=સંયમમાં સુદ્વિઅપ્પાણં=જેઓના આત્મા સુસ્થિર છે. જે વિપ્પમુક્કાણં=બાહ્ય-અભ્યંતર પરિબ્રહ્મી મુક્ત છે, જે તાણં=સ્વ-પર ઉભયના તારક છે. નિગ્ગંથાણ=જે અંતીથી(બાહ્ય-અભ્યંતર પરિબ્રહ્મી) રહિત છે, અને તેથી જેઓ મહેસિણં=મહર્ષિઓ (મહાત્માઓ) છે, તેસિં=તેઓને અં=આ કહીશું તે અણાહન્નં=અનાચીર્ણું એટલે નહિ આચરવા યોગ્ય છે. (૧)

[અહીં 'સુસ્થિર' એટલે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાપૂર્વક સંયમને-જિનાજ્ઞાને પાળનારા, વિપ્રમુક્ત=પહેલા અબ્બી ત્રીજી ગાથાના અર્થમાં કહેલા પરિબ્રહ્મ એટલે બાહ્ય ધનધાન્યાદિની તથા અભ્યંતર કષાયાદિની મૂર્છા-પક્ષ નહિ કરનારા, 'ત્રાતા' એટલે સ્વ-પર તારક (તીર્થ) કરો પરને અને પ્રત્યેકબુદ્ધો સ્વને તારે છે, માટે) સ્થવિરો, અને નિર્ગ્રન્થ=સંયમમાં જરૂરી પણ ઉપકરણાદિ અધિક પ્રમાણમાં નહિ રાખનારા, એમ સમજવું. તેઓને સદાચારોનું પાલન અનાચીર્ણના ત્યાગથી થાય માટે તે તબવાતું કહ્યું.-૧]

હવે ખાવનની સંખ્યામાં તે અનાચીર્ણ ભાવોને કહે છે.

(૧૮) ઉદેસિઅં ક્રીયગદં, નિયાગમમિહહાણિ ય ।

રાઙ્મત્તે સિનાણે ય, ગંધમલ્લે ય વીચણે ॥૩-૨૧॥

૧-ઉદેસિઅં=ઔદેશિકં (સાધુને ઉદેશીને કર્યું હોય),
 ૨-ક્રીયગદં=ક્રીતક્રીતં (સાધુને ઉદેશીને ખરીદું હોય), ૩-
 નિયાગમ્=(‘મારે ઘેર નિત્ય આવવું’ એ પ્રમાણે આમંત્રણ
 કરનાર અમુકના ઘરનો પિંડ પ્રતિદિન લેવો તે) ‘નિત્યપિંડ,’
 ૪-અમિહહાણિ=(સ્વઆમ કે પરઆમથી પણ દાન દેવા માટે
 સામે લાવેલો) ‘અભ્યાહૃતપિંડ ૫-રાઙ્મત્તે=(દિવસે ગ્રહણ
 કરેલું બીજા દિવસે વાપરવું) વગેરે ચાર દોષો પૈકી એક
 પણ દોષ લાગે તેવું) ‘રાત્રિભોજન’, ૬-સિનાણે=(દેશથી કે
 સર્વથી) સ્નાન કરવું, (તેમાં હાથ-પગ કે આંખની પાંપણ
 માત્ર પણ ધોવી તે દેશસ્નાન કહેવાય, સર્વસ્નાન પ્રસિદ્ધ
 છે) ૭-ગંધ=(અંદનાદિનાં) સુગંધ ચૂર્ણો-તેલ-અત્તરો ઇત્યાદિ
 સુંઘવું. ૮-મલ્લે=(સુકોમળ સ્પર્શની ઇચ્છાએ ગુંથેલાં કે નહિ
 ગુંથેલાં) પુષ્પોનો ઉપલોગ કરવો, ૯-વીચણે=વીંજણે (કે
 બીજા કોઈ પણ સાધનથી પવનનો ઉપલોગ કરવો.) (૨)

[ઔદેશિકમાં જીવહિંસા, ક્રીતક્રીતમાં ગૃહસ્થે પાપથી મેળવેલા
 ધનનો પોતાને માટે વ્યય થવાથી પાપની અનુમોદના, નિયાગમાં
 ગૃહસ્થનો અને અમુકવસ્તુનો રાગ-પ્રતિબંધ, અભ્યાહૃતમાં આવવા
 વગેરેથી ઇર્યાસમિતિનો ભંગ, અનુમોદના અને પાત્ર ખરડવાદિ વિવિધ
 દોષ, રાત્રિભોજનમાં સંનિધિદોષ ઉપરાંત રાત્રિભોજનનું પાપ, અને સ્નાન,
 ગંધ, પુષ્પો તથા વીંજણામાં અનુક્રમે સ્પર્શ-ગંધ વગેરેનો પ્રતિબંધ
 (રાગ) થવા સાથે કામ વિકારનો ઉપદ્રવ, એમ પ્રત્યેકનું અનાચીર્ણપણું

યથામતિ વિચારવું. અનાચીર્ણને આચરવાથી સંયમ દૂષિત થાય અને જ્ઞાનાદિ ગુણો હણાય-૨]

(૧૯) સંનિહી ગિહિમત્તે અ, રાયપિંદે કિમિચ્છણ ।

સંવાહણા દંતપહોયણા અ, સંપુચ્છણા દેહપલોયણા ય

॥૩-૩॥

૧૦-સંનિહી=(ધી-ગોળ ઇત્યાદિનો) સંયય (સંગ્રહ) કરવો. ૧૧-ગિહિમત્તે=ગૃહસ્થનાં ભાજનો વાપરવાં, ૧૨-રાયપિંદે=રાજની માલિકીવાળો પિંડ લેવો, ૧૩-કિમિચ્છણ='શું જોઈએ છે ?' (એમ પૂછીને ઇચ્છિત વસ્તુ આપનાર રાજા કે ગૃહસ્થ કોઈનો પણ પિંડ લેવો, ૧૪-સંવાહણા=(હાડ, માંસ, ચામડી કે રોમરાજી, એ ચારેના કે કોઈ એક બે આદિના સુખ માટે)શરીરના અવયવો દખાવવા-મસળાવવા-ચાંપવા-ચંપાવવા વગેરે, ૧૫-દંતપહોયણા=(અંગુલી કે ખીબા કોઈ પણ સાધનથી) દાંત-સુખ આદિનું પ્રક્ષાલન કરવું, ૧૬-સંપુચ્છણા=(ગૃહસ્થને સાવધ પાપ બંધાય તેવું કે પોતાના મહત્વને માટે 'હું કેવો છું' વગેરે) પૂછવું, ૧૭-દેહપલોયણા=આરિસાદિમાં સુખ-શરીરાદિ જોવાં. એ સર્વ અનાચીર્ણ છે. (૩)

[એમાં સંનિધિથી પરિગ્રહ, ગૃહસ્થભાજનથી તે ચોરાઇ જવાનો કે ગૃહસ્થને અપ્રીતિ આદિ થવાનો ભય વગેરે વિવિધ દોષો, રાજપિંડથી રસનેન્દ્રિયનું પોષણ, લોકમાં લઘુતા, અપશુકનબુદ્ધિથી સામન્તાદિને ક્રોધ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ, કિમિચ્છકથી આધાકર્મિકાદિ દોષ, સંવાહનથી સુખશીલપણું, પ્રમાદ, ઇત્યાદિ, દંતપ્રધાવનથી પાણી શૌચનો પ્રતિબંધ, હિંસાદિ, સંપ્રશ્નથી સાવધમાં પ્રવૃત્તિ-અનુમોદના કે

અભિમાનાદિ, અને દેહપ્રલોકનથી શરીરનો રાગ-મોહાદિ થવાનો સંભવ ઇત્યાદિ ખીજ પણુ વિવિધ દોષો સ્વમતિ અનુસારે વિચારવા. ૩]

(૨૦) અટ્ટાવણ અ નાલીણ, છત્તસ્સ ય ઘારણઢાણ ।

તેગિચ્છં પાહ્ણા પાણ, સમારંભં ચ જોહ્ણો ॥૩-૪॥

૧૮-અટ્ટાવણ=ભુગાર (ઘૂત) રમવું, અથવા (ગૃહસ્થને અર્થ મેળવવાનાં) અર્થશાસ્ત્રીય નિમિત્તો કહેવાં, ૧૯ નાલીણ=ઘૂતમાં વિજય માટે નાલિકાનો પ્રયોગ કરવો, અથવા ઉપલક્ષણથી કોઈ પણુ પ્રકારનું ઘૂત રમવું, ૨૦-છત્તસ્સ ઘારણઢાણ=પોતાને કે બીજાને (ગ્લાનત્વાદિ આંગાઢ કારણુ વિના)છત્ર ધરવું, ૨૧-તેગિચ્છં=(રોગના પ્રતિકાર માટે)ઔષધ લેવું, ૨૨-પાહ્ણા પાણ=(આપત્તિ પ્રસંગ વિના)પગમાં પગરખાં પહેરવાં અને ૨૩-જોહ્ણો સમારંભં=અગ્નિનો આરંભ કરવો (૪)

[એમાં ભુગાર તે મહાવ્યસન છે, ઉપરાંત ન આર્ત-રૌદ્રવું કારણુ છે, છત્ર પોતાને ધરવાથી ઉભુપરીપહથી પરાલવાદિ અને પરને ધરવાથી લઘુતાદિ થાય, પગરખાંથી જિનાજાનો ભંત્ર, ધર્માસમિતિની વિરાધના, સુખશીલપણું ઇત્યાદિ થાય અને અગ્નિના આરંભથી હિંસા થવા સાથે શીતપરિપહથી પરાલવ-લઘુતાદિ થાય, માટે અનાચીર્ણું સમજવાં, ખીજ પણુ અનેક દોષો સંભવિત છે તે યથામતિ વિચારવા. ૪]

(૨૧) સિજ્જાયરપિંડં ચ, આસંદી-પલિઅંકણ ।

ગિહંતરનિસિજ્જા ય, ગાયસ્સુવટ્ટુણાણિ ય ॥૩-૫॥

૨૪-સિજ્જાયરપિંડં=(ઉપાશ્રય આપનાર)શય્યાતરનો પિંડ લેવો, ૨૫-આસંદી=(લોકપ્રસિદ્ધ માંચી-પુરસી-ડોળી-સાદડી ઇત્યાદિ) આસનો વાપરવાં, ૨૬-પલિઅંકણ=પલ્યંક (અર્થાત્

પલંગ-માંચો-ખાટ-ખાટલા-પથારી) ઇત્યાદિ વાપરવાં, ૨૭-ગિહંતરનિસિઝ્જા=(ગૃહસ્થના વાસવાળા ધરમાં કે કોઈ બીજા) ઘરોની વચ્ચે રહેવું-બેસવું ઇત્યાદિ, ૨૮-ગાયસ્તુ-વટ્ટુણિ=શરીરનાં ગાત્રોનું (અવયવોનું) ઉદ્વર્તન અર્થાત્ મેલ ઉતારવા માટે પીઠી આદિ ચોળવું-ચોળાવવું) (૫)

[શિયાતરપિંડ લેવાથી એષણાસમિતિમાં દોષો, વસતિની દુર્લભતા, ગૃહસ્થનો પ્રતિબંધ કે દ્વેષ ઇત્યાદિ, આસન અને પલંગાદિથી લઘુતા, શાસનની અપભ્રાજના, સુખશીલપણું, હિંસા ઇત્યાદિ, ગૃહસ્થવાળા ધરમાં રહેતાં બ્રહ્મચર્યની વિરાધના, લઘુતા, પ્રતિબંધ અને બે ઘરોની વચ્ચે બેસતાં ધર્મની અપભ્રાજના, લઘુતા, ચોરી આદિનું કલંક, ઇત્યાદિ વિવિધ દોષો તથા પીઠી આદિ ચોળતાં-ચોળાવતાં મલપરિષ્કથી પરાલવ, શરીરશોભા, કામવિકાર, ઇત્યાદિ દોષો યથામતિ વિચારવા. ૫]

(૨૨) ગિહિણો વૈયાવહિયં, જા ય આજીવવત્તિયા ।

તત્તાનિવ્વુહમોહત્તં, આરસ્સરણાણિ અ ॥૩-૬॥

૨૯-ગિહિણો વૈયાવહિયં=(અન્નવસ્ત્રાદિ આપવા અપાવવા-દિ૩૫) ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચ કરવી, ૩૦-આજીવવત્તિયા=(પોતાના ઉચ્ચ-નીચાદિ જાતિ-કુલ-ગુણ-કર્મ-શિલ્પ ઇત્યાદિના બળે)આજીવવત્તિ ચલાવવી-આજીવિકા મેળવવી (આજીવક-પિંડ લેવો), ૩૧-તત્તાનિવ્વુહમોહત્તં=માત્ર તપેતું-ત્રણ ઉકાળાથી પૂર્ણ ઉકાળ્યા વિનાનું-મિશ્ર પાણી લેવું, વાપરવું-પીવું ઇત્યાદિ, ૩૨-આરસ્સરણાણિ=ક્ષુધાદિની પીડાથી આર્તધ્યાનને વશ થઈ પૂર્વે ભોગવેલા આહારાદિનું સ્મરણ કરવું-ઇચ્છા કરવી ઇત્યાદિ, એ સર્વ અનાચીર્ણ કહેલાં છે. (૬)

[ગૃહસ્થની વૈયાવચ્ચથી અવિરતિનું પોષણ-અનુમોદનાદિ, આજીવકવૃત્તિથી ધર્મની અપભ્રાજના-લઘુતાદિ, મિશ્રપાણીથી હિંસાદિ

અને આતુરસ્મરણથી આર્તરૈદ્રધ્યાન, અસમાધિ ઈત્યાદિ વિવિધ દોષોનો સંભવ યથામતિ વિચારવો. ૬]

(૨૩) મૂળે સિંગવેરે ય, ઉચ્છુસ્વંદે અનિવ્વુદે ।

કંદે મૂલે ય સચ્ચિત્તે, ફલે વીણ અ આમણ ॥૩-૭॥

૩૩-મૂળે=(લોકપ્રસિદ્ધ) મૂળો, ૩૪-સિંગવેરે=લીલું આદુ, ૩૫-અનિવ્વુદે ઉચ્છુસ્વંદે=અચિત્ત નહિ થએલા શેરડીના ટુકડા, ૩૬-૩૭-કંદે મૂલે ય સચ્ચિત્તે=સચિત્ત કંદો અને મૂળિયાં, (તેમાં થડના મૂળમાં હોય તે કંદ અને કંદમાંથી નીકળેલા ભૂમિગત તાંતણા તે મૂળિયાં) ૩૮-૩૯ આમણ ફલે વીણ ય=અચિત્ત નહિ થએલાં આમ્રાદિ ફળો તથા ઘઉં આદિના કણીયાણ વનસ્પતિનાં ખીજો. (૭)

[મૂળો, આદુ, કંદ અને મૂળ એ ચારે અનંતકાયિક તથા સચિત્ત શેરડી, ફળો અને ખીજ, એ સર્વ વાપરવાથી અહિં સામતનો ભંગ, વિકારક હોવાથી ચતુર્થ પ્રતમાં અતિચાર, મનની અસમાધિ, સ્વાદની ગૃહિ, વગેરે પરિણામે પાંચ પ્રતોની વિરાધના યથામતિ વિચારવી. ૭]

(૨૪) સોવચ્ચલે સિંધવે લોણે, રોમાલોણે અ આમણ ।

સામુદ્દે પંસુજારે ય, કાલાલોણે ય આમણ ॥૩-૮॥

૪૦-સોવચ્ચલે=સંચલ, ૪૧-સિંધવે=સિંધવ ૪૨-લોણે= સાંભર ભતિનું લવણ અને ૪૩-રોમાલોણે=રમાલવણ, એ પ્રત્યેક લોકપ્રસિદ્ધ ક્ષારો આમણ=કાચા (સચિત્ત અનાચીંણુ છે,) તથા ૪૪-૪૫-૪૬ આમણ=કાચું સામુદ્દે પંસુજારે કાલાલોણે= સમુદ્રમાં પકાવાતું લૂણ, પાંશુખાર (ધુડીયો ખારો) અને (સિંધવની એક ભતિનું) કાણું લૂણ, એ પણ અનાચીંણુ છે. (૮)

[૪૦ થી ૪૬ સુધી પ્રત્યેક ક્ષારો તે તે નામે લિખ લિખ દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે, તે સર્વ સચિત વાપરતાં હિંસા થાય, આ કેટલાક ક્ષારો પાણીમાં અને કેટલાક પર્વતોમાં પાકે છે. ૮]

(૨૫) ધૂવળે ત્તિ વમળે ય, બત્થીકમ્મ-વિરેયળે ।

અંજળે દંતવળે અ, ગાયાઢમંગ વિભૂસળે ॥૩-૧॥

૪૭-ધૂવળે=(વસ્ત્રાદિને સુગંધાર્થે) ધૂપ દેવો અથવા ધૂમ્રપાન કરવું, ૪૮-વમળે=(મીઠળ વગેરેના પ્રયોગથી) વમન કરવું, ૪૯-બત્થીકમ્મ=પીચકારી વગેરેથી પુંક (ગુદા) માર્ગે ચોપડ, સાખૂનું પાણી કે કોઈ ઔષધ ચઢાવવું (એનીમા લેવી), ૫૦-વિરેયળે=(ત્રિક્ષણા-હરડે-હીમન્ન કે અન્ય ઔષધિ દ્વારા) રૈચ લેવો, ૫૧-અંજળે=નેત્રોમાં અંજન આંજવું, ૫૨-દંતવળે=દાતણ્થી મુખશુદ્ધિ કરવી, ૫૩-ગાયાઢમંગ=શરીરનાં ગાત્રોને તૈલાદિ ચોળવું ચોળાવવું, અને ૫૪-વિભૂસળે=(અલંકારાદિથી શરીરની) વિભૂષા કરવી. (૯)

[ધૂપ કે ધૂમ્રપાનથી અગ્નિકાયની વિરાધના અને વિપયોની ગૃહિ, વમન, ખસ્તીકર્મ અને વિરેચનથી શરીરમાં રહેલા કૃમિ આદિ ત્રસ સંમૂર્છિત જીવોની હિંસા, અંજનથી શરીરશોભા નેત્રોનો વિકાર, દાતણ્થી વનસ્પતિકાયની વિરાધનાની અનુમોદના-વિભૂષા વગેરે, ગાત્ર ચોળવાથી સુખશીલપણું, હિંસાદિ અને વિભૂષાથી નવવાડની વિરાધના, કામવિકાર, બ્રહ્મચર્યનું ખંડન વગેરે વિવિધ દોષો પ્રગટ છે.

અહીં ચોપન અનાચીર્ણ કહ્યાં, તેમાં ૧૨-રાજપિંડ અને ૧૩-કિમ્બિચ પિંડ એ બેનો એક તથા ૧૮-જુગાર અને ૧૯-નાલિકા એ બેનો એક ગણી પાવનની સંખ્યા ધણી ગ્રન્થોમાં કહેલી છે અને પ્રસિદ્ધિમાં પણ પાવન છે. એમ સમજવું.

ઉત્સર્ગપદે આ બાવન પ્રકારનું અનાચીર્ણું મુનિઓને નિષિદ્ધ છતાં દેશ-કાળ-બળની હાનિને યોગે રોગાદિક આપત્તિ કાળે જરૂર જણાય તો પણ ગીતાર્થ ગુર્વાદિકની અનુમતિથી તેઓની આજ પ્રમાણે સંયમની રક્ષાના ધ્યેયથી અલ્પદોષ અને અધિકલાભનું કારણ હોય તો અપવાદપણે આચરી શકાય. સર્વત્ર અમાધી અને સંયમન બંધી થવું હિતકર છે. ૯]

હવે કેવા મુનિઓને આ અનાચરિત છે? તે કહે છે-

(૨૬) સત્ત્વમેયમગાહ્નં, *નિગ્ગંથાણ મહેસિણં ।

સંજમમિ અ જુત્તાણં, લહુભૂયવિહારિણં ॥૩-૧૦॥

અર્થ=આ સત્ત્વ=સર્વ અગાહ્નં=(મુનિવરોને) અનાચીર્ણું (નહિ આચરવા યોગ્ય) છે. (કારણ કે તેઓ) નિર્ગ્ગંથ છે, મહાત્માઓ છે, પ્રતિદિન સંયમમાં જુત્તાણં=યુક્ત(અપ્રમત્ત) હોય છે અને લહુભૂય=લઘુભૂત (એટલે હલકા વાયુની પેઠે) વિહારિણં=(અપ્રતિબદ્ધપણે આમાનુષામ) વિચરનારા હોય છે. અર્થાત્ ઉપયુક્ત ગુણવાળા હોવાથી મુનિવરોને એ બાવન પ્રકારની સંયમની વિરાધના અકરણીય છે. (૧૦)

[ઉત્તમ સત્ત્વશાળી આત્માઓ કદી ક્ષુદ્રલોકોએ સ્વીકારેલ નીચ (દુષ્ટ) માર્ગને પસંદ કરતા નથી, માટે અહીં મુનિની ઉત્તમ જણાવી છે. આ બાવનને વર્જવાથી જ મુનિ જગતમાં ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ પૂજ્ય ગણાય છે. ૧૦]

*નિગ્ગંથાણ મહેસિણં શબ્દોના અર્થ પ્રથમ કહેલા હોવાથી અહીં પુર કલા નથી, એમ હવે પછી પણ સમજ લેવું. શબ્દાર્થ વિભક્તિને અનુસરેલા બધા જોઈએ, તે પણ વિશેષજ્ઞોનો અર્થ વિભક્તિ પ્રમાણે લખે ગુજરાતી ભાષામાં વાક્યની અસંગતિ થતી હોવાથી વિભક્તનો અસાચવી શકાયો નથી, માટે તે વિશેષ્યને અનુસારે સમજ લેવો.

એ મુનિવરોની શેષ ઉત્તમતાને જ ત્રણ ગાથાથી કહે છે-

(૨૭) પંચાસવપરિણાયા, તિગુત્તા છસુ સંજયા ।

પંચનિમ્ગહણા ધીરા, નિમ્ગંથા ઉજ્જુદંસિણો ॥૩-૧૧॥

(૨૮) આયાવયંતિ ગિમ્હેસુ, હેમંતેસુ અવાઝહા ।

વાસાસુ પડિસંલીણા, સંજયા સુસમાહિયા ॥૩-૧૨॥

(૨૯) પરીસહરિઝદંતા, ધૂઅમોહા જિહંદિઆ ।

સવ્વદુસ્વપ્પહીણઢા, પક્કમંતિ મહેસિણો ॥૩-૧૩॥

વળી મુનિવરો પંચાસવ=હિંસાદિ પાંચે આશ્રવોના પરિણાયા=પૂર્ણ બાણ હોય છે, (જ્ઞાનથી તેને બાણે છે અને ક્રિયાથી તેને તરે છે) એ કારણે તેઓ તિગુત્તા=ત્રણ ગુણિથી ગુપ્ત (મન-વચન કાયાને સાવધમાં જતાં રોકનારા) હોય છે, તેથી છસુ=છ જીવનિકાયની રક્ષામાં સંજયા=ઉદ્ધત (જયણા વાળા)હોય છે. વળી પંચનિમ્ગહણા=પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ (ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયોમાં સમતાને) કરનારા હોય છે, તે પણ અજ્ઞાન કે દીનતાથી નહિ, કિન્તુ ધીરા=જ્ઞાની (અથવા ધૈર્યવાળા) હોવાથી એ સમગ્ર પ્રસન્નપણે કરે છે, વળી તેઓ નિર્ઘ્ન અને ઉજ્જુદંસિણો=(મોક્ષ માટે સરળતા=સંયમ આવશ્યક હોવાથી) ઋણુ એટલે સંયમને જોનારા-સંયમમાંજ ઉપાદેય બુદ્ધિવાળા-સંયમપ્રતિબદ્ધ હોય છે. (૧૧)

વળી વિશેષ નિર્જરા માટે તે સંજયા=સાધુઓ ગિમ્હેસુ=ઉષ્ણઋતુમાં આયાવયંતિ=(તાપમાં) આતાપના લે છે, હેમંતેસુ=શીતઋતુમાં અવાઝહા=અવસ્થા (વસ્ત્રો છોડીને) શીતપરિષહને સહે છે અને વાસાસુ=વર્ષાકાળમાં (જીવરક્ષા માટે) પડિ-

સંલીળા=એક આશ્રયમાં સ્થિર રહે છે, એમ સુસમાહિયા= (જ્ઞાનાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત-સકૂળ કરવામાં તત્પર હોય છે. (૧૨)

એ રીતે પરીસહરિકંદંતા=(ક્ષુધા-પિપાસા-શીત-ઉષ્ણાદિ) પરિષ્કોરૂપ શત્રુઓનો પરાભવ કરનારા, ધૂઅમોહા=મોહને (ઉદયને) નિષ્કૂળ કરનારા અને જિતેન્દ્રિય (અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરનારા તે) મહર્ષિઓ સચ્ચદુઃસ્વ-પ્રહીણદ્વા=સર્વદુઃખોના ક્ષય માટે પક્કમંતિ=પ્રવર્તે છે. (૧૩)

[૧૧ મી ગાથામાં કહેલા ગુણો પરસ્પર અપેક્ષાવાળા હોવાથી એક હોય ત્યાં બીજા પણ હોય જ. એ રીતે મુનિજીવનમાં સાચા એક પણ ગુણ સર્વ ગુણોને પ્રકટ કરે છે. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે સાચા એક ગુણ પણ મુક્તિ આપવા સમર્થ છે, તે યથાર્થ છે. બીજી ગાથામાં ધનના અર્થાને 'લાલ થાય તેમ લોભ વધે' એ રીતે સંયમનો અર્થ જેમ જેમ ગુણો પ્રગટે તેમ તેમ નિર્જરાનો વિશેષ પ્રયત્ન કરે છે. જે શીત-ઉષ્ણાદિ પ્રસંગો જગતને મુંઝવે છે તેનો સામનો કરીને ઉત્તમમુનિ સર્વદુઃખોના મૂળભૂત અનુકૂળતાના રાગનો અને પ્રતિકૂળતાના દ્વેષનો જય કરે અને પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાદિને એ રીતે સકૂળ કરે. વસ્તુતઃ જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ તેને કહેવાય કે જે જ્ઞાનાદિના બળે કર્મોની નિર્જરા કરી તેને સકૂળ કરે. 'પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન પ્રમાણે શક્તિ છતાં વર્તે નહિ, તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું કહેવાય નહિ' એ અહીં ગર્ભિત સૂચન છે પછી તેરમી ગાથામાં મુનિના ધ્યેયનું વર્ણન કરવા સાથે અપ્રમતતા વર્ણવેલી છે, ધ્યેય વિનાનો ઉદમ કે ઉદમ વિનાનું ધ્યેય નિરર્થક છે, માટે સાધુએ એક કર્મઘાતના ધ્યેયથી અપ્રમતપણે જીવ્યું જોઈએ. ૧૧-૧૨-૧૩]

હવે આવા ચારિત્રનું કૃણ શુ' મળે? તે કહે છે—

(૩૦) દુવકરાઈં કરિત્તા ણં, દુસ્સહાઈં સહેત્તુ ય ।

કેં ઇત્થ દેવલોણસુ, કેઈં સિંહંતિ નીરયા ॥૩-૧૪॥

એ પ્રમાણે દુક્રાઈ=(અનાચીર્ણુંનું વર્જન વગેરે) દુકર કાર્યોને કરિત્તા=કરીને અને દુસ્સહાઈ=ક્ષુધાદિ દુસ્સહપરીષદોને સહેતુ=સહન કરીને કે=કેટલાક મુનિવરો. इत्थं देवलोएसु= આ સંસારમાં જ સૌધર્મીદિક દેવ (થાય છે) અને કેઈ=કોઈ (વિશિષ્ટ નિર્જરા કરીને) નીરયા=આઠકર્મોરૂપ રજ્જરહિત (નીરજ) થઈને સિદ્ધાંતિ=સિદ્ધ થાય છે. (૧૪)

[ઉગ્ર આરાધના કરતાં કોઈ વાર નિકાચિત પુણ્યબંધ થવાથી, કે ભવસ્થિતિ આદિનો યથાયોગ્ય પરિપાક નહિ થવાથી ઉગ્ર આરાધના કરવા છતાં કેટલાક વૈમાનિક દેવપણે ઉપજે અને તથાવિધ ભવ્યત્વાદિ પાંચે કારણોનો સુમેળ મળતાં કોઈ સિદ્ધિગતિને પામે છે. અર્થાત્ ઉત્તમ ચારિત્રની આરાધનાનું ફળ મુક્તિ છે, તે ન થાય તો અવશ્ય વૈમાનિકદેવપણું તો મળે જ છે. ૧૪]

દેવલોકમાં ગએલાને શું ફળ મળે? તે કહે છે-

(૩૧) स्ववित्ता पुव्वकम्माइं, संजमेण तवेण य।

सिद्धिमग्गमणुपत्ता, ताइणो परिनिव्वुडे-त्ति वेमि

॥३-१५॥

દેવલોકમાં ઉપજેલા ત્યાં પુણ્યકર્મને લોગવીને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચવીને સંયમની (દેશ-કાળ વગેરે) સામગ્રીવાળો મનુષ્યભવ પામે છે અને ત્યાં પુવ્વકમ્માઈ= પૂર્વોપાર્જિત ભુક્તશેષકર્મોને સંજમેણ તવેણ=સંયમ અને તપથી સ્વવિત્તા=ક્ષય કરીને સિદ્ધિમગ્ગમણુપત્તા=(જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-રૂપ) મોક્ષમાર્ગને પામીને તાઈણો=સ્વ-પરને-તારતા પરિનિવ્વુડે=પરિનિર્વાણ (મોક્ષને) પામે છે, ત્તિ વેમિ=એ પૂર્વે તીર્થંકર-ગણધરોએ કહેલું હું તને કહું છું. (૧૫)

[ચારિત્રની નિર્મળ આરાધનાથી બંધાએલું પુણ્ય ભોગવવા છતાં તે મોહનું પોષક બનતું નથી, એ કારણે દેવલોકમાં દૈવી સુખો ભોગવવા છતાં પુનઃ મનુષ્યભવ પામીને મુક્તિની આરાધના કરીને નિર્વાણ પામે છે. કણોને સમાધિથી ભોગવતાં બંધાએલા પુણ્યને ભોગવવા છતાં નિરપેક્ષ રહી શકાય છે. દુઃખમાં જે સમાધિ રાખી શકે નહિ, તેને સુખમાં સમાધિ રહે જ નહિ. માટે સુખમાં પણ સમાધિ ટકાવવાની ઈચ્છાવાળાએ પહેલાં કણોને સમાધિથી સહન કરવાં જોઈએ. શ્રી જિનશાસનમાં ધર્માનુષ્ઠાનો કષ્ટકારક હોવાથી તેના અભ્યાસથી જીવ સુખને પચાવવાની કળા(સમાધિ) પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને દુઃખ-સુખ ઉભયમાં સમાધિને સાચવીને તે અવશ્ય મુક્તિમાં બન્ય છે. સુખ-દુઃખનાં નિમિત્તો આવે ત્યારે રાગ-દ્વેષ નહિ કરતાં અનિત્યાદિ ભાવનાઓના બંધને અને આત્માના સહજસ્વભાવબળે તેને ભોગવી લેવાં તેને સમાધિ કહેવાય છે. સાધુજીવનનું સાધ્ય આ સમાધિ જ છે અને તે વ્યવહારસામાયિકાદિના બળે સિદ્ધ કરી શકાય છે, માટે જ મુક્તિનું અનંતર કારણ ચારિત્ર કહ્યું છે. જ્ઞાન-દર્શન મુક્તિમાં પરંપર કારણ છે. ૧૫]

卐

卐

卐

તૃતીયમ્ અધ્યયનં સમાપ્તમ્

ચોથું પડ્ધવનિકાય અધ્યયન

બીજા અધ્યયનમાં 'ધૈર્યં તુ વર્ણન ક્યુ', તે 'ધૈર્ય' સદાચાર વિષયમાં રાખવું હિતકર હોવાથી ત્રીજા અધ્યયનમાં અનાચીર્ણના વર્ણનાદિક્ષપ સાધુનો આચાર કહ્યો. હવે એ આચાર છ જીવનિકાય અંગે પાળવાનો હોવાથી આ અધ્યયનમાં છ જીવનિકાયતું વર્ણન ક્યુ' છે, એથી તેને 'પડ્ધવનિકાય' અધ્યયન કહેલું છે. આને 'ધર્મમ્ પ્રકાશિત' પણ કહેવાય છે. તેમાં પંદર સૂત્રો અને એગણત્રીશ ગાથાઓ છે અને ૧-જીવ-અજીવતું સ્વરૂપ, ૨-તેને જાણીને છકાય જીવની હિંસાથી અટકવાતું વિધાન, ૩-તે માટે મહામતોરૂપ ચારિત્રધર્મતું પાલન, ૪-જીવનિકાયની યતનાનો વિધિ, ૫-ઉપદેશ અને ૬-ચારિત્રધર્મતું ફળ, એમ છ અધિકારો છે.

તેનું પહેલું સૂત્ર કહે છે.

*સુઅં મે આડસં! તેણં મગવયા એવમસ્વાયં-इह खलु छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं मगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ, सुअक्खाया, सुपन्नत्ता, सेअं મે અહિજ્જિઝં અજ્ઝયણં ધમ્મપન્નત્તી ॥ આ૦ ૧ ॥

શ્રીસુધર્માસ્વામિજીએ પોતાના શિષ્ય શ્રીજમ્બૂને કહ્યું છે કે--આડસં=હે આયુષ્યમાન્ જમ્બૂ ! મે સુઅં=મે

* દર્શવૈકલિક સૂત્ર શ્રીશરણ્યંભવસૂરિજીએ પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધરેલું હોવાથી શ્રીસુધર્માસ્વામિજીએ કહેલો આ પાઠ પૂર્વમાંથી એ જ શબ્દોમાં તેઓએ લખેલો છે, એમ માનવાથી અસંગતિ નથી રહેતી. કારણ પૂર્વાચાર્યોની એ પદ્ધતિ હતી કે પોતાના પૂર્વપુરુષોથી ઓલાએલા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં તેઓ ગુરુભક્તિ સમજતા. આજે પણ એનું અનુકરણ કરનારા છે.

સાંભળ્યું છે, તેણે મગવયા એવું અસ્વાયં=તે ભગવંતે આ પ્રમાણે કહ્યું છે, શું કહ્યું છે ? રૂઢ=આ જગતમાં સ્વલુ=નિશ્ચે છજીવણિયા નામજ્ઞયણ=છ જીવનિકાય નામનું અધ્યયન કહ્યું છે, કેવા ભગવંતે કહ્યું છે ? સમણેણ=મહાતપસ્વી, મગવયા=સમગ્ર ઐશ્વર્યાદિ(ભગ)વાળા-ભગવંત, મહાવીરેણ=કષાયાદિ મહાવૈરિનો પરાભવ કરનારા મહાસુભટ હોવાથી દેવોએ જેઓને 'મહાવીર'એવું ઉપનામ આપ્યું છે અને કાસવેણ=કાશ્યપગોત્રવાળા છે. તે ભગવંતે કહ્યું છે. કેવી રીતે કહ્યું છે ? સ્વયં પવેરૂઆ=કેવળજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું છે, કોઈ એકની સામે જ નહિ પણ બાર પર્ષદામાં સુઅક્ષત્રાયા=સારી રીતે કહ્યું છે. (એટલું જ નહિ, જેમ કહ્યું તેમ સૂક્ષ્મ પણ અતિ-આર ન લાગે તે રીતે) સુપન્નતા=પાળ્યું છે, માટે મે અજ્ઞયણ અહિજ્જિવં સેયં=મારે આ વડુજીવનિકાય અધ્યયન લાણવું તે શ્રેયઃ છે, સાંભળવું-કહેવું તે હિતકર છે. એમાં ધર્મની પ્રશ્નિ (વ્યાખ્યા) કરેલી હોવાથી એને ધમ્મપન્નત્તી='ધર્મપ્રશ્નિ' પણ કહેવાય છે. (પવેરૂઆ વગેરે પદો સ્ત્રીલિંગે પ્રથમાન્ત છે, તે ધર્મપ્રશ્નિનાં વિશેષણો સમજવાં.) (૧)

[આસં તેણે એ એ પદોને એક જ ગણી જુદા જુદા સંસ્કૃત પર્યાયથી લિનલિન અર્થ કર્યો છે. આયુષ્મતા એવું ભગવાનનું વિશેષણ કરવાથી 'ચિરંજીવી શ્રીભગવાને' આ કહ્યું છે, એમ મંગળસૂચક અર્થ થાય. આવસતેણ એવું સુધર્માસ્વામીનું વિશેષણ કરવાથી 'ગુરુની નિશ્રામાં વસતા' અથવા અથવા આમુસતેણ પર્યાય કરવાથી ભગવાનનાં પાદકમળમાં 'મસ્તકથી સ્પર્શ કરતા' એવા સુધર્માસ્વામીએ, ભગવંતના મુખે આ સાંભળ્યું છે, એવા પણ અર્થો થાય છે. ૧]

કયરા સ્વલુ સા છજીવણિયા નામજ્ઞયણં સમણેણં મગવયા
મહાવીરેણં કાસવેણં પવેइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता ? सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० २ ॥

કયરા=કયી ? બાકીનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે. માત્ર અહીં
શ્રીજમ્બૂસ્વામીએ પોતાના ગુરુને મુખે સાંભળીને પ્રશ્ન
કયો છે કે એ ધર્મપ્રશ્નિ કયી છે ? (૨)

[આમાં એવું સૂચન છે કે આત્માથી શિષ્યે અભિમાન
છોડીને સર્વ કાર્યોમાં ગુરુને પૂછવું. ૨]

इमा स्वलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं मगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० ३ ॥

इमा=આ, બાકી અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર જમ્બૂસ્વા-
મીને ગુરુએ ઉત્તર આપેલો છે કે ધર્મપ્રશ્નિ આ (આગળ
કહેવાશે તે) (૩)

[આમાં ગુરુએ પણ શિષ્યના વિનયની રક્ષા માટે ઉત્તર
આપવો જોઈએ એ લાવ છે.]

હવે તે ધર્મપ્રશ્નિને કહે છે, તેમાં પ્રથમ જીવ-અજીવનું
સ્વરૂપ કહે છે-

तं जहा-पुढविकाइया १, आउकाइआ २, तेउकाइआ
३, वाउकाइआ ४, वणस्सइकाइआ ५, तसकाइआ ६ ॥

પુઢવી ચિત્તમંતમવવાયા, અણેગજીવા, પુઢોસત્તા અન્નત્થ
સત્થપરિણણં-૧ ॥

आऊ चित्तमंतमववाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थरिणणं-२ ॥

तेऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—॥३

वाऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—॥४

वणस्सई चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं, तं जहा—अग्गवीआ, मूलवीआ, पोरवीआ, खंधवीआ, बीअरुहा, संमुच्छिमा, तणलया । वणस्सइकाइआ सबीआ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ सत्थपरिणएणं—५॥

से जे पुण इमे अणेगे, वहवे, तसा, पाणा, तं जहा—अंडया, पोयया, जराउया, रसया, संसेइमा, संमुच्छिमा, उब्भिया, उववाइया, जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं आगइगइविन्नाया, जे य कीडपयंगा, जा य कुंथुपिपीलिया, सव्वे बेइंदिया, सव्वे तेइंदिया, सव्वे चउरिंदिया, सव्वे पंचिंदिया, सव्वे तिक्खिजोणिया, सव्वे नेरइया, सव्वे मणुया, सव्वे देवा, सव्वे पाणा परमाहम्मिया । एसो खलु छट्ठो जीविकाओ तसकाओ त्ति पवुच्चइ—६ ॥ सूत्र—१ ॥

तंजहा=ते आ प्रभाणे पुढविकाइया=पृथ्वीकायिका—१, अणे प्रभाणेआऊ=अपकायिका २, तेऊ=तेजस् (अग्नि)-कायिका ३, वाऊ=वायुकायिका ४, वणस्सई=वनस्पतिकायिका ५, अने तस=त्रसकायिका ६.

સત્થપરિણર્ણ=શસ્ત્રના ઉપધાતથી પરિણુત (નિર્જીવ)
થયા અન્નત્થ=વિનાની પુઢ્વી=પૃથ્વી અણેગજીવા=અનેક જીવો-
વાળી, તે પણ પુઢોસત્તા=પ્રત્યેક શરીરમાં જુદા જુદા જીવો-
વાળી, ચિત્તમંતં=જીવવાલી (સચિત્ત), અક્ષાયા=કહી છે. (૧)

એ પ્રમાણે-શસ્ત્રથી હણ્યાયા વિનાના પાણી(જળ)રૂપ
જીવો અનેક જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૨)

શસ્ત્રથી હણ્યાયા વિનાના તૈજસ્ (અગ્નિ)કાયજીવો
પણ અનેક જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૩)

શસ્ત્રથી હણ્યાયા વિનાના વાયુકાયિક અનેક જીવો
જુદા જુદા શરીરવાળા સચિત્ત કહ્યા છે. (૪)

શસ્ત્રથી હણ્યાયા વિનાના વનસ્પતિકાયિક અનેક જીવો
લિન્ન લિન્ન શરીરવાળા સચિત્ત કહ્યા છે.

આ વનસ્પતિકાયજીવો વિવિધ પ્રકારના છે, કોઈ અથ
એટલે જેનો છેડો(ટોચ) વાવવાથી ઉગે તે 'કોરંટ' વગેરે
વૃક્ષોમાં ખીજ છેડે હોવાથી તેને અગ્રવીઆ=અગ્રખીજ કહ્યા
છે. એ પ્રમાણે ઉત્પલકમળ કે કંદો ઈત્યાદિ જેનાં ખીજ
મૂળીયામાં હોય તે મૂલવીઆ=મૂળખીજ જાણવા. પર્વ(ગાંઠા)-
માં ખીજ હોય તે શેરડી વગેરે પોરવીઆ=પર્વખીજ કહેવાય.
શલ્કી-વડ ઈત્યાદિ જેને સ્કંધમાં ખીજ હોય તે સ્વંધવીઆ=
સ્કંધખીજ જાણવા, જે અનાજ ડાંગર-ઘઉં વગેરે ખીજમાંથી
ઉગે તે વીઅરુહા=ખીજરુહ જાણવા અને જેનું ખીજ પ્રસિદ્ધ
ન હોવા છતાં પૃથ્વી-પાણીના યોગે ઉગે છે તે તળલા=
તૃણલતા(વેલા-વેલડીઓ)સર્વ સંમુચ્છિમા=સંમૂર્ષિમ જાણવા.

એ સર્વ જ્ઞતિના વનસ્પતિકાયજીવો ધીજસહિત હોય છે, જ્યાં સુધી કોઈ શસ્ત્રથી હણાય ન હોય ત્યાં સુધી તે જુદા જુદા શરીરોમાં એક-અનેક જીવવાળા સચિત્ત કહેલા છે. (૫)

સે=હવે પુણ=વળી જે ઇમે=જે આ અગેગે=અનેક (ખે-ઈન્દ્રય તેઈન્દ્રય વગેરે ભિન્નભિન્ન જ્ઞતિઓવાળા)વહવે=ધણા પ્રકારના તસા પાળા=ત્રસજીવો છે. તં જહા=તે આ પ્રમાણે છે- ૧-ઈંડાથી ઉપજતા(પક્ષિઓ ધીરોલીઓ વગેરે)અંહયા=અંડજ, ૨-ઓવાળ રહિત જન્મે તે હાથી, વાગોળ, ચામાચીડીયાં વગેરે પોયયા=પોતજ. ૩-જરાયુધી વીંટાએલા જન્મે તે ગાય, ભેંસ, વગેરે તિયંઓ અને મનુષ્યો જરાવયા=જરાયુજ, ૪-દહીં, દૂધ વગેરે રસાળ વસ્તુઓમાં ઉપજે તે રસયા=રસજ, ૫-જૂ-લીખ-સવા વગેરે પરસેવાથી ઉપજે તે સંસેદમા=સંસ્વેદિમ, ૬-નર-માદાના યોગ વિના ઉપજે તે પતંગીયાં કીડીઓ માખીઓ ઈત્યાદિ સંમુચ્છિમા=સંમૂર્છિમ, ૭-પૃથ્વીને ભેદીને ઉપજે તે તીડ વગેરે ઉન્નિમા=ઉદ્ભિન્ન, અને ૮-સ્વયં ઉપપાતથી ઉપજનારા દેવો-નારકો ઉવવાહા=ઔપપાતિક, આઠ પ્રકારોમાં સર્વ ત્રસજીવો કહ્યા.

હવે તેનાં લક્ષણો કહે છે કે-જેસિં કેસિંચિ પાળાણં=જે કોઈ જીવોનું અમિક્કંતં=સામેઆવવું. પલિક્કંતં=પાછાખસવું, સંકુચિયં =ગાત્રોથી સંકોચ પામવું, પસારિયં=ગાત્રોથી પહોળા થવું, રુચં=શબ્દ કરવો, મંતં=ભમવું, તસિયં=ત્રાસપામવું, પલાહ્યં=નાસવું તથા આગહગહ-આવવું જવું હોય, અને જેઓ તે તે (સંશાસ્ત્ર) વિન્નાયા=વિજ્ઞાનવાળા હોય, એવા જે ય કીટપયંગા=જે કીડા

(કૃમિઓ) પતંગીયા (ઉપલક્ષણથી સર્વ ઐર્ષન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિય) જા ચ કુંથુષિપીલિયા=જે કુન્થુઆ-કીડીઓ (સર્વ તેઈન્દ્રિય) ઇત્યાદિ સર્વ ઐ ઈન્દ્રિયોવાળા, સર્વ ત્રણ ઈન્દ્રિયોવાળા, સર્વ ચાર ઈન્દ્રિયોવાળા અને સર્વ પાંચેન્દ્રિયો. એમાં પણ સર્વ તિર્થંચયોનિવાળા, સર્વ નારકો, સર્વ મનુષ્યો અને સર્વ દેવો, એ પ્રત્યેક ત્રસ બાણવા. એ સઠ્ઠે પાળા પરમાહમ્મિયા=સર્વ જીવો પરમધર્મવાળા (એટલે સુખની ઈચ્છા-દુઃખના દ્વેષવાળા) છે. ઇસો છટ્ટો જીવનિકાઓ=આ છટ્ટો જીવનિકાય ચલુ=નિશ્ચે તસકાઓ= ત્રસકાય છે. इति पवुच्चइ=એમ (સર્વ તીર્થંકરોએ-ગણ-ધરોએ) કહેલું છે. (૬)

[પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિરૂપે જે દેખાય છે તે અનેકાનેક એકેન્દ્રિય જીવોનાં શરીરો છે. જેમ મનુષ્ય, તેનું શરીર અને વળી એ શરીરમાં ઉપજતા કૃમિઓ વગેરે જીવો જુદા છે, તેમ પૃથ્વી આદિ પાંચે અનેક જીવોનાં શરીરો છે, તે એક એક શરીરમાં એક એક અને વનસ્પતિમાં તે એક શરીરમાં અનંતા પણ જીવો હોય છે, માટે તેને અનંતકાયિક પણ કહેવાય છે. એ ઉપરાંત પૃથ્વીઆદિના આધારે જીવનારા ખીજ ત્રસ જીવો જુદા હોય છે. દેખાતી પૃથ્વી વગેરે જીવોનાં શરીર છે, એ એનાં લક્ષણોથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. એટલા સ્પષ્ટ નહિ દેખાવા છતાં એકેન્દ્રિયમાં પણ જીવના લક્ષણરૂપ ઉપયોગ, યોગબળ, અધ્યવસાય, જ્ઞાન, દર્શન, આઠે કર્મેનો ઉદય, બંધ, લેશ્યા, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ક્ષાયો, ઇત્યાદિ સઘળું અસ્પષ્ટ પણ હોય જ છે. આહાર પણ હોય છે, તેથી અનુકૂળ આહાર મળતાં પ્રકુલ થાય (વધે) છે, આહાર ન મળે કે પ્રતિકૂળ મળે તે શોષાય-કરમાય છે-ઘટે છે. જેમ કે માટીના ટેકરાઓ-પર્વતો વગેરે પૃથ્વીજીવો કાળે કાળે વધે છે-ઘટે છે. ગર્ભમાં કલલ અવસ્થામાં હાથીનું શરીર કે પક્ષીનાં ઈંડાનો રસ દ્રવ (પ્રવાહી)

છતાં વધે છે, જન્મે છે, માટે જીવ છે, તેમ જળ પણ દ્રવ-પ્રવાહી છતાં સજીવ છે. દેખાતું પાણી તે જલીયજીવોનાં શરીરોનો સમૂહ છે. અગ્નિ પણ વાયુ, કાષ્ટ કે તેલ વગેરે ખોરાક મળતાં વધે છે, ન મળે તો ઝોલવાય છે, માટે તે સજીવ છે. માનવદેહમાં જરૂરની ગરમી હોય છે તે જીવ હોવાની નિશાની છે, જીવ ચાલ્યો જતાં ગરમી તેની સાથે ચાલી જાય છે અને શરીર ઠંડું થવા માંડે છે, તેમ અગ્નિની ઉષ્ણતા પણ સજીવની નિશાની છે. જીવ ચાલ્યા જતાં કોલસા-રાખ વગેરે ઠંડાં પડી જાય છે, ઈત્યાદિ અનેક યુક્તિઓથી અગ્નિનું સજીવપણું સિદ્ધ છે. વાયુ પણ સજીવ છે, અચેતન પદાર્થને કોઈ પ્રેરક જીવ ન હોય તો તે સ્વયં ગતિ કરી શકતો નથી. જડ પણ શરીરમાં હલન ચલન આદિ દેખાય છે તે તેમાં રહેલા જીવની પ્રેરણાને આભારી છે. મનુષ્યમાં તેની ખુદ્ધિ, ધચ્છા, સંજ્ઞાદિના બળે જે અમુક નિયત હલન-ચલન આદિ દેખાય છે, તે તેમાં રહેલા જીવની પ્રેરણાને આભારી છે. મનુષ્ય તેની ખુદ્ધિ ધચ્છા સંજ્ઞાદિના બળે હલન ચલનાદિ સઘળું અમુક નિયત કરે છે અને વાયુમાં તેથી વ્યક્ત સંજ્ઞા કે ખુદ્ધિ નહિ હોવાથી અનિયત તિષ્ઠું ગમન હોય છે. કેવળ જડનું ગમન થઈ શકે નહિ. તિષ્ઠું ગમન થાય છે માટે વાયુ સજીવ છે જ. વનસ્પતિકાયમાં તે ઘણાં લક્ષણો મનુષ્યના જેવાં દેખાય છે. કેતકી-આંબો-વડ વગેરેનું મૂળમાંથી બહાર નીકળતું તે તેનો જન્મ છે, પછી તેમાં બાલ્યાદિ અવસ્થાઓ ક્રમશઃ પ્રગટે છે. લજ્જમણી-બુલવૃક્ષ વગેરેમાં લજ્જા સ્પષ્ટ દેખાય છે. મનુષ્યના અવયવોની પેઠે વનસ્પતિમાં અંકુરા પત્રો શાખા પ્રશાખાઓ પ્રગટે છે. સ્ત્રીને યોનિ હોય છે તેમ વૃક્ષોને પુષ્પો હોય છે, તેમાં સંતતિની જેમ ફળો નીપજે છે, મનુષ્યને નિદ્રા-જાગરણ હોય તેમ ધાવડી-પ્રપુનાટ વગેરેનાં પત્રો, સૂર્યવિકાશી કમળો, ઈત્યાદિ સૂર્યાસ્ત સમયે સંક્રાંચાય છે, ઉદય વખતે ખીલે છે. ધ્રુવડ વગેરે રાત્રિયે ફરનારા જીવોની જેમ ચંદ્રવિકાસી કમળો રાત્રે વિકાસ અને દિવસે સંક્રાંચ પામે છે. શરીરથી કપાયેલા અવયવો શોષાય તેમ પત્ર-ફળ-પુષ્પો-શાખાદિ પણ કપાયા પછી

સકાવા માટે છે. મનુષ્યની જેમ વનસ્પતિ પણ આહાર-પાણી લે છે, તે મળે તો જીવે-વધે છે. અનેક સારવાર છતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મનુષ્ય જીવી શકતો નથી તેમ વનસ્પતિનું પણ રક્ષણ કરવા છતાં અમુક સ્વ-સ્વકાળ પૂર્ણ થતાં અચિત્ત બને જ છે. તેને પણ મનુષ્યની જેમ વિવિધ રોગો થાય છે અને ચિકિત્સાથી મટે પણ છે. મનુષ્યના અવયવોમાં ખોડ-ખાંપણ આવે છે તેમ વૃક્ષોમાં પણ કોષના પત્રો ખરી બન્ય છે, કોઈની શાખા-પ્રશાખાઓ વાંકી વળી બન્ય છે. લકવાની જેમ વૃક્ષ જીવતું હોવા છતાં કોઈ શાખા સુકાય છે, વન્ધ્યા સ્ત્રીની જેમ કોષ વૃક્ષોને ફળો આવતાં જ નથી. વૃક્ષોની કેટલીય જાતિઓમાં નર-માદાનો ભેદ પણ હોય છે. ઇત્યાદિ વૃક્ષોમાં અનેક લક્ષણો મનુષ્યના જેવાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. જન્મ, બાલ્યકાળ, યૌવન, વૃદ્ધત્વ, મરણ, લબ્ધ, હર્ષ, શોક, રોગ, સંગ્રા, શીતાદિ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સ્પર્શોની અસર, ઇત્યાદિ જીવત્વની સિદ્ધિનાં ધણાં પ્રમાણો વનસ્પતિમાં સ્પષ્ટ હોય છે. આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો તો પૃથ્વી આદિ પાંચેય એકેન્દ્રિયોમાં જીવ માને છે.

એ પાંચ બધાં સુધી શસ્ત્રથી હણાય નહિ ત્યાં સુધી સજીવ હોય છે. આ શસ્ત્રો ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યાં છે, ૧-સ્વકાય, ૨-પરકાય અને ૩-ઉભયકાય. તેમાં કાળી પૃથ્વીને લાલ પૃથ્વી, ખારા પાણીને મીઠું કે ઉષ્ણને ઠંડું પાણી હણે છે, માટે તેનું તે સ્વકાય શસ્ત્ર છે. પૃથ્વીને પાણી-અગ્નિ-વાયુ વગેરેના, પાણીને અગ્નિ-માટી-વાયુ વગેરેના, અગ્નિને પાણી-પૃથ્વી-વાયુ વગેરેના, વાયુને પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ આદિના, અને વનસ્પતિને પૃથ્વી-જળ-અગ્નિ-વાયુ આદિના બળવાન પ્રત્યાઘાતો લાગતાં તે હણાય છે, તે તેઓનું પરકાય શસ્ત્ર છે અને પૃથ્વીને કાદવવાળું પાણી, કે પાણીને ભીની માટી હણે છે તે તેનું (સ્વ-પર ઉભય અંગો હોવાથી) ઉભયકાય શસ્ત્ર કહેવાય છે.

મનુષ્યને આહાર જીવાડનાર છતાં પ્રમાણાતીત હોય તો જીવલેણ બને, તેવું એકેન્દ્રિયમાં પણ છે. અગ્નિ વાયુથી જીવે છે, પણ આકરો વાયુ લાગે તો નાશ પામે છે. પાણી, વાયુ, વગેરે પૃથ્વીને ખોરાક છે,

પણ અધિક પાણી કે સખત વાયુ વગેરેથી તે હણાય છે. પાણી પણ પૃથ્વી-અગ્નિ અને વાયુથી સૂકાય છે વનસ્પતિને પણ પૃથ્વી-પાણી-વાયુ અને સૂર્યનો તાપ (અગ્નિ), એ દરેક ખોરાક છતાં તે ઘણાં કે આકારાં હોય તો વૃક્ષો સૂકાય છે, એમ વિવિધ રીતે એકેન્દ્રિયો હણાય છે. જે જેનાથી હણાય તે તેનું શસ્ત્ર કહેવાય.

વનસ્પતિકાયના 'અગ્રખીજ' વગેરે ભેદો કહીને તેની ઉત્પત્તિના પ્રકારો, વિવિધ જાતિઓ, વગેરે વર્ણવ્યું છે. એ રીતે ત્રસકાયને ઓળખવા માટે પણ 'અંડજ' વગેરે ઉત્પત્તિના પ્રકારો, તથા સામે આવવું-જવું વગેરે તેની વિવિધ એજાઓ કહીને કીડીયો, પતંગીયાં વગેરે જાતિઓ દ્વારા એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ ત્રસ જીવોને જુદી જુદી રીતે ઓળખાવ્યા છે. પૃથ્વી વગેરે ચારમાં ભેદોની સ્પષ્ટતા નથી કરી, તો પણ તે ચારમાં જુદી જુદી અનેકાનેક જાતિઓ છે, તે જીવવિચાર વગેરે પ્રથોમાંથી જાણી લેવી.

આ પાંચે સ્થાવર જીવોને પણ જ્ઞાન્ય ઉત્કૃષ્ટન દેહપ્રમાણ-આયુષ્ય-પ્રાણુ-યોનિઓ જ્ઞાન, દર્શન, લેશ્યા, કપાયો, સંજ્ઞાઓ, સ્વકાયસ્થિતિ, યોગબળ, પર્યાપ્તિઓ, ઇત્યાદિ સઘણું ઓછા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે અને તે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી સમગ્રય તેવું પણ છે.

ઇત્યાદિ છકાયજીવોને ઓળખાવીને 'પરમાહમ્મિયા' પદ્ધતિ એ સર્વ જીવો સુખના અર્થા-દુઃખના દ્વેષી છે, માટે કોઇ જીવને દુઃખ થાય નહિ તેમ વર્તવાનું અહીં વિધાન કર્યું છે. સૂ-૧]

હવે હિંસા નહિ કરવારૂપ ખીજો અધિકાર કહે છે—

इच्चेसिं छण्हं जीविकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा
नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंते वि अन्ने न
समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए
काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं वि अन्नं न समणुजाणामि,

તસ્ય મંતે ! પઢિક્કમામિ નિદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વેસિરામિ
॥ સૂ. ૨ ॥

इच्छेसिं (इति एतेषाम्) = એ રીતે (આ ઉપર કહ્યા) તે
છ જીવનિકાયના દંડ=દંડને (સંઘટ્ટનં પરિતાપનં સંક્રમણું
વજેરેને) સયં નેચ સમારંમિજ્જા=સ્વયં નહિ જ કરવો, નોકર
ચાકરાદિ ખીબા કોઈના દ્વારા એવો દંડ નહિ જ કરાવવો
અને કોઈ ખીબાઓ એવો દંડ કરતા હોય તેઓને (કે
તે દંડને) નહિ જ અનુમોદવા જોઈએ. (એ પ્રમાણે
ભગવાનનું ઉપદેશ વચન સાંભળીને શિષ્ય સ્વગુરુ સમક્ષ કહે
છે કે) મંતે ! =હે ભગવંત ! (હું પણ) જીવતાં સુધી તિવિહં=
ત્રણ પ્રકારના દંડને, (એ ત્રણ પ્રકારે કહે છે કે-) ન કરેમિ
ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ=સ્વયં કરું નહિ,
ક્રૂણું નહિ અને ખીબા કરનારને સારો માનું નહિ, તિવિ-
હેણં=ત્રણ સાધનો વડે, (એ સાધનો કહે છે કે-) મણેણં
વાચાણ કાણં=મનથી, વચનથી અને કાયાથી, (એમ દંડને
તજીને પૂર્વે કરેલા દંડનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં કહે છે કે-)
તસ્ય=તેનું (ભૂતકાળે કરેલા દંડનું) મંતે ! =હે ભગવંત !
પઢિક્કમામિ=પ્રતિક્રમણુ કરું છું. (મિચ્છામિ દુહ્કડં દઉં છું),
નિદામિ=(આત્મસાક્ષીએ તેને) નિંદું છું, ગરિહામિ=(ગુરુની
સાક્ષીએ) ગહું છું (અને મારા તે પાપકારી) અપ્પાણં=
આત્માને (પર્યાયને) વેસિરામિ=વેસિરાવું (તબ્બુ) છું. (સૂ. ૨)

[જેનાથી અન્ય જીવને ઘોઈ પ્રકારનું દુઃખ થાય તેવી સધળી
પ્રવૃત્તિને દંડ કહેવાય. ગુરુ ભગવંતો ઉપદેશ સંભળાવે ત્યારે શિષ્યનું
કર્તવ્ય છે કે તેણે તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. એથી અહીં શિષ્ય

અવજીવ માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે. મૂળ પાઠમાં 'કરેમિ' વગેરે પદોમ વર્તમાનકાલનો પ્રયોગ છે તે લવિષ્ય અર્થે સમજવો. અર્થાત આજથી જીવતાં સુધી દંડના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા સમજવી. વળી ગુરુન આમંત્રણ માટે 'મંતે' પદ છે, એથી 'પ્રત્યેક પ્રતિજ્ઞા-વ્રત-નિયમાઈ ગુરુસમક્ષ કરવાં જોઈએ' એમ સમજવું છે. ત્રિવિધ-ત્રિવિધર્થ એટલે 'ત્રણ યોગ દ્વારા-ત્રણ પ્રકારની ક્રિયાથી' વિરામ પામવાનું સમજવું. પૂર્વપાપનું પ્રતિક્રમણ એટલે અનુમોદનાનો ત્યાગ, નિંદા એટલે આત્મસાક્ષિએ પ્રતિપક્ષ અને ગર્હા એટલે ગુરુ સમક્ષ પાપન કબૂલાત કરી તેનો વિરોધ કરવો, એમ ભેદ સમજવો. 'આત્મા વેસિરાયું છું' એટલે ભૂતકાળના પાપી પર્યાયને તબ્બું છું. એમ તે તે શબ્દોનો તે તે ભાવ હવે પછીનાં સૂત્રોમાં પણ સમજવો આ રીતે પાપોનું પ્રતિક્રમણ-નિંદા, ગર્હા વગેરે કરવાથી પાપ અનુમોદના અટકે છે, માટે તે કરણીય છે. ન કરવાથી 'અનિષિદ્ધ' અનુમત એ ન્યાયે અનિષેધ-અનુમોદનાદ્વારા કર્મબંધ ચાલુ રહે છે. સૂ-૨]

એ કારણે હવે મહાવ્રતોનો ત્રીજો અધિકાર ઠહે છે-

પદમે મંતે ! મહવ્વણ પાણાઈવાયાઓ વેરમણં । સર્વં મંતે પાણાઈવાયં પચ્ચક્વામિ. સે સુહુમં વા-વાયરં વા, તસં વા-થા વા, નેવ સયં પાણે અઈવાઈજ્જા-નેવન્નેહિં પાણે અઈવાયાવિજ્જા પાણે અઈવાયંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ. તિવિ તિવિહેણં, મણેણં-વાયાણ-કાણં, ન કરેમિ-ન કારવેમિ-ક પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદા ગરિહામિ અપ્પાણં વેસિરામિ । પદમે મંતે ! મહવ્વણ ઉવઢ્ઠિઓ સર્વાઓ પાણાઈવાયાઓ વેરમણં ॥૧॥ સૂ. ૩॥

ગુરુને ઉદ્દેશીને મંતે !-હે ભગવન્ ! (પહેલા મહાવ્રતમ જીવોના પ્રાણોનો નાશ કરવા ૩૫ પ્રાણાતિપા તથી વિરમવ

-અટકવાનું શ્રીતીર્થંકરભગવંતે કહેલું છે, માટે તે કરવું જોઈએ એમ સમજીને) હે ભગવંત ! હું સર્વ્વ=સર્વ જીવોના સર્વ પ્રકારના) પ્રાણાતિપાતનું પરચક્ષ્ણાણ કરું છું. (તેને તળું છું), તે આ પ્રમાણે-સૂક્ષ્મ કે બાદર, (તેમાં પણ) ત્રસ કે સ્થાવર (કોઈ પણ) જીવના પ્રાણોનો, (અર્થાત્ ઈન્દ્રિયો-બળ-શ્વાસોન્કે-આયુષ્યનો) હું સ્વયં અતિપાત (નાશ કરું નહિ, ખીજા કોઈના દ્વારા પ્રાણોનો અતિપાત કરાવું નહિ અને ખીજે કોઈ પ્રાણોનો અતિપાત કરે તેને સારો માનું નહિ. (અનુભોદું નહિ.) જીવું ત્યાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, એટલે મન-વચન અને કાયાથી, સ્વયં કરું નહિ, ખીજા દ્વારા કરાવું નહિ અને ખીજે કરે તેને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાળમાં કરેલા) તસ્મ=તે પ્રાણાતિ-પાતનું પ્રતિક્રમણ કરું, છું(આત્મ સામે) નિન્દુ છું, (આપની સમક્ષ) ગર્હા કરું છું, અને મારા તે આત્માને વોસિરાવું છું. (તળું છું). હે ભગવંત ! પહેલા મહાવ્રતમાં હું સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરમવા માટે ઉવટ્ઠિઓમિ=ઉપસ્થિત (આદરવાળો) થયો છું, અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતથી અટકવાના પરિણામ (અધ્યવસાયો)વાળો થયો છું-૧. (સૂ. ૩)

[શબ્દાર્થ ઉપરના સૂત્ર પ્રમાણે. સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદ્યવાળા જીવોની હિંસા થઈ શકતી નથી માટે અહીં 'સૂક્ષ્મ' એટલે 'અલ્પ (નહાનો)' સમજાવે. આ સૂક્ષ્મ અને બાદર બંનેના ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે બે ભેદો છે, તેમાં કુન્થુઆ વગેરે સૂક્ષ્મત્રસ અને અતિ-બારીક વનસ્પતિ આદિ સૂક્ષ્મસ્થાવરો જાણવા. ગાય-બળદ વગેરે બાદરત્રસ અને પ્રગટ દેખાય તેવા પૃથ્વી પાણી વગેરે બાદરસ્થાવર જાણવા.

‘સર્વ પ્રાણાતિપાતનું’ પરચક્ષ્ણાણુ કરું છું’ એમાં ‘સર્વ’ શબ્દથી સંતાપ-સંઘટન-ઉપદ્રવ વગેરે કોઈ પ્રકારે પીડા કરવાનું પણ તબ્બું છું. એમ કહેલું છે. ‘ઝવઙ્કિઝોમિ’ પદથી અધ્યવસાય વિના પરચક્ષ્ણાણુ નિષ્ક્રમ છે, એમ કહી પ્રત્યેક પરચક્ષ્ણાણુ તેના પરિણામપૂર્વક કરતું જોઈએ’ એમ નિશ્ચયનયને આશ્રીને કહેલું છે. વ્યવહારનવથી પણ તે તે અધ્યવસાયોને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય તો હોતું જ જોઈએ, જેમાં અધ્યવસાય ન હોય કે તેને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય પણ ન હોય, તે પરચક્ષ્ણાણુને મૂળવાદ કહી છે. ક્રિયા ધર્મના પ્રવત્ન-સાધનરૂપ છે અને ધર્મ આત્માના અધ્યવસાયરૂપ છે, માટે અધ્યવસાય કે તેને પ્રગટાવવાનું ધ્યેય, એકે ન હોય તો ક્રિયા કરવા છતાં ધર્મ ગણાતો નથી. પ્રાણાતિપાતના દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી, એમ ચાર ભેદો છે. તેમાં ૧-દ્રવ્યથી છ જીવનિકાવ પૈકી કોઈપણ જીવદ્રવ્યનો પ્રાણાતિપાત, ૨-ક્ષેત્રથી ઊર્ધ્વ-અધો કે તિરજલોકમાં કોઈ સ્થળે ૩-કાળથી ભૂત-ભવિષ્ય કે વર્તમાન-કાળે, અથવા રાત્રે કે દિવસે કોઈ સમયે, અને ૪-ભાવથી રાગ દ્વેષાદિ કોઈપણ દુષ્ટ અધ્યવસાયને યોગે થએલો પ્રાણાતિપાત સમજવો. એમાં પણ દ્રવ્ય અને ભાવ બે ભેદોની ચતુર્ભંગી થાય છે, જેમ કે-કોઈપણ દુષ્ટ પરિણામને વશ થઈ પ્રાણાતિપાત કરવો તે ૧-દ્રવ્ય અને ભાવ ઉભયથી પ્રાણાતિપાત, જ્યણના પરિણામ છતાં અનુપયોગાદિથી થાય તે ૨-દ્રવ્યથી પ્રાણાતિપાત ભાવથી નહિ, પ્રાણાતિપાતની ઈચ્છા કરવી, કે તેવો ઉપાય કરવા છતાં કોઈ કારણે સામો જીવ જમ્બી જમ ત્યારે ૩-દ્રવ્યથી નહિ પણ માત્ર ભાવથી અને શુભ અધ્યવસાયથી ઉપયોગપૂર્વક જ્યણથી વર્તવા છતાં આકસ્મિક રીતે કોઈ જીવ મરે તે ૪-દ્રવ્યથી નહિ અને ભાવથી પણ નહિ. એ ચારમાં પહેલો-ત્રીજો બે ભાંગા દુષ્ટઅધ્યવસાય યુક્ત હોવાથી તેનાથી વ્રતની વિરાધના થાય, ખીજથી અતિચાર લાગે અને ચોથો શુદ્ધ કહ્યો છે. ઈત્યાદિ પ્રાણાતિપાતનું સ્વરૂપ સમજીને વ્રતપાલન માટે ઉદત રહેલું. સૂ.૦-૩]

હવે ધીબુ મહાવત કહે છે—

અહાવરે દુષ્ટે મંતે ! મહવ્વણ મુસાવાયાઓ વેરમણં । સવ્વં
મંતે ! મુસાવાયં પચ્ચસ્વામિ. સે કોહા વા—લોહા વા—મયા વા—
હાસા વા, નેવ સયં મુસં વડ્ડજ્જા—નેવન્નેહિં મુસં વાયાવિજ્જા—મુસં
વયંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ. જાવજ્જીવાણ. તિવિહં તિવિ-
હેણં, મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ, ન કારવેમિ, કરંતં પિ
અન્નં ન સમણુજાણામિ. તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ
ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । દુ(દો)ચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ ઉવટ્ઠિ-
ઓમિ સવ્વાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં ॥૨॥ સૂ. ૪॥

અહાવરે=હવે અપર એટલે પછીના દુષ્ટે મહવ્વણ=
ધીબ મહાવતમાં મૃષાવાદથી અટકવાનું (જિનેશ્વરોએ કહ્યું
છે. માટે તેને ઉપાદેય સમજીને) હે ભગવંત ! હું સર્વ
પ્રકારના મૃષાવાદને પર્યક્ષુ' (તબુ) છું. તે આ પ્રમાણે—
કોહા=કોપથી, લોહા=લોભથી, મયા=ભયથી, હાસા=હાસ્યથી,
(સર્વત્ર 'વા=અથવા' સમજવું) સ્વયં મૃષા વડું નહિ,
ધીબ દ્વારા વદાવું (બોલાવરાવું) નહિ અને ધીબ કોઈ
વદે તેને પણ સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રણે
સાધનોથી (એટલે) મનથી વચનથી અને કાયાથી, ત્રણ પ્રકારે
(એટલે) સ્વયં લેશમાત્ર મૃષાભાષણ કરું નહિ, ધીબ દ્વારા
કરાવું નહિ અને ધીબે કોઈ કરે તેને સારો માનું નહિ.
હે ભગવંત ! ભૂતકાળમાં કરેલા તસ્સ=તે મૃષાભાષણને હું
પ્રતિક્ષમું છું, નિંદુ છું, ગર્હુ છું અને મારા તે આત્માને
(પર્યાયને) વોસિરાવું (તબુ) છું. હે ભગવંત ! ધીબ મહા-

વ્રતમાં હું સર્વ પ્રકારના મૃષાવાદથી અટકવાના પરિણામ-
વાળો થયો છું. (સૂ. ૪)

[અહીં ક્રોધ અને લોભ, એ પહેલા-છેલ્લા એ કષાયો કહેવાથી વચ્ચેના બે-માયા અને લોભ પણ સમજી લેવા. તથા ભયથી અને ઠાસ્યથી કહ્યું તેના ઉપલક્ષણથી રાગથી દ્વેષથી કે અભ્યાજ્યાન વગેરેથી, એમ સર્વ દોષોથી મૃષા બોલવાનો ત્યાગ સમજી લેવો. તથા સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવ સંબંધી પણ મૃષા ભાષણનો ત્યાગ સમજવો. જેમ હણવાથી હિંસા થાય છે તેમ મૃષા બોલવાથી પણ હિંસા થાય છે. અહીં પણ દ્રવ્ય-ભાવ બેની પહેલા વ્રતની જેમ ચતુર્ભંગી થાય છે. તેમાં છેલ્લો ભાંગો શૂન્ય સમજવો.]

ભાષા એક પ્રકારનું ચિત્ર છે, ચિત્રની જેમ તે શુભ (સત્ય) બોલાય તો શ્રોતાને શુભભાવ અને અસત્ય બોલાય તો અશુભભાવ પ્રગટ કરે છે. કયું વચન સત્ય કહેવાય ? વગેરે વિસ્તારથી પછીના વાક્યક્રમ અધ્યયનમાં કહેવાનું હોવાથી ભાષા, તેના પ્રકારો વગેરે ત્યાં કહેવાશે. સૂ.-૪]

હવે ત્રીજું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે તચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે !
અદિન્નાદાણં પચ્ચક્વામિ. સે ગામે વા-નગરે વા-રણ્ણે વા, અપ્પં
વા-બહું વા, અણું વા-ધૂલં વા, ચિત્તમંતં વા-અચિત્તમંતં વા. નેવ
સયં અદિન્નં ગિણ્હિજ્જા, નેવન્નેહિં અદિન્નં ગિણ્હાવિજ્જા, અદિન્નં
ગિણ્હંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં
તિવિદ્દેણં, મણેણં વાયાણ કાણ્ણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ
અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પહિકમામિ નિંદામિ ગરિ-
હામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । તચ્ચે મંતે ! મહવ્વણ ઉવ્વટ્ઠિઓમિ
સવ્વ્રાઓ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં ॥૩॥ સૂ. ૫॥

હવે અપર એટલે પછીના ત્રીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત ! અદિન્નાદાણાઓ=અદત્ત વસ્તુ લેવાથી વિરભવાતું (અટકવાતું) કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ અદિન્નાદાણં=અદત્તાદાનને પરચક્ષું છું. તે આ પ્રમાણે-ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં, એના ઉપલક્ષણથી ક્ષેત્રમાં ખળામાં વગેરે સર્વત્ર અપ્પં=મૂલ્યથી અલ્પ કે વહું=મૂલ્યવાન રત્નાદિ, અણું= પ્રમાણથી નહાતું (હીરા-માણિક મોતી આદિ) કે થૂલં= પ્રમાણથી મોટું (લાકડું વગેરે), તે પણ ચિત્તમંતં=ચૈતન્યયુક્ત (સજીવ), અથવા અચિત્તમંતં=ચૈતન્ય રહિત (નિર્જીવ), કંઈ અદિન્નં=માલિકે આપ્યા વિના હું સ્વયં લઉં નહિ. આપ્યા વિનાતું ખીજ દ્વારા લેવરાવું નહિ અને માલિકે આપ્યા વિનાતું કોઈ ખીજ લે તેઓને સારા માતું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, એટલે મનથી-વચનથી અને કાયાથી-એ અદત્તાદાન હું કરું નહિ, કરાવું નહિ, કે ખીજ કરનારને સારો માતું પણ નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વે કરેલા તે અદત્તાદાનને પ્રતિક્ષું છું, નિન્દું છું, આપની સમક્ષ ગહું છું અને તે મારા આત્માને (પર્યાયને) તણું છું. હે ભગવંત ! (એ રીતે) હું ત્રીજા મહાવ્રતમાં સર્વ અદત્તાદાનથી અટકવા ઉપસ્થિત(આદરવાળો) થયો છું. ૩-(સૂ. ૫)

[અદત્તાદાન દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે થઈ શકે, કોઈ દ્રવ્ય લેવું તે દ્રવ્યથી, ઘર-ગામ વગેરેમાં ક્ષેત્રથી, રાત્રે કે દિવસે લેવું તે કાળથી અને રાગાદિ દોષોને વશ બનીને લેવું તે ભાવથી જાણવું. મહાવ્રતીને માલિકની સંમતિ વિના તૃણ-ભસ્મ જેવી ધુર વસ્તુ લેવાની, કે રમ્મ વિના માલિકીના સ્થળે ઉભા

રહેવાની ક્યારે પણ. ઘાઈ પણ પરિસ્થિતિમાં આજ્ઞા નથી. અદત્ત સીધા વિના જ. માત્ર લેવાનું વિચારવાથી પણ લાવથી કર્મબંધ થાય છે. એટલું જ નહિ, ખીજને અપ્રીતિ આદિ થાય તે રીતે રાજમાર્ગનો ઉપયોગ કરવાથી પણ અતિયાર કહ્યો છે. પહેલા વ્રતની જેમ આમાં પણ દ્રવ્ય-લાવના યોગે ચાર ભાગા થાય છે, તેમાં ચોથા ભાગા શૂન્ય સમજવે. સૂ. ૫]

હવે ચોથું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે ચરુથે મંતે ! મહવ્વણ મેહુણાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે ! મેહુણં પચ્ચક્ખામિ, સે દિવ્વં વા—માણુસં વા—તિરિક્કલ્લ-જોણિયં વા, નેવ સયં મેહુણં સેવિજ્જા, નેવડ્ઢેહિં મેહુણં સેવા-વિજ્જા, મેહુણં સેવંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવડ્ઢીવાણ, તિવિહં—તિવિહેણં, મણેણં—વાયાણ—કાણ્ણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પલિક્કમામિ નિદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । ચરુથે મંતે ! મહવ્વણ ઉવડ્ઢિઓમિ સવ્વાઓ મેહુણાઓ વેરમણં ॥૪॥ સૂ. ૬॥

હવે પછીના ચોથા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત ! મેહુણાઓ= (સ્ત્રી-પુરુષના) મૈથુનકર્મથી અટકવાનું કહેલું છે. માટે હે ભગવંત ! હું સર્વમૈથુનને પરચક્ષુ' છું. તે આ પ્રમાણે દિવ્વં=દિવ્ય (દેવ-દેવી સંબંધી), માણુસં=મનુષ્યનું (પુરુષ-સ્ત્રી સંબંધી), અથવા તિરિક્કલ્લજોણિયં=તિર્થ'ચ-પશુચોનિનું (નર-માદા સંબંધી), હું સ્વયં એ મૈથુનને સેવું નહિ. ખીજાઓને સેવરાવું નહિ અને ખીજા સેવનારાઓને સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધ ભાગે, (એટલે)

મનથી વચનથી અને કાયાથી, એ મૈથુનકર્મને હું કડું (સેવું) નહિ, કરાવું નહિ અને ખીલ કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! પૂર્વે સેવેલા તે મૈથુનનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું, નિન્દું છું, ગર્હાં કરું છું અને સેવનારા તે મારા પાપી આત્માને (પર્યાયને) તબ્બું છું, (એ રીતે) હે ભગવંત ! હું ચોથામહાવ્રતમાં સર્વમૈથુનથી અટકવા માટે ઉપસ્થિત (આદરવાયો) થયો છું-૪. (સૂ. ૬)

[મૈથુનના પણ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને લાવથી એમ ચાર લાંગા થાય છે. તેમાં દ્રવ્યથી રૂપી કે રૂપસહગત સ્ત્રી પુરુષ સાથે મૈથુન. અહીં નિર્લવ પ્રતિમા ચિત્રો ઈત્યાદિ 'રૂપી' અને સહવ સ્ત્રી કે પુરુષ વગેરે 'રૂપસહગત' જણવા અથવા ખીલ રીતે એ બે ભેદો સહવ-નિર્લવ બન્ને પ્રકારનાં સ્ત્રી પુરુષ આદિના સમજીને વચ્ચા-ભૂવણાદિ રહિત તે 'રૂપી' અને સહિત હોય તે 'રૂપસહગત એમ બેમાં ભેદ સમજવો. અહીં પણ દ્રવ્ય અને લાવની ચતુર્ભંગી થાય છે. મૈથુન-સંજ્ઞાપરિણત આત્માને ભોગની પ્રાપ્તિ ન થાય તો પણ લાવથી, પ્રાપ્તિ થાય તો દ્રવ્ય-લાવ ઉભયથી, સંજ્ઞાના અભાવે પણ કોઇ બલાત્કાર કરે તો માત્ર દ્રવ્યથી મૈથુન અને ચોથા લાંગા શન્ય છે સૂ-૬]

હવે પાંચમું મહાવ્રત કહે છે—

અહાવરે પંચમે મંતે ! મહવ્વણ પરિગ્ગહાઓ વેરમણં । સવ્વં મંતે ! પરિગ્ગહં પચ્ચક્વામિ, સે અપ્પં વા-વહું વા, અણું વા-થૂલં વા, ચિત્તમંતં વા અચિત્તમંતં વા, નેવ સયં પરિગ્ગહં પરિગિણ્હિજ્જા, નેવડન્નેહિં પરિગ્ગહં પરિગિણ્હાવિજ્જા, પરિગ્ગહં પરિગિણ્હંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવેહેણં, મણેણ

વાયાણ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતંપિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ । પંચમે મંતે ! મહવ્વણ ઉવઢ્ઢિઓમિ સવ્વાઓ
પરિગ્ગહાઓ વેરમણં ॥૫॥ સુ. ૭।

હવે તે પછીના પાંચમા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત !
પરિગ્રહથી અટકવાનું કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું
સર્વપરિગ્રહને પરચક્ષુ છું. તે આ પ્રમાણે-મૂલ્યથી અલ્પ
કે બહુ (મૂલ્યવાન) તે પણ પ્રમાણથી નહાતું કે મોટું,
તે પણ સચિત્ત કે અચિત્ત, એવા કોઈ પદાર્થમાં હું સ્વયં
પરિગ્રહ (મૂર્છા-મમત્વ) કરું નહિ, ધીબ દ્વારા કોઈ વસ્તુમાં
પરિગ્રહ કરાવું નહિ, અને ધીબએ કોઈ પદાર્થમાં
પરિગ્રહ કરે તેને સારા માનું નહિ. જીવતાં સુધી,
ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (એટલે) મનથી વચનથી કે કાયાથી-
કરું નહિ, કરાવું નહિ અને ધીબ કરનારને સારો માનું
નહિ, હે ભગવંત ! ભૂતકાલમાં મેં કરેલા તે પરિગ્રહને
(મમત્વને) પ્રતિક્ષુ છું, નિન્દુ છું, ગર્હુ છું અને
મારા તે આત્માને (પાપી પર્યાયને) વોસિરાવું છું. હે
ભગવંત ! પાંચમા મહાવ્રતમાં સર્વપરિગ્રહથી અટકવા માટે
માટે હું ઉપસ્થિત (આદરવાળો) થયો છું. (૫) (સૂત્ર-૭)

['પછી કહેવાશે તે 'મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો' એ વચનથી વસ્તુ
રાખવી કે ભોગવવી તે પરિગ્રહ નથી, પણ 'છતી-અછતી' વસ્તુમાં
મમત્વ કરવું તે પરિગ્રહ છે. અન્યથા શરીર પણ પરિગ્રહરૂપ અને,
કાંઈને દીક્ષા અપાય નહિ, છત્તાદિ સંયમનો (મોક્ષનો) માર્ગ જ
અટકી જાય. અહીં સચિત્તપરિગ્રહનો પણ નિષેધ કરવાથી શિષ્યાદિ

પ્રત્યે મમત્વ થાય તો તે પણ પરિગ્રહ ગણાય. એ પ્રમાણે વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર-સ્થાન કે શ્રાવકાદિ ગૃહસ્થોના પ્રતિબંધને (મમત્વને) પણ પરિગ્રહ સમજવો. રાગનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી સર્વથા પરિગ્રહથી બચવું દુષ્કર છે, માટે આ વ્રતપાલનથી સૂક્ષ્મ-બાહર અતિચારોને ટાળવા સતત ઉદમ રાખવો. નિશ્ચયથી તે સંયમનાં અનુદાનનો દુરાગ્રહ કરવો, ગુર્વાદિની આજ્ઞા-ઈચ્છા વિના પણ તપ-જપ-કે ઉગ્ર વિહારાદિ કરવા, ઇત્યાદિ સ્વછ્મચાના આગ્રહરૂપ હોવાથી પરિગ્રહ કહ્યો છે. પરિગ્રહના પણ દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદો છે, દ્રવ્યથી-વિવિધ દ્રવ્યોમાં, ક્ષેત્રથી--સર્વલોકમાં, કાળથી--ક્રોધપણ કાળમાં અને ભાવથી--રાગ-દ્વેષાદિના પક્ષને પરિગ્રહ સમજવો. પરિગ્રહ રાગથી થાય તેમ ક્રોધ ઉપરના દ્વેષથી પણ થાય, એમ અનેક પ્રકારે ભાવપરિગ્રહ ગણાય. આ વ્રતમાં પણ દ્રવ્ય-ભાવ ભેદે ચાર ભાંગા થાય છે. રાગ-દ્વેષ વિના ધર્મોપકરણુ રાખવાં તે ૧--દ્રવ્યથી પરિગ્રહ અને ભાવથી અપરિગ્રહ, મૂર્છા કરવા છતાં તેની પ્રાપ્તિ ન થાય તો ૨ ભાવથી પરિગ્રહ અને દ્રવ્યથી અપરિગ્રહ, મમત્વવાળાને ઈષ્ટ-વસ્તુ મળે તો દ્રવ્ય-ભાવ ઉભયથી પરિગ્રહ અને ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે. સૂ.૦-૭]

હવે છટ્ટું વ્રત કહે છે—

અહાવરે છટ્ટે મંતે ! વણ રાઈમોયણાઓ વેરમણં । સર્વં મંતે ! રાઈમોયણં પચ્ચક્વામિ. સે અસણં વા પાણં વા સ્વાહમં વા સાહમં વા, નેવ સયં રાહં મુંજિજ્જા. નેવઽન્નેહિં રાહં મુંજાવિજ્જા, રાહં મુંજંતે વિ અન્ને ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં—તિવિહેણં, મણેણં વાયાણ કાણેણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ મરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ । છટ્ટે મંતે ! વણ ઉવઢ્ઠિઓમિ સર્વાઓ રાઈમોયણાઓ વેરમણં ॥૬॥ સૂ. ૮ ॥

હવે તે પછીના છટ્ઠા વ્રતમાં હે ભગવંત ! રાત્રિ-
લોજનથી અટકવાનું કહેલું છે, માટે હે ભગવંત ! હું સર્વ-
રાત્રિલોજનનો ત્યાગ કરું છું. તે આ પ્રમાણે-અશન, પાન,
ખાદિમ કે સ્વાદિમને (ચારે આહારને), હું સ્વયં રાત્રે
લોજન કરું નહિ, ખીજાઓ દ્વારા રાત્રે લોજન કરાવું
નહિ અને ખીજા રાત્રે લોજન કરનારાને સારો માનું નહિ,
જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (અર્થાત્) મનથી વચનથી
અને કાયાથી-(રાત્રિ લોજન) કરું નહિ, કરાવું નહિ,
ખીજા કરનારાને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાલે
કરેલા) તે રાત્રિલોજનને પ્રતિક્રમું છું, નિન્દું છું, ગર્હું
છું અને મારા તે આત્માને (પર્યાયને) તબ્બું છું. હે
ભગવંત ! છટ્ઠા વ્રતમાં હું સર્વથા રાત્રિલોજનથી અટકવા
માટે આદરવાળો થયો છું. (૬) (સૂ. ૮)

इच्छे(इ)याइं पंचमहव्वयाइं राइभोयणवेरमणछट्ठाइं
अत्तहियट्ठयाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥सू० ९॥

इच्छेइयाइं=એ રીતે પાંચમહાવ્રતોને, જેની સાથે રાત્રિલોજન
વિરમણ વ્રત છટ્ઠું છે, તેને (છને) અત્તહિયટ્ઠયાए=આત્મહિ-
તાર્થ (મોક્ષ માટે), उवसंपज्जित्ता=સ્વીકારીને વિहरामि=વિચ-
રીશ. (સદાચારોના પાલનથી તેનું હું પાલન કરીશ.) (સૂ. ૯)

[આ રાત્રિલોજન વિરમણ વ્રત પહેલા-છેલ્લા તીર્થ કરોના
શાસનમાં મૂલયુણુ તરીકે જણાવેલું હોવાથી મહાવ્રતોની સાથે તેને
છટ્ઠું વ્રત કહ્યું છે અને આવીસ તીર્થ કરોના શાસનમાં તેને ઉત્તરયુણુ
કહેલો છે. આહારસંજ્ઞા એવી જળવતી છે કે તે સંજ્ઞાને વશ જીવ
હિંસાદિ સર્વ પાપો અનંતા કાળથી કરતો આવ્યો છે. કૂર માંસાહારી

વગેરે જીવન મળે તે આ સંજ્ઞાનું ફળ છે, ક્ષુધાપીડિત પ્રાણીઓ શું શું અકાર્ય નથી કરતા ? અને ક્યાં ક્યાં દુઃખો નથી વેઠતા ? તે કહી શકાય તેમ નથી. એ કારણે સર્વથા આહાર વિના જીવાય નહિ સાં સુધી શક્ય ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે, શારીરિક દષ્ટિએ પણ રાત્રિભોજન અહિતકર છે, રાત્રિભોજનના વિવિધ દોષો અનેક શાસ્ત્રોમાં કહેલા છે. વિદ્વદ્વ્ય ઉપા૦ શ્રી યશોવિજયજી ગણિવરે તેો નિશામકતે સ્વરૂપતો દૂષિતત્વચિન્નારપ્રકરણમ્ નામનો ગ્રન્થ રચીને રાત્રિભોજનની પણ હિંસા-જૂઠ વગેરે આશ્રવોની જેમ સ્વરૂપથી દુષ્ટતા વર્ણવી છે. એમ રાત્રિભોજન હિંસાની અપેક્ષાયે ત્યાજ્ય છે અને સ્વરૂપથી પણ દુષ્ટ છે. તેનો ત્યાગ ક્યાં વિના અહિંસાદિનું શુદ્ધ પાલન શક્ય જ નથી, માટે શ્રમણધર્મમાં આકરી આપત્તિ પ્રસંગે પણ ચારે આહારના રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કહેલો છે. તેના પણ દ્રવ્યદિ ચાર ભેદ છે, તેમાં દ્રવ્યથી-અશનાદિ ચારે પ્રકારનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી-(અઢી દ્વીપમાં જ દિવસ-રાત્રિ હોવાથી) અઢીદ્વીપ ક્ષેત્ર, કાળથી-રાત્રે ૩ દિવસે (ચાર પૈદી ડાઘ દોષવાળું વાપરવું, તે ચાર દોષોમાં એક-રાત્રિએ લાવેલું રાત્રે, ખીન્ને-રાત્રિએ લીધેલું દિવસે, ત્રીન્ને-દિવસે લીધેલું રાત્રે અને ચોથો-દિવસે લીધેલું અન્ય દિવસે વાપરવું એમ ચાર દોષો કહ્યા છે) અને ભાવથી શુભાશુભ વર્ણાદિમાં રાગ-દ્વેષાદિને વશ થવું, એમાં પણ દ્રવ્ય-ભાવ ભેદે ચતુર્ભંગી થાય છે, તેનો ચોથો ભંગો શૂન્ય સમજવો. સ્. ૮]

[આ જાએ વ્રતો વિના આશ્રવરોધ થતો નથી અને આશ્રવરોધ વિના મુક્તિ થતી નથી. મોક્ષના જ ઉદ્દેશથી કરેલું વ્રતોનું પાલન સફળ થાય છે, માટે ‘આત્મહિતાર્થે’ પદ કહ્યું છે અને વ્રતના સ્વીકાર માત્રથી સફળતા થતી નથી, યથાર્થ પાલન કરવું જોઈએ, માટે ‘વિહરામિ’ પદ કહ્યું છે. વ્રતો સ્વીકારીને તેના પાલન માટે સર્વ ક્ષણવવાથી જ દીક્ષા સફળ થાય છે, અન્યથા ભવભ્રમણ વધવાનો

સંભવ છે. અહિંસાદિ વ્રતોના અનાદરથી અનુભવે અલ્પાયુ જીવવા-
છેદ, દરિદ્રતા, નપુંસકતા, વગેરે વિવિધ દુઃખો ભોગવવાં પડે છે.

[આ પ્રત્યેક વ્રતના અસંયોગી ભાંગા ૧૪૭ થાય છે. તેમાં સાધુને છેલ્લા ૧૪૭મા ભાંગે વ્રત પાલન કરવાનું કહ્યું છે. તે ભાંગા આ પ્રમાણે સમજવા. ૧-મનથી, ૨-વચનથી, ૩-કાયાથી, ૪-મન-વચનથી, ૫-મન-કાયાથી, ૬-વચન-કાયાથી ૭-મન-વચન કાયાથી, (પ્રાણાતિ-પાતાદિ) કરું નહિ. એ (એક-દ્વિ-ત્રિસંયોગી મળીને) સાત ભાંગા માત્ર 'કરું નહિ' એ એક ક્રિયાના થાય. એ જ પ્રમાણે ૨-કરાવું નહિ, ૩-અનુમોદું નહિ, ૪-કરું-કરાવું નહિ, ૫-કરું અનુમોદું નહિ. ૬-કરાવું-અનુમોદું નહિ અને ૭-કરું-કરાવું-અનુમોદું નહિ, એમ સાત પ્રકારની ક્રિયાના સાત સાત ગણતાં યોગણુપચાસ ભાંગા થાય, તેને ત્રણ કાળે ગુણતાં ૧૪૭ થાય. એમાં સાધુને છેલ્લા ભાંગે, અર્થાત ત્રણે કાળના પ્રાણાતિપાતાદિને મન-વચન-કાયાથી, ન કરું ન કરાવું અને ન અનુમોદું, એ ત્રિવિધ ભાંગાથી ત્યાગ કર્યો છે.]

હવે એથા અધિકારમાં જ કાચની ચતના કહે છે, તેમાં પ્રથમ પૃથ્વીકાચની ચતના માટે કહે છે કે—

સે મિક્ષૂ વા, મિક્ષુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચક્રવાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા, રાઓ વા, ઇમઓ વા પરિસાગઓ વા,
સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે પુઢવીં વા મિત્તિ વા સિલં વા લેલું
વા સસરવચ્ચં વા કાયં સસરવચ્ચં વા વત્થં, હથ્થેણ વા પાણ વા
કટ્ટેણ વા કિલિંચેણ વા અંગુલિયાણ વા સિલાગણ વા સિલા-
ગહત્થેણ વા, ન આલિહિજ્જા ન વિલિહિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા ન
મિદિજ્જા, અન્નં ન આલિહાવિજ્જા ન વિલિહાવિજ્જા ન ઘટ્ટા-
વિજ્જા ન મિદાવિજ્જા, અન્નં આલિહંતં વા વિલિહંતં વા ઘટ્ટંતં

વા મિદંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિહેણં,
મણેણં વાયાણ કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ ॥૧॥ સૂત્ર ૧૦॥

સંજય=(સત્તરવિધ સંયમ પાલવાથી) સંયત, વિરચ=
(વિવિધ પ્રકારના તપમાં રત હોવાથી) વિરત અને પઢિહય-
પચ્ચક્ખાયપાવકમ્મે=જેણે પાપકર્મોને પ્રતિહત કરીને પચ્ચ-
ક્ખાણુ કથું છે, (તેમાં અન્થિલેદથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મોની સ્થિતિ ટુંકી કરવી તે પ્રતિહત અને એ સ્થિતિ
આંધવાના હેતુઓ તણને પુનઃ તેને વૃદ્ધિ ન પમાડવી તે
પ્રત્યાખ્યાત=પચ્ચક્ખાણુ કથું કહેવાય) એવો સે=તે મિક્કૂ-
સાધુ અથવા મિક્કૂણી=સાધ્વી, દિવસે કે રાત્રે, (કારણ-
વશાત્) એકલો કે પરિસાગઓ=સાધુની પર્યાયામાં રહેલો,
સુત્તે=(રાત્રીએ) સુતેલો કે જાગરમાણે=દિવસે જાગતો, એવો
સે=તે સાધુ પુઠ્ઠવી=(ઢેક્કાં કાંકરા રહિત) પૃથ્વીને, મિત્તિં=નદીના
કાંઠાને (તટને), સિલં વા=(પથરની) શિલાને, લેલુ=લેહુને
(માટીના ઢેક્કાંને), સસરકરવં=અરણ્યની સચિત્તરજથી ખરડા-
એલી કાર્ય=કાયાને, એ વી રજથી ખરડાયેલા વચ્ચં=વચ્ચને (તથા
ઉપલક્ષણથી પાત્રાદિ કોઈ ઉપકરણને, એ પદાર્થોને) હાથથી,
પગથી, કટ્ટેણ=કાષ્ટથી, કિલિંચેણ=ક્ષુદ્રકાષ્ટથી (સાંઠીગડાથી કે
અંગુલીથી), સિલામણ=(લોખંડની સળી) સળીયાથી, સિલામ-
હથ્થેણ=અનેક સળીયાથી (સાણુસા આદિથી, એવા કોઈ પણ
સાધન વડે)સ્વયં ન આલિહિજ્જા=આલેખન કરે નહિ, (ખોદે-

ખોતરે નહિ. ન વિલિહિજ્જા=વિલેખન કરે નહિ, (વારંવાર કે જોરથી ખોદે-ખોતરે નહિ,) ન ઘટ્ટિજ્જા=સંઘટ્ટન કરે (હલાવે ચલાવે) નહિ અને ન મિંદિજ્જા=ભેદ (ટુકડા કરે નહિ. ખીજા દ્વારા પણ એ આલેખન, વિલેખન, સંઘટ્ટન, તથા ભેદ કરાવે નહિ અને ખીજો કોઇ આલેખન, વિલેખન, સંઘટ્ટન કે ભેદ કરે તેને સારો માને નહિ. (માટે) હું જીવતાં સુધી ત્રિવિધ ત્રિવિધથી, અર્થાત્ મનથી વચનથી અને કાયાથી, એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ, કે કરતા ખીજાને સારો માનું નહિ, હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને પ્રતિકરું છું, નિન્દું છું, શરૂં છું અને મારા તે આત્માને (પર્યાયને) તળું છું-૧ (સૂ. ૧૦)

[છ કાયના આરંભનો ત્યાગ કરેલો હોવાથી ધર્મના સાધનભૂત દેહના રક્ષણ માટે લિક્ષાવૃત્તિથી જીવવું જોઈએ, એમ જણાવતા માટે 'મિક્ખૂ' કહ્યું છે. સંયત-વિરત-પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા, વગેરે ગુણો વિના સાધુધર્મનું પાલન ન થાય, માટે તે વિશેષણ છે. શુભા-શુભ નવ કારણે સાધુ એકલો પણ હોય, માટે 'એકલો' એમ કહ્યું છે. નિદ્રામાં પ્રમાદથી પણ વિરાધના સંભવિત હોવાથી 'સુમ' કહ્યું છે. અરણ્યની રજ સચિત-મિશ્ર હોવાથી 'સરજસ્ક' પદ કહ્યું છે. એમ પછીના સૂત્રોમાં પણ સમજવું. ૧૦]

હવે અપ્કાયની યતનાનો વિધિ કહે છે—

સે મિક્ખૂ વા મિક્ખુણી વા સંજય-વિરય-પહિહયપચ-ક્વાયપાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે વા જાગરમાણે વા, સે ઉદગં વા ઓસં વા હિમં વા મહિયં વા કરગં વા હસ્તણુમં વા સુદ્ધોદગં વા ઉદઉલ્લં વા કાયં ઉદઉલ્લં

वा वस्थं, ससिणिद्धं वा कायं ससिणिद्धं वा वस्थं, न आमुसिज्जा
 न संफुसिज्जा न आवीलज्जा न पवीलिज्जा न अक्खोडिज्जा
 न पक्खोडिज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा, अन्नं न
 आमुसाविज्जा न संफुसाविज्जा न आवीलाविज्जा न पवीला-
 विज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आयाविज्जा
 न पयाविज्जा, अन्नं आमुसंतं वा संफुसंतं वा आवीलंतं वा
 पवीलंतं वा अक्खोडंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं वा
 न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं—तिविहेणं, मणेणं
 वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणु-
 जाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं,
 वोसिरामि ॥ २ ॥ सूत्र ११ ॥ जेनम् जयति शासनम्

(उपर कद्धो तेवो) संयत-विस्त अने प्रतिष्ठत तथा
 प्रत्याख्यात कथां छे पापकर्मो जेणे ज्येवो ते साधु के साध्वी,
 दिवसे के रात्रे, ज्येकलो के पर्षदाभां रडेलो, भिंधतो के
 भगतो, उदगं=(कुवा-वाव-जोरिंग-पंप आदिना) जभीन-
 भांधी नीकणता(अरखुंना) पाणीने, ओसं=आकणना (दारना
 पाणीने, हिमं=(कृत्रिम अकृत्रिम) भरइने, महियं=(वाहणी)
 धुभसने करगं=(वरसादना)कराने, हरतणुगं=(जभीन लेदीने)
 दीदी वनस्पति उपर आजेलां जणभिहुओने, सुद्धोदगं=(वर्षांना
 शुद्ध पाणीने, वणी ज्येवा केाछ सचित्त पाणीथीउदउल्लं=लीना
 नीतरता कायं=शरीरने, (जे रीते लीना नीतरता) वस्त्रने,
 (के पात्रादि उपकरणेने), तथा ससिणिद्धं=नडि नीतरता

ભીના શરીરને, તેવા વસ્ત્રાદિને, (એવા કોઈ પાણીને કે શરીર-વસ્ત્રાદિને) સ્વયં ન આમુસિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) સ્પર્શ ન કરે, ન સંફુસિજ્જા=ભેરથી (કે વારવાર) ન સ્પર્શે, ન આવીલિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર) પણ ન પીડે (કથરે નહિ); ન પવીલિજ્જા=ભેરથી (કે અનેકવાર) પીડે નહિ, ન અક્લોહિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) સ્ફોટન કરે નહિ (આટકે નહિ), ન પક્લોહિજ્જા=ભેરથી (કે વારંવાર આટકે નહિ, ન આયાવિજ્જા=અદ્ય (કે એકવાર પણ) તપાવે નહિ, ન ધયાવિજ્જા=ધણું (કે ઘણીવાર) તપાવે નહિ, એ રીતે ખીજાઓ દ્વારા એ આઠ પૈકી કોઈ વિરાધના કરાવે નહિ અને ખીજા કોઈ એ આઠ પ્રકારો પૈકી કોઈ પ્રકારની વિરાધના કરે તેને સારા માને નહિ, (માટે) હું પણ જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી (એટલે) મનથી, વચનથી કે કાયાથી-એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ, અને ખીજા કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (ભૂતકાળમાં કરેલા) તે પાપનું પ્રતિકંભણ, નિંદા અને ગદી કરું છું તથા મારા તે પાપી આત્માને (પર્યાયને) વોસિરાવું છું-૨. (૧૧)

હવે તેઉકાયની જયણાનો વિધિ કહે છે—

સે મિવસૂ વા મિવસુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચસ્વાય-
 પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે
 વા જાગરમાણે વા, સે અગણિ વા, ઈંગાલં વા, મુમ્મુરં વા, અચ્ચિ
 વા, જાલં વા, અલાયં વા, સુદ્ધાગણિ વા, ઉવકં વા, ન ઉંજિજ્જા
 ન ઘટ્ટિજ્જા (ન મિંદેજ્જા) ન ઉજ્જાલિજ્જા (ન પજ્જાલિજ્જા) ન

નિવ્વાવિજ્જા અન્નં ન ઉંજાવિજ્જા ન ઘટ્ટાવિજ્જા (ન મિંદાવિજ્જા)
 ન ઉજ્જાલાવિજ્જા (ન પજ્જાલાવિજ્જા) ન નિવ્વાવિજ્જા, અન્નં
 ઉંજંતં વા, ઘટ્ટંતં વા, (મિંદંતં વા) ઉજ્જાલંતં વા (પજ્જાલંતં વા)
 નિવ્વાવંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણ, તિવિહં તિવિહેણં,
 મણેણં વાયાણ કાણ્ણં—ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
 સમણુજાણામિ તસ્સ મંતે ! પઢિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં
 વોસિરામિ ॥૩॥ સૂ. ૧૨ ॥

સંયત વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાત કર્યાં છે પાપકર્મ
 જેણે એવો તે ભિક્ષુક કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે, એકલો
 કે પર્ષદામાં રહેલો, ઊંઘતો કે જાગતો, અગ્નિ=(તપાવેલા
 લોખંડમાં રહેલા) અગ્નિને, ઇંગાલં=(ધૂમ-જ્વાળા રહિત)
 અંગારાને, મુમ્મુરં=(ભરસાડમાં રહેલા) ઝીણા અગ્નિના
 ઠણિયાને. અન્નિચ=અગ્નિથી છૂટી પડેલી જ્વાલાને, જાલં=
 અગ્નિ સાથે સળગતી જ્વાલાને અલાયં=ઉંખાડીયાને સુદ્ધા-
 ગ્નિં=(ઇંધણુ રહિત) શુદ્ધ અગ્નિને, કે ઉક્કં=ઉલ્કાને
 (આકાશથી પડતા વિજળી વગેરેના અગ્નિને), એ કોઇ પ્રકારના
 અગ્નિને સ્વયં ન=ઉંજિજ્જા=ઉંજે નહિ (વધારવા માટે તેમાં
 કાષ્ઠાદિ ઇંધ નાખે નહિ), ન ઘટ્ટંજ્જા=સંઘટ્ટન ન કરે
 (હલાવે નહિ), ન મિંદેજ્જા=ભેદે નહિ (દુકડા ન કરે), ન
 ઉજ્જાલિજ્જા=(પંખાદિથી પવન નાખીને) ઉજ્જાલે નહિ,
 (પ્રદીપ કરે નહિ), ન પજ્જાલિજ્જા=(વિશેષ પવનથી કે
 વારંવાર) પ્રદીપ કરે નહિ અને ન નિવ્વાવિજ્જા=ખૂંચાવે
 નહિ. એ રીતે અન્નં=ખીજ દ્વારા ઉંજન, ઘટ્ટન, ભેદ,

ઉજ્જવાલન, પ્રજ્જવાલન કે નિર્વાપન કરાવે નહિ, તથા એ (ઉજ્જનાદિ વિરાધના) કરતા ખીજા કોઈને અનુભોદે નહિ (માટે) હું પણ જીવું ત્યાં સુધી, ત્રિવિધ ત્રિવિધથી (અર્થાત્) મનથી વચનથી કાયાથી, તેવું કરું નહિ, કરાવું નહિ અને ખીજા કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને હું પ્રતિક્ષું છું, નિન્દું છું, ગર્હું છું અને મારા તે પાપી આત્માને વોસિરાવું છું--૩ (સૂ. ૧૨)

[આ સૂત્રના કોંસમાં મૂકેલાં સૂત્રો હારિં ટીકામાં, દીપિકામાં તથા ખીજા કેટલાક મૂળ ગ્રન્થોમાં પણ નથી.]

વાયુકાયની જયજ્ઞાનો વિધિ કહે છે—

સે મિક્સૂ વા મિક્સુણી વા સંજયવિરયપડિહયપચ્ચક્વાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, ઇગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે
વા જાગરમાણે વા, સે સિણ વા, વિહુયણે વા, તાલિઅંટેણ વા,
પત્તેણ વા, પત્તમંઘેણ વા, સાહાણ વા, સાહામંઘેણ વા, પિહુણે
વા, પિહુણહત્થેણ વા, ચેલેણ વા, ચેલકળ્ણેણ વા, હત્થેણ વા,
મુહેણ વા, અપ્પણો વા કાયં, બાહિરં વા વિ પુમ્મલં, ન ફુમેજ્જા
ન વીણ્જ્જા, અન્નં ન ફુમાવિજ્જા ન વીઆવિજ્જા, અન્નં ફુમંતં વા
વા વીયંતં વા ન સમણુજાણામિ, જાવજ્જીવાણે તિવિહં—તિવિહેણં
મણેણં વાયાણે કાણં, ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતં પિ અન્નં ન
સમણુજાણામિ, તસ્સ મંતે ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ
અપ્પાણં વોસિરામિ ॥ ૪ ॥ ૧૩ ॥

સંયત, વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાખ્યાત-પાપકર્મા,

अवे। ते लिखु के लिखुणी, दिवसे के रात्रे अकाकी के
 पर्षदाभां रडेले। अंधतो के अगतो, सिण्ण=आभरवडे,
 विहुयणेण=वीअण्णा वडे, तालिअंटेण=तालवृत्त (मध्यभां छिद्र-
 णे पडोवाणा पंआ) वडे, पत्तेण=(पद्मिनी वगेरेना) पांदडा
 वडे, पत्तमंगेण=पांदडाना ककडा वडे, साहाए=(वृक्षनी शाआ)
 वडे, साहाभंगेण=शाआना ककडा वडे, पिहुणेण=(मथूरादिना)
 पिछावडे, पिहुणहत्थेण=पिछांना समूह वडे, चेलेण=वस्त्रवडे,
 चेलकणेण=वस्त्रना छेडा वडे, हत्थेण=हाथ वडे, मुहेण=मुअ
 वडे, अवे। के। साधन वडे अप्पणो कायं=पोताना शरीरने
 के बाहिरं पुगलं=अडारना के। पदार्थने पणु न फुमेज्जा=
 कूके नडि, के न वीएज्जा=वीअे नडि (आमरादि द्वारा पवन
 नाअे नडि), अे रीते अन्नं=भीअ द्वारा कूकावे नडि के
 वीअवे नडि. तथा भीअ कूकताने के वीअताने सारे
 माने नडि, (माटे) हे लगवंत ! हुं पणु अुवतां सुधी
 त्रिविध त्रिविधथी (अेटले) मनथी वयनथी अने कायाथी
 अेम करुं नडि, अ्त्यादि शेष अर्थ उपर प्रमाणे-४ (सूत्र. १३)

वनस्पतिकायनी जयण्णाने विधि कहे छे—

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चखाय-
 पावकम्भे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा
 जागरमाणे वा, से वीएसु वा, वीयपइट्टेसु, वा रूढेसु वा, रूढपइ-
 ट्टेसु वा, जायेसु वा, जायपइट्टेसु वा, हरिएसु वा, हरियपइट्टेसु
 वा, छिन्नेसु वा, छिन्नपइट्टेसु वा, सचित्तेसु वा, सचित्तकोल-
 पडिनिस्सिएसु वा, न गच्छेज्जा न चिद्धेज्जा न निसीएज्जा

न तुअट्टेज्जा, अन्नं न गच्छावेज्जा न चिट्ठावेज्जा न निसीआ-
वेज्जा न तुअट्टावेज्जा अन्नं गच्छंतं वा चिट्ठंतं वा निसीयंतं वा
तुअट्टंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं,
मणेणं, वायाए, काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं
न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि निंदामि गरिहामि
अप्पाणं वोसिरामि ॥ ५ ॥ सूत्र० १४ ॥

संयत. विरत अने प्रतिहत-प्रत्याभ्यातपापकर्मा
अवेो ते बिक्षुक के बिक्षुणी, द्विवसे के रात्रे, ओकाधी के
पर्षदाभां रडेला, ओधतो के जगतो, सच्चित्त वीएसु=भीजे
उपर (अनाजना कणु वगेरे सच्चित्त उपर) के वीयपइट्टेसु=
भीजेना ढगला उपर मूकेली (शयनादि सच्चित्त अच्चित्त
कोध) वस्तुओ उपर, ओम सर्व-पदोभां पइट्टेसु ने। अर्थ
उपर मूकेली वस्तुओ करवो।) रुहेसु=तुर्त उगेला अंकुराओ
उपर, के तेवा अंकुरा उपर मूकेली कोध वस्तुओ उपर,
जायेसु=(धान्यादिना)छोडवाओ उपर, के तेवा छोडवाओ
उपरनी कोध वस्तुओ उपर, हरिएसु=डुवां (धो) वगेरे वीदा
घासनी उपर, के तेना उपर रडेला कोध आसनादि सच्चित्त
अच्चित्त पदार्थ उपर छिन्नेसु=(वृक्षादिनी) कपाअेवी शाखा-
पन-पुणो के इणादि उपर, के तेना आधारे मूकेली अन्य
कोध आसनादि वस्तु उपर, सच्चित्तसु=सलुव (छंटां वगेरेना)
उपर के सच्चित्तकोलपडिनिस्सिएसु=(लाकडाभां थता) धुष्
नामना कीडा वगेरे लुवे। जेभां आश्रय करीने रडेला
(उपजेला) डोय तेवा काष्ठादि उपर, अेवी कोध वस्तु उपर

ન ગચ્છેજ્જા=ચાલે નહિ, ન ચિદ્દટેજ્જા=ઉભો રહે નહિ, ન નિસીંજ્જા=ખેસે નહિ અને ન તુઅટ્ટેજ્જા=સુવે (પણ) નહિ. એ રીતે ખીબને ચલાવે, ઉભો રાખે, ખેસાડે, કે સુવાડે નહિ, અને ખીબે કોઈ ચાલે, ઉભો રહે, ખેસે કે સુવે, તેને સારો માને નહિ. (એમ કહેલું હોવાથી) હું પણ જીવતાં સુધી, ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી, (એટલે) મનથી, વચનથી અને કાયાથી-એવું કરું નહિ, કરાવું નહિ અને ખીબ કરનારને સારો માનું નહિ. હે ભગવંત ! (પૂર્વે કરેલા) તે પાપને પ્રતિક્રમું છું. ઇત્યાદિ અર્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે -૫. (સૂ. ૧૪)

હવે ત્રસકાયની જયણાનો ઉપાય કહે છે—

સે ભિક્ષુ વા ભિક્ષુણી વા સંજયવિરયપહિહયપચ્ચસ્વાય-
પાવકમ્મે, દિઆ વા રાઓ વા, એગઓ વા પરિસાગઓ વા, સુત્તે
વા જાગરમાણે વા, સે ક્કીડં વા, પયંગં વા, કુંથું વા, પિપીલિયં
વા, હત્થંસિ વા પાયંસિ વા બાહુંસિ વા ઊરંસિ વા ઉદરંસિ વા
સીસંસિ વા વત્થંસિ વા પહિમ્મહંસિ વા કંબલંસિ વા પાયપુંહળંસિ
વા સ્યહરણંસિ વા ગોચ્છળંસિ વા ઉંડગંસિ વા દંડગંસિ વા પીઢ-
ગંસિ વા ફલગંસિ વા સેજ્જંસિ વા સંધારગંસિ વા અન્નયરંસિ વા
તહપગારે ઉવગરણજાણ, તઓ સંજયામેવ પહિલેહિય પહિલેહિય,
પમ્મજ્જિય પમ્મજ્જિય, એમંતમવણેજ્જા, નો ણં સંઘાયમાવજ્જેજ્જા
॥ ૬ ॥ સૂ. ૧૫ ॥

સંયત, વિરત અને પ્રતિહત-પ્રત્યાજ્યાતપાપકર્મા
એવો તે ભિક્ષુક કે ભિક્ષુણી, દિવસે કે રાત્રે, એકલો કે

પર્ષદામાં રહેલો, ઊંઘતો કે જાગતો, કીઠં=કોઈ કીડાને, પયંગં=પતંગીયાને, કુંથુ=કુંથુઆને કે વિવીલિચં=કીડીને, (અહીં ઉપલક્ષણથી કીડાની સાથે એઈન્દ્રિય જાતિના સર્વ ત્રસ જીવો, પતંગીયાની સાથે સર્વ ચૌરિન્દ્રિય જીવો, અને કુંથુઆ-કીડીની સાથે સર્વ તેઈન્દ્રિય જીવો પણ સમજી લેવા.) તે કોઈ પણ ત્રસ જીવો હૃત્યંસિ=હાથ ઉપર, પાયંસિ=પગ ઉપર, બાહુંસિ=ભુજા ઉપર, ઝરૂંસિ=સાથળ ઉપર, ઝદરંસિ=પેટ ઉપર, સીસંસિ=માથા ઉપર, વત્યંસિ=વચ્ચ ઉપર પદિંગ્ગંસિ=કોઈ પાત્રની ઉપર, કંબલંસિ=કાંબળ ઉપર પાચપુંજ્ઞંસિ=દંડાસણુ ઉપર, (અથવા ઓઘારીયા ઉપર) રચહરંગંસિ=રજોહરણુ (ઓઘા) ઉપર, ગોચ્છગંસિ=(પાત્રસ્થાપન) ગુચ્છા ઉપર, ડંડગંસિ=કુંડી ઉપર કે સ્થંડિલમાં (જીવ વિનાની શુદ્ધ ભૂમિમાં) ડંડગંસિ=દાંડા ઉપર પીઢગંસિ=પીઠ (પાટલા) ઉપર, ફલગંસિ=પાટીયા ઉપર, સેઙ્ગંસિ=શય્યામાં (ઉપાશ્રયમાં અથવા સાડા ત્રણ હાથ સંસ્તારકમાં), અથવા અન્નચરંસિ=અન્ય કોઈ તહાપ્યગારે=તેવા પ્રકારના જવગરણજાણ=(સંયમમાં ઉપકારી) ઉપકરણો ઉપર. ચઢયા હોય તેને) તઓ=ત્યાંથી સંજવામેવ=સમ્યગ્ ચતના પૂર્વક (એટલે એકાન્તે, અનુપદ્રવ સ્થળે, પરસ્પર પીડાય નહિ, ત્રાસ પામે નહિ, કિલામણા થાય નહિ, એ રીતે) પુનઃ પુનઃ પ્રતિવેખનપૂર્વક એકાન્ત સ્થળે મૂકે, પણ તેનો સંઘાત (ઠગલો) ન કરે. (અહીં ઉપલક્ષણથી ખીજા પાસે પણ તેવી અજ્યણા કરાવે નહિ. ખીજે કરે તેને સારો માને નહિ) વગેરે પણ પાઠ સમજી લેવો, તથા 'તેને હું જીવતાં સુધી ત્રિવિધ-ત્રિવિધેન' વગેરે

સઘળે પાઠ પણ ઉપરના સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. ૬ (સૂત્ર ૧૫.)

[આ દરેક સૂત્રોથી શિષ્ય પ્રતિજ્ઞા કરે છે, તેનું કારણ એ છે કે પ્રતિજ્ઞા કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ માટે આવશ્યક અને આદરણીય તત્ત્વ છે. દૃઢસંકલ્પ વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થતી નથી. સંકલ્પનું બળ પ્રતિજ્ઞાથી સહજ પ્રગટે છે. લૌકિક વ્યવહારો પણ પ્રતિજ્ઞા ઉપર આધાર છે, તે લોકોત્તર માટે પૂછવું જ શું ? પ્રતિજ્ઞા સાધકની એક સહયરી છે, કોઈપણ નિશ્ચયનો પ્રાણ કે તેના વિકાસની ભૂમિકા પ્રતિજ્ઞા છે. ઉન્નમોર્ગે જતા મનને બાંધવા માટે પ્રતિજ્ઞા વજ્રની સાંકળ તુલ્ય છે. નટ દોર ઉપર લક્ષ્ય રાખી પગલાં ભરવાથી પડતો નથી, તેમ સાધક પ્રતિજ્ઞાના લક્ષ્યમાં જાગૃત હોય તો ગમે તેવાં આશા, તૃષ્ણા, ઇચ્છા કે મોહનાં તોફાનો તેને નડતાં નથી, બધાં નિર્બળ બની જાય છે અને પોતે જીવનના અંત સુધી સ્વીકારેલા માર્ગે આગળ વધી શકે છે. પ્રતિજ્ઞાનો ભય કાર્ય પ્રત્યે અનાદરનો કે પોતાની નિઃસત્વતાનો સૂચક છે.

એમ છતાં પ્રતિજ્ઞા પાલન થાય તેવી હોવી જોઈએ, શું ઉપર કહી તેવી અહિંસા પાળવી શક્ય છે ? એવો પ્રશ્ન થાય, વિચારકને થવો જોઈએ. એનો ઉત્તર એ છે કે-જગરુક આત્માને કંઈ અસાધ્ય નથી. સાધુજીવન એટલે જગરુક જીવન. પ્રત્યેક પણે, પ્રત્યેક કાર્યોમાં સાવધતા સાધુજીવન છે. 'મનુષ્યને લાગણી અને દુઃખ થાય છે તેવું દુઃખ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવને પણ બીજા તરફથી અચતના-પીડા થતાં થાય છે અને પૃથ્વીકાયઆદિ જીવો તો અદૃશ્યમાત્ર પીડા-તાપ-કંડી-ઠોકર-સ્પર્શ કે એવા કોઈ નિમિત્તથી તુર્ત મરી જાય છે' એ વાત શ્રદ્ધાગત થઈ જાય અને 'એનાથી બંધાતાં કર્મોનું કારમું' વેદન જીવને ભોગવવું પડે છે' એ સમજાઈ જાય, તો સર્પોના જંગલમાં નિદ્રા આવે નહિ, કે કાંટાવાળી ભૂમિમાં ચાલતાં ઉપયોગ ચૂકવ્ય નહિ, તેમ કોઈ કાર્યમાં અનુપયોગ થાય નહિ. શ્રદ્ધાળુ અને જગરુક મુનિને આ

પ્રતિજ્ઞાઓનું પાલન અશક્ય નથી, કડિન છે, પણ તેથી તો સાધુનાં પ્રતોને મહાપ્રતો કહ્યાં છે. ગૃહસ્થો ન કરી શકે તેવું દુષ્કર કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા અને પાલન કરવાથી જ સદૈવ ત્યાગીઓ પૂજનીય-વંદનીય મનાયા છે. સ્થાન જોટલું જિયું તેટલી જવાબદારી પણ મોટી હોય જ, તેના પાલન માટે જાગ્રત રહેવું એ સાધુનો ધર્મ છે. ધત્યાદિ ‘વઢમે મંતે મહવ્વે’ વગેરે અહીં સુધી કહેલાં પ્રત્યેક સૂત્રો સાધુ જીવનની શ્રેષ્ઠતા સાથે ગહનતાને સૂચવનારાં તથા તેના પાલનનો માર્ગ બતાવનારાં છે.]

એથી અધિકાર પૂર્ણ થયો, પાંચમામાં ઉપદેશ કરે છે કે—

(૩૨) અજયં ચરમાણો ડ (ય), પાણમૂયાઈં હિંસઈ ।

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૧॥

અજયં=અચતનાપૂર્વક (જિનાશા-ગુર્વાશા વિરુદ્ધ)
 ચરમાણો=આલતો સાધુ પાણ=(એઈન્દ્રિય વગેરે) વ્રસને અને
 મૂયાઈં=(એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયાદિ) સ્થાવર જીવોને હણે છે,
 તેનાથી પાપ (દુષ્ટ જ્ઞાનાવરણીયાદિ) કર્મને બાંધે છે અને
 તં=તે કર્મ સે=તેને કહુયં ફલં=કટુક્રીણને (અતિ આકરાં
 દુઃખોને) આપનારું થાય છે. (૪-૧)

[ચરમાણોનો અર્થ નિશ્ચયથી ‘તપ-વ્રત-જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ કરતો અર્થાત્ ચારિત્ર પાળતો, એમ પણ થાય.]

(૩૩) અજયં ચિદ્રમાણો ડ, પાણમૂયાઈં હિંસઈ ।

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૨॥

(૩૪) અજયં આસમાણો ડ, પાણમૂયાઈં હિંસઈ ।

વંધઈં પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૩॥

- (૩૫) અજયં સયમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૪॥
- (૩૬) અજયં ઘુંજમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૫॥
- (૩૭) અજયં ઢાસમાણો ડ, પાણભૂયાઈં હિંસઈ ।
 વંધઈ પાવયં કમ્મં, તં સે હોઈ કહુયં ફલં ॥૪-૬॥

દરેક ગાથાઓનો અર્થ પહેલી ગાથાના પ્રમાણે છે, માત્ર બીજામાં ચિદ્રુમાણો=ઉભો રહેતો, ત્રીજામાં આસમાણો= ખેસતો, ચોથીમાં સયમાણો=શયન કરતો, પાંચમીમાં ઘુંજમાણો=ભોજન કરતો અને છઠ્ઠીમાં ઢાસમાણો=લાષણ કરતો બોલતો એમ સમજવું. પાંચે ગાથાનો સળંગ અર્થ અચતનાથી ઉભો રહેતો, ખેસતો, શયન કરતો, ભોજન કરતો કે બોલતો સાધુ પ્રાણ-ભૂતોની (ત્રસ-સ્થાવર જીવોની) હિંસા કરે છે, તેનાથી પાપકર્મ બાંધે છે અને કર્મ તેને કટુક્ષણ (દુઃખો) આપનારું થાય છે. (૪-૨ થી ૬)

[અહીં ચાલવામાં ઈર્ષાસમિતિ નહિ પાળવી, ઉભા રહેવામાં હાથ-પગ જેમ તેમ રાખવા કે દષ્ટિ જેમ તેમ ફેરવવી, ખેસવામાં- ધન લાંબા પહેાણા રાખવા, બ્યાં ત્યાં ખેસવું, અપ્રમાણિત ભૂમિ ઉપર ખેસવું, પૂવ્યભાવોની આશાતના થાય તેમ પીણાદિ કરીને ખેસવું વગેરે, શયન કરવામાં-ઘણા વખત સુધી, વારંવાર, કે અકાળે ઘુઘ રહેવું, સંધારો પાથરી રાખવો વગેરે, ભોજનમાં-વિના કારણે કે કારણે પણ માદક આહાર લેવો, સાદો આહાર પણ કાગ-શિયાળની જેમ અવિધિએ વાપરવો વગેરે અને બોલવામાં ગૃહસ્થની ભાષામાં, નિષ્કુર

સવ્વમૂય=સર્વ જીવોને અપમૂયસ્સ=આત્મતુલ્ય (મારી જેમ સર્વ સુખના અર્થી, દુઃખના દ્રેષી છે, એમ) સમજતા, અર્થાત્ મૂયાહં=સર્વ જીવોને સમ્મં=સમ્યગ્-જિનકથિત વિધિએ પાસઓ=જ્ઞેતા, પિહિયાસવસ્સ=(હિંસાદિ) આશ્રવોને જોણે રોક્યા છે (અને એ માટે) દંતસ્સ=મન અને ઈન્દ્રિયોનો જય કર્યો છે, તેવા સાધુને પાપકર્મ બંધાતું નથી. (૪-૯)

[ધર્મનું ખીજ મૈત્રી આદિ ભાવોમાં છે, સર્વ સુખી થાઓ ! કોઈ દુઃખી ન થાઓ ! ઈત્યાદિ ભાવનાને મૈત્રીભાવના કહી છે. તે ભાવના વિના અશુભ કર્મબંધ અટકતો નથી. માટે અહીં મૈત્રી-ભાવનાનું વિધાન કર્યું છે. નિશ્ચયનયે સર્વ જીવોને સમાન દષ્ટિથી જોવા આત્મતુલ્ય માનવા, આશ્રવોનો રોધ કરવો અને ઈન્દ્રિયોનું દમન કરવું, એ ચારે આત્મવિકાસનાં પ્રાથમિક સાધનો છે. એના અભાવે આકરાં પણ તપ-જપ વગેરે અતુષ્ટાનો કરવા છતાં સુખોનું પ્રગટીકરણ થતું નથી.]

હવે સર્વક્રિયામાં જ્ઞાનની સુખ્યતા કહે છે—

(૪૧) પદમં નાણં તઓ તયા, एवं ચિદ્દુ સવ્વસંજણ ।

અન્નાણી કિં કાહી ?, કિં વા નાહીહ છેઅ-પાવગં

॥૪-૧૦॥

પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા (સંયમ), એ રીતે સવ્વસંજણ=સર્વ કાર્યોમાં સંયત (સંયમી) રહી શકે, (અંધતુલ્ય) અજ્ઞાની શું કરશે ? અથવા છેઅ=હિત (પુણ્યને) પાવગં=અહિતને (પાપને) કિં નાહીહ=શું બાણશે ? (૪-૧૦)

[અહીં જ્ઞાન એટલે જીવોનું (દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી) સ્વરૂપ, તેની રક્ષાના ઉપાયો અને તેનું કૃણ વગેરે વિષયોનું અણપણું તથા દયા એટલે સંયમનાં સર્વ અતુષ્ટાનો સમજવાં. આત્મસ્વરૂપને એ રીતે બાણ્યા વિના કે એવા જ્ઞાનીની નિત્રા મેળવ્યા વિના સ્વકલ્પનાનુસાર

કરેલું અનુષ્ઠાન દેખીતું શુભ હોય તો પણ સાધ્યશન્ય હોવાથી નિષ્ફળ થાય છે, અર્થાત્ કરવા છતાં તે વસ્તુતઃ નહિ કરવા તુલ્ય બને છે. અજ્ઞાની પણ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનુસાર વર્તે તો ‘માસતુપ’ મુનિની જેમ ક્રમોને કાપી શકે છે. વર્તમાનમાં તો ગુરુઆજ્ઞાનું પ્રાધાન્ય સવિશેષ સમજવું આવશ્યક છે. ગુરુઆજ્ઞાને આધીન થતાં મનની દોડધામ અટકે છે, ઈચ્છાઓનો રોધ થાય છે, વિનય થાય છે, એમ આજ્ઞાપાલનથી વિવિધ લાભો થાય છે. એ વિના સ્વમતિઅનુસાર વર્તવામાં વસ્તુતઃ મનની જ સેવા થતી હોય છે અને પરિણામે દોષનો પક્ષ, શુભોનો દ્વેષ, ઉત્સૂત્ર વચન, આદિ વિવિધ દોષો પ્રગટે છે. વર્તમાનમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓનો અભાવ છે, તો પણ ‘સંજમ અપ કરતા મુનિ નમીએ દેશકાળ અનુમાને રે ભવિકાં’ એ ઉપાં શ્રી યશોવિજયજીના વચન પ્રમાણે દેશ-કાળાદિને અનુસરીને સંયમમાં ખપી હોય તેને ઉત્તમ ગુરુ સમજી તેઓની આજ્ઞાના પાલનથી આરાધક થવું હિતકર છે. એકલા જ્ઞાનને પાંગળું અને જ્ઞાન વિનાની ક્રિયાને નિષ્ફળ કહી છે, કહ્યું છે કે ‘જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ’ । અર્થાત્ ત્યાગ-વૈરાગ્ય વિનાનું જ્ઞાન ફળરહિત-વંધ્યાતુલ્ય છે અને કેવળ ક્રિયાનો પક્ષ અંધની ક્રિયા તુલ્ય અહિતકર છે, વગેરે આ વિષયમાં નિશ્ચય-વ્યવહારનયથી ઉત્સર્ગ-અપવાદો ઘણા છે, માટે આત્મસાક્ષીએ ઋણુભાવે બહિરાત્મદશા ટળે અને અંતરાત્મદશા પ્રગટે તે માર્ગ ચાલવું હિતકર છે.]

જ્ઞાનનું પ્રયોજન જણાવે છે કે—

(૪૨) સોચ્ચા જાણઈ કરલાણં, સોચ્ચા જાણઈ પાવગં ।

ઉભયં પિ જાણઈ સોચ્ચા, જં સેયં તં સમાયરે

॥૪-૧૧॥

(શ્રાવક જિનવચન) સોચ્ચા=સાંભળવાથી કહ્લાણં=સંયમને બાણે છે અને સાંભળવાથી પાવગં=પાપને (અસંયમને) પણ બાણે છે. ઉભયને પણ સાંભળવાથી બાણે છે, (એમ જણવા

પછી દેશકાલાદિને અનુસરીને તેમાં) જ સેયં=જે (જેટલું)

શ્રેયઃ હોય, તે (તેટલું) આચરી શકે છે. (૪-૧૧)

(૪૩) જો જીવે વિ ન યાણેઈ, અજીવે વિ ન યાણેઈ ।

જીવાજીવે અયાણંતો, કહં સો નાહીઈ સંજમં ॥૪-૧૨॥

(૪૪) જો જીવે વિ વિયાણેઈ, અજીવે વિ વિયાણેઈ

જીવાજીવે વિયાણંતો, સો હુ નાહીઈ સંજમં ॥૪-૧૩॥

જેપૃથ્વીકાયાદિ ભિન્નભિન્ન પ્રકારના જીવોને પણ જાણતો નથી, અને સંયમમાં બાધાકારક સુરાપાન કે સુવર્ણાદિ અજીવોને પણ જાણતો નથી, જીવ-અજીવને નહિ જાણતો સો=તે સંયમને કહં=કેમ નાહીઈ=જાણી શકશે ?

(૧૨) જે સર્વ પ્રકારના જીવોને પણ (સર્વ પ્રકારે) જાણે છે, અને સંયમમાં ઉપકારી-અપકારી અજીવોને પણ જાણે છે. તે જીવાજીવને જાણતો હુ=નિશ્ચે સંયમને જાણી શકશે. (૧૩)

[જ્ઞાન પ્રાણતુલ્ય અને ક્રિયા શરીરતુલ્ય છે, બન્નેનું મહત્વ સ્વ-સ્વ અપેક્ષાએ વિશિષ્ટ હોવા છતાં જ્ઞાનનું મહત્વ વિશેષ છે, એ જાણીને અહીં ક્રિયાના રાગીને પણ ક્રિયા સફળ બનાવવા જ્ઞાનની સવિશેષ આવશ્યકતા જાણવી છે. એટલું જ નહિ આવકર્મના પાલન માટે પણ જ્ઞાન આવશ્યક છે, એ વિના કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો વિવેક થઈ શકતો નથી અને સંયમનો પક્ષ થતો નથી, એમ કહ્યું છે.]

પાંચમો અધિકાર કહી હવે છટકામાં જ્ઞાન-ક્રિયા ઉલ્લયના યોગથી ક્રમશઃ આત્મવિકાસ કેવો થાય તે કહે છે—

(૪૫) જયા જીવમજીવે ય, દો વિ ઈય વિયાણેઈ ।

તયા ગઈં વહુવિહં, સવ્વજીવાણ જાણેઈ ॥૪-૧૪॥

આત્મા જયા=જ્યારે જીવને અને અજીવને, એ બન્નેને

જાણે છે, ત્યારે સર્વજીવોની ઘણા પ્રકારની (નરકાદિ શુભાશુભ) ગતિને જાણે છે. (૪-૧૪)

[દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયથી જીવ અજીવ પદાર્થનું ત્રૈકાલિક જ્ઞાન થવાથી જ આત્મા, તેને બંધાતાં કર્મો, તેનાં શુભાશુભ ફળો, ઈત્યાદિ સર્વ જાણી શકાય છે. ક્ષાઇપણ પદાર્થનું જ્ઞાન તેના દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયના જ્ઞાન વિના અધુરું જ રહે છે. જિનવચનો જીવસ્થ જીવો માટે ઉપકારક એ માટે છે કે તે પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટયા પછી બોલાએલાં છે. જીવસ્થનું જ્ઞાન ગમે તેટલું પણ સાગર સામે બિન્દુ તુલ્ય અને રાગાદિ દોષયુક્ત હોવાથી જિનવચન વિનાનાં બીજાં ગમે તેવાં સાધનોથી પણ પૂર્ણ અને નિર્દોષ જ્ઞાન થવું શક્ય જ નથી. એ કારણે જિનશ્વરો જેટલો કે તેથી પણ વધારે ઉપકાર શ્રી જિનવચનનો છે, એમ સમજવાનું છે.]

(૪૬) જયા ગઈ बहुविहं, सब्जिवाण जाणइ ।

તયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મુક્કં ચ જાણइ ॥૪-૧૫॥

જ્યારે સર્વજીવોની બહુ પ્રકારની ગતિને (ભૂત-ભાવિ અવસ્થાઓને) જાણે છે, ત્યારે તેના કારણભૂત પુણ્યને, પાપને અને એ પુણ્યપાપરૂપ કર્મોના બંધને તથા મોક્ષને પણ જાણે છે. (૪-૧૫)

(૪૭) જયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મુક્કં ચ જાણइ ।

તયા નિલ્લિદ્દए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे

॥૪-૧૬॥

જ્યારે પુણ્યને અને પાપને જાણે છે અને એના બંધને તથા મોક્ષને જાણે છે, ત્યારે જ જે દેવસંબંધી અને મનુષ્યસંબંધી ભોગો (પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયો) છે, તેના પ્રત્યે નિલ્લિદ્દए=નિર્વેદ (અનાદર) કરે છે. (૪-૧૬)

[અહીં બે ગતિના ભોગોનો નિર્વેદ કહ્યો, તેમાં એ કારણ છે કે બાકીની ગતિમાં ભોગો વસ્તુતઃ સુખરૂપ નથી, દુઃખરૂપ છે.]

(૪૮) જયા નિર્વિદણ મોણ, જે દિવ્વે જે અ માણસે ।

તયા ચયઈ સંજોગં, સઙ્ખિંતરં બાહિરં ॥૪-૧૭॥

જ્યારે દેવના અને મનુષ્યના ભોગો પ્રત્યે નિર્વેદ થાય, ત્યારે સઙ્ખિંતરં=અભ્યંતર (કષાયાદિના) અને બાહિરં=બાહ્ય (ધન-ધાન્યાદિના) સંયોગને (સંબંધને) તજે છે. (૪-૧૭)

(૪૯) જયા ચયઈ સંજોગં, સઙ્ખિંતરં બાહિરં ।

તયા મુંડે મવિત્તા ણં, પવ્વઈણ અણગારિઅં ॥૪-૧૮॥

જ્યારે અભ્યંતર અને બાહ્ય સંયોગોને તજે છે, ત્યારે મુંડે મવિત્તા=મુંડ થઈને અણગારિઅં=અનગારિતાને (સુમુક્ષુપણાને-સાધુજીવનને) પવ્વઈણ=સ્વીકારે છે. (૪-૧૮)

(૫૦) જયા મુંડે મવિત્તા ણં, પવ્વઈણ અણગારિઅં ।

તયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ॥૪-૧૯॥

જ્યારે મુંડ થઈને અનગારિતાને (સાધુતાને) સ્વીકારે છે, ત્યારે મુક્કિટ્ઠં=ઉત્કૃષ્ટ (સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ) સંવરં=સંવર (ચારિત્ર) રૂપ અણુત્તરં ધમ્મં=અનુત્તર ધર્મને ફાસે=સ્પર્શે છે (નિરતિચાર પાલન કરે છે). (૪-૧૯)

(૫૧) જયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ।

તયા ધુણઈ કમ્મરયં, અવોહિકલુસં કહં ॥૪-૨૦॥

જ્યારે સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ ઉત્કૃષ્ટ સંવર- (ચારિત્ર)રૂપ અનુત્તરધર્મને સ્પર્શે છે, ત્યારે અવોહિકલુસં=

અબોધિ (મિથ્યાત્વ) રૂપ કલુષથી (કલેશથી) કલ્મ=કરેલી (બાંધેલી) કમ્મરયં=કર્મરૂપરજને ધુણડ=ખંખેરે છે (આત્મ-પ્રદેશોથી દૂર કરે છે). (૪-૨૦)

(૫૨) જયા ધુણડ કમ્મરયં, અબોધિકલુસં કલ્મં ।

તયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છડ્ડ ॥૪-૨૧॥

જ્યારે અબોધિથી બાંધેલી કર્મરજને દૂર કરે છે, ત્યારે સવ્વત્તગં=સર્વકાળના સર્વ પદાર્થોને જણાવનારા જ્ઞાનને અને દર્શનને અભિગચ્છડ્ડ=પામે છે (પ્રગટ કરે છે.) (૪-૨૧)

(૫૩) જયા સવ્વત્તગં નાણં, દંસણં ચાભિગચ્છડ્ડ ।

તયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણડ્ડ કેવલી ॥૪-૨૨॥

જ્યારે સર્વ વસ્તુવિષયનું જ્ઞાન અને દર્શન પામે (પ્રગટ થાય) છે, ત્યારે જિણો=(રાગદ્વેષાદિનો સર્વથા જય કરનાર) જિન અને કેવલી=કેવલી (સમ્પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શનનો ધારક) તે લોગં=લોકને (ચૌદરાજ પ્રમાણ લોકમાં રહેલા સર્વ ભાવોને) અને અલોગં=અનંત અલોકને જાણે છે. (૪-૨૨)

(૫૪) જયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણડ્ડ કેવલી ।

તયા જોગે નિરુમિત્તા, સેલેસિં પહિવજ્જડ્ડ ॥૪-૨૩॥

જ્યારે જિન અને કેવળી એવો તે લોકને અને અલોકને જાણે છે, ત્યારે (છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તમાં) મન-વચન-કાયારૂપ સૂક્ષ્મ બાહર સર્વ જોગે=યોગોને નિરુમિત્તા=રોકીને (વ્યાપાર તજીને) સેલેસિં=શૈલેશીને (આત્મપ્રદેશોની મેરુપર્વત જેવી નિશ્ચળ અવસ્થાને) પહિવજ્જડ્ડ=પ્રાપ્ત કરે છે. (૪-૨૩)

(૫૫) જયા જોગે નિહંમિત્તા, સેલેસિં પહિવજ્જહ ।
તયા કમ્મં સ્વચિત્તા ણં, સિદ્ધિં ગચ્છહી નીરઓ
૥૪-૨૪૥

જ્યારે જોગોને રોડીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે સર્વકર્મોનો ક્ષય કરીને નીરઓ=કર્મરજ્જરહિત થએલો આત્મા સિદ્ધિને (સિદ્ધશિક્ષારૂપ સ્થાનને) પામે છે. (૪-૨૪)

(૫૬) જયા કમ્મં સ્વચિત્તા ણં, સિદ્ધિં ગચ્છહી નીરઓ
તયા લોગમઃથયત્થો, સિદ્ધો હવહી સાસઓ ૥૪-૨૫૥

જ્યારે સર્વકર્મોને અપાવીને રજ્જરહિત તે સિદ્ધિને પામે છે, ત્યારે લોગમઃથયત્થો=ત્રણ લોકના મસ્તકે રહેલો (કર્મરૂપ બીજના અભાવે પુનઃસંસારમાં ઉત્પન્ન નહિ થવારૂપ) સાસઓ=શાશ્વત સિદ્ધો હવહી=સિદ્ધ થાય છે. (૪-૨૫)

[ઉપરની ગાથાઓમાં જિનેશ્વરોએ કહેલા સમ્યક્ જ્ઞાન-ક્રિયાને પામીને આત્મા ઉત્તરોત્તર ગુણોના પ્રગટીકરણરૂપ ગુણશ્રેણીમાં કેવા ક્રમે વહે છે અને અંતિમ ધ્યેયને ક્ષી રીતે સિદ્ધ કરે છે, એ જણાવીને જ્ઞાન-ચારિત્રધર્મનું ઉત્તમ ફળ બતાવ્યું છે. એમાં વસ્તુતઃ વીતરાગપ્રરૂપિત ધર્મનો અનુપમ મહિમા અને અનિવાર્ય આવશ્યકતા સમજાવી છે.]

ધર્મતાં એ ફળો કોને દુર્લભ—મુલભ થાય તે કહે છે—

(૫૭) સુહસાયગસ્સ સમગસ્સ, સાયાઉલગસ્સ નિગામસાહ્સ ।
ઉચ્છોલણાપહોઅસ્સ, દુલ્લહા સુગઈ તારિસગસ્સ
૥૪-૨૬૥

સુહસાયગસ્સ (પૌદ્ગલિક વિષયસુખોને લોગવવામાં

આસક્ત)સુખશીલ, સાયાત્તલગસ્સ=(ભાવિ તેવાં) સુખોને મેળવવામાં એકચિત્ત, ત્રિગામસાહસ્સ=(જ્ઞાન-ક્રિયા પ્રત્યે અનાદર કરીને વારંવાર-ઘણું) કાયમ શયન કરનાર અને ઉચ્છોલના-પહોઆસ=વારંવાર હાથ-પગ-મુખ કે વસ્ત્રાદિ ધોવાની ટેવવાળા તારિસગસ્સ સમણસ્સ=તેવા (શિથિલાચારી) શ્રમણને સુગઈ=દુલ્લહા=(મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યન્તની) સદ્ગતિ દુર્લભ છે. (૪-૨૬)

(૫૮) તવોગુણપહાણસ્સ, ઉજ્જુમહ્ સ્વંતિસંજમરયસ્સ ।

પરીમહે જિણંતસ્સ, સુલહા સુગઈ તારિસગસ્સ ॥૪-૨૭॥

છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ આદિ તવોગુણપહાણસ્સ=તપ ગુણ બેનામાં શ્રેષ્ઠ હોય, ઉજ્જુમહ્=(મોક્ષમાર્ગને પાળવામાં) સરળપુદ્ધિવાળો હોય, સ્વંતિસંજમરયસ્સ=ક્ષમાપૂર્વક સંયમમાં રક્ત અને ક્ષુધાદિ પરીષદોને ભૂતનાર હોય, તારિસગસ્સ=તેવા સાધુને ઉપર કહેલી સદ્ગતિ સુલભ છે. (૪-૨૭)

(૫૯) પચ્છાવિ તે પયાયા, સ્વિપ્પં ગચ્છંતિ અમરભવણાઈ ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો ય, સ્વંતી ય વંમચેરં ચ

॥૪-૨૮॥

જેઓ પચ્છા=પછી (વૃદ્ધાવસ્થામાં, અથવા ચારિત્રને વિરાધીને પાછળથી પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરવાથી, કે કૂરીથી) પયાયા=પ્રબળતા (દીક્ષિત થયા હોય, અને)જેસિં=જેઓને (તથાવિધ નિરતિચાર પાલન નહિ કરી શકવા છતાં) તપ, સંયમ, ક્ષમા અને બ્રહ્મચર્ય પ્રિય હોય તે=તેઓ સ્વિપ્પં=શીઘ્ર અમરભવણાઈ=દેવલોકને ગચ્છંતિ=પામે છે. (૪-૨૮)

[તથાવિધ ક્ષિણ અંતરાયકર્મ આદિના ઉદ્ધે ચારિત્ર ન લઇ શકે, લીધેલું છોડીને પુનઃ વૈરાગી બની સ્વીકારે, કે લેવા છતાં જ્ઞાન કે સંઘયજીવનના અભાવે નિરતિચાર પાળી ન શકે, તો પણ જ્ઞેને ચારિત્રનો પક્ષ ન તૂટે, ઉત્તમચારિત્રના મનોરથો પૂર્વક જ્ઞે વિશિષ્ટ ચારિત્રવંતોનો વિનયાદિ કરે, તે માર્ગનો આરાધક હોવાથી દેવગતિને પામે છે. અર્થાત્ ચારિત્રનો પક્ષ-રાગ પણ આત્માને અતિઉપકાર કરે છે, દારણુ કે તે સંસારના (મોહના) પ્રતિપક્ષરૂપ છે અને મોહનો પ્રતિપક્ષ એ સર્વ સુખપ્રાપ્તિનો પાયો છે. આ ગાથા મોટી ટીકા અને દીપિકામાં નહિ હોવાથી પ્રક્ષિપ્ત જણાય છે.]

હવે અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરે છે—

(૬૦) इच्छेअं छज्जीवणियं, सम्महिट्ठी सया जए ।

दुल्लहं लहित्तु सामन्नं, कम्मणा न विराहिज्जासि—

त्ति वेमि ॥४-२९॥

सम्महिट्ठी=सम्यग्दृष्टि અને सया जए=सदा यतनावाणा (साधु साध्वी) दुल्लहं सामन्नं=दुर्लभ श्रमणुपणुाने (साधुताने) लहित्तु=पाभीने इच्छेअं छज्जीवणियं=એ રીતે (આ અધ્યયનમાં જેનું સ્વરૂપ કહ્યું તે) છ જીવનિકાયને કम्मणा=(અકુશળ મન-વચન-કાયાથી કે પ્રમાદથી થતી ક્રોધ) ક્રિયાદ્વારા ન વિરાહિજ્જાસિ=વિરાધે નહિ, એમ હું કહું છું. (૪-૨૯)

દાર્યાકાર્યનો અવિવેક કે વિવેક છતાં પણ પ્રમાદ કરવો, એ સર્વ દુઃખોનું અને સમ્યગ્જ્ઞાનજન્ય વિવેકપૂર્વકનો અપ્રમાદ એ સર્વ સુખોનું મૂળ છે. માટે જ્ઞાનથી જીવનિકાયને જાણીને ક્રિયાથી તેની વિરાધના ન થાય તેમ જીવવું એ આ અધ્યયનનો સાર છે.]

समाप्तं यतुर्थं पड्ज्जवणिकाय-अध्ययनम्

卐

卐

卐

પાંચમું પિંડેષણા અધ્યયન

આ અધ્યયનમાં પિંડ એટલે આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર-વસતિ વગેરે સંયમ અને શરીર માટે ઉપકારક પદાર્થોને મેળવવાનો ઘણા નિર્દોષ માર્ગ બતાવેલો હોવાથી તેનું પિંડ+ઘણા= પિંડેષણા એવું નામ છે. પિંડશુદ્ધિ સાથે જીવું—આવજીવું—બોલજીવું—ભોજન કરવું વગેરેનો પણ ઉત્તમ વિધિ અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ કરતાં શરીર, સંયમ અને શાસનની રક્ષા થાય તેવા વિશિષ્ટ ઉપાયો કહેલા છે—

[પ્રીજાને લેશ પણ દુઃખ ન થાય, એ રીતે આત્મવિકાસમાં અનન્યસાધનભૂત માનવદેહને ટકાવવાના ધ્યેયથી અનાસક્તભાવે અન્નાદિ મેળવવું તેને ભિક્ષા કહેવાય છે. સર્વ પરિશ્રદનો ત્યાગી સાધુ-વર્ગ આવી ભિક્ષા મેળવવાનો અધિકારી બને છે. એને ભિક્ષા આપવાથી ગૃહસ્થને પણ ધર્મની સિદ્ધિ અને પાપથી શુદ્ધિ થાય છે. કારણ કે સર્વજીવોની ક્ષ્યા-રક્ષા કરનારા સાધુઓ જીવમાત્રના ઉપકારી છે. એની સેવા કરવાનો એક પ્રકાર ભિક્ષા આપવી તે પણ છે. ડોહને દુઃખ ન થાય, કે નહાનામાં નહાના જીવની પણ હિંસા ન થાય, એ રીતે ભિક્ષા મેળવીને જીવનનિર્વાહ કરવો, તે ખાંડાની ધાર ઉપર ચાલવા તુલ્ય ક્લિષ્ટતમ કાર્ય છે. તેમાંથી જેવી રીતે પાર ઉતરવું તે આ અધ્યયનમાં વિસ્તારથી-શક્ય બને તે રીતે જણાવેલું છે. સંયમની રક્ષા માટે ઉપરના અધ્યયનમાં કહ્યું, હવે સંયમ જેટલી જ અગત્ય દેહરૂપ સાધનની પણ હોવાથી અહીં તેના નિર્વાહનો ઉપાય બતાવે છે. અથવા ચોથા અધ્યયનમાં પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ મૂળ ગુણો કહ્યા અને આમાં ઉત્તરગુણો કહે છે, એમ ચોથા પાંચમાનો સંબંધ સમજવો.]

(६१) संपत्ते भिक्खकालंमि, असंभंतो अमुच्छिओ ।

इमेणं कमजोगेणं, भत्तपाणं गवेसए ॥१-१॥

भिक्खकालंमि=बिक्षाकाण संपत्ते= संप्राप्त यत्तां
असंभंतो=अनाङ्गपण्णे (विधिपूर्वक पात्रप्रतिलेपनादि
करीने) अमुच्छिओ=(शुद्धादि अन्य विषयेमां के
अशनादिमां) भूर्धरहित साधु इमेणं=आ कहीशुं ते
कमजोगेणं=कमिके प्रवृत्तिथी भत्तपाणं=निर्दोष आहार-
पाणीनी गवेसए=शोध करे. (१-१)

[आ गाथाथी अकाणे गोयरीज्जवानो निषेध समज्जवो.
सामान्यतया गृहस्थेना लोचनने न काण होय तेने अने
मुध्यमार्गे सूत्र-अर्थपारिसी पक्षीना काणने अही काण समज्जवो.
'प्राप्त' नहि कहेतां 'संप्राप्त' कहुं, न तेथी स्वधाध्यायादि संयम-
योगेमां वर्तनारने प्राप्त थअलो समज्जवो. संयमयोगमां प्रमादीने
योग्य काणे पणु बिक्षा भाटे अनधिकारी समज्जवो. अेम भूर्धावाणा
वजेरेने अगे पणु समज्ज लेवुं.]

इवे बिक्षाअे नीकणेदाने आलवानो विधि कहे छ-

(६२) से गामे वा नगरे वा, गोयरग्गओ मुणी ।

चरे मंदमणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चेयसा ॥१-२॥

गाममां के नगरमां गोयरग्गओ=गोयरीमां
अग्रगत (अधिकारी) से मुणी=ते मुनि अणुव्विग्गो=
उद्वेग रहित, अव्वक्खित्तेण चेयसा=अव्याक्षिप्त चित्तथी
(उपयोगयुक्त) मंदं=धीमे धीमे आले. (१-२)

[અહીં ગોચરીના 'આધાકર્મ' આદિ સર્વ દોષોનો જાણુ હોય તે અગ્રગત=અગ્રેસર, ન મળે કે અનિષ્ટ મળે તો પણ ઉદ્વેગ નહિ કરનારો, એવો મુનિ ગોચરી માટે અધિકારી સમજવો. ઉત્તમ મધ્યમ કે જઘન્ય ધરોમાં, વાહરડાના દષ્ટાન્તે સમદષ્ટિથી રાગદ્વેષાદિ રહિત ચિત્તે, આહાર મેળવવા માટે ફરવું, તેને જૈન પરિલાપામાં 'ગોચરી' કહેવાય છે, એ દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે છે. એક વણિકને ત્યાં વાહરડો હતો, એકદમ ઘેર જમણુવાર હોવાથી તેની સંલાજ કાઈ કરી શક્યું નહિ, મધ્યાહ્ને ભૂખ્યો વાહરડો બૂમો નાખવા લાગ્યો, ત્યારે મહોત્સવ હોવાથી વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ બનેલી શેઠના દીકરાની વહુએ તેને ચારો-પાણી ખવડાવ્યું-પીવડાવ્યું. તે વેળા વાહરડાની દષ્ટિ માત્ર ચારો-પાણીમાં જ હતી, સ્ત્રીએ પહેરેલાં વસ્ત્રાભૂષણ કે તેના રૂપ-રંગ પ્રત્યે ન હતી. એમ સાધુએ પણ વહોરાવનારના રૂપરંગમાં લક્ષ્ય આપ્યા વિના સદોષ-નિર્દોષ પિંડ (અશનાદિ) તરફ જ લક્ષ્ય આપવાનું હોવાથી તેને ગોચરી=ગોચરી કહેવાય છે.]

(૬૩) પુરઓ જુગમાયાણ, પેહમાણો મહીં ચરે ।

વજ્જંતો બીઅહરિયાઈ, પાણે ય દગમટ્ટિયં ॥૧-૩॥

જુગમાયાણ=ધુંસરી પ્રમાણુ (સાડાત્રણુ-ચાર હાથ)
મહીં=પૃથ્વીને પુરઓ=આગળપેહમાણો=જોતો અને સચિત્ત
બીજે, વનસ્પતિ, પાણે=એઈન્દ્રિયાદિ ત્રસણુવો દગમટ્ટિયં=
પાણી અને પૃથ્વીને તથા ઉપલક્ષણથી અગ્નિકાય-
વાયુકાયને, એ સર્વને વજ્જંતો=ત્યજતો (નહિ વિરાધતો)
ચરે=ચાલે. (૧-૩)

[ઇર્થાસમિતિનું પાલન કરતો અને ઉંચે, બાબુમાં કે પાછળ
જ્યાં ત્યાં દષ્ટિ નહિ ફેરવતો-નીચી દષ્ટિએ ચાલે, છતાં બાબુમાં કે
પાછળથી કોઈ ઉપદ્રવ ન થવાનું પણ પૂર્ણ લક્ષ્ય રાખે.]

(૬૪) ઓવાયં વિસમં સ્વાણું, વિજલં પરિવ્જ્જણ ।

સંક્રમેણ ન ગચ્છિજ્જા, વિજ્જમાણે પરક્રમે ॥૧-૪॥

રસ્તે ચાલતાં ઓવાયં=ખાઈ-ખાડાને વિસમં=ખાડા-ટેકરાને (કે આકરા ઢાળને) સ્વાણું=ખીલા-ખુંટા વગેરેને અને વિજલં=કાદવને પરિવ્જ્જણ=સર્વ રીતે તળે. સંયમ-શરીર ઉભયની રક્ષા માટે વિજ્જમાણે પરક્રમે=ખીજો માર્ગ હોય તો સંક્રમેણ=સંક્રમ માર્ગે (પાણી કે ખાડા વગેરેના ઉલ્લંઘન માટે મૂકેલાં કાષ્ટ-પથર વગેરે ઉપર) ન ચાલે. ખીજા માર્ગના અભાવે પણ કોઈ જીવ હણાય નહિ તેમ સાવધ થઈને ધીમે ધીમે ચાલે. (૧-૪)

(૬૫) પવહંતે વ સે તત્થ, પક્ખલંતે વ સંજણ ।

હિંસેજ્જ પાણમૂયાઈં, તસે અદુવ થાવરે ॥૧-૫॥

કારણ કે-ખાઈ-ખાડા-ટેકરા વગેરે ઉપર ચાલતાં સે=તે સંજણ=સાધુ તત્થ=ત્યાં પવહંતે=પડે, અથવા પક્ખલંતે=પગ વગેરે ખસે તો પાણ=એકન્દ્રિયાદિ તસે=તસ અથવા મૂયાઈં=એકેન્દ્રિય થાવરે=સ્થાવર જીવોને હણે. એથી સંયમની અને પડી જાય તો શરીરની (પોતાની) વિરાધના થાય. (૧-૫)

(૬૬) તમ્હા તેણ ન ગચ્છિજ્જા, સંજણ સુસમાહિણ ।

સહ અન્નેણ મગ્ગેણ, જયમેવ પરક્રમે ॥૧-૬॥

તે કારણે સંયત અને સુસમાહિત (જિનાસાપાલક) મુનિ ઉત્સર્ગથી તેવા નિવિદ્ધ માર્ગે ન ચાલે. અપવાદે ખીજો

માર્ગં સહ એવન હોય તો જ જયં=યતનાપૂર્વક
પરક્કમે=પરાક્રમે-સાવધ બનીને ચાલે.) (૧-૬)

[અહીં સહ પદ અસહ અર્થમાં સમજવું. પ્રાકૃત નિયમ પ્રમાણે
અ લુપ્ત સમજવો જયં ક્રિયાવિશેષણ અને અન્નેણ વગેરે પદોમાં
તૃતીયા વિલક્ત સપ્તમીના અર્થમાં સમજવી.]

સામાન્ય વિધિ કહીને હવે પૃથ્વીકાયની યતના કહે છે—
(૬૭) ઇંગાલં છારિઅં રાસિં, તુસરાસિં ચ ગોમયં ।

સસરક્વેહિં પાણિં, સંજઓ તં નઙ્કમે ॥૧-૭॥

ઇંગાલં=અંગારાના ઢગલાને છારિઅં રાસિં=ભસ્મ કે
ક્ષારના ઢગલાને તુસરાસિં=કોઈ બતિનાં ક્ષેતરાંના
ઢગલાને અને ગોમયં=છાણાંના ઢગલાને (એ વસ્તુઓ
અચિત્ત હોય તો પણ) તં=તેને સંજઓ=સાધુ સસરક્વેહિં=
સચિત્ત પૃથ્વીની રજથી અરડાયેલા પગે, નઙ્કમે=ન
ઉલ્લાંધે (ઉપર ન ચાલે.) ૧-૭)

[અંગારા કોલસારૂપ સમજવા. એ દરેક અચિત્ત ઉપર ચાલતાં
પણ પગે લાગેલી સચિત્ત રજરૂપ પૃથ્વીકાયની ઢિંસા થાય.]

હવે અપ્કાય આદિની યતના માટે કહે છે—

(૬૮) ન ચરેજ્જ વાસે વાસંતે, મહિયાણ વ પહંતિણ ।

મહાવાણ વ વાયંતે, તિરિચ્છસંપાહમેસુ વા ॥૧-૮॥

વાસે વાસંતે=વરસાદ વરસતે કે મહિયાણ=ધૂમ્મસ
પડે ત્યારે, અપ્કાયની યતના ઇચ્છતો સાધુ રસ્તે ન ચાલે.
(નીકળ્યા પછી વરસે તો એકાન્ત સ્થાને ઉભો રહે) તથા
મહાવાત (આકરો પવન) વાતે છતે અને તિરિચ્છસંપાહમેસુ=
તિર્છા જીવો પડતે છતે, અર્થાત્ પતંગીયાં-તીડ આદિ

ઉઠે ત્યારે પણ (વાયુકાય અને ત્રસકાયની યતના ઇચ્છતો) સાધુ ન ચાલે. (૧-૮)

હવે ચતુર્થ વ્રતની યતના માટે કહે છે—

(૬૯) ન ચરેજ્જ વેસસામંતે, બંમચેરવસાણુણ ।

બંમચારિસસ દંતસસ, હોજ્જા તત્થ વિસોત્તિયા ॥૧-૯॥

બંમચેરવસાણુણ=બ્રહ્મચર્યને વશ (નાશ) કરે તેવા વેસસામંતે=વેશ્યાના વસવાટવાળા માર્ગે ન ચાલે, કારણ કે દાન્ત એવા પણ બ્રહ્મચારીને ત્યાં વિસોત્તિઆ હોજ્જા=વિસ્રોતસિકા થાય (તેના રૂપને જોવાથી કામનું સ્મરણ અને દુર્ધ્યાનમેલથી જ્ઞાન-શ્રદ્ધારૂપ ગુણો મલીન થાય) (૧-૯)

[એ ખાતું એ દુઃસાહસ છે, તેમ ગમે તેવા મન અને ઇન્દ્રિયોના વિજેતાનો પણ સ્ત્રીના પરિચય હાનિ કરે છે. પછી વેશ્યા માટે તો પૂછવું જ શું ? મોહનો મૂલમાંથી નાશ ન થાય ત્યાં સુધી અનાદિ વાસનાનાં ખીજ, વિષયોના દર્શન-શ્રવણ કે સ્મરણ માત્રથી પણ અંકુરિત થાય છે. એટલું જ નહિ, આકરો ત્યાગ પાળનારા વિરાગીના ચિત્તને પણ ચક્ષિત કરી શકે છે. માટે વેશ્યા રહેતી હોય તે રસ્તો પણ ઉત્તમ મુનિઓ તજે.]

(૭૦) અણાયણે ચરંતસસ, સંસગ્ગીણ અમિક્કલ્લણં ।

હોજ્જ વયાણં પીલા, સામન્નંમિ ય સંસઓ ॥૧-૧૦॥

(જ્યાં વ્રતાદિનું આચરન=રક્ષા ન થાય તેવા) અણાયણે=અનાચરન સ્થાને વારંવાર ચાલતા (જતા-આવતા) સાધુને અમિક્કલ્લણં વારંવાર તેવા સંસર્ગથી વ્રતોને પીલા=પીડા થાય (દૂષણ લાગે) અને સામન્નંમિ=દ્રવ્ય-ભાવ સાધુતામાં પણ સંસઓ=સંશય થાય. (૧-૧૦)

[વૃક્ષવાદ એવો છે કે-ચિત્તનું આકર્ષણ થવાથી ચોથા વ્રતમાં આહારાદિ લેતાં એવળા શુદ્ધિમાં ઉપયોગ ન રહેતાં હિંસા થવાથી પહેલા વ્રતમાં, તે સ્ત્રીને મેળવવા-એળખવા માટે પૂછવાથી-ખોલવાથી ખીજા વ્રતમાં, જિનાજા વિરુદ્ધ તીર્થંકર અદત્ત થવાથી ત્રીજા વ્રતમાં અને સ્ત્રીમાં મમત્વ થવાથી પાંચમા વ્રતમાં પીડા એટલે અતિચારે લાગે. પરિણામે ભાવથી સંયમના પરિણામોને પણ નાશ થાય અને દ્રવ્યથી વેપ પણ છોડવાનું બને. એમ એક દોષથી પાંચે મહાવ્રતોને અને તેથી દ્રવ્ય-ભાવ ચારિત્રને હાનિ પહોંચે છે.]

(૭૧) તમ્હા ઇયં વિયાણિત્તા, દોસં દુગ્ગાચ્ચહ્ઢ્ઢળં ।

વજ્જણ વેસસામંતં, મુળી ઇગંતમસ્સિણ ॥૧-૧૧॥

xxxતમ્હા=તે માટે ઇયં=એ ઉપર કહેલા દોસં= દોષને બાણીને, ઇગંતં=મોક્ષને અસ્સિણ=આશ્રિત (સાધતો) મુનિ દુર્ગતિને વધારનાર વેશ્યાના વસવાટવાળા રસ્તાને વજ્જણ=વજે. (૧-૧૧)

(૭૨) સાળં સૂયં ગાવિં, દિત્તં ગોળં હયં ગયં ।

સંહિબ્બં કલહં જુદ્ધં, દૂરઔ પરિવજ્જણ ॥૧-૧૨॥

xxx વળી મોક્ષનો સાધક મુનિ માર્ગે ચાલતાં સાળં=કુતરાને, સૂયં ગાવિં= તુર્ત વાંઆએલી ગાયને, દિત્તં=મદોન્મત્ત ગોળં હયં ગયં=ખળદને, ઘોડાને, હાથીને, (અર્થાત્ તે હોય તેવા માર્ગને) અને સંહિબ્બં= બાલકો રમતાં હોય, કલહં=વાકુલહ (કળએ) ચાલુ હોય, જુદ્ધં=શસ્ત્રોથી યુદ્ધ થતું હોય તે માર્ગને દૂરથી જ તજ દે. એ રસ્તે ન જાય. (૧-૧૨)

[કૃતરાં વગેરે શરીરને ઉપદ્રવ કરે, આજકો વંદન માટે દોડે તે પડી જવા વગેરેથી સંયમ વિરાધના વગેરે અને કલહ કે યુદ્ધવાળા માર્ગે ચાલવાથી ઉભય વિરાધના સંભવિત છે.]

(૭૩) અણુન્નણ નાવણ, અપ્પહિટ્ટે અણાણલે ।

इंदियाणि जहाभागं, दमइत्ता मुणी चरे ॥१-१३॥

વળી મુનિ માર્ગે ચાલતાં અણુન્નણ=ઉંચો થયા વિના, નાવણ=અવનત-બહુ નીચો થયા વિના, અપ્પહિટ્ટે=નહિ હસતો, અણાણલે=ક્રોધાદિથી આકુળ-વ્યાકુળ થયા વિના, જહામાગં=અથાવિષય (તે તે શબ્દાદિ વિષયમાં) ઇન્દ્રિયોને દમइत्ता=દમન કરીને (રાગ-દ્વેષ વિના) ચાલે. (૧-૧૩)

[ઉંચે જોઈને ચાલવું તે દ્રવ્યથી ઉંચો, અભિમાન પૂર્વક ચાલવું તે ભાવથી ઉંચો, એ રીતે બહુ નીચો નમીને ચાલે તે દ્રવ્યથી અવનત અને લબ્ધિના અભાવે દીનતા કરવી તે ભાવથી અવનત, એવું કંઈ પણ ન કરે.]

(૭૪) દવવસ્સ ન ગચ્છેજ્જા, માસમાણો અ ગોઅરે ।

हसंतो नाभिगच्छिज्जा, कुलं उच्चावयं सया ॥१-१४॥

વળી મુનિ સદા ઉચ્ચાવયં=ઉંચાં નીચાં કુળોમાં ગોઅરે=ગોચરી જતાં દવવસ્સ=જલ્દી જલ્દી ન ચાલે, ખોલતો ખોલતો કે હસતો હસતો પણ ન ચાલે, કિન્તુ મધ્યમ-ગતિએ ગંભીરતા ધીરતા પૂર્વક મૌનપણે ચાલે. (૧-૧૪)

[મોટી હવેલી વગેરે અથવા જાતિ વગેરેથી શ્રેષ્ઠ હોય તેઓનાં ઊંચા કુળો અને નાનાં કુળો કે સામાન્ય જાતિવાળાનાં હોય તે નીચકુળો, એમ ભેદ સમજવો. જન્મેમાં જવાનો વિવેક સાચવે.

અન્યથા શરીરવિરાધના અને લોકોમાં હલકાઈ થવાથી સંયમ-
વિરાધના, એમ બન્ને વિરાધના થાય.]

(૭૫) આલોઅં ચિમ્બલં દારં, સંધિ દમભવણાણિ અ ।

ચરંતો ન વિનિજ્ઞાણ, સંકટ્ટાણં વિવજ્જણ ॥૧-૧૫॥

વળી માર્ગે ચાલતો મુનિ આલોઅં=ગોળ ખારી
વગેરેને ચિમ્બલં=પૂરી દીધેલા દારં=ભીંત વગેરેના દ્વારને
સંધિ=પૂરી દીધેલા સાંધાને (ખાતર વગેરે માટે કરેલા
છિદ્રાદિને) દમભવણાણિ=પાણીઆરાંને, ઇત્યાદિ ખીબને
શંકા થાય તેવાં સંકટ્ટાણં=શંકાસ્થાનોને, ન વિનિજ્ઞાણ=
ધારી ધારીને ન જુવે, કિન્તુ એવું વળે. (૧-૧૫)

[એવું જોવાથી ખીબને ‘અ ચોર હશે એવી, કે ચોરી થઈ
હોય તો એ ચોરી ગયો હશે’ વગેરે શંકા થાય, એથી સંયમની
હલકાઈ થાય ને શિક્ષા વગેરેથી શરીરની વિરાધના પણ થાય.]

(૭૬) રત્નો ગિહવર્ણં ચ, રહસ્યારક્ષિયાણ ય ।

સંકિલેસકરં ઠાણં, દૂરઓ પરિવજ્જણ ॥૧-૧૬॥

રત્નો=ચક્રવર્તી આદિ રાજાના ગિહવર્ણં=ધનિક-
ગૃહસ્થોનાં, આરક્ષિયાણ=આરક્ષકોનાં(કોટવાળોનાં)અને
રહસ્ય=ગુપ્ત ચોરડા વગેરે સંકિલેસકરં=સંકલેશ કરનારાં
ઠાણં=સ્થાનોને દૂરથી જ તળે, ધારીને જુવે નહિ. (૧-૧૬)

[રાજા કે શ્રીમંતોનાં સ્થાનો જોવાથી અસંયમની દુષ્ટ
ઈચ્છાઓ થાય અને કોટવાળ વગેરેની ગુપ્ત વાત પ્રગટ થઈ હોય કે
થાય તો જોનાર સાધુને ગુન્હેગાર માની શિક્ષા કરે, વગેરે વિવિધ
કલેશોનો સંભવ સમજવો.]

હવે કેવા ઘરમાં જવું કે ન જવું તે કહે છે—

(૭૭) પલિકુટ્ટં કુલં ન પવિસે, મામગં પરિવજ્જણ ।

અચિઅત્તં કુલં ન પવિસે, ચિઅત્તં પવિસે કુલં ॥૧-૧૭॥

પલિકુટ્ટં=નિષિદ્ધ કુળમાં પ્રવેશ ન કરે, મામગં=(મારા ઘેર કોઈએ આવવું નહિ એવો નિષેધ કરે તે મામક કહેવાય, તેવા) મામકના ઘરનો ત્યાગ કરે, નિષેધ નહિ કરવા છતાં જવાથી અચિઅત્તં=પ્રસન્ન ન થાય, અપ્રીતિ ધરે તેવાના ઘરમાં પ્રવેશ ન કરે, કિન્તુ ચિઅત્તં=સાધુના આગમનથી પ્રસન્ન થનારના ઘરમાં પ્રવેશ કરે. (૧-૧૭)

[નિષિદ્ધ ઘરો એ પ્રકારનાં છે, એક સૂતકવાળાં તે અમુક મર્યાદિત કાળ માટે નિષિદ્ધ, બીજાં નીચ આજીવિકા મેળવનાર અસ્પૃશ્ય-નારુ-કારુ કે માંસાહારીઓ વગેરેનાં, તે કાયમ માટે નિષિદ્ધ. આ બંનેમાં જવાથી સંયમની હલકાઇ થાય. મામકને ઘેર જતાં અપશબ્દો કહે, અપમાન કરે. અપ્રીતિ કરનારના ઘેર જતાં તેને સંકલેશ થવાથી અને સાધુ તેમાં નિમિત્ત થવાથી બંનેને મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ બંધાય, ‘છ કાયની દયાવાળાને પણ બોધિ દુર્લભ થાય’ એમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, માટે પ્રત્યેક કાર્યમાં કોઈને અપ્રીતિ કે લોકમાં ધર્મની હલકાઈ ન થાય અને પોતાને સંયમહાનિ કે બીજો કોઈ ઉપદ્રવ ન થાય, ઈત્યાદિ વિચારીને વર્તવું, એ સાધુનો મુખ્ય માર્ગ છે.]

(૭૮) સાળીપાવારપિહિંસં, અપ્પણા નાવપંગુરે ।

કવાહં નો પણ્ણિજ્જા, ઉમ્મહંસિ અજાહંસા ॥૧-૧૮॥

વળી સાળી=શાણુના (કંતાનના) પડદાથી, કે પાવાર=પ્રાવરણથી (કોઈ વસ્ત્રથી) અને ઉપલક્ષણથી કામળી વગેરેથી પિહિંસં=પ્રવેશનું દ્વાર બંધ કર્યું હોય, તેને

અમાહંસિ=અવગ્રહને અજાડઆ=યાચ્યા વિના (અનુમતિ વિના) અપ્પણા=પોતે (સ્વયં) ન અવપંગુરે=ન ઉઘાડે. તથા બંધ કરેલા કવાહં=કમાડને પણ પોતાની મેળે ન પળુહિજ્જા=ન ઉઘાડે. સખળ કારણે તો 'ધર્મલાલ' ઉચ્ચારીને અનુમતિ મળે તો ઉઘાડે. (૧-૧૮)

[અનુમતિ વિના અદતાદાન અને ઉઘાડતાં દ્વેષાદિનો સંભવ રહે.]

(૭૯) ગોઅરગપવિદ્ધો ય, વચ્ચમુત્તં ન ધારણ ।

ઓગાસં ફાસુઅં નચ્ચા, અણુન્નવિચ વોસિરે ॥૧-૧૯॥

વળી ગોચરી માટે જનારો સાધુ વચ્ચમુત્તં=વડી-લઘુ-નીતિને ન ધારણ=રોકે નહિ, નીકળતાં પહેલાં બાધા ટાળે, એમ છતાં કેઈ કારણે બાધા સહિત નીકળવું પડે કે પુનઃ બાધા થાય, તો ફાસુઅં=પ્રાસુક (નિર્જીવ) ઓગાસં=અવકાશને (સ્થાનને) નચ્ચા=બાણીને (શોધીને) અણુન્નવિચ=તેના સ્વામીની અનુજ્ઞા (અનુમતિ) મેળવીને ત્યાં વોસિરે=વોસિરાવે (બાધા ટાળે). (૧-૧૯)

[વડીનીતિ રોકવાથી જીવિતને અને લઘુનીતિ રોકવાથી નેત્રોને ઉપધાત થાય, એવો ઉપધાત હિતકર નથી, માટે સાથેના સંઘાટકને પાત્રાદિ સોંપીને યોગ્ય ભૂમિમાં બાધા ટાળવી જોઈએ. ઓઘનિર્યુક્તિ ગ્રન્થમાં વિસ્તારથી કહેલો તેનો વિધિ બાણુવા યોગ્ય છે.]

(૮૦) નીયદુવારં તમસં, કુટ્ટગં પરિવજ્જણ ।

અચક્કુવિસઓ જત્થ, પાણા દુપ્પહિલેહગા ॥૧-૨૦॥

જત્થ=જ્યાં અચક્કુવિસઓ=નેત્રોથી ન દેખી શકાય તેવું નીયદુવારં=ધરતું દ્વાર નીચું (કે નહાવું) હોય, તમસં=

अंधाईं होय, त्यां अने ज्यां कुट्टुगं=कोठार-ओरडा वगेरेमां जर्धने शिक्षा लेवानी होय, ते धराने तजे. कारणु के तेवा स्थाने पाणा=-त्रसादि ज्वो के स्थावर सज्व पदार्थो दुष्पडिलेहगा=दुष्प्रतिलेभ्य अने. (ज्यज्वा थर्ध शके नडि.) (१-२०)

[अंधारामां धर्वासमितितुं पालन न थाय. विशेषमां ओरी, अश्रुत वगेरेना कलंकनो पणु संभव रहे. द्वार नानुं होवाथी प्रवेशमां कष्ट पडे, तेथी शरीरे व्याधा पणु थाय, वगेरे दोषो ज्यज्वा.]

(८१) जत्थ पुष्पाइं बीआइं, विष्पइन्नाइं कोट्टुए ।

अहुणोवलित्तं उल्लं, ददूणं परिवज्जए ॥१-२१॥

वणी ज्यां सयित्त पुष्पो के अनाजना कणु वगेरे पीजे विष्पइन्नाइं=धणु प्रमाणुमां वेराअेलां होय तेने अथवा कोट्टुए=धान्य लरवाना कोठारना द्वारने, अथवा अहुणा=डभाणुं उवलित्तं=शीथेला उल्लं=शीला (नडि सुकाअेला) कोठारने के तेवा अन्य स्थानने पणु जेधने (ज्यज्वा) तजे-त्यां न ज्य. (१-२१)

[तेवा स्थाने सयित्त पुष्पादिनी के अघ्कायादिनी विराधना थवानो संभव छे. सयित्त पुष्पादि होवा जतां क्वयित्त पडेलां होय तो यतना पूर्वक जर्ध शक्य.]

(८२) एलगं दारगं साणं, वच्छगं वा वि कुट्टुए ।

उल्लंघिया न पविसे, विउहित्ताण व संजए ॥१-२२॥

कुट्टुए=कोठारना (धरना) द्वारमां जेठेला के उला रहेला एलगं=अकराने दारगं=आणकने साणं=कुतराने

વચ્છગં વા વિ=અથવા વાછરડાને પણુ ઉલ્લંઘિઆ=
ઓળંગીને, કે વિહિતાણ=હાંકીને (કાઠી મૂકીને) કે
ખસેડીને સંજણ=સાધુ પ્રવેશ ન કરે. (અર્થાત્ પ્રવેશની
હુકમતા હોય ત્યાં ન જાય.) (૧-૨૨)

[પશુઓથી શરીરને બાધા અને અસભ્ય વર્તન થવાથી
અપભ્રાજનારૂપ સંયમને પણુ બાધા થાય. ઉપલક્ષણથી ઘેટે ઘેટી
બકરી કુતરી આદિ પણુ સમજી લેવાં.]

(૮૩) અસંસત્તં પલોહજ્જા, નાહુરાવલોઅણ ।

उष्कुल्लं न विनिज्जाए, नियट्टिज्ज अयंपिरो ॥૧-૨૩॥

વળી સાધુ (દાત્રી-સ્ત્રી વગેરેને) અસંસત્તં=અનાસકતા
દષ્ટિથી જીવે, (નજર સાથે નજર મેળવે નહિ), ઘરમાં
પણુ આતિ ફર (લાંબી નજરે) ન જીવે, (ઘરના બીજા
પરિવારને પણુ) ઉષ્કુલ્લં=ફાટી આંખે (ધારી ધારીને) ન
જીવે અને (અશનાદિ ન મળે તો પણુ દીન કે કઠોર વચનને)
અયંપિરો=ન બોલતાં નિયટ્ટિજ્જ=પાછો ફરે. (૧-૨૩)

[વિકારીદષ્ટિથી, લાંબીનજરે, કે ફાટીનજરે જોવાથી લઘુતા,
કુશીલપણાની શંકા થાય અને દીન કઠોર બોલતાં સંયમની
અપભ્રાજના થાય, વગેરે દોષો સમજવા. કેટલાક આ ગાથાનો
'માર્ગે ચાલતાં એ પ્રમાણે ન જોવું,' એવો અર્થ કરે છે.]

(૮૪) અહમ્મિં ન ગચ્છેજ્જા, ગોઅરગગઓ મુણી ।

कुलस्स भूमिं जाणित्ता, मियं भूमिं परकमे ॥૧-૨૪॥

ગોચરી ગએલો મુનિ ઘરમાં અહમ્મિં=મર્યાદા
ઉપરાંત અંદર ન જાય, કિન્તુ કુલસ્સ મૂમિં=ઉત્તમ-મધ્યમ

ઘરની મર્યાદા જાણીને—જ્યાં ણીજા લિક્ષાયરોને ઉભા રાખી દાન દેવાતું હોય તેટલી મિચું=પ્રમાણોચેત (દાતારની અનુમતિ હોય તે) ભૂમિમાં (જગ્યામાં) ઉભો રહે. (૧-૨૪)

[અન્યથા અપ્રીતિ આદિ થાય. અહીં 'ગોચરી ગએલો' એમ કહ્યું, તેથી ગોચરી વિના સાધુને ગૃહસ્થના ઘેર જવાય નહિ.]

(૮૫) તત્થેવ પડિલેહિજ્જા, ભૂમિમાગં વિઅક્કવણો ।

સિણાણસ્સ ય વચ્ચસ્સ, સંલોગં પરિવજ્જણ ॥૧-૨૫॥

જ્યાં ઉભો રહે તત્થેવ=ત્યાં જ વિચક્ષણ મુનિ ભૂમિ પ્રદેશને પડિલેહે, અર્થાત્ સૂત્રોક્ત વિધિથી ઉચિતભૂમિ પ્રદેશને દંષ્ટ્રઆદિથી જોઈને ત્યાં ઉભો રહે, તથા સિણાણસ્સ=સ્નાન ઘરને (ખાથરૂમને) અને વચ્ચસ્સ= વડી નીતિના સ્થાનને (સંડાસને) સંલોગં=દેખી શકાય તેવા સ્થાનને તજે, ત્યાં ન ઉભો રહે. (૧-૨૫)

[ઉચિત સ્થાને સૂત્રોક્ત વિધિથી ઉભા રહેવાનું જણાવ્યું, એથી સૂત્રાર્થના અજ્ઞાન-અગીતાર્થને ગોચરી માટે અનધિકારી કહ્યો. સ્નાનઘર કે સંડાસ પાસે ઉભા રહેતાં સંયમની લઘુતા અને સ્ત્રી આદિને સ્નાન વગેરે કરતી જોવાથી રાગોત્પત્તિ થાય, વગેરે દોષો જણવા.]

(૮૬) દગમઠ્ઠિયઆયાણે, વીયાણિ હરિયાણિ અ ।

પરિવજ્જંતો ચિઠ્ઠિજ્જા, સવ્વિદિયસમાહિણ ॥૧-૨૬॥

વળી દગમઠ્ઠિય=જળ-માટીને (સચિત્ત વસ્તુને) આયાણે=કાવવા લઈ જવાના માર્ગને તથા (ધાન્ય કણાદિ) ખીજોને અને લીલી વનસ્પતિને તણને (તે ન હોય

ત્યાં) સચ્ચિંદિયસમાહિય=સર્વ' ઇન્દ્રિયોથી સમાહિત-
(શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્તિ તણને) ઉભો રહે. (૧-૨૬)

માર્ગમાં ચાલવાનો, ઘરમાં પેસવાનો અને ઉભા રહેવાનો
વિધિ કહ્યો, હવે અશનાદિ લેવાનો વિધિ કહે છે—

(૮૭) તત્થ સે ચિટ્ટમાણસ્સ, આહરે પાણમોજ્જં ।

અકપ્પિઅં ન ગેણ્હિજ્જા, પડિગાહિજ્જ કપ્પિઅં

॥૧-૨૭॥

ત્યાં ઉભા રહેલા સે=તે સાધુને (વહોરાવવા માટે)
પાણી, ભોજન, આહરે=ગૃહસ્થ લાવે તેમાંથી અકલ્પ્યને
બ્રહ્મણ ન કરે, કલ્પ્યને પ્રતિબ્રહ્મણ કરે. (સ્વીકારે) (૧-૨૭)

[અકલ્પ્યના નિષેધથી કલ્પ્યનું વિધાન થવા છતાં પુનઃ
'કલ્પ્યને બ્રહ્મણ કરે' એમ કહ્યું, તેથી એમ સમજવું કે કલ્પ્યવસ્તુમાં
સારા-નકારાનો વિકલ્પ કર્યા વિના સમભાવે લેવી. 'ગિણ્હિજ્જન્'ને
પદલે 'ઈચ્છિજ્જન્' એવો પણ પાઠ અન્ય ગ્રન્થોમાં છે.]

(૮૮) આહરંતી સિયા તત્થ, પરિસાહિજ્જ મોયણં ।

દિતિઅં પડિઆહ્વસે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૨૮॥

આહરંતી=આહાર-પાણીને લાવતી ગૃહસ્થ સ્ત્રી સિયા=
કદાચિત્ ત્યાં ભોજનને પરિસાહિજ્જ=વેરે-ઢાળે, તે
દિતિઅં=તે દાત્રીને પડિઆહ્વસે=પ્રતિષેધ કરે, કે મે=મને
તારિસં=તેવું (લાવતાં ઢાળાયું હોય તે) કલ્પે નહિ. (આ
બ્રહ્મણીયણાના દશ પૈકી દશમો છર્દિત દોષ કહ્યો.) (૧-૨૮)

[પ્રાયઃ રસોઇમાં કે દાનમાં સ્ત્રીનો અધિકાર હોવાથી અહીં
સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને કહેલું છે, છતાં ઉપલક્ષણથી વહોરાવનાર સ્ત્રી કે

પુરુષ જે હોય તેને અંગે એમ સમજવું 'દેાળવાથી દોષ લાગે માટે મારે કદ્યે નહિ, એમ કહે, અને તે છલ્લે તો શાસ્ત્રોક્ત દષ્ટાન્ત કહીને પણ સમજવે. તે દષ્ટાન્ત ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે—

એક મંત્રીને ત્યાં ધર્મદોષ નામના મુનિ ભિક્ષા માટે ગયા. મંત્રીની પત્નીએ ઘી-ખાંડ મિશ્રિત ખીર વહોરાવવા પાત્ર ઉપાડયું, તેમાંથી એક ગિન્દુ નીચે પડયું. તેથી અકલ્પ્ય જાણીને મુનિ પાછા ફર્યા. ગોખે બેરેલો મંત્રી મુનિને પાછા ફરવાનું કારણ વિચારતો હતો, તે જ સમયે ખીરના ગિન્દુ ઉપર માખીએ બેઠી, તેને પકડવા ઘીરોલી આવી, તેને પકડવા કાકિડો આવ્યો. એથી ખીલાડીએ દોટ મારી અને મહેમાન આવેલા તેમની સાથેનો કુતરો ખીલાડી ઉપર તૂટી પડ્યો. એ કુતરા ઉપર ઘેરીનો કુતરો ઉછળી પડ્યો અને બન્નેને લલતા જોઈ તેના માલિકા શસ્ત્રો લઈ પોતપોતાના કુતરાના રક્ષણ માટે ઉઠી આવ્યા. પરસ્પર તેઓનું જ યુદ્ધ શરૂ થયું. એમ એક ગિન્દુ પડવાથી પરંપરાએ ઉભા થયેલા આ અનર્થને જોઈ રહેલો મંત્રી સાધુને પાછા ફરવાનું કારણ સમજી ગયો અને એમના આચાર પ્રત્યે તથા એવા આચારને જણાવનારા શ્રીગિનેશ્વરો તથા ગિનશાસન પ્રત્યે રાગી બન્યો, દીક્ષા લઈને તેનું નિરતિચાર પાલન કરીને તે જ ભવે મુક્ત થયો. એમ નાનાં-મોટા પ્રત્યેક આચારનું પાલન ખીજ ભવ્યજીવોને ધર્મપ્રાપ્તિનું અને અતિચાર ધર્મથી વિમુખ થવાનું નિમિત્ત થાય છે.]

(૮૩) સંમદમાળી પાણાણિ, વીઆણિ હરિઆણિ અ ।

અસંજમકરિં નચ્ચા, તારિસિં પરિવજ્જણ ॥૧-૨૧॥

વળી દાત્રી સ્ત્રી (આહાર લાવતાં, લેતાં, મૂકતાં) પ્રાણ (ત્રસ), ખીજે (ધાન્યકણ વગેરે) અને હરિત (લીલી ધ્રો વગેરે) ને સંમદમાળી=પગથી ખૂંદતી-સ્પર્શ કરતી ચાલે તો તેને અસંયમ(હિંસા)કારિણી નચ્ચા=જાણીને તારિસિં=

તેવું કરનારીને તજે. અર્થાત્ 'મારે એ રીતે લાવેલું કલ્પે નહિ' એમ પ્રતિષેધ કરે. (આ છટ્ટા દાયક દોષનેા પ્રકાર સમજવો (૧-૨૯)

(૯૦) સાહટ્ટુ નિક્કલવિત્તા ણં, સચિત્તં ઘટ્ટિઆણિ ય ।
તહેવ સમણઢાણ, ઉદગં સંપણુલ્લિઆ ॥૧-૩૦॥

(૯૧) ઓગાહરૂત્તા ચલરૂત્તા, આહરે ષાણમોઝણં ।

દિતિઅં ષડિઆરૂચ્ચે, ન મે કપ્પરૂ તારિસં ॥૧-૩૧॥

સમણઢાણ=સાધુને (દાન કરવા) માટે દાત્રી સાહટ્ટુ=સંહરીને (મૂળ ભાજનમાંથી ખીબ ભાજનમાં લઈને) કે ખીબ ભાજનમાં નિક્કલવિત્તા=નાખીને (વહોરાવવા માટે ભાજન ખાલી કરીને), સચિત્તને ઘટ્ટિઆણિ=સંઘટ્ટીને (સ્પર્શીને) તહેવ=તે જ રીતે સચિત્ત જળને (પાત્રને) સંપણુલ્લિઆ=હલાવીને (૧-૩૦) તથા વર્ષાકાળે આંગણામાં ઝીલેલા જળને ઓગાહરૂત્તા=પોતાની પાસે લાવીને (સંઘટ્ટીને અથવા તેમાં ચાલીને), ચલરૂત્તા=તેવા જળને હલાવીને, ષાણમોઝણં=આહારપાણી વગેરેને આહરે=દ્રાવે, તે તે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે (તે રીતે લાવેલું) કલ્પે નહિ. (અહીં એષણાના દશ દોષો પૈકી નિક્ષિપ્ત, પિહિત, સંહૃત, તથા દાયક દોષના પણ પ્રકારો જણાવ્યા છે.) (૧-૩૧)

[સાધુને અર્થે સંહરણુ કરતાં ૧-પ્રાસુકવસ્તુ પ્રાસુકમાં, ૨-પ્રાસુક અપ્રાસુકમાં, ૩ અપ્રાસુક પ્રાસુકમાં અને ૪-અપ્રાસુક અપ્રાસુકમાં લેવી, એમ ચાર ભાંગા થાય, (અહીં પ્રાસુક એટલે નિર્હવ અને અપ્રાસુક એટલે સહવ સમજવું.) તેમાં પ્રાસુકને પ્રાસુકમાં લેવી એ

પહેલો લાંગો શુદ્ધ છે, તેના પણ ૧-થોડામાં ઘણું, ૨-થોડામાં થોડું, ૩-ઘણામાં ઘણું અને ૪-ઘણામાં થોડું લેવું, એમ ચાર પ્રકાર થાય, તેમાંનો ખીજો ચોથો પ્રકાર કલ્પ્ય સમજવો. એમ અન્ય પાત્રમાં નાખીને વહોરાવતાં પણ લાજનમાં રહેલી નહિ દેવા યોગ્ય વસ્તુને છ જીવનિકાય ઉપર નાખીને વહોરાવે તો દોષ જાણવો, સચિત ઉંઘાડીયાને કે પુષ્પાદિને સંઘટ્ટ કરવાથી પણ જીવવિરાધના થાય. સચિત પાણીને સ્પર્શવાથી, હલાવવાથી, ઉપાડવાથી, કે તેની ઉપર ચાલવાથી પણ અપૂકાયની વિરાધના થાય. ૩૦ મી ગાથામાં 'સચિતને સંઘટ્ટીને એમ કહેવા છતાં પાણીના વિવિધ સંઘટ્ટાને જુદો કહ્યો, તેમાં 'જત્થ જલં તત્થ વણ' અર્થાત્ 'જ્યાં જ્યાં સચિત પાણી હોય ત્યાં ત્યાં અનંતકાયવનરૂપિત પણ હોય જ' એવો નિયમ હોવાથી પાણીના સંઘટ્ટથી મોટી વિરાધના થાય છે, એમ જણાવ્યું છે. આ કારણથી ભિક્ષા માટે નીકળેલા સાધુએ એકાગ્ર (સાવધ) રહેવું જોઈએ. દત્તાર વહોરાવવાની વસ્તુ ક્યાંથી-કેવી રીતે લાવે છે, કેવી ભૂમિ ઉપર ચાલે છે, લાવતાં વસ્ત્રે શી શી વિરાધના કરે છે, કેવા લાજનમાં લેવું-મૂકવું કરે છે, શું શું હલાવે-ચલાવે છે, ઇત્યાદિ સઘળું લક્ષ્યમાં લેવું જોઈએ અને વિરાધના ન કરે તો વહોરવું જોઈએ]

(૯૨) પુરેકમ્મેણ હત્થેણ, દઁવીણ માયણેણ વા ।

દિંતિઅં પહિઆહ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૩૨॥

પુરેકમ્મેણ=પુર:કર્મ થયું હોય તેવા હાથવડે, તેવી દઁવીણ=કડછી (ચમચા-ડોયા વગેરે) વડે, અથવા તેવા લાજનવડે આપનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી, (અહીં પુર:કર્મ દોષ તથા દશ એષણા પૈકી લિપ્ત દોષ કહ્યો છે.) (૧-૩૨)

[પહેલાં જે વસ્તુને સચિતપાણી આદિથી શુદ્ધ કરી હોય તે

સાધુને નિમિત્તે ખરડાય, તે એ વિરાધનાનો દોષ સાધુને લાગે, તેને પુરઃકર્મ કહ્યું છે. માટે જ ખરડાએલા હસ્તપાત્રથી સાવશ્યે દ્રવ્ય લેવાનું વિધાન છે. તેના આઠ લાંગા ગાં ૩૫ માં કહેવાશે.]

(૯૩) एवं-उदउल्ले ससिणिद्धे, ससरक्खे मट्टिया ऊसे ।

हरियाले हिंगुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥१-३३॥

એ પ્રમાણે ઉદડલ્લે=નીતરતા પાણીવાળા હાથ વડે, ('હથ્થેણ' પદ પાછળની ગાથાનું અહીં બેડબું.) સસિણિદ્ધે=નહિ ગળતા પણ ભીંબએલા હાથે, સસરક્ખે=(પૃથ્વી-કાયથી) રજથી ખરડાએલા, મટ્ટિયા=માટીવાળા, ડસે=શિસ (પાણીના ક્ષાર)વાળા, હરિયાલે=હડતાલવાળા, હિંગુલએ=હિંગલોકવાળા, મણોસિલા=મનશીલવાળા, અંજણે=રક્ષ અંજન (સુરમા)વાળા, લોણે=સમુદ્ર વગેરેમાં પકાવેલા લૂણવાળા, એવા હાથ કે કડછી આદિથી વહોરાવનારને પણ નિષેધ કરવો. (૧-૩૩)

[પાણી, રજ, માટી વગેરે કાઈ પણ સચિત્તથી ખરડાયેલા હાથ કે સાધનથી વહોરતાં તે તે જીવોની વિરાધના થાય. હડતાલ, હિંગલોક, મનશીલ, અંજન અને લૂણ, એ સર્વ સચિત્ત પૃથ્વીકાય છે.]

(૯૪) गेरुअ-वन्निअ-सेट्ठिअ, सोरट्ठिअ पिट्ठकुवकुसकए (य) ।

उक्किट्ठमसंसट्ठे, संसट्ठे चैव बोधव्वे ॥१-३४॥

(૯૫) असंसट्ठेण हत्थेण, दच्चिण भायणेण वा ।

दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, पच्छाकम्मं जहिं भवे

॥१-३५॥

ગેરુઅ=લાલ સોનાગેરુ, વન્નિઅ=વર્ણિકા (પીળી માટી), સેદ્ધિઅ=સફેદ માટી (ચાક-ખડી આદિ), સોરઠ્ઠિઅ=સોરઠી (તુવરિકા નામની માટી-તરી ?) વિટ્ટુ=કાચા ચોખા વગેરેનો લોટ, અને કુક્કુસ=(તુર્તના ખાંડેલા) કુકસા, એ વસ્તુઓથી કણ=ખરડ કરેલા (ખરડાએલા હાથ વગેરેથી) તથા ઝકિટ્ટુ=(કાલિંગડાં, તુંખડાં, કાકડી આદિ કાપવાં શાક કરતું, અથવા આમલી આદિનાં પત્રો ખાંડવાં-વાટવાં, ઇત્યાદિ) ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાથી ખરડાએલા હાથ-કડછી ભાજનાદિ વડે (વહેરાવનારને પ્રતિષેધ કરે) અથવા અસંસદ્દે-સંસદ્દે=નહિ ખરડાએલા અને ખરડાએલા હાથ-ભાજનાદિથી (લેવા-ન લેવાનો વિધિ) ચેવ=નિષ્ચે બોધવ્વે=બાણુવા યોગ્ય છે. (તે ૩૫ મી ગાથામાં કહે છે. (૧-૩૪) જર્હિ=જેમાં પચ્છાકર્મ= પશ્ચાત્કર્મ મવે= થવાનો સંભવ હોય, તેવા અસંસદ્દેણ=નહિ ખરડાએલા પણ હાથ, કડછી કે વાટકી થાળી આદિ ભાજન વડે વિજ્જમાણં=દેવાતા દાનને ન ઇચ્છે. (૧-૩૫)

[ગેરુ, વર્ણિકા, ચાક-ખડી, તુવરિકા, એ સર્વ સચિત્ત પૃથ્વીકાય છે. તુર્તના દળેલા લોટ કે ખાંડેલાના કુકસા મિશ્ર છે, ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયામાં વનસ્પતિકાયથી હાથ વગેરે ખરડાએલા હોવાથી તે પણ મિશ્ર હોય, એ કારણે નિષેધ સમજવો. સાધુને દાન દેવા ખરડેલા હાથ-પાત્ર વગેરેને વહેરાવ્યા પછી ધોવા-ઉત્કવામાં સચિત્ત પાણી આદિ વપરાતાં વિરાધના થાય, તેથી “પશ્ચાત્કર્મ” દોષ લાગે, માટે નિષેધ સમજવો. એની અણભંગી આ પ્રમાણે થાય છે. (બુઓ કોણક બાબુમાં) એમાં સંસૃષ્ટ એટલે ખરડાએલું, અસંસૃષ્ટ એટલે નહિ ખરડાએલું, સાવશેષ

(૬૮) દુળ્હં તુ મુંજમાણાણં, દો વિ તત્થ નિમંતણં ।

દિજ્જમાણં પઢિચ્છિજ્જા, જં તત્થેસણિયં ભવે ॥૧-૩૮॥

દુળ્હં મુંજમાણાણં=જેના બે પાલક (માલીક) હોય, તે વસ્તુ દેવા એક નિમંત્રણ કરે તો તે દિજ્જમાણં=અપાતું લેવા ઇચ્છવું નહિ. કિન્તુ સે=તે બીજાની ઇંદ્ર=ઇચ્છાને પઢિલેહ્ણ=જોવી. જો 'બીજા પણ આપવા ઇચ્છે છે' એમ તેના મુખ-નેત્રાદિના વિકારથી સમજાય તો લેવું, અન્યથા ન લેવું. (૧-૩૭) બે પાલક (માલીક) હોય, બન્ને નિમંત્રણ કરે, તે દાનમાં પણ દોષ રહિત-એષણીય હોય તે લેવું. (આ અનિસૃષ્ટ દોષ જણાવ્યો) (૧-૩૮)

[ઇચ્છા વિના લેવાથી અપ્રીતિ થાય, તેથી બન્નેને કર્મબંધ થાય. અહીં 'મુજ્' ધાતુના અર્થ પાલન અને ભોજન બે થતા હોવાથી બે સાથે ભોજન કરતા હોય, કે ભોજન માટે તૈયારીવાળા હોય તેના માટે પણ એ જ વિધિ સમજવો.]

(૬૯) ગુચ્ચિણીણ ઉવન્નત્થં, વિવિહં પાણભોજણં ।

મુંજમાણં વિવજ્જેજ્જા, મુત્તસેસં પઢિચ્છણ ॥૧-૩૯॥

ગુચ્ચિણીણ=ગર્ભવતી માટે ઉવન્નત્થં=કલ્પેલું (તેના માટેનું) વિવિધ પાન-ભોજન દ્રાક્ષાપાણી કે સાકર, ખાન્ન વગેરે) મુંજમાણં=જે તેને ખાવાનું (અભિલષિત) હોય તેને તજવું, મુત્તસેસં=ખાતાં વધેલું શુદ્ધ હોય તે લેવું. (૧-૩૯)

[ઇચ્છા અપૂર્ણ રહેવાથી ગર્ભને પીડા-પાત થાય, વગેરે દોષો સંભવિત છે. તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થયા પછી તે દેવા ઇચ્છે તો લેવાથી તેને અનુગ્રહ-ઉપકાર થાય માટે કલ્પ્ય છે.]

- (૧૦૦) સિયા ય સમળદ્વાણ, ગુચ્ચિણી કાલમાસિણી ।
 ઉટ્ટિઆ વા નિસીજ્જા, નિસન્ના વા પુણ્ણદ્વાણ ॥૧-૪૦॥
- (૧૦૧) તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।
 દિત્તિઅં પહિઆહ્વણે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૪૧॥

સિયા=કદાચિત્ કાલમાસિણી=પ્રસૂતિકાળના નવમા
 મહિનાવાળી ગર્ભવતી સમળદ્વાણસાધુને માટે (દાન
 આપુ, એ ઈચ્છાથી) ઉભી હોય તો નીચે બેસે, અથવા
 બેઠેલી હોય તો =પુણ્ણદ્વાણ=પુનઃ ઉઠે-ઉભી થાય, (૧-૪૦)
 તો તેના બેસવા ઉઠવાથી ગર્ભને પીડા થવાનો દોષ દાન
 દેવાથી સાધુને લાગે, માટે તેલું ભોજન-પાણી સંજયાણ=
 જિનાશાપાલક સાધુઓને અકલ્પ્ય થાય, માટે દાત્રીને
 પ્રતિબેધ કરે કે મને તેલું કલ્પતું નથી. (આ દાયક
 દોષનો ગર્ભિણી નામનો પ્રકાર કહ્યો.) (૧-૪૧)

[વૃદ્ધસંપ્રદાય એવો છે કે ગચ્છવાસી (સ્થવિરકલ્પી) સાધુને
 બેઠેલી કે ઉભી જે અવસ્થામાં હોય તે અવસ્થામાં આપે તો કાલ
 માસમાં પણ કલ્પે. તે પહેલાનાં માસમાં બેસે ઉઠે તો પણ દોષ
 નથી. જિનકલ્પિક તો વિશિષ્ટ જ્ઞાનને યોગે ગર્ભાધાન દિવસને બાધી
 શકે, માટે પહેલા દિવસથી જ તે ગર્ભવતીના હાથે દાન ન લે.]

- (૧૦૨) થળગં પિજ્જણમાણી, દારગં વા કુમારિઅં ।
 તં નિચ્ચિવિત્તુ રોઅંતં, આહરે ષાળમોઅણં ॥૧-૪૨॥
- (૧૦૩) તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।
 દિત્તિઅં પહિઆહ્વણે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૪૩॥

દારાંગં=પુત્રને, કુમારિઅંગં=પુત્રીને, કે વા=નપુંસક-
બાળકને થળાંગં પિઙ્ગણમાણી=સ્તનપાન કરાવતી સ્ત્રી
પુત્રાદિને રોઅંગં=રહતું નિક્કિલવિત્તુ=મૂકીને આહાર કે પાણી
લાવે (૧-૪૨) તે આહાર પાણી સંયતોને અકલ્પ્ય ધ્યાય,
માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેલું કલ્પતું નથી.
(આ બાલવત્સા નામનો દાયકદોષનો પ્રકાર કહ્યો.) (૧-૪૩)

[બાળકને રહવામાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને કર્મબંધ થાય,
વળી તે અસ્થિરતાથી પડી જાય, કે નજીકમાં જન્મેલું હોય તો
માંસાહારી ખીલાડાં-કુતરાં વગેરે તેને ખેંચી જાય, ઇત્યાદિ દોષો
સમજવા. અહીં વૃદ્ધસંપ્રદાય એવો છે કે-ગરજવાસી સાધુ કેવળ
સ્તનપાનથી જીવતા બાળકને માતા ધાવતો છોડીને વહોરાવે તો ન
વહોરે, ભલે પછી તે રહે કે ન રહે. ધાવણુ સાથે આહાર લેતો
હોય તેવો બાળક જો મૂકીને વહોરાવતાં રહે તો ન વહોરે, ન રહે
તો વહોરે અને કેવળ સ્તનપાનજીવી ધાવતો ન હોય ત્યારે નીચે
મૂકીને વહોરાવતાં રહે તો ન વહોરે અને ન રહે તો વહોરે.
બિનકલ્પિકાદિ તો કેવળ સ્તનપાનજીવી બાળક ધાવતો હોય કે નહિ
અને રહે કે ન રહે, પણ તેની માતાના હસ્તે ન વહોરે. ધાવણુ સાથે
આહાર લેતો બાળક પણ ધાવતો નીચે મૂકતાં તે રહે કે ન રહે પણ
ન વહોરે અને ધાવણુ છોડી દીધું હોય તેવા આહારથી જીવતા
બાળકને પણ નીચે મૂકતાં તે રહે તો ન વહોરે-ન રહે તો જ વહોરે.]

(૧૦૪) જં મવે ભત્તપાણં તુ, કપ્પાકપ્પંમિ સંકિઅં ।

દિતિઅં પહિઆહ્વલે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૪૪॥

જે આહાર કે પાણી કપ્પાકપ્પંમિ=કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય
વિષયમાં સંકિઅં=શંકાવાળું હોય, તેની દાત્રીને પ્રતિષેધ

કરે કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ શંકિતદોષ કહ્યો.) (૧-૪૪)

[જાણી ન શકે કે આ ઉદ્દગમાદિ દોષવાળું છે કે નિર્દોષ છે, ત્યાં સુધી તે શંકિત જાણવું. શંકા છતાં લેવાથી નિર્દોષ હોય તે પણ જે દોષની શંકાપૂર્વક લે તે દોષ લાગે.]

(૧૦૫) દગવારેણ વિહિઅં, નીસાણ પીઢણ વા ।

લોઢેણ વા વિલેવેણ, સિલેસેણ વ કેણઙ્ઙ ॥૧-૪૫॥

(૧૦૬) તેં ચ ઉચ્ચિંદિઅં દિજ્જા, સમણઢ્ઢા એવ દાવણ ।

દિતિઅં પહિઆઙ્ગલે, ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં ॥૧-૪૬॥

દગવારેણ=પાણી ભરેલા ઘડાથી (પાત્રથી), નીસાણ=વાટવાના સાધનભૂત પત્થરની નીસાથી, પીઢણ=કાષના પાટલાદિથી, લોઢેણ=શિલાપુત્રથી, (નીસાતરાથી) લેવેણ=માટી છાણ વગેરે લેપથી, કેણઙ્ગ વ=અથવા કોઈ (લાખ મળી વગેરે) સિલેસેણ=ચીકાશથી દાન દેવાની વસ્તુને કે વસ્તુ જેમાં હોય તે પાત્રને વિહિઅં=ઢાંકણ કે લીંધ્યું હોય, (૧-૪૫) અને તેને સાધુને અર્થે જ ઉચ્ચિંદિઅં=ઉઘાડીને કે ઉખાડીને દાવણ=દાયક વિજ્જા=આપે, તે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ ઉદ્દભિન્ન દોષ કહ્યો.) (૧-૪૬)

[સચિત્તથી ઢાંકણ લેતાં સંયમવિરાધના, પત્થર-પાટલો આદિ પડી જતાં શરીર વિરાધના અને લીંપેલાને લેવાથી પૂર્વકર્મ-પશ્ચાત્કર્મ વગેરે દોષો જાણવા.]

(૧૦૭) અસણં પાણગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, દાણઢ્ઢા પગહં ઇમં ॥૧-૪૭

(૧૦૮) તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પડિઆઙ્ગલે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૪૮॥

અશન, પાણી, ખાદિમ, તથા સ્વાદિમ, જે જે આમન્ત્રણ કરનારના ઝોલવા વગેરેથી કે બીજા કોઈ દ્વારા સાંભળીને જાણે કે હિંમં=આ ઘણદ્વા=દાન માટે પગડં=કરેલું છે, (૧-૪૭) તે ભક્ત અને પાણી સંયતને અકલ્પ્ય કહ્યું છે, માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું ન કલ્પે. (આ ઔદેશિકદોષનો પ્રકાર જાણવો.) (૧-૪૭)

[કોઈએ કીર્તિ મેળવવા સંન્યાસી, ભીખારી, વટેમાર્ગી, વગેરેને માટે તૈયાર કરવાથી ઔદેશિકદોષ, આપવા માટે મૂકી રાખવાથી સ્થાપના દોષ અને ઇતર લિક્ષુકોને ન મળવાથી કે ઓછું મળવાથી અપ્રીતિ થાય, વગેરે દોષો જાણવા. 'અશન'=જેનાથી શુદ્ધા શમે તેવો આહાર, 'પાન'=તૃપ્તિ-છીપે=તેવાં વિવિધ પાણી, 'ખાદિમ'=સુકાં શંકલાં ભુન્જેલાં અનાજ તથા ફળો, મેવો વગેરે, અને 'સ્વાદિમ'=સ્વાદના ઉદેશથી ખવાતી વસ્તુઓ ચૂણાદિ સમજવું.]

(૧૦૯) અસણં પાણગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, પુણ્ણદ્વા પગડં હિમં ॥૧-૪૯॥

(૧૧૦) તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પડિઆઙ્ગલે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૫૦॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે જાણવો, માત્ર કોઈના મરણાદિ પછી લિક્ષુકોને કે પશુઓને ખવરાવવારૂપ પુણ્ણદ્વા=પુણ્ય માટે, (દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે જાણવા) (૧-૪૯-૫૦)

[અહીં પ્રશ્ન થાય કે-આ નિષેધથી તો ઉત્તમધરોનાં આહારાદિ

ન લેવાય, કારણ કે શિષ્ટપુરુષો પુણ્યના અર્થાં હોય છે, ખીઝ કુદ્રોની જેમ આત્મંભરી હોતા નથી. એનો ઉત્તર એ છે કે શુભ (ઉદાર) પરિણામથી પોતાના, કુટુંબના અને નોકર-ચાકર વગેરેના અર્થે તૈયાર કરેલામાંથી અમુક પ્રમાણમાં ઇચ્છાનુસાર આપે તે લેવાનો નિષેધ નથી, પુણ્યાર્થે અધિક કર્યું હોય તેનો અહીં નિષેધ કર્યો છે. ઉદારપ્રકૃતિવાળો ઔદાર્યથી સ્વપ્રયોજને તૈયાર કરેલી વસ્તુને પુણ્યકર્મ સમજીને નિત્ય આપે તેમાં આપવા માટે આરંભ થતો નથી. ઉદ્દેશ-પૂર્વકનો આરંભ તો અમુક દિવસે દાનના ઇરાદે તૈયાર કરવાથી થાય માટે તે નિષેધ છે. આથી એમ પણ નહિ કહી શકાય કે ઉદ્દેશ વિનાનું દાન કદી મળે જ નહિ. વગેરે સમાધાન અષ્ટકપ્રકરણાદિમાંથી જોવું]

(૧૧૧) અસળં પાળગં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, વણિમટ્ટા પગડં ઈમં ॥૧-૫૧॥

(૧૧૨) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆઈક્ખે, ન મે કપ્પઈ તારિસં ॥૧-૫૨॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર વણિમટ્ટા=કૃપણોને માટે.

(દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે.) (૧-૫૧-૫૨)

(૧૧૩) અસળં પાળગં વા વિ, સ્વાઈમં સાઈમં તહા ।

જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, સમણટ્ટા પગડં ઈમં ॥૧-૫૩॥

(૧૧૪) તં ભવે ભત્તપાળં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆઈક્ખે, ન મે કપ્પઈ તારિસં ॥૧-૫૪॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે. માત્ર સમણટ્ટા=શ્રમણોને માટે

(દોષો પણ ઉપર પ્રમાણે) (૧-૫૩-૫૪)

[શાસ્ત્રોમાં શ્રમણો પાંચ ઠહ્યા છે. ૧-નિર્ઘન્ય, ૨-શાક્યમતવાળા, ૩-તાપસો, ૪-ગૈરિક (રાતાં વસ્ત્રવાળા) અને ૫-આશ્રવકમતાનુયાયી. એ કોષ્ટને માટે કરેલું હોય તે શ્રમણોને માટે કરેલું સમજવું.]

(૧૧૫) ઉદ્દેસિયં કીઅગહં, પૂઙ્કમ્મં ચ આહહં ।

અજ્ઞોઅરપામિચં, મીસજાયં વિ વજ્જણ ॥૧-૫૫॥

ઉદ્દેસિયં=ઓદેશિક, કીઅગહં=ખરીદેલું, પૂઙ્કમ્મં=દોષિત

વસ્તુના અંશવાળું, આહહં=સામે લાવેલું, અજ્ઞોઅર=અધ્ય-
વપૂરક-પાછળથી અધિક નાખીને તૈયાર કરેલું, પામિચ્ચં=
ઉછીનું લાવેલું અને મીસજાયં=(પ્રથમથી અધિક નાખીને)
લેણું બનાવેલું, એ પ્રત્યેક સાધુને માટે કરેલું વજ્જણ=
વર્ણવું. (આ સોળ ઉદ્દગમ દોષો પૈકીના દોષો કહ્યા.) (૧-૫૫)

[આ દરેક દોષોનું વિશેષ વર્ણન ધર્મસંગ્રહ ભાષાન્તર લાગ
ખીજના પૃ. ૧૦૮ થી જોઈ લેવું. વિસ્તારના સથે અહીં લખ્યું નથી.]

(૧૧૬) ઉગ્ગમં સે અ પુચ્છિજ્જા, કસ્સટ્ટા કેણ વા કહં ।

સુચા નિસ્સંકિયં સુદ્ધં, પહિગાહિજ્જ સંજણ ॥૧-૫૬॥

પૂર્વે શકિત લેવાનો નિષેધ કર્યો તેમાં વિશેષ કહે
છે કે-સે=તે દાત્રીને (આહારાદિની) ઉગ્ગમં=ઉત્પત્તિને પૂછે
કે કસ્સટ્ટા=કોને અર્થે કેણ વ=અથવા કોણે કહં=તૈયાર
કરેલું છે ? સુચા=તેનો ઉત્તર સાંભળીને જાણે કે શંકા
વિનાનું શુદ્ધ છે, તો સંયત-સાધુ તેને અહણુ કરે. (૧-૫૬)

[જો કે ગોચરી ગએલા સાધુને ઉત્સર્ગથી ગૃહસ્થાદિની સાથે
વાતો કે ઉપદેશ કરવાનો નિષેધ છે, તો પણ આહારશુદ્ધિ માટે
જરૂરી ખોલવા-પૂછવામાં દોષ નથી.]

(૧૧૭) અસળં પાણગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તદ્વા ।

પુષ્કેસુ હુજ્જ ઝમ્મીસં, ઘીણસુ હરિણસુ વા ॥૧-૫૭॥

(૧૧૮) તં ઢવે ઢત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆહ્કુલ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૫૮॥

અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ પૈકી કોઈ પણ દેવાની વસ્તુ બાઈ-બુઈ આદિ કોઈ સચિત્તપુષ્પોની સાથે, ધાન્યના કણીઆ વગેરે ધીઝેની સાથે, કે કોઈ પણ લીલી વનસ્પતિ સાથે ઝમ્મીસં=મિશ્ર થએલી (લણેલી) હોય, (૧-૫૭) તેા તેવું ભક્ત પાન સાધુઓને અકલ્પ્ય થાય, માટે દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (આ એપણાના દશ દોષો પૈકી 'ઉન્મિશ્ર' દોષ કહ્યો.) (૧-૫૮)

(૧૧૯) અસળં પાણગં વા વિ, સ્વાહમં સાહમં તદ્વા ।

ઉદગમ્મિ હુજ્જ નિક્કિલ્લત્તં, ઉત્તિંગ-પણમેસુ વા ॥૧-૫૯॥

(૧૨૦) તં ઢવે ઢત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆહ્કુલ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૧-૬૦॥

અર્થ ઉપર પ્રમાણે, માત્ર ઉદગમ્મિ=સચિત્ત પાણી ઉપર, ઉત્તિંગ=કીડીનાં નગરાં અને પણમેસુ=લીલ-કુગ ઉપર, નિક્કિલ્લત્તં=મૂકેલું, એમ સમજવું. (આ નિક્કિલ્લ દોષ કહ્યો.) (૧-૫૯-૬૦)

[અહીં અનંતર અને પરંપર એમ મૂકવાના બે ભેદો છે. તેમાં પાણીમાં તરતું મૂકેલું માખણુ, ઘી વગેરે અનંતર અને પાણીના ઘડા ઉપર મૂકેલું દહીંનું પાત્ર વગેરે પરંપર નિક્કિલ્લ એ પ્રમાણે કીડીનગર,

लीलङ्ग वगेरेमां पशु समञ्जुं. अेना उपलक्ष्युथी देनार डे देवानी वस्तु पशु पाणी आदिने स्पर्शती हेय ते अकल्प्य ज्ञायुवी.]

(१२१) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।

तेउम्मि हुज्ज निक्खित्तं, तं च संघट्टिआ दए

॥१-६१॥

(१२२) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६२॥

अर्थ उपर प्रमाणे, मात्र तेउम्मि=अग्नि काय उपर अने तं च संघट्टिआ दए=दात्री तेने (अग्निने) संघट्टीने आप्पे तो, अेम अर्थ करवो. (दोषो उपर प्रमाणे) (१-६१-६२)

[अलीं पशु सुल्ली वगेरे उपर भूडेलुं, डे सणगतां हाण्ड, सणगती हूटी सुल्ली, वगेरेने स्पर्शतुं पशु अकल्प्य समञ्जुं. साधुने वडेरावतां सुली उपर भूडेली वस्तु उलराध ज्वाना-लयथी दात्री अग्नि मंढ करवा संघट्ट करे, छत्यादि संघट्टवानां अनेक कारणो ज्ञायुवां.]

(१२३) एवं-उस्सक्किया ओसक्किया,

उज्जालिआ पज्जालिआ निव्वाविआ ।

उस्सिचिया निस्सिचिया,

उव्वत्तिया ओयारिया दए ॥१-६३॥

(१२४) तं भवे भत्तपाणं, तु, संजयाण अकप्पिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६४॥

अे प्रमाणे साधुने निमित्तं दात्री अग्नि मंढ पडवाना लये तेमां उस्सक्किया=भीज्जं काण्डादि नाणीने, ताप अधिक होय तो ओसक्किया=सणगता काष्ठादिने अेथी

लघने, अथवा भूआतो होय तो उज्जालिआ=ओक वार
 (धननाहि नाभीने) सणगावीने, के पज्जालिआ=वारवार
 (धननाहिथी) अणवत्रित करीने, (अथवा वस्तु अणी
 जवाना लये निव्वाविआ=(स्टव के युद्धी वगेरेने) भूआवीने-
 ओलवीने, तथा अधिक (उभराय तेम होवाथी, के दान
 देवा माटे, युद्धी उपरनी वस्तुमांथी) उरिसंचिया=थोडुं काढी
 लघने, के उभरावाना लये अग्निमां, उपर भूकेली वस्तुमां
 के हाथमां लीघेदी वस्तुमां, युद्धी उपरनुं के भीणुं पाणी
 निरिसंचिआ=सिचन करीने, अथवा युद्धी उपरथी लाजन
 के तेमांथी वस्तु लघने, अथवा अणी जवाना लये के देवा
 माटे उपरनी वस्तु नीचे उतारीने, ओम कोर प्रकारे
 अग्निने स्पर्शीने के विराधीने दण=आये, (१-६३) तो
 ते लकत-पान संयतोने अकल्प्य अथाय, माटे दात्रीने
 प्रतिषेध करे के मारे तेवुं कल्पतुं नथी. (१-६४)

(१२५) हुज्ज कट्टं सिलं वा वि, इट्टालं वा वि एगया ।

ठविअं संकमट्टाए, तं च होज्ज चलाचलं ॥१-६५॥

(१२६) न तेण भिवखू गच्छिज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो ।

गंभीरं झूसिरं चैव, सच्चिदिअसमाहिए ॥१-६६॥

गृहस्थे वर्षाऋतु आहि एगया=कोर ओक काणे (घर
 के आंगणामां भाई-भाडा-टेकरा उपर) संकमट्टाए=आलवा
 भाटे कट्टं=काष्ठ (पाटीउं वगेरे) के सिलं=शिला (पत्थर
 वगेरे), इट्टालं वा=अथवा धंट (धटाणे। वगेरे) ठविअं
 हुज्ज=भूकेथुं होय, तं च=अने तो चलाचलं=अस्थिर

-હાલતું ચાલતું હોય તે (૧-૬૫) તેજ=તે માર્ગે (ઉપર પગ મૂકીને) સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં સમાહિષ્=રાગાદિ રહિત એવો સાધુ ન ચાલે, કારણ કે તત્થ=ત્યાં પ્રસાદિ જીવોની વિરાધનારૂપ અસંયમ થવાનો સંભવ દિદ્વો=જ્ઞાની એએ જાણ્યો છે. ચેત્ર=અને એ રીતે ગંમીરં=ઊંડી (પ્રકાશ વિનાની) તથા જ્ઞસિરં=પોલી (અંદરથી ખવાઈ ગયેલી) ભૂમિ ઉપર કે ત્યાં મૂકેલી સ્થિર વસ્તુ ઉપર પણ ન ચાલે, ઉપલક્ષણથી એવા રાજમાર્ગે પણ ન ચાલે. (૧-૬૬)

(૧૨૭) નિસ્સેણિં ફલગં પીઠં, ઉસ્સવિત્તાણમારુઠે ।

મંચં કીલં ચ પાસાયં, સમણઢ્ઢા એવ દાવણ ॥૧-૬૭॥

(૧૨૮) દુરુહમાણી પવઢિજ્જા, હૃત્થં પાયં વ લૂમણ ।

પુઢ્ઢવીજીવે વિ હિંસિજ્જા, જે અ તન્નિસ્સિઆ જગે

॥૧-૬૮॥

સમણઢ્ઢા એવ=સાધુને માર્ગે જ દાવણ=દાન દેનાર નિસ્સેણિં=નિસ્સરણીને, ફલગં=પાટીયાને, પીઠં=પાટલા વગેરેને, મંચં=માંચાને, કે કીલં=(કાષ્ટની વળી વગેરે) ખીલાને ઉસ્સવિત્તા=હું કરીને પાસાયં=પ્રાસાદ(માળ-મેડા વગેરે) ઉપર આરુઠે=ચઢે, તે તે રીતે દેવાતું દાન સાધુને ન કલ્પે. (૧-૬૭) કારણ કે-દુરુહમાણી=દુઃખ પૂર્વક ચઢતી (દાત્રી કે તે નિસ્સરણી આદિ) પવઢિજ્જા=પડે, અથવા હાથ કે પગ વગેરે લૂમણ=ભાગે, તથા પુઢ્ઢવીજીવે=પૃથ્વીકાયાદિ જીવોને જે અ=તથા જે તન્નિસ્સિઆ=ત્યાં નિશ્ચિત (રહેલા) હોય તે જગે પ્રસાદિ પ્રાણીઓને, વિ હિંસિજ્જા=પણ હણે. (૧-૬૮)

(૧૨૯) एआरिसे महादोसे, जाणिऊण महेसिणो ।

तम्हा (हंदि) मालोहडं भिक्खं, न पडिगिण्हंति संजया

॥१-६९॥

તે માટે એવા (ઉપર કહ્યા તેવા તે) મોટા દોષોને બાણીને સંયત મહર્ષિઓ નિશ્ચે મારોહડં=માલાપહૂત દોષચાળી ભિક્ષાને અહણ કરતા નથી. (આ ત્રણ ગાથાઓમાં માલાપહૂતદોષ કહ્યો) (૧-૬૯)

[માલ એટલે માળીયું, તેમાંથી લઈને વહોરાવવું તે 'માલાપહૂત' કહેવાય. તેના ૧-ઉંચા થઈને જાજ્ઞવી-શીંકા વગેરેમાંથી લેવું પડે તે ઊર્ધ્વસ્થિત, ૨-નીચે ભોંયરા વગેરેમાંથી નીચા નમીને લેવું પડે તે અર્ધસ્થિત, ૩-ઉંચા કાકારાદિમાંથી લેતાં પગથી ઊંચા અને મસ્તકથી નીચા થઈને લેવું પડે તે ઉભયસ્થિત, તથા ૪-તિર્ધુ' (ગોખ-લીંત-કળાટ વગેરેમાં) મૂકેલુ ઘતાં લેતાં મુશ્કેલી પડે તેવું તિર્ધુસ્થિત કહેવાય. એ ચારે ભેદો વર્જવા.]

(૧૩૦) कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं च सन्निरं ।

तुंवागं सिंगवेरं च, आमं परिवज्जए ॥१-७०॥

કંદં=(સૂરણાદિ સર્વ) કંદો, મૂલં=(સર્વ) મૂળિયાં, પલંબં=તાડનું ફળ (વગેરે), આમં છિન્નં ચ સન્નિરં=કાચું કે કાપેલું પત્રશાક (ભાજી), તુંવાગં=તુંબુડું (કે અન્ય મતે લીલી તુલસી) સિંગવેરં=લીલું આદુ, એ દરેક આમગં=કાચાં-સચિત્ત (તથા મિશ્રને પણ) વર્જવાં. (આ અપરિણત દોષ કહ્યો.) (૧-૭૦)

[કંદ-મૂલ વગેરે અનંતકાયિક હોવાથી, ભાજી વગેરે સચિત્ત હોવાથી અને તેમાં તસજીવોની પણ સંભાવના હોવાથી નિષેધ કર્યો છે.]

(१३१) तहेव सत्तुचुन्नाइं, कोलचुन्नाइं आवणे ।

सक्कुलिं फाणिअं पूअं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-७१॥

(१३२) विक्रायमाणं पसढं, रणण परिफासिअं ।

दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७२॥

ते ७ रीते आवणे=रस्ताभां हुकाने सत्तुचुन्नाइं= शेकेले। धडं-यणाने। लेट (साथवे), कोलचुन्नाइं=ओरनुं यूरु (ओरकूटे) सक्कुलिं=तलसांकणी, फाणिअं=ढीले। (प्रवाही) गोण वगेरे, पूअं=पूरीओ, तहाविहं वा अन्नं= अथवा तेवुं थिणुं (हरकोर्ध मिथान्न-लाडु वगेरे) (१-७१) विक्रायमाणं=(रस्ताभां-हुकानेभां) वेयानुं, पसढं= धणुा द्विवस प्रगट (ढांक्या विना) राओलुं अने तेथी रणण परिफासिअं=मार्गनी रणथी रूपशित थओलुं (सथित रणवाणुं) ओलुं दान देनारीने प्रतिषेध करे, के मारे तेवुं कल्पतुं नथी. (१-७२)

[तैयार क्थाने धणुा द्विवसे थवाथी वणुादि षडलातां अलक्ष्य थयुं डेय, धत्यादि विविध दोषाने। संभव यथाभति विचारवे।]

(१३३) बहुअट्टिअं पुगलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।

अत्थियं तिंदुयं विह्लं, उच्छुखंडं व सिबलिं ॥१-७३॥

(१३४) अप्पे सिया भोयणजाए, बहुउज्झियधम्मिए ।

दिंतिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७४॥

बहुअट्टिअं=धणुा इणीयावाणुं (सीताइणादि) पुगलं= पुद्गल (इण), अथवा अणिमिसं=ओे नामनुं इण, अथवा

વહુકંટયં=ઘણા કાંટાવાળું ફળ, અસ્થિયં=અસ્થિકવૃક્ષનું
 (અગથીયાનું) ફળ, તિદુચં=તિદુકવૃક્ષનું ફળ, ચિહ્નં=
 બીજીનું ફળ, ઉચ્છુચ્ચંડં=શેરડીના કકડા, સિંચલિં=
 શાકમલી (વાલ વગેરેની) ફળીઓ, વગરે અચિત્ત હોય તો
 પણ (૧-૭૩) અપ્પે=અદ્ય મોઝણજાણ=ખાવાનું અને વહુ=
 ઘણું જિજ્ઞાસ્યવર્મિણ=છોડી દેવા (પરડવવા) યોગ્ય સિયા=
 હોય, તેવું દેનારી બાઈને પ્રતિષેધ કરે, કે મારે એવું
 કલ્પતું નથી. (૧-૭૪)

[જો કે પુદ્ગલનો માંસ અને અનિમિષનો માણસ એવો
 અર્થ થાય છે, છતાં સૂક્ષ્મજીવની પણ વિરાધના સર્વથા તજેલી હોવાથી
 લેતાં મૂકતાં-હાલતાં-ચાલતાં, કે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં જેઓ કોઈ જીવની
 મનથી પણ હિંસા ઈચ્છતા નથી, તેવા સાધુઓ પંચેન્દ્રિય જીવોના
 ઘાત વિના જેનો સંભવ નથી જ, તેવું માંસ કે જીવતું માંસ લેવા
 ઇચ્છે, એવી કલ્પના કરવી તે પણ ખુદિની એક ભારે હાંસી છે-વિડંબના
 છે. હજારો વર્ષોથી નિષ્પક્ષ અને સમર્થજ્ઞાની ગ્રન્થકારો જે શબ્દોનો
 અર્થ તે તે વનસ્પતિનાં ફળરૂપે કરે છે, તેનો વિરુદ્ધ અર્થ કરવો તે
 માધ્યસ્થ નહિ પણ પરમતઅસહિષ્ણુતાનું કે જડખુદિનું પરિણામ
 ગણાય. જેમ મનુષ્યનાં હાડકાંને અસ્થિક અને શરીરને પુદ્ગલ કહેવાય છે,
 તેમ વનસ્પતિના ફળીયાને અસ્થિક અને તેના શરીરરૂપ ફળને પુદ્ગલ
 કહેવાય, એ સાદી સમજમાં આવે તેવી વાત છે. વળી પરડવવા
 જેટલી ‘અદ્ય પણ હિંસા ન કરવી’ તેવું જણાવનારી આ જ
 ગાથાના શબ્દોનો હિંસાજન્ય માંસ અને મત્સ્ય વગેરે અર્થ કરવો તે
 કેમ ઘટી શકે? આવી કલ્પના વસ્તુતઃ ધર્મ, ધર્મી, કે જ્ઞાનીઓ
 પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ ઓછો હોવાથી તેઓના અછતા દોષોનું ઉદ્ભાવન
 કરવારૂપ છે, પોતે દોષો સેવીને નિર્દોષમાં ખપવાનો એક ક્ષુદ્ર પ્રયાસ
 છે. કોઈપણ શાસ્ત્રનો અર્થ કેવળ શબ્દને અનુસરીને કરવાથી સાચો ધર્મ

शके नहि. पणु 'सिद्धस्य गतिश्चिन्तनीया' अन्त्याये अन्त्यकारणे
आशय सिद्ध थाय तेम वाक्य, प्रष्टरणु अने समग्रशास्त्रने संमत
तात्पर्यार्थने सत्य मानवे। ज्ञेयमे.]

अर्ही सुधी अशनने विधि कहीने हवे पाणीने विधि कहे छे.

(१३५) तहेचुच्चावयं पाणं, अदुवा वारधोवणं ।

संसेइमं चाउलोदगं, अहुणाघोअं विवज्जए ॥१-७५॥

(१३६) जं जाणिज्ज चिरा धोयं, मईए दंसणेण वा ।

पडिपुच्छिज्जण सुच्चा वा, जं च निस्संक्रियं भवे ॥१-७६॥

(१३७) अजीवं परिणयं नच्चा, पडिगाहिज्ज संजए ।

अह संक्रियं भविज्जा, आसाइत्ता णं रोअए ॥१-७७॥

(१३८) थोवमासायणट्टाए, हत्थगंमि दलाहि मे ।

मा मे अच्चंचिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ॥१-७८॥

(१३९) तं च अच्चंचिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कण्पइ तारिसं ॥१-७९॥

(जे रीते उपर अशन भाटे कहुं) तहेव=ते रीते
उच्चावयं=(जेना वणीदि उत्तम डोय ते द्राक्षा वगेरेनुं श्रेष्ठ)
उच्च अने (कांण वगेरेनुं के वासी-दुर्गन्धवाणु) अश्रेष्ठ
पाणं=पाणी, अदुवा=अथवा वारधोवणं=गोणना भाट-
लादिनुं धोवणु, संसेइमं=दोहथी अरडाओला हाथ के
पानादिनुं धोवणु, तथा चाउलोदगं=काया ओपानुं
धोवणु, अे हरेक अहुणाघोअं=तत्काण धोओलां, (मिश्र
डोय, भाटे) विवज्जए=वर्जवां. (१-७५)

(વારંવાર વહોરવાથી થએલા અનુલવરૂપ)મઈણ=બુદ્ધિ વડે અથવા દંસળેન=(વણીદિ) જોવા વડે, પહિપુચ્છિઝન= પૂછીને, કે ખીબ દ્વારા સુચા=સાંભળીને જં=જેને જાણિજ્ઞા=ભણી શકે કે ચિરાધોઅં=ઘણા સમય પૂર્વે ધોએલું છે, તેને (તથા ધોયા પછી નીતરેલું વગેરે જોધને નિશ્ચયથી) જં નિસંકિયં=જે શંકા વિનાનું હોય, તેને (૧-૭૬)

તથા જે ત્રણ ઉકાળા પૂર્વક ઉકાળેલું હોવાથી અજી- વં=જીવરહિત પરિણયં=પ્રાસુક (તથા બુદ્ધિ આદિથી મીઠું, સહ્યા વિનાનું, આરોગ્યજનક વગેરે સમગ્ર, તેને તેવું) નચા= ભણીને સંયત એવો સાધુ અહણ કરે અહ=જો (દુર્ગન્ધી કે ખારું ખાટું રોગજનક હશે, એમ) સંકિઅં=શંકાવાળું મવિજ્ઞા=થાય (દેખાય) તો ણં=તેને આસાહતા=ચાખીને રોઅણ=પસંદ કરે-નિણુવ કરે. (૧-૭૭)

તે માટે દાત્રીને કહે કે આસાચળટ્ટાણ=ચાખવા માટે થોવં=થોડું, મે હર્થમિ=મારા હાથમાં દલાહિ=આપ, અચ્ચંવિલં=અતિખાટું કે પૂઅં=દુર્ગન્ધવાળું મે તળ્હં વિગિત્તણ=મારી તૃષા શમાવવા માટે નાલં=સમર્થ ન હોય, મા=(એવું અનુપયોગી મારે) મારે જરૂરી નથી. (ચાખ્યા પછી શરીર-સંયમને યોગ્ય-ઉપયોગી હોય તો અહણ કરી શકાય, અન્યથા નિષેધ કરાય.) (૧-૭૮)

છતાં દાત્રી અતિખાટું, દુર્ગન્ધવાળું, તૃષા શમાવી ન શકે તેવું પાણી આપે તો તેને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું કલપતું નથી. (૧-૭૯)

[જો કે સાધુને વિવિધ અચિત્ત પાણી લેવાનું શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે, તો પણ લેનાર-આપનારના ભાવધર્મની રક્ષાના ધ્યેયથી કે અન્ય કારણોથી આ વિધિ વૃદ્ધપરંપરાથી બંધ થએલો દેખાય છે. વર્તમાનમાં તે ક્રેવળ ત્રણ ઉકાળા આવે તે રીતે ખર્ણુ ઉકાળેલું શુદ્ધપાણી લેવાય છે. ગોળ-સાકરાદિનાં ધોવણુ, દ્રાક્ષાદિનું કે ફળોનું પાણી તૈયાર કરવાથી અથવા લેવામાં લોહપતા થવાથી આધાકર્મ આદિ દોષોનો સંભવ છે તેમ ઉકાળેલા પાણીમાં પણ બહુધા આધાકર્મ વગેરે દોષો લાગે છે, તો પણ ઉકાળેલું પાણી લેવામાં રસલોહપતાથી બચવારૂપ ભાવધર્મની રક્ષા શક્ય છે. હા, જોઈતા પ્રમાણમાં મળવાથી તેની વપરાશ વધે તે હિતકર નથી, માટે આત્માર્થી સાધુએ વિવેક કરવો આવશ્યક છે. ગૃહસ્થ-જીવનમાં ધનની મુખ્યતા હોવાથી જેમાં ધનખર્ચ ન થાય કે ઓછો થાય તે વસ્તુના દાનની ગૃહસ્થ કદાચ બહુ કિંમત ન કરી શકે, પણ સાધુજીવનમાં ધર્મની મુખ્યતા હોવાથી સંયમધર્મ હણાય તેવી વસ્તુ બહુમૂલ્યવાળી હોય તો પણ કિંમત વિનાની અને સંયમમાં ઉપકારી અલ્પ-મૂલ્યવાળી હોય તો પણ બહુ કિંમતવાળી માનવી જોઈએ. અર્થાત્ સાધુને ઘી કે પાણી નિર્દોષ હોય તો બંને સમાન ઉપકારક છે. દોષિત આહારની જેમ દોષિત પાણી પણ સંયમને હાનિ કરે જ છે, છતાં અનિવાર્ય હોવાથી દોષિત લેવું પડે, ત્યારે તો તેની વપરાશ બંને તેટલી ઓછી કરવી જોઈએ. પૂર્વાકાળના મહર્ષિઓ અલ્પજરૂરીઆતવાળા હોવાથી ફળાદિનાં કે ધોવણુ આદિનાં અલ્પ પ્રમાણમાં મળતાં પાણીને ઘેરઘેરથી મેળવી નિર્વાક કરતા અને એથી સંયમની પણ નિર્મળતા રહેતી. એ વિધિ નષ્ટ થતાં ઉકાળેલું પાણી વધુ પ્રમાણમાં મળવાથી જરૂરીઆત પણ વધતી ગઈ, પ્રાયઃ દોષિત હોવાથી સંયમ મલિન થવા લાગ્યું અને આશીર્વાદરૂપ સાધુજીવન ગૃહસ્થોને પણ ભારરૂપ બનતું ગયું. એમ લાલને બદલે હાનિ થવાના પ્રસંગને વિચારીને સંયમના ખપી આત્માએ એનો વિવેક કરવો ઘટે. ઘી હોય કે પાણી હોય, તેનું એક બિન્દુ પણ નિરર્થક વાપરવામાં કે પરઠવવામાં સમાન દોષ છે. એ વચન

પુનઃ પુનઃ યાદ કરીને આત્માર્થીએ સંવમ જેમ નિર્મળ અને પ્રભાવક અને તેમ વર્તવું હિતાવહ છે.]

(૧૪૦) તં ચ હુજ્જ અકામેણં, વિમણેણ પઢિચ્છિઅં ।

તં અપ્પણા ન પિવે, નો વિ અન્નસ્સ દાવણ ॥૧-૮૦॥

(૧૪૧) એગંતમવકમિત્તા, અચિત્તં પઢિલેહિઆ ।

જયં પરિટ્ઠવિજ્જા, પરિટ્ઠપ્પ પઢિક્કમે ॥૧-૮૧॥

(નિષેધવા છતાં દાતારે આગ્રહ કરીને વહોરાવવાથી અકામેણં=ઇચ્છા વિના કે વિમણેણ=એ-ચિત્તથી (અતુ-પયોગથી) તં ચ=તેવું (ખાટું કે દુર્ગન્ધી, વગેરે અયોગ્ય) પાણી પઢિચ્છિઅં=લીધું હોય, તો તે અપ્પણા=પેાતે ન પીવે અને ખીજને પણ ન આપે. (૧-૮૦) કિન્તુ એગંતં=એકાન્તે અવકમિત્તા=જ્યદને અચિત્તં=અચિત્ત (નિર્જવ-યોગ્ય) ભૂમિને પઢિલેહિઆ=ચક્ષુથી નેદ-પ્રમાણને જયં=જ્યણા પૂર્વકે પરઠવે, પરઠવીને વસતિમાં આવી પઢિક્કમે=(ઈર્ષ્યાપથિકી) પ્રતિક્રમે. (૧-૮૧)

[કોઈવાર ગૃહસ્થની દાક્ષિણ્યતાથી કે તેની ભાવનાની રક્ષા માટે ગીતાર્થ સાધુ ઇચ્છા વિના પણ લે, કારણ કે ગોચરીએ ગએલા ગીતાર્થને સ્વાદાદદષ્ટિએ લાભ હાનિનો વિચાર કરી વર્તવાનો અધિકાર છે. એમ છતાં 'સર્વત્ર સંવમની અને સંવમમાં અપવાદ સેવીને પણ આત્માની રક્ષા કરવી' એમ કહેલું હોવાથી અયોગ્ય વસ્તુને વાપરે કે વપરાવે નહિ, આથી રત્નાધિકે પણ અયોગ્ય વસ્તુ લધુ સાધુને પણ આપવી નહિ, એમ જણાવ્યું. બહારથી આવીને ઈર્ષ્યા પ્રતિક્રમણ કરવાનું વિધાન સામાન્ય હોવા છતાં અહીં પુનઃ કહ્યું, તે વસતિમાં પરઠવે તો પણ પરઠવ્યા પછી ઈર્ષ્યા પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું નેદઈએ, એમ જણાવવા માટે સમજવું.]

હવે કારણે વસતિ બહાર ભોજન કરવાનો વિધિ કહે છે

(૧૪૨) સિઆ અ ગોઅરમ્ગઓ, ઇચ્છિજ્જા પરિમુત્તઅં ।

કુટ્ટમં મિત્તિમૂલં વા, પહિલેહિત્તાણ ફાસુઅં ॥૧-૮૨

(૧૪૩) અણુન્નવિત્તુ મેહાવી, પહિચ્છન્નમિ સંવુદે ।

હત્થમં સંપમજ્જિત્તા, તત્થ મુંજિજ્જ સંજણ ॥૧-૮૩

સિઆ=કદાચિત્ (તપસ્વી હોય, બીજે ગામ દૂર ગયો હોય, કે શ્રમિત અથવા તૃષાતુર થયો હોય, તેથી) ગોઅરમ્ગઓ=ગોઅરી ગએલો મુનિ ત્યાં જ પરિમુત્તઅં=ભોજન કરવા ઈચ્છે, ત્યારે ફાસુઅં=તસ-બીજ વગેરે જોવાથી રહિત કુટ્ટમં=શૂન્ય ઘર-મઠ વગેરેને, કે તેણે સ્થળ ન મળે તો મિત્તિમૂલં=કોઈની ભીંતના મૂળને (પાછળના દેશભાગને) પહિલેહિત્તા=નેત્રોથી બ્લેક-પ્રમાણને (૧-૮૨) મેહાવી=બુદ્ધિમાન સાધુ અણુન્નવિત્તુ=વિશ્રામ કરવાના બહાને તેના સ્વામિની) અનુમતિ મેળવીને (કોઈ ત્યાં ન દેખે એવી વ્યવસ્થા કરીને) પહિચ્છન્નમિ=ઉપર ઢાંકેલા (છાપરાદિવાળા તે સ્થાને) સંવુદે=સંવૃત થઈને (ઉપયોગ પૂર્વક) ઈયાં પ્રતિક્રમણ કરીને હત્થમં=(ઉપલક્ષણથી) હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા લઈને સંપમજ્જિત્તા=વિધિપૂર્વક કાયાને પ્રમાણને, સંજણ=સમાધિયુત સાધુ (રાગ-દ્વેષ વિના) મુંજિજ્જ=આહાર-પાણી આદિ વાપરે. (૧-૮૩)

[કોઈ તપસ્વીને, વિશિષ્ટ નિર્જરા માટે અભિગ્રહ ધારીને અથવા કોઈ સામાન્ય સાધુને પણ ધારવા કરતાં દૂર અન્ય ગામમાં જવું

પડે, ઈત્યાદિ કારણે આવેા પ્રસંગ સંભવિત છે. તથા ભોજન કરતાં કે ગોચરી આલોચતાં પહેલાં મસ્તક વગેરેનું પ્રમાર્જન કરવું જોઈએ.]

(૧૪૪) તથ સે ઘુંજમાણસ્સ, અટ્ટિઅં કંટઓ સિઆ ।

તળકટ્ટસકરં વા વિ, અન્નં વા વિ તહાવિહં ॥૧-૮૪॥

(૧૪૫) તં ઉક્કિલ્લવિત્તુ ન નિક્કિલ્લવે, આસણ ન છહુણ ।

હસ્થેણ તં મહેઝ્ઞ, ઇગંતમવકકમે ॥૧-૮૫॥

(૧૪૬) ઇગંતમવકકમિત્તા, અચિત્તં પહિલેહિઆ ।

જયં પરિટ્ટવિજ્જા, પરિટ્ટપ્પ પહિકકમે ॥૧-૮૬॥

ત્યાં ભોજન કરતાં સે=તે સાધુને ભોજનમાં ગૃહસ્થા-
દિના પ્રમાદ વગેરેથી કોઈ અટ્ટિઅં=ઠપીઓ, કાંટો, ઘાસ-
તણખતું, લાકડું, સકરં=કાંકરો, કે તથાવિધ (તેવું)
ખીજું પણ કંઈ આગ્યું સિઆ=હોય, (૧-૮૪) તેને
ઉક્કિલ્લવિત્તુ=હાથથી ઉંચકીને ન નિક્કિલ્લવે=ફેંકે નહિ, તથા
આસણ=મોઢેથી ન છહુણ=ફેંકે (થૂંકે) નહિ, કિન્તુ તેને
હાથ વડે ગ્રહણ કરીને એકાન્તમાં અવકકમે=જાય. (૧-૮૫)
'એકાન્તે જઈને' વગેરે ૮૬ મી ગાથાનો અર્થ ૮૧ મી
ગાથા પ્રમાણે. (૮૬)

[જ્યાં ત્યાં ફેંકવાથી કે થૂંકવા વગેરેથી ગૃહસ્થને અપ્રીતિ,
પારિષ્કાપનિકાસમિતિનો ભંગ, અસભ્ય વર્તનથી સંયમની લઘુતા,
તથા શાસનની અપભ્રાજના, વગેરે અનેક દોષો સમજવા.]

હવે વસતિમાં ભોજન કરવાનો વિધિ કહે છે—

(૧૪૭) સિયા ય મિક્કલ્લુ ઇચ્છિજ્જા, સિજ્જમાગમ્મ મુત્તઅં ।

સપિંડપાયમાગમ્મ, ઉંદુઅં પહિલેહિઆ ॥૧-૮૭॥

(૧૪૮) વિળણ પવિસિત્તા, સગાસે ગુરુગો મુળી ।

इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिकमे ॥१-८८॥

સિઆ=કેદાચિત્ (ખહાર લોજનનું કારણ ન હોવાથી) લિહુ (સાધુ) સિજ્જ=ઉપાશ્રયે આગમ્મ=આવીને લોજન કરવા ઈચ્છે, ત્યારે સપિંડપાય=આહારપાણી સહિત, આગમ્મ=(ઉપાશ્રયના દ્વાર પાસે)આવીને, ઉપાશ્રયની ખહાર હેંડુઅં=સ્થંડિલને (શુદ્ધ નિર્ભવ ભૂમિને)પહિલેહિઆ=જોઈને પ્રમાણે, (ત્યાં ઉભા રહીને આહારની શુદ્ધિ કરે, અર્થાત્ કોઈ જીવ, સચિત્ત, કે કાંટો, કાંકરો, તૃણ, વગેરે આબ્યું હોય તેા ત્યાં પરઠવી દે.) (૧-૮૭) પછી વિનયથી (ત્રણ નિસીહિ પૂર્વક 'નમો સ્વમાસમણાણં' ઇત્યાદિ બોલતો વસતિમાં પ્રવેશ કરીને ગુરુની સગાસે=પાસે (સમક્ષ) આવેલા તે મુનિ इरियावहियमायाय='इच्छामि पडिकमिउ०' इरियावहियाए०' ઇત્યાદિ પાઠ બોલીને પહિકમે=ધરિ० પહિક્કમે અને તે કાયેત્સર્ગમાં જવા-આવવા ઉપરાંત ગોચરી લેતાં લાગેલા દોષોત્તું પણ ચિતન-સ્મરણ કરે. (૧-૮૮)

(૧૪૯) आभोइत्ता णं नीसेसं, अइआरं जहकमं ।

गमणागमणे चैव, भत्ते पाणे व संजए ॥१-८९॥

(૧૫૦) उज्जुप्पन्नो अणुव्विग्गो, अब्बक्खित्तेण चेअसा ।

आलोए गुरुसगासे, जं जहागहिअं भवे ॥१-९०॥

ગમણા૦=(કાયેત્સર્ગ કરતાં) જતાં-આવતાં તથા આહાર-પાણી લેવા વગેરેમાં લાગેલા નીસેસં=સઘળા અતિચારોને જહકમં=ચથાક્રમે (નીકળ્યો ત્યારથી વસતિમાં

આવતાં સુધી જે જે ક્રમે દોષો લાગ્યા હોય તે ક્રમથી) આમોદ્ધતા=બાણીને (હૃદયમાં ધારણ કરીને) ણં=વાક્યાલંકારે સંજણ=(રાગદ્વેષ રહિત) સાધુ (કાયોત્સર્ગ પારે.) (૧-૮૯) પછી રજ્જુપન્નો=સરળ અને બુદ્ધિમાન ક્ષુધાદિને જીતનાર હોવાથી અણુત્તિવિમ્બો=ઉદ્વેગ વિનાનો, અવ્વક્ષિત્તેણ=અવ્યાક્ષિત્ત ચિત્તે (એકાગ્ર થઈને) જે જે વસ્તુ જે રીતે લીધી મને=હોય તે તે ગુરુની સમક્ષ આલોચે (કહી જણાવે.) (૧-૯૦)

[આ ચાર ગાથાઓમાં ગોચરી લઈને પાછા આવ્યા પછીનો પ્રાચીન વિધિ છે. વર્તમાનમાં એ વિધિ ત્રુટક જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ અજ્ઞાનોની વચ્ચે રહેવાનું હોવાથી અપભ્રાજનાનો સંભવ છે. ગોચરી આલોચવાનો વિધિ સાધુને મમત્વ-લોભપતાદિ ધણા દોષોમાંથી બચાવી લે છે. અનુપયોગથી કે અજ્ઞાનથી દોષિત કે અનુપયોગી આવ્યું હોય તો ગુરુને કહેવાથી સમજવામાં આવે છે. વહોરવામાં કંઈ અનુચિત વર્તન થયું હોય તો સુધરે છે, ઇત્યાદિ અનેક લાભો છે. માત્ર સૂત્રપાઠ બોલીને આલોચવાથી આલોચના યથાર્થ થતી નથી. આલોચનાનો અર્થ ‘કહી જણાવવું’ એવો છે, મારે ક્રમશઃ યાદ કરીને ગુરુને કહેવાથી યથાર્થ આલોચના થાય છે.]

(૧૫૧) ન સમ્મમાલોહં હુજ્જા, પુત્તિવ પચ્છા વ જં કંડં ।

પુણો પડિકમે તસ્સ, વોસટ્ઠો ચિંતણ ઇમં ॥૧-૯૧॥

(૧૫૨) “ અહો ! જિણેહિં અસાવજ્જા, વિત્તી સાહૂણ દેસિઆ ।

મુક્કવસાહૂણહેઉસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ॥” ॥૧-૯૨॥

વિશિષ્ટ જ્ઞાનના અભાવે સૂક્ષ્મ અતિચારો નહિ સમજવાથી સમ્મં ન આલોહં સમ્યગ્ ન આલોચ્યું હુજ્જા=હોય, અથવા જે પુત્તિવ પચ્છા=પછીનું પહેલાં અને

પહેલાંનું પછી (કે પૂર્વ-પશ્ચાત્કર્મ દોષવાળું અથવા પૂર્વ-
પશ્ચાત્ સંસ્તવદોષવાળું) કહું=કર્તુ' હોય, તત્સ=તેને 'इच्छामि
पडिक्कमिउं' ગોઅરચરિઆં=ઇત્યાદિ પાઠથી પુણો પડિક્કમે=
પુનઃ પ્રતિક્રમે વોસદ્ઠો=કાયોત્સર્ગમાં રહેલો આ
પ્રમાણે ચિંતવે-(૧-૯૧) અહો=આનંદ સાથે આશ્ચર્ય
(પામતો એમ વિચારે કે) મોક્ષની (સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-
ચારિત્રની) સાધનામાં હેતુભૂત એવા સાધુના શરીરની ધારણા=
(નિર્દોષ) રક્ષા માટે શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ અસાવજ્ઞા=
પાપરહિત વિત્તી=આજીવિકા દેસિઆ=કહી છે. (૧-૯૨)

[આ એક ઉત્તમ ચિંતન છે, તેમાં શ્રીજિનેશ્વરદેવનો ઉપકાર,
સાધુનું કર્તવ્ય, ભોજન લેવાનો ઉદ્દેશ, દોષ ટાળવાની પ્રેરણા અને
શરીરરક્ષાની આવશ્યકતા, વગેરે વિવિધ સૂચનો છે. એમાં ભોજનની
લોહુપતા અને શરીરની મમતા ટળે, આરાધનામાં અપ્રમત્તતા, નિર્દોષ
આહાર મેળવવાની વૃત્તિ અને પરમોપકારી શ્રીતીર્થ કરદેવો પ્રત્યે
કૃતજાભાવ પ્રગટે તેવું એક અમૃત છે. આ ચિંતન યથાર્થ બનતાં
સાધુજીવન દોષ રહિત બની જાય છે. વસ્તુતઃ જોયરીની આલોચના
એક શુભભાવથી ભરપૂર સુંદર આત્મોપકારક અનુબંધન છે.]

(૧૫૩) णमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं ।

सज्झायं पट्टवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥१-९३॥

‘नमो अरिहंताणं’ કહેવા પૂર્વક કાયોત્સર્ગ પારીને,
ઉપર જિણસંથવં=અતુર્વિંશતિસ્તવને (લોગસ્સને) કહીને,
સજ્ઞાયં પટ્ટવિત્તા=સજ્ઞાય પઠાવીને (જે ભોજન માંડલીમાં
કરવાનું હોય તેા બીજા સાધુઓ આવે ત્યાં સુધી માંડલીમાં
એસીને સ્વાધ્યાય કરે અને (તપસ્વી આદિ) એકલલોહ

હોય તો તે) મુળી=સાધુ ક્ષણવાર વિશ્રાન્તિ કરે. (૧-૯૩)

[અહીં સંજ્ઞા પઠાવવાનું કહ્યું, તેથી 'પચ્ચક્ષ્ણાણુ પારતાં સંજ્ઞાય કરવી' એ માટે સંભવે છે. વર્તમાનમાં ભોજન પૂર્વે સંજ્ઞાય પઠાવવાનો ખીન્ને વિધિ જોવામાં આવતો નથી. વળી ખીમાર, તપસ્વી, ક્ષુધાળુ, ખાળ વગેરે સાધુઓને ગુરુની આજ્ઞાથી એકાકી ભોજન કરવાનો વિધિ પણ છે. શેષ સાધુઓ સમગ્ર સાધુમંડલની સાથે જ ભોજન કરે એ વિધિને ભોજનમંડલી કહેલી છે.]

(૧૫૪) વીસમંતો ઇમં ચિંતે, હિયમદ્દં લાભમદ્વિઓ ।

જહ મે અણુગહં કુજ્જા, સાહૂ હુજ્જામિ તારિઓ

જૈન સાઈટ ॥૧-૯૪॥

વીસમંતો=વિસામે। લેતો। લાભમદ્વિઓ=લાભને।
અર્થે સાધુ ઇમં=આ હિયમદ્દં=હિતકારી અર્થને (લાભને)
ચિંતે=ચિંતવે 'જહ મે=જે મારા ઉપર સાહૂ=સાધુઓ
અનુગ્રહ કરે તે। તારિઓ હુજ્જામિ=(હું સંસાર સમુદ્રથી)
તરેલો થાઉં (તરુ)।' (૧-૯૪)

[સાધુને પણ આ વિધિથી દાનધર્મ સાથે ગુણવાનોની સેવા દ્વારા ગુણોની સેવા થાય, ઉદરભરિતા ટળે, ઔચિત્યધર્મનું પાલન થાય. તથા પરસ્પર મૈત્રી-પ્રીતિ અને વાત્સલ્ય વધે. ગૃહસ્થોની જેમ સ્નાયિક સાધુનો પણ ધર્મ છે કે સૌને સંભાળીને (સંતોષીને) ભોજન કરે.]

(૧૫૫) સાહવો તો ચિઅત્તેણં, નિમંતિજ્જ જહવકમં ।

જહ તત્થ કેહ્ ઇચ્છિજ્જા, તેહિં સદ્ધિં તુ ઘુંજણ ॥૧-૯૫॥

(૧૫૬) અહ કોહ્ ન ઇચ્છિજ્જા, તઓ ઘુંજિજ્જ એક્ક[ગ]ઓ ।

આલોણ માયણે સાહૂ, જયં અપરિસાહિં ॥૧-૯૬॥

પછી ગુરુને વિનંતિ કરે કે—‘હે ભગવંત! આ લોભન-
માંથી ઇચ્છા પ્રમાણે આપ ગ્રહણ કરો.’ જો તેઓ સ્વીકારે
તો અતિસુંદર. ન સ્વીકારે તો ‘બીજાઓને આપો’ એમ
વિનંતિ કરે. એથી તેઓ આપે તો ઘણું સારું, અને ‘તું
આપ’ એમ કહે તો—ત્યારે ચિઅત્તેણં=પ્રશસ્ત મનથી
(પ્રણિધાન પૂર્વક) જહકમંરતનાધિકના ક્રમથી (અન્ય મતે
બાળ, પ્રાધૂર્ણ્યક, વૃદ્ધ, તપસ્વી, વગેરે ક્રમથી) સાધુઓને
નિમંત્રણ કરે—વિનવે, જો તેઓ કોઈ ઇચ્છે તો તેઓની સાથે
(તેઓને આપીને) લોભન કરે. (૧-૯૫) જો કોઈ ન ઇચ્છે
તો સાધુ આલોચ=પ્રકાશવાળા (પહોળા) માયણે=લાભનમાં
(પાત્રમાં) જયં=યતનાથી અપરિસાહિઅં=(હાથ કે મુખમાંથી
એક કણ—ખિંદુ પણ)નીચે ન પડે તેમ એકકબ્રો મુંજિજ્જ=
એકલો લોભન કરે. (૧-૯૬)

[ગુરુને નિમંત્રણ કરવાથી તેઓનો વિનય થાય અને વ્યવસ્થા
જળવાય. સ્વયં ગમે તેને આપવાથી ગુરુ આજ્ઞાનો ભંગ થાય ‘કોને
આપવું યોગ્ય કે અયોગ્ય છે’ વગેરે બાબતોને ગુરુ આપે તે લેવાથી
લોભપતાની પુષ્ટિ ન થાય અને લેનારનો ગુરુ પ્રત્યે પૂન્યભાવ વધે.
ગુરુ આજ્ઞા વિના સ્વયં આપવાથી પરસ્પર અપ્રશસ્ત રાગ વધે.
ગુરુનું બહુમાન ન સચવાય, અનધિકાર ચેષ્ટાનો દોષ લાગે અને
પરિણામે વૈરાગ્યને હાનિ પહોંચે. એથી અસંયમ વધે અને વિરાધક
પરિણામ પ્રગટે. ‘કોને કયારે કેટલું શું આપવું—ન આપવું’
એ જ્ઞાની ગુરુ સમજી શકે, માટે તેઓને પૂછીને જ વર્તવું, એ સાધુનું
કર્તવ્ય છે. જમવાનું લાભન પહોળું હોય તો પડેના કેહિડતા શ્રવે
માખી વગેરેને બચાવી શકાય. ખાતાં નીચે ઢોળવાથી કીડી આદિનો
ઉપદ્રવ થાય, તે ખેંચી બચ તો અવિરતિનું પોષણ થાય અને

છોડાવવા જતાં ભોગાંતરાય કર્મ અંધાય, વગેરે દોષો સમજવા.]

(૧૫૭) તિત્તગં વ કહુઅં વ કસાયં, અંબિલં વ મહુરં લવણં વા ।

एयलद्धमन्नत्थपउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥१-९७॥

તિત્તગં=કહુ, કહુઅં=તિક્કુખું, કસાયં=તુરું, અંબિલં=ખાદુ, મહુરં=મધુર-મીઠું કે લવણં=ખારું. એયલદ્ધં=એવું જે (શાસ્ત્રવિધિથી) મલ્યું હોય તે અન્નત્થપઉત્તં=અન્નપાત્રી પ્રયુક્તાં, અર્થાત્ (ગાડાના ચકમાં ઉજળુની જેમ) મોક્ષતું સાધક છે, એમ સમજીને સંજએ=રાગ-રોષ રહિત સાધુ મહુઘયં વ=મધુ-ઘૂતની જેમ (ઉત્તમ માનીને) મુંજિજ્જ-ભોજન કરે. (૧-૯૭)

[સ્વાદિષ્ટ કે સ્વાદ વિનાનું ભોજન રસનેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સારું નરસું મનાય છે. રસનાનો વિનેતા મુનિ મોક્ષ સાધક દેહને માત્ર ટકાવવાના ધ્યેયથી રાગ-રોષ વિના શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી મળેલું, જે જે નિર્દોષ હલ્ધ્ય અને શરીરને પથ્ય હોય તે સધળું સંયમની અપેક્ષાએ ઉત્તમ સમજીને મોક્ષ ભોજનની જેમ વાપરે અને અવિધિથી લાવેલું, દોષિત અહલ્ધ્ય તથા કુપથ્ય વસ્તુ વણાદિથી શ્રેષ્ઠ હોય તે પણ તજે. અહીં 'મધુઘૂત'માં મધુ શબ્દ સ્વાદની ઉપમા માટે કહેલો છે, માટે મધને લક્ષ્ય નહિ સમજવું.]

(૧૫૮) અરસં વિરસં વા વિ, સુહં વા અસુહં ।

उल्लं वा जइ वा सुक्कं, मंथुकुम्मास भोजणं ॥१-९८॥

(૧૫૯) ઉપ્પન્નં નાહીલિજ્જા, અપ્પં વા વહુ ફાસુઅં ।

मुहालद्धं मुहाजीवी, भुंजिज्जा दोसवज्जिअं ॥१-९९॥

અરસં=(મસાણા કે વધાર વગેરે કર્યા વિનાનું) રસ

રહિત, અથવા વિરસં=વિપરીત રસવાળું (કે અતિપુરાણું)
 સૂઝં=શાક સહિત, અથવા અસૂઝં=શાકરહિત સહં=
 (ઘણા વધારાદિથી યુક્ત) રસદાર, અથવા સુકં=અદ્યશા-
 કવાળું-સુકું (રસરહિત) અર્થાત્ મંથુ=ખેરનું ચૂર્ણ,
 કુમાસ=અડદાદિના ખાકળા (ટોઠા) વગેરે જે જે (૧-૯૮)
 ફાસુઅં=નિર્જીવ સ્વપ્નનં=શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી મેળવેલું હોય
 તેને નાહીલીજ્ઞા=અતિનિંદે નહિ, અર્થાત્ અવં=અતિ-
 અદ્ય છે, વહુ=ઘણું છતાં અસાર (શક્તિ ન આપે તેવું
 છે, વગેરે નિદા કરે નહિ, પણ મૌનપણે, મુખ બગાડ્યા
 વિના, લોકોએ પોતાની દાનરુચિથી જે આપ્યું હોય તેને
 શ્રેષ્ઠ માનતો મુનિ) મુહાલલ્લં=(મંત્ર-તંત્રાદિ પ્રયોગ કર્યા
 વિના) સહજ ભાવે મળેલું દોસવજ્જિઅં=દોષરહિત
 હોય એવા અશનાદિને મુહાજીવી=(કોઈ નિયામણા વિના કેવળ
 સંયમ) મોક્ષની સાધના માટે જીવનારો મુંજિજ્ઞા=
 ભોજન કરે. (૧-૯૯)

[ખેરનું ચૂર્ણ કે ખાકળા જેવી સામાન્ય વસ્તુમાં પણ અસહભાવ
 ન કરતાં, ઘોડું કે ઘણું જે જે નિર્જીવ, શાસ્ત્ર વિધિથી, દોષરહિત, વિના
 બલાતકારે મલ્યું હોય તે સર્વ માક્ષમાર્ગમાં ઉપકારી છે એમ સમજી
 બળ વીર્ય-પુષ્ટિ-શોભા આદિ કોઈ જડલાવની અપેક્ષા વિના માત્ર
 શરીરને ટકાવવાની બુદ્ધિએ લીધેલો આહાર સંયમસાધક બને છે.
 તેથી વિપરીત અતિરાગ-દ્વેષાદિ પૂર્વક લેવાય તો તે ઘણો કે શ્રેષ્ઠ પણ
 આહાર સંયમના પરિણામમાં વૃદ્ધિ કરી શકતો નથી જેમ આહાર
 નિર્દોષ-શુદ્ધ જોઈએ, તેમ ખાનારનું ચિત્ત પણ શાન્ત અને શુદ્ધ
 જોઈએ. ખેરાકનાં પુદ્ગલો શુભાશુભલાવરૂપ જે અસર ઉપજાવે
 છે તેથી કેઈ ગુણી અસર ખાનારના અધ્યવસાયો ઉપજાવે છે. માટે

ઉભયની શુદ્ધિ જ્ઞેષ્યે. ભોજન કરનારની શુભાશુભ વૃત્તિઓ ભોજનથી પોષાય છે. માટે આહાર મેળવવાની જ્ઞેમ વાપરતાં પણ ઉપશમભાવ કેળવવો જ્ઞેષ્યે. એ કારણે જ ત્રાસૈપણાના પાંચ દોષો જુદા કલ્યા છે. મંત્ર તંત્રાદિ પ્રયોગ કે બલાત્કારાદિ કર્યા વિના મેળવેલું પણ જડ લાલસાને પોષવાના ધ્યેય વિના કેવળ ધર્મના સાધનભૂત કાયાને ટકાવવાના ધ્યેયથી વાપરવું જ્ઞેષ્યે]

(૧૬૦) દુલ્લહા ડ મુહાદાઈ, મુહાજીવી વિ દુલ્લહા ।

મુહાદાઈ મુહાજીવી, દો વિ ગચ્છંતિ સુગાઈ—ત્તિ વેમિ

॥૧-૧૦॥

પ્રાયઃ સર્વં ત્ર મુધાદાયી દુર્લભ છે અને મુધાજીવી પણ દુર્લભ છે. મુધાદાયી અને મુધાજીવી બન્ને (પોતપોતાના તે ગુણોથી) સદ્ગતિને પામે છે, એમ હું કહું છું. (૧-૧૦૦) જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

[કોઈપણ બદલાની આશા વિના કેવળ સ્વધર્મ સમજીને આપનારો મુધાદાયી અને પોતાની જાતિ-ગુણ-બુદ્ધિ-જ્ઞાન કે કળા વગેરે સર્વ આલંબનને તજીને દીનતા કે બદલો આપવાની ભાવના વિના કેવળ સ્વગુણોના બળે જીવનારો મુધાજીવી સમજવો. નિષ્કામ વૃત્તિવાળા તે બન્ને પોતાના એ મહાન્ ગુણથી નિર્દોષ જીવન જીવીને સદ્ગતિને પામે છે. મુધાદાયી માટે કહું છે કે-કોઈ વૈષ્ણવે પોતાના ત્યાં એક પરિત્રાજકને સેવાનો કોઈપણ બદલો નહિ આપવાની શરતે ચોમાસું રાખ્યો અને પોતે સ્વધર્મ સમજીને તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એકદા તેનો ઘેરો ચોરો લઇ ગયા, પ્રભાત થઈ જવાથી ચોરોએ તેને આગળ ન લઇ જતાં નદી કાંઠે છોડી દીધો, સવારે પરિત્રાજક સ્નાન માટે નદીએ ગયો, ત્યાં તેણે ઘેરો જોયો, પણ શરત કરેલી હોવાથી વૈષ્ણવને કહી શકાય તેમ ન હોવાથી ‘મારું’ વસ્ત્ર નદી ઉપર રહી ગયું છે’

એમ વૈષ્ણવને કહી વસ્ત્ર લાવવા માણસ મોકલ્યો, તે માણસે ત્યાં ઘોડાને જોયો અને પાછા આવી પોતાના સ્વામીને કહ્યું. એથી વૈષ્ણવે પરિવાજકના ધ્યેયને સમજી લીધું અને કહ્યું કે દાતારને બદલે આપવાની વૃત્તિવાળાને દાન આપવાથી ધર્મ ન થાય માટે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. તાત્પર્ય કે સ્વકર્તવ્ય સમજીને નિષ્કામ વૃત્તિથી દાન કરનારો ગૃહસ્થ મુધાદાયી જાણવો. મુધાજીવી માટે પણ કહ્યું છે કે-એક રાજ્યે ધર્મની પરીક્ષા માટે ધર્મીઓને આમંત્રણ આપ્યું. કાર્પટિક વગેરે વિવિધ લોકો આવ્યા. તેઓને જીવન ઉપાય માટે પૂછતાં એકે કહ્યું હું મુખ્યણે (કથા સાંભળાવવાથી મળતી આજીવિકાથી) જીવું છું, બીજાએ કહ્યું હું પગના બળે (લેખો-પત્રો પહોંચાડીને તેના બદલે મળતી આજીવિકાથી) જીવું છું. ત્રીજાએ કહ્યું હું હાથના બળે (લેખનાદિ હસ્તકળાથી આજીવિકા મેળવીને) જીવું છું. ચોથાએ કહ્યું હું પ્રવ્રજિત હોવાથી લોકોની ભક્તિના બળે જીવું છું, ત્યારે પાંચમા ક્ષુલ્લક સાધુએ કહ્યું હું સંસારથી વિરક્ત થયેલો મુધા (કાષ આશા-આલંબન વિના) જીવું છું. તે સાંભળી રાજ્યે તેના ધર્મને શ્રેષ્ઠ માની સ્વીકાર્યો. અર્થાત્ વૈરાગ્યના બળે જીવનાર મુધાજીવી સમજવો.]

પંચમાઙ્ગયણસ્સ પઢમો ઉદ્દેસો સમ્મત્તો

પાંચમા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો.

પહેલા ઉદ્દેશમાં શેષ રહેલો ભોજનવિધિ બીજામાં કહે છે—

(૧૬૧) પલિગ્મહં સંલિહિતા ણં, લેવમાયાઇ સંજણ.

દુગંધં વા સુગંધં વા, સવ્વં મુંજે ન છઠ્ઠણ ॥૨-૧॥

સંજણ=(રાગ-દ્વેષાદિનો વિગેતા) મુનિ દુર્ગંધવાળું કે સુગંધી સવ્વં=સઘળું લેવમાયાઇ=લેપ સુધી (પાત્રને તર્જની અંગુલીથી) સંલિહિતા=સંલેખન કરીને (ધસીને) ભોજન કરે, લેશ પણ છાંડે નહિ. (૨-૧)

[લેશ પણ નહિ છાંડતાં પૂર્ણ ભોજન કરવાના વિધાનથી અધિક લાવવું નહિ, સંગ્રહ કરવો નહિ, મૂર્છા થાય નહિ, દાનરૂચિની રક્ષા થાય-વધે અને પાત્ર વગેરે સ્વચ્છ રહે, ઈત્યાદિ અનેક લાભ થાય. ૨-૧]

(૧૬૨) સેઝ્જાનિસીહિયાણ, સમાવન્નો અ ગોઅરે ।

અયાવયટ્ટા મુચ્ચા ણં, જડ તેણં ન સંથરે ॥૨-૨॥

(૧૬૩) તઓ કારણમુષ્ણને, ભત્તપાણં ગવેસણ ।

વિહિણા પુવ્વઉત્તેણ, ઇમેણં ઉત્તરેણ ય ॥૨-૩॥

સેઝ્જા=ઉપાશ્રય કે નિસીહિયાણ=સ્વાધ્યાય ભૂમિમાં (તપસ્વી કે ગ્લાન સાધુ) ગોઅરે=આહાર કરવાના સ્થળે અયાવયટ્ટા=(નિર્વાહ ન થાય તેટલું) અપૂર્ણું (ભોજન મલ્યું હોય તેને) મુચ્ચા=વાપરીને (જે તેટલા વડે) ન સંથરે=નિર્વાહ ન કરી શકે (૨-૨) તઓ=તો ('શુધાની વેદના ન સહાય, શાનાભ્યાસાદિ કાર્યો ન થઈ શકે' વગેરે પુષ્ટ

કારણે) પુવ્વજ્જન=પહેલા ઉદ્દેશોમાં કહ્યો તે અને
 રૂમેણં ઉત્તરેણ=આ પછી કહેવાતા વિધિ વડે આહાર
 પાણીની ગવેસણ=(ખીજી વાર) શોધ કરે. (૨-૩)

[મુખ્ય માર્ગે સાધુને એક જ વાર અને કોઈ તપસ્વી-ખીમાર
 વગેરેને નિર્વાહ ન થાય તો પુષ્ટ કારણે ખીજી-ત્રીજીવાર ભોજન વિહિત
 છે. તેનો વિવેક, લોલુપતાનો નાશ, સમયનો ણચાવ, આરોગ્ય અને
 સંયમની શુદ્ધિ વૃદ્ધિ વગેરે વિવિધ લાભો છે. 'સ્વાધ્યાયભૂમિ' એટલે
 ઉપાશ્રય અથવા ખીજે જ્યાં અધ્યયન કરાતું હોય તે સ્થળ. ગોઝરે
 પદનો અર્થ પ્રસંગાનુસાર લખ્યો છે. ટીકામાં છન્નમઠાદૌ કર્થો છે. ૩]

હવે કાળની ચતના કહે છે.

(૧૬૪) કાલેણ નિવચ્ચમે ભિક્ષૂ, કાલેણ ચ પઢિવકમે ।

અકાલં ચ ચિવજ્જિત્તા, કાલે કાલં સમાયરે ॥૨-૪॥

સાધુ યોગ્યકાળે ગોચરી માટે નીકળે, અને
 યોગ્યકાળે પઢિક્કમે=પાછો ફરે. (સ્વાધ્યાયાદિ માટે અકાળ
 માનેલા સંધ્યાદિ) અકાલં=અકાળને વર્ણને યોગ્યકાળે
 કાલં=ભિક્ષાને (ઉપલક્ષણથી જ્ઞાન, ધ્યાન, પ્રતિક્રમણ,
 પ્રતિલેખનાદિ સર્વ કાર્યોને તે તે યોગ્યકાળે) કરે. (૨-૪)

[જે ગામ નગરાદિમાં ગૃહસ્થોને ભોજનનો જે સમય હોય તે ભિક્ષા
 માટે પણ યોગ્યકાળ કહ્યો છે. સ્વાધ્યાયાદિ ન સીદાય તે રીતે પુનઃ
 સ્થાનમાં આવી જવાય તે પાછા ફરવાનો યોગ્યકાળ સમજવો. જે
 જે કાર્ય જે જે કાળે કરણીય હોય તેનો તે કાળ. વિના કારણે
 ગમે ત્યારે મોડું વહેલું કરવું તે અકાળ સમજવો. તે તે કાર્યો કાળે
 કરવાથી પ્રમાદને કારણ મલતું નથી, સવિશેષ આરાધના થઈ શકે
 છે અને અમૂલ્ય સમયનો દુરુપયોગ થતો નથી. માનવ જીવનના સમય

સમયની કિંમત અમૂલ્ય છે. 'ગોચમા ! સમયં મા પમાયણ' । એ પ્રભુ મહાવીર દેવનું વચન એનું સૂચક છે. અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી ન થાય તે આત્મશુદ્ધિ મનુષ્યની ટુંકી જીંદગીની થોડી ક્ષણોમાં થઈ શકે છે. માટે અનંતા જન્મે કરતાં ય મનુષ્યનો ધર્મસામગ્રી યુક્ત એક ભવ અધિક મૂલ્યવાળો છે. ૪]

અકાળે નીકળવાથી ભિક્ષા ન મળતાં કોઈ સાધુ કલેશ કરે, કે દાતારની નિંદા કરે, તેને અન્ય સાધુ કહે છે—

(૧૬૫) અકાલે ચરસિ ભિક્ષુ, કાલં ન પડિલેહસિ ।

અપ્પાણં ચ કિલામેસિ, સંનિવેસં ચ ગરિહસિ ॥૨-૫॥

હે ભિક્ષુક ! તું અકાળે ભિક્ષાર્થે ફરે છે, ભિક્ષા-કાળને ન પડિલેહસિ=વિચારતો નથી, તેથી અપ્પાણં=પોતાને કિલામેસિ=થકવે છે અને સંનિવેસં=ગામને (ગૃહસ્થાને) ગરિહસિ=નિંદે છે. (૨-૫)

[અજ્ઞાન, પ્રમાદ કે સ્વાધ્યાયાદિના લોભથી અકાળે ફરવાનું સંભવિત છે. પણ તેમાં અજ્ઞાન અને પ્રમાદ સ્પષ્ટ અહિતકર છે જ. સ્વાધ્યાયનો પણ લોભ મોહના ઉદયરૂપ હોવાથી શાસ્ત્રાજ્ઞાને ભંગ કરાવે છે. પ્રત્યેક કાર્યો તે તે કાળે કરવાની જિનાજા હોવાથી તે તે કાળે કરાવું ભોજન, ભિક્ષાભ્રમણ કે સ્થંડિલ ગમન, વગેરે સર્વ શરીર-ચિંતાનાં કાર્યો પણ નિર્જરાનાં કારણ છે. ભણવા જેટલું પ્રત્યેક સાધુક્રિયાનું પણ મહત્ત્વ છે, એમ સમજતો મુનિ એક કાર્યના લોભથી અન્ય કાર્યની ઉપેક્ષા કરે નહિ. જ્ઞાનાદિ આરાધનાનો લોભ પણ ખીજ યોગોમાં અનાદર ન પ્રગટાવે તો જ પ્રશસ્ત ગણાય. વસ્તુતઃ જિનાજાને અનુસરવા પૂર્વકનો મન વચન અને કાયાનો વ્યાપાર તે જ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર છે. ૫]

(૧૬૬) સહ કાલે ચરે મિક્ષૂ, કુજ્જા પુરિસકારિઅં ।

અલામ્હુ ત્તિ ન સોહ્જ્જા, તવુ ત્તિ અહિઆસણ ॥૨-૬॥

કાલે=લિક્ષાકાળ સહ=થયે છતે (અથવા ગૃહસ્થો દાન દેવા માટે સાધુની સ્મૃતિ (સ્મરણ) કરે તે સમયે) સાધુ લિક્ષાર્થે ચરે=ફરે, જંઘાળળ હોય ત્યાં સુધી પુરિસ-કારિઅં=પુરુષકાર (પુરુષાર્થ) કરે (પ્રમાદ ન કરે), ફરવા છતાં આહાર અલામ્હુ=ન મળે ત્તિ=તો ' ન મલ્યું ' એવો ન સોહ્જ્જા=શોક ન કરે કિન્તુ તવુ ત્તિ=ઉપવાસ, ઉણાહરતા અદિ 'તપ થશે' એમ વિચારી અહિઆસણ=ક્ષુધાને સહન કરે. (૨-૬)

[શરીરબળને સદુપયોગ થવાથી વીર્યાન્તરાય કર્મ તૂટે છે, પ્રમાદથી જંઘાળ છે, માટે જંઘાળળ હોય ત્યાં સુધી સાધુએ વિહાર, લિક્ષાભ્રમણ આદિ કરવું જોઈએ. આહાર ન મળે તો પણ જિનાજાનું પાલન, વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ, વગેરે લાલ તો થાય જ છે. મુખ્યત્વે કેવળ આહાર માટે નહિ, પણ વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપશમ માટે ગોચરી ફરવાનું હોવાથી શોકનું કોઈ કારણ નથી. સાધુને જિનાજા મુજબ સંયમની પ્રવૃત્તિ નિષ્ફળ થતી નથી. કારણ કે 'અમુક કાર્ય કરવું' એ ધ્યેય ન રાખતાં 'જિનાજાને અનુસરું' એ ધ્યેય રાખવાથી આજ્ઞાપાલનનું મોટું ફળ મળે છે. માટે આહાર ન મળે તો પણ ઢંઢણ મુનિના દષ્ટાન્તે સમાધિ રાખવી. ૬]

હવે ક્ષેત્રની યતના માટે કહે છે—

(૧૬૭) તહેવુચ્ચાવયા પાળા, મત્તઢ્ઢાણ સમાગયા ।

તં ઉજ્જુઅં ન ગચ્છિજ્જા, જયમેવ પરવકમે ॥૨-૭॥

કાળ યતનાદિ કહી તહેવ=તેમ (ક્ષેત્રયતના માટે પણ)
જ્યાં ઉચ્ચાવચા=સારા નરસા (હંસ વગેરે કે કાગડા વગેરે)
પાળા=૭વે ભત્તદ્વાર=(બલી-નૈવેદ્ય વગેરે) ભોજન માટે
(આશાએ)આવ્યા હોય, તં ઉજ્જુઅં=તેઓની સામે ન જાય,
(પણ તેમને ઉદ્દેગ, ત્રાસ, ભય ન થાય તે રીતે) જયમેવ
પરક્રમે=યતના પૂર્વકે જાય. (૨-૭)

[પક્ષી આદિ ભયથી ઉડી જતાં તેઓને વિદ્વન્ભૂત ધરાથી
કર્મ બંધાય. લોકમાં પણ સાધુ હલકો-ભીખારી તુલ્ય મનાય અને
એથી શાસનની પણ લઘુતા થાય. ૭]

(૧૬૮) ગોઅરગ્ગપવિટ્ઠો અ, ન નિસીહ્જ્જ કત્થઈ ।

કહં ચ ન પવંધિજ્જા, ચિટ્ઠિત્તાણ વ સંજણ ॥૨-૮॥

ભિક્ષા માટે ગએલો સંજણ=સાધુ ન નિસીહ્જ્જ=ખેસે
નહિ, અથવા ચિટ્ઠિત્તા=ઉભા રહીને (પણ અમુક સમય સુધી)
કહં=કથાને ન પવંધિજ્જા=પ્રબંધ પૂર્વકે ન કરે. (૨-૮)

[અર્થાપત્તિએ પ્રસંગને અનુરૂપ આવશ્યક પ્રશ્નાદિ કે કોઈ પ્રસંગે
થોડો માત્ર ઉપદેશ કરી શકાય. ગૃહસ્થને ત્યાં અધિક રોકાવા બેસવાથી
સંયમની હાનિ અને ધર્મકથા કરવાથી ભક્ત હોય તો આહારમાં દોષ
લાગવાનો અને દ્વેષી હોય તો દ્વેષ થવાનો વગેરે પ્રસંગ આવે. ૮]

હવે દ્રવ્યયતના માટે કહે છે—

(૧૬૯) અગ્ગલં ફલિહં દારં, કવાહં વા વિ સંજણ ।

અવલંચિયા ન ચિટ્ઠિજ્જા, ગોઅરગ્ગગઓ મુળી ॥૨-૯॥

ગોચરી માટે ગએલો સંજણ=સંયત મુનિ અગલં= (દરવાબના કમાડની) સાંકળને, ફલિહં=પરિધને (કમાડની પાછળ ભરાવવાના કાષ્ટને), દ્વારં=(ખારણીની) શાખને, કે કવાહં=કમાડને અવલંબિઆ=અવલંબીને (ચોડિંગણ કરીને) ઉલો ન રહે. (કારણ કે એથી લઘુતા-હલકાઈ તથા સંયમ વિરાધનાદિ દોષો થાય.) (૨-૯)

હવે ભાવયતના કહે છે—

૧૭૦) સમણં માહણં વા વિ, કિવિણં વા વણીમગં ।

ઉવસંકમંતં મત્તઢ્ઠા, પાણઢ્ઠાણ વ સંજણ ॥૨-૧૦॥

૧૭૧) તમહ્કમિત્તુ ન પવિસે, ન વિ ચિટ્ઠે ચક્કુગોઝરે ।

ણંતમવવકમિત્તા, તત્થ ચિટ્ઠિજ્જ સંજણ ॥૨-૧૧॥

જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

(અન્યમતવાળા નિર્ઞન્થ, શાક્ય, તાપસ, ગૈરિકઃ અને ખૌહ, પૈકી કોઈ) સમણં=શ્રમણને, માહણં=પ્રાણણને, કૃપણુતાથી ભીખ માગતા કિવિણં=કૃપણને, કે વણીમગં= (પાંચ પ્રકારના યાચકો પૈકી કોઈ) યાચકને લોજન કે પાણી માટે ઉવસંકમંતં=ગૃહસ્થના ઘેર જતા હોય ત્યારે સંયત મુનિ (૨-૧૦) તમહ્કમિત્તુ=તેને ઉલ્લંઘીને (પહેલો) પ્રવેશ ન કરે, ગૃહસ્થ કે યાચકની ચક્કુગોઝરે= દષ્ટિએ દેખાય ત્યાં ઉલો પણ ન રહે, કિન્તુ ણંતં= એકાન્તે અવકમિત્તા=ખસીને (જઈને) સંજણ=રાગ-દ્વેષ વિના ત્યાં ચિટ્ઠિજ્જ=ઉલો રહે. (૨-૧૧) કારણ કે—

(૧૭૨) વળીમગસ્સ વા તસ્સ, દાયગસ્સુભયસ્સ વા ।

અપ્પત્તિઅં સિયા હુજ્જા, લહુત્તં પવચણસ્સ વા ॥૨-૧૨॥

તે વળીમગસ્સ=યાચકને, તસ્સ દાયગસ્સ=તેને દાન દેનારને અથવા ઉભયને સિયા=કદાચિત્ અપ્પત્તિઅં=અપ્રીતિ થાય, અથવા (તે સાધુનું કે) પવચણસ્સ=જૈન શાસનનું લહુત્તં=ત્ર્યુત્ત્વ (હલકાર્થ) થાય. (૨-૧૨)

[ભાગ પડવાના ભયે લેનારાનું અને અનુચિત વર્તન જોઈને દાતારનું મન દુભાય, સાધુની પણુ કદર તે ભીખારી જેટલી હલકી થાય અને એથી કર્મબંધ તથા પ્રવચનનો ઉણુ વગેરે પણુ થાય, માટે જૈનસાધુને છતે ઉપાયે કોઈનું જૈન પણુ દુભાવવાથી વિસાદપ અતિચાર કહ્યો છે.]

(૧૭૩) પહિસેહિણ વ દિન્ને વા, તઓ તમ્મિ નિયત્તિણ ।

ઉવસંકમિજ્જ મત્તઢ્ઠા, પાણઢ્ઠાણ વ સંજણ ॥૨-૧૩॥

દાતારે તે શ્રમણાદિને પહિસેહિણ=પ્રતિષેધ કર્યો છતે, દિન્ને વા અથવા દાન દીધે છતે તમ્મિ=તે તઓ=ત્યાંથી નિયત્તિણ=પાછો ફર્યા પછી સંયત મુનિ લોબન માટે કે ચાણી માટે ગૃહસ્થની સમીપ જાય. (૨-૧૩)

હવે પરપીડાના પરિહારની મર્યાદા કહે છે કે—

(૧૭૪) ઉપ્પલં વડમં વા ત્તિ, કુમુઅં વા મગદંતિઅં ।

અન્નં વા પુપ્ફસચ્ચિત્તં, તં ચ સંલુંચિઆ દણ ॥૨-૧૪॥

(૧૭૫) તં ભવે મત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।

દિંતિઅં પહિઆરુક્ખે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૨-૧૫॥

उपपलं=नीलकमणने, पउमं=राता कमणने, कुमुअं=
चंद्र विक्रासी श्वेत कमणने, मगदंतिअं=मास्रतीने
(अथवा भोगराने), के षीजं पणु पुणपादि सच्चित्तने
आपे, अथवा तं संलुचिआ=वृक्षादि उपरथी तेने शूटीने
(रुपशीने षील वस्तु पणु। आपे (२-१४) तो ते आहार
के पाणी संयत मुनिओने अकल्प्य थाय, भाटे आपनारीने
प्रतिषेध करे के भारे तेबुं कल्पतुं नथी. (२-१५)

(१७६) उपपलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।

अन्नं वा पुणसच्चित्तं, तं च सम्महिआ दए ॥२-१६॥

(१७७) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकपिअं ।

दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कपइ तारिसं ॥२-१७॥

अन्ने गाथाओने। अर्थ उपर प्रमाणे. मात्र
सम्महिआ=(पूर्वे शूटेलां पणु अच्चित्त न थयां डोय ते
पुणोने) भर्दान करीने (भसणीने के पग नीचे कयरीने,
वगेरे पीडा करीने), ओम समज्जुं. (२-१६-१७)

[पहिला अध्ययननी २८ भी गाथाभां 'संमहमाणो' वगेरे
पाठथी निषेध सामान्यइपे कर्यो अने अडीं नामनिर्देशपूर्वक कर्यो,
भाटे पुनरुक्तदोष नथी]

(१७८) सालुअं वा विरालिअं, कुमुअं उपपलनालियं ।

मुणालिअं सासवनालिअं, उच्छुखंडं अनिव्वुडं

॥२-१८॥

(१७९) तरुगं वा पवालं, रुक्खस्स तणगस्स वा ।

अन्नस्स वा वि हरिअस्स, आमगं परिवज्जए ॥२-१९॥

વળી-અનિવ્વુડં=અચિત્ત નહિ થયેલા સાલુઅં=નીલકમળના કંદને, વિરાલિઅં=પલાશવૃક્ષના કંદને, (ખીજાઓ પર્વોવાળા પ્રત્યેક વેલાને અને પર્વરૂપ પ્રત્યેક કંદોને, એમ પણ કહે છે) તથા કુમુઅં=શ્વેતકમળને, અને જ્વલનાલિઅં=નીલકમળના નાળને (દાંડાને) તથા કમલિનીમાંથી નીકળેલા મુર્ખાલિઅં=ખીસતંતુને, સાસવનાલિઅં=શ્વેતસર્પવળી મંજરીને(ફળીને) ઉચ્છ્રુઅં=શેરડીના કંકડાને, (૨-૧૮) તથા કોઈ પણ રુક્ષરસ=વૃક્ષના તળગસસ વા=અથવા વૃષ્ટુના કે કોઈ અન્નરસ=ખીજા પણ હરિઅસસ=વનસ્પતિના આમગં તરુણગં પવાલં=કાચી તાજા પ્રવાહને (અંકુરાને) તળે. (ન સ્વીકારે.) (૨-૧૯)

(૧૮૦) તરુણિઅં વા છિવાડિં, આમિઅં મહિજ્જિઅં સયં ।

દિત્તિઅં પહિઆશ્લે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૨-૨૦॥

તથા તરુણિઅં=અતિકેમળ (દાણુ થયા વિનાની) આમિઅં=(દાણુ થવા છતાં) કાચી (નહિ પકાવેલી), અથવા સયં મહિજ્જિઅં=એક વાર (કાચી-પાકી) પકાવેલી, એવી છિવાડિં=ફળીને (મગ વગેરેની શિંગોને) આપનારી દાત્રીને પ્રતિષેધ કરે કે મારે તેવું કલ્પતું નથી. (૨-૨૦)

(૧૮૧) તહા કોલમણુસિન્નં, વેલુઅં કાસવનાલિઅં ।

તિલપ્પહગં નીમં, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૧॥

તથા અણુસિન્નં=(પાણી અને અગ્નિના સંયોગ પૂર્વક) નહિ રાંધેલા કોલં=ખોરને, વેલુઅં=વંશકારેલાને કાસ-

વનાલિંગં=શ્રીપર્ણીના ફળને, તિલવપ્પટ્ટંગં=ખાંડેલા તલને,
અને નીમં=લીમડાની લીમ્બોળીને, એ સર્વ આમગં=કાચાં
અચિત્તને તજવાં. (૨-૨૧)

[અગ્નિમંથનનું, કચ્છળનું, શીમળાનું, ગાંભારીનું, વગેરે
વૃક્ષોને શ્રીપર્ણી કહેવાય છે]

(૧૮૨) તદેવ ચાઝલં પિટ્ટં, વિઝડં વા તત્તડનિવ્વુડં ।

તિલપિટ્ટપૂહ્પિન્નાગં, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૨॥

તેવી રીતે આમગં=કાચા-પૂર્ણ અચિત્ત નહિ થએલા
ચાઝલં પિટ્ટં=ચોખાના લોટને, તથા તત્તડનિવ્વુડં=ત્રણ
ઉકાળાથી પૂર્ણ તપીને અચિત્ત નહિ થએલા વિઝડં=
શુદ્ધ પાણીને તિલપિટ્ટ=તલના લોટને (ખોળને) પૂહ્પિન્નાગં=
સરસવના ખોળને, એ સર્વ પણ પૂર્ણ અચિત્ત નહિ
થએલાંને વર્જવાં. (૨-૨૨)

(૧૮૩) કવિટ્ટં માઝલિંગં ચ, મૂલગં મૂલગત્તિઝં ।

આમં અસત્થપરિણયં, મણસા વિ ન પત્થણ ॥૨-૨૩॥

આમં=કાચા અસત્થપરિણયં=અગ્નિ આદિ શસ્ત્રથી
અચિત્ત નહિ થએલા કવિટ્ટં=કોઠીના ફળને, માઝલિંગં=
બીજોરાને તથા મૂલગં=પત્ર સહિત મૂળાને અને મૂલગ-
(વ)ત્તિઝં=મૂળાની (કંદની) કાત્રીને તેા મનથી પણ ન
પત્થણ=ન ધરછે. (૨-૨૩)

(૧૮૪) તદેવ ફલમંધૂણિ, વીઝમંધૂણિ જાણિઝા ।

વિહેલગં પિઆલં ચ, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨-૨૪॥

તેવી રીતે ફલમંથૂનિ=(બેર વગેરે) ફળોનું ચૂર્ણ,
 વીઅમંથૂનિ=મીઝચૂર્ણ (જવ-ચણા-ઘઉં વગેરેનો લોટ),
 વિહેલગં=ખિલીતક (ખહેડાં) અને પિઆલં=પ્રિયાલફળ,
 એ પ્રત્યેકને જાણિઆ=જાણીને=(શાસ્ત્રવચનથી ઓળખીને)
 કાયાં (પૂર્ણ અચિત્ત ન થયાં) હોય તો વર્જવાં. (૨-૨૪)

[અહીં સુધી સ્થાવરને પણ પીડા ન થાય તે રીતે આહાર
 લેવા કહ્યું, તેમાં પ્રિયાલ એટલે રાયણ અથવા દ્રાક્ષા જાણવી. અહીં
 સચિત્ત કે મિત્ર વસ્તુ લેવાનો નિષેધ કર્યો તે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ
 સમજવો. વ્યવહારનયથી તો અચિત્ત પણ જે જે સંયમમાં હાનિ કરે,
 ગૃહસ્થોને પણ અલક્ષ્ય-અનંતકાય તરીકે ત્યાજ્ય હોય, જે લેવાથી
 લોકમાં લોહુપી ગણાય, કે જે જે દેશ-કાળાદિને અનુસરીને વ્યવહારથી
 અલક્ષ્ય કહી હોય, તે સર્વ વસ્તુ લેવાનો નિષેધ સમજવો. ૨૪]

(૧૮૫) સમુયાણં ચરે મિવસૂ, કુલં ઉચાવયં સયા ।

નીયં કુલમક્કમ્મ, ઝસઠં નામિધાર(વ)ણ ॥૨-૨૫॥

સાધુ પ્રતિદિન સમુયાણં=શુદ્ધ-સંયમોપકારક-નિર્દોષ-
 ભિક્ષા મેળવવાના દ્યેયપૂર્વક ઉચાવયં=ઉચ્ચ (ધનિકના)
 અને હલકા (દરિદ્રના) કુલં=ઘેર (લેઠ વિના) ચરે=ફરે.
 કિન્તુ ણીઅં=હલકા કુળને ઉલ્લંઘીને-છોડીને ઝસઠં=ઝકઢિ-
 મંતના ઘેર ન અભિધાવણ=ન જાય (અથવા ન અભિધારણ=
 જવાનું ન ચિંતવે) (૨-૨૫)

[અવચૂરીમાં 'નામિધાવેત્' પાઠ પણ છે. ૨૫]

(૧૮૬) અદીણો વિત્તિમેસિજ્જા, ન વિસીઝ્જ પંડિણ ।

અમુચ્છિઓ મોયણંમિ, માયન્ને ઇસણારણ ॥૨-૨૬॥

વળી પંડિત, લોજનની મૂર્છા રહિત, માયન્ને= (પોતાના આહારની) માત્રાનો (પ્રમાણનો) જાણુ, અને દસનારણ=એપણાનો (દોષ ટાળવામાં) રાગી, એવો સાધુ અદીણો=દીનતા વિના વિક્તિ=આજીવિકાને (આહારને) દસિજ્જા=શોધે (મેળવે), ન મળે તો પણ ન વિક્તિજ્જા=વિષાદ (ખેદ) ન કરે. (૨-૨૬)

[જ્ઞાનનું ક્ષણ અહીં કહ્યા પ્રમાણે શુભાશુભ નિમિત્તોમાં સમતા કરવી તે જ છે. ૨૬]

(૧૮૭) વહું પરઘરે અત્થિ, વિવિહં સ્વાહમસાહમં ।

ન તત્થ પંડિઓ કુપ્પે, ઇચ્છા દિજ્જ પરો ન વા ॥૨-૨૭॥

પરઘરે=ગૃહસ્થના ઘેર વિવિધ (અશન, પાન, ઉપરાંત) આદિમ, સ્વાદિમ પણ બહુ અત્થિ=હોય, છતાં ન આપે તો તત્થ=તે ગૃહસ્થ ઉપર પંડિત સાધુ કોપ ન કરે, (કિન્તુ એમ વિચારે કે) પરો=ગૃહસ્થ પોતાની ઈચ્છા હોય તો દિજ્જા=આપે, ન વા=ઈચ્છા) ન હોય તો ન આપે. (૨-૨૭)

[હકથી લેવું તેને ભિક્ષા જ કેમ કહેવાય? દાતર ઇચ્છા નુસાર આપે કે ન આપે તો પણ પ્રસન્ન રહેવું તેમાં સામાયિક છે. કોપથી એ સામાયિકની વિરોધતા થાય, માટે કોપ નહિ કરવો. ૨૭]

(૧૮૮) સયણાસણવત્થં વા, મત્તપાણં વ સંજણ ।

અદિતસ્સ ન કુપ્પેજ્જા, પચ્ચન્ને વિ અ દીસઓ ॥૨-૨૮॥

(એ જ વાતને વિશેષતયા કહે છે કે-) શયન, આસન, કે વસ્ત્ર, અથવા લોજન કે પાણી પ્રત્યક્ષ દીસઓ=

દેખાતાં છતાં નહિ આપનાર ઉપર સંયત (સાધુ)
કેાપે નહિ (૨-૨૮)

(૧૮૯) इत्थिअं पुरिसं वा वि, उहरं वा महल्लगं ।

વંદમાણં ન જાહજ્જા, નો અ ણં ફરુસં વણ ॥૨-૨૯॥

અને પુરુષને અથવા વિ=નપુંસકને, તે પણ ઉહરં=
તારુણ્યને, મહલ્લગં=વૃક્ષને, અથવા વા=મધ્યમવયવાળાને,
વંદમાણં=વંદન કરતો જોઈને (લક્ષ્મી સમજીને) (આહારાદિ)
ન જાહજ્જા=યાચે (માગે) નહિ અને માગવા છતાં ન
આપે તો નો ફરુસં વણ=કઠોર શબ્દો ન કહે. (૨-૨૯)

[માગવાથી અસહભાવ થાય અને કઠોર શબ્દો કહેવાથી
અપમાનાદિ કરે. અથવા ખીજે અર્થ ન જાહજ્જા=વંદન કરતો
દેખીને લાડ ન કરે અને ન વાંદે કે ન આપે તો પણ 'તું વૃથા
વંદન કરે છે' વગેરે કટુ-કઠોર શબ્દો ન કહે. ૨૯-૨૯]

(૧૯૦) જે ન વંદે ન સે કુણ્ણે, વંદિઓ ન સમુક્કસે ।

एवमन्नेसमाणस्स, सामण्णमणुचिट्ठइ ॥૨-૩૦॥

જે ગૃહસ્થાદિ ન વાંદે તેના પ્રત્યે કેાપે નહિ, અને
કેાઈ રાજાદિ મોટા પણ પુરુષ વાંદે તો ન સમુક્કસે=ઉત્કર્ષ
(અભિમાન) કરે નહિ. एवं=એ પ્રમાણે અન્નેસમાણસ=
અન્વેષણ કરનારનું (આહારાદિને શોધનારનું) સામણ્ણ=
અમણુપણું અણુચિટ્ઠइ=અખંડ રહે છે. (૨-૩૦)

હવે ખીજા સાધુઓથી હુપાવનારને કહે છે—

(૧૯૧) सिया एगइओ लद्धं, लोभेण विणिगूहइ ।

મામેયં દાહ્યં સંતં, દટ્ટૂણં સયમાયણ ॥૨-૩૧॥

(૧૮૨) અત્તદ્વાગુરુઓ લુદ્ધો, વહું પાવં પકુવ્વહ ।

દુત્તોસઓ ય સો હોહ, નિવ્વાણં ચ ન ગચ્છહ ॥૨-૩૨॥

સિયા=કદાચિત્ (કેઈ ક્ષુદ્રસાધુ) એગ્ગઓ=એકલો (ગોચરી કરતાં અશનાદિ શ્રેષ્ઠ આહારને) લુદ્ધું=મેળવીને લોભેણ=રસના લોભથી (એમ વિચારે કે) એચં=આ લોભન ગુરુને વાહ્યં સંતં=દેખાડવાથી તેને શ્રેષ્ઠ વદતૂણં=ભેદને તેઓ મા આચણ=રખે લઇ ન લે, (માટે છુપાવું) એવી ચોરબુદ્ધિથી મળેલી સારી વસ્તુને બીજી સામાન્ય વસ્તુ નીચે વિણિગૂહ્હ=છુપાવે. (૨-૩૧) તેા તે અત્તદ્વાગુરુઓ= આત્માર્થે ગુરુ-શ્રેષ્ઠ વસ્તુને પોતે ધરવ્હતો, રસમાં લુદ્ધો= લુબ્ધ (લોભન જેવી ક્ષુદ્ર વસ્તુ માટે માયા કરીને) વહું=ધણા પાવં=પાપને પકુવ્વહ=કરે (બાંધે, તે પાપ-કર્મના ઉદયથી અન્યભવે હરિદ્ર થાય, આ ભવમાં પણ) સો=તે દુત્તોસઓ=દુસ્તોષી (અસંતોષી) થાય અને નિવ્વાણં= સુક્રિતને (અથવા ચિત્તની શાન્તિને) ન પામે. (૨-૩૨)

[ગુરુ આગ્રાથી અને સર્વ સાધુઓના પુણ્ય તથા પવિત્ર ચારિત્રના પ્રભાવથી મળેલી સર્વ વસ્તુ ગુરુને સોંપી તેઓ જે જેટલું આપે તે વાપરવાથી મનનો સંયમ તથા અનાદિ વાસના મંદ થાય અને વૈરાગ્યાદિ ગુણો પ્રગટે. અન્યથા જડવૃત્તિને જેમ જેમ પોષણ મળે તેમ વધે અને પરિણામે ચોરી કરવાનો પણ પ્રસંગ આવે. ગુરુને યથાર્થ કહેવું, ખતાવવું અને સોંપી દેવું, તેને ગોચરીની આલોચના કહી છે. એનાથી આત્માને ઘણો લાભ થાય છે. હૃદયને ચોરવાથી ગુરુની સાથે રહી ન શકાય, પતન થાય અને સ્વછંદીપણાથી ભવબ્રમણ વધે. 'કર્મમાં મોહનીય, ઈન્દ્રિયોમાં રસના, પ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય' અને ગુપ્તિઓમાં

મનોયુષ્મિ, એ ચારને જીતવાં દુષ્કર છે' એમ વિચારીને આત્માર્થીએ આત્મવચનના ન કરવી, એ માટે આ સૂચન છે. ગુરુ પણુ શિષ્યોને જડનો પક્ષ ન વધે તેમ ત્યાગભાવે વર્તે, શિષ્યને હૃદય છુપાવવા જેવા મલિન પરિણામ ન થાય તેમ તેની વૃત્તિઓને ઓળખીને સન્માર્ગે વાળવા પ્રયત્ન કરે, એમ કરવાથી ઉભયને પરસ્પર પૂજ્યભાવ અને વાતસલ્ય વચતાં બન્ને આરાધક થાય. અન્યથા 'શિષ્ય જે જે દોષો સેવે તે સર્વ દોષો ગુરુને પણુ લાગે' એમ શાસ્ત્રવચન છે વગેરે આત્માર્થીએ વિચારવું. પ્રત્યક્ષ દરિદ્રો, ભીખારીઓ, રોગીઓ, નિરાધાર કે દીન-દુઃખીયાં વગેરે પૂર્વે આ રીતે પ્રાધિક્ષા કર્મોનાં પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણો છે. ૩૧-૩૨]

હવે પરાક્ષમાં દોષ સેવનારને કહે છે—

- (૧૯૩) સિઆ એગ્ઙઓ લદ્દું, વિવિહં પાળમોઝણં ।
મહગં મહગં મુઝ્ઞા, વિવન્નં વિરસમાહરે ॥૨-૩૩॥
- (૧૯૪) જાણંતુ તા ઇમે સમણા, આયયટ્ટી અયં મુણી ।
સંતુટ્ટો સેવણ પંતં, લૂહવિત્તી સુતોસઓ ॥૨-૩૪॥

કદાચ કેાઇ એકલો સાધુ વિવિધ (શ્રેષ્ઠ વર્ણોદિવાળા) પાણી તથા ભોજનને મેળવીને મહગં=સાઙં સાઙં ખાઈને વિવન્નં=વર્ણુ રહિત અને વિરસ=રસ વિનાનું (ખેવાદ) આહારે=ઉપાશ્રયે લાવે. (૨-૩૩) તેા તે એવી માયા એ કારણે કરે છે કે-મને ઇમે સમણા=આ ધીબા સાધુઓ અયં મુણી=આ મુનિ આયયટ્ટી=આયતાર્થી (ભવિષ્યના મુખનો-મોક્ષનો અર્થી) હોવાથી (મળવા ન મળવામાં સમવૃત્તિ-વાળો) સંતુટ્ટો=સંતોષી છે, પંતં=તુચ્છ પદાર્થોને સેવણ=સેવે (ખાય) છે, વિષયો પ્રત્યે લૂહવિત્તી=રૂક્ષવૃત્તિવાળો

છે, અને જેવી તેવી વસ્તુથી સુતોસઓ=સંતોષ પામે છે, એમ જાણંતુ=જાણે (સમજે). (૨-૩૪)

[કીર્તિની લાલસા પણ વિવિધ દોષોનું કારણ અને છે, વસ્તુતઃ કીર્તિના લોભને તથા ગુણોનું સેવન કરવાથી જ કીર્તિ પણ વધે છે, છતાં અજ્ઞાન અને મોહથી ઘેરાએલા જીવને સાધુજીવનમાં પણ આવી ભૂલો થવી સંભવિત છે. પણ એથી કીર્તિ વધવાને બદલે નાશ પામે, દુર્ગુણનું ધર અનેલું જીવન જ્યાં ત્યાં અપમાન પામે અને ઈચ્છાઓ અધૂરી જ રહે વજેરે ઉપદેશ કરેલો છે. ૩૨-૩૩-૩૪]

(૧૯૫) પૂયળદ્વા જસોકામી, માણસંમાણકામણ ।

बहुं पसवई पावं, मायासल्लं च कुव्वइ ॥२-३५॥

સાધુઓ અને ગૃહસ્થોમાં પૂયળદ્વા=પૂજવા માટે, જસોકામી=ચશની ઇચ્છાવાળો તથા માણસંમાણકામણ= માન-સન્માનની ઇચ્છાવાળો, (ઉપર કહ્યું તેમ માયા કરે, એથી) ધણા પાપને પસવઈ=કેપાળે (અને પાપથી બારે થએલો એ પાપની આલોચના ન કરી શકવાથી) માયાસલ્લં= ભાવશબ્દને કરે (માયાના પરિણામવાળો થાય). (૨-૩૫)

(૧૯૬) સુરં વા મેરગં વા વિ, અન્નં વા મઙ્ગલં રસં ।

ससक्खं न पिवे भिक्खू, जसं सारक्खमण्णो ॥२-३६॥

અવ્વણો=પોતાના જસં=સંપ્રમનું સારક્ખં=સંરક્ષણ કરતો ભિક્કૂ=ઉત્તમ સુનિ સુરં=સુરાને (દાડને) મેરગં= પ્રસન્નજાતિના દાડને અથવા અન્નં=ખીજા પણ (કોઈ ભાંગ-ચડક) વજેરે મઙ્ગલં=માદક રસં=રસને સસક્ખં= કેવલીની સાક્ષીએ ન પિવે=પીએ નહિ. (૨-૩૬)

[અહીં યશ એટલે સંયમ સમજવું 'કેવલીની સાક્ષીએ' એમ કહ્યું તેથી તેઓ કેવળજ્ઞાનથી હંમેશાં જોતા હોવાથી 'કદાપિ ન પીએ' એમ સમજવું. અન્ય આચાર્યો કહે છે કે કોઈ આગાદ-માંદગી આદિ કારણે બાહ્ય ઉપચાર કરે તો પણ કોઈના દેખતાં ન કરે. ૩૬]

(૧૯૭) પિયદ્દ એગ્ગો તેણો, ન મે કોદ્દ વિઆણદ્દ ।

તસ્સ પસ્સહ્ દોસાદ્દ, નિયદ્દિં ચ સુણેહ મે ॥૨-૩૭॥

કોઈ અધર્મી (જિનાસા અને ગુવાંશાનો ભંગ કરવાથી દેવગુરુનો) તેણો=એર સાધુ મને કોઈ ન વિઆણદ્દ=બાણતું (જેતું) નથી, એમ માનીને એકલો (એકાન્તમાં) પીએ, તસ્સ=તેના (આલોક-પરલોકના) દોસાદ્દ=દોષોને હે શિષ્યો! તમે પસ્સહ્=જુઓ! અને તેના નિયદ્દિં=માયાદોષને (કળને) (બાણાવનારું) મે=મારું વચન સુણેહ=સાંભળો!! (૨-૩૭)

(૧૯૮) વદ્દહ્ સોં(સું)હિઆ તસ્સ, માયામોસં ચ મિક્કવુણો ।

અયસો અ અનિવ્વાણં, સયયં ચ અસાહુયા ॥૨-૩૮॥

(૧૯૯) નિચ્ચુવ્વિગ્ગો જહા તેણો, અત્તકમ્મેહિં દુમ્મઈ ।

તારિસો મરણંતે વિ. ન આરાહેદ્દ સંવરં ॥૨-૩૯॥

(૨૦૦) આયરિણ નારાહેદ્દ, સમણે આવિ તારિસો ।

ગિહત્થા વિ ણં મરિહંતિ, જેણ જાણંતિ તારિસં ॥૨-૪૦॥

(૨૦૧) एवं તુ અગુણપ્પેહી, ગુણાણં ચ વિવજ્જઓ ।

તારિસો મરણંતે વિ, ણ આરાહેદ્દ સંવરં ॥૨-૪૧॥

તસ્સ=તે ભિક્ષુકને પરોક્ષમાં તેવાં પાપ કરવાનો સોંહિઆ=આકરો રાગ થાય, માયાપૂર્વક મૃષાવચન બોલે,

(તેથી ભવપરંપરા વધે,) સાધુ અને ગૃહસ્થોમાં અપયશ થાય, મનમાં સતત અનિશ્ચાન્તિ=અશાન્તિ અને (વ્યવહારથી લોકમાં તથા ભાવથી આત્મામાં) અસાધુતા થાય. (૨-૩૮) વળી દુર્મર્મ=દુર્મતિવાળો તે પોતાનાં (પાપ) કર્મોથી જહા તેણે=ચોરની જેમ નિચ્ચુલ્લિંગો=નિત્ય ઉદ્વિગ્ન (સંતાપથી બળતો જ) રહે. તેવો સાધુ મરણાન્તે (અંત કાળે) પણ સંવરં=ચારિત્રને આરાધી શકે નહિ. (૨-૩૯) વળી તેવો સાધુ (ગુરુ પ્રત્યે પૂજ્યભાવના અભાવે) આચાર્યને અને સમળે આલિંગ્ય શ્રમણોને પણ ન આરાહેઙ્ગ=આરાધી ન શકે. (બાહ્ય વિનય-વૈયાવચ્ચાદિ કરવા છતાં પૂજ્યભાવના અભાવે આરાધક થાય નહિ.) ગૃહસ્થો પણ તેની ગહાં (ભુગુપ્સા) કરે, જેણ=કારણ કે તેઓ તેને તેવો (પતિત) બાણે. (૨-૪૦) એવં તુ=ઉપર કહ્યું તેમ (પ્રમાદાદિ) અવગુણોને બેનારો (અવગુણનો પક્ષપાતી), અને (સ્વયં ગુણોને નહિ સેવવાથી તથા બીજાઓના ગુણોનો દ્વેષ કરવાથી) ગુણાણં=ગુણોનો વિવજ્જઓ=ત્યાગી (પ્રતિપક્ષી બનેલો) તે સાધુ (કિલ્લિત ચિત્તને કારણે) મરણકાળે પણ સંવરં=ચારિત્રને આરાધી શકે નહિ. (૨૪૧)

[વિષયો વિષ કરતાં પણ ભયંકર છે, કારણ કે અનંત સંસાર રક્ષાવે છે, પ્રારંભમાં નાનો પણ જણાતો દોષ પરિણામે અનેક દોષોને વધારી આખરે અનંતકાળે મળેલા ચારિત્રનો નાશ કરે છે. એ જ કારણે અનેકવાર ચારિત્ર લેવા છતાં મુક્તિ દુર્લભ કહી છે. ચારિત્ર લેવા કે ક્રોડપૂર્વ વર્ષ સુધી તેનાં કર્ણો વેઠવા છતાં પણ બે થોડો દુર્ગુણનો પક્ષ હોય અને બે તેવું વિશિષ્ટ આલંબન ન મળે

તેા જીવ આકરાં કર્મો યાંધી, કારમાં દુઃખોનું ભાગ્યન બને છે, આ ગાથાઓમાં સાધુને દોષ સેવવાનાં કડવાં ફળો વર્ણવીને લાંબું ચારિત્ર શુભ નિરતિચાર પાલન કરવાની એકાન્ત હિતકારી પ્રેરણા છે. ૩૮ થી ૪૧]

હવે નિર્મળ સાધુતા અને તેના પાલનનું ફળ કહે છે—

- (૨૦૨) તવં કુવ્વહ મેહાવી, પળીઅં વજ્જણ રસં ।
મજ્જપ્પમાયવિરઓ, તવસી અહુક્કસો ॥૨-૪૨॥
- (૨૦૩) તસ્સ પસ્સહ કલ્લાણં, અણેગસાહુપૂહઅં ।
વિહુલં અત્થસંજુત્તં, કિત્તહસ્સં સુણેહ મે ॥૨-૪૩॥
- (૨૦૪) એવં તુ સ ગુણપ્પેહી, અગુણાણં વિવજ્જઓ ।
તારિસો મરણંતે વિ, આરાહેહ સંવરં ॥૨-૪૪॥
- (૨૦૫) આયરિણ આરાહેહ, સમણે આવિ તારિસો ।
મિહત્થા વિ ણં પૂયંતિ, જેણ જાણંતિ તારિસં ॥૨-૪૫॥

(સાધુતાની મર્યાદાનેા જાણુ એવો) બુદ્ધિમાન અને તપસ્વી જે સાધુ (બાહ્ય-અભ્યંતર) તપને કરે, પ્રણીત (માદક) આહારને અને (ધી-હૃદય વગેરે) રસોને વર્જે, તથા મધ (ઉન્માદ-જનક કેફી પીણાં તથા નિદ્રા વિકથાદિ) પ્રમાદથી વિરઓ=વિરત (દૂર રહે) અને (મરણાન્તે પણ 'હું તપસ્વી-જ્ઞાની' છું એવા) અહુક્કસો=ઉત્કર્ષ રહિત હોય (૨-૪૨) તસ્સ=તેની કલાણં=શુભસંપત્તિને (અર્થાત્ ચારિત્રને) હે શિષ્યો ! તમે પસ્સહ=બુઓ ! (સાંભળો). તેનું ચારિત્ર અણેગસાહુપૂહઅં=અનેક સાધુઓથી પૂજિત બને છે, (સેવાય છે. અર્થાત્ બીજા પણ તેના જેવું ચારિત્ર પાળે છે, અથવા તેના ચારિત્રની

સેવા-રક્ષા કરે છે, અથવા ' ગુણીની પૂજથી ગુણની પૂજ થાય એમ' સમજી ચારિત્રગુણની સેવા માટે તે સાધુની સેવા કરે છે), વળી તેનું ચારિત્ર મુક્તિને આપનાર હોવાથી વિચલ્લ= વિશાળ બને છે, અર્થસંજુત્ત=(મોક્ષસાધક હોવાથી તુચ્છ-તાદિ દોષોથી જન્ય દુઃખોરહિત અને ઉપશમ-જ્ઞાન વગેરે ગુણોના નિરુપમ આનંદને આપનારું હોવાથી) અર્થ યુક્ત હોય છે. હું તે સાધુનું કિત્તઈસં=વર્ણન કરીશ, તે મે= મારું વચન હે સાધુઓ ! તમે સુખેહ=સાંભળો ! (૨-૪૩) એ પ્રમાણે સ=તે સાધુ અપ્રમાદાદિ ગુણોને જોનારો (પક્ષ કરનારો, સ્વયં અવગુણને નહિ સેવવાથી અને ખીબના ગુણોની અનુમોદના કરવાથી) અવગુણોના ત્યાગી બનવાથી મરણાન્ત કષ્ટ આવે તો પણ અથવા અંતકાળ-સુધી સંવર=ચારિત્રને આરાધે છે. (૨-૪૪) તેવો સાધુ આચાર્યને તથા ળીબ શ્રમણોને પણ (તેઓના પ્રત્યે સદ્ભાવવાળો હોવાથી) આરાધે છે અને ગૃહસ્થો પણ તેને (માન-સન્માન-સત્કાર વગેરે કરીને) પૂજે છે, જેણ=કારણ કે તેઓ તેને તેવો (ઉત્તમ) જાણે છે. (૨-૪૫)

[ત્રણે લોકના ભોગોનો આનંદ પણ ગુણના અનુભવરૂપ આત્માનંદની તુલનામાં આવી શકતો નથી. ગુણો દુર્લભ છે, સૌ ગુણને ઈચ્છે છે, ગુણવાન પ્રાયઃ ઉપકારક હોય છે, વગેરે કારણે અનાદિ કાળથી લોક ગુણોનો પક્ષપાતી છે અને તેથી ગુણવાન ન ઈચ્છે તો પણ લોક તેને પૂજે છે-ગુણ ગાય છે. એટલું જ નહિ, તેના ત્યાગને જોઈને તેને જરૂર ઉપરાંત આહારાદિ વસ્તુ આપવાનો આગ્રહ કરે છે, છતાં તે મહામુનિ એમાં લેપાયા વિના નિસ્પૃહતાનો અનુપમ આનંદ

અનુભવે છે. એમ જિનાજાને અનુસરવાના લાભો આ જ-મમાં પણ અનુભવાય છે. ૪૨-૪૫]

(૨૦૬) તવતેણે વયતેણે, રૂવતેણે ય જે નરે ।

આચારભાવતેણે અ, કુવ્વહ્ દેવકિન્વિસં ॥૨-૪૬॥

તવતેણે=તપનો ચોર વયતેણે=વચનનો ચોર, તથા રૂવતેણે=રૂપનો ચોર અને આચાર-ભાવતેણે=આચાર તથા ભાવનાનો ચોર હોય, તે દેવકિન્વિસં=કિલ્લિખ્પિક દેવપણું મળે તેવો (કર્મ બંધ) કુવ્વહ્=કરે છે. (૨-૪૬)

[કોઈ સાધુને પૂછવામાં આવે કે તમે તપસ્વી છો ? ત્યારે તપ-રહિત છતાં તે કહે હા, હું તપસ્વી છું. અથવા કોઈ રોગાદિ કારણે દુર્બળ હોય તેને પૂછે કે શું તમે કોઈ કિલ્લિ તપ કરો છો ? ત્યારે પોતાને તપસ્વી મનાવવા કહે કે સાધુ તો સદા તપસ્વી હોય ! એમ ભળતું બોલે, અથવા મૌન રહે, એ રીતે મિથ્યા તપસ્વી ગણાવા દોષ સેવે તે 'તપચોર' સમજવો. એમ જ્ઞાન રહિત એવા કોઈ વચન ચતુરને કોઈ પૂછે કે તમે બહુશાસ્ત્રોને જાણો છો ? ત્યારે હા કહે, ભળતું બોલે, કે મૌન રહે, એ રીતે પંડિતમાં ખપવા દોષ સેવે તે 'વચનચોર' જાણવો. કોઈ રૂપવાન સાધુને ખીજો પૂછે કે શું તમે રાજપુત્ર હતા ? ત્યારે તે હા કહે, ભળતું બોલે, મૌન રહે, વગેરે રૂપ માટે દોષો સેવે તે રૂપચોર સમજવો. કોઈ દેખાવ કરવા માટે બાહ્ય આચાર પાળતો હોય તેને કોઈ પૂછે કે અમુક આચાર્યના વિશિષ્ટ આચારવાળા અમુક શિષ્ય સંભળાય છે, તે શું તમે જ છો ? ત્યારે હા કહે, કે મૌન સેવે વગેરે દોષ સેવે તે આચારચોર અને ખીજાનું કહેલું સાંભળીને સંભળાવે, કે પોતે ન જાણતો હોય તે વિષયને કોઈ જ્ઞાનીને પૂછી જાણે, છતાં 'હું એ પ્રમાણે જાણતો જ હતો' એમ કહે ઈત્યાદિ પોતાના દોષને છુપાવનારો ભાવચોર જાણવો. પ્રશંસાને

અર્થાં પ્રાયઃ આવા દોષો સેવે અને સ્વસ્લાધા-પરનિદ્રા વગેરે દોષો તેને પ્રકૃતિરૂપ બની જાય, ઇત્યાદિ સમજીને તેવા દોષોને ન તજે તો અજ્ઞાન-કષ્ટરૂપ ચારિત્રના બળે તેને હલકા-ચંડાળતુલ્ય દેવતા ભવ મળે અને દીર્ઘકાળ સુધી ત્યાં અપમાન સહવાં પડે. [૪૬]

(૨૦૭) લઢૂળ વિ દેવત્તં, ઉવવન્નો દેવકિવ્વિસે ।

તત્થાવિ સેન યાગાઈ, કિં મે કિચ્ચા હમં ફલં ॥૨-૪૭॥

દેવપણું પામીને પણ, કિલ્લિબધિક દેવની ગતિમાં ઉત્પન્ન થએલો સે=તે સાધુ તત્થાવિ=ત્યાં પણ (વિશુદ્ધ અવધિજ્ઞાનના અભાવે) ન જાણી શકે કે શું કરવાથી મને આ ફળ મલ્યું ? અર્થાત્ પૂર્વજન્મના દોષોને ત્યાં પણ જાણી-સમજી ન શકે. (૨-૪૭)

(૨૦૮) તત્તો વિ સે ચ્ચત્તા ણં, લલ્લિહિ ઇલમૂઅકં ।

નરયં તિરિલ્લજોણિં વા, ચોદી જત્થ સુદુલ્લહા ॥૨-૪૮॥

ત્યાંથી પણ ચવીને તે (મનુષ્યપણું પામે તો પણ) ઇલમૂઅકં=(બકરાની જેમ બોલનારો) બોબડા-મુંગાપણું મળે એવા ભવને પામે, અથવા તિયંચચોનિમાં ઉપજે અને ત્યાંથી નરક ગતિને પામે, કે જ્યાં (સકળ સુખ સંપત્તિને આપનાર) બોધિ (જિનશાસનનો રાગ) અતિ દુર્લભ થાય. (૨-૪૮)

(૨૦૯) ઇઅં ચ્ચ દોસં દટ્ટૂણં, નાયપુત્તેણ માસિઅં ।

અણુમાયં પિ મેહાવી, માયામોસં વિવજ્જણ ॥૨-૪૯॥

(ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે) ઇઅં દોસં=આ દોષને જાણીને નાયપુત્તેણ=જ્ઞાતપુત્રે(શ્રીવર્ધમાન સ્વામીએ)માસિઅં=

કહું છે કે (કાર્ય-અકાર્યનો અર્થાત્ શાસ્ત્રમર્યાદાનો જાણ એવો) મેહાવી=શુદ્ધિમાન્ સાધુ અણુમાયં પિ=આશુમાન્ (લેશ) પણ માયામોસં=માયામૃષાવાદને વચ્ચે. (૨-૪૬)
(૨૧૦) સિક્કિલ્લગ્ગ મિલ્લેસણસોહિં, સંજયાણ બુદ્ધાણ સગાસે ।

તત્થ મિલ્લુ સુપ્પણિહિંદિણ,

તિલ્લજ્જગુણવં વિહરિજ્જાસિ-ત્તિ વેમિ ॥૨-૫૦॥

બુદ્ધાણ=પંડિત (ગીતાર્થ) એવા સંજયાણ=વૈરાગી સાધુઓના સગાસે=પાસેથી ઉદ્દગમાદિ દોષોથી રહિત મિલ્લેસણસોહિં=બિક્ષા લેવારૂપ એપણા શુદ્ધિને વિનયાદિ ગુણપૂર્વક સિક્કિલ્લગ્ગ=શિષીને તિલ્લજ્જગુણવં=તીવલ-જળગુણવાળો (ઉત્કૃષ્ટ સંયમી) તથા સુપ્પણિહિંદિણ= ઇન્દ્રિયોના સુપ્રશિદ્ધાનવાળો (ઉપયોગવાળો) બનીને મિલ્લુ=સાધુ તત્થ=તેમાં (એપણા સમિતિમાં) વિહરિજ્જાસિ= વિચરે. (તેનું પાલન કરે) ત્તિ=એમ (કહેલું હું તને) વેમિ= કહું છું. (૨-૫૦)

[પ્રથમ ગુણ-દોષનું જ્ઞાન કરાવ્યું અને અહીં તે દોષોને તજીને ગુણોનું પાલન કરવારૂપ ક્રિયા જણાવી. એમ આ અધ્યયનમાં પિંડ-સંબંધી જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ સંયમનો ઉપદેશ કરેલો છે. જ્ઞાન ક્રિયારૂપ જીવનમાં ઉતારવાથી સફળ થાય છે. માટે “જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ” અર્થાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયા બેના યોગથી મોક્ષ થાય છે એમ કહ્યું છે. ૫૦]

સમત્તો વીઓ ઉદ્દેસો ।

સમત્તં પંચમં અજ્ઞયણમ્ ।

卐

卐

卐

છટ્ઠું મહાચારકથા અધ્યયન

આ અધ્યયનમાં ઉદાનમાં પધારેલા ગીતાર્થ ગુરુની સમક્ષ રાજા અને ધીજા પશુ બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય વગેરે નગરવાસી જનોએ પૂછવાથી જ્ઞાની ગુરુએ ‘વચ્છક’ કાચ્છક’ ગાથામાં કહેલા સાધુના અઠાર આચારોની દુબ્ધરતા સાથે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન કરેલું છે. એમ આચારની કથા હોવાથી ‘આચારકથા’ અને ત્રીજા અધ્યયનમાં કહેલા ક્ષુદ્ધક-આચારોની અપેક્ષાએ અહીં કહેલા આચારો મોટા હોવાથી ‘મહાચારકથા’ એવું નામ છે. પાંચમા અધ્યયનની ૧૦૮મી ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગોચરી ગએલા સાધુને ઉપદેશ કરવાનો નિષેધ હોવાથી ગોચરી કરતા કોઈ સાધુને ગૃહસ્થોએ ધર્મનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે ઉદાનમાં જઈ ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળવા કહ્યું, તેથી રાજા વગેરે ઉદાનમાં આવી જ્ઞાની ગુરુને ધર્મ પૂછે છે અને ગુરુ તેનો ઉત્તર આપે છે, એ રીતે પાંચમાની પછી આ અધ્યયનનો સંબંધ છે.

(૨૧૧) નાણદંસણસંપન્નં, સંજમે અ તવે રયં ।

ગણિમાગમસંપન્નં, ઉજ્જાણંમિ સમોસદં ॥૬-૧॥

(૨૧૨) રાયણો રાયમન્ના ય, માહ્ણા અદુવ સ્વત્તિઆ ।

પુચ્છંતિ નિહુઅપ્પાણો, કહં મે આયારગોયરો ॥૬-૨॥

જ્ઞાન દર્શન (શ્રદ્ધા)થી યુક્ત, (પાંચ આશ્રવના રોધરૂપ) સંયમમાં અને (બાર પ્રકારના) તપમાં રક્ત તથા આગમ-સંપન્નં=વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાની, એવા ઉદાનમાં સમોસદં=સમ-વસરેલા (પધારેલા) ગણિ=આચાર્ય ભગવંતને (૧)

રાયાણો=રાજાઓ, રાયમચા=રાજના અમાત્યો (મંત્રીઓ), માહણા=બ્રાહ્મણો, અદુવ=અને લક્ષ્મીઆ=ક્ષત્રિયો શેડીઆઓ સેનાપતિઓ વગેરે) નિહુઅપ્પાણો=શાન્તચિત્તવાળા (અર્થાત્ બ્રમરહિત જે હાથથી અંજલિ કરીને) પૂછે છે કે-મે=(હું ભગવંત !)આપનો આચારગોચરો=આચાર વિષય (અર્થાત્ ક્રિયારૂપ આચાર) કહું ?=કેવો છે.

[પહેલી ગાથામાં ગચ્છાધિપતિ આચાર્યનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અને બીજી ગાથામાં રાજા વગેરે ધર્મના સ્વરૂપને પૂછે છે. એમાં એ સાર છે કે-રાજા-મંત્રી-શેઠ-શાહુકાર દરેકે પોતપોતાના કર્તવ્યને ધર્મ-ગુરુદ્વારા સમજવું જોઈએ. ધર્મગુરુ માનવજાતિનો નેતા છે, સર્વને પોતાના પૂર્વકૃતકર્મોના ઉદ્ધયથી મળેલી લિન્નલિન્ન અવસ્થાઓ અને પ્રાપ્ત થએલા સુખ-દુઃખનાં નિમિત્તોને આત્મોપકારક બનવાનો માર્ગ બતાવનારો છે. આર્યરાજાઓ રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં ગુરુની સલાહને અનુસરે તે તેઓનું રાજ્યસંચાલન ધર્મરૂપ અને, રાજ્યધર્મ અખંડ રહે અને રાજ્ય ચલાવવા છતાં સદ્ગતિને પામે. અન્યથા રાજ્ય નરક જ્વેથી માઠી ગતિનું કારણ બને. ભૂતકાળના રાજાઓનો ઈતિહાસ આ હકીકતથી ભરપૂર છે. તે કાળની પ્રજા અને રાજાના સંબંધ પિતા પુત્ર જેવા હતા અને ન્યાય, નીતિ, સદાચાર, ધર્મવ્યવહારો, નિર્વિદને પળાતા, તેમાં ધર્મગુરુઓની સલાહ મુખ્ય રહેતી. સર્વ જીવો પ્રાયઃ સુખ-દુઃખને ભોગવવાની આવડત વિનાના હોય છે, બહુધા મનુષ્ય સુખમાં ઉન્માદી-અભિમાની અને દુઃખમાં દીન બની જાય છે, તેને સુખ-દુઃખમાં સમભાવ કેળવીને સ્વ-સ્વ અવસ્થાને ઉચિત કર્તવ્ય શિખવાડવું એ ગુરુનું કર્તવ્ય છે, માટે ગુરુપદને પામેલો આત્મા વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને નિર્મળ-નિર્દોષ આચારવાળો તથા જીવમાત્રના કલ્યાણની ભાવનાવાળો હોવો જોઈએ, એવા વિશિષ્ટ ગુણોવાળો કે તેવા ગુણુ-વાનની આજ્ઞામાં જીવનારો સાધુ સ્વ-પરનું હિત સાધી શકે છે, અન્યથા સાધુ પણ કર્તવ્યબ્રહ્મ થવાથી સદ્ગતિને પામી શકતો નથી.]

(૨૧૩) તેસિ સો નિહુઓ દંતો, સવ્વભૂયસુહાવહો ।

સિક્ખાણ સુસમાડત્તો, આયક્ખવ્હ વિઅક્ખવ્વો ॥૬-૩॥

નિહુઓ=બ્રમરહિત ઔચિત્યયુક્ત, દંતો=(મન-ઇન્દ્રિ-
યોને) દમનાર, સવ્વભૂયસુહાવહો=સર્વ પ્રાણીઓનું હિત
કરનાર, સિક્ખાણ=(અહણુ અને આસેવન) શિક્ષા (અર્થાત્
જ્ઞાન-ક્રિયાને) સુસમાડત્તો=સમ્યક્ પાળનાર (જ્ઞાન ક્રિયાનું
ઐક્ય સાધનાર) અને ઉપદેશ આપવામાં વિઅક્ખવ્વો=પંડિત,
એવો સો=તે આચાર્ય તેસિ=તેઓને આયક્ખવ્હ=કહે છે કે-(૪)

[ઉપદેશ કરનાર ધર્મગુરુમાં આ ગુણો હોવાથી તેનું વચન
સ્વાર્થ વિનાનું અને સર્વને પ્રાણ-ઉપકારક બને છે. અન્યથા
ખોલવામાં ચતુર છતાં વાસ્તવિક ઉપકાર કરી શકતો નથી, માત્ર
ક્ષણિક અસર ઉપજાવે છે અને આખરે તેનો ઉપદેશ નિરર્થક બને
છે. એથી આગળ વધીને ઉપદેશક અવગુણી હોય તો શ્રોતાઓને હાનિ
પણ થાય છે. આ કારણે જ વિદ્વાન્ પણ જડના રાગથી રંગાએલો
ગૃહસ્થાદિ ઉપદેશક બની શકતો નથી. સામાન્ય જ્ઞાની પણ ધર્મગુરુ
સદાચારી અને આત્માનુલક્ષી હોવાથી તેની પાસેથી ઉપદેશ
સંભળવાનો વ્યવહાર છે તે હિતકર છે]

(૨૧૪) હંદિ ધમ્મત્થકામાણં, નિમ્મંથાણં સુણેહ મે ।

આયારગોઅરં મીમં, સયલં દુરહિટ્ઠિઅં ॥૬-૪॥

હંદિ=અવ્યય ઉત્તર આપવા અર્થમાં છે, અર્થાત્ હે
શ્રોતાજનો ! ધમ્મત્થકામાણં=ધર્મના પ્રયોજનરૂપ મોક્ષની
ઇચ્છાવાળા (એવા ચૌદ પ્રકારના અભયન્તર અને નવવિધ
બાહ્ય) નિમ્મંથાણં=પરિગ્રહથી રહિત સાધુઓનો કર્મરૂપ
શત્રુઓને મીમં=ભયંકર સયલં=સમ્પૂર્ણ અને સત્ત્વ વિનાના

શ્રવેથી દુરદ્દિષ્ટિઞ્=દુ ખે પાળી શકાય તેવા (દુઃશક્ય)
આચારગોચર=આચારરૂપ ક્રિયાકાણ્ડને મે=મારા કથનને
સુણેહ=સાંભળો ! (૪)

[સત્ત્વગુણ વિના જડ ઈચ્છના ત્યાગરૂપ આચારોનું પાલન દુષ્કર બને છે. કારણ કે જડનો રાગ સદાચારોમાં આદર-બહુમાન પ્રગટવા દેતો નથી, માત્ર બાહ્યદષ્ટિએ પળાતા-મનને નહિ ગમતા આચારો દુષ્કર ન હોય તો પણ દુષ્કર લાગે છે. સત્ત્વશાળી શ્રવ જડના રાગને તોડવા શક્તિમાન હોવાથી દુષ્કર આચારો તરફ પણ આદર-બહુમાન પ્રગટાવી શકે છે. માટે અહીં સાધુના ધર્મમત્થકામાણં વિશેષણનો અર્થ 'ચારિત્રધર્મદ્વારા મોક્ષરૂપ અર્થને મેળવવાની ઇચ્છાવાળો' એવો કર્યો છે. અનાદિ કાળથી અર્થાન્તરે શ્રવનું એ વિશેષણ તો છે જ, પણ તેનો અર્થ 'ધર્મદ્વારા અર્થ એટલે ધન વગેરે મેળવવાની ઇચ્છાવાળો' એવો કરે છે. એ રીતે વ્યવહારનયથી અતેક-વાર બારપ્રતોરૂપ ગૃહસ્થનો અને ક્ષમા વગેરે દશ પ્રકારનો સાધુનો ધર્મ પાળવા છતાં શ્રવનો સંસાર તૂટ્યો નથી, તેમ વર્તમાનમાં પણ ધર્મના કડક આચારો પાળવા છતાં અર્થ અને કામની (વિષયોની) ઇચ્છા ન મરે તો સંસારથી મુક્તિ થાય તેમ નથી. માટે અહીં નિર્ઘ્રન્થ સાધુનું સ્વરૂપ બતાવવા એ વિશેષણદ્વારા એવું સૂચન કર્યું છે કે 'ધર્મદ્વારા જે મોક્ષરૂપ અર્થને (પ્રયોજનને) સાધવા ઇચ્છે' તેવા મોક્ષાથી સાધુના આ આચારો કહું છું. અર્થાત સાધુએ આચારોનું પાલન અર્થ-કામની ઇચ્છાઓનો નાશ કરી મોક્ષની એક ઇચ્છાથી કરવું જોઈએ, અન્યથા એ ઇચ્છાઓથી ક્રોધાદિ કપાયો ઇચ્છા ન હોય તો પણ પોષાતા રહે છે અને સંસાર વધી જાય છે.]

સાધુના આચારોનું મહત્ત્વ જણાવે છે કે—

(૨૧૫) નન્નત્ય ઇરિસં વુત્તં, જં લોણ પરમદુચ્ચરં ।

વિઝલઢ્ઢાણમાહસ્સ, ન મ્હૂયં ન મ્હવિસ્સહ ॥૬-૫॥

જં=જે (સામાન્ય રીતે) લોકમાં (પ્રાણીઓને)
 પરમદુઃસ્વરં=અતિદુઃસ્વર (દુઃસ્વર) છે, તે ઈરિસં=આવા
 આચારને (વ્રતપાલનરૂપ ક્રિયાનુષ્ઠાનને) અન્નતથ=ખીજે
 (અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોમાં) કયાંય ન વૃત્તં=કહ્યું નથી.
 વસ્તુતઃ ત્રિવલદ્રાણમાદ્વિસ્સ=ત્રિપુલકસ્થાન (મોક્ષ)ને
 ભજનારા મુમુક્ષુને (જૈનમત સિવાય ખીજે આવું આચરણ
 વર્તમાનમાં છે નહિ), ન મૂયં=ભૂતકાળે થયું (મલ્યું) નથી
 અને ન મવિસ્સદ્=મવિષ્યમાં થવાનું (મળવાનું) નથી. (૫)

[રાગને સર્વથા નાશ કર્યા વિના મુક્તિ નથી અને એવો
 નાશ વીતરાગ સિવાય ખીજ કોઈએ ત્રણે કાળમાં કર્યો નથી, માટે
 વીતરાગસિવાય મુક્તિનો શુદ્ધ અને પૂર્ણ ઉપાય કોઈ કહી શકે તેમ
 નથી. એ જ કારણે મુક્તિના અહીં કહેલા આચારો ખીજ કોઈ
 દર્શનમાં નથી. મુક્તિની ઈચ્છાવાળાને જ્યારે ત્યારે પણ આ
 આચારોનું પાલન કરવું જ પડશે. આજે તે અજ્ઞાનતાથી અન્યદર્શનના
 કડક આચારોને પાળતો હોય પણ વીતમગકથિત ચારિત્રના સ્પર્શ
 વિના ત્રણ કાળમાં કોઈની મુક્તિ શક્ય નથી. આથી એ સૂચવ્યું
 છે કે આ આચારો દુષ્કર છતાં દુર્લભ છે, માટે તેની દુષ્કરતાથી
 દીનતા સેવવી નહિ પણ સત્વને પ્રગટાવીને પ્રસન્નપણે આરાધના
 કરવી. કારણ કે ગમે ત્યારે પણ આ આચારો વિના મુક્તિ નથી જ.
 તો વર્તમાનમાં મળેલાને કેમ ન પાળવા ?]

(૨૧૬) સખુદ્ધુગવિઅત્તાણં, વાહિઆણં ચ જે ગુણા ।

અસંદ્ધુદિઆ કાયવ્યા, તં સુણેહ જહા તહા ॥૬-૬॥

સખુદ્ધુગવિઅત્તાણં=ખાળસહિત વૃદ્ધોને, વાહિઆણં=
 રોગીઓને ચ=અને નિરોગીઓને જે ગુણા=જે આચારો
 જહા=જે રીતે અસંદ્ધુદિઆ=દેશવિરાધના અને સર્વ-

વિરાધના રહિત કાયઢ્વા=કરવા પાળવા યોગ્ય છે
તં=તેને (હું કહું) તહા=તે રીતે સુનેહ= સાંભળો ! (૬)

[ખાળના ૧-ઉમ્મરથી ખાળ અને ૨-ઉમ્મર વધારે છતાં
બુદ્ધિ-પરિણતિથી ખાળ એમ બે, તથા વૃદ્ધના પણ ઉમ્મરથી વૃદ્ધ
અને પરિણતિથી વૃદ્ધ એમ બે ભેદો જાણવા. દેશવિરાધનાથી રહિત
તે અખંડ અને સર્વવિરાધનાથી રહિત એ અસ્કુટિત, એમ ભેદ
સમજવો. અર્થાત્ હવે કહેવાશે તે આચારો ખાળ-વૃદ્ધ, રોગી-
નીરોગી સર્વને નિરતિયાર અખંડ પાલન કરવા યોગ્ય છે.]

(૨૧૭) દસ અદ્વ ય ઠાળાઈં, જાઈં બાલોજ્વરજ્ઞાઈં ।

તત્થ અન્નયરે ઠાળે, નિર્ગંથત્તાઓ મસસઙ્ગ ॥૬-૭॥

(વિરાધનાના) દશ અને આઠ (એટલે અઠાર) સ્થાને
છે, જેને ખાળ (અજ્ઞાન) હોય તે જ અવરજ્ઞાઈં=અપરાધે
છે. (આચરે છે, કારણ કે) તત્થ=તેમાંના અન્નયરે=
કેાઈ એક પણ સ્થાને આચરવાથી=નિર્ગંથત્તાઓ=
નિર્ગંથપણાથી મસસઙ્ગ=બ્રહ્મ થાય છે. (૭)

[રાજદિએ પૂછવાથી આચાર્ય 'દુષ્કર અઠાર આચારોને અખંડ
આરાધવા તે સાધુનો ધર્મ છે' એમ કહી તેની વિરાધનાના અઠાર પ્રકારો
કહીને આરાધનાનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. અર્થાત્ આરાધના માટે
વિરાધનાનું સ્વરૂપ કહે છે. જે રોગના કારણે જાણે નહિ તે નિરોગી
રહી શકે નહિ, જે દુઃખને જાણે નહિ તે સુખના ઉપાયો કરી શકે
નહિ, તેમ વિરાધનાને જાણે નહિ તે ધર્મની આરાધના કરી શકે નહિ.
માટે સર્વત્ર વિરાધનાનું જ્ઞાન અતિ આવશ્યક છે, એમ સમજાવ્યું છે.]

એ વિરાધનાને નામપૂર્વક કહે છે

(૨૧૮) વયલ્લવકં કાયલ્લકં, અકપ્પો ગિહિમાયણં ।

પલિયંકં નિસિજ્જા ય, સિણાણં સોહવ્વજ્જણં ॥૬-૮॥

વચ્છકં=છ પ્રતો(ની વિરાધના) ૬, કાય્છકં=છકાય
(જીવોની હિંસા)૧૨, અકળ્પો=અકલ્પ-૧૩, ગિહિમાયણં=
ગૃહસ્થનાં પાત્ર-૧૪, પલિયંકં=પલંગ (વગેરે સુવાનાં
સાધનો)-૧૫, (એક કે અનેક) નિસિડ્જા=ધર (અથવા
આસનો)-૧૬, (થોડું કે સમ્પૂર્ણ) સિજાણં=સ્નાન-૧૭, અને
(વસ્ત્ર-આભૂષણાદિથી શરીરની કે પાત્ર-ઉપકરણાદિની) સોહ=
શોભા-૧૮, એ સર્વાતું વજ્જણં=વર્ણન કરવું જોઈએ. (૮)

[અહીં અંતે 'વર્ણવાતું' કહેવાથી 'વચ્છકં' નો અર્થ
છપ્રતોને વિરાધના તજીને પાળવાં. ઇત્યાદિ દરેકમાં એમ સમજવું. 'અકલ્પ'
એટલે શૈક્ષસ્થાપનાકલ્પ અને અકલ્પસ્થાપનાકલ્પ આગળ કહેવાશે.
તેને નહિ પાળવારૂપ અકલ્પ સમજવો. આ ગાથા મૂળસૂત્રની નથી,
પણ દશવૈકલિક ઉપર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલી નિયુક્તિની છે,
તેથી ટીકાકારે મૂળમાં રાખી નથી. પણ ઘણા ત્રન્થોમાં મૂળગાથા
તરીકે છે તેથી અહીં પણ આઠમી મૂળ ગાથા તરીકે લીધેલી છે.
નિયુક્તિમાં 'પલિયંકનિસેડ્જા ય' એ પ્રમાણે ત્રીજા પાદમાં
પાઠાન્તર છે, પણ સમાસાન્ત હોવાથી અર્થથી ભેદ નથી.]

હવે એ અઠાર પ્રકારોનું કમશઃ વર્ણન કરે છે,

(૨૧૯) તસ્થિમં પદમં ઠાણં, મહાવીરેણ દેસિઅં ।

અહિંસા નિરૂણા દિદ્ધા, સવ્વભૂણુ સંજમો ॥૬-૧॥

(૨૨૦) જાવંતિ લોણ પાણા, તસા અદુવ થાવરા ।

તે જાણમજાણં વા, ન હણે જો વિઘાયણ ॥૬-૧૦॥

(૨૨૧) સવ્વે જીવા વિ ઇચ્છંતિ, જીવિતં ન મરિડ્જિડં ।

તમ્હા પાણિવહં ઘોરં, નિગંથા વજ્જયંતિ ણં ॥૬-૧૧॥

તત્થ=તેમાં ભગવાન્ શ્રીમહાવીરદેવે પહેલું સ્થાન
 ઇમં=આ દેસિઅં=કહ્યું છે. શુ' કહ્યું છે? 'અહિંસા' નામનું
 ૧૮ આચારોમાં પહેલું સ્થાન કહ્યું છે. (અહીં પ્રશ્ન થાય
 કે અહિંસા તો સર્વધર્મવાળાઓએ કહી છે, એમાં નવું
 શુ' છે? તેનો ઉત્તર એ છે કે 'આધાકર્મ' વગેરે દોષોનો
 ત્યાગ કરવાનું જણાવીને હિંસા થાય તેવું કોઈ કાર્ય કરવા,
 કરાવવા અને અનુમોદવાનો પણ નિષેધ કરેલો હોવાથી) શ્રી
 મહાવીરે કહેલી અહિંસા નિરુણા=સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ છે. (એવી
 અહિંસા ખીબાઓએ કહી નથી. તે પણ માત્ર ઉપદેશ
 જ કર્યો છે એમ નહિ, કિન્તુ ધર્મની સાધના તરીકે પોતે)
 દિદ્વા=પાળી છે. (કારણ કે-એવી અહિંસામાં જ) સર્વમૂળસુ-
 સર્વ જીવો પ્રત્યે સંજમો=સંયમ(દયા-રક્ષા)થાય છે. (૯)

(એ જ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે-)લોકમાં જેટલા વ્રત
 અથવા સ્થાવર જીવો છે, તેઓને જાણં=જાણવા છતાં
 (રાગાદિને વશ મારવાની બુદ્ધિથી) કે અજાણં=અજાણુપણે
 (પ્રમાદ-અનુપયોગ વગેરેથી) પણ સ્વયં નો હણે=હણે નહિ
 અને ખીબા પાસે જો વિઘાયણ=હણાવે નહિ તથા
 ઉપલક્ષણથી હણનારને અનુમોદે પણ નહિ. (૧૦)

(કારણ કે-)સર્વ પણ જીવો જીવવાને ઈચ્છે છે,
 મરવાને ઈચ્છતા નથી, તમ્હા=તે માટે દુઃખના કારણમૂત
 ઘોરં=ભયંકર પાણિવહં=જીવવધને (હિંસાને) નિર્ઝન્ય
 સાધુઓ વર્જે છે. (૧૧)

['અહિંસા પરમો ધર્મ:' એમ કહેવા છતાં અહિંસાનું પાલન

થાય તેવા આચારો અન્ય ધર્મોમાં કહ્યા નથી, માટે તેમની અહિંસા કહેવા માત્ર છે, સોનાનો ગીલેટ ચડાવેલા પિત્તળ જેવી છે, છેદ કે તાપની પરીક્ષામાં ટકે તેવી નથી. હેય-ઉપાદેય તત્ત્વોનું અથવા કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનું વર્ણન જેવું કર્યું હોય તેને પાળી શકાય તેવા આચારો પણ કહ્યા હોય તો તે કથન સત્ય કહેવાય. જૈનશાસનમાં અહિંસાનું જેવું વર્ણન (વિધાન) કરેલું છે, તે જ રીતે તેનું પાલન થાય તેવા આચારો પણ કહેલા છે, જેમ સોનાની પરીક્ષા કસોટીથી, છેદથી અને તાપથી કરાય છે, તેમ ધર્મશાસ્ત્રોની પણ પરીક્ષા કષ, છેદ અને તાપથી કરવાની છે. ત્રણે પરીક્ષામાં શુદ્ધ હોય તે શાસ્ત્ર શુદ્ધ ગણાય છે. કરણીયનું વિધાન અને અકરણીયનો નિષેધ કહેલો હોય તે શાસ્ત્ર કષશુદ્ધ ગણાય અને વિધિ-નિષેધને અનુસરતા આચારો જેમાં કહેલા હોય તે છેદશુદ્ધ ગણાય. હિંસા વગેરે પાપોનો નિષેધ કરવા છતાં ધર્માનુષ્ઠનો હિંસાદિ પાપકારક જણાવ્યાં હોય તો છેદ પરીક્ષામાં અશુદ્ધ-અસત્ય ગણાય. એ બંને છતાં આત્માદિ દ્રવ્યો એકાન્ત નિત્ય કે અનિત્ય જણાવ્યાં હોય તો ધર્મનું ફળ આત્માને મળે જ નહિ, માટે વસ્તુને એકાન્ત નિત્ય કે એકાન્ત અનિત્ય જણાવનારાં શાસ્ત્રો તાપથી અશુદ્ધ સમજવાં. જે શાસ્ત્રમાં સ્યાદાદ દષ્ટિથી આત્માદિ પદાર્થોને કથંચિત્ નિત્યાનિત્ય વગેરે જણાવ્યાં હોય તે જ શાસ્ત્ર તાપથી પણ શુદ્ધ હોવાથી સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ ગણાય. પ્રભુ મહાવીરે કહેલી અહિંસા કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ અને સૂક્ષ્મ છે, તેના પાલન માટે મન અને ઈન્દ્રિયોનો પૂર્ણ સંયમ જરૂરી છે. માટે ત્રિવિધ ત્રિવિધ ભાંગે હિંસાનો ત્યાગ કરી અહિંસાનું પાલન કરવું તે શ્રમણ આચારોનું પહેલું સ્થાન કહ્યું છે.]

હવે બીજું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૨) અપ્પગઢા પરઢા વા, કોહા વા જઙ્ઙ વા ભયા ।

હિંસગં ન મુસં વૂઆ, નો વિ અન્નં વયાવણ ॥૬—૧૨૧

(૨૨૩) મુમાવાઓ ઉ લોગમ્મિ, સવ્વસાહૂહિ ગરિહિઓ ।

અવિસ્સાસો અ મૂઆણં, તમ્હા મોસં વિવજ્જણ ॥૬-૧૩॥

અવ્વણટ્ટા=પોતાના અર્થે, અથવા પરના અર્થે
 કોહા વા=ક્રોધને વશ થઈને જહ વા=અથવા મયા=ભય
 પામીને હિંસા=પરપીડાકારી એવા મુસં=મૂખાવચનને
 (સ્વયં) ન વૂઆ=ખોલે નહિ અને ખીળને મુખે નો
 વચાવણ=ખોલાવે નહિ. (૧૨) કારણ કે લોકમાં
 મૂખાવાદને સર્વ સાધુઓએ ગરિહિઓ=ગર્હ્યો છે (દુષ્ટ
 કહ્યો છે). મૂખાવાદથી મૂઆણં=પ્રાણિઓને અવિસ્સાસો=
 અવિશ્વાસ થાય છે, તે માટે મૂખા ખોલવાનું વજે. (૧૩)

[હું ખીમાર છું, મારે અમુક જરૂર છે, એમ પોતાને અર્થે
 અથવા એ રીતે ખીળને અર્થે પણ ક્રોધથી 'તું દાસ છે' વગેરે કડવું
 કે અસત્ય નહિ ખોલવું. એમ માનથી 'હું બહુશ્રુત છું' વગેરે,
 માયાથી કોઈ કામ ન કરવા માટે 'મારા પગ દુઃખે છે' વગેરે અને
 લોભથી અણુગમતી વસ્તુ કલ્પ્ય હોય તો પણ મનગમતી મેળવવા
 અકલ્પ્ય કહેવી, વગેરે પણ ન ખોલવું. એમ પ્રાયશ્ચિત્તના ભયથી ભૂલ
 કરવા છતાં 'મેં નથી કરી' વગેરે પણ ન ખોલવું, એવું હાસ્ય
 વગેરે નોકપાયોને વશ થઈને પણ ન ખોલવું. ગાથામાં ક્રોધથી અને
 ભયથી કહેલું છે, તેના ઉપલક્ષણથી ચારે કપાયો અને નવ નોકપાયોને
 વશ મૂખા ન ખોલવાનું, નહિ ખોલાવવાનું અને નહિ અનુમોદવાનું
 પણ સમજી લેવું. મૂખાવાદથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ધાતીકમેનો બંધ
 ઉપરાંત અશાતા, અશુભનામકર્મ, નીયજોત્ર વગેરે દુષ્ટ કમેનો બંધ
 થાય છે, અન્ય ભવમાં એકેન્દ્રિય જાતિમાં જન્મ, પંચેન્દ્રિય થાય તો
 પણ જીહ્વાના રોગ, મુખના રોગ, મુંગા-ખોખડાપણું તથા અનાદેય,
 દુઃસ્વર, અપયશ, દુર્ભાગ્ય વગેરે વિવિધ દુઃખોને વશ થાય છે.

મૃષાવચન વસ્તુતઃ જિનવચન વિરુદ્ધ હોવાથી ભવાન્તરમાં જિનવચનનો વિશ્વાસ કે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ પણ થતી નથી. આ જન્મમાં પણ વિવિધ કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે. એમ મૃષાવાદથી આત્માને ધણું અહિત થાય છે. સત્ય વચન સાથે તેણું આચરણ કરે તેના દેવો પણ દાસ બને છે.]

હવે ત્રીજું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૪) ચિત્તમંતમચિત્તં વા, અપ્પં વા જહ્ વા બહું ।

દંતસોહ્ણમિત્તં પિ, ઉગ્ગહંસિ અજાહ્યા ॥૬-૧૪॥

(૨૨૫) તં અપ્પણા ન ગિણ્હંતિ, નોઽવિ ગિણ્હાવણ પરં ।

અન્નં વા ગિણ્હમાણં પિ, નાણુજાણંતિ સંજયા ॥૬-૧૫॥

મનુષ્ય, પશુ, કે ક્ષુભાદિ ચિત્તમંતં=અચિત્તને કે (સોનું-રૂપું-વગેરે) અચિત્તને, તે પણ મૂલ્યથી કે માપથી અપ્પં=અદપને કે બહું=ધણાને, વધારે શું કહેવું? દંતસોહ્ણ-મિત્તંપિ=દાંત ખોતરવા માટે ધાસની સળી માત્ર પણ તે જેના ઉગ્ગહંસિ=અવગ્રહમાં (સત્તામાં) હોય તેને અજાહ્યા=યાચ્યા સિવાય (૧૪) સંજયા=સાધુઓ અપ્પણા=સ્વયં ન ગિણ્હંતિ=લેતા નથી. બીજાદ્વારા લેવરાવતા નથી અને બીજા લેનારને પણ ન અણુજાણંતિ=અનુમોદતા નથી. (૧૫)

[અન્ય જન્મમાં દરિદ્રતા, દુર્ભાગ્ય, અને પરિણામે નરકગતિનાં માહાં દુઃખો ભોગવવાં, આ જન્મમાં પણ ભયથી શક્યની જેમ દુઃખો જીવવું, સ્વજન પરજનોનો પણ અનાદર થવો, વગેરે અદત્તાદાનનાં ક્ષણો ભોગવતા અનેક જીવો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. અદત્ત લેવાથી આકરું પણ સંયમનું અનુદાન નિષ્કળ બંધ છે અને આખરે દુર્ધ્યાનથી મરે છે. ભાગ્ય કરતાં અધિક સુખ ભોગવવાની લાલસા અદત્ત લેવામાં મુખ્ય કારણ છે. પણ એથી હોય તે પણ સુખને ભોગવી

શકાતું નથી. સ્વકૃત કર્મોદ્ધવને અનુસારે મળેલી સામગ્રીમાં સંતોષ-સમતા કેળવવી એ જ સંયમનો સાર છે. અદત લેવાનું ત્યારે અને કે તે વસ્તુથી જીવ પરાધીન બન્યો હોય, તેના વિના ચલાવી લેવાનું સત્વ ન હોય. જો આવી પરિસ્થિતિ હોય તો વાસ્તવિક વૈરાગ્યની જ ખામી ગણાય. જિનારા મુજબ મને તેમાં જ પ્રસન્ન રહી સંયમ માટે વાપરવું એ વૈરાગ્ય છે, વૈરાગ્ય વિના સંયમનો સ્વાદ સમજતો નથી. ખીજો આપે તેમાં પણ અનાસક્તિ કેળવવાના ધર્મવાળા સાધુને અદત લેવાનું કોઈ કારણ નથી.]

હવે ઓથું સ્થાન કહે છે—

(૨૨૬) અવંમચરિઅં ઘોરં, પમાયં દુરહિદ્વિઅં ।

નાયરંતિ મુળી લોએ, મેયાયયળવજ્જિણો ॥૬-૧૬॥

(૨૨૭) મૂલમેયમહમ્મસ, મહાદોસસમુસ્સયં ।

તમ્હા મેહુણસંસગ્ગં, નિગ્ગંથા વજ્જયંતિ ણં ॥૬-૧૭॥

અવંમચરિઅં=અબ્રહ્મચર્ય (વિષયોનું સેવન) લોએ=

મનુષ્યલોકમાં ઘોરં=ભયં કર (દુઃખદાયી) પમાયં=પ્રમાદરૂપ (જડના બંધનરૂપ) અને અનંતસંસારનું કારણ હોવાથી દુરહિદ્વિઅં=દુષ્ટ આશ્રયરૂપ (દુરાચાર) છે એ કારણે મેયાયયળ=ચારિત્રની વિરાધનાના સ્થાનોને વજ્જિણો=વજ્જનારા મુનિઓ તેને ન આચરંતિ=સેવતા નથી. (૧૬) ઇઅં=આ અબ્રહ્મચર્ય અહમ્મસ=પાપનું મૂળ છે (એથી પરલોકમાં વિવિધ કષ્ટોનું કારણ છે અને આ લોકમાં ચેરી-અસત્ય-હિંસા વગેરે) મહાદોસસમુસ્સયં=મોટા દોષોને ભંડાર છે. તે કારણે નિર્ગંથ મુનિઓ મેહુણસંસગ્ગં=મૈથુનના સંસર્ગને (સ્ત્રીઓ સાથે બોલવું વગેરે સામાન્ય પણ) વર્જે છે. (ણં અન્યથ વાક્યની શૈલા પૂરતો સમજવો. (૧૭)

[બ્રહ્મચર્યનો વાસ્તવિક અર્થ ' બ્રહ્મ એટલે આત્મા, તેના સ્વરૂપમાં રમવું ' એવો અને વ્યવહારથી મૈથુન તજીને વીર્યની રક્ષા કરવી એવો થાય છે. ત્રણે જગતમાં બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વ સર્વાધિક રહ્યું છે, દેવોને પણ તે અસાધ્ય છે, દૈવી શક્તિ ન કરી શકે તેવાં દુષ્કર કાર્યો બ્રહ્મચારી મનુષ્ય કરી શકે છે. આત્માના નહાના મોટા સર્વ ગુણોનો વિકાસ બ્રહ્મચર્યથી થાય છે. તેનું પાલન દુષ્કર-અતિદુષ્કર હોવાથી તેને મહાવ્રતમાં ગણ્યું છે.

મનુષ્યની જ મુક્તિ થઈ શકે છે, કારણ કે બ્રહ્મચર્યને યથાર્થરૂપે મનુષ્ય જ પાળી શકે છે. એ શક્તિ હોવાથી જ જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યને મુક્તિની સાધનાનો ઉપદેશ કર્યો છે. બ્રહ્મચર્ય દ્વારા વીર્યની રક્ષા કર્યા વિના શેષ સ્થાનોનું પાલન દુઃશક્ય છે. વીર્ય મનુષ્યની સર્વદેશીય શક્તિ છે.

વીર્યને ' ધાતુ ' પણ કહેવાય છે. જેમ જમ્ રમ્ જમ્ વગેરે ધાતુઓથી અનેક શબ્દો બને છે, સુવર્ણ, તાંબુ, વગેરે ધાતુઓથી સર્વ સમ્પત્તિ સર્જી શકાય છે, તેમ શરીરની વિવિધ શક્તિઓનું મૂળ વીર્ય નામની ધાતુ છે. વીર્યમાં ઉષ્ણતા, પ્રકાશ, વીજળી, આકર્ષણ વગેરે એવી શક્તિઓ છે, કે જેના બળે શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ખીલે છે અને તેનાથી જગતનાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ સર્જનો થઈ શકે છે. વીર્યથી શરીરબળ, તેમાંથી અનોબળ, તેમાંથી બુદ્ધિ અને બુદ્ધિથી આત્મબળ પ્રગટે છે. વસ્તુતઃ મૈથુનસેવનથી વિકાર ઘટતો નથી, પણ વૃદ્ધિ પામે છે અને તેથી શારીરિક તેમજ આધ્યાત્મિક બળ નાશ પામે છે. બ્રહ્મચર્ય દ્વારા વીર્યની રક્ષાથી પ્રગટેલા સત્ત્વગુણથી અનાદિ વાસના ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે. મનુષ્ય જેમ જેમ ક્ષીણવીર્ય અને તેમ તેમ પાંચે ઇન્દ્રિયોની વાસના વધે છે અને પ્રવૃત્તિ ઉપરનો કાબૂ ગુમાવે છે, કોઈ ઉન્માદી પાગલ પણ બને છે અને કોઈ મોતને વશ પણ થાય છે. બ્રહ્મચર્યથી વીર્યની રક્ષા કરનાર યોગીનું સત્ત્વ ખીલતું જાય છે, તેથી કાયા વચન અને મન ઉપર પણ કાબૂ મેળવીને તેના દ્વારા ક્રમશઃ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રને

વિકસાવતો યાવત્ સંસારથી મુક્તિ પણ મેળવે છે.

શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ વીર્યરક્ષાને આધીન છે, માટે અન્ય-ધર્મીઓ પ્રહ્લયર્થાશ્રમને પહેલો માને છે અને એ અવસ્થામાં સર્વ કળાઓનું જ્ઞાન આપે છે. સર્વકાળે સર્વ દેશોમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે પ્રાથમિક વય યોગ્ય મનાઈ છે તેનું મુખ્ય કારણ એ અવસ્થામાં-અપ્રહ્લનો અભાવ (પ્રહ્લયર્થ) છે. કામ ક્રોધાદિ અંતરંગ શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવવા પણ વીર્યનું રક્ષણ અતિ આવશ્યક છે, વગેરે અનેક કારણે પ્રહ્લયર્થનું અને તે માટે બાળદીક્ષાનું મહત્ત્વ છે.

વીર્યના રક્ષણની સાથે તેની શુદ્ધિ માટે આહાર પણ નિર્દોષ, અહિંસક અને પવિત્ર જોઈએ. માટે જૈન સાધુની ભિક્ષાનો વિધિ સર્વથી વિશિષ્ટ-નિર્દોષ અને અહિંસક કહ્યો છે. આહારશુદ્ધિ ન હોય તો પ્રહ્લયર્થથી વીર્યરક્ષા કરવા છતાં એ જ વીર્યથી કામ ક્રોધાદિને વશ થઈ પ્રહ્લયર્થનો નાશ કરે છે. અતિશયોક્તિ વિના એમ કહી શકાય કે સર્વ આશાઓ અને ઈચ્છાઓનો જ્ય કરવા માટે પ્રહ્લયર્થ એક અમોઘ અને સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

કર્મસાહિત્યમાં 'વીર્યાન્તરાય' નામનું કર્મ માન્યું છે, તેના ક્ષયોપશમાદિ પ્રહ્લયર્થથી થાય છે, વિનય, વૈયાવચ્ચ, કે અનશન-ઉપવાસાદિ તપ વગેરે પણ અપેક્ષાએ પ્રહ્લયર્થના જ અંશો છે. માટે તેનાથી વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ વગેરે થાય છે. સ્પર્શનેન્દ્રિયના જ્યની સાથે પાંચે ઇન્દ્રિયોનો જ્ય કરવાથી પ્રહ્લસ્વરૂપ પ્રગટે છે, માટે પૂર્ણ પ્રહ્લયર્થ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિજયરૂપ છે.

વીર્ય જેમ મૈથુનથી નાશ પામે છે, તેમ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વગેરે વિષયોમાં આસક્તિથી, રાગ-દ્વેષ કરવાથી, કષાયોથી, ચિંતાથી, વગેરે અનેક દોષોથી નાશ થાય છે. કામની બાવીશ અવસ્થાઓમાં દશ અસંપ્રાપ્ત કામની અને બાર સંપ્રાપ્ત કામની છે, તે દરેકથી પ્રહ્લયર્થનો નાશ થાય છે. એનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રન્થોથી જાણીને પ્રહ્લયર્થનું પાલન કરવું અતિ આવશ્યક છે.

વીર્યનું અપર નામ 'બીજ' પણ છે, કારણ કે તે સર્વ સુખોનું બીજ છે. શિવસંહિતામાં એક 'બિન્દુતું' પતન એટલે મરણ અને બિન્દુની રક્ષા એટલે જીવન' કહ્યું છે, તે વચન પણ એની શક્તિનું સાપક છે. સોળમા ઉત્તરાધ્યયનની ૧૪મી ગાથામાં પણ બ્રહ્મચર્યને ધ્રુવ, નિત્ય અને શાશ્વતધર્મ કહી એના બળે અનંતા આત્માઓ સિદ્ધિપદને વર્યા, વરે છે અને વરશે, એમ કહ્યું છે. સર્વધર્મોમાં બ્રહ્મચર્યનું મહત્ત્વ વિશેષતયા ગાયું છે. એનું યથાર્થ સ્વરૂપ તો જ્ઞાનીથી પણ વર્ણવી શકાય તેમ છે જ નહિ.

આ ગાથાઓમાં અબ્રહ્મની દુષ્ટતા વર્ણવી છે તે અર્થા- પતિથી બ્રહ્મચર્યના મહત્ત્વને જણાવવા માટે છે. અબ્રહ્મ ભયંકર, પ્રમાદ, દુરાચાર, અધર્મનું મૂળ અને મહાદોષોનું ધર છે, તેથી વિરુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય ભદ્રંકર, અપ્રમાદ, સદાચાર, ધર્મનું મૂળ અને સર્વગુણોનું નિધાન છે. એના વિના અહિંસાદિ શેષ સ્થાનોનું પાલન શક્ય નથી, માટે એનું મહત્ત્વ સર્વાધિક છે. એની રક્ષા માટે કહેલી નવવાડોને બ્રહ્મચર્ય જેટલું જ મહત્ત્વ આપી તેનું પાલન કરવાથી બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ થઈ શકે છે. નવ વાડોને અનાદર કરનાર મહાયોગીનું પણ બ્રહ્મચર્ય સુરક્ષિત રહી શક્યું નથી અને રહી શકે તેમ પણ નથી.]

હવે પાંચમું સ્થાન કહે છે-

(૨૨૮) વિદમુબ્ધેદમં લોણં, તિલ્લં સપ્પિં ચ ફાણિઅં ।

ન તે સંનિહિમિચ્છન્તિ, નાયપુત્તવઓરયા ॥૬-૧૮॥

(૨૨૯) લોહસ્સેસ અણુફાસે, મન્ને અન્નયરામવિ ।

જે સિઆ સન્નિહિં કામે, ગિહી પવ્વહ્ણ ન સે ॥૬-૧૯॥

(૨૩૦) જં પિ વથં વ પાયં વા, કંચલં પાયપુંહણં ।

તં પિ સંજમલજ્જઢ્ઢા, ધારંતિ પરિહરંતિ અ ॥૬-૨૦॥

(૨૩૧) ન સો પરિગ્ગહો વુત્તો, નાયપુત્તેણ તાણ્ણા ।

મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો, ઙ્ઙ વુત્તં મહેસિણા ॥૬-૨૧॥

(૨૩૨) સવ્વથુવહિણા વુદ્ધા, સંસ્કલ્લણ-પરિગ્ગહે ।

અવિ અપ્પણો વિ દેહંમિ, નાયરંતિ મમાહ્યં ॥૬-૨૨॥

નાયપુત્ત-વઓ-રયા=જ્ઞાતપુત્ર શ્રી વર્ધ્ધમાન સ્વામીના
(નિસ્સંગતાને જણાવનારા) વચનમાં રક્ત (જિનાશા
પાલક મુનિઓ) ત્રિહં=ખીડ લવણુને (અથવા અચિત્ત
લવણુને), ઉદ્ધેહમં=સમુદ્ર વગેરેના લૂણુને (અથવા સચિત્ત
લૂણુને), તેલને સપ્પિ=ધીને, અને ફાણિમં=પ્રવાહી
ગોળને (તથા ખીજી પણ એવી કોઈ ખાદ્ય-પેય વસ્તુને)
રાત્રે સન્નિહિં=વાસી રાખવાને ઇચ્છતા નથી. (૧૮)

[સંનિધિ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્રકારે એવી કરી છે કે
જેનાથી આત્માની નરક વગેરે દુર્ગતિમાં સંનિધિ કરાય (સ્થાપના
થાય), તે સંનિધિ કહેવાય. જ્ઞાનીઓનું વચન કદાપિ અન્યથા થતું
નથી, એમ સમજીને સંનિધિદોષથી બચવું જોઈએ. સાધુનો
આચાર મુખ્યત્વે એવો છે કે-ઔપધાદિ આવશ્યક અને દુર્લભ
વસ્તુ પણ જરૂર હોય તો ગૃહસ્થને ઘેરથી પ્રતિદિન જરૂર જોટવી લે,
પણ એક સાથે લઈ પેતાની પાસે ન રાખે.]

કારણ કે એસ લોહસ અણુકાસે=આ (સંનિધિ)
લોભનો અનુરુપશી છે. (લોભ સ્વરૂપ છે.) (શ્રી તીર્થંકરો
અને ગણધરો એવું) મન્તે=કહે છે કે જે અન્નચરામવિ=
કોઈ અદપ પણ સંનિધિને (વાસી રાખવાને) સિયા=
કોઈ પ્રસંગે કામે=ઇચ્છે (રાખે), સે ગિહી=તે ગૃહસ્થ
છે, ન પવ્વહ્ણ=પ્રવ્રજિત (સાધુ) નથી. (૧૯)

[આ ગાથામાં પ્રાકૃતશૈલીથી મન્ને નો અર્થ 'કહે છે' એવા કરેલો છે. સંનિધિ રાખનાર બાહ્યદષ્ટિએ સાધુનો વેષ ધારણ કરવા છતાં તત્ત્વદષ્ટિએ 'સંનિધિરૂપ ગૃહસ્થને ઉચિત કાર્ય કરતો હોવાથી ગૃહસ્થ છે' એમ અહીં કહ્યું, તેમાં એ હેતુ જણાવ્યો છે કે પ્રવ્રજિત (સાધુ) દુર્ગતિમાં જન્ય નહિ અને સંનિધિથી દુર્ગતિ થાય માટે તે પ્રવ્રજિત ગણાય નહિ. વસ્તુતઃ સંનિધિની ઈચ્છા લોભરૂપ છે અને લોભ એવો દુષ્ટ કષાય છે કે તેનો સૂક્ષ્મ વિકાર પણ આત્માને શ્રેણીથી ભ્રષ્ટ કરે છે.]

અહીં કોઈ પૂછે કે તો વસ્ત્રાદિ કેમ રખાય? તેને કહે છે કે-શાસ્ત્રોક્ત રીતે જં પિ=ત્રે પણ વસ્ત્ર, કે પાત્ર, અથવા કામળ કે રજ્જેહરણને ધારંતિ=શય્પે છે અથવા પરિ-હરંતિ=પહેરે છે (લોગવે છે) તે સંયમ અને લજ્જાર્થે છે. (૨૦)

[પાત્ર વગેરેને સંયમ માટે અને વસ્ત્રોને લોકવ્યવહારરૂપ લજ્જાને અર્થે રાખવાં આવશ્યક છે. પાત્ર વિનાનો કે ગૃહસ્થનાં લાજ્જાને વાપરનારો સાધુ સંયમ પાલી શકતો નથી. પાત્ર વિના આહારમાં લક્ષ્ય-અલક્ષ્ય વસ્તુનો વિવેક કે કોઈ ત્રસજીવ હોય તો તેની રક્ષા થઈ શકે જ નહિ. પાત્ર ભોજનની અનુકૂળતા માટે નથી, પણ જીવરક્ષા અને સિંહલક્ષિતાદિ વિધિપૂર્વક ભોજન માટે આવશ્યક છે. વસ્ત્રો વિના સ્ત્રીઆદિની હાજરીમાં લજ્જાનો નાશ (નિર્લજ્જતા) થાય. સંયમીને લજ્જા ગુણુ વ્યવહારનયથી ઉપકારક છે. નિશ્ચયદષ્ટિએ વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓને લજ્જા હોતી નથી, તો પણ લોકવ્યવહારને અનુસરીને તેઓ વસ્ત્રનો ઉપભોગ કરે છે. હા, એમાં શરીરને આરામ આપવાનું ધ્યેય ન હોવું જોઈએ. ખૂદ તીર્થંકર લગવંતો પણ બહુધા સચેલક હતા. ઈન્દ્રના કલ્પ પ્રમાણે તે લક્ષ્મણ દેવદુષ્ય વસ્ત્ર તીર્થંકરોના ખાધે દીક્ષા વખતે સ્થાપન કરે છે અને ગુણુ ભાગ ઢંઢાય તે રીતે તે રહે છે, એ જગપ્રસિદ્ધ છે. વસ્તુતઃ તીર્થંકરદેવોનો ગુણુભાગ શરીરમાં ગુપ્ત (અદૃશ્ય) હોય છે, તેઓનો કલ્પ વિશિષ્ટ છે, તથાપિ વ્યવહારને

તેઓ અનુસરે છે અને ગણધરાદિ સર્વ તો વસ્ત્રોના ધારક હોય છે. મૂર્છા વિના જેમ શરીરનો સાથ લેવાય છે, તેમ વસ્ત્રાદિને પણ નિર્મમલાવે વાપરવાં એ જ યુક્તિયુક્ત છે. આ ગાથાના પરિહરંતિ ને સ્થાને પરિહિંતિ એવો પાઠ પણ છે.]

કર્મબંધનો હેતુ નથી માટે તાઙ્ણા=ત્રાતા (સ્વ-પરની રક્ષા કરવામાં સમર્થ) નાયપુત્તેજ=શ્રી વર્ધ્માન સ્વામીએ (નિર્મમલાવે વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવાં) તેને પરિગ્રહ નથી કહ્યો. (કિન્તુ અસત્ વસ્તુમાં પણ કરેલી મૂર્છા કર્મબંધનું કારણ હોવાથી તત્ત્વથી) મૂર્છાને પરિગ્રહ કહ્યો છે. **इह=એ પ્રમાણે (તીર્થંકર પાસેથી જાણીને)મહેસિણા= ગણધર ભગવંતે વુત્તં=(સૂત્રમાં) કહ્યું છે. (૨૧)**

[શ્રીશય્યાંભવસૂરિએ મનકમુનિને તીર્થંકરોએ કહેલી અને ગણધરોએ સૂત્રરૂપે ગ્રન્થમાં ગૂંથેલી-આ પરિગ્રહની વ્યાખ્યા કહી છે. તત્ત્વથી જે કર્મબંધનો હેતુ અને તે શાસ્ત્રવિહિત પણ તજવું જોઈએ અને જેથી કર્મબંધ ન થાય તે સંયમની દૃષ્ટિએ સૂત્રનિષિદ્ધ પણ કરવું અહિતકર નથી. એનાં દૃષ્ટાન્તો મહાત્મા સ્થૂલભદ્રા અને સિંહ-ગુફાવાસીમુનિ વગેરે છે. નવવાહનું પાલન શાસ્ત્રવિહિત છતાં સ્થૂલ-ભદ્રા વેશ્યાને ત્યાં રહી સંયમની રક્ષા કરી શક્યા અને ઉગ્રતપસ્વી છતાં સિંહગુફાવાસી મુનિ વેશ્યાને દેખવા માત્રથી સંયમથી ચલિત થયા. વર્તમાનમાં વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓનો અભાવ હોવાથી શાસ્ત્રોક્ત વિધિ-નિષેધોને અનુસરવું હિતકર છતાં દૃષ્ટિ તત્ત્વને અનુસરતી હોવી જોઈએ.]

અહીં પ્રશ્ન થાય કે-વસ્ત્રાદિના અભાવે પણ મમત્વ થાય તો વસ્ત્રાદિ રાખવા છતાં કેમ ન થાય ? તેનું સમાધાન એ છે કે મમત્વ વસ્તુતઃ અજ્ઞાનથી થાય છે, જ્ઞાનીઓને મમત્વ થવામાં બીજાંબૂત અજ્ઞાન ટળી જવાથી વસ્ત્રાદિ-હોવા

છતાં મમત્વ ન થાય. એ વાત કહે છે કે વસ્ત્રાદિ ઉવહિણા= ઉપધિ સહિત એવા પણ બુદ્ધા=જ્ઞાની મુનિઓ સર્વતથ= સર્વદા-સર્વ ક્ષેત્રમાં છ જીવનિકાયના સંરક્ષણ-પરિગ્રહે= સંરક્ષણ માટે વસ્ત્રાદિ રાખવા છતાં અવિ=પણ મમાહાં=મમત્વને ન આચરંતિ=કરતા નથી. એટલું જ નહિ, અપ્પણો દેહમિ વિ=ષોતાના શરીરમાં પણ મમત્વને કરતા નથી. (૨૨)

[૪૩-એતન્ના જ્ઞાનથી આત્મામાં પ્રગટેલો વિવેક સર્વ આરાધનાનું મૂળ છે. સમ્યગ્જ્ઞાનીઓમાં એ વિવેક પ્રગટે છે, એથી જ છતી પણ વસ્તુને-ભોગોને-સંપત્તિને તજીને અનગાર (સાધુ) બને છે, તેઓ આહાર-વસ્ત્ર-પાત્રાદિ રાખવા કે ભોગવવા છતાં જે શરીરને માટે એનો ઉપયોગ કરે છે, તે શરીરને પણ પર-અનિત્ય સમજતા હોવાથી શરીરની વેઠ સમજે છે. માત્ર કર્મનિર્જરામાં એનો સાથ જરૂરી હોવાથી સાથ આપે ત્યાં સુધી એની રક્ષા માટે સંયમને ઢાલિ ન પહોંચે તે રીતે વર્તે છે. જ્યારે શિથિલ બનતાં સંયમની સાધનામાં સહાયક નથી રહેતું ત્યારે શરીરને પણ વેસિરાવે છે-અનશન કરે છે. અને ત્યાં સુધી પણ મમતા વિના આહારાદિ આપે છે.]

હવે છટ્ટું સ્થાન કહે છે—

૨૩૩) અહો નિચ્ચં તવોકમ્મં, સન્વબુદ્ધેહિં વણિણં ।

જા ય લજ્જાસમા વિત્તી, ઇગમત્તં ચ મોઅણં ॥૬-૨૩॥

૨૩૪) સંતિમે સુહુમા પાણા, તસા અદુવ થાવરા ।

જાઈં રાઓ અપાસંતો, કહમેસણિણં ચરે? ॥૬-૨૪॥

૨૩૫) ઉદડલ્લં વીઅસંસત્તં, પાણા નિવહિઆ મહિં ।

દિઆ તાઈં વિવહ્જિજ્જા, રાઓ તત્થ કહં ચરે? ॥૬-૨૫॥

(૨૩૬) एअं च दोसं ददूषणं, नायपुत्तेण भासिअं ।

सव्वाहारं न भुंजंति, निग्गंथा राइमोअणं ॥६-२६॥

અહો ! (આશ્ચર્ય છે કે-) સવ્વબુદ્ધેહિં=સર્વ
તીર્થકરૈએ તપ અનુષ્ઠાનને નિચ્ચં=નિત્ય (અપ્રતિપાતિ)
કહ્યું છે. તે તપ અનુષ્ઠાન કેવું છે ? ઉ૦ જા=જે લજ્જા=
સંયમ સમા=તુલ્ય (સરખી-સંયમને અનુસરતી) વિક્તી=
દેહની રક્ષા કરવી અને ઇમમત્તં મોયણં=એકવાર ભોજન
કરવું. (એ સાધુનો અપ્રતિપાતી તપ છે.) (૨૩)

[તપ નિત્ય-અપ્રતિપાતી એ કારણે છે કે-તેમાં અહિત કંઈ
થતું નથી અને તપ ઉપરાંત ખીજ પણ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે.
એમ એકાન્ત લાભનો વ્યાપાર હોવાથી તે નિત્ય છે, અર્થાત્
કદાપિ નુકશાન કરતો નથી. લજ્જા એટલે સંયમને ળાધા ન થાય-
સંયમમાં અનુકૂળ રહે તેવી શરીરની રક્ષાપૂર્વક એકવાર ભોજન
કરવું, તેમાં સંતોષ, લોલુપતાનો અભાવ, રસનાનો વિજ્ય અને
સંયમની વૃદ્ધિ વગેરે વિશિષ્ટ ગુણોનું ધ્યેય હોવાથી ઉપવાસાદિ તપ
કરતાં પણ વધારે નિર્જરા છે. એકલકતાના દ્રવ્યથી અને લાવથી
એમ બે ભેદો છે, તેમાં એકવાર ભોજન લેવું, તે દ્રવ્યથી એકલકત
અને કર્મબન્ધ ન થાય તેમ રાગ-દ્વેષ વગેરે તજીને લેવાથી એક
એટલે શ્રેષ્ઠ-અદ્વિતીય માટે લાવથી એકલકત સમજવું. તે માત્ર
દિવસે જ અને રાગ-દ્વેષાદિ દોષો સેવ્યા વિના કરે તો જ બને, અન્યથા
દ્રવ્યથી એકવાર ભોજન કરવા છતાં લાવથી એકલકત ન ગણાય.]

રાત્રિભોજનમાં દોષો હોવાથી તે એક (શ્રેષ્ઠ) ન
ગણાય, કિન્તુ સાથે કર્મબન્ધ થતો હોવાથી બે ગણાય.
તે દોષો કહે છે કે इमे=આ ત્રસ અથવા (અને) સ્થાવર

પાળા=જીવો એવા સુદુમા=સૂક્ષ્મ સંતિ=છે કે જાઈ=જે
રાઓ=રાત્રે (દેખાય નહિ, તેને) અપાસંતો=નહિ દેખી
શકતો સાધુ રાત્રે એસગિઅં=નિર્દોષ આહાર માટે કહં=
કેવી રીતે ચરે ?=ફરે ? અર્થાત્ ન ફરે ! (૨૪)

[રાત્રે પાત્ર પડિલેહણુ ન થાય કારણુ કે એવા પણુ જીવો ઉડતા
હોય કે જે દેખાય નહિ અને દેખવા છતાં અહિંસા થઈ થકે નહિ.]

ઉદરહ્નં=પાણીથી ભીંજાએહું કે નીતરતું, તથા
વીઅસંસત્તં=સચિત્ત ખીજ્જેથી મિશ્ર (અથવા વીઅં=
અનાજના કણ વગેરે અને સંસત્તં=ત્રસાદિ જીવસંસક્રા,
એમ ખીજી રીતે અર્થ જુદો કરવો) તથા મહિં નિવહિઆ
પાળા=ભૂમિ ઉપર પડેલા જીવો (એ સર્વ હોય)
તાઈં=તેને દિઆ=દિવસે તેા વિવજ્જિજ્જા=વજી શકાય
રાઓ=રાત્રે તત્થ=ત્યાં કહં ચરે ?=કેવી રીતે ચાલે ? અને
એ સર્વની યતના શી રીતે કરી શકે ? (૨૫)

માટે એ દોષોને જોઈને (જ્ઞાનથી જાણીને) જ્ઞાતપુત્ર
શ્રીવર્દ્ધમાનસ્વામીએ કહ્યું છે કે-નિર્અન્ય સાધુઓ અશન-
પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ, એમ સઠ્ઠવાહારં=સર્વ આહારને
આશ્રીને રાત્રિલોજન કરતા નથી, (૨૬)

[મનુષ્યને મળેલા નેત્રોનો સદુપયોગ જીવરક્ષા અને તેને માટે
અધ્યયન વગેરે કરવા સિવાય ખીજ્જે કોઈ જ નથી. એની ઉપેક્ષા
કરીને રાત્રે ચાલનાર-ફરનારને નેત્રોનો અનાદર થવાથી અન્યભવમાં
હતે નેત્રે અંધત્વ કે એકેન્દ્રિયાદિ ગતિમાં ઉપજવાનું થાય. મનુષ્યને
માટે સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે તેને શરીર-ઈન્દ્રિયો, સમ્પત્તિ,
ખુદ્ધિ, ખળ વગેરે પુણ્યથી જે કંઈ મળે છે, તેનો તે દુરુપયોગ કે અનાદર

કરે તો અન્યભવમાં તે તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય, કે થાય તો પણ ઢિતને બદલે અહિત કરે. એ કારણે મનુષ્યે સર્વત્ર વિવેકી અને આત્મહિતના ધ્યેયવાળા બનવું જોઈએ.]

છ મતો કહીને હવે સાતમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૩૭) પુદવિકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૨૭॥
- (૨૩૮) પુદવિકાયં વિહિંસંતો, હિંસ૩ ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્ખુસે અ અચક્ખુસે ॥૬-૨૮॥
- (૨૩૯) તમ્હા એઅં વિયાણિત્તા, દોસં દુમ્મહ્વહ્વણં ।
પુદવિકાયસમારંમં, જાવજીવાઈ વહ્જણ ॥૬-૨૯॥

સુસમાહિઆ=ચતનામાં ઉદ્યત સંજયા=સાધુઓ મનથી વચનથી અને કાયાથી તિવિહેણ કરણજોણ=ત્રણ પ્રકારના કરણ દ્વારા પૃથ્વીકાયજીવોને હણુતા નથી. (૨૭)

[ત્રણ કરણ એટલે (મન-વચન-કાયાથી) હણવા હણાવવા કે હણનારની અનુમોદના કરવી, તે રીતે હિંસા (અર્થાત્ ચોથા અધ્યયનમાં કહ્યા પ્રમાણે આલેખન, વિલેખન, ઘટન, ભેદન વગેરે કરતા નથી. 'કાયસા' શબ્દની સિદ્ધિ પ્રાકૃતના 'આર્ષમ્' સૂત્રથી કરી શકાય છે.]

પૃથ્વીકાયની હિંસા કરનારો-તયસ્સિણ=તેમાં આશ્રિત (રહેલા) ચક્ખુસે=ચક્ષુથી દેખાય તેવા અને અચક્ખુસે= ન દેખાય તેવા (બેઈન્દ્રિયાદિ) વિવિહે=વિવિધ જાતિના તસે=ત્રસ ચ=અને શેષ સ્થાવર પાણે=જીવોને હિંસ૩=હણુ જ છે. (૨૮).

તમ્હા=તે માટે દુર્ગતિ(રૂપ સંસારને) વધારનારા આ

(પૃથ્વીજીવોના અને તેના આશ્રિત જીવોની હિંસા૩૫) દોષને વિયાણિત્તા=સમ્યક્ જાણીને પૃથ્વીકાયના (આલેખન-વિલેખન વગેરે) આરંભને જીવતાં સુધી વળે. (૨૯)

હવે આઠમું સ્થાન કહે છે—

(૨૪૦) આઝકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।

તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૩૦॥

(૨૪૧) આઝકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ઉ તયસ્સિણ ।

તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્કુસે અ અચક્કુસે ॥૬-૩૧॥

(૨૪૨) તમ્હા એઝં વિયાણિત્તા, દોસં દુમ્મહ્વહ્ણં ।

આઝકાયસમારંમં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૩૨॥

૩૦-૩૧-૩૨ ત્રણે ગાથાઓનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે સમજવો. માત્ર 'આઝકાયં=અપ્કાયને' સમજવું. (૩૦-૩૧-૩૨)

[પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનું જળ એ અપ્કાય જીવોનાં શરીરોનો સમૂહ છે, તેના આશ્રયે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના વિવિધ જાતિના જીવો રહેલા હોય છે, તે સર્વની વિરાધના જળની વિરાધના કરવાથી થાય છે, માટે એથા અધ્યયનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે 'આમર્ષ', સંસ્પર્શ' વગેરે સર્વ પ્રકારનો આરંભ વળવો]

હવે નવમું સ્થાન કહે છે—

(૨૪૩) જાયતેઝં ન ઇચ્છંતિ, પાવગં જલહત્તણ ।

તિક્કમન્નયરં સત્થં, સવ્વઓઽવિ દુરાસયં ॥૬-૩૩॥

(૨૪૪) પાઈણં પહિણં વા વિ, ઉહ્હં અણુદિસામવિ ।

અહે દાહિણઓ વાવિ, દહે ઉત્તરઓ વિ અ ॥૬-૩૪॥

- (૨૪૫) મૂઆણમેસમાઘાઓ, હ્વવાહો ન સંસઓ ।
તં પરિવપયાવટ્ટા, સંજયા કિંચિ નારમે ॥૬-૩૫॥
- (૨૪૬) તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુમ્હાવટ્ટમ્હં ।
તેઁકાયસમારંમં. જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૩૬॥

ઘણા જીવોનો ઘાતક હોવાથી મુનિઓ પાવગં= પાપકારી એવા જાયતેઅં=અગ્નિને જલહત્તણ=જગાવવાને (પ્રગટાવવા કે વધારવાને) ઈચ્છતા નથી. (કારણ કે (અગ્નિ) તિક્કલં=તીક્ષ્ણ એવું અન્નચરં=સર્વ શસ્ત્રોરૂપ સત્યં=શસ્ત્ર છે. તેથી તે સવ્વઓડવિ=સર્વથા પણ દુરાસયં=આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી. (૩૩)

(એનું સર્વતઃ શસ્ત્રપણું કહે છે કે) પાર્દેણં પડિણં વાવિ= તેની પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં પણ તથા ઉદ્ધં અણુદિસામવિ= ઊર્ધ્વ અને અનુદિશાઓમાં પણ તથા અહે=અધો- દિશામાં અથવા દાહિણઓ=દક્ષિણ દિશામાં પણ તથા ઉત્તરઓ=ઉત્તરમાં પણ (જે હોય તે વસ્તુને) દહે=ખાળે છે. (અર્થાત્ ચારે દિશાઓ, વિદિશાઓ અને ઊર્ધ્વ-અધો, એમ દશે દિશામાં રહેલી વસ્તુને અગ્નિ ખાળે છે.) (૩૪)

એસ=આ હ્વવાહો=અગ્નિ મૂઆણં=(ત્રસ સ્થાવર વગેરે) જીવોનો આઘાઓ=ઘાતક છે (એમાં) ન સંસઓ= સંશય નથી. તેથી સંજયા=સાધુઓ તં=તેને પરિવપયાવટ્ટા= પ્રકાશ કે તાપવાને અર્થે કિંચિ=લેશ પણ (સંઘટ્ટનાદિ પણ) નારમે=આરંભ કરે નહિ. (૩૫)

તમ્હા=તે કારણે આ દુર્ગતિ (૩૫ સંસાર) વધારનારા દોષને સમ્યગ્ જાણીને તેઉકાયનો (અગ્નિનો) સમારંભ જીવતાં સુધી વર્જવો જોઈએ. (૩૬)

હવે દશમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૪૭) અગ્નિલસ સમારંભં, બુદ્ધા મન્નંતિ તારિસં ।
સાવજ્જવહુલં ચેઅં, નેઅં તાર્હિ સેવિઅં ॥૬-૩૭॥
- (૨૪૮) તાલિઅંટેણ પત્તેણ, સાહા-વિહુઅણેણ વા ।
ન તે વીંહુઅમિચ્છંતિ, વેઆવેઝ્ઞણ વા પરં ॥૬-૩૮॥
- (૨૪૯) જં પિ વસ્થં વ પાયં વા, કંબલં પાયપુંહણં ।
ન તે વાયમુર્હંતિ, જયં પરિહરંતિ અ ॥૬-૩૯॥
- (૨૫૦) તમ્હા એઅં વિયાણિત્તા, દોસં દુમ્મઙ્ગવહુલં ।
વાઝકાયસમારંભં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૪૦॥

અગ્નિલસ=વાયુના આરંભને બુદ્ધા=તીર્થ કરે તારિસં=તેવો (અગ્નિકાયના આરંભ તુલ્ય) મન્નંતિ=માને છે. એઅં ચ=અને એ સાવજ્જવહુલં=ધણા પાપરૂપ છે. માટે તાર્હિ=જીવોના ત્રાતા-સુસાધુઓએ એઅં=એને-વાયુના આરંભને ન સેવિઅં=સેવ્યો નથી. (૩૭)

એ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે તાલિઅંટેણ=વીંજણા વડે, વૃક્ષના પાંદડા(ના વીંજણા) વડે, કે વૃક્ષની શાખાને હલાવવા વડે, (એવા કોઈ સાધનથી) તે સાધુઓ સ્વયં (પવનને) વીંજવા ઇચ્છતા નથી, અથવા બીજાદ્વારા વીંજાવવાનું ઇચ્છતા નથી (અને બીજા વીંજનારને અનુમતિ આપતા નથી.) (૩૮)

વળી—વસ્ત્ર, પાત્ર, કામળ કે રજોહરણ (વગેરે) જે ધર્મના ઉપકરણો રાખે છે તેનું અજ્યણાથી પડિલેહણ વગેરે કરવાદ્વારા પણ તે ન વાયં ઉર્હરંતિ=પવનની ઉદ્દીરણા કરતા નથી. કિન્તુ જ્યણા પૂર્વક પહેરે (વાપરે) છે (અને જ્યણાથી રાખે છે.) (૩૯)

[વસ્ત્રાદિને આટકવાથી, જોરથી લેવાથી, મૂકવાથી, ફેંકવાથી, અતિપવન વાતો હોય ત્યાં સુકવવાથી, કે રસ્તે ચાલતાં પણ છેડા ઉડે તે રીતે પહેરવાથી, એમ અનેક રીતે વાયુજીવોની હિંસા થાય છે.]

તેથી આ દુર્ગતિને (સંસારને) વધારનારા દોષને બાણીને (સુસાધુઓ) જીવે ત્યાં સુધી વાયુકાયના સમારંભને વળે છે. (૪૦)

હવે અગીઆરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૧) વળસ્સઈં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૪૧॥
- (૨૫૨) વળસ્સઈં વિહિંસંતો, હિંસઈં ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાળે, ચક્કુસે અ અચક્કુસે ॥૬-૪૨॥
- (૨૫૩) તમ્હા અં વિઆણિત્તા, દોસં દુમ્મઈવઈદ્ધણં ।
વળસ્સઈંસમારંભં, જાવજીવાઈ વજ્જણ ॥૬-૪૩॥

આ ૪૧-૪૨-૪૩ ગાથાનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે સમજવો. માત્ર 'વળસ્સઈં=વનસ્પતિકાય જીવોને' એટલો ભેદ સમજવો. (૪૧ થી ૪૩)

આરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૪) તસકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા ।
તિવિહેણ કરણજોણ, સંજયા સુસમાહિઆ ॥૬-૪૪॥

- (૨૫૫) તસકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ઉ તયસ્સિણ ।
તસે અ વિવિહે પાણે, ચક્કવુસે અ અચક્કવુસે ॥૬-૪૫॥
- (૨૫૬) તમ્હા એં વિઆણિત્તા, દોસં દુમ્મઇવહ્ણં ।
તસકાયસમારંભં, જાવજીત્તાઈ વજ્જણ ॥૬-૪૬॥

૪૪-૪૫-૪૬ ગાથાનો અર્થ અનુક્રમે ૨૭-૨૮-૨૯ ગાથા પ્રમાણે કરવો. માત્ર 'તસકાયં=તસકાયણવોને' એટલો ભેદ સમજવો. (૪૪-૪૫-૪૬)

અહીં સુધી કહ્યાં તે છ વ્તો અને છકાયની જયણારૂપ ખાર સ્થાનો સાધુના મૂળગુણો સમજવા. હવે તેની રક્ષા માટે વાડતુલ્ય 'અકલ્પો મિહિમાયણં'=વગેરે ઉત્તર ગુણોનાં છ સ્થાનો કહે છે, તેમાં પ્રથમ કલ્પ જે પ્રકારનો છે, ૧-શૈક્ષ્યકસ્થાપના કલ્પ અને ૨-અકલ્પસ્થાપના કલ્પ. પિંડનિર્ચુક્રિત વગેરેને નહિ જાણતા અસ શિષ્યના લાવેલા આહાર, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ નહિ વાપરવા તથા ઋતુબદ્ધ કાળમાં અયોગ્યને તથા વર્ષાકાળે યોગ્ય અયોગ્ય બંનેને દીક્ષા નહિ આપવી, તે શૈક્ષ્યકસ્થાપનાકલ્પ જાણવો, તેથી વિરુદ્ધ અકલ્પ સમજવો. બીજો અકલ્પસ્થાપનાકલ્પ અન્યકારે સ્વયં અહીં તેરમા સ્થાનમાં કહ્યો છે.

હવે તેરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૫૭) જાઈં ચત્તારિ બુજ્જાઈં, હિસિણાઽઽહારમાહિણિ ।
તાઈં તુ વિવજ્જંતો, સંજમં અણુપાલણ ॥૬-૪૭॥
- (૨૫૮) પિંહં સિજ્જં ચ વત્થં ચ, ચરત્થં પાયમેવ ય ।

અકપ્પિઅં ન ઇચ્છિજ્જા, પહિગાહિજ્જ કપ્પિઅં

॥૬-૪૮॥

(૨૫૯) જે નિઆગં મમાયંતિ, કીઅ-મુદેસિ-આહંડં ।

વહં તે સમણુજાણંતિ, હ્હ વુસં મહેસિણા ॥૬-૪૯॥

(૨૬૦) તમ્હા અસણપાણાં, કીઅમુદેસિઆહંડં ।

વજ્જયંતિ ઠિઅપ્પાણો, નિગંથા ધમ્મજીવિણો ॥૬-૫૦

હસિણ=સાધુઓને (સંયમમાં અપકારી એવા)

અમુજ્જાઈં=અકલ્પ્ય જાઈં=જે ચત્તારિ=ચાર આહારમાહ્ણિ=

આહાર વગેરે (આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર અને વસતિ), તાઈં=

તેને વિવજ્જંતો=વર્જીતો (ઉત્તમ સાધુ સત્તર પ્રકારના)

સંજમં=સંયમને પાળે. (૪૭)

‘મુજ્જાઈ’ પદમાં અકારનો લોપ સમજવો. અકલ્પ્ય આહાર-
દિના ત્યાગ વિના સંયમનો અભાવ કહ્યો છે. કારણ કે મન-ઈન્દ્રિયોનો
વિન્ય કરવો તે સંયમ છે, એ વિન્ય થયો હોય તો અકલ્પ્ય વસ્તુ
લેવાનું કારણ રહે નહિ અને અકલ્પ્ય લે તો સંયમની રક્ષા બને નહિ.]

એ જ સ્પષ્ટ કરે છે કે-અકપ્પિઅં=અકલ્પ્ય એવાં

(અશતાદિ ચારે પ્રકારના આહારરૂપા પિંડને, શય્યાને

(વસતિને), વસ્ત્રને અને પાત્રને (લેવાની) ન ઇચ્છિજ્જા=

છત્તણ પાણુ ન કરવી, પણ કપ્પિઅં=કલ્પ્ય (પિંડ

વગેરેને) પહિગાહિજ્જ=ગ્રહણ કરવાં (૪૮)

જે=જે વેષધારી સાધુઓ નિઆગં=નિત્ય પિંડને અને

કીત, ઔદેશિક તથા આહંડં=અલ્યાહુત (દોષવાળા)

પિંડાદિમાં મમાયંતિ=મમત્વ કરે છે (ગ્રહણ કરે છે) તેઓ

(એ પિંડાદિને અંગે ગૃહસ્થે કરેલા છકાય જીવેના) વહં= વધને સમજાણાંતિ=અનુમોદે છે. ઇહ=એમ મહેલિના= શ્રીવર્ધ્માનસ્વામીએ વુત્તં=કહ્યું છે. (૪૯)

[નિત્ય આમંત્રણ કરનારના ત્યાંથી લેવાય તે નિત્યપિંડ, સાધુ માટે વેચાણુ લાવેલા કીતપિંડ, વગેરે ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું તેમ સમજવું. દાનરુચિથી ગૃહસ્થ દોષિત વસ્તુ તૈયાર કરે છતાં ન લેવાથી સાધુને દોષ લાગતો નથી. લેવાથી ઉપભોગ કરવારૂપ અનુમોદના થવાથી તે દોષ સાધુને પણ લાગે છે. તૈયાર થવાથી હિંસા તો થઈ ગઈ, હવે લેવામાં શો દોષ ? એવો તર્ક કરવો તે અજ્ઞાન છે. વસ્તુતઃ દાનની લાવનાથી ગૃહસ્થ તૈયાર કરે તો પણ તેનો દાન દેવાનો ધર્મ હોવાથી તેને લાલ છે. દોષિત જાણ્યા પછી સાધુએ લેવાનો ધર્મ નથી, છતાં લે તો અનુમોદના થવાથી દોષ લાગે જ. ન લેવાથી સાધુનો અને ગૃહસ્થનો ઉભયનો ધર્મ સચવાય અને જન્મે આરાધક બને. અહીં પ્રભુ મહાવીરદેવ અને જીર્ણશિક્ષુ દષ્ટાન્ત વિચારવું.]

તે માટે (ઉપર કહ્યાં તે) કીત, ઔદેશિક અને અભ્યાહુત (દોષવાળા) અશન પાન વગેરે (ચારે પ્રકારનો પિંડ, વસ્ત્ર, પાત્ર અને વસતિને) ઠિઅપ્પાણો=સત્વવાળા ઘમ્મજીવિણો=એક સંયમ ધર્મ માટે જીવનારા નિર્ઝાન્ય સાધુઓ વગેરે છે (લેતા નથી). (૫૦)

[દોષોના પરિહારપૂર્વક નિર્માણ સંયમ પાળવા માટે ત્યાગ કરવાનું સત્ત્વ અને સંયમનો રાગ, જે શુભો મહત્ત્વના છે, એમ અહીં આપેલા સાધુનાં વિશેષણોથી સૂચવ્યું છે.]

હવે ઔદમું સ્થાન કહે છે—

(૨૬૧) કંસેસુ કંસપાણસુ, કુંડમોણસુ વા પુણો ।

મુંજંતો અસળપાણાઈ, આચારા પરિમસ્સઈ ॥૬—૫૧॥

(૨૬૨) સીઝોદગસમારંભે, મત્તઘોઅળહ્ણુણે ।

જાઈં છિન્નંતિ [છિપ્તંતિ] મૂઆઈં, દિટ્ટો તત્થ અસંજમો
॥૬-૫૨॥

(૨૬૩) પચ્છાકમ્મં પુરેકમ્મં, સિઆ તત્થ ન કપ્પઈ ।

અમટ્ટં ન મુંજંતિ, નિમ્મંથા ગિહિમાયણે ॥૬-૫૩॥

કંસેસુ=કચોળાદિમાં, કંસપાણ્ણુ=થાળ કથરોટ
વગેરેમાં, અથવા કુંડમોણ્ણુ=હાથીના પગના આકારવાળા
માટીના પાત્રોમાં (માટીનાં ઉભાં મોટાં કુંડામાં)
અશન-પાન વગેરેનું ભોજન કરતો સાધુ આચારા=સાધુના
આચારથી પરિભ્રમ્મં=બ્રહ્મ થાય છે. (૫૧)

[ગૃહસ્થજીવનના આચરણથી, વેષથી, કે તેવાં ભાજન-આસન-
શયન ઈત્યાદિ વાપરવાથી "હું સાધુ છું" એવો ખ્યાલ આવતો નથી
અને એવા ખ્યાલ વિના સંયમની વરક્ષા થતી નથી. એ કારણે
સાધુ જીવનના પ્રત્યેક વ્યવહારે ગૃહસ્થના વ્યવહારોથી ભિન્ન અને
સંયમના આદર્શભૂત છે, તેને તજવથી સંયમના પરિણામ પ્રગટતા
નથી કે પ્રગટેલા હોય તે ટકતા નથી.]

ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભોજન કરવાથી 'સાધુઓ ગૃહસ્થના
ભાજનમાં ભોજન કરે છે' એવી માન્યતા થવામાં, અથવા
તે ભાજનને ગૃહસ્થના વ્યવહાર પ્રમાણે શુદ્ધ કરતાં થનારા
સીઝોદગસમારંભે=શીત (સચિત્ત) પાણીના આરંભમાં
તથા મત્તઘોઅળ=પાત્રના ધોવણુને છઢ્ઢણે=છાંડવામાં
(કુંડા-કુંડી વગેરેમાં ધોવણુ નાખવામાં) જાઈં મૂઆઈં=જે
જીવો છિન્નંતિ (છિપ્તંતિ)=હણાય છે તત્થ તેમાં
(કેવળજ્ઞાનીઓએ) અસંયમને (બળ્ણયો) છે. (૫૨)

[સાધુધર્મની હલકાઇથી જૈનશાસનની હલકાઇ છે. એના જેવા ખીન્ને અધર્મ નથી અને શાસનની પ્રભાવના જેવો કોઈ શ્રેષ્ઠ ધર્મ નથી. ગૃહસ્થના જેવા વ્યવહારથી છકાય જીવોની વિરાધના થાય માટે એવા વ્યવહારો કરવાથી સાધુનું અહિંસાપ્રત સચવાય નહિ, વગેરે જ્ઞાણીને જ્ઞાનીઓએ ગૃહસ્થનાં ભાજનોનો નિષેધ કર્યો છે. પૂર્વકાળે લાકડાના પાત્રમાં લાવેલું પાણી તેવું જ વાપરવાનો વ્યવહાર હતો અને આજે પણ સંયમના અર્થે કોઈ કોઈ એવું યથાશક્ય પાલન કરતા દેખાય છે.]

તત્થ=તેમાં (ગૃહસ્થના પાત્રમાં ભોજન કરવામાં) પશ્ચાત્કર્મ અને પુરઃકર્મ દોષો સિયા=થાય, તે સાધુઓને ન કલ્પઈ=ન કલ્પે અમટ્ઠ=એ કારણે નિર્ઘન્ય મુનિઓ ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભોજન કરતા નથી. (૫૩)

[પશ્ચાત્કર્મ-પુરઃકર્મનું સ્વરૂપ પાંચમા અધ્યયનની ૩૨-૩૫ ગાથામાં કહ્યું છે. ભોજન કર્યા પછી ભાજન ધોવાથી પશ્ચાત્કર્મ સ્પષ્ટ છે અને સાધુઓને ભોજન કરાવીને પછી ભોજન કરવાની ભાવનાવાળા ગૃહસ્થના ભાજનમાં પહેલું ભોજન કરવાથી પુરઃકર્મ પણ લાગે. સાધુને ગૃહસ્થના ભાજનમાં કે ગૃહસ્થભાજનના આકાર જેવા લાકડા વગેરેના ભાજનમાં પણ ભોજન કરવું ઉચિત નથી, કારણ કે એથી સાધુ ગૃહસ્થ તુલ્ય દેખાય. સ્થૂલદષ્ટિએ જ્ઞેતાં આ દોષ સામાન્ય લાગે તેવો હોવા છતાં વિશેષ-મેટા દોષોનું કારણ હોવાથી તજવાનું વિધાન છે. જેમ કિલ્લાની એક ઈંટ નીકળ્યા પછી કિલ્લાની, સ્ટીમરમાં નાનું ઊંદ્ર પડતાં સ્ટીમરની કે શરીરમાં નહાનો રોગ થતાં શરીરની સલામતી રહેતી નથી, તેમ જીવનમાં એક નાનો પણ દોષ ધીમે ધીમે અનેક નાના દોષોને અને પરિણામે મેટા દોષોને પ્રગટાવી આખરે સંયમનો નાશ કરે છે. 'જાત્રી કીડીઓ સાપને તાણે' તેમ નાના પણ દોષની ઉપેક્ષા એ સંયમની ઉપેક્ષા છે.]

હવે પંદરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૬૪) આસંદી-પલિઅંકેસુ, મંચમાસાલણસુ વા ।
 અણાયરિઅમજ્જાણં, આસહત્તુ સહત્તુ વા ॥૬-૫૪॥
- (૨૬૫) નાસંદી-પલિઅંકેસુ, ન નિસિજ્જા ન પીઢણ ।
 નિગંથાડપહિલેહાણ, બુદ્ધવુત્તમહિટ્ઠગા ॥૬-૫૫॥
- (૨૬૬) ગંભીરવિજયા ણ, પાણા દુપ્પહિલેહગા ।
 આસંદી પલિઅંકો અ, અમહંત્તં વિવહ્જિજા ॥૬-૫૬॥

આસંદી=મરેલી ગૂંથેલી પુરશીઓ વગેરે આસનો
 તથા પલિઅંકેસુ=મેઠા પલંગોમાં મંચ=નાના માંચામાં
 (ખાટલામાં) આસાલણસુ=પાછળ પીઠનાળાં આસનોમાં
 (આરામપુરશી વગેરેમાં) આસહત્તુ=એસવાનું અથવા
 સહત્તુ=શયન કરવાનું અજ્ઞાણં=આર્યોને (સાધુઓને)
 અણાયરિઅં=અનાચરિત છે. (આચાર વિરુદ્ધ છે.) (૫૪)

બુદ્ધવુત્તમહિટ્ઠગા=જ્ઞાનીઓના વચનને પાળનારા
 નિર્ઝન્ય સાધુઓ અપહિલેહાણ=ચક્ષુઆદિથી પ્રતિલેખન-
 પ્રમાણન કર્યા વિનાનાં આસનોમાં પલંગોમાં નિસિજ્જા=
 નિષેધામાં (એક પાટીયાવાળા આસન ઉપર) પીઢણ=પીઠ
 ઉપર (નેતરના આસને) એસે કે સુવે ન=નહિ. (૫૫)

[આ વિધાન ડાઈ વિશિષ્ટ લાભના પ્રસંગે નિષિદ્ધ આસના-
 દિનો પણ અપવાદથી ઉપયોગ કરવો પડે ત્યારે પણ પ્રતિલેખના-
 પૂર્વક ઉપયોગ કરવા માટે છે, ઉત્સર્ગથી તો નિષેધ સમજવો.
 ગાથામાં એસે-સુવે એવા શબ્દો નથી તો પણ પ્રસંગાનુસાર સમજ
 લેવા. ઉપલક્ષણથી વર્તમાનમાં ગૃહસ્થો વાપરે છે તેવાં ડાઈ પણ
 આસનો-પલંગ-પુરશી-ચેર-ટૅબલ વગેરે સર્વનો નિષેધ સમજવો.]

ए=એ આસન, પલંગ વગેરે અન્ય જીવોને રહેવાના
 ગંભીરવિજયા=ઊંડા આશ્રયો છે (અર્થાત્ તેમાં માંકડ
 વગેરે જીવો એવી રીતે ભરાઈને ગુપ્ત રહી શકે છે કે
 દેખી પણ ન શકાય) તેથી તેમાં રહેલા પાળા=પ્રાણીઓ
 દુષ્પણિહેલા=પ્રતિલેખવા દુષ્કર છે. (જોવા, જયણા કરી
 ખચાવવા વગેરે દુષ્કર છે) एअमदृठ=એ કારણે સાધુઓએ
 આસન, પલંગ અને अ=માંચા માંચી વગેરે સર્વને
 विवज्जिआ=વજ્યાં છે (ખેસવાનું સુવાનું તજ્યું છે). (૫૬)

હવે સોળમું નિષદા સ્થાન કહે છે—

- (૨૬૭) गोअरग्गपविट्ठस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
 इमेरिसमणायारं, आवज्जइ अबोहिअं ॥६-५७॥
- (૨૬૮) विवत्ती वंभचेरस्स, पाणाणं च वहे वहो ।
 वणीमगषडिग्घाओ, पडिकोहो अगारिणं ॥६-५८॥
- (૨૬૯) अगुत्ती वंभचेरस्स, इत्थीओ वा वि संकणं ।
 कुसीलवड्ढणं ठाणं, दूरओ परिवज्जए ॥६-५९॥
- (૨૭૦) तिष्ठमन्नयरागस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
 जराए अभिभूअस्स, वाहिअस्स तवस्सिणो ॥६-६०॥

ગોચરી (ભિક્ષા) માટે (ગૃહસ્થના ઘરમાં) પવિટ્ઠસ્સ=
 ગએલા જસ્સ=જે સાધુને નિસિજ્જા=નિષદા (આસનાદિ)
 કપ્પઇ=કદ્યે છે—અર્થાત્ જે ગૃહસ્થના ઘરમાં ખેસે (રહે)
 છે, તે इमेरिसं=આ પ્રમાણે આવા (કહીશું તેવા) अणायारं=
 અનાચારને आवज्जइ=પામે છે. વશ થાય છે. (તે જ કહે

છે કે-અબોહિઅં=અબોધિને પામી છે. (મિથ્યાત્વના ખીજભૂત અબોધિને ઉપાળે છે.) (૫૭)

વંમચેરસ=બ્રહ્મચર્યની વિવત્તી=વિપત્તિ, પાણાણં=પ્રાણીઓનો વહે=વધ થવાથી વહો=(સંયમનો) વધ, વળીમગ=ખીજ લીખારીઓનો પઢિઘાઓ=પ્રતિઘાત (આક્રમણ) અને અગારિણં=ગૃહસ્થોનો પઢિકોહો=ક્રોધ, એ વગેરે દોષો થાય. (૫૮)

[ગૃહસ્થના ધરમાં બેસવાથી કે રહેવાથી સ્ત્રીનો પરિચય બ્રહ્મચર્યની વિરાધના, અને સાધુ માટે ભોજનાદિ કરે તેમાં જીવહિંસ થાય, તેથી સંયમનો વધ, ખીજ લિક્ષુકો આવે તેને ગૃહસ્થ પાછ કાઢે તેથી તેઓ સામા થાય અને એથી ધરના માણસોને પણ ક્રોધ વગેરે થાય. એમ સમજવું.]

સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગાદિ જોવાથી વિકાર થવારૂપ બ્રહ્મચર્યની અગુપ્તિ (વિરાધના) થાય અને હત્વીઓ=સ્ત્રી તરફથી પણ સંકળં=બ્રહ્મચર્યનો નાશ થવાની શંકા થાય. માટે જ્યાં કુસીલવહ્નં=અસંયમની વૃદ્ધિ થાય તેવા ગૃહસ્થના ઠાણં=સ્થાનને દૂરઓ પરિવજ્જણ=દૂરથી વળે-એની ઈચ્છા પણ ન કરે (૫૯)

જસ=જે તિળહં=ત્રણુમાંથી અન્નચરાગસ=અન્યતર (કોઈ) અવસ્થાવાળાને (તેની અવસ્થાને ઉચિત હોવાથી લિક્ષાર્થે ગયો હોય ત્યાં કારણે બેસવું વગેરે) કાપ્પહ=કદપે તે ત્રણ કહે છે-એક જરાણ=ઘડપણુથી અભિમૂઅસ=પરાભૂતને (અશક્ત બનેલાને), ખીજ વાહિઅસ=રોગીને અને ત્રીજ કિલ્લ તપ કરનારા તવસ્તિઓ=તપસ્વીને. (૬૦)

[અપવાદ પણ જિનકથિત હોવાથી જિનાજારૂપ છે. સંયમની રક્ષા માટે નિષ્કપટ ભાવે એનો આશ્રય લેનારને આરાધક કહી છે. એથી વિપરીત વિના કારણે, પ્રમાદથી, કે કપટથી અપવાદ સેવે તે વિરાધક બને છે. ઉત્સર્ગ-અપવાદ બંને જિનકથિત હોવા છતાં અવસ્થાથી વિરુદ્ધ અપવાદ સેવવાથી કે કારણ છતાં અતપણે ઉત્સર્ગનો દુરાગ્રહ કરવાથી પણ વિરાધક બને છે, અપવાદ સેવવા યોગ્ય ઉચિત અવસ્થાઓમાં જ અપવાદ સેવવો ઉચિત છે.]

હવે સત્તરમું સ્થાન કહે છે—

- (૨૭૧) વાહિઓ વા અરોગી વા, સિણાણં જો ડ પત્યણ ।
 વુકંતો હોઈ આયારો, જઢો હવઈ સંજમો ॥૬-૬૧॥
- (૨૭૨) સંતિમે સુહુમા પાણા, ઘસાસુ મિલુગાસુ અ ।
 જે અ મિક્કવૂ સિણાયંતો, વિઅડેણુપ્પલાવણ ॥૬-૬૨॥
- (૨૭૩) તમ્હા તે ન સિણાયંતિ, સીણણ ડસિણેણ વા ।
 જાવજ્જીવં વયં ઘોરં, અસિણાણમહિટ્ટુમા ॥૬-૬૩॥
- (૨૭૪) સિણાણં અદુવા કકં, લુદ્ધં પડમગાણિ અ ।
 ગાયસ્સુવ્વટ્ટણઢાણ, નાયરંતિ કયાઈ વિ ॥૬-૬૪॥

વાહિઓ=રોગી અરોગી વા=કે અરોગી, જો ડ=જે સાધુ સ્નાનને પ્રાર્થે (કરે) તેનો આયારો=આચાર (અસ્નાન-પરિષદ નહિ સહવાથી) વુકંતો=વ્યુત્કાંત હોઈ=થાય (અર્થાત્ સાધુતા ચાલી જાય) અને (જીવરક્ષા વગેરે) સંયમ જઢો=તજોલો થાય (અર્થાત્ સંયમનો પરિત્યાગ થાય). (૬૧)

હમે=આ (પ્રત્યક્ષ દેખાતા) સૂક્ષ્મ (કોમળ સંઘચણુ-વાળા-બેઘન્દ્રિયાદિક) જીવો ઘસાસુ=પોલી ભૂમિમાં અને

મિલુગાસુ=ફાટેલી ભૂમિમાં સંતિ=છે, કે જે=જેઓને
સ્નાન કરતો ભિક્ષુક (સાધુ) સ્નાનક્રિયાથી ઢળતા વિઅઢેગ=
વિકૃત પાણીથી (મેલથી ઝેરી અનેલા અચિત્ત પાણીથી)
અપલાવણ=ડુખાડે. (નાશ કરે.) (૬૨).

[પૃથ્વી અનેક જાતિના પ્રસજીવોને ઉપજવાનું અને રહેવાનું
સ્થાન છે અને પાણીનો સ્વભાવ પૃથ્વીને ભેદીને નીચે જવાનો છે.
શરીરનો મેલ એક ઝેરશ્પ છે, તેનાથી સ્નાનનું પાણી ઝેરી બને છે
અને તેથી તે અનેક જીવોના પ્રાણ લે છે. એમ સ્નાન કરવામાં
અહિંસાવ્રતનો નાશ સ્પષ્ટ છે.]

તન્હા=તે કારણે ઘોરં=અતિદુષ્કર એવા અસિણાણં=
અસ્નાન વચં=વ્રતને અહિદ્ગા=પાળતા (સાધુઓ) જીવતાં
સુધી સીણ=ઠંડા અસિણેણ વા=કે ઉજી પાણીથી ન
સિણાયંતિ=સ્નાન કરતા નથી. (૬૩)

[સ્નાન શરીરને આરામ આપે છે, મનને પ્રસન્ન કરે છે
અને સદૈવ અંદરથી બહાર નીકળતા વિવિધ મેલને દૂર કરી
સૌન્દર્યની વૃદ્ધિ કરે છે. ઇત્યાદિ કારણે બાહ્ય સુખના અર્થાં સર્વ
જીવો સ્નાન વિના રહી શકતા નથી. એ પરિસ્થિતિમાં જીવન
પર્યન્ત નહાના-મોટા સર્વ સ્નાનનો ત્યાગ કરવો એ આકરો
મનોવિબંધ હોવાથી દુષ્કર છે, માટે એને ઘોરવ્રત કહ્યું છે. અન્ય-
ધર્મીઓએ બાહ્ય શૌચને મહત્ત્વ આપી જળસ્નાનને વિશેષતયા
કરણીય માન્યું છે. જેઓ જળસ્નાનમાં દોષ માને છે તેઓ પણ
અગ્નિસ્નાન (ભસ્મ યોગી) સૂર્યસ્નાન, વગેરેથી બચ્યા નથી.
જૈનશ્રમણ-શ્રમણીઓ જ સર્વ પ્રકારના નહાના કે મોટા સ્નાનનો
ત્યાગ પાળે છે. કારણ કે સ્નાન બ્રહ્મચર્યનું ઘાતક છે. સ્નાનથી
પણુ અધિક દેહશુદ્ધિ સચવાય તેવા જૈન સાધુના આચારો છે.]

(વળી તેઓ) ગાયસ્સ=શરીરના અવયવોના ઉત્કૃષ્ટગુણ
=ઉદ્ધૃત્તન અર્થે નાના-મોટા સ્નાનને, કક્ક=ચંદન રસા-
દિના, લુદ્ધ=લોદ્ધના (લોદ્ધરના), પડમગાણિ=કુંકુમ-કેસર
વગેરેના અને અ=ખીજા પણ એવા કોઈ વિલેપનને
કચાઈ વિ=કટી પણ નાયરંતિ=આચરતા નથી. (૬૪)

[આહાર, નિહાર, વિહાર વગેરેમાં જિનકથિત મર્યાદાનું
પાલન કરવાથી આરોગ્ય, પવિત્રતા વગેરે અખંડ રહે છે, પરસેવો
અલ્પ થવાથી મેલ પણ અલ્પમાત્ર થાય છે અને સદ્વિચારરૂપ
માર્ગાનુસારિણી બુદ્ધિ પ્રગટવાથી મલિન દેહાદિનું કષ્ટ થતું ન
હોવાથી સ્નાનનું પ્રયોજન રહેતું નથી]

હવે શોભાવર્જનરૂપ અહારમું સ્થાન કહે છે-

- (૨૭૫) નગિણસ્સ વા વિ મુંડસ્સ, દીહરોમનહંસિણો ।
મેહુણા ઉવસંતસ્સ, કિં વિભૂસાઈ કારિઅં ? ॥૬-૬૫॥
- (૨૭૬) વિભૂસાવત્તિઅં મિક્સૂ, કમ્મં વંધઈ ચિક્કણં ।
સંસારસાયરે ઘોરે, જેણં પડઈ દુરુત્તરે ॥૬-૬૬॥
- (૨૭૭) વિભૂસાવત્તિઅં ચેઅં, બુદ્ધા મન્નંતિ તારિસં ।
સાવજ્જઘહુલં ચેઅં, નેયં તાઈહિં સેવિઅં ॥૬-૬૭॥

નગિણસ્સ=નગ્નને, મુંડસ્સ=મુંડાએલાને, દીહરોમન-
હંસિણો=લાંબા રોમ નખવાળાને, અને મૈથુનથી
ઉપશાન્તને (વિકાર રહિતને) વિભૂસાઈ=વિભૂધાનું કિં
કારિઅં=શું પ્રયોજન છે ? અર્થાત્ કંઈ નથી. (૬૫)

[અહીં સાધુને નગ્ન કહ્યા તે છર્ણુ-તુચ્છવસ્ત્ર ધારીને ઉપચારથી,
અથવા તદ્દન વસ્ત્રરહિત જિનકલ્પકને અંગે સમજવું. મુંડ એટલે
વ્યથી કેશાદિ રહિત અને ભાવથી કષાયાદિ રહિત સમજવા. કક્ષા

વગેરેમાં લાંબારોમવાળા અને હ.થે પગે લાંબા નખવાળા તે જિનકલ્પિક સમજવા, ગચ્છવાસીઓને તો અંધારામાં ખીજ સાધુઓને લાગે નહિ તેવા પ્રમાણોપેત નખ હોય એમ સમજવું. આ રીતે શરીરની પણ ઉપેક્ષા કરનાર સાધુને વિભૂષા કરવી નિરર્થક છે, સ્નાનની જેમ વિભૂષા પણ બ્રહ્મચર્યની ધાતક છે, માટે સાધુએ વર્જવી એ તાત્પર્ય છે.]

વિભૂસાવત્તિઅં=વિભૂષાનિમિત્ત (કરવાથી) સાધુ ચિક્ષણું (દાણુ) કર્મ બાંધે, કે જેણં=જે કર્મ બાંધથી દુરુત્તરે=અતિ-દીર્ઘ અને ઘોરે=ભયંકર એવા સંસાર સમુદ્રમાં પડે. (૬૬)

[વિભૂષાથી સાધુને એવું ચિક્ષણું કર્મ બાંધાય, તેનું કારણ એ છે કે તેણે જીવનપર્યંત વિભૂષાનો ત્યાગ કરેલો છે, એથી જિનાસાની વિરાધનાના નિષ્કુર પરિણામ વિના સાધુ વિભૂષા કરે નહિ અને કરે તો પરિણામ નિષ્કુર થવાથી કર્મ આકરું બાંધાય. ગૃહસ્થને એવા પરિણામ ન થાય, કે તજેલા ભાવને આચરતાં સાધુને જેવા નિષ્કુર પરિણામ થાય. આ કારણે સાધુનો નાનો પણ અતિચાર ગૃહસ્થના મોટા અતિચારથી પણ વધી જાય. એ યુક્તિસંગત છે.]

વિભૂસાવત્તિઅં=વિભૂષામાં વર્તતા ચેઅં=ચિત્તને (હું આમ કરું, તેમ કરું, વગેરે વિભૂષાના વિચાર પણ) રૌદ્ર કર્મ બાંધનું કારણ હોવાથી તેને વુદ્ધા=શ્રી તીર્થ કરે તારિસં=તેવું (વિભૂષાક્રિયાની તુલ્ય) માને છે અને ચેઅં=આવું ચિત્ત સાવજ્જબહુલં=ધાણું સાવધ (દુષ્ટધ્યાનવાળું) હોવાથી તાર્હિં=ઉત્તમ સાધુઓએ અં=એવું ન સેવિઅં=સેવ્યું નથી. અર્થાત્ ઉત્તમ સાધુ આર્તધ્યાનાદિ ૩૫ અકુશળ ચિત્તને સેવે નહિ. (૬૭)

[અનિત્ય અને દુર્ગંધની પેટી જેવા શરીરની શોભા કરવા જાની પુરુષો ઈચ્છે જ નહિ, કારણ કે તે સ્વરૂપે દુષ્ટ છે. શોભા કરવાથી

જ્ઞાનીની દષ્ટિએ આત્માની શોભા ઘટે છે, માત્ર આત્મહિતમાં સહાયક થવા સિવાય બીજાને કોઈ ગુણુ શરીરમાં નથી. એથી જ્ઞાનીઓ શરીર દ્વારા એ સાધના કરી લેવામાં જ તન્મય હોય છે અને તે ઉદ્દેશથી જ તેની સંભાળ કરે છે. બહિરાત્મભાવ તજીને અંતરાત્મદશામાં રમતા સાધુને સ્નાન, વિલેપન કે વિભૂષા સર્વ અકરણીય દેખાય છે, એવી ઇચ્છા પણ બહિરાત્મદશારૂપ છે. 'ગુણો જ સાચા અલંકારો છે' એમ સમજતો સાધુ બાહ્ય વિભૂષાને કદી પણ ન ઈચ્છે.]

હવે આ અઢાર સ્થાનોનું કળ કહી ઉપસંહાર કરે છે-

(૨૭૮) खवंति अप्पाणममोहदंसिणो,

તવે રયા સંજમઅજ્જવે ગુણે ।

ધુગંતિ પાવાઈં પુરેકઢાઈં,

નવાઈં પાવાઈં ન તે કરંતિ ॥૬-૬૮॥

(૨૭૯) सओवसंता अममा अकिंचना,

સવિજ્જવિજ્જાણુગયા જસંસિણો ।

उउप्पसन्ने विमले व चंदिमा,

સિદ્ધિ વિમાણાઈં, ઉવેંતિ તાણો-ત્તિ બેમિ ॥૬-૬૯॥

અમોહદંસિણો=અમૂઢ (યથાર્થ) દષ્ટિવાળા જે મુનિઓ સંજમઅજ્જવે ગુણે=સંયમ અને આજ્ઞાવ (ઋણુતા) જેના ગુણો છે, (તેવા બાર પ્રકારના શુદ્ધ) તવેરયા=તપમાં રહીને અપ્પાણં=(બહિરાત્મદશાવાળા) પોતાના આત્માને (તે તે કુશળ ચિત્તવડે) खवंति=અપાવે છે (ઉપશાન્ત કરે છે), તે=તેઓ પુરેકઢાઈં=પૂર્વે કરેલાં (જન્માન્તરીય) પાપોને ધુગંતિ=ધાવે છે (અપાવે છે) અને નવાં પાપોને કરતા નથી. (૬૮)

વળી સઓવસંતા=સદા ઉપશાન્ત (કોધરહિત), અમમા=મમત્વ રહિત, (મિથ્યાત્વ વગેરે અભ્યંતરદ્રવ્યથી અને સુવર્ણાદિ બાહ્યદ્રવ્યથી) અર્કિચળા=ધનરહિત, (પરલોકોપકારક કેવળ શ્રુતગ્નાનરૂપ) સવિજ્જ=સ્વવિદ્યાથી વિજ્ઞાણુમયા=વિદ્યાવાળા અને (પારલૌકિક શુદ્ધ) જસંસિણો=યશવાળા એવા તાણ્ણો=સ્વપરતારક સાધુઓ ઉત્પસન્ને=પ્રશાન્ત (શરદકાળ વગેરે) ઋતુના વિમલે=નિર્મળ ચંદિમા વ=ચંદ્રની જેમ (ભાવમેલથી રહિત થએલા) સિદ્ધિ=સિદ્ધિગતિને અથવા વિમાણાઈ=(જેને કર્મ બાકી રહે તે) વૈમાનિક દેવલવને ઉર્વેતિ=પ્રાપ્ત કરે છે ત્તિ વેમિ=એમ હું કહું છું. (૬૯)

[ઉપર જણાવેલાં અઢારે સ્થાનોનું પાલન કરવાથી મોહનું જોર મંદ પડે છે. અનાદિ વાસનાઓ નિષ્કળ થાય છે અને એથી અહીં કહેલા ગુણો કે જે આત્મસ્વરૂપ છે, તે (ઉપરનો મેલ દૂર થવાથી જેમ સુવર્ણ ઝળકે તેમ) પ્રગટ થાય છે. એમ ઉત્તરોત્તર પ્રગટેલા ગુણોનો આનંદ અનુભવતો આત્મા સંસારમાં પણ મુક્તિ જેવો આનંદ અનુભવીને આખરે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી શકે છે. અનાદિ મિથ્યાત્વ, કષાયો અને અજ્ઞાનરૂપી મહારોગોને દૂર કરવાનું પરમઔષધ આચારો છે, તેનાથી કર્મરોગ રહિત બનીને અનંતા આત્માઓ મુક્તિપદને વર્ષા છે, વર્તમાનમાં વરે છે અને ભવિષ્યમાં અનંતા વરશે. કોઈ કાળે પણ જીવને આ શુદ્ધ આચારોના પાલન વિના સંસારનો અંત થાય તેમ નથી જ. માટે જ આત્માથીએ અહીં કહેલા શુભ આચારોનું પાલન અને તેટલું નિર્મળ અને અખંડ કરવું.]

સમત્તં છદ્દં અજ્ઞયણમ્ ।

卐

卐

卐

સાતમું વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયન

[સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગને શાસ્ત્રકારોએ અભ્યંતરયોગો કહ્યા છે, માનવતું (સાધુજીવનતું) મુખ્ય કાર્ય એ ગુણોને પ્રગટ કરી મુક્તિ મેળવવાતું છે અને તે ગુણસ્વરૂપ હોવાથી તેતું આવરણ કરનાર ક્રમેનો વિલય થતાં તે આત્મામાં પ્રગટે છે. આ આવરણોને ટાળવાનાં સાધન તરીકે જીવને મળેલાં-મળતાં મન વચન અને કાયા જ્ઞે કે જડ છે, તથાપિ જિનાજ્ઞાને અનુસરીને કુશળ બનાવવાથી તે મોક્ષ સાધક બની શકે છે. માનવદેહની કિંમત સર્વાધિક કહી છે, તેતું કારણ આ એક જ છે કે મનુષ્ય મન વગેરેને કુશળ બનાવી આ કાર્યને સાધી શકે છે.

મન વચન કાયાની કુશળ પ્રવૃત્તિથી જ્ઞેમ મુક્તિ સાધી શકાય છે તેમ અકુશળ પ્રવૃત્તિથી મનુષ્ય જન્મ નિષ્કળ પણુ બને છે. એટલું જ નહિ, ભયંકર સંસારવર્ધક પણુ બની જાય છે. આ કારણે જ મનુષ્યની ધાર્મિક જીવન જીવવાની જવાબદારી ધણી મોટી અને અનિવાર્ય છે. શ્રી તીર્થંકરદેવોએ મુખ્યતયા મનુષ્યને ઉદ્દેશીને ધર્મ ઉપદેશ્યે છે, તેતું કારણ પણુ એ છે કે જ્ઞે મનુષ્ય મન-વચન-કાયાનો સર્વ-શ્રેષ્ઠ સદુપયોગ કરે તો મુક્તિ જેવા પરમોચ્ચ પદને તે પામી શકે છે અને દુરુપયોગ કરે તો અન્ય સર્વગતિના જીવો કરતાં સવિશેષ દુઃખી થાય છે. મનુષ્યના જેટલો લાભ કે હાનિ અન્ય ગતિના જીવોને શક્ય નથી, માટે મનુષ્યને ધર્મતું આરાધન કરવું એ અતિ આવશ્યક છે. સમગ્ર દ્વાદશાંગીના સારરૂપે મનુષ્યે ‘ત્રણે યોગોદ્ધારા કુશળ પ્રવૃત્તિ કરીને મુક્તિ સાધવી’ એ જ ઉપદેશ છે, એમ કહી શકાય.

કાયાને સદાચારી બનાવવી જેટલી દુષ્કર છે તેનાથી વચનનો સદુપયોગ કરવો અતિદુષ્કર છે અને મનને ઉન્માર્ગથી રોકી શુભધ્યાનમાં જોડવું તે તો અતિતમ દુષ્કર છે, તો પણુ એકે અશક્ય નથી.

યોગ્ય આત્મા મનુષ્ય જીવનમાં જિનાજાને બળે ત્રણે યોગોનો સદુપયોગ કરી શકે છે, માટે જિનેશ્વર દેવોએ એ માર્ગ તેને ઉપદેશ્યો છે.

જેમ કાયાને સદાચારી બનાવવાના ઉપાયો કહ્યા છે, તેમ વચનને કુશળ બનાવવાનો માર્ગ પણ બતાવ્યો છે. આ અધ્યયનમાં ભાષા, તેના પ્રકારો, વગેરે વર્ણવીને ક્યારે કેવા સંયોગોમાં કેટલું કેવું બોલવું કે ન બોલવું વગેરે સમજાવ્યું છે. ઉત્સર્ગ-અપવાદના પ્રસંગે બોલવાના ન બોલવાના વિધિ-નિષેધો જણાવીને સાધુ જીવનને સફળ કરવાનો એકાન્ત કલ્યાણકારી માર્ગ બતાવ્યો છે.

ચારિત્રને જન્મ આપી તેનું રક્ષણ પાલન અને ધોપણ કરનારી આઠ પ્રવચનમાતાઓ ખરેખર ! સાધુની માતાઓ છે. તેમાંની ભાષાસમિતિ અને વચનચુષ્ણિ એ બેનું પાલન આ અધ્યયનના અભ્યાસથી જ થઈ શકે તેમ છે. જેમ નેત્રોના અભાવે અંધ જ્નેષ શકતો નથી, કાન વિના બહેરો સાંભળી શકતો નથી, તેમ આ અધ્યયન ભણ્યા વિના સત્ય વચન બોલી શકાય તેમ નથી. જેઓ આના અભ્યાસ વિના બોલે છે તેઓ દુઃસાહસ કરે છે અને સ્વ-પરનું અહિત કરીને દુર્ગતિને નાંતરે છે.

સામાન્ય રીતે સાધુ ઉપદેશક મનાય છે, ખીજની અપેક્ષાએ ઉપદેશકનું સ્થાન ઊંચું હોય છે, કારણ કે તે સ્વ-પર ઉપકાર કરી શકે છે. લોક પણ તેનું બહુમાન સવિશેષ કરે છે, તેથી તેની જવાબદારી પણ મોટી છે. કહેવાય છે કે ‘જીભમાં અમૃત અને ઝેર બન્ને રહેલાં છે’ શ્રોતાના કષાયો શમે, જડની વાસના ઘટે અને નિષ્પાપ જીવનનો પક્ષ વધે, એવું બોલવું એ જીભવાનું અમૃત છે, એથી વિરુદ્ધ કષાયો, વાસનાઓ અને પાપવૃત્તિ વધે એવું બોલવું તે જીભવાનું ઝેર છે. ખીજાં ઝેર એક જ જન્મનો નાશ કરે છે અને જીભવાનું ઝેર સ્વ-પરના અનેક જન્મોનો નાશ કરે છે. મનની દુષ્ટતાથી બહુ ધા પોતાને હાનિ થાય છે અને દુષ્ટ વચનથી તો ખીજ પણ અનેકાનેક આત્માઓને હાનિ થાય છે. ઈત્યાદિ બોલવાની જવાબદારી (જેખમ)

સમજીને મનુષ્યે અને તેમાં પણ સાધુએ તો ભાષાનું સ્વરૂપ
અવશ્ય જાણવું જોઈએ.

‘જીવવા મળી છે માટે બોલવું’ એ માન્યતા અજ્ઞાનમૂલક છે.
છે. બોલવાની આવશ્યકતા હોય ત્યારે, પરિમિત, નિષ્પાપ, હિતકર
અને સત્ય બોલવું, તેમાં મળેલી જીવવાની સફળતા છે. એથી વિરુદ્ધ
ગમે તેમ બોલનાર વાચાળ ગણાય છે, તેનું વચન અનાદર પામે છે
અને પરિણામે અન્ય જન્મમાં મુંગા-બોળડાપણું, જીવવાના વિવિધ
રોગો, મૂર્ખતા, ઇત્યાદિ દુષ્ટ કષ્ટોને ભોગવવાના પ્રસંગો આવે છે.
વર્તમાનમાં દેખાતા એવા મનુષ્યો કે તિર્થંચો વગેરે એના પ્રત્યક્ષ
દષ્ટાન્તો છે, માટે દુર્લભ માનવભવને અને તેમાં પણ સાધુતાને
પામેલા આત્માએ સ્વ-પરહિતાર્થે આ અધ્યયનનો વારંવાર અભ્યાસ
કરીને ભાષાસમિતિ અને વચનગુણિના પાલનપૂર્વક પોતાના અને
પરના કલ્યાણને સાધવું જોઈએ.]

(૨૮૦) ચઠ્ઠું સ્વલુ ભાસાણં, પરિસંખાય પન્નવં ।

દુષ્ઠં તુ વિણયં સિક્ત્વે, દો ન માસિજ્જ સવ્વસો ॥૭-૧૧॥

ચઠ્ઠું સ્વલુ=ચાર પ્રકારની ભાષાઓનું સ્વરૂપ પરિ-
સંખાય=જાણીને પન્નવં=પ્રજ્ઞાવાન (બુદ્ધિમાન સાધુ) તેમાંની
દુષ્ઠં એ દ્વારા વિણયં=શુદ્ધ ભાષા પ્રયોગને સિક્ત્વે=શીખે
-જાણે. (અર્થાત્ ‘આ એ ભાષાનું મારે પ્રયોજન છે’ એમ
સમજે) અને દો=શેષ એ સવ્વસો ન માસિજ્જ=સર્વથા ન
બોલે. (૧)

[શાસ્ત્રમાં ભાષાના ૧-સત્ય, ૨-અસત્ય, ૩-સત્યાસત્ય (મિત્ર)
અને ૪-ન સત્ય ન અસત્ય (વ્યવહાર), એમ ચાર જ પ્રકારો કહ્યા
છે. તેમાં પહેલી અને ચોથી વિવેકપૂર્વક બોલવી અને ખીલ-ત્રીલ
સર્વથા ન બોલવી. અન્યત્ર ન બોલવા યોગ્ય ભાષાના આ છ પ્રકારો

પણ કહ્યા છે. ૧-હીલિતા=ખીઝ પ્રત્યે અસૂયા-અવજાપૂર્વક બોલવું, ૨. ખિંસિતા=નિન્દાવચન, ૩-પરુષા=કર્કશ-કઠોર વચન, ૪-અસત્યા=ભ્રુવચન, ૫-ગાર્હસ્થી=ગૃહસ્થની ભાષાથી(સાધુએ પુત્ર, ભાણેજ, પિતા, માતા, વગેરે) કહેવું અને ૬-કલેશોદીરણી=શાન્ત થએલા કલેશ-કષાય વગેરેને પુનઃ પ્રગટ કરનારી. આ છ ભાષાઓ ઉપરાંત યોગશાસ્ત્રમાં તે 'અન્યને પીડા થાય તેવું' સત્ય પણ નિષેધ્યું છે.

ભાષાના ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારો પણ વ્યવહારનયથી જાણવા. નિશ્ચયનયથી તે ૧-સત્ય અને ૨ અસત્ય, બે જ પ્રકારો કહ્યા છે અને તે યુક્તિસંગત પણ છે. તેની વ્યાખ્યા એવી કરી છે કે-જેનાથી સ્વ-પર હિત થાય તે સત્ય અને અહિત થાય તે અસત્ય અર્થાત્ આરાધક-વિરાધક બે ભાવો હોવાથી નિશ્ચયનયથી ભાષાના પણ બે જ પ્રકારો છે, જેમાં સર્વ પ્રકારો અંતર્ગત છે.

અહીં કહેલા ચાર પ્રકારોને વિશેષતયા સમજવા માટે તેના અનુક્રમે-૧૦-૧૦-૧૦ અને ૧૨ એમ ૪૨ ઉત્તર ભેદો કહ્યા છે.

તેમાં સત્યના દશ ભેદો ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે. ૧-તે તે દેશમાં બોલાતા ૩૬ શબ્દો ખીઝ ક્ષેત્રમાં તે અર્થમાં ન બોલાતા હોય તે પણ સત્ય માનવા તે જનપદસત્ય (જનપદ એટલે દેશ). ૨-સર્વ લોકમાં સામાન્યતયા જે સત્ય મનાય તે સમ્મતસત્ય. (જેમ કે કુમુદાદિ-અન્ય કમળો પણ કાદવમાં (પંકમાં) ઉપજે છે, છતાં અરવિન્દ પુષ્પને જ સૌ 'પંકજ' માને છે) ૩-એકકાની સામે બે મીડાં સ્થાપવાથી સો, ત્રણથી હજાર, ચારથી દશહજાર, વગેરે મનાય છે, અથવા માટી-લેપ-ચુનો-પત્થર, વગેરેની પ્રતિમાઓમાં તે તે વ્યક્તિની સ્થાપના કરી તેને 'અરિહંત' વગેરે મનાય છે, તે સર્વ સ્થાપનાસત્ય. ૪-દરિદ્ર છતાં નામ કુબેર રાખ્યું હોય તેને નામ માત્રથી કુબેર (ધનપતિ) કહેવો-માનવો તે નામસત્ય. ૫-સાધુતા વિના દંભથી સાધુવેષ ધારણ કરનારને સાધુ, કે સ્ત્રીનો વેષ પહેરનાર પુરુષને સ્ત્રી

વગેરે કહેવું તે રૂપસત્ય, ૬-કનિષ્ઠાની અપેક્ષાએ અનામિકા અંગુલીને મોટી અને મધ્યમાની અપેક્ષાએ ન્હાની કહેવી, ઈત્યાદિ અપેક્ષાથી બોલાય તે પ્રતીત્યસત્ય, ૭-લોકવ્યવહારમાં 'દાસ બળવા છતાં પર્વત બળે છે, પાણી ગળવા છતાં ભાજન ગળે છે' વગેરે બોલાય છે તે વ્યવહારસત્ય, ૮-પાંચે વર્ણો હોવા છતાં 'ભમરો કાળો છે, શંખ ઘોળો છે' વગેરે અમુક વર્ણોદિની વિશિષ્ટતાથી વસ્તુને તેવી કહેવી તે ભાવસત્ય, ૯-જન રાખે તે જનધર, દંડ રાખનારને દંડી, વગેરે તે તે સંયોગથી વસ્તુને તેવી કહેવી તે યોગસત્ય અને ૧૦- 'મોટા તળાવને સમુદ્ર, છુદ્ધિહીનને પશુ' કહી તે તે ઉપમા આપવી તે ઉપમાસત્ય સમજવું.

ખીજી અસત્યભાષાના ૧૦ ભેદો આ પ્રમાણે છે. ૧-ક્રોધને વશ થઈ દાસને દાસ, આંધળાને અંધ, વગેરે કહેવું તે ક્રોધઅસત્ય, ૨-અભિમાનને વશ થઈ સ્વામી નહિ છતાં પોતાને સ્વામી કહેવો, વગેરે માનઅસત્ય, ૩-અન્યને ઠગવા માટે માયાથી બોલવું તે માયાઅસત્ય, ૪-લોભથી અલ્પમૂલ્યવાળી વસ્તુને બહુમૂલ્ય કહેવી, વગેરે લોભઅસત્ય, ૫-કામરાગને વશ બની 'સ્ત્રીને હું તારો દાસ છું' વગેરે રાગથી બોલવું તે પ્રેમઅસત્ય, ૬-એ પ્રમાણે દ્વેષથી 'ગુણવાનને પણ નિર્ગુણી' વગેરે કહેવો તે દ્વેષઅસત્ય, ૭-હાસ્ય (મસ્કરી) કરતાં 'કૃપણને દાતાર' કહેવો, વગેરે હાસ્યઅસત્ય ૮-ભયથી ગભરાઈને યદા તદા બોલવું તે ભયઅસત્ય, ૯ વાત (ધર્મકથા) કરતાં ન બનું હોય તેવું પણ વર્ણન કરવું તે 'કથા' એટલે આખ્યાયિકાઅસત્ય અને ૧૦ ખીજના વચનનો પ્રતિઘાત કરવા માટે 'ચોર કહેનારને તું ચોર' વગેરે બોલવું તે ઉપઘાતઅસત્ય જાણવું.

ત્રીજી મિશ્રભાષાના દશ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-૧-ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુ ન્યૂનાધિક છતાં 'દશ કમાયો, દશ બાલકો જન્મ્યાં, સો રૂપીયા આપીશ' વગેરે બોલવામાં ધરાબર તેટલી જ સંખ્યા ન હોવાથી એટલે અંશે અસત્ય અને 'જન્મ્યા, કમાયો, આપ્યા' વગેરે

અંશો સત્ય હોવાથી મિશ્ર ગણાય, આવા વચનને ઉત્પન્નમિશ્રિત જાણવું. ૨-નાશ પામેલી વસ્તુ માટે પણ ન્યૂનાધિક છતાં 'દશ મરણ થયાં, પચીસ ગુમાવ્યા, પચાસ માણસો પરદેશ ગયા' વગેરે બોલવું તે વિગતમિશ્રિત જાણવું, એ રીતે ૩-ઉત્પન્ન અને વિગત ખન્નેને આશ્રયને બોલાય તે ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિત, ૪-ઘણા જીવતા અને થોડા મરેલા જીવોના સમૂહને 'આ બધા જીવે છે' કહેવું તે જીવમિશ્રિત, ૫-ઘણા મરેલા અને થોડા જીવતા જીવસમૂહને 'આ બધા અજીવ છે' કહેવું તે અજીવમિશ્રિત, ૬-તેવા સમૂહમાં નિશ્ચય વિના આટલી સંખ્યામાં જીવતા અને આટલી સંખ્યામાં મરેલા છે' એમ આશરે કહેવું તે જીવાજીવમિશ્રિત, ૭-એ રીતે અનંતકાયમાં અન્ય વસ્તુ ભજેલી હોય કે અમુક અંશથી અનન્તકાય ન હોય તને અનન્તકાય કહેવું તે અનન્તમિશ્રિત, ૮-પ્રત્યેક વનસ્પતિ અનન્તકાયથી મિશ્રિત છતાં પ્રત્યેક કહેવી તે પ્રત્યેકમિશ્રિત, ૯ શીઘ્રતાદિ કરવા-કરાવવા અરુણોદય વખતે 'દિવસ ઊગી ગયો' કે દિવસ છતાં રાત્રી થઈ' વગેરે બોલવું તે અઢામિશ્રિત અને ૧૦ દિવસે-સવારને મધ્યાહ્ન કે રાત્રીએ-પરોઠ થયા વિના પરોઠ થઈ ગયું, વગેરે બોલવું તે અઢાઢામિશ્રિત ભાષા સમજવી.

ઉપર કહી તે ત્રણથી ભિન્ન સત્ય નહિ અને અસત્ય પણ નહિ છતાં સર્વ વ્યવહારોમાં ઉપયોગી એથી અસત્ય-અમૃષા (વ્યવહાર) ભાષા છે, તેના ૧૨ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ૧-હે દેવદત્ત! હે પુત્ર! હે પિતાજી' વગેરે આમન્ત્રણ માટે બોલાય તે આમન્ત્રણી, ૨-અમુક કાર્ય 'આ રીતે કરો, આ ન કરો,' વગેરે આજ્ઞા કરવી તે આજ્ઞાપની, ૩-મને ભોજન આપો, ભણાવો, દુઃખમાંથી ઉગારો' વગેરે યાચના કરવી તે યાચની, ૪ જાણવા કે સંદેહ ટાળવા 'આ કોણ છે? ક્યાંથી આવ્યા? હું શું કરું?' વગેરે પૂછવું તે પૂછની, ૫-પ્રશ્નો ઉત્તર આપવો, કે 'અહિંસાથી આયુષ્ય પૂર્ણ ભોગવાય' ઇત્યાદિ સમજાવવું, તે પ્રજ્ઞાપની, ૬-નિષેધ માટે બોલવું (નકારો કરવો) તે

પ્રત્યાખ્યાની, ૭-સામા મનુષ્યની ઈચ્છા જાણી તેમાં સંમતિ આપવી તે ઈચ્છાનુલોભા, ૮-કોઈ પૂછે શું કરું ? ત્યારે 'ઈચ્છા પ્રમાણે કરો !' વગેરે પ્રશ્નનું નિશ્ચિત સમાધાન ન મળે તેવું બોલવું તે અનભિગ્રહિતા, ૯-એથી વિરુદ્ધ નિશ્ચિત-સ્પષ્ટ કહેવું તે અભિગ્રહિતા, (અથવા તે કોઈ પૂછે ત્યારે 'આ કંઈક છે, અમુકના જેવું લાગે છે' વગેરે અનિશ્ચિત બોલવું તે અનભિગ્રહિતા અને 'અમુક વૃક્ષ છે, કે સુવર્ણ છે' વગેરે નિશ્ચિત બોલવું તે અભિગ્રહિતા) ૧૦ વિવિધ અર્થ સમજાય તેવા શબ્દ પ્રયોગ કરી સાંમળનારને સંશય પ્રગટાવવો તે સંશયકરણી, ૧૧-અર્થ સ્પષ્ટ સમજાય તેવા શબ્દોથી બોલવું તે વ્યાકૃતા અને ૧૨-ગૂઢાર્થ કે અસ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરીને સામાને ન સમજાય તેમ બોલવું તે અવ્યાકૃતા ભાષા જાણવી.

ભાષાના આ ચાર (મૂળ તથા ૪૨ ઉત્તર) ભેદોને સમજીને તેમાંની પહેલી અને છેલ્લી ભાષાનો વિવેક પૂર્વક પ્રયોગ કરવો તેને વાક્યશુદ્ધિ કહેવાય છે. ગ્રન્થકારે આ અધ્યયનમાં લિન્ન લિન્ન રીતે એ જ ઉકીલત જણાવી છે

વેનમ્ જયતિ શાસનમ્

સામાન્ય રીતે કયી ભાષા ન બોલવી તે કહે છે-

(૨૮૧) જા અ સચ્ચા અવત્તવ્વા, સચ્ચામોસા અ જા મુસા ।

જા અ બુદ્ધેહિં નાઈના, ન તં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨॥

જા=(સાવધ હોવાથી) જે ૧-સચ્ચા અવત્તવ્વા=સત્ય છતાં નહિ બોલવા યોગ્ય, ૨-સચ્ચામોસા=સત્યામૃષા (મિથ્ર), ૩-મુસા=મૃષા (સર્વાથા અસત્ય) અને ૪-(આમંત્રણી, આજ્ઞાપની, વગેરે વ્યવહાર ભાષા છતાં સાધુને બોલવા યોગ્ય નહિ હોવાથી) બુદ્ધેહિ નાઈના=જ્ઞાનીઓએ નહિ આચરેલી, તં=તે ભાષાને પન્નવં=શુદ્ધિમાન સાધુ ન માસિજ્જ=ખોલે નહિ.

હવે કયી ભાષા કેવી રીતે બોલવી તે કહે છે-

(૨૮૨) અસચ્ચમોસં સચ્ચં ચ, અણવજ્જમકક્કસં ।

સમુપ્પેહમસંદિદ્ધં, ગિરં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૩॥

પન્નવં=બુદ્ધિમાન્ સાધુ અણવજ્જં=અનવદ્ય (નિષ્પાપ) અને અકક્કસં=અકર્કશ (મત્સર રહિત) એવી અસચ્ચમોસં=અસત્યાભૂષા (વ્યવહાર) સચ્ચં ચ=અને સત્ય ગિરં=ભાષાને બુદ્ધિપૂર્વક સમુપ્પેહં=વિચારીને (ઉપકારક થાય તેમ) અસંદિદ્ધં=અસંદિગ્ધ (સંદેહ ન થાય તેમ) બોલે. (૩)

અહિતકર સત્યનો અને મિશ્રનો નિષેધ કરે છે-

(૨૮૩) એઠં ચ અટ્ટમન્નં વા, જં તુ નામેઙ્ગ સાસયં ।

સ માસં સચ્ચમોસંપિ, તં પિ ધીરો વિવજ્જણ ॥૭-૪॥

એઠં અટ્ટં=ઉપર કહી તેવી સાવધ-કર્કશને અને અન્નં=એવી બીજી (સત્ય) ભાષાને, વા=અથવા જં સાસયં=જે શાશ્વત ભાવને (મોક્ષને) નામેઙ્ગ=ગુણ ન કરે (પ્રતિકૂળ હોય) તેવી સચ્ચમોસં=મિશ્રભાષાને અપિ=કે સત્ય માસં=ભાષાને ધીરો=બુદ્ધિમાન્ સ=તે સાધુ વળે. (૪)

[સત્ય કે વ્યવહાર ભાષા પણ મોક્ષમાં બાધક (કર્મબંધનું કારણ) થાય તેમ ન બોલાય. આથી 'નગ્ન સત્ય' નામ આપીને બીજાના દોષોને પ્રગટ કરવા બોલવું એ અસત્ય-અહિતકર છે, એમ સમજવું. શ્રોતાને સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રી, ગુણોનો રાગ દ્રવ્ય ભાવ દુઃખોથી પીડાતા જીવો ઉપર કરુણા અને અયોગ્ય જીવો પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ-માધ્યસ્થ્યગુણ પ્રગટે, દેવ-ગુરુ ધર્મ કે ધર્મસામગ્રી પ્રત્યે પૂજ્યભાવ પ્રગટે, પોતાના દોષો પ્રત્યે જીગૃહ્સા પ્રગટે, તેવું ગુણુકારી વચન બોલવા-સાંભળવાથી

લાભ થાય છે, માટે નિશ્ચયથી તેને સત્ય ભાષા કહેવાય છે અને સ્વરૂપે સત્ય છતાં દુર્લાભથી ખોલાય કે સાંભળનારને કર્મબંધના કારણભૂત રાગ-દ્વેષાદિ વધે, પૂજ્યભાવો પ્રત્યે અનાદર થાય, વિષય કષાયોના પક્ષ થાય, વગેરે જેનાથી અહિત થાય તે સઘળું મૃષા-અસત્ય કહેવાય છે. 'સત્ય' શબ્દનો અર્થ સંતોને હિતકર, કે સત્ (શ્રેયઃ)ભાવોને પ્રકાશક, એવો થાય છે. અહીં અન્યકારે સાધુને બદલે 'અજ્ઞાવાન-ધીર' શબ્દો કહ્યા છે, તેનું એ કારણ છે કે યુદ્ધિમાન-ધીર પુરુષને જ ખોલવાનો અધિકાર છે. સર્વને ખોલવું હિતકર નથી.]

(૨૮૪) વિતહંપિ તહામુત્તિ, જં ગિરં ભાસણ નરો ।

તમ્હા સો પુટ્ટો પાવેણં, કિં પુણં જો મુસં વણ ? ॥૭-૫॥

તહામુત્તિ=કથંચિત્ તેવા રૂપમાં દેખાતી (અર્થાત્ 'પુરુષનો વેષ પહેરેલો હોય તેવી સ્ત્રીને સ્ત્રી કહેવી' વગેરે) પણ મનુષ્ય જં ગિરં=જે ભાષાને ખોલે (અર્થાત્ 'આ સ્ત્રી આવે છે' વગેરે કહે) તે તમ્હા=તે કારણથી (ખોલવાથી) સો પાવેણ=તે પાપ સાથે પુટ્ટો=જોડાય (પાપથી લેપાય), તે જે મનુષ્ય મૃષાભાષાને ખોલે તેને પુનઃ શું (ન થાય) ? અર્થાત્ તે અવશ્ય પાપકર્મથી બંધાય. (૫)

[કૃત્રિમ બળ્યા પછી કૃત્રિમને અકૃત્રિમ કહેવું, તે પણ અસત્યનો જ પ્રકાર છે.]

હવે નિશ્ચયાત્મક વચનનો નિષેધ કરે છે—

(૨૮૫) તમ્હા ગચ્છામો વક્ખામો, અમુગં વા ણે ભવિસ્સહ ।

અહ વા ણ કરિસ્સામિ, એસો વા ણં કરિસ્સહ ॥૭-૬॥

(૨૮૬) એવમાઈ ઉ જા માસા, એસકાલંમિ સંકિઆ ।

સંપયાઈઅમદ્દે વા, તં પિ ધીરો વિવજ્જણ ॥૭-૭॥

(કૃત્રિમસત્યને પણ સત્ય કહેવાથી કર્મ બંધાય તો જેને એક ક્ષણ કે મુહૂર્ત જેટલું પણ ભૂત-ભવિષ્ય કાળનું જ્ઞાન નથી તે નિશ્ચયાત્મક બોલે તો કર્મ બંધાય જ.) તમ્હા=તે કારણે (અમે કાલે અન્યત્ર) ગચ્છામો=જઇશું જ, (તને કાલે અમુક) વક્ષામો=કહીશું જ, અથવા જે=અમારું (અમુક કાર્ય આમ) મવિસ્સઈ=થશે જ, (અમુક લોચ વગેરે કાર્ય નિયમા) અહં કરિસ્સામિ=હું કરીશ જ, અથવા एसो=આ (અમુક સાધુ અમારું અમુક કાર્ય) કરિસ્સઈ=કરશે જ. (૬)

एवमाई=એવી અને આદિ શબ્દથી બીજી પણ એસકાલંમિ=ભવિષ્યકાળ સંબંધી (તેવા જ્ઞાનના અભાવે સંક્રિયા=શંકાવાળી જા માસા=જે ભાષા અથવા સંપચાઈઅં=સંપ્રતિ અને અતીત સંબંધી (વર્તમાન અને ભૂતકાળ સંબંધી) અટ્ટે=ભાવમાં પણ જે જે શંકિત હોય, તે પિ=તેને પણ ધીરો=ખુદ્ધિમાન્ વળે. (ન બોલે) (૭)

[ભવિષ્યકાળનું એક મુહૂર્ત પણ અનેક વિધનોથી ભરપૂર છે, માટે ધારવા પ્રમાણે ન પણ થાય. વર્તમાનમાં 'નજરે જેએલી પણ વાત ખોટી પડે' એ કહેવતને અનુસરીને પ્રયત્ન જેવા-સાંભળવા કે અનુભવવા છતાં અસત્ય ઠરે અને ભૂતકાળના ભાવો અંગે પણ એવું બનવું સંભવિત છે, માટે હ્રદયસ્થ-સાધુ તથાવિધ વિશિષ્ટજ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના ત્રણે કાળ-સંબંધી શંકિત ભાવોને અવધારણુ (નિશ્ચય) પૂર્વક ન બોલે. કારણ કે ભૂત-વર્તમાનભાવો અસત્ય ઠરે તો મૃષાવાદ થાય અને ભવિષ્યમાં કહેવા પ્રમાણે ન બને તો સાધુધર્મની, શાસનની અને પોતાની પણ લઘુતા થાય, માટે વિચારીને સઘળું અવસરો-ચિત બોલવું.]

(२८७) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

जमटं तु न जाणिज्जा, एवमेअं ति नो वए ॥७-८॥

(२८८) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

जत्थ संका भवे तं तु, एवमेअं ति नो वए ॥७-९॥

(२८९) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।

निस्संकिअं मवे जं तु, एवमेअं तु निहिसे ॥७-१०॥

अईअंमि कालंमि=भूतकाणमां, तथा पच्चुप्पणं=वर्तमानमां अने अणागए=लविण्यमां (थयेला, यता अने थनारा) जं अट्टं=जे अर्थने (जे जे लावोने) न जाणिज्जा=न लक्ष्यतो होय (तेने साधु) एवमेअं=आ आम હતું, છે, કે થશે, ति=એ પ્રમાણે નો વए=ન ખોલે. (८)

તથા ભૂતકાળમાં, વર્તમાનમાં અને લવિણ્યમાં (થયેલા, યતા કે થનારા) જત્ય-જે અર્થમાં (લાવમાં) સંકા મવે=શંકા હોય તેને પણ 'આ આમ હતું, છે, કે થશે' એમ ન ખોલે. (૯)

કિન્તુ ભૂતકાળમાં, વર્તમાનમાં અને લવિણ્યમાં (થયેલા, યતા કે થનારા) જં=જે લાવો નિસ્સંકિયં=નિઃશંકિત હોય (જ્ઞાનથી નિશ્ચિત લક્ષ્યતો હોય) તેને તુ=અસાવધ (હિસાદિ ન થાય તેમ) 'આમ હતું, છે, કે થશે' એમ પરિમિત શબ્દોમાં નિહિસે=કહે. (૧૦)

(૨૯૦) તહેવ ફરુસા માસા, ગુરુભૂઓવઘાઈણી ।

સચ્ચા વિ સા ન વત્તવ્વા, જઓ પાવસ્સ આગમો ॥૭-૧૧॥

(૨૯૧) તહેવ કાળં કાણેત્તિ, પંડગં પંડગેત્તિ વા ।

વાહિઅં વા વિરોગિત્તિ, તેણં ચોરે ત્તિ નો વए ॥૭-૧૨॥

તેવી રીતે ફરસા=નિષ્કુર (સદ્ભાવ રહિત) જે ગુરુમૂઓવઘાણી=મોટી જીવહિંસાને કરનારી થાય, જઓ=જેનાથી, પાવત્સ આગમો=પાપનું આગમન (દુષ્ટ-કર્મબંધ) થાય સા=તે સત્તા=સત્યભાષા પણ ન વત્તઠ્ઠા=બોલવી નહિ. (૧૧)

તે રીતે કાણાને કાણો, વંઢંગં=નપુંસકને નપુંસક, વાહિઅં=વ્યાધિવાળાને રોગી કે તેળં=સ્તેનને (ચોરને) ચોર, એવું પણ નો વણ=ન કહે. (૧૨)

[કઠોર વચન સાંભળનારને અસદ્ભાવ થાય, વૈર થાય અને લાલ કે ઉપકાર થવાને બદલે સ્વ-પરને પાપકર્મનો બંધ થાય. સદ્ભાવ વિનાનું વચન હિતપ્રુદ્ધિએ કહેલું પણ ગ્રાહ્ય થતું નથી. જેમ દેખાવમાં સુંદર પણ સ્વાદ વિનાનું કે ઘી સાકર રહિત ભોજન ભાવતું નથી, સ્વાદિષ્ટ કે મિષ્ટ દેખાવમાં સામાન્ય છતાં ભાવે છે, તેમ વચન પણ વિનય-બહુમાનરૂપી સ્વાદ કે સદ્ભાવ-હિતપ્રુદ્ધિરૂપી મીઠાશથી યુક્ત હોય તો સાંભળનારને ગમે છે, અન્યથા ભાવ વિનાના ભોજનની જેમ દેખાવમાં સુંદર હોય તો પણ અવિનયાદિથી કે અસદ્ભાવથી બોલાય તો ગ્રાહ્ય થતું નથી. માટે સત્ય પણ અસત્યથી કઠોર કરીને નહિ બોલવું, કારણ કે સાંભળનારમાં તેવી યોગ્યતાના અભાવે અહિતકર બને છે. રોગીને સ્વાદિષ્ટ અને પથ્ય એવું પણ ભોજન ગમતું નથી, તેમ ઘોઈ માની કે અશ જીવને તેના તથાવિધ કર્મરોગને યોગે હિતકર અને ડોમળ વચન પણ ગમતું નથી, અહિત કરે છે, વગેરે બોલનારે શ્રોતાની યોગ્યતાને વિચારવાની પણ જરૂર રહે છે. ઘોઈની ઈજ્જતને હાનિ પહોંચે તેવું બોલવાથી સાંભળનાર કદાચ સાંભળીને આપઘાત કરે, કે ખીજી રીતે પણ અહિત થાય, માટે સત્ય છતાં ખીજની ઈજ્જતને હાનિ પહોંચે તેવું પણ ન બોલવું.]

(૨૯૨) एणञ्जेण अट्ठेणं, परो जेणुवहम्मइ ।

આયાર-ભાવદોસન્નૂ, ન તં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૧૩॥

एण=आ (ઉપર કહેલા કઠોર વગેરે શબ્દોથી)
અને અન્નેણ જેણ અટ્ઠેણં=ખીજા પણ જે કોઈ ભાવથી
(વિષયથી) પરો=ખીજા (શ્રોતા) उवहम्मइ=દુઃખી થાય
તં=તેને આયાર-ભાવદોસન્નૂ=આચાર અને ભાવના દોષોનો
બાણુ ખુદ્ધિમાન્ સાધુ ન બોલે. (૧૩)

[જે જે બોલવાથી શ્રોતાને કર્મબંધ થાય તેવું સર્વ જ્ઞાની સાધુ
ન બોલે. અહીં આચાર એટલે બાહ્ય આચરણરૂપ સામાચારી-સાધુના
આચારો અને ભાવ એટલે અંતઃકરણના અધ્યવસાયો, બેના ગુણ-
દોષનો બાણુ, અર્થાત્ દ્રવ્ય-ભાવ ઉભયથા ધર્મ-અધર્મને સમજનારો,
એમ સમજવું.]

(૨૯૩) तहव होले गोलित्ति, साणे वा वसुलित्ति अ ।

દમણ દુહણ વા વિ, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૧૪॥

तहव=तथा पन्नवं=खुद्धिमान् साधु (अप्रीतिकारक)
હોલે=હે હોલા ! (મૂર્ખ), ગોલે=હે ગોલા ! (બે બાપના),
સાણે=હે કુત્તા ! વસુલે=હે વ્યભિચારી ! દમણ=હે દ્રમ્મક !
(ભીખારી), કે દુહણ=હે દુર્ભંગ ! (નિભાંગી) एवं न
मासिज्ज=એવું ન બોલે. (૧૪)

[મનુષ્યમાં પ્રાયઃ માન અધિક હોવાથી સાચું પણ અપમાન-
કારક સાંભળવા તે અસમર્થ હોય છે, તેથી અપમાનકારક બોલવાથી
સ્વ-પર હાનિ થવા સંભવ છે. કૌંસમાં લખેલા પર્યાયશબ્દો અવ-
ચૂરિના આધારે લખ્યા છે. 'દમણ' ના સ્થાને 'દુમણ દુમ્મણ' એવા

પાકાંતરો છે પણ ટીકામાં દ્રમક પર્યાય કરેલો હોવાથી 'દમપ' શુદ્ધ જણાય છે.]

ઉપર સામાન્ય નિષેધ કરીને હવે સ્ત્રીને અંગે કહે છે કે-

(૨૯૪) અજ્જિણ પજ્જિણ વા વિ, અમ્મો માઝસિઅત્તિ અ ।

પિઝસિણ માયણિજ્જત્તિ, ધૂણત્તુણિઅત્તિ અ ॥૭-૧૫॥

(૨૯૫) હલે હલેત્તિ અન્નિત્તિ, મટ્ટે સામિણિ ગોમિણિ ।

હોલે ગોલે વસુલિત્તિ, इत्थિअं नेवमालवे ॥૭-૧૬॥

અજ્જિણ=હે આર્યા ! (દાદી), પજ્જિણ=હે પ્રાર્થિકા !

(પરદાદી) અમ્મો=હે અમ્મા ! (માતા) માઝસિઅ=હે

માસી ! પિઝસિણ=હે પ્રેમી ! માયણિજ્જ=હે ભાણુ !

ધૂણ=હે પુત્રી ! ત્તુણિઅ=હે નપ્ત્રી ! (પુત્રની પુત્રી,) અને

ઉપલક્ષણથી હે દૌહિત્રી ! (પુત્રીની પુત્રી), (વગેરે સગાઈ

વાચક શબ્દોથી કન્યા, વૃદ્ધા કે યુવતી વગેરે કોઈ સ્ત્રીને

સાધુ ન બોલાવે.) (૧૫)

[ગૃહસ્થ જીવનના તે તે સંબંધવાળાને કે બીજાને પણ સગાઈ-વાચક શબ્દોથી બોલાવી શકાય નહિ, કારણ કે એથી સંબંધ અટૂટ રહે અને સંબંધ ચાલુ રહેવાથી તેઓ પાપ કરે તેની અનુમેદના થવાથી સાધુ પણ કર્મથી બંધાય.]

વળી હલે હલે=હે હલા ! હે સખી ! વગેરે

મૈત્રીવાચક શબ્દોથી કે અન્ને=બીજા મટ્ટે=હે ભક્તિનિ !

સામિણિ=હે સ્વામિનિ, ગોમિણિ=હે ગોમિની ! વગેરે

પૂજ્યભાવ વાચક શબ્દોથી અને હોલે=હે હોલા ! (મૂખી),

ગોલે=હે ગોલી (બે બાપની) ! વસુલે=હે છીનાણ ! એવા

અપશબ્દોથી પણ કોઈ સ્ત્રીને ન બોલાવે ! (૧૬)

[વિદ્યાચુરુની સ્ત્રી ભટિની, શેઠ-માલિકની સ્ત્રીને સ્વામિની અને બૌદ્ધધર્મ-પાળનારી ઉત્તમ સ્ત્રીને ગોમિણી સમજવી. ગોમિણીના ખીજ પશુ અનેક અર્થો થાય છે. સાધુને ગૃહસ્થો સાથે મૈત્રી હોય નહિ, પૂજ્ય શબ્દો બોલવાથી સાધુતાની હલકાર્થ થાય અને અપશબ્દોથી અપ્રીતિ વગેરે વિવિધ હાનિ થાય, માટે એવું બોલે નહિ]

સ્ત્રીને કારણે કેવી રીતે બોલાવે ? તે કહે છે—

(૨૮૬) નામધિજ્જેણ ણં વૂઆ, इत्थीगुत्तेण वा पुणो ।

जहारिहमभिगिज्झ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥७-१७॥

કોઈ કારણે સ્ત્રીને બોલાવવી પડે તો તેના નામધિજ્જેણ= નામપૂર્વક (હે દેવદત્તા ! વગેરે) વૂઆ=બોલે. પુણો=પુનઃ (નામ ન આવડે તો) इत्थीगुत्तेण=સ્ત્રીના ગોત્રવડે (હે ક્ષત્રિયાણી ! હે કાશ્યપગોત્રી ! વગેરે) जहारिहं=યથાયોગ્ય (તેની વય, દેશ, ઐશ્વર્ય વગેરેને) अभिगिज्झ=વિચારીને આલવિજ્જ=એકવાર કે અલપ બોલે, અથવા કારણે लविज्ज=અનેકવાર કે અધિક બોલે. (૧૭)

[મધ્યદેશમાં વૃદ્ધાને ઈશ્વરા, કે ધર્માચારવાણી હોય તો ધર્મ-ત્રિયા કહે છે, એમ તે તે દેશમાં જોને જે રીતે બોલાવવાથી લોકોમાં ધર્મની અપભ્રાજના ન થાય તેમ બોલવું.]

હવે પુરુષને ઉદ્દેશીને નિષેધ તથા વિધિ કહે છે—

(૨૮૭) अज्जए पज्जए वा वि, वण्पो चुल्लपिउत्ति अ ।

माउलो भाइणिज्ज त्ति, पुत्ते णत्तुणिअ त्ति अ ॥७-१८॥

(૨૮૮) हे भो हलित्ति अनित्ति, भट्टे सामिअ गोमिअ ।

होल गोल वसुल त्ति, पुरिसं नेवमालवे ॥७-१९॥

(૨૯૯) નામધિજ્જેણ ણં વૂઆ, પુરિસગુત્તેણ વા પુણો ।

જહારિહમમિગિજ્જા, આલવિજ્જ લવિજ્જ વા ॥૭-૨૦॥

(૧૮-૧૯-૨૦ ગાથાને શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ ક્રમશઃ
૧૫-૧૬-૧૭ ગાથાને અનુસરતો છે) હે દાદા !, હે મોટા
દાદા !, હે બાપા !, ચુલ્લપિઅ=હે કાકા ! માડલો=હે મામા !,
હે ભાણેજ ! હે પુત્ર ! હે નપ્તર્ ! (પુત્રના પુત્ર,) હે દૌહિત્ર !,
વગેરે સગાઇવાચક શબ્દોથી સાધુ ન બોલાવે. (૧૮)

તથા ' હે મિત્ર ! ' વગેરે મૈત્રીવાચક શબ્દોથી, કે
બીજા ' હે ભટ્ટ ! હે સ્વામિન્ ! ' વગેરે માનાર્થ શબ્દોથી
અને ' હે મૂર્ખ ! હે દુરાચારિણીપુત્ર ! હે દુરાચારી !
વગેરે અપશબ્દોથી પણ પુરુષને ન બોલાવે. (૧૯)

કિન્તુ કારણે તેના નામપૂર્વક બોલાવે અને નામ ન
આવડે તો પુરુષના ગોત્રથી હે ક્ષત્રિય ! વગેરે કહીને
યથાયોગ્ય વિચારીને એકવાર કે અનેકવાર બોલે. (૨૦)

પંચેન્દ્રિય તિયંચોને આશ્રીને બોલવાનો વિધિ કહે છે-

(૩૦૦) પંચિદિઆણ પાણાણં, एस इत्थी अयं पुमं ।

जाव णं न विजाणिज्जा, ताव जाइत्ति आलवे ॥७-२१॥

(કોઈ દૂર ઊંચે નીચે રહેલા ગાય બળદ વગેરે)
પંચિદિઆણ=પંચેન્દ્રિય પાણાણં=પશુઓને જાવ=બધાં સુધી
एस इत्थी=આ સ્ત્રી (ગાય, ભેંસ વગેરે) કે અયં पुमं=આ
નર (બળદ, ઘોડો વગેરે) છે એવું ન વિજાણિજ્જા=ન બાણે,
તાવ-ત્યાં સુધી (કોઈ પ્રયોજને બોલવું પડે તો) તેને

जाइ त्ति=जातिथी (घोडुं, गधेडुं, कुतरुं, वगेरे
कहीने) जण्णवे. (२१)

[सत्य छतां निश्चय विना घोडा, घोडी, वगेरे जोले त्तारे
पणु असत्य जोलवानो लय न रहैवाथी, तथा असत्य होय तो तेनुं
जोलवाथी भूषावाद दोष लागे. अर्ही अे प्रश्न थाय के-नपुंसकलिंग-
वाणा अेकेन्द्रियादिमां पत्थर, माटी, करे, ज्वाणा, पाल, आंजो,
आंणकी, मं'दोडा, मांकड, फीडी, लभरो, माप्पी, वगेरे पुस्लिंग के
स्त्रीलिंगनो व्यवहार केम करी शक्य ? तेनुं समाधान अे छे के
लोडमां ते ते देशमां अे रीते जोलवानो व्यवहार होवाथी ते जनपद
सत्य के व्यवहारसत्य गण्णतुं होवाथी दुष्ट नथी. पंचेन्द्रिय भाटे
तो तेवो व्यवहार न होवाथी दोष लागे, अेम समज्जुं.]

(३०१) तहेव माणुसं पसुं, पक्खिं वा वि सरिसवं ।

धूले पमेइले वज्जे, पायमिच्चि अ नो वए ॥७-२२॥

(३०२) परिवृढत्ति णं बूआ, बूआ उवच्चिअ त्ति अ ।

संजाए पीणिण वा वि, महाकायत्ति आलवे ॥७-२३॥

(३०३) तहेव गाओ दुज्जाओ, दग्मा गोरहगत्ति अ ।

वाहिमा रहजोगित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२४॥

(३०४) जुवं गवित्ति णं बूआ, धेणुं रसदय त्ति अ ।

रहस्से महल्लए वा वि, वए संवहणि त्ति अ ॥७-२५॥

ते रीते भनुण्यने, पशुने, पक्षीने, सरिसवं वा के सरि-
सृपने (सर्प-नोणीआ वगेरे उरःपरिसर्प-भुजपरिसर्पने)
वि=पणु (तेवां तेवां जेधने आ) धूले=स्थूल (मांसथी पुष्ट),
पमेइले=भेदवाणो वज्जे=हृष्टवाथोऽय पायं=पडाववा थोऽय
(अेनो काण पाकी गयो) छे, इत्ति=अेपुं नो वए=न जोले. (२२)

કિન્તુ (માર્ગે જતાં માર્ગ ઓળખાવવા માટે ત્યાં રહેલા પશુ વગેરેની નિશાની આપવા વગેરે કારણે બોલવું પડે તે) સ્થૂલ મનુષ્યાદિને પરિવૃદ્ધ=અતિવૃદ્ધ (વધેલો) કે ઉવચ્ચિઅ=ઉપચિત (પુષ્ટ) વૂઆ=કહે, સંજાણ=સંજાત, પીણિણ=પ્રીણિત, અથવા મહાકાય=મોટીકાયાવાળો, વગેરે કહીને આલવે=બોલે. (સમજાવે) (૨૩)

[પશુને પણ અપમાનજનક શબ્દો સાંભળીને દુષ્ટ અસર થાય છે, માટે તે નારાજ થાય, વૈરી થાય, તથા સાંભળનારને પણ તેવા શબ્દો સાંભળીને તેને હણવાની (માંસની) ઈચ્છા થાય તેવું ન બોલવું. અહીં સંજાત=યુવાન, પ્રીણિત=પ્રસન્ન-આનંદી, મહાકાય=બીંચો-મોટો, વગેરે યથાયોગ્ય અર્થ સમજવા.]

એ રીતે ગાવો=ગાયોને વુજ્ઞાઓ=ટોડવા યોગ્ય, ગોરહગ=વાછરડાઓને દમ્મા=દમવાયોગ્ય (વાહનમાં બેડવા યોગ્ય) અને વાહિમા=ઘોડાઓને રહજોગ=રથમાં બેડવા યોગ્ય છે તિ=એવું બુદ્ધિમાન સાધુ ન બોલે. (૨૪)

[એવાં વચનોથી સાવધ પ્રવૃત્તિ વધે અને તે તે પ્રાણીઓને કષ્ટ સહવાં પડે, માટે ઠરુણાસમુદ્ર મુનિ ડાઈને દુઃખ થાય, કે પાપ વધે તેવું ન બોલે.]

કારણ પડે તો વાહને બેડવા યોગ્ય વૃષભને જુવં ગ-વિત્તિ વૂઆ=' યુવાન વૃષભ ' એમ કહે, ઘેણું=દૂગણી ગાયને રસદા=રસદા (રસાળી) કહે, વાછરડો નાનો હોય તો રહસે=હરવ (નહાનો) અને મોટો હોય તો મહલ્લણ=મોટો વણ=કહે. એમ રથમાં બેડવા યોગ્ય ઘોડાને સંવહણં=સંવહનં (સમર્થ) કહે. (પણ સાવધ ન બોલે.) (૨૫)

હવે વનસ્પતિને અંગે ઓલવામાં વિવેક જણાવે છે કે-

- (૩૦૫) તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વ્ણાણિ અ ।
 રુક્ષ્વા મહલ્લ પેહાણ, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨૬॥
- (૩૦૬) અલં પાસાયસ્વંભાણં, તોરણાણં ગિહાણ અ ।
 ફલિહ-ઝગલ-નાવાણં, અલં ઉદગદોણિણં ॥૭-૨૭॥
- (૩૦૭) પીઠ્ઠણ ચંગવેરે [રા] અ, નંગલે મહયં સિઆ ।
 જંતલટ્ટી વ નામી વા, ગંહિઆ વ અલં સિઆ ॥૭-૨૮॥
- (૩૦૮) આસણં સયણં જાણં, હુજ્જા વા કિંચુવસ્સણ ।
 મ્હુઓવઘાઈણિ માસં, નેવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૨૯॥
- (૩૦૯) તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વ્ણાણિ અ ।
 રુક્ષ્વા મહલ્લ પેહાણ, એવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૩૦॥
- (૩૧૦) જાહમંતા ઈમે રુક્ષ્વા, દીહવટ્ટા મહાલયા ।
 પયાયસાલા વિહિમા, વણ દરિસણિત્તિ અ ॥૭-૩૧॥

તહેવ=તે રીતે હજ્જાણં=ઉદ્યાનમાં, પવ્વયાણિ=પર્વ-
 તોમાં અથવા વ્ણાણિ=વનોમાં ગન્તું=જઈને (વિહાર
 કરતાં ગએલો) બુદ્ધિમાન્ સાધુ ત્યાં મહલ્લરુક્ષ્વા=મોટાં
 વૃક્ષોને પેહાણ=જોઈને નેવં માસિજ્જ=આવું ન બોલે.
 (૨૬) કેવું ન બોલે ? તે કહે છે-

(આ વૃક્ષો) પાસાયસ્વંભાણં=પ્રાસાદ અને સ્તંભોને
 માટે, તોરણાણં=તોરણો માટે, (નહાનાં-મોટાં) ગિહાણ=ઘરો
 માટે અલં=સમર્થ (યોગ્ય) છે વળી ફલિહમ્મલનાવાણં=
 પરિધ, અર્ગલા અને નાવ માટે અને ઉદગદોણિણં=
 પાણીની ટ્રોણીઓ માટે યોગ્ય છે. એવું ન બોલે. (૨૭)

[પ્રાસાદ=એકસ્તંભી મહેલ, તોરણો=નગરના દરવાજાની કમાનો, પરિઘ=નગરદ્વારના કમાડનાં પાટીયાં, અર્ગલા=કમાડની પાછળનો આગળો (આડું લાકડું), નાવ--નાવડીનાં પાટીયાં, અને પાણીની ડ્રોણી=રેંટની પાણીની ઘડીયો (રેંટ) માટે, એમ યથાયોગ્ય સમજવું.]

વળી-માળ માટે, પીઠલ=પીઠ-પાટડા, ચંગવેરા=કાષ્ટની પાત્રી (ખાંડણી), નંગલ=લાડુગલ (હળ) મહ્યં=માયિક (ખેતરમાં ખીજ વાવીને ઉપર ફેરવે છે તે સમાર), જંતલટ્ટી=ઘાણાની લાઠી (લાઠી), નામી=ચકની નાલી (પૈડાની વચ્ચેનું કાષ્ટ) ગંઢિઆ=(સોનીની) એરણું કાષ્ટ, ઇત્યાદિને માટે અલંસિયા=સમર્થ છે. એવું ન બોલે (૨૮)

અથવા આસળં=આસન (પાટ વગેરે), સયળં=પલંગાદિ, જાળં=યાન (ગાડાં વગેરે) કિંચુવસ્સલ વા=અથવા ઉપાશ્રયમાં કંઈક (ખારણું-કમાડ-વગેરે) હુજ્જા=થાય (તેવાં છે), એમ બુદ્ધિમાન્ સાધુ મૂઝવણાઈણિ=જીવોને ઉપદાતક (હિંસક) ભાષાને ન બોલે. (૨૯) બોલવું પડે તો કેવું બોલે ? તે કહે છે કે-

તે રીતે (વિહારાદિ પ્રસંગે) ઉદ્યાનમાં, પર્વતોમાં અને વનોમાં ગએલો બુદ્ધિમાન્ સાધુ ત્યાં મોટા વૃક્ષોને બેઠને (કારણ પડે તો) આ પ્રમાણે બોલે. (૩૦)

इमे रुक्ता=આ વૃક્ષો (અશોક આમ્ર વગેરે ઉત્તમ) જાહમંતા=જાતિવાળાં છે, દીહ=હિંચાં, વટ્ટા=ગોળ, મહાલયા=મોટાં પચાસસાલા=મોટીશાખાવાળાં, ત્રિહિમા=પ્રશાખાવાળાં અને દરિસણિ=દર્શનીય (સુંદર-સુશોભિત) છે, ત્તિ વલ=એમ બોલે. (૩૧)

['નાળાએરી' આદિ ઊંચાં, 'નંદીવૃક્ષ' વગેરે ગોળ અને 'વડ' વગેરે વૃક્ષો મોટાં હોય છે. અહીં કહ્યું તેમ 'ઉત્તમ ઝતિના, સુંદર, શોભાવાળા' વગેરે કહેવાથી પ્રયોજન હોય તો પણ સાંભળનાર તેને કાષે નહિ તેથી જીવરક્ષા થાય, માટે કારણે એવું બોલવું એમ કહ્યું છે. અર્થાત્ બોલવાનું વિધાન કર્યું નથી, પણ કારણે બોલવું પડે તો પણ એ પ્રમાણે બોલવું, એમ વિવેક જણાવ્યો છે. એ રીતે પછી પણ વિવેક સમજવો. કારણ કે વિના કારણે સારા પદાર્થની પણ રાગજનક પ્રશંસા કરવાનો સાધુનો આચાર નથી. પ્રત્યેક વસ્તુમાં અંશે સારા-નરસાપાતું હોય છે. તેમાં સારાની અનુમોદના અને નરસાની ઉપેક્ષા કરવી, એ સાધુઆચાર છે. પ્રશંસા તો કારણે પણ તેની--તે રીતે કરાય કે જેથી સાંભળનારને, જેની પ્રશંસા કરે તેને, કે ધીજન-ક્રોધને પણ હ.નિ ન થાય. એમ અનુમોદના અને પ્રશંસાના વિષયમાં વિવેક સમજવો. પ્રશંસનીય વસ્તુ અનુમોદનીય હોય, પણ અનુમોદનીય દરેક વસ્તુઓ પ્રશંસનીય હોય એવો નિયમ નથી, માટે વિવેક કરવો જોઈએ.]

(૩૧૧) તહા ફલાઈં પક્કાઈં, પાયસ્વજ્જાઈં નો વણ ।

વેલોહ્યાઈં ટાલાઈં, વેહિમાઈં તિ નો વણ ॥૭-૩૨॥

(૩૧૨) અસંથહા હમે અંબા, બહુનિવ્વહિમા ફલા ।

વહ્જ્જ વહુસંભૂઆ, ભૂઅરૂવત્તિ વા પુણો ॥૭-૩૩॥

તથા તે વૃક્ષો ઉપર ક્ષણોને જોઈને આ ક્ષણો પક્કાઈં= પાકી ગયાં છે, પાયસ્વજ્જાઈં=પકાવીને ખાવા યોગ્ય છે, વેલોહ્યાઈં=તુર્ત ઉતારી લેવા યોગ્ય છે, ટાલાઈં=કોમળ (ખાવા યોગ્ય) છે, વેહિમાઈં=ફાડવા યોગ્ય છે, તિ નો વણ=એવું ન બોલે. (૩૨)

[જેમકે આંખા પાકી ગયા છે, પકાવવા યોગ્ય છે, શીઘ્ર નહિ

ઉતારવાથી બગડી જાય તેવા છે, ક્રામળ (શાકને માટે યોગ્ય) છે, અને કાપવા (છોડીયાં કરવા) યોગ્ય છે, વગેરે ન બોલે એમ બીજાં કૃષો માટે પણ યથાયોગ્ય સમજવું. અર્થાત્ સાંભળનારને તે કૃષોને કાપવાની, ઉતારવાની, ખાવાની, વગેરે ઇચ્છા થાય તેવું ન બોલે.]

(કારણે કેવું બોલે? તે કહે છે કે-) इमे अंबा=आ
आंभा कृषो पाकी जवाथी હવે ભાર ઝીલવા માટે
असंधडा=असमर्थ છે, પકાવવા યોગ્ય હોય તેને
बहुनिव्वडिमा फला=कृषो પાકવા આવ્યાં છે (ગોટલી
બંધાણી છે પણ પૂર્ણ પાક્યાં નથી), કૃષો ઉતારવા
योग્ય હોય તેને बहुसंभूआ=भायः પાકેલાં છે, અને કૃષ
કાચાં હોય તેને भूअरुव=कृषो આવેલાં છે. (એમ
યથાયોગ્ય હિસા ન થાય તેવું બોલે. (૩૩)

(૩૧૩) तहो[तहेवो]सहिओ पक्काओ, नीलिआओ छवीइ अ ।

लाइमा भज्जिमाउ त्ति, पिहुखज्जत्ति नो वए ॥७-३४॥

(૩૧૪) रूढा बहुसंभूआ, थिरा ओसदा वि अ ।

गग्भिआओ पसूआओ, संसाराउ त्ति आलवे ॥७-३५॥

તે રીતે ત્યાં ઉગેલાં ધાન્ય વગેરેને જોઈને પણ
પુદ્ગિમાનુ સાધુ આ ઓસહિઓ=આંબધીઓ પક્કાઓ-પાકી
ગઇ છે, વાલ-ચોળાદિની કૃષીઓને નીલિઆઓ છવીइ=
છાલથી લીલી થઇ ગઇ છે (લીલી છમ હોવાથી કાચી
ખાવા યોગ્ય છે), લાઇમા=લાણવા યોગ્ય છે, મજ્જિમાઓ=
શેકીને ખાવા યોગ્ય છે, અથવા એને પિહુખજ્જ=પોંખ
કૃષે ખાવા યોગ્ય છે, ત્તિ નો વए=એમ ન બોલે. (૩૪)

કિન્તુ ખોલવું પડે તેા સ્ત્રી=ઉગેલી, બહુસંખ્યા= લગભગ પાકેલી, ચિરા=પાકેલી, ઓસઢા=કણુ બાઝેલી (દાણા થએલી-નિવાલવાળી), ગઢ્મિઆઓ=ડોડાં વિનાની, પસૂઆઓ=ડોડાં આવેલી, સંસારાઓ=સારવાળી (તંદુલાદિ થએલી) એમ (જે જેવા સ્વરૂપમાં હોય તેને તે રીતે) આલવે=કહે (જણાવે.) (૩૫)

(૩૧૫) તદેવ સંસ્વડિં નચ્ચા, કિચ્ચં કજ્જં તિ નો વણ ।

તેણગં વા વિ વજ્જિત્તિ, સુતિત્થિત્તિ અ આવગા ॥૭-૩૬॥

(૩૧૬) સંસ્વડિં સંસ્વડિં વૂઆ, પણિઅટ્ટં તિ તેણગં ।

બહુસમાગિ તિત્થાણિ, આવગાણં વિઆગરે ॥૭-૩૭॥

તે પ્રમાણે સંસ્વડિં=સંખડીને નચ્ચા=જાણીને કિચ્ચં કજ્જં='આવું કાર્ય કરવા યોગ્ય છે' એમ ન બોલે, તેણગં= ચોરને વડ્ડન=વધ કરવા યોગ્ય છે એમ ન કહે, તથા કોઇએ પૂછવાથી આવગા=નદી સુતિત્થ=સારા તીર્થવાળી છે, અ= કે અસાર તીર્થવાળી છે, વગેરે ન બોલે. (અહીં તીર્થ એટલે પાણીમાં ઉતરવાનો માર્ગ સમજવો.) (૩૬)

[જમણવાર આદિ જે ક્રિયામાં જીવોનાં આયુષ્ય ખડાય (તૂટે) અર્થાત્ જીવો મરે તે ક્રિયાને 'સંખડી' કહેવાય છે. માટે લૌકિકશ્રાદ્ધ, બ્રહ્મભોજન, લગ્નનાં જમણુ, મરણુ પક્ષીનાં જમણુ, વગેરેને સંખડી કહે છે. સામાન્યતયા સાધુને ત્રીસથી અધિક મનુષ્યો જમનાર હોય તેવા લૌકિક કે ધાર્મિક જમણુવારોમાં વહોરવા જવાનો વ્યવહારથી નિષેધ છે, કારણ કે-તેથી 'મિષ્ટાન્ન લેવા જાય છે' વગેરે લોકમાં સાધુધર્મની અપભ્રાજના, પ્રમાદ, લોભુપતા, ગૃહસ્થનો પ્રતિબંધ, વગેરે દોષો થવા

સંલવિત છે. એવાં કાર્ય 'કરવા યોગ્ય છે' એમ કહેવાથી આરંભ થાય, ચોરને મારવા યોગ્ય કહેવાથી શિક્ષા થાય, નદી વગેરે જળાશયો સારા ઉતારવાળાં છે એમ જાણીને ખીજા નહાવા-ઘાવા જાય, અહીં તીર્થ એટલે જળાશયમાં ઉતરવાનો માર્ગ, તેને પણ સારો-ખોટો કહેવાથી સાવધ પ્રવૃત્તિ થાય.]

કિન્તુ કારણે સાધુને જણાવવા માટે બોલવું પડે તો સંખડીને સંખડી અને ચોરને પણિઅટ્ટું=પણિતાર્થ કહે, આવગાળાં તિથ્યાણિ=નદીઓના ઉતારને (પાણીમાં ઉતરવાનાં સ્થળોને) વહુસમાણિ=પ્રાયઃસમ (અવિષમ) છે, એમ વિઆગરે=કહે. (૩૭)

[ગૃહસ્થને તો સંખડી વગેરે ન કહે, સાધુને કહે તો સંખડીને સંખડી અર્થાત્ જમણુવાર કહે, બાળ કે અન્ય સાધુઓને વૈરાગ્ય પ્રગટાવવા માટે પણિતાર્થ=ધન માટે પ્રાણોની પણ હોડ કરનાર (જુગારી) છે, એમ કહે અને નદી સરળતાથી ઉતરાય તેવી-અવિષમ છે, એમ કહે.]

(૩૧૭) તદા નર્દૌ પુણ્ણાઓ, કાયતિજ્જત્તિ નો વણ ।

નાવાહિં તારિમાઉત્તિ, પાણિપિજ્જત્તિ નો વણ ॥૭-૩૮॥

(૩૧૮) વહુવાહડા અગાહા, વહુસલિલુપ્પિલોદગા ।

વહુવિત્થહોદગા આવિ, ઇવં માસિજ્જ પન્નવં ॥૭-૩૯॥

તથા નદીઓને પુણ્ણાઓ=પૂર્ણ (ભરેલી), કાયતિજ્જ=કાયાથી તરાય તેવી, નાવાદિથી તારિમાઉ=તરાય તેવી તથા કાંઠે બેસીને પાણિપિજ્જ=પ્રાણિઓ પી શકે તેવી છે, એમ ન બોલે. (૩૮)

[પૂર્ણ કહેવાથી ભય પામીને સાંભળનાર પાછો ફરે, કાયાથી તરાય તેવી જાણીને તરવા માંડે, નાવડીની જરૂર જાણીને એવા સાધનનો પ્રયોગ કરે, કે પાછો ફરીને ખીજી સાવઘ પ્રવૃત્તિ કરે અને પી શકાય તેવી જાણીને પશુ આદિને પાણી પાવા લઈ જાય, કે પોતે પાણી પીવા જાય, વગેરે સાવઘ પ્રવૃત્તિનો સંભવ છે.]

સાધુને માર્ગ ઓળખાવવા વગેરે પ્રયોજને બોલે તે (પૂર્ણ નદીને) बहुबाहडा=લગભગ ભરેલી કહે, (નાવાથી તરવા જેવીને) अगाहा=અગાધ (ઊંડી) કે बहुसलिलुपिलोदगा=પ્રાયઃ પાણીથી ઉભરાઈને ઉન્માર્ગે વહેતી અને (કાયાથી તરાય તથા સરળતાથી પાણી પીવાય તેવીને) बहुविद्यडोदगा=બહુ વિસ્તારમાં વહેતી (પહોળી) છે, એમ બુદ્ધિમાન્ સાધુ બોલે. (૩૯)

[પૂછવા છતાં ન બોલવાથી પ્રત્યક્ષ મુષાવાદી ગણાય અને તેથી સામાને પણ દ્વેષ થાય, માટે સાંભળનારને સાવઘ વિચારો ન સૂઝે તેવા શબ્દોમાં જવાબ આપે.]

(૩૧૯) तद्देव सावज्जं जोगं, परस्सट्ठाए निट्ठिअं ।

कीरमाणं ति वा नच्चा, सावज्जं न लवे मुणी ॥७-४०॥

તે રીતે પરસ્સટ્ઠાએ=પરના નિમિત્તે નિટ્ઠિઅં=થઈ ગએલા, (વર્તમાનમાં) કીરમાણં=કરાતા, વા=અથવા ભવિષ્યમાં થનારા સાવજ્જં જોગં=પાપવ્યાપારને નચ્ચા=જાણીને મુનિ સાવજ્જં=પાપજનક (નિંદાવચન) ન બોલે. (૪૦)

[ખીજના પાપકાર્યની પણ નિન્દા કરવાનો મુનિનો ધર્મ નથી, કારણ કે તે પાપીની નિન્દાશ્પ હોવાથી સાંભળનારને સાધુ પ્રત્યે અસહભાવ, દ્વેષ, કે વૈર વગેરે પણ થાય.]

(૩૨૦) સુકલ્પિત્તિ સુપક્ષિત્તિ, સુછિન્ને સુહલ્પે મહે ।

સુનિદ્વિષ્ટિ સુલલ્પિત્તિ, સાવજ્જં વજ્જણ મુણી ॥૭-૪૧॥

(કોઈ મકાન વગેરેને) સુકલ્પ=સારું કયું છે, (રસોઈ, તેલ, મિષ્ટાન્ન, ઇંટો, વગેરેને) સુપક્ષ=સારું પકાવ્યું છે, (વનસ્પતિ આદિને) સુછિન્ને=સારું કાપ્યું છે, (કૃપણું ધન વગેરે) સુહલ્પે=ઠીક ચોરાયું, (શત્રુ આદિ) મહે=ઠીક મર્યો, (ધનનો અભિમાની) સુનિદ્વિષ્ટિ=ઠીક ખાલી થયો (હુંટાયો), કોઈ વિવાહાદિ થયા હોય તો વર-કન્યાને, કે ઘર-નોકરી વગેરે મલ્યું હોય તેને સુલલ્પ=સારું (મલ્યું), ઇતિ=એવા સાવજ્જં=પાપવચનને (પાપની પ્રશંસાને) મુનિ વળે. (૪૧)

[પાપની પ્રશંસાથી પાપ વધે, જેને હાનિ થઈ હોય તેને દેવ, વૈર વગેરે થાય અને બોલનારને પાપની અનુમોદનાથી અશુભકર્મેના બંધ થાય. નિરવધ વચન (પ્રશંસા) તો ન વળે—પણ કરે, જેમ કે—'વૈયાવચ્ચ વગેરે સારું કયું', સાધુનું બ્રહ્મચર્ય પાકું છે, અમુક માણસે રાગને ઠીક છેલ્લો, વસ્ત્રાદિ ચોરાયું તો પણ ઉપસર્ગ પ્રસંગે સાધુ ન ડગ્યો તે ઠીક થયું, મરણ સારું (પંડિતમરણ) થયું, કર્મ ઠીક ચોલાં થયાં (નિર્જરા સારી થઈ), અમુકનાં તપ-ધ્યાન-ક્રિયા વગેરે સારાં છે. ઇત્યાદિ સત્કાર્યની પ્રશંસા તો વિવેક પૂર્વક કરે.]

(૩૨૧) પયત્તપક્ષિત્તિ વ પક્ષમાલવે,

પયત્તલ્પિત્તિ વ લ્પિત્તમાલવે ।

પયત્તલલ્પિત્તિ વ કમ્મહેઉઅં,

પહારગાઢિત્તિ વ ગાઢમાલવે ॥૭-૪૨॥

કોઈ અપવાદે બોલવું પડે તો પક્ષ=પાકેલાને પયત્ત-પક્ષ=પ્રયત્નથી (મુશીબતે) પકાવેલું આલવે=કહે. એ રીતે

છેદેલાને પ્રયત્નથી છેદેલું, કન્યા વગેરેને પચત્તલદ્રુ=પ્રયત્નથી સુંદર (દીક્ષા યોગ્ય) થઈ છે અને ગાઢ=સખત પ્રહારને પહારગાઢ=પ્રહાર આકરો થયો છે, એમ કહે. અથવા સર્વત્ર કમ્મહેડઅં=(શુભાશુભ) કર્મના ઉદયથી (પાકયું, છેદાયું, સારું થયું, પ્રહાર થયો, વગેરે) કહે. કારણ કે-એવું બોલવાથી રાગ-દ્વેષ વગેરે ન થાય. (૪૨)

(૩૨૨) સવ્વુક્કસં પરગ્ગં વા, અડલં નત્થિ ઈરિસં ।

અવિક્કિઅમવત્તવ્વં, અચિઅત્તં ચેવ નો વણ ॥૭-૪૩॥

વળી-બુદ્ધિમાન સાધુ કંઈ-વિક્રયના વિષયમાં ઘણી વસ્તુઓમાં આ અમુક સવ્વુક્કસં=સર્વોત્કૃષ્ટ (સ્વભાવે સુંદર) છે, કે આ અમુક પરગ્ગં=પ્રથમ મૂલ્યનું (મોઘું છતાં સસ્તું મલ્યું) છે, અડલં=અતુલ છે, અન્યત્ર નત્થિ ઈરિસં=આવું નથી, અથવા અવિક્કિઅં=સંસ્કાર રહિત (સર્વત્ર મળે તેવું) છે, અવત્તવ્વં=અવકાશીય (ઘણા ગુણવાળું-વર્ણન કરી ન શકાય તેવું), કે અચિઅત્તં=અપ્રીતિકર છે, એવું નો વણ=ન બોલે. (કારણ કે એવું બોલવાથી હિંસક પ્રવૃત્તિ વધે. બીજાઓને એ વસ્તુ ન મળવાથી અંતરાય કર્મ અંધાય વગેરે દોષો સમજવા.) (૪૩)

(૩૨૩) સવ્વમેઅં વડ્ડસામિ, સવ્વમેઅં તિ નો વણ ।

અણુવીડ્ડ સવ્વં સવ્વત્થ, एवं भासिज्ज पन्नयं ॥૭-૪૪॥

વળી કોઈ કંઈ સંદેશો લઈ જવા કહે, ત્યારે (તારું કહેલું) સવ્વમેઅં=આ સર્વ વડ્ડસામિ=કહીશ, કે કોઇને સંદેશો પહોંચાડતાં પોતે સવ્વમેઅં=આ સર્વ (કહું છું, કે

તું કહેજે), તિ=એમ નો વણ=ન કહે. (કારણ કે એકતું કહેલું સર્વ સ્વર-વ્યંજનાદિ પૂર્વક તેવા જ શબ્દોમાં અને તેવા જ ભાવોમાં ણીજાએ કહેલું અશક્ય અને અને અસંભવિત કહેવાથી મૃધાવાદ લાગે, માટે) સઙ્ગત્થ=સર્વ કાર્યોમાં સઙ્ગ=સઘણું અણુવીજ=વિચારીને આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન સાધુ બોલે. (૪૪)

(૩૨૪) સુક્કીઅં વા સુવિક્કીઅં, અકિજ્જં કિજ્જમેવ વા ।

इमं गिण्ह इमं मुंच, पणीअं नो विआगरे ॥७-४५॥

(૩૨૫) અપ્પગ્ઘે વા મહગ્ઘે વા, કણ વા વિક્કણવિ વા ।

पणिअट्टे समुपन्ने, अणवज्जं विआगरे ॥७-४६॥

વળી કોઈ એ ખરીદેલું જાણીને તે ષણીયં=કરીયાણાને સુક્કીઅં=સારું ખરીદ્યું, કે વેચ્યું જાણીને સુવિક્કીઅં=ઠીક વેચ્યું, અથવા કોઈએ પૂછવાથી આ અકિજ્જં=ખરીદવા યોગ્ય નથી, કે કિજ્જમેવ=ખરીદવા યોગ્ય છે જ, એમ ન કહે, વળી ભવિષ્યમાં મોંઘું થશે માટે इमं=આ અમુકને ગિણ્હ=ખરીદ કર, કે ભાવ ઘટશે માટે આને મુંચ=મૂકી દે (વેચી દે), એવું નો વિઆગરે=ન બોલે. (૪૫)

કિન્તુ પણિઅટ્ટે=કરીયાણાને અંગે કોઈએ પૂછવાથી બોલવાનો પ્રસંગ સમુપન્ને=ઉત્પન્ન થતાં અપ્પગ્ઘે=સોંઘી અથવા મહગ્ઘે=સોંઘી વસ્તુને કણ વિક્કણ વા વિ=ખરીદવામાં અથવા વેચવામાં પણ અણવજ્જં=નિર્દોષ વચન બોલે. જેમ કે 'સાધુઓએ વ્યાપાર છોડેલો હોવાથી તેઓને આવું કંઈ બોલવાનો અધિકાર નથી,' વગેરે બોલે. (૪૬)

(૩૨૬) તહેવાસંજયં ધીરો, આસ एहि करेहि वा ।

સય ચિદ્વ વયાહિત્તિ, નેવં માસિજ્જ પવ્વરં ॥૭-૪૭॥

તે રીતે પન્તવં=ખુદ્ધિમાન્ ધીરો=સંયમ પાલવામાં ધીર એવો સાધુ અસંયતં=અસંયતને (ગૃહસ્થને) અહીં આસ= ખેસ ! एहि=આવ ! અથવા આ અમુક કરેહિ= કર ! સય=શયન કર, ચિદ્વ=ઉભો રહે ! વયાહિ=જા ! એ પ્રમાણે (સાવધ આદેશ) ન બોલે. (૪૭)

[સાધુએ વિરતિવંતને (સાધુને) પણ મુખ્ય માર્ગે આદેશ વાક્ય કહેવું યોગ્ય નથી, તે ગૃહસ્થને તે આદેશ ન જ કરી શકાય એ સ્પષ્ટ છે. આવા આદેશથી જ્યણુને નહિ સમજતો ગૃહસ્થ તે તે કાર્ય કરતાં જે હિંસાદિ કરે તેમાં સાધુ નિમિત્ત બને અને તેથી હિંસાદિ કરવામાં પાપનો ભાગી થાય.]

(૩૨૭) बहवे इमे असाहू, लोए वुच्चंति साहुणो ।

ન લવે અસાહું સાહુત્તિ, સાહું સાહુત્તિ આલવે ॥૭-૪૮॥

લોએ=સૌકમાં ઇમે=આ (બૌદ્ધ, શાક્ય, સંન્યાસી વગેરે મોક્ષસાધક અનુષ્ઠાનના અભાવે) અસાહૂ=અસાધુઓ છતાં સામાન્ય રીતે સાહુઓ વુચ્ચંતિ=સાધુઓ કહેવાય છે. તેવા અસાહું=અસાધુને (ખુદ્ધિમાન્ મુનિ) સાહુ=આ સાધુ છે એમ ન કહે, કિન્તુ સાહું=સાધુ હોય તેને સાહુત્તિ=સાધુ છે, એમ કહે. (૪૮)

[અસાધુને સાધુ કે સાધુને અસાધુ કહેવો તેને મિથ્યાત્વની સંજ્ઞા કહી છે. એવું બોલવાથી અસાધુઓ પૂજ્ય. સુસાધુઓનો અનાદર થાય, અધર્મ વધે, ઇત્યાદિ અનર્થમાં નિમિત્ત બનવાથી મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો બંધ થાય]

(૩૨૮) નાળદંસણસંપન્નં, સંજમે અ તવે રયં ।

एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥७-४९॥

કેવા સાધુને સાધુ કહે ? નાળદંસણસંપન્નં=જ્ઞાન દર્શનથી સમૃદ્ધને, તથા (યશ્રાશક્તિ) સંજમમાં અને તપમાં રક્તને, એવંગુણસમાઉત્તં=એવા ગુણથી યુક્ત સંજયં=સંયતને સાધુ કહે. (માત્ર વેશધારીને સાધુ ન કહે.) (૪૯)

[સાધુતા ગુણસ્વરૂપ હોવાથી નિશ્ચયનયથી ગુણવાનને જ સાધુ કહેવાય, વ્યવહારથી મૂળગુણ વિરાધના જેવા દોષો પણ ન જાણ્યા હોય ત્યાં સુધી સાધુવેપવાળો જોઈને સાધુ કહે, દોષો જાણ્યા પછી પણ સંઘમાન્ય હોય અને કોઈ સંઘનાં કાર્યોમાં તેની સહાય જરૂરી હોય તો બાલ્ય દેખાવ રૂપે પણ સાધુ કહે. એમ કહેવામાં સંઘનાં-શાસનનાં કાર્યો કરવાનું ધ્યેય હોવાથી દોષ નથી. તત્ત્વથી સાધુ માને તો દોષ લાગે, માટે સાધુ કહેવા છતાં તેને સાધુ માને નહિ.]

(૩૨૯) देवाणं मणुआणं च, तिरिआणं च वुग्गहे ।

अमुगाणं जओ होउ, मा वा होउ त्ति नो वए ॥७-५०॥

વળી દેવોના, મનુષ્યોના, કે તિરિઆણા વુગ્ગહે=ચુદ્ધમાં અમુકનો જય થાઓ ! અથવા અમુકનો જય મા હોઉ=ન થાઓ, એમ ન ઓલો. (૫૦)

[એવું ઓલવાથી કષાય અને તેથી કર્મબંધ વગેરે થાય; તે પશુના સ્વામિને પણ દ્રેષાદિ થાય, વગેરે સમજવું.]

(૩૩૦) वाओ वुट्ठं च सीउण्हं, खेमं धायं सिवं ति वा ।

कया णु हुज्ज एआणि, मा वा होउत्ति नो वए ॥७-५१॥

વળી મહાયપર્વત વગેરે દિશાનેા વાઓ=વાયુ, વુટ્ઠં=વર-

સાદ, સીઝહં=કંડી-ગરમી, રાજ્યાદિ ઉપદ્રવના અભાવ-
૩૫ લેમં=ક્ષેમ, ધાયં=મુલિક્ષ (સુકાળ) તથા સિવં=
ઉપદ્રવનો અભાવ, આગિ=એ કયા ણુ હુજ્જા=કયારે થશે ?
અથવા મા હોત=ન થાઓ ! એવું પણ ન બોલે. (૫૧)

[એવું બોલવાથી અધિકરણ (હિંસાદિ) થાય, વાયુ, કંડી-તાપ,
વરસાદ, વગેરે થવાથી અનેક મુદ્ર છવેને પીડા-મરણ થાય, કહેલું ન
બને તે કહેનારને-સાંભળનારને આર્તધ્યાન થાય વગેરે દોષો સમજવા.]

(૩૩૧) તહેવ મેહં વ નહં વ માણવં,

ન દેવદેવત્તિ ગિરં વહ્જ્જા ।

સમુચ્છિણ ઉન્નણ વા પઓણ,

વહ્જ્જ વા વુટ્ટ વલાહયત્તિ । ૭-૫૨।

(૩૩૨) અંતલિક્ખત્તિ ણં વૂઆ, ગુહ્જ્જાણુચરિઅત્તિ આ ।

રિદ્ધિમંતં નરં દિસ્સ, રિદ્ધિમંતં તિ આલલ્લે ॥ ૭-૫૩।

તે રીતે જ એ ચહેલા મેહં=વાદળાંને નહં=આકાશને,
અથવા રાજ્યાદિ માનવં=મનુષ્યને, આ દેવદેવ=દેવના દેવ
છે, એવી ગિરં=ચાણીને ન બોલે. (એવું બોલવાથી મિથ્યા-
વાદ વધે અને સાધુની હલકાઈ વગેરે થાય, માટે આકાશમાં
ચહેલા વાદળના ઘેરાવાને) પઓણ=વાદળાં સમુચ્છિણ=ચઢી
આવ્યાં છે, અથવા ઉન્નણ=ઉન્નત (ઘણાં) છે અથવા વલાહય=
ખલાહક (મેઘ) વુટ્ટ=વરસ્યેા ત્તિ વહ્જ્જ=એમ બોલે. (૫૨)

(ઉપર મેઘને અંગે બોલવાનો વિધિ કહ્યો તેમ આકાશને
પણ દેવદેવ નહિ કહેતાં) અંતલિક્ખં=અંતરિક્ષ (આકાશ),
કે ગુહ્જ્જાણુચરિઅ=ગુહ્યાનુચરિત (દેવોથી સેવાએવું સ્થળ)

તિ વ્રુઆ=એમ કહે. (આ બે શબ્દો વાદળને અંગે પણ કહે.) તથા ઋદ્ધિમન્ત (રાજા, ધનાઢય વગેરે) નર=મનુષ્યને દિસ=ભેદને આ 'ઋદ્ધિમાન્ છે' એમ કહે. અર્થાત્ મિથ્યા 'દેવદેવ' ન કહેતાં યથાર્થ શબ્દો બોલે (૫૩)

(૩૩૩) તહેવ સાવજ્જણુમોઝણી ગિરા,

ઓહારિણી જા ય પરોવઘાઈણી ।

સે કોહ લોહ મય હાસ માણવો,

ન હાસમાણોઝવિ ગિરં વજ્જજા ॥૭-૫૪॥

તે રીતે ('ગામ ઠીક લુટ્યુ' વગેરે) સાવજ્જણુમોઝણી= પાપનું અનુભોદન કરનારી, ('આ આમ જ છે' વગેરે) ઓહારિણી=નિશ્ચયાત્મક કે સંશય કરનારી, જા ય=અને જો ('માંસ ખાવામાં દોષ નથી' વગેરે) પરોવઘાઈણી=પરને ઉપઘાતક ગિરા=વાણી સે=તેને માણવ= મનુષ્ય-સાધુપુરુષ ક્રોધ, લોભ, ભય, હાસ્ય અને ઉપલક્ષણથી માન, રાગ, વગેરેને વશ થઈને, કે હાસમાણો= હસતાં હસતાં પણ ન બોલે. (૫૪)

[ઘાઈ કારણે કડવા-મીઠા વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો પડે, તો પણ હૃદયમાં તેવો દુષ્ટ ભાવ કરવાનો સાધુનો આચાર નથી. હિતબુદ્ધિએ કડવું પણ કહેવાથી નિર્જરા થાય માટે સારણા-વારણા એવણા-પડિએવણા કરવાનું વિધાન છે. તે ન કરે તો ગુરુ પોતાનો ધર્મ ચૂકીને શિષ્યને ઉન્માર્ગે જવામાં નિમિત્ત બને. માટે કડવું કહેવું પડે તો પણ ક્રોધાદિ ભાવોને વશ ન થવું. હાસ્યાદિ કાઠીઆઓને વશ થઈને તો હિતકારી મીઠું પણ બોલવાથી મોહનીયાદિ ક્રમોનો બંધ થાય છે, માટે તેવું કદી ન બોલવું.]

હવે ઉપદેશપૂર્વક અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરે છે—

- (૩૩૪) સુ(સ)વકસુદ્ધિં સમુપેહિઆ મુળી,
 ગિરં ચ દુદ્ધં પરિવજ્જણ સયા ।
 મિઅં અદુદ્ધં અણુવીદ્ ભાસણ,
 સયાણ મજ્ઞે લહદ્ પસંસણ ॥૭-૫૫॥
- (૩૩૫) ભાસાહ દોસે અ ગુણે અ જાણિઆ,
 તીસે અ દુદ્ધે પરિવજ્જણ સયા ।
 છસુ સંજણ સામણિણ સયા જણ,
 વજ્જ વુદ્ધે હિઅમાણુલોમિઅં ॥૭-૫૬॥
- (૩૩૬) પરિવ્વમાસી સુસમાહિંદિણ,
 ચચકસાયાવગણ અણિસ્સિણ ।
 સ નિદ્ધુણે ધુન્નમલં પુરેકહં,
 આરાહણ લોગમિણં તહા પરં-તિ બેમિ ॥૭-૫૭॥

સવકસુદ્ધિં=સદ્વાકચશુદ્ધિને (અથવા સ્વવાકચશુદ્ધિને,
 કે સ=ખોલનારો તે વાકચશુદ્ધિને) સમુપેહિઆ=સમ્યગ્ જ્ઞેધને
 (જ્ઞણીને) (ઉપર કહી તેવી) દુદ્ધ ગિરં=ભાષાને સદા તજે
 અને ઉચારથી તથા પ્રમાણથી મિઅં=પ્રમાણોપેત અદુદ્ધં=
 અદુદ્ધ (દેશ-કાળાદિથી અવિરુદ્ધ એવું) અણુવીદ્=વિચારીને
 ખોલે, તેવું ભાસણ=ખોલનારો મુળી=સાધુ સયાણ=સાધુઓ-
 માં (સજ્જનોમાં) પ્રશંસાને પામે છે. (૫૫)

માટે વુદ્ધે=પંડિત સાધુ ભાષાના દોષોને અને શુણેને
 (આ અધ્યયનના અભ્યાસ દ્વારા યથાયોગ્ય) જાણિઆ=

બાણીને તીસે દુદ્ધે=તેમાંની દુદ્ધભાષાને પરિવરજણ=પરિવ-
 જે (સર્વથા તજે) અને સદા હ્રસુ=છ જીવનિકાયમાં (વસ-
 સ્થાવર જીવોમાં) સંજણ=સંયત (જયણવાળો) અને સામણિ=
 શ્રમણુપણુમાં સયા જણ=સદા યતનાવાનુ થઈને હિંચં=
 હિતકર અને અણુલોમં=મનોહર (પ્રિય) વહજા=
 બોલે. (૫૬)

[દુદ્ધનો ત્યાગ કર્યા વિના સદ્વાક્ય બોલાય નહિ અને સદ્-
 વાક્ય વિના અહિંસાદિનું કે સાધુતાનું રક્ષણ થાય નહિ, માટે દુદ્ધના
 ત્યાગ પૂર્વક સદ્વાક્યના બંને સંયમની આરાધના કરવાનો ઉપદેશ છે.]

પરિચ્છમાસી=વિચારીને બોલતો, સુસમાહિંદ્વિ=
 સુસમાહિતેન્દ્રિય (જિતેન્દ્રિય), ચક્રસાયાવગણ=અપગત-
 કષાય (કષાય નિરોધક) અને અગ્નિસણ=નિશ્ચારહિત
 (દ્રવ્યભાવ પ્રતિબંધ રહિત), સે=એવો તે સાધુ પુરેકહં=
 પૂર્વકૃત ધુન્નમલં=પાપમળને (કર્મને) નિદ્વળે=નિર્ધનન
 (ક્ષય) કરીને ણં=આ તદા=તથા પરં=પર લોગં=લોકને
 (જન્મને) આરાહણ=આરાધે છે (અર્થાત્ આ જન્મમાં
 સદ્વાક્યદ્વારા આરાધક બનીને યથાસંભવ અનંતર કે
 પરંપર જન્મમાં મોક્ષને સાધે છે.) એમ કહું છું. (૫૭)

[ભાષા ઔષધ તુલ્ય છે. ઔષધ-શરીરને હિત કરે, તેમ ભાષા
 આત્માનું હિત કરે છે માટે આત્મહિત થાય તે રીતે તેનો પ્રયોગ કરવો
 એ પુણ્યપ્રાપ્તિ વાગ્યોગની (વાણીની) સક્ષમતા છે. અનંતકાળ પછી
 જીવંત કર્મો ઉલકાં થવારૂપ પુણ્યના બંને બેઈન્દ્રિયાદિ જાતિમાં
 ભાષાની (જીભવાની) પ્રાપ્તિ થાય છે, એના સદુપયોગદ્વારા કર્મોને
 ઉલકાં કરીને ઉત્તરોત્તર આત્મવિકાસ સાધવો એ જીવનું કર્તવ્ય છે.

નિશ્ચયથી ખીજના લાલ માટે નહિ, પણ પોતાનાં કર્મેા ખપાવવા બોલવાનું છે. માટે એ લક્ષ્યથી બોલાએલા શબ્દો પરોપકારી પણ બને છે, જે ભાષકને પોતાને કર્મબંધ થવાનો ખ્યાલ કે ભય ન હોય તેના વચનથી પ્રાયઃ અન્યને ઉપકાર થતો નથી, ઉલટાે અપકાર થવાનો સંભવ છે, માટે બોલેલું સ્વ-પર આત્મહિત કરે એ રીતે બોલવાનું શિક્ષણ મેળવવું ખૂબ અગત્યનું છે. જગતમાં દેખાતાં ઝેર-વેર પ્રાયઃ બોલવાની અનાવડતનું પરિણામ છે. ઔષધ ગમે તેને, ગમે તે રીતે, ગમે તેટલું, ગમે તે, કે સૌ કોઈ આપી શકે નહિ, તે માટે વૈદ્યકશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી ચિકિત્સામાં નિષ્ણાત બનવું પડે છે, ડોક્ટરોની કે વૈદ્યોની કિંમત ઔષધને નહિ પણ ઔષધ-યોજનાની આવડતને આભારી છે. લૌકિક વ્યવહારોમાં વધીલો-બેરીસ્ટરો કે અભ્યાસ કરાવતા શિક્ષકોનું સ્થાન બોલવાની આવડતને કારણે ઉંચું છે, તેમ લોકોત્તર ચિકિત્સક સાધુ પુરુષોનું સ્થાન પણ સદુપદેશ દેવાના કારણે ઉંચું છે, કોને-ક્યારે-કેટલું-કયું ઔષધ કેટલા પ્રમાણમાં કયા પથથી હિત કરશે એ સમજીને ડા. વૈદ્યો ઔષધ આપે છે, તેમ સાધુએએ અને અધિકારી ગૃહસ્થોએ પણ પોતાનાં કર્મેાની નિર્જરા સાથે શ્રોતાને હિત થાય તેવું-તેટલું-ત્યારે-તે વચન તેવા ભાવ પૂર્વક બોલવું, એ શીખવાડવાનું જૈનદર્શનનું ધ્યેય છે. આ અધ્યયનમાં અન્યકારે તે વાતને બાલક પણ સમજે તે રીતે સમજાવી છે, તેનો યથાયોગ્ય અભ્યાસ કરીને બોલતાં શીખવું અને અને તે પ્રમાણે જરૂર પડે ત્યારે જેને જે વચનથી લાલ થાય તેને તેટલું ત્યારે તેવા ભાવ પૂર્વક કહેવું. એ આખા પ્રકરણનો સાર છે.]

સમત્તં સત્તમં અજ્ઞયણમ્ ।

卐

卐

卐

આહમું 'આચારપ્રણિધિ' અધ્યયન

[પૂર્વે ધુલ્લકાચાર અને મહાચારકથા અધ્યયનોમાં કહ્યા તે આચારોનો પ્રણિધિ એટલે સંગ્રહ કેવી રીતે કરવો ? તે આ અધ્યયનમાં કહેલું હોવાથી એનું 'આચારપ્રણિધિ' નામ છે. આચારો ક્રિયા રૂપ છે, તેને સંગ્રહ થઈ શકે નહિ, માટે એના આલંબને આત્મધર્મનો સંગ્રહ કરવો તેને અહીં આચારપ્રણિધિ સમજવો. પ્રત્યેક આચારના બંધે ધર્મધનને એટલે આત્મસ્વરૂપને પ્રગટાવવું જોઈએ. વ્યાપારી નહાના મોટા પ્રમાણમાં ક્રય-વિક્રય કરવા છતાં ધનની કમાણી ન થાય તો પ્રસન્ન થતો નથી. તેનું લક્ષ્ય ધન-મેળવવાનું હોય છે, એ રીતે સાધુએ તપ જપ વગેરે નહાનાં-મોટાં અનુષ્ઠાનોમાં જ સંતોષ નહિ માનતાં એના આલંબને સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ આત્મગુણોને પ્રગટાવવાનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કરવું જોઈએ. ક્રિયા કષ્ટ આપનારી છે, આનંદનો અનુભવ તો ગુણો જ કરાવી શકે છે. માટે સુખની ઇચ્છાવાળા આત્માએ ગુણોને પ્રગટાવવા એ જ તેનું કર્તવ્ય છે. આ ગુણોના પ્રગટીકરણમાં વિદ્વન્કારક (અકુશળ) ઈન્દ્રિયોનો અને મનનો વિજય કરીને એ જ ઈન્દ્રિયોને તથા મનને ગુણો પ્રગટાવવા માટે સાધનભૂત (કુશળ) બનાવવાં જોઈએ. ઈન્દ્રિયોનો અને મનનો આવો વિજય (સંયમ) તે તે આચારોના પાલન વિના શક્ય નથી, એથી જ્ઞાનાદિ ગુણોના જેટલી જ મહત્તા અને આવશ્યકતા આચારોની પણ છે. પૂર્વનાં અધ્યયનોમાં કાયસંયમ અને વચનસંયમ દ્વારા કાયાને અને વચનને શુદ્ધ બનાવવાનો ઉપાય કહ્યો. અહીં એ વચનને આચારમાં ઉતારવું જોઈએ, અર્થાત્ વાણી અને વર્તન તુલ્ય બનાવવાં જોઈએ, એમ કહી એના બંધે મનોસંયમ કરી મનની શુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકાય તે જણાવેલું છે. એ જ વાત હવે તેના ઉપાયભૂત આચારોના વર્ણન દ્વારા અહીં ક્રમશઃ જણાવે છે.]

(૨૩૭) આચાર્પણિહિ લદ્ધું, જહા કાયવ્વં ભિવસુણા ।

તં મે ! ઉદાહરિસ્સામિ, આણુપુલ્લિવ સુણેહ મે ॥૮-૧॥

મિત્તસુણા=ભિક્ષુકે આચાર્પણિહિ=આચારના સંગ્રહને
લદ્ધું=પામીને જહા=જેમ કાયવ્વં=કરવા યોગ્ય છે (વર્તાવા
યોગ્ય છે.) તં=તેને મે !=(હે સાધુઓ !) તમને ઉદાહરિસ્સામિ=
હું કહીશ, તે મે=મારું કથન આણુપુલ્લિવ=કમશ: સુણેહ=
તમે સાંભળો ! (એમ શ્રીગૌતમપ્રભુ આદિએ પોતાના
શિષ્યોને કહેલું અહીં અન્યકાર કહે છે.) (૧)

(૨૩૮) પુઠ્ઠવિ-દગ-અગણિ-મારુઅ, તણરુવસ્સવીયગા ।

તસા અ પાણા જીવ ત્તિ, રૂઠ્ઠ વુત્તં મહેસિણા ॥૮-૨॥

પૃથ્વી, ઉદક (પાણી), અગ્નિ, મારુત (વાયુ), તણરુ-
વસ્સવીયગા=તૃણુ(ઘાસ) તથા બીજા સહિત વૃક્ષો અને
તસા પાણા=ત્રસ પ્રાણિઓ, એ સર્વ જીવ ત્તિ=જીવો છે,
એમ મહેસિણા=શ્રી વર્ધમાનપ્રભુએ વુત્તં=કહેલું છે. (૨)

[પૃથ્વી આદિ સર્વ જીવો છે એ પૂર્વે પૃ. ૩૩ થી ૩૬ માં
સમજાવ્યું છે]

(૨૩૯) તેસિ અચ્છણજોણ, નિચ્ચં હોઅવ્વયં સિઆ ।

મણસા કાયવવકેણં, એવં હવરૂ સંજણ ॥૮-૩॥

તે પૃથ્વી આદિ જીવોના અચ્છણજોણ=અહિંસક
યોગથી (હિંસા ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિથી) નિત્ય મનથી
કાયાથી અને વકેણં=વાક્યથી (વચનથી) હોઅવ્વયં સિઆ=
વર્તાવું જોઈએ. એ પ્રમાણે (વર્તેતો-અહિંસક થયો થકો)
જીવ સંજણ=સંયત (સંયમી) થાય. અન્યથા વેશ ધરવા
માત્રથી કે બોલવા માત્રથી સંયમી ન થઈ શકાય. (૩)

(૩૪૦) પુઠ્ઠવિં મિત્તિ સિલં લેલું, નેવ મિદે ન સંલિહે ।

તિવિહેણ કરણ—જોણં, સંજણ સુસમાહિણ ॥૮-૪॥

શુદ્ધપૃથ્વીને (માટીને), ભિત્તિને એટલે નદીના તટને અને શિલાને=પથરને, અથવા માટીના ઢેકા વગેરેને, ત્રણ પ્રકારના કરણ અને ત્રણ પ્રકારના યોગોથી સુસમાહિણ=સમાધિવાળો (મન-ઇન્દ્રિયોથી ઉપશાન્ત) એવો સંયત (સાધુ)નેવ મિદે=ભેદે (તોડે) નહિ અને ન સંલિહે=ખોદે-ખોતરે નહિ. (૪)

[શબ્દાર્થ પૃ. પર માં કહ્યા છે. ત્રણ કરણો એટલે કરવું, કરાવવું, અને અનુમોદવું તથા ત્રણ યોગો એટલે મન, વચન, અને કાયા, એમ હવે પછી પણ યથાસ્થાન સમજાવેલું.]

(૩૪૧) સુદ્ધપુઠ્ઠવીણ ન નિસીણ, સસરક્લંમિ અ આસણે ।

પમજ્જિત્તુ નિસીઈજ્જા, જાઈત્તા જસ્સ ઉગ્ગહં ॥૮-૫॥

તથા સુદ્ધપુઠ્ઠવીણ=અચિત્ત પૃથ્વી ઉપર અને સસરક્લંમિ=રજયુક્ત આસણે=આસન ઉપર પણ ન નિસીણ=એસે નહિ. અચિત્તપૃથ્વી કે રજરહિત આસન ઉપર પણ તે જસ્સ ઉગ્ગહં=જેના અધિકારમાં હોય તેને જાઈત્તા=ચાચીને અને પમજ્જિત્તુ=પ્રમાણને એસે. ઉપલક્ષણથી ઉભા રહેવામાં અને શયન કરવામાં પણ એ વિધિ સમજવો. (૫)

(૩૪૨) સીઓદગં ન સેવિજ્જા, સિલાવુદ્ધં હિમાણિ અ ।

ઉસિણોદગં તત્તકાસુઅં, પડિગાહિજ્જ સંજણ ॥૮-૬॥

(૩૪૩) ઉદડલ્લં અપ્પણો કાયં, નેવ પુંછે ન સંલિહે ।

સમુપ્પેહ તહાભૂઅં, નો ણં સંઘટ્ટણ મુણી ॥૮-૭॥

પૃથ્વીમાંથી નીકળેલા સીઓદગં=સચિત્ત પાણીને, વરસાદના સિલા=કરારને વુટ્ટું=વરસેલા પાણીને અને હિમાગિ=(કૃત્રિમ અકૃત્રિમ) ખરફને સંવત-સાધુ સેવે (વાપરે) નહિ, કિન્તુ તત્તકાસુઅં=તપવાથી પ્રાસુક (ત્રણ ઉકાળાથી પૂર્ણ ઉકળીને અચિત્ત) થએલા ડસિગોદગં=ડેકાળેલા પાણીને અહણુ કરે. (વાપરે) (૬)

વળી નદી ઉતરવાથી કે ભિક્ષાદિ માટે નીકળ્યા પછી વર્ષાથી ઉદ્દહં=ભીંજાએલા અપ્પગો કાયં=પોતાના શરીરને (વસ્ત્રાદિ વડે) તેવ પુંછે=હુંછે નહિ અને હાથ વગેરેથી ન સંલિહે=ઘસે નહિ. કિન્તુ તહામૂઅં=તેવા (ભીંજાએલા કે પાણી ગળતા) શરીરાદિને સમુવ્વેહ=બોધને મુનિ લેશ સંઘટ્ટન પણ ન કરે. (૭)

[કાયાની જેમ સચિત્તથી ભીંજાએલી અન્ય વસ્તુ માટે પણ આ નિયમ બાણુવો.]

જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

(૩૪૪) ઇંગાલં અગણિ અચ્ચિ, અલાયં વા સજોઈઅં ।

ન ડંજિજ્જા ન ઘટ્ટિજ્જા, નો ણં નિઠ્ઠાવણ મુણી ॥૮-૮॥

મુનિ અંગારાને, શુદ્ધઅગ્નિને, જવાલાને અને સજોઈઅં=સળગતા ઉંખાડીઆને ઉંજન ન કરે, સંઘટ્ટન ન કરે અને ઓલવે પણ નહિ શબ્દાર્થ પૃ. ૫૫માં કહ્યા પ્રમાણે. (૮)

(૩૪૫) તાલિઅંટેણ પત્તેણ, સાહાણ વિહુયણેણ વા ।

ન વીઈજ્જાપ્પગો કાયં, નાહિરં વા વિ પુગ્ગલં ॥૮-૯॥

(મુનિ) વીંજણા વડે, (પદ્મિની આદિના) પાંદડા વડે, (વૃક્ષની) ડાળી વડે, કે પંખાવડે, પોતાની કાયાને અથવા

બાહ્ય (બીજા) કોઈ પુદ્ગલને (પદાર્થને) વીંઝે (પવન નાખે) નહિ. (શબ્દાર્થ પૃ૦ ૫૭ પ્રમાણે.) (૯)

(૩૪૬) તળસ્ત્રવં ન છિદિજ્જા, ફલં મૂલં ચ કસ્સહ ।

આમગં વિવિહં વીઝં, મળસા વિ ન પત્થણ ॥૮-૧૦॥

(મુનિ ધ્રો વગેરે) તૃણને, (આમ્રાદિઃ વૃક્ષને અને અન્ય કસ્સહ=કોઈ પણ વૃક્ષાદિના ફળને કે મૂળને છેદે નહિ અને આમગં=સચિત્ત એવાં વિવિધ જાતનાં બીજને મનથી ન પત્થણ=છેદે પણ નહિ (પછી આવતું તે હોય જ કેમ ? અર્થાત્ ન ખાય.) (૧૦)

(૩૪૭) ગહણેસુ ન ચિદ્વિજ્જા, વીણસુ હરિણસુ વા ।

ઉદગમિ તદ્દા નિચ્ચં, ઉત્તિગપણેસુ વા ॥૮-૧૧॥

મુનિ ગહણેસુ=વનના નિકુળોમાં (ગાઢ આડીમાં), (સચિત્ત ડાંગર વગેરે) બીજોના ઉપર; (ધ્રો વગેરે) લીલાં તૃણ ઉપર, સચિત્ત પાણી ઉપર, તથા ઉત્તિગ=સર્પદંત્રાદિ (નાગદંતી આદિ) વનસ્પતિ અને પણેસુ=લીલા (અનંતકાય) ઉપર નિચ્ચં=નિત્ય (કદાપિ) ઉભો ન રહે. (૧૧)

[વનસ્પતિકાયનો અધિકાર હોવાથી અહીં સચિત્ત પાણીના નિર્દેશથી અનંતકાય નિગ્રોહ સમજવી. કારણ કે 'ન્યાં ન્યાં પાણી હોય ત્યાં ત્યાં નિશ્રાગત વનસ્પતિ હોય' એમ કહેલું છે. ઉત્તિગ એટલે કીડીનગરો નહિ, પણ તે જાતિની વિવિધ વનસ્પતિ અને પનક એટલે લીલા રંગની લીલા (અનંતકાય વનસ્પતિ) સમજવી. તે દરેક ઉપર ઉભા રહેવાની જેમ ખેસવાનો, સુવાનો, ચાલવાનો વગેરે નિષેધ પણ અધ્યાહારે સમજી લેવો.]

(૩૪૮) તસે ષાણે ન હિસિજ્જા, વાયા અદુવ કમ્મુણા ।

उवरओ सच्चभूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥८-१२॥

મુનિ વાયા અદુવ કમ્મુણા=વચનથી અથવા કાયાથી (ક્રિયાથી) બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રસ પ્રાણીઓને પણ હિંસે નહિ. કિન્તુ (પાપકર્મથી) ઉવરઓ=ઉપરત થયેલો (અટકેલો) પોતે કર્મને વશ લિન્ન લિન્ન શરીરોને ધારણ કરી વિવિધ યેષ્ટાઓને કરતા સચ્ચભૂएसુ=સર્વ પ્રાણીઓમાં જગં=જગતને (નરકાદિ ગતિના વિપાકોને) બુવે. (૧૨)

[વચનમાં અને ક્રિયામાં મનનો સહકાર હોવાથી ‘મનથી’ । હણે, એમ પણ સમજવું. જ્ઞાની મુનિ વિવિધ જીવોની વિવિધ યેષ્ટાઓને-અજ્ઞાન-મોહજન્ય કણોને બેઈને કાઈ જીવને પીડા કરી શકતો નથી. કારણ કે ભૂતકાળમાં પોતાના આત્માએ પણ તે તે દુઃખો ભોગવ્યાં છે, તેથી તેવી યેષ્ટાઓ કરી છે અને હવે ‘બ્લે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનુસાર ક્રમેને નહિ તોડું’ તે ભવિષ્યમાં મારે પણ આવા જન્મે સેવા પકડશે’ એમ સમજે છે, પોતાના ત્રણે કાળના જીવનને (પર્યાયોને) પ્રત્યક્ષ ઓળખાવતા જીવોને ઉપકારી માની તે તે પ્રત્યેક જીવોની દયા-રક્ષા (સુખી કરવાની ચિંતા) કરે છે અને સંસારથી નિવેદ પામીને ચારિત્રના નિરતિચાર પાલન માટે સાવધ બને છે. અર્થાત્ જગતને બેઈને ‘તે સર્વ પોતાનું ભૂત-ભાવિસ્વરૂપ છે’ એમ માનતો શબ્દાદિ વિષયોમાં કે કથાયોમાં લેપાતો નથી.]

છકાય જીવોની સ્થૂલચતના કહી, વિશેષચતના માટે ભાક સૂક્ષ્મ સ્થાનોને જણાવે છે.

૩૪૯) अद्द सुहुमाइ पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।

दयाहिगारी भूएसु, आस चिद्ध सएहि वा ॥८-१३॥

(૩૫૦) કચરાઈં અદ્ધ સુહુમાઈં ?, જાઈં પુચ્છિજ્જ સંજણ ।

इमाईं ताईं मेहावी, आइक्खिज्ज विअक्खणे ॥८-१४॥

(૩૫૧) સિણેહં પુપ્ફસુહુમં ચ, પાણુત્તિંગં તહેવ ય ।

पणगं बीअ हरिअं च, अंडसुहुमं च अट्टमं ॥८-१५॥

જાઈં=જેને (જ્ઞાનથી) જાણિતુ=જાણીને સંયત મૂણસુ=
પ્રાણીઓ પ્રત્યે (ક્રિયા દ્વારા) દયાહિંગારી=દયાનેા અધિ-
કારી (રક્ષક) થાય છે, તે અદ્ધ=આઠ સુહુમાઈં=સૂક્ષ્મને
(જીવસ્થાનેને) પેહાણ=જોઈને (તેવા જીવો જ્યાં ન હોય ત્યાં)
આસ=ખેસે, ચિટ્ઠ=ઉભો રહે અને સણહિ=શયન કરે. (૧૩)

[જીવોના સંભવવાળા સ્થાનોને જાણ્યા વિના દયા કરી શકાય
જ નહિ, માટે તેનું જ્ઞાન મુનિએ અવશ્ય મેળવવું જોઈએ.]

આઠ સૂક્ષ્મની વાત સાંભળીને વહુ દયાળુ હોઈશ કે
નહિ ? ' એવા ભયથી સંયત પૂછે છે કે જાઈં=જે આઠ
સૂક્ષ્મ (કદાં) તે કચરાઈં=કેવાં કયાં છે ? ત્યારે ખુદિમાન્
અને (સમજાવવામાં) વિચક્ષણ (ગુરુ) તાઈં इमाईं
आइक्खिज्जा=તે આ પ્રમાણે કહે છે. (૧૪)

[આવો પ્રશ્ન તેને જ થાય કે જે દયાળુ હોય. દયાળુ હોય તે
પોતાનો દયાધર્મ સુરક્ષિત છે કે હણાય છે ? તે વિષયને જાણ્યા
વિના ન રહી શકે. જીવાજીવાદિને ઝોળખવાનો આદર આત્મામાં
પ્રગટેલા અહિંસકલાવનો અને અનાદર હિંસકલાવનો સાક્ષી છે.
આવા ઉત્તમ આત્માને એ ઝોળખવાનો ધર્મ હોવાથી ગુરુ કહે છે કે-]

૧-સિણેહ=રનેહસૂક્ષ્મ (સૂક્ષ્મ અપ્કાય), ૨-પુપ્ફસુ-
હુમં=સૂક્ષ્મપુષ્પો, ૩-પાણ=સૂક્ષ્મપ્રાણીઓ, ૪-વત્તિંગ=

સૂક્ષ્મક્રીડીનગરો (ત્રસ જીવોનાં સૂક્ષ્મ સ્થાનો), ૫-
ગર્ગં=સૂક્ષ્મ પનક (અનંતકાય લીલ-કૂગ), ૬-વીઅ=
સૂક્ષ્મ ખીલો (કણ્ઠીઆ નખીઆં વગેરે), ૭-હરિઅં=
સૂક્ષ્મ વનરુપતિ અને ૮-અંડસુહુમં=સૂક્ષ્મ ઇંડાં (માખી
ક્રીડી ગીરાલી વગેરેનાં), એ આઠ સૂક્ષ્મ છે. (૧૫)

[તેમાં ૧-સૂક્ષ્મપાણ્ણી પાંચ પ્રકારે છે, ૧-આકાશથી પડતો ઝીલો
રસાદ (અકળ), ૨-હીમ (બરફ), ૩-ધૂમ્મસ, ૪-વર્ષાના કરા (પત્થર
જેવા પાણીના કકડા) અને ૫-જમીનમાંથી કૂટીને વનરુપતિના છેડે
હાના જળખિંદુઓ થાય છે તે. ૨-સૂક્ષ્મપુષ્પો પાંચ પ્રકારનાં હોય
છે, ૧ કાળાં, ૨-નીલવર્ણનાં, ૩-રાતાં, ૪-પીળાં અને ૫-શ્વેત.
ઉપલક્ષણથી બદામી કેસરી વગેરે સર્વ મિશ્રવર્ણનાં પણ સમજી લેવાં.
મૂળ રંગો પાંચ છે, માટે આહીં પાંચ વર્ણનાં કહ્યાં છે, તેા પણ સર્વ
વર્ણનાં પુષ્પો હોય છે અને તે એવાં ખારીક અને તે તે વૃક્ષના વર્ણ
જેવા વર્ણવાળાં હોય છે કે જે સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જ ઓળખી શકાય. ૩-
સૂક્ષ્મજીવો પણ ઉપર કહ્યા તે મૂળ પાંચવર્ણના, તે એક એક
વર્ણમાં હજારો અવાનંતર વર્ણવાળા તથા લિન્ન લિન્ન જાતિ અને
ભિન્ન ભિન્ન આકારવાળા હોય છે. કુંચુઆ વગેરે એવા ખારીક હોય છે
કે જે હાલે ચાલે તેા જ ઓળખાય. અન્યથા 'આ જીવ છે' એમ
ઓળખી પણ ન શકાય. ૪-સૂક્ષ્મક્રીડીનગરો (જીવોનાં ઘરો) પણ
પાંચ પ્રકારનાં હોય છે. ૧-ઉત્તિંગ જાતિના જમીન કોતરીને અંદર
ખોલાણુ કરીને રહેનારા જીવો ગઘૈયાના આકારવાળા હોય છે. ૨-
પાણી સુકાઈ ગયા પછી જળોશયોની પૃથ્વીમાં ફાટો પડે છે તેને
'ભૂગુ' કહેવાય છે, તેમાં અનેક જાતિના જીવો રહે છે. ૩-સરળ
ખીલ, તે પૃથ્વીમાં જિંડાં હોય છે, વિવિધ જાતિના જીવો પૃથ્વી ખોદીને
તેવાં દર કરીને અંદર રહે છે. ૪-તાલમૂળના આકાર જેવું ખીલ, તે
ઉપરથી બહુ નાનું હોવા છતાં અંદર મોટું પહોળું હોય, તેમાં પણ

વિવિધ જીવો રહે છે અને ૫-ભમરા ભમરીઓનાં દરો-ધરો. એમ અહીં પાંચ પ્રકારો કહ્યા, તે પણ ઉપલક્ષણથી વિવિધ જાતના જીવો પૃથ્વીમાં વિવિધ પ્રકારનાં દરો કરીને રહે છે, ભીંતોના ખૂણાઓમાં લાકડા વગેરેની કોરણીમાં, છત્યાદિ ખાંચાવાળા અનેક સ્થાનોમાં જાળાં બાંધીને, માટીનાં ઘર બનાવીને અથવા ખીજી પણ રચના કરીને રહતા વિવિધ જીવો સૂક્ષ્મદષ્ટિએ જોવાથી દેખાય તેવા હોય છે. ૫-સૂક્ષ્મ પનક, તે પણ પુષ્પોના કહ્યા તેવા પાંચ વર્ણવાળી અને એકેક વર્ણના હજારો પેટા વર્ણવાળી હોય છે. પનકને 'લીલકૂગ' કહેવાય છે, તે જે જે પદાર્થમાં જળનો અંશ હોય, કે વર્ષાની ભીની હવા જેને લાગી હોય તે તે પદાર્થમાં ઉપજે છે. તેને વર્ણ પદાર્થના વર્ણ જેવો હોવાથી તેને ઝોળખવી મુશ્કેલ છે. વચ્ચાદિનાં મેલાં પાણીથી કે સ્નાનનાં પાણીથી ભીંજાએલી જે જમીન સૂકાયા વિનાની ભીની રહે છે અને શ્યામ બની જાય છે ત્યાં શ્યામવર્ણની પનક હોય છે. સૂર્યનો તાપ પડતાં તે લીલા વર્ણની થઈ જાય છે બહુધા લીલાવર્ણવાળીને પનક માનવાનો વ્યવહાર હોવાથી શ્યામવર્ણની, કે પાપડ વગેરે પૂર્ણ સૂકાયા વિના ડબ્બા વગેરેમાં ઢાંકી દેવાથી તેમાં થતી, ચોપડ વગેરે ભરવાનાં પાત્રો ઉપર થતી તે તે વર્ણવાળી, કેળાં કેરી વગેરે ફળો અધિક પાકી (સડી) જતાં તેના ઉપર થતી સફેદ વર્ણવાળી અને કાચી ચાસણીવાળી (નરમ કણુસાષ, લાખણુસાષ, પેંડા, બરફી, વગેરે) મિષ્ટાન્નમાં થતી, એમ પનક પૃથ્વીમાં, કાષ્ઠાદિમાં અને મિષ્ટાન્નાદિ અનેક પદાર્થોમાં થાય છે. કણુસાષ કે ચૂરમાના પૂર્ણ તળાયા વિનાના લાડુ જે ત્રણ દિવસ પછી ભાંગતાં વચ્ચે સફેદ વર્ણ દેખાય છે તે પણ પનક હોય છે, એમ પનક વિવિધ વસ્તુઓમાં વિવિધ વર્ણવાળી હોય છે, તેને ઝોળખવી જોઈએ. ૬-સૂક્ષ્મખીજે પણ પાંચ મૂળ વર્ણ તથા હજારો અવાન્તર વર્ણવાળી- તે તે વનસ્પતિના વર્ણ જેવાં હોય છે. વખદાનાં, વડનાં અને કેટલાંક પુષ્પઝાડોનાં ખીજ એવાં સૂક્ષ્મ હોય છે કે ખારીક દષ્ટિએ જોવાથી જ ઝોળખાય. મૂળવર્ણોની અપેક્ષાએ તેના પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે, ધાન્યના

કણામાં જે નખીયું હોય છે તેમાં પ્રાયઃ ખીજને જીવ રહે છે, એથી કણના ટુકડા થવા છતાં નખીયું અખંડ હોય તે તે સજીવ હોવાનો સંભવ છે, ૭ સૂક્ષ્મવનસ્પતિ પણ પૃથ્વીના સમાન વર્ણુવાળી હોય છે અને અવાન્તર અનેકાનેક વર્ણુવાળી હોય છે. વર્ષાના પ્રારંભમાં એવા સૂક્ષ્મ અંકુરાઓ ઉગે છે કે જે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિએ જોવા છતાં કષ્ટથી જ દેખાય. ૮-સૂક્ષ્મઈંડાંના પણ પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે. ૧-મધમાખી માંકડ વગેરેનાં ઉદ્દંશઅંડ, ૨-કરોળિયા વગેરેનાં ઉત્કલિકાઅંડ, ૩-કીડીઓનાં ઈંડાંને પિપીલિકાઅંડ, ૪-ઘીરોલીનાં (બ્રાહ્મણીનાં) ઈંડાંને હલિકાઅંડ અને ૫-કાકિડીનાં ઈંડાંને હલ્લોલિકા અંડ કહે છે. એના ઉપલક્ષણથી ખીજ પણ બેઈન્દ્રિયાદિ વિવિધ સંમર્છિત જીવોનાં ઈંડાં સમજી લેવાં. ઈંડાં જીવને ઉત્પન્ન થવાની યોગિ રૂપે સચિત્ત હોય છે, તે પ્રત્યેકને ગુરુગમથી ઓળખવાં જોઈએ.

આ આઠે પ્રકારના જીવોનાં સૂક્ષ્મ સ્થાનોને જાણ્યા વિના યથાર્થ અહિંસા (દયા) થઈ શકે નહિ, એ માટે સર્વથા પ્રાણાતિ-પાતના ત્યાગી સાધુને એનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. એ જ્ઞાન વિનાનો સાધુ વિશિષ્ટજ્ઞાનીની નિશ્ચા વિના બેસવા ઉઠવા કે જવા આવવાનો અધિકારી ગણાય નહિ. કારણ કે પૂર્વે કહ્યું તેમ જે જીવને જાણે નહિ, અજીવને જાણે નહિ, કે જીવાજીવને જાણે નહિ તે કેવી રીતે સંયમને જાણી (ખાણી) શકે? આ કારણે વિશિષ્ટજ્ઞાન મેળવ્યા વિના ગુરુથી અસગ રહેવાનો નિષેધ કરેલો છે. જિનારાનો અનાદર કરીને સંયમની રક્ષા કદી કોઈ કરી શક્યું નથી, ઉલટું ભવભ્રમણ વધે, માટે ઉપકારી જ્ઞાની પુરુષોએ તે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે.]

(૩૫૨) એવમેઆણિ જાણિત્તા, સવ્વભાવેણ સંજણે ।

અપ્પમત્તો જણે નિચ્ચં, સન્નિવિદિઅસમાહિણે ॥૮-૧૬॥

એ પ્રકારે આ આઠ સૂક્ષ્મને જાણીને સર્વ ઈન્દ્ર-

યોથી ઉપશમવાળો (શબ્દાદિ તે તે વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ નહિ કરતો) સયત-સાધુ સત્ત્વભાવેણ=સર્વભાવથી (શક્તિને ગોપય્યા વિના) અપ્પમત્તો=નિદ્રાદિ પ્રમાદ તજીને નિત્ય (મન વચન કાયાથી સર્વ જીવોની રક્ષામાં) જણ=પ્રયત્ન કરે. (૧૬)

વસતિમાં એ પ્રયત્ન કેવી રીતે કરે? તે કહે છે કે—

(૩૫૩) ધુવં ચ ષડિલેહિજ્જા, જોગસા પાયકંબલં ।

સિજ્જમુચ્ચારભૂમિં ચ, સંથારં અદુવાસણં ॥૮-૧૭॥

સાધુ જોગસા=છતે યોગે (સામર્થ્ય હોય ત્યાં સુધી) ધુવં=ધ્રુવં (નિત્ય-અવશ્ય) પાયકંબલં=પાત્રને, કાંબળને, સિજ્જં=શય્યાને, ઉચ્ચારભૂમિં=લઘુ-વડીનીતિની ભૂમિને, સંથારં=સંથારાને, અદુવાસણં=અથવા આસનને પડિલેહે. (૧૭)

[રિગ્ગાદિ કાંણે કે સામર્થ્ય હણાયું હોય ત્યારે અન્ય સાધુઓને તેનાં વસ્ત્રાદિ પડિલેહવાનો અધિકાર હોવાથી અહીં 'સામર્થ્ય હોય ત્યાં સુધી' કહ્યું. એથી સાધુ છતે સામર્થ્યે ખીજની પાસે કામ કરાવવા ઇચ્છે નહિ, પણ ખીજ વૈયાવચ્ચાદિ કરનારા નિર્ગરના અર્થ કરે તો નિષેધ ન કરે. પાત્રથી સર્વ પાત્રોનું અને કાંબળથી સર્વ વસ્ત્રોનું પ્રતિલેખન ઉભય ટાઈમ કરવાનું સમજવું. શય્યા એટલે વસતિ-ઉપા-અયનું પડિલેહણ કાળે ઉદરીને જીવોનો ઉપદ્રવ ન હોય તો વિધિપૂર્વક ઋતુબદ્ધકાળે એ વખત અને વર્ષાકાળે ત્રણ વખત કરે, જીવોનો ઉપદ્રવ હોય તો વારંવાર કરે. લઘુ-વડીનીતિની ભૂમિ ૧-અનાપાત-અસંલોક, ૨-અનુપધાત, ૩-સમ, ૪-અશુપિર, ૫ અચિરકાલકૃત, ૬-વિસ્તીર્ણ, ૭-દૂરાવગાઢ, ૮-અનાસન, ૯-ખીલવર્જિત અને ૧૦-તસ-પ્રાણુ-ખીજાદિ રહિત, એ દસ ગુણો અને તેના સંયોગી ભાંગાઓવાળી શુદ્ધ મેળવથી, તે તેનું પડિલેહણ સમજવું. આ ગુણો અને ભાંગાઓનું સ્વરૂપ ધર્મસંગ્રહ

ભાષાન્તર ભાગ બીજાના પૃ-૧૬૪ થી છે, તે ઉપરાંત સ્થાંડિલ માટે બીજા પણુ વિધિ જાણવા યોગ્ય છે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવો. સર્વ વસ્ત્રો કહેવા છતાં સંધારો જુદો કહ્યો, તેથી સંધારાનું એટલે તૃણ કે પાટનું પડિલેહણુ સમજવું અને આસનથી પાટલા વગેરે સમજવા.

‘પ્રતિલેખના’ સંસ્કૃત અને ‘પડિલેહણા’ પ્રાકૃત ભાષાનો જૈનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે, તે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ વસ્તુને વારંવાર જોવાના અર્થમાં વપરાય છે. આ ક્રિયાનું મહત્વ-રહસ્ય ધણું છે. વર્તમાનમાં પ્રતિદિન પ્રતિલેખન કરનારા જૈનોમાં પણ તેને સમજનારા ઓછા થતા જાય છે કેટલાક તો તેને માત્ર કાયકલેશ સમજવાથી કરવા છતાં કૃણથી વંચિત રહે છે. પ્રતિલેખનામાં સામાન્ય હેતુએ ‘જીવરક્ષા અને જિનાજ્ઞાનું પાલન’ છે અને મુખ્ય હેતુ ‘મન મર્કટને વશ કરવું’ તે છે. મનને વશ કરવા માટે વસ્ત્રાદિની પ્રતિલેખના કરતી વેળા તે તે જોલો જોલવાનું વિધાન છે. તે ૫૦ જોલો કયા, કેવી રીતે, કયા સ્થાનને સ્પર્શાને જોલવા ? તેનું વર્ણન ધર્મસંગ્રહ વગેરે અન્ય ગ્રન્થોમાંથી જાણી લેવું. અહીં એનું રહસ્ય કંઈક માત્ર કહીએ છીએ.

‘સૂત્ર-અર્થ’ તત્ત્વ કરી સદ્હું વગેરે ૫૦ જોલનો સામાન્ય અર્થ વિચારતાં સમજાય તેવું છે કે-એ માત્ર જોલ નથી, પણ આત્મશુદ્ધિ સાથે આત્માને સંધમમાં સ્થિર કરનારા મહામંત્રો છે. પ્રતિલેખના માત્ર વસ્ત્ર-પાત્રને લાગેલી જ વગેરે દૂર કરવા પૂરતી જ નથી. જિનેશ્વરોએ કહેલાં પ્રત્યેક અનુષ્ઠાનોમાં આત્મશુદ્ધિનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. ‘શ્રી જિનેશ્વરોએ કહેલી અને ગણધરભગવંતોથી માંડીને આજ સુધીના મહાન્ ઋષિઓએ-જ્ઞાનીઓએ આચરેલી એ ક્રિયા કોઈ વિશિષ્ટ રહસ્યપૂર્ણ હોવી જોઈએ’ એટલી શ્રદ્ધા તો અવશ્ય જોઈએ. પ્રતિલેખના કરતાં તે તે અંગોને વસ્ત્રનો સ્પર્શ કરવા પૂર્વક જોલાતા જોલોમાં ‘પરિહર’ શબ્દ તે તે દોષોનો નાશ અને ‘આદર’ શબ્દ ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ કરનાર છે.

જીવને હાસ્ય, શોક, રતિ, અરતિ, ભય, દુર્ગંજા વગેરે ભાવો

તે તે પ્રકારના નામવાળા મોહનીય કર્મના ઉદ્યથી થાય છે, આ કર્મો પુદ્ગલ-રજસ્વરૂપ છે. જેમ વસ્ત્રના છેડાથી રજ દૂર કરી શકાય છે તેમ પ્રતિલેખનથી કર્મરૂપી રજ દૂર થઈ શકે છે. જેમ શરીરના અમુક અંગોને સ્પર્શવાથી કામવાસના, હર્ષ, શોક, અભિમાન કે રોષ વગેરેની લાગણી પ્રગટે છે, તેમ પ્રતિલેખના કરતાં મુહુર્પતિ આદિથી તે તે અંગોને સ્પર્શ કરવાથી તે તે દોષો દૂર થાય એ યુક્તિસંગત છે. વર્તમાનમાં 'મેસમેરિઝમ'ની ક્રિયાથી પૂરવાર થયેલું આ તત્ત્વ છે. તેને અનુસરીને રોગાદિની શાન્તિ માટે કેટલાક વ્યવહારો આજે લોક પણ કરે છે. જેમ કે નેત્રમાં લાગેલા ઝાકા વગેરેની લાલાશ, સાપ-વિંછી આદિનાં ઝેર, ભૂત-પ્રેતાદિના વળગાડ, ગરમીથી લાગેલી લૂ, ઈત્યાદિને ઉતારવા વસ્ત્રના છેડાથી તે તે અંગોને સ્પર્શ કરીને મંત્રોચ્ચાર કરાય છે, અને તેથી લાલ પણ થાય છે. માતા પુત્રના શરીરે, કે માલિક પોતાના ઘોડા, બળદ, ગાય, ભેંસ વગેરે પશુઓની ઉપર પ્રેમપૂર્વક હાથ ફેરવે છે તે તેઓના શોક, થાક વગેરે દૂર થાય છે અને પ્રસન્નતા પ્રગટે છે, વગેરે અનુભવસિદ્ધ છે. ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં પણ આવો વ્યવહાર ચાલે છે. જેમ કે-બ્રાહ્મણો ગાયત્રીના બપ વખતે હાથથી અંગોને સ્પર્શે છે, કાંઈ કાલ નામની વનસ્પતિથી તે કાંઈ શ્રુતિથી અંગોને સ્પર્શે છે, મુસલમાનો નિમાજ પઢતાં પઢતાં જૂઠી જૂઠી રીતે અંગોને સ્પર્શે છે, જૈનો આત્મરક્ષાદિ સ્તોત્રોનો ઉચ્ચાર કરીને વિવિધ અંગોને સ્પર્શે છે. એમ ધર્મક્રિયાઓમાં પણ અંગસ્પર્શ કરાય છે અને તે દરેકથી લાલ પણ થાય છે. લાલ ન થાય તેને તે તે વિષયનું જ્ઞાન અથવા શ્રદ્ધાની ખામી કારણભૂત છે. આ હકીકત આબાલ-ગોપાલ પ્રસિદ્ધ હોવા સાથે મોટા જ્ઞાનીઓએ આજ સુધી માનેલી અને આચરેલી છે.

પ્રતિલેખના કરતાં અંગસ્પર્શાદિ કરવા સાથે તે તે જોલોને (મંત્રોને) જોલવામાં પણ આ હેતુ છે તે તે અંગોને મુખવસ્ત્રિકાદિથી સ્પર્શ કરવા પૂર્વક તે તે જોલને જોલવાથી તે તે દોષો ટળે છે અને ગુણો

પ્રગટે છે. શ્રી જિનકથિત ભાવો કદાપિ મિથ્યા થયા નથી અને થવાના નથી. આજે પણ તે સફળ છે. માત્ર જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાપૂર્વક આદરથી તે તે આચારોનું પાલન જોઈએ. જૈનશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ મહાત્મા વલ્કલચિરી જૈન દીક્ષા વિના પણ દેવજ્ઞાન પામ્યા તે પૂર્વજન્મની પ્રતિલેખનાની ક્રિયાના ઉત્તમ સંસ્કારોનું ફળ હતું, એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. એ કારણે શ્રાવકને યૌષ્ઠાદિમાં અને સાધુને પ્રતિદિન બે વાર પ્રતિલેખના કરવાનું વિધાન ધણું ઉપકારક છે. મનોગુપ્તિ અને અહિંસાનું પાલન કરવા માટે પ્રતિલેખના અનન્ય આલંબન છે. એના રહસ્યને સમજીને બોલ બોલવા પૂર્વક યોગ્ય સમયે ઉપયોગ પૂર્વક-પ્રતિદિન પ્રતિલેખના કરવાથી ઘણી કર્મનિર્જરા થાય છે. વગેરે સ્વયં વિચારવા યોગ્ય છે.]

(૩૫૪) ઉચારં પાસવળં, સ્વેલં સિંધાણજલ્લિઅં ।

કાસુઅં પડિલેહિત્તા, પરિટ્ટાવિજ્જ સંજણ ॥૮-૧૮॥

ઉચારં=વડીનીતિને, પાસવળં=સાધુનીતિને, સ્વેલં= પ્રલેખને (શૂંક-બળખા વગેરેને), સિંધાણ=નાસિકાના મેલને (લીંટને) અને જલ્લિઅં=શરીરના મેલને, સંયત સાધુ કાસુઅં-પ્રાસુક (ત્રસ-સ્થાવરાદિ જીવ રહિત અચિત્ત) ભૂમિને પડિલેહિત્તા=જોઈને ત્યાં પરિટ્ટાવિજ્જ=પરઠવે. (૧૮)

[પરઠવવું એટલે યોગ્ય સ્થળે, તેના સ્વામિની અતુમતિ પૂર્વક જીવહિંસા કે અન્યને અપ્રીતિ આદિ ન થાય તેમ, શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે નિરુપયોગી વસ્તુને તજી દેવી. આ ક્રિયાને કરતાં જ્ઞાની મુનિને સવિશેષ નિર્જરા થાય છે ઢંઢણ મુનિ અકલ્પ્ય આહારને પરઠવતાં શુભધ્યાનારૂઢ થઈને કેવલજ્ઞાની બન્યા હતા, તેમ અન્ય સાધુને પણ પરઠવવાની ક્રિયાથી મોટા લાભ થાય છે. પરઠવવા માટે મુખ્યત્વે ગીતાર્થ-જ્ઞાની અધિશરી છે. પરઠવવાની વસ્તુ સચિત્ત, અચિત્ત, તે પણ અન્યના ઉપયોગમાં આવે તેવી, કે અપ્રીતિ થાય તેવી,

વિવિધ પ્રકારની હોવાથી તેને પરઠવવાનો વિધિ પણ ભિન્ન ભિન્ન છે, એને જે ગુરુગમથી અને શાસ્ત્રાભ્યાસથી બાણે તે પરઠવવાનો અધિકારી ગણાય છે.]

હવે ગોચરી ગએલા કેવા પ્રચરન કરે તે કહે છે—

(૩૫૫) પવિ સિત્તુ પરાગારં, પાણટ્ટા મોઅણસ્સ વા ।

જયં ચિટ્ઠે મિઅં માસે, ન ય રૂવેસુ મણં કરે ॥૮-૧૯॥

મોઅણસ્સ=લોજનના કે પાણટ્ટા=પાણીના અર્થે
પરાગારં=ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને (ઉત્તમ મુનિ)
યતના પૂર્વક ઉભો રહે, મિઅં=પ્રમાણોપેત (અલપ) બોલે,
અને ગૃહસ્થની સ્ત્રી આદિના રૂવેસુ=રૂપમાં મણં ન કરે=
મનને ન લગાડે. (૧૯)

[ઉભો રહેલો સાધુ ગવાક્ષ, ચારડા, હાટિયાં, કપ્પાટ વગેરેને ન બુવે, જરૂર પડે તો વાક્યશુદ્ધિને અનુસારે થોડા શબ્દો બોલે અને દાત્રીનાં અંગોપાંગાદિને આસક્તિપૂર્વક ન બુવે. કિન્તુ તેના હાથ, વસ્ત્રાદિ સચિત્ત પાણી આદિથી ખરડાએલા ન હોય તે ઉદ્દેશથી બુવે-રાગ ન કરે. લોજન અને પાણી માટે કહ્યું, તેના ઉપલક્ષણથી જ્ઞાનાદિના ઔષધ વગેરે માટે બંધ. એ સિવાય ગૃહસ્થના ઘેર જવા-આવવાનો સાધુનો આચાર નથી.]

(૩૫૬) બહું સુણેહિ કન્નેહિં, બહું અચ્છીહિં પિચ્છહ ।

ન ય દિટ્ઠં સુઅં સવ્વં, મિક્કુ અવસ્વાઅમરહહ ॥૮-૨૦॥

(ગોચરી ગએલા મુનિને કોઈ તેવું પૂછે તો તે કહે કે—) બહું=ઘણું (સારું-ખોટું અનેક પ્રકારનું) કન્નેહિં=કણો વડે સુણેહિ=સાંભળે અને ઘણું (સારું-ખોટું) અચ્છીહિં=

નેત્રોથી જીવે, તે જીએતું અને સાંભળેતું સર્વ અક્ષાત્= કહેવા માટે ભિક્ષુ ન અરહદ્=અધિકારી નથી. (૨૦)

[ગૃહસ્થને પણ જાણેલું સઘળું બોલવામાં લાભ ન થાય, તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ કે વ્યાપાર-વણજ ચાલે નહિ, માટે હિતકર હોય તે જ તેટલું બોલે, તો જેણે પોતાના સ્વાર્થ માટે પણ કાઈતું અહિત ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તે સાધુ તો સઘળું બોલે જ કેમ ? મનુષ્યને અધોવસ્ત્ર પહેર્યા વિના ચાલે જ નહિ અને વિના કારણ ઉપરના અંગો પણ ખુલ્લાં રખાય નહિ, તેમાં પણ આ રહસ્ય રહેલું છે. શુભલાગને સદૈવ છૂપાવવો અને કારણે જ ઉપરનાં અંગો ખુલ્લાં રાખવાની જેમ અહિતકર બાબતોને જાણવા છતાં કદાપિ પ્રગટ ન કરવી અને હિતકર પણ દરેકને નહિ કહેતાં જેને હિત થાય તેને જ જણાવવી, એ સ્વ-પર હિતકારી વ્યવહાર છે. બીજાનાં દુષ્ણોને 'નગ્ન સત્ય' તો આરોપ કરીને બોલવાં તે સત્યને કલંકિત કરવા જેવી અજ્ઞાનમૂલક ચેષ્ટા છે.]

(૩૫૭) સુઅં વા જહ વા દિદ્વં, ન લવિજ્જોવઘાહઅં ।

ન ય કેણ[હ] ઉવાણં, ગિહિજોગં સમાયરે ॥૮-૨૧॥

(બીજાના મુખે) સાંભળ્યું હોય, કે સ્વયં દેખ્યું હોય, તે (પણ) ઉવઘાહઅં=ઉપધાતકારક (સ્વ-પર હાનિકારક 'તું ચોર છે' વગેરે વચન) ન લવિજ્જ=ન બોલે, જહ વા=અથવા (કાઈપણ) ઉવાણં=ઉપાયથી (કારણથી) ગિહિજોગં=ગૃહસ્થના સંબંધને (તેનાં બાળકોને રમાડવાં વગેરે) ન સમાયરે=ન કરે. (૨૧)

[દુષ્ટલાવો વિષ્ઠાની જેમ દુર્ગન્ધ ફેલાવીને સાંભળનારમાં રાગ-દ્વેષ વગેરે આત્માના રોગોને અને શુભલાવો પુષ્પોની જેમ સુવાસ

ફેલાવી ક્ષમાદિ આરોગ્યને પ્રગટ કરે છે, માટે વિષાદિની જેમ અશુભ બાબતોને દાટવી છૂપાવવી-ભૂલી જવી જોઈએ, અને આત્મહિત થાય તેવી શુભ બાબતોને પણ વિધિપૂર્વક કહેવી જોઈએ. બાળકને રમાડવાં વગેરેથી ગૃહસ્થોને પરિચય અને રાગ વધવાથી પરિણામે સંયમનો ઘાત થાય માટે તે પણ નહિ કરવું.]

હવે સરસ-નિરસ આહારાદિની પ્રાપ્તિને અંગે કહે છે-

(૩૫૮) નિટ્ટાણં રસનિજ્જૂઠં, મહગં પાવગં તિ વા ।

પુટ્ટો વા વિ અપુટ્ટો વા, લામાલામં ન નિદિસે ॥૮-૨૨।

સાધુ નિટ્ટાણં=(સર્વ ગુણુ-સ્વાદ યુક્ત) શ્રેષ્ઠ અન્નને આ મહગં=સારું છે, કે રસનિજ્જૂઠં (ગુણુ સ્વાદ રહિત) કનિષ્ઠ અન્નને આ પાવગં=પાપ છે (નિરસ-વિરસ છે), તિ=એમ બીજાથી પુટ્ટો=પૂછાએલો કે અપુટ્ટો=નહિ પૂછાએલો (સ્વયં) સારી-ખરાબ વસ્તુના લાલાલામને ન નિદિસે=ન જણાવે. (૨૨)

[અન્નાદિ ભોગ્ય વસ્તુ પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ કરવાથી પોતાને અને સારું ખોટું કહેવાથી સાંભળનારને રાગ-દ્વેષાદિ થાય, સારું મેળવવા કે મળેલું ખરાબ જાણી પરકવવા વગેરેમાં જિનારા વિરુદ્ધ વર્તન થાય, નિન્દા-પ્રશંસા કરવાથી સાધુની હલકાષ થાય, અને દાતારને પણ અપ્રીતિ આદિ થાય, વગેરે દોષો જાણવા.]

(૩૫૯) ન ય મોયગંમિ ગિટ્ટો, ચરે ઉંછં અયંપિરો ।

અફાસુઅં ન મુંજિજ્જા, કીઅમુદ્દેસિઆહં ॥૮-૨૩।

ભોજનમાં ગિટ્ટો=ગૃહ્ (આસક્ત) થઈને (સારી વસ્તુ મેળવવા ગૃહસ્થોને પ્રસન્ન કરતો ગોચરી માટે) ન ફરે, કિન્તુ ઉંછં=મૌનપણે માટે 'ધર્મલાલ' સિવાય બીજું

અયંપિરો=નહિ બોલતો ફરે. કદાચિત્ અફાસુઅં=અપ્રાસુકે
(સચિત્ કે મિશ્ર ભોજન આવી બાય, તો તેને) અને કીત
ઔદેશિક તથા અભ્યાહુતદોષવાણું અને વિશેધિકોટી-
દોષવાણું પણ ન મુંજિજ્જા=ખાય નહિ. (૨૩)

[મૌનપણે એટલે જ્ઞાત-અજ્ઞાત બીજી કોઈ વાતો નહિ કરતો
ફરે. અપ્રાસુકાદિના ઉપલક્ષણથી સર્વ અવિશેધિકોટીદોષવાણું અને
વિશેધિકોટી દોષવાણું પણ ન ખાય, ગ્રાહ કરણે તો અવિશેધિકોટીનો
તેટલો અંશ તજીને શેષ વાપરે, એમ સમજવું.]

(૩૬૦) સંનિહિં ચ ન કુવિજ્જા, અણુમાયં પિ સંજણ ।

મુહાજીવી અસંવદ્ધે, હવિજ્જ જગનિસ્સિણ ॥૮-૨૪॥

સંયત, મુધાજીવી અને ગૃહસ્થોની સાથે અસંવદ્ધે=
સંબંધ વિનાનો સાધુ અણુમાત્ર પણ સંનિધિને કરે
નહિ, કિન્તુ જગનિસ્સિણ=જગન્નિશ્ચિત(ત્રસ-સ્થાવર-જીવોની
રક્ષામાં દત્તચિત્ત) હવિજ્જ=બને. (૨૪)

[સંયત=સમાધિવંત, અસંબદ્ધ=પદ્મિનીના પત્રમાં પાણીનો લેપ લાગે
નહિ તેમ ગૃહસ્થના સંસર્ગમાં આવવા છતાં સંબંધ વિનાનો
(ધનિક ટેસામાન્ય કુળોમાં રાગ દ્વેષ વિના સમદષ્ટિએ વર્તતો) અને
મુધાજીવીનું સ્વરૂપ પૂર્વે પૃ. ૧૨૧ માં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.]

(૩૬૧) લૂહવિત્તી સુસંતુદ્દે, અપ્પિચ્છે સુહરે સિઆ ।

આસુરત્તં ન ગચ્છિજ્જા, સુચ્ચા ણં જિણસાસણં ॥૮-૨૫॥

લૂહવિત્તી=રૂક્ષવૃત્તિ (વાલ ચણાદિ રૂક્ષ વસ્તુઓથી
જીવનારો) જે મળે તેમાં સુસંતુદ્દે=સુસંતોષી, ઊભોદરિતા
કરવાના ધ્યેયથી અપ્પિચ્છે=અદપ ધરણાવાળો (ઉભો

રહેનારો) અને તેથી જ દુષ્કાળમાં કે આહારની દુર્લભતાના પ્રસંગે પણ સુહરે=સુભર (ધરાએલો) સિઆ=થાય વળી જિજ્ઞાસાસર્ણ=જિનવચ્ચનેને (કોધાદિના કટુક વિપાકોને) સાંભળીને આસુરત્તં=કોધના પરિણામને ન કરે. (૨૫)

[રક્ષવૃત્તિથી સંતોષ, સંતોષથી અલ્પ ઇચ્છાવાળો અને તેથી ધરાએલો (પ્રસન્ન), એમ ઉત્તરોત્તર લાભ થાય, એવો પણ અર્થ સમજવો. તથા કોધના ઉપલક્ષણથી માનાદિ કષાયોને ન કરે એમ પણ સમજવું. વિના કારણે કોઈ આક્રોશ કરે તો પણ પોતાનાં પૂર્વકૃત ક્રમેના ઉદય સમજી ઉપશાન્ત રહે.]

(૩૬૨) કન્નસુક્ષ્વેહિં સદેહિં, પેમ્મં નામિનિવેસણ ।

દારુણં કક્કસં ફાસં, કાણ્ણ અહિઆસણ ॥૮-૨૬॥

વીણા-વાંસળી વગેરેના કે પ્રશંસાના કન્નસુક્ષ્વેહિં=કાનને સુખ આપનારા શબ્દો સાંભળવાથી પેમ્મં=રાગને ન અમિનિવેસણ=વશ ન થાય (ન કરે) અને દારુણં=અનિષ્ટ તથા કક્કસં=કઠોર ફાસં=સ્પર્શને (કોઈ કરે, કે થાય તો પણ) કાયાથી અહિઆસણ=સહન કરે. (દ્રેષ ન કરે.) (૨૬)

[અહીં શબ્દ અને સ્પર્શ એ પહેલા અને છેલ્લા બે વિષયોને કહેવાથી મધ્યના રૂપ-રસ-ગંધ પણ સમજી લેવા. અર્થાત્ પાંચે ઈન્દ્રિયોના ઈષ્ટ અનિષ્ટ વિષયોમાં રાગ-દ્રેષ નહિ કરતો સામાયિકની (સમતાની) રક્ષા કરે.]

(૩૬૩) સુહં પિવાસં દુસ્સિજ્જં, સીઝ્ઞં અરહં મયં ।

અહિઆસે અવ્વહિઓ, દેહદુક્લં મહાફલં ॥૮-૨૭॥

શુધાને, તૃષાને, ખાડા-ટેકરા કે ઠંડી-ગરમીવાળા

દુસ્તિજ્જં=દુઃખદ ઉપાશ્રયને, સીઝ્ઠ્ઠં=ઠંડીને અને ગર-
મીને (મોહનીયના ઉદયરૂપ) અરતિને, તથા (વ્યાધિ
વગેરેના) લયને, અવ્વહિઓ=અવ્યથિત (દીન થયા વિના)
સત્વથી અહિઆસે=સહન કરે. એવું ચિતવે કે દેહવું
દુઃખ (સહવું તે) આત્માને મહાકૃણાદાયી છે. (૨૭)

[પરીષદો સહન કરવા એ જ સશક્ત અને નીરોગી શરીરનું
તથા બુદ્ધિનું કૃણ છે. શારીરિક સુખની ઈચ્છા મોહજન્ય છે, માટે
સાધુએ વિવિધ પરીષદોને સહવા લેઈએ, એવું વિધાન કર્યું છે. એને
સહવાથી મોહનું જોર ઘટે છે. જ્યને સર્વથી અધિક રાગ શરીર
ઉપર છે અને તેના સર્વથી અધિક દ્રોહ શરીર કરે છે, આ
વિષમતામાંથી ઉગરવા માટે મહાપતોના પાલન વગેરેની જેમ ધરાદા
પૂર્વક પરીષદો સહવા અને એ માટે વિવિધ અભિગ્રહો કરવા, એ
સાધુનો આચાર છે. અહીં દેહના દુઃખને સહવું મહાકૃણાદાયી કહ્યું,
તેનું કારણ એ છે કે-શરીર આત્માનું સર્વાધિક અહિત કરે છે.]

૩૬૪) અત્યંગયમિ આજ્ઞે, પુરત્યા અ અણુગ્ગણ ।

આહારમદ્અં સવ્વં, મણસા વિ ન પત્થણ ॥૮-૨૮॥

આજ્ઞે=સૂચ અત્યંગયમિ=અસ્ત થયે છતે અને
પુરત્યા=પૂર્વ દિશામાં અણુગ્ગણ=ઉગ્રા પૂર્વે આહારમદ્અં=
આહારાત્મક (અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ) સવ્વં=
સર્વ મણસા=મનથી પણ ન પત્થણ=ન ઇચ્છે. (૨૮)

દિવસે પણ આહાર ન મળે તો શું કરવું ?

૩૬૫) અતિતિણે અચ્વલે, અપ્પભાસી મિઆસણે ।

હવિજ્જ ઉઅરે દંતે, થોવં લહ્હું ન સિસણ ॥૮-૨૯॥

સાધુ અતિતિણે=અતંતિલો (ન મળે તો પણ જેમ તેમ નહિ યોજનારો) અચવલે=સ્થિર (મનવાળો), (કારણે) અલ્પભાષી, તથા મિઆસણે=મિતલોજી (થોડું લોજન લેનારો) હવિજ્જ=હોય વળી ડાહ્યે ડાહ્યે વંતે=ઉદરને દમનારો (ઓછી વસ્તુથી નિર્વાહ કરનારો) હોવાથી થોડું (અલ્પ લોજન) લહું=પામીને (પૂર્ણ ન મળે તો) પણ લોજનને કે દાતારને ન લિસણે=નિન્દે નહિ. (૨૯)

[ગાંભીર્ય અને સત્વને કેળવ્યા વિના અજ્ઞાનથી પરીણહો સહવા છતાં નિર્જરા થતી નથી. ધર્મઅનુકાનો કષ્ટદાયી છે, માટે ધર્મપ્રાપ્તિની ભૂમિકાશ્પ આ ગુણોની આવશ્યકતા છે.]

હવે મદના ત્યાગ માટે કહે છે કે—

(૩૬૬) ન બાહિરં પરિભવે, અત્તાણં ન સમુક્સે ।

સુઅલામે ન મજ્જિજ્જા, જચ્ચા તવસ્સિબુદ્ધિણ ॥૮-૩૦॥

બાહિરં=બહારનાનો (પોતાના સિવાય બીજાનો) પરાલવ ન કરે, અત્તાણં=પોતાનો (“હું આવો છું” વગેરે) સમુક્કર્ષ (વડાઈ) ન કરે અને સુઅલામં=શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી, જચ્ચા=ઉચ્ચ જાતિથી તવસ્સિ=તવસ્વિપણુથી કે વિશિષ્ટ બુદ્ધિણ=બુદ્ધિથી ન મજ્જિજ્જા=મદ ન કરે. (૩૦)

[જે જે વિષયમાં મદ થાય તે તે ભાવો અન્યજન્મમાં હોઈ મળે છે. કોઈ પણ પુણ્યપ્રાપ્ત વસ્તુથી કે આત્મગુણોથી સ્વ-પર કલ્યાણ કરવું, એ જ તેની સફળતા છે. એથી વિરુદ્ધ પ્રાપ્ત થએલા તે ગુણો કે ઋદ્ધિ વગેરેથી અન્યનો પરાલવ કરવો, મદ કરવો, વગેરે એનો દુરુપયોગ છે અને તેને કલંકિત કરવા તુલ્ય છે.]

હવે બાણુતાં અબાણુતાં થએલા દોષને અંગે એમથી કહે છે—

(૩૬૭) સે જાણમજાણં વા, કદ્દુ આહમ્મિઅં પયં ।

સંવરે સ્વિપ્પમ્પાણં, વીઅં તં ન સમાયરે ॥૮-૩૧॥

સે=તે સાધુ બાણુતાં કે અબાણુતાં આહમ્મિઅં= અધાર્મિક (ધર્મવિરુદ્ધ) પયં=સ્થાનને (કોઈ વર્તનને) કદ્દુ=કરીને શીઘ્ર આત્માને સંવરી લે. (અર્થાત્ મૂલગુણુ-ઉત્તરગુણુ સંબંધી કોઈ દોષ સેવાય તો તુર્ત તે દુષ્ટભાવથી પાછો કરીને આલોચનાદિદ્વારા તેને રોકી દે) અને વીઅં= બીણુ (બીણુવાર) તં=તેને ન આચરે-ન કરે. (૩૧)

[કોઈ પણ ગુણુ કે દોષનું સેવન થયા પછી પશ્ચાત્તાપ, નિન્દા, કે અણુગમે પ્રગટે તો તે સેવન નિષ્ફળ થાય છે અને પુનઃ પુનઃ સેવન થાય તો તેના સંસ્કારો દૃઢ થવાથી તે તે ક્રમેના અનુબંધ (પારંપરિક બંધ) થાય છે. અર્થાત્ ગુણુનું સેવન વારંવાર કરવાથી અન્ય જન્મેમાં તેના સંસ્કારથી ગુણુનો તીવ્ર પક્ષ થાય અને મરણાન્ત આપત્તિ આવે તો પણ ગુણુનું રક્ષણુ કરી શકે છે. એથી વિપરીત દોષો માટે પણ એવું જ બને છે. એ કારણે જ્ઞાનીએએ દોષ સેવન થતાં તરત જ પ્રાયશ્ચિત્ત વજેરેથી શુદ્ધિ કરીને પુનઃ તેવા દોષો સેવન ન કરવા જણાવ્યું છે. પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા છતાં વારંવાર એ દોષને સેવવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત નિષ્ફળ થાય છે અને પરિણામે નિઃશક્તા પ્રગટે છે. વસ્તુતઃ તેટલા જ તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ વિના સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત થતું જ નથી, માટે દોષનો પ્રતિપક્ષ અને ગુણુનો પક્ષ પ્રગટાવવો જોઈએ.]

હવે એ જ વાત ઉપદેશરૂપે કહે છે—

(૩૬૮) અણાયારં પરવકમ્મ, નેવ ગૂહે ન નિહ્વે ।

સુઈં સયા વિઅડભાવે, અસંસત્તે જિહંદિણ ॥૮-૩૨॥

માટે સુદ્ધ=શુદ્ધ (નિર્મળ) આશયવાળો, યથાર્થતયા વિઅહભાવે=ભાવને પ્રગટ કરતો, બાહ્ય પદાર્થોમાં અસંસત્તે=અપ્રતિબંધ અને જિતેન્દ્રિય (એવો સાધુ પૂર્વવાસનાથી કે અનુપયોગાદિથી) કોઈ અનાચારને પરક્લમ્મ=સેવીને પણ (ગુરુથી) નેવ ગૂહે=ગોપવે નહિ અને ન નિહનવે=છુપાવે નહિ. (૩૨)

[અધૂરું કે અયથાર્થ કહેવું તે ગોપવ્યું અને સર્વથા ન કહેવું તે છુપાવ્યું કહેવાય, એમ ભેદ સમજવો. ધરના ચોરનો શરમથી પક્ષ કરી છુપાવે તો ધરની સંપત્તિનો નાશ થાય, તેમ આત્માના ચોર-રૂપ દોષોનો પક્ષ કરી લજ્જાથી પણ છુપાવે તો આત્મધનનો નાશ થાય જ. કોઈ અકાર્ય કરતાં પહેલાં શરમાવું તે લજ્જા ગુણ કહેવાય છે. કરેલી ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં શરમાવું તે લજ્જાગુણ નહિ પણ અપયશના ભયરૂપ હોવાથી દોષ છે.]

(૩૬૯) અમોહં વચનં કુજ્જા, આયરિઅસ્સ મહપ્પણો ।

તં પરિગિજ્જા વાયાણ, કમ્મુણા ઉવવાયાણ ॥૮-૩૩॥

ઉત્તમ શિષ્ય મહપ્પણો=મહાન્ આત્મા એવા આચાર્યના વચનને અમોહં=અમોઘ (સફળ) કરે. અર્થાત્ તેને વચનથી (તહત્તિ કહીને) પરિગિજ્જા=સ્વીકારીને કમ્મુણા=ક્રિયાથી પણ ઉવવાયાણ=પૂર્ણ કરે. (૩૩)

[શ્રુત-આરિતવંત ગુરુનું વચન (આદેશ કે ઉપદેશ) પ્રાયઃ અમોઘ હોય છે, નિષ્ફળ થતું નથી. માટે તેને સાંભળતાં જ 'તહત્તિ' કહીને સ્વીકારવું અને તે પ્રમાણે આચરણ કરીને સફળ કરવું જોઈએ. 'તહત્તિ' એ એવો મહામંત્ર છે કે તેને ઉચ્ચારતાં તુર્ત જ કર્મો તૂટે છે અને કાર્યમાં સફળતા મળે છે. 'પદમેઝં, તહમેઝં, અધિતહમેઝં,

પ્રસન્નિદ્યમેઅં, ઇચ્છિયમેઅં, પડિચ્છિયમેઅં, ઇચ્છિઅં પડિચ્છિ-
 પ્રમેઅં, સચ્ચેણં, પસમદ્દે સે જહેઅં તુઅમે વયહ ત્તિ ' અર્થાત્,
 આ એમ જ છે, તેમ જ છે, સત્ય છે, સંદેહ વિનાનું છે, હું એ જ
 ઈચ્છું છું, વારંવાર ઈચ્છું છું, ઈચ્છું છું અને વારંવાર ઈચ્છું છું,
 આ સાચું જ છે કે જે તમે કહો છો' વગેરે કટપસૂત્રાદિ મૂળ આગ-
 મોના શબ્દો વિનયરૂપ છે. વિનયથી તુર્ત વિદ્નભૂત અંતરાયો તૂટે
 કે અને કાર્ય નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થાય છે. ઉત્તમ ગુર્વાદિનું વચન ઉત્તમ
 જ્ઞાતાં તેનો સ્વીકાર કે અમલ કરવાની આવડત ન હોય તો તે નિષ્ફળ
 મને એટલું જ નહિ, અનાદરથી-અનાદરનામની આશાતાદ્વારા
 મોહનીયાદિ કર્મોના અંધ પણ થાય છે. વ્યાખ્યાન સાંભળતાં શ્રાવકો
 ગુરુના વચનનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરવા માટે 'જી' 'જી જી' વગેરે
 મોલે છે. દશ પ્રકારની સામાયારીમાં 'તહકાર' સામાયારી પણ આ
 કારણે કહી છે. માટે ગુરુના વચનને નિષ્કપટલાવે આદરપૂર્વક
 સ્વીકારવું અને એ પ્રમાણે આચરવું, એ સાધુતાને સફળ કરવા માટે
 ધણું જરૂરી છે. સંપૂર્ણશ્રુતધર શ્રીગૌતમસ્વામીજી પણ વારંવાર
 પ્રભુ મહાવીરદેવને પૂજતા અને ઉત્તર સાંભળીને 'તહત્તિ' કહેતા,
 તો સામાન્ય આત્માએ તો અવશ્ય તેમ કરવું જોઈએ.]

૩૭૦) અધુવં જીવિઅં નચ્ચા, સિદ્ધિમગ્ગં વિઆણિઆ ।

વિણિઅદ્દિજ્જ મોણ્ણુ, આહં પરિમિઅમ્પણો ॥૮-૩૪॥

જીવિતને (જીવનને) અધુવં=અનિત્ય જાણીને અને
 (એ અનિત્ય જીવનમાંથી મુક્ત થવા માટે શ્રીજિનેશ્વરદેવોએ
 કહેલા સમ્યક્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ) સિદ્ધિના (મુક્તિના)
 માર્ગને વિઆણિઆ=જાણીને (સમજીને કર્મઅંધમાં હેતુભૂત)
 ભોગોથી વિણિઅદ્દિજ્જ=નિવૃત્ત થવું (અનાસક્ત રહેવું),
 કારણ કે અમ્પણો=આપણું આયુષ્ય પરિમિત છે. (૩૪)

[કાળની ક્ષણ અતર્કિત કચારે આવશે, તે જાની વિના જાણી શકાય તેમ નથી અને મરણ પછી પુનઃ આ ધર્મસામગ્રી મળવી સુલભ નથી. કારણ કે સારી આરાધના કરનારને પ્રાયઃ દેવનો ભવ મળે અને ન કરવા વગેરેથી તિર્યંચ વગેરે ગતિમાં જાય. અર્થાત્ મનુષ્યે મરીને મનુષ્ય થવું એ દેવભવ કરતાંય દુર્લભ છે, છતાં કદાચ મનુષ્યભવ મળે તો પણ આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ, વગેરે ધર્મસામગ્રી તે એક કરતાં એક અધિકતર દુર્લભ છે. માટે મળેલી સામગ્રીને પ્રમાદ તણ સફળ કરી લેવાની જાનીઓએ ભલામણ કરેલી છે.]

(૩૭૧) **बलं धामं च पेहाए, सद्दामारुग्गमपणो ।**

खिचं कालं च विनाय, तहऽप्याणं निजुंजए ॥८-३५

અવ્વણો=પોતાના બલં=મનોબળને, ધામં=શરીર-બળને, શ્રદ્ધાને તથા આરોગ્યને સમજીને અને વર્તમાન ક્ષેત્ર-કાળને જાણીને (ઓળખીને) અવ્વાણં=આત્માને તહા=તે તે રીતે (આરાધનામાં) નિજુંજए=જોડવો જોઈએ. (આ ગાથા ટીકામાં નથી, માટે પ્રશ્નિત સંભવે છે.) (૩૫)

[મનોબળ અને શરીરબળ બે પરસ્પર બાધક ન થતાં સહાયક થાય તે રીતે આરાધના કરવી જોઈએ. અન્યથા મનની ઈચ્છાઓ તીવ્ર છતાં શરીરબળ ન પહોંચે તેવું કાર્ય કરવાથી શરીર થાકે કે રોગી થાય, શરીરબળ અધિક હોય છતાં મનને ગમતું ન હોય તેવું કરવાથી મન દુર્ધ્યાનથી તેને નિષ્ક્રમ કરે અને આક્રમણ કરીને પરિણામે આરાધના છોડાવી દે. માટે જાનથી મનને સમજાવીને-મનમાં ભાવના પ્રગટાવીને શરીર ન બગડે-ન થાકે તે રીતે પ્રત્યેક કાર્યો કરવાં. જો કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે આ માર્ગ નથી, તો પણ બંનેનાં બળને અનુસરવું તે રાજમાર્ગ છે. કોઈ વાર મન ન માને તેવું, કે શરીરબળ ન પહોંચે તેવું પણ કરવાથી લાભ થાય. છતાં એ રાજમાર્ગ નથી; અપવાદ

માર્ગ છે. અહીં બળ અને થામ બન્નેને જોવાં તેરાજમાર્ગ બતાવ્યો છે. શ્રદ્ધા અને આરોગ્ય માટે પણ એ જ કરવા યોગ્ય છે. માટે ચારેના બળાબળને વિચારવું. 'ક્ષેત્ર-કાળ' વિચારવાનું કારણ એ છે કે પ્રત્યેક ક્ષેત્ર કે પ્રત્યેક કાળમાં કર્તવ્ય એકસરખું હોતું નથી, કાળાદિ બદલાય ત્યારે કર્તવ્ય અકર્તવ્ય અને અકર્તવ્ય પણ કર્તવ્ય બની જાય છે. માટે પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં કે પ્રત્યેક કાળમાં દષ્ટિ આત્મહિત સામે રાખી આરાધના જેમ નિર્વિઘ્ને થઈ શકે તેમ વર્તવું. ભયના સમયે ધરને કે તીજ્જેરીને વધારે સંભાળવાં જરૂરી છે, તેમ કાળ વગેરે ભાવો જેમ જેમ હીન થતા જાય તેમ તેમ આત્મા લૂંટાય નહિ, આરાધના નિર્વિઘ્ને થઈ શકે અને મોહાદિનું આક્રમણ અટકાવી શકાય, તેવી મર્યાદાઓને મજબૂત કરવી જોઈએ, ઘણું કરવાના પણ ધ્યેયથી મર્યાદાઓને ઢીલી કરવાથી આખરે સર્વનાશ થાય છે અને મર્યાદાઓને મજબૂત કરતાં થોડું થાય તો પણ સંગીત-જિનાસાને અનુસરતું થવાથી વધારે ઉપકાર કરે છે. માટે માર્ગાનુસારિણી યુદ્ધિ વડે પરિણામદ્રષ્ટા બનીને વર્તમાન સુધારવું.]

(૩૭૨) જરા જાવ ન પીડેઈ, વાહી જાવ ન વહ્ઠઈ ।

જાવિંદિયા ન હાયંતિ, તાવ ધર્મં સમાયરે ॥૮-૩૬॥

(વૃદ્ધત્વ, વ્યાધિ અને ઇન્દ્રિયોની ક્ષીણતા ધર્મકાર્યમાં બાધાકારી છે, માટે વયની હાનિરૂપ) જરા જ્યાં સુધી પીડે નહિ, ક્રિયાના સામર્થ્યનેા શત્રુ એવો) વ્યાધિ જ્યાં સુધી વધે નહિ અને (ક્રિયાના સામર્થ્યમાં ઉપકારક) ઇન્દ્રિયો જ્યાં સુધી ન હાયંતિ=ક્ષીણ થાય નહિ, ત્યાં સુધી (તે પહેલાં) (ચારિત્ર) ધર્મને સમ્યગ્ આચરવો જોઈએ, (૩૬)

[મનના પરિણામ હોવા છતાં જરા, વ્યાધિ અને ઇન્દ્રિયોની ક્ષીણતા થતાં તે સફળ થતા નથી. એ કારણે જ જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

‘ શુભ મનોરથો લાંબા ટકતા નથી અને ટકે તો પણ સામગ્રી અનિત્ય હોવાથી ટકવી દુઃશક્ય છે ’ માટે શુભકાર્યોમાં વિલંબ નહિ કરવો.]

એનો ઉપાય કહે છે કે—

(૩૭૩) કોહં માણં ચ માયં ચ, લોભં ચ પાવવહ્નનં ।

વમે ચત્તારિ દોષે ડ, ઇચ્છંતો હિઅમપ્પણો ॥૮-૩૭॥

પાવવહ્નનં=પાપને વધારનારા ક્રોધને, માનને, માયાને અને લોભને, એ ચાર દોષોને અપ્પણો=આત્માના હિતને ઈચ્છતો મુનિ વમે=તને (તેના ઉદ્યને વશ ન થાય). કારણ કે એ ચારને તજવાથી સર્વસંપદાઓ સ્વયમેવ પ્રગટે છે. (૩૭)

તને ન તને તો આ જન્મના અપાયો જણાવે છે કે—

(૩૭૪) કોહો પીઈં પ્પણસેહ, માણો વિનયનાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેહ, લોભો સવ્વવિનાસણો ॥૮-૩૮॥

ક્રોધ પ્રીતિનો મૂળથી નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરનાર છે, માયા મિત્રોનો નાશ કરે છે અને લોભ સર્વનો નાશ કરે છે. (૩૮)

[ક્રોધને વશ થઈને ખોલાએલું વચન કે કરેલું વર્તન પ્રીતિને તોડે છે, માનથી વિનય કરવા યોગ્ય ગુરુનો પણ અવિનય થાય છે, કારણ કે વન્દન વૈવાવચ્ય વગેરે કરવા યોગ્ય પૂજ્યોથી પોતે અલ્પ છે એવું માનવું એ વિનયનું લક્ષણ છે, માની પ્રાયઃ સર્વત્ર પોતાને અધિક માનતો હોવાથી ‘ ખીંજે પોતાનાથી અધિક છે ’ એવું સમજી પણ શકતો નથી, પછી માને તો શી રીતે ? એ કારણે માન વિનયઘાતક બને છે. મૈત્રીલાવનું મૂળ સહૃદયતા-નિષ્પાલસખણું છે. માનવીનું હૃદય સદાય ચેર હોય છે, તેથી તે મૈત્રી કરે તો પણ ટકી શકતી નથી અને લોભ

તો પ્રાયઃ ક્રોધાદિ ત્રણેનો ઉત્પાદક હોવાથી પ્રીતિ, વિનય, મૈત્રી અને ખીજ પણુ સર્વગુણોનો ઘાત કરે, એ ઘટિત છે જ.]

(૩૭૫) ઉવસમેણ હ્રણે કોહું, માણં મદ્વયા જિણે ।

માયં ચડ્ડજવભાવેણ, લોમં સંતોસઓ જિણે ॥૮-૩૯॥

(માટે) ક્રોધને ઉપશમલાવથી હણવો, માનને (માર્દવથી) (નમ્રતાથી) જીતવું, માયાને આર્જવલાવથી (સરળતાથી) જીતવી અને લોભને સંતોષથી જીતવો. (૩૯)

[ક્રોધાદિ લાવો કર્મજન્ય હોવાથી જડ છે અને ઉપશમ વગેરે કર્મની મંદતાથી પ્રગટેલા આત્માના ચૈતન્યરૂપ છે, ઘાસની મોટી ગંજીને એક ચિનગારી બાળી મૂકે તેમ ચૈતન્યનો અંશ પણ જડલાવનો નાશ કરવા સમર્થ છે, માટે ઉદયમાં નહિ આવેલા ક્રોધાદિનો ઉદય રોકીને અને ઉદયમાં આવેલાને નિષ્ફળ કરીને જીતવા. વસ્તુતઃ સામાના ક્રોધ-માન-માયા કે લોભ આપણામાં ક્રોધાદિ લાવે હોય તો જ ખટકે છે. આપણા ક્રોધાદિ પરિણામો મંદ થયા હોય; ઉપશમાદિ ચૈતન્ય પ્રગટ્યું હોય, તો સામાના ક્રોધાદિથી ઊલટો અધિક લાભ થાય છે. સંગમ અને ચંડકૌશિક જેવા ક્રોધીઓના ક્રોધની સામે પ્રભુ મહાવીરદેવ નિરાકુળ રહી શક્યા, તેમાં તેમનું ઉપશમ બળ સહાયક હતું. ક્રોધની સામે ક્રોધ, કે માનની સામે માન, વગેરે દુર્યુણની સામે દુર્યુણને અથડાવવાથી બન્નેમાં દુર્યુણ વધે અને દુર્યુણી સામે ગુણનું શસ્ત્ર ધરવાથી પોતાનામાં રહેલા ઘોડા-નિર્બળ પણ દોષો મૂળમાંથી નાશ થાય અને સામાના પણ દુર્યુણોને રક્ષણ નહિ મળવાથી ઉઘાડા પડી નાશ પામે. ચંડકૌશિક, સંગમ, કે કમઠ જેવાનો જીવવલ્યમાન ક્રોધ, બાહુબલીનું પર્વત જેવું માન, વગેરે નાશ પામ્યા તેનું કારણ એ હતું કે સામે ગુણોનું શસ્ત્ર ધરવામાં આવ્યું હતું. માટે સ્વ-પર કલ્યાણને ઈચ્છનારે દોષનો બદલો ગુણથી વાળવો એ જ શ્રેયસ્કર છે.]

કોષાદિને નહિ છતવાથી પરલોકના અપાયો કહે છે-

(૩૭૬) કોહો અ માણો અ અણિગ્ગહિઆ,

માયા અ લામો અ પ(વિ)વહ્દમાણા ।

ચત્તારિ એ કસિણા કસાયા,

સિંચંતિ મૂલાહં પુણભવસ્સ ॥૮-૪૦॥

અણિગ્ગહિઆ=નહિ છતેલા (નિરહકુશ) કોષ અને માન. તથા પવહ્દમાણા=વૃદ્ધિ પામતા માયા અને લોભ, એ ચારે કસિણા=કિલ્લષ્ટ (અથવા રૂઠ થએલા) કષાયો (અશુભલાવનારૂપ જળ વડે તે તે પ્રકારનો કર્મબંધ કરાવીને) પુનર્જન્મનાં મૂળિયાંને સીંચે છે. (૪૦)

[સંસારનું ખીજ કષાયો અને કષાયોનો આધાર વિષયો છે, માટે વિષયોના ત્યાગદ્વારા કષાયોને નબળા કરી સંસારની પરંપરા રોકી શકાય છે, અર્થાત્ વિષયોના વિરાગથી કષાયોનો મૂળમાંથી નાશ કરીને જન્મમરણની પરંપરાનો પણ સમૂલનાશ કરી શકાય છે.]

કષાયોના નિવૃદ્ધ માટે વિશેષ ઉપાયો કહે છે-

(૩૭૭) રાયણિણસુ વિણયં પડંજે,

ધુવસીલયં સયયં ન હાવહ્જ્જા ।

કુમ્મુન્ન અલ્લીણપલીણગુત્તો,

પરવકમિહ્જ્જા તવસંજમંમિ ॥૮-૪૧॥

ચિરદીક્ષિતાદિ અન્ય રાયણિણસુ=રત્નાધિકોનો વિનય (અભ્યુત્થાનાદિ) પડંજે=કરે, અઠાર હજાર શીલાદ્ગના પાલનરૂપ ધુવસીલયં=ધ્રુવશીલતાને (નિત્ય આચારને) શકિત

ગોપવ્યા વિના સતત (પ્રતિદિન) ન હાવડજા=ઘટયા
 ન દે, (અખંડ પાળે) અને કુમ્મુલ્લ=કાચખાની જેમ
 અલ્લીણ=અંગોને ગોપવવા પલીણ=ઉપાંગોને ગોપવવા
 દ્વારા ગુત્તો=ગુપ્ત (એવો મુનિ) તવસંજમમિ=તપપ્રધાન
 સંયમમાં પરક્કમિજ્જા=પરાક્રમ કરે. (૪૧)

[સંયમમાં બાહ્ય-અભ્યંતર બાર પ્રકારના તપની મુખ્યતા છે, કારણ કે તેના વિના સંયમમાં વિકાસ થતો નથી. અભ્યંતર તપ સંયમના પ્રાણભૂત અને બાહ્યતપ સંયમના શરીરરૂપ છે, એમ બાહ્ય અભ્યંતર ઉભય તપની આરાધના એ સંયમની આરાધના છે.]

(૩૭૮) નિદં ચ ન વહુમન્નિજ્જા, સપ્પહાસં વિવજ્જણ ।

મિહોકહાહિ ન રમે, સજ્ઞાયંમિ રઓ સવા ॥૮-૪૨॥

નિદ્રાને બહુમાને નહિ (નિષ્કામશાયી અને પ્રકામ-
 શાયી ન બનતાં વિશેષ આરાધનાના આશયથી શરીરની સહાય
 મેળવવા પૂરતો તેને આરામ આપે.) સપ્પહાસં=અતિહાસ્યને
 વળે, મિહોકહાહિ=ગુપ્તવાતોમાં રમે નહિ (કોઈની ગુપ્ત
 વાતોનો રસ ન રાખે) અને સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત રહે. (૪૨)

[વિના કારણે નિદ્રા કરવાથી પ્રમાદનો પક્ષ વધે, અતિ
 હસવાથી શાંભીર્યનો નાશ અને સાધુતાની લઘુતા થાય, બીજાની
 ગુપ્તવાતોના રસથી કોઈને આપઘાત વગેરે કરવાનો કે પોતાને શિરે
 કલંક આવવાનો સંભવ રહે, માટે એ સધળું તજીને સ્વાધ્યાયમાં
 સદા રક્ત રહે. સ્વાધ્યાય કરવાથી નવા નવા શુભ પરિણામો પ્રગટે
 છે અને ત્રણે યોગોની અકુશળ પ્રવૃત્તિ અટકે છે.]

(૩૭૯) જોગં ચ સમણધમ્મમિ, જુંજે અનલસો ધુવં ।

જુત્તો અ સમણધમ્મમિ, અદં લહ્હ અણુત્તરં ॥૮-૪૩॥

અનલસો=ઉત્સાહવાનુ ધુવં=ધ્રુવ (નિત્ય કાળાદિને અનુસરીને ગૌણ-મુખ્યભાવે મન વચન કાયાના વ્યાપારરૂપ) જોગં=ત્રણ યોગોને ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના સમગ્રધર્મમિ=શ્રમણધર્મમાં જુંજે=જોડે. (એ રીતે) શ્રમણધર્મમાં જુત્તો=જોડાએલો (મુનિ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ) અણુત્તરં=શ્રેષ્ઠ અટું=અર્થને (સંપત્તિને) પામે. (૪૩)

[ઉત્સાહ વિના પ્રવૃત્તિ કરવા છતાંય યથાર્થ ફળ મળતું નથી, માટે 'ઉત્સાહપૂર્વક' કહ્યું છે. 'યોગોનો મુખ્ય-ગૌણભાવ કરવો' અનુપ્રેક્ષાસ્વાધ્યાયમાં મનોયોગને, શેષ સ્વાધ્યાયમાં વચનયોગને, પ્રતિલેખનાદિમાં કાયયોગને મુખ્ય રાખવો અને અન્યયોગને ગૌણ કરવા. જે કાળે જેનું મહત્વ હોય તે કાર્યમાં તે યોગોને જોડવા. અર્થાત્ ભોજનકાળે અધ્યયન કે અધ્યયનકાળે ભોજન વગેરે ન કરતાં પ્રત્યેક કાર્યો યથાકાળ કરવાં. તે પણ એક બે દિવસ પૂરતાં નહિ પણ નિત્ય-જીવતાં સુધી, એમ 'ધ્રુવનો' અર્થ સમજવો. એ રીતે વર્તતા સાધુ જ્ઞાનાદિ સંપત્તિને અવશ્ય પામે.]

(૩૮૦) इहलोगपारत्तहिअं, जेणं गच्छइ सुग्गइं ।

बहुस्सुअं पज्जुवासिज्जा, पुच्छिज्जत्थविणिच्छयं

॥८-४४॥

જેણં=જે જ્ઞાનાદિ સંપત્તિ વડે इहलोग-પારત્ત-હિઅં=આલોક અને પરલોકના હિતને અને પરંપરાએ સુગ્ગઈં=સિદ્ધિગતિને પામે, (તે જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ માટે) बहुस्सुअं=આગમવૃદ્ધને (આગમના જાણુ ગુર્વાદિને) સેવે (વિનયાદિ પૂર્વક તેઓની આજ્ઞાનું પાલન કરી પ્રસન્ન કરે) અને તેઓને અત્યવિણિચ્છયં=અર્થના નિશ્ચયને (તે તે હિતકર-અહિતકર ભાવોનો નિશ્ચય કરવા) पुच्छिज्ज=પૂછે. (૪૪)

[તથાવિધ વિનયાદિદ્વારા પ્રસન્ન થયેલા ગુરુ શિષ્યને પાત્ર બાણીને શાસ્ત્રોની રહસ્યભૂત વાતો સમજાવે. માટે નિર્મળ જ્ઞાનના અર્થાએ ગુર્વાદિ જ્ઞાનીઓનો વિનય કરી તેઓને પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. વિનય કરવાથી પાત્રતા પ્રગટે છે અને આવરણોરૂપ કર્મેણો ક્ષયોપશમ થાય છે, એથી આત્મામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે. સ્વયં પુસ્તકો વાંચીને મેળવેલું જ્ઞાન મોહનો ધાત કરી શકતું નથી, વિનયથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો અપવાથી પ્રગટ થયેલો જ્ઞાન પ્રકાશ મોહના અંધકારને નાશ કરે છે, માટે અહીં લણવાને બદલે બહુશ્રુતની ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે. વિનયથી જેટલું કે જેવું જ્ઞાન પ્રગટે છે, તેટલું કે તેવું જ્ઞાન સ્વયં કે વિનય વિના અયોગ્ય પાસે લણવાથી પણ કદી મળતું નથી.]

(૩૮૧) હૃથં પાયં ચ કાયં ચ, પળિહાય જિહંદિય ।

અલ્લીળગુત્તો નિસિય, સમાસે ગુરુણો મુળી ॥૮-૪૫॥

(ગુરુનો પર્યુપાસક મુનિ કાયસંયમ માટે) ગુરુની સમાસે=પાસે હાથને, પગને અને શરીરને પળિહાય=સંયત કરીને (ઇન્દ્રિયોનો વિનય કરીને) અલ્લીળગુત્તો=કંઈકે લીન-ગુપ્ત (શરીર સંકોચીને) બેસે. (૪૫)

[વિનીત સાધુ શક્યતા મુજબ ગુરુની દષ્ટિએ દેખાય તેમ, શરીરને, હાથ-પગને સંકોચીને, નેત્રોને જ્યાં ત્યાં ફેરવ્યા વિના અને કાનથી બીજાનું સાંભળવાનું લક્ષ્ય છોડીને, ઈત્યાદિ ઇન્દ્રિયોનો અંકુશ કરીને અવયવોને ગોપવીને (સ્થિર આસનથી) એકાગ્ર થઈને બેસે.]

(૩૮૨) ન પક્ષ્વઓ ન પુરઓ, નેવ કિચ્ચાળ પિટ્ઠઓ ।

ન ય ઝરું સમાસિજ્જ, ચિટ્ઠિજ્જા ગુરુણંતિય ॥૮-૪૬॥

કિચ્ચાળ=ગુરુની બરાબર પક્ષ્વઓ=પડબે, બરાબર પુરઓ=સામે, પિટ્ઠઓ=પાછળ, કે ઝરું=સાથળને સમાસિજ્જ=

દાબીને (સાથળ ઉપર સાથળ મૂકીને) ગુરુગંતિણ=ગુરુની
નજીક ન ચિદ્વિજ્જા=એસે નહિ. (૪૬)

[‘ન’ સર્વત્ર નિષેધ માટે છે. બરાબર પડખે બેસવાથી તુલ્ય દેખાવાથી અવિનય અને આગળ બેસવાથી વંદન કરતા બીજાઓને અંતરાય થાય, પાછળ બેસવાથી ગુરુ જોઈ ન શકે, અંગને સ્પર્શીને બેસવાથી અવિનય-આશાતના થાય અને બહુ દૂર બેસવાથી ગુરુનું પ્રયોજન ન કરી શકે, વગેરે દોષો સમજવા.]

હવે ઉપાસના માટે વાણીનો સંયમ કરવા કહે છે—

(૩૮૩) અપુચ્છિઓ ન માસિજ્જા, માસમાણસસ અંતરા ।

પિટ્ઠિમંસં ન સ્વાહજ્જા, માયામોસં વિવજ્જણ ॥૮-૪૭॥

ગુર્વાદિએ પૂછ્યા વિના (વિના કારણે) બોલે નહિ, તે બોલતા હોય તેમાં પણ વચ્ચે (‘આ આમ નહિ પણ આમ છે’ વગેરે) બોલે નહિ, પિટ્ઠિમંસં=પરોક્ષમાં દોષોને ન સ્વાહજ્જા=ન બોલે અને માયાપૂર્વક મૃષા બોલવાનું વળે. (૪૭)

(૩૮૪) અપ્પત્તિઅં જેણ સિઆ, આસુ કુપ્પિજ્જ વા પરો ।

સવ્વસો તં ન માસિજ્જા, માસં અહિઅગામિણિ ॥૮-૪૮॥

વળી જેનાથી માત્ર અપ્રીતિ થાય તેવી, કે પરો= બીજો આસુ=તુટ કોપ કરે તં=તેવી અહિઅગામિણિ= (ઉભય લોકમાં) અહિત કરનારી ભાષાને સવ્વસો=સર્વ અવસ્થામાં (કદી પણ) ન બોલે. (૪૮)

[જ્ઞાનગંભીર ગુર્વાદિને અપ્રીતિ ન થાય, તો પણ તેઓના ભક્ત અન્ય સાધુ આદિને તો અપ્રીતિ થાય કે રોષ પ્રગટે, માટે તેવી ભાષા ઉભય લોકનું અહિત કરે. કારણ કે અતુલ ઉપકારી વિનયના પાત્રભૂત

ગુરુનો પણ અવિનય કરનાર અન્ય કોઈનો વિનય કરી શકે નહિ. સાધુનો ક્રોધ કરવાનો આચાર નથી, તે પણ ગુર્વાદિ પૂજ્યોનો અનાદર કે અપમાનાદિ કરનાર પ્રત્યે રોષ પ્રગટે, કારણ કે તે ગુરુલક્ષિતરૂપ હોવાથી પ્રશસ્ત છે. કરણીય નથી છતાં યોગ્ય શિષ્યને તે થયા વિના ન રહે. એવો રોષ કૃતચંતા અને ગુણાનુરાગથી થાય માટે તે ગુણરૂપ છે. સદ્ગતિનું કારણ છે. આ વિષયમાં ગોશાળકે કરેલું અપમાન સહન નહિ કરનારા પ્રભુ મહાવીરદેવના શિષ્યો દષ્ટાન્તભૂત છે.]

(૩૮૫) દિદ્ધં મિઅં અસંદિદ્ધં, પહ્ણિપુન્નં વિઅં જિઅં ।

અયંપિરમણુવ્વિગ્ગં, માસં નિસિર અત્તવં ॥૮-૪૯॥

(કિન્તુ) દિદ્ધં=જ્ઞેએલું-જાણેલું, મિઅં=મિત, અસંદિદ્ધં=સંદેહરહિત, પહ્ણિપુન્નં=પૂર્ણ, વિઅં=વ્યક્ત (સ્પષ્ટ), જિઅં=પરિચિત શબ્દોમાં, અયંપિરં=હાંચું નીચું નહિ અને અણુવ્વિગ્ગં=ઉદ્દેગ ન થાય તેવું માસં=વચન અત્તવં=આત્મવાનું (જ્ઞાની) નિસિર=બાલે. (૪૯)

[યોક્તસ જાણુતો હોય તેવું, મિત=અલ્પશબ્દોમાં-આસ પ્રયોજને, પૂર્ણ=સ્વરાદિ પૂર્ણ ઉચ્ચારવાળું, સ્પષ્ટ સમજાય તેવું બહુ મોટેથી કે ધીમેથી નહિ પણ મધ્યમ અવાજથી અને સાંભળતાં પ્રસન્નતા થાય તેવા પ્રસન્ન ચિત્તથી બોલવું, તે વાણીનો વિનય છે.]

(૩૮૬) આચારપન્નત્તિધરં, દિદ્ધિવાયમહિજ્જગં ।

વાયવિક્કલિઅં નચ્ચા, ન તં ઉવહસે મુણી ॥૮-૫૦॥

આચાર=આચારાહંગ તથા પન્નત્તિધરં=પ્રજ્ઞાપિત (ભગવતી) સૂત્રને લલેલા અને દિદ્ધિવાય=દૃષ્ટિવાદને અહિજ્જગં=જાણુતા એવા જ્ઞાનીની પણ વાયવિક્કલિઅં=વચનની વિવિધ સખલનાઓને જાણીને મુનિ તં=તેને ન ઉવહસે=હસે નહિ. (ઉપહાસ-મશ્કરી કરે નહીં) (૫૦)

[આચારાંગ ભણવાથી શબ્દોના લિંગો વગેરેનું સામાન્ય અને ભગવતીથી એ જ લિંગ વગેરેનું વિશેષ જ્ઞાન થાય છે. દષ્ટિવાદથી પ્રકૃતિ, પ્રત્યય, લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર (ભેદ), કાળ, વિભક્તિ આદિ વ્યાકરણ સંબંધી સમ્પૂર્ણ બોધ થાય, છતાં જન્મસ્થ હોવાથી જ્ઞાનીની પણ ભૂત થાય, માટે ઉત્તમ મુનિ સ્મરના સાંભળીને મશ્કરી ન કરે. પછી સામાન્ય બોધવાળાની સ્મરનાની તો હાંસી થાય જ કેમ ? અર્થાત્ કોઈની ભૂત જાણીને મુનિ હસે-મશ્કરી કરે નહિ. દષ્ટિવાદને 'ભણેલો' નહિ કહેતાં 'ભણુતો' કહ્યો, તેમાં એ હેતુ છે કે દષ્ટિવાદને ભણ્યા પછી વિશિષ્ટ જ્ઞાનને કારણે પ્રાયઃ તેની સ્મરના ન થાય.]

(૩૮૭) નક્ષત્રં સુમિત્રં જોગં, નિમિત્તં મંત્રમેસજં ।

ગિહિણો તં ન આઙ્ક્રુએ, મૂઆહિગરણં પયં ॥૮-૫૧॥

પૂછવા છતાં ગિહિણો=ગૃહસ્થને (શુભાશુભ) નક્ષત્રં= નક્ષત્રને, સ્વપ્નને, (વશીકરણાદિ) જોગં=યોગને (ચૂર્ણાદિને) (અતીત અનાગત વિષયક) નિમિત્તોને, મંત્રં=કોઈ મન્ત્રને અને (અતિસાર વગેરે શેગોના) મેસજં=આપધને વગેરે તં=તે તે મૂઆહિગરણં પયં=જીવોને ઉપદ્રવ કરનારા અધિકરણુ સ્થાનને ન આઙ્ક્રુએ=ન કહે. (૫૧)

[એકને ઉપકાર કરતાં બીજને અપકાર થાય તે વાસ્તવિક ઉપકાર નથી, માટે મુનિ કોઈ જીવને ઉપદ્રવ થાય તેવી વત ઉપકાર માટે પણ ન કહે, કિન્તુ સ્વકર્મેદ્યરૂપ દુઃખને સમતાથી ભોગવી લેવા ઉપદેશ કરે. દુઃખમાંથી છૂટવાનો ઉપાય દુઃખના નિમિત્તોથી દૂર થવું તે નથી, પણ સમતાથી ભોગવી લેવાં તે છે. દુઃખથી કંટાળીને તેનાં નિમિત્તોને દૂર કરવા ઇચ્છા કરવી તે આર્તધ્યાન છે, એમ સમજતો મુનિ નિમિત્તાદિનો કે મન્ત્ર તંત્રાદિનો ઉપદેશ ન કરે.]

(३८८) अन्नद्वं पगडं लयणं, भइज्ज सयणासणं ।

उच्चारभूमिसंपन्नं, इत्थीपसुविवज्जिअं ॥८-५२॥

अन्नद्वं=श्रीलना भाटे पगडं=अनेकुं (अनावेलुं),
उच्चारभूमिसंपन्नं=वडी-अधुनीति भाटेनी लूमिथी युक्त,
तथा इत्थीपसुविवज्जिअं=स्त्रीपशुपंडकवर्जित एवा
लयणं=स्थानने (उपाश्रयने) तथा सयणासणं=शयन-
आसनने मुनि भइज्ज=लोगवे. (५२)

[वसति उच्यार-प्रसवणुनी सगवड विनानी होय तो आगाढ
प्रसंगे होणत रोडवा वगेरेथी असंयम थाय. शयन-आसन वगेरे
पशु पोताना निमित्ते करेलां-अरीद्वेलां वगेरे होपित न वापरै.]

(३८९) विविक्ता अ भवे सिज्जा, नारीणं न लवे क्हं ।

गिहिसंथवं न कुज्जा, कुज्जा साहूहिं संथवं ॥८-५३॥

जे सिज्जा=असति (कोई-कारण) विविक्ता=अन्य
साधु वगरेनी (पोते ऐकलो होय, अथवा अनाचारी
कोई णीजे) होय तो त्यां नारीणं=स्त्रीओने क्हं=
धर्मकथा न लवे=न संलणावे. गिहिसंथवं=गृहस्थेओने
परिचय न करे, साधुओनी साथे परिचय करे. (५३)

[ऐकलो होय छतां स्त्रीओने धर्मकथा कहे तो तेना अहम्यर्थमां
शंका वगेरे थाय, भाटे औचित्य समज्जने पुरुषेओने अने अन्यसाधुओ
साथे होय तो स्त्रीओने पशु संलणावे गृहस्थेओने परिचयथी
स्नेह-प्रतिषेध-लघुतादि दोषे थाय भाटे ते वर्जवे अने साधुओने परिचय
कल्याणमित्रता योगतुल्य होवार्थी संयममां वृद्धि थाय भाटे करवो.]

(३९०) जहा कुक्कुडपोअस्स, निचं कुललो भयं ।

एवं खु वंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥८-५४॥

જેમ કુક્કુડપોઅસ=કુકડાના બચ્ચાને નિત્ય
કુલલઓ=બિલાડાથી ભય રહે, એ પ્રમાણે બ્રહ્મચારીને
સ્વુ=નિશ્ચે સ્ત્રીના શરીરથી ભય રહે. (૫૪)

[‘શરીરથી’ ભય કહેવાનું કારણ એ છે કે સ્ત્રીનો મૃતદેહ
જેવાથી પણ રાગ થવાનો સંભવ છે.]

(૩૮૧) ચિત્તમિત્તિ ન નિજ્ઞાણ, નારિં વા સુઅલંકિઅં ।

મક્કરં પિવ દટ્ટૂણં, દિટ્ઠિં પહિસમાહરે ॥૮-૫૫॥

ચિત્તમિત્તિ=માત્ર ચિત્રેલી, અથવા (સચેતન)
સુઅલંકિઅં=અલ્પકારયુક્ત કે ઉપલક્ષણથી અલ્પકારરહિત
પણ નારીને ન નિજ્ઞાણ=જેવી નહિ. (કદાચ) દષ્ટિ પડી ભય
તો દટ્ટૂણં=જેઠને મક્કરં પિવ=ભાસ્કરની (સૂર્યની) જેમ
(તુર્ત) દષ્ટિને પહિસમાહરે=પાછી એથી લેવી. (૫૫)

[સૂર્યની સામે દષ્ટિ જોડવાથી નેત્રનું તેજ હણાય, તેમ સ્ત્રીની
સાથે દષ્ટિ જોડતાં આત્મતેજ (જ્ઞાનાદિ ગુણોની શક્તિ) હણાય છે
અને મોહનો (વિકારનો) અંધકાર છવાઈ જતાં પોતાના કર્તવ્યનું-
જાતિનું-કુળનું ભાન કે ભવિષ્યના સંકરોનો ભય, કંઈ દેખાતું નથી.]

(૩૮૨) હથપાયપલિચ્છિન્નં, કણનાસવિગપ્પિઅં ।

અવિ વાસસયં નારિં, વંમયારી વિવજ્જણ ॥૮-૫૬॥

અધિક શું કહેવું? હાથ-પગથી પલિચ્છિન્નં=છેદાએલી,
કાન-નાકથી-વિગપ્પિઅં=કપાએલી, અને વાસસયં=સો
વર્ષની વૃદ્ધા પણ નારીને બ્રહ્મચારી વિવજ્જણ=વળે, (તેના
પરિચયથી દૂર રહે, પછી રૂપવતી યુવતી માટે તો કહેવું
જ શું? અર્થાત્ તેનો પરિચય તો અવશ્ય વળે.) (૫૬)

[ધનિક જેમ ચોરોથી દૂર અને ચોકી-રક્ષણપૂર્વક રહે, તેમ ચારિત્રણી ધનવાળો મુનિ સ્ત્રીથી દૂર રહે અને સદા નવવાડોડીથી ચોકી-રક્ષણમાં રહે. એક વાડનો પણ ભંગ ન કરે.]

(૩૯૩) વિભૂસા इत्थिसंसग्गो, पणीअं रसभोजणं ।

नरस्सउत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥८-५७॥

જહા=જેમ તાલુડું=તાલપુટ વસં=ઝેર (શરીરને) હાનિ કરે તેમ અત્તગવેસિસ્સ=આત્મહિતના ગવેષક (અર્થે) નરસ્સ=પુરુષને (વસ્ત્રાદિથી ઠરાતી) વિભૂસા=શરીરશોભા, સ્ત્રીના સંસર્ગ અને પણીઅં રસભોજન=ધી આદિ રસોવાળું અને સ્વાદિષ્ઠ ભોજન (બ્રહ્મચર્યની) હાનિ કરે છે. (૫૭)

[ઉપલક્ષણથી 'વસતિ' આદિ એક પણ વાડની ઉપેક્ષા બ્રહ્મચર્યનો ધાત કરે છે. સ્ત્રીના સંભોગથી બ્રહ્મચર્યનો ધાત થાય. તેમ વિકારી વિચાર માત્રથી પણ બ્રહ્મચર્ય ધવાય છે. વિભૂસા વગેરે પણ વિકારનાં ઉત્તેજક છે, માટે આત્માર્થીએ તેને વિશેષતયા વર્જવાં જોઈએ. જેમ ધરના માલિક ધરના બારણાથી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને ડગારાએ પણ એ જ બારી બારણાથી ધરમાં પેસી ઠગે-લૂંટે છે, તેમ જે જે નિમિત્તો શરીરને સુખ આપવાની યુદ્ધિએ સેવાય તે જ નિમિત્તોથી વિકારો પણ આત્મામાં પ્રગટ થઈને ચારિત્રધનને લૂંટે છે.]

(૩૯૪) अंगपचंचगसंठाणं, चारुल्लविअपेहिअं ।

इत्थीणं तं न निज्जाए, कामरागविवड्हणं ॥८-५८॥

इत्थीणं=સ્ત્રીનાં તં=તે કામરાગવિવદ્ધણં=કામરાગને વધારનારાં મસ્તકાદિ અંગં=અહુગોને નેત્રાદિ પચ્ચંગં=મત્યહુગોને (ઉપાહુગાદિને) સંઠાણં=આકારને ચારુલ્લ-વિઅપેહિઅં=સુંદર આલાપને (શબ્દોને) તથા પ્રેક્ષણુને (કટાક્ષોને), ન નિજ્જાણ=ન જુએ. (૫૮)

[મોહનો ઉદય હોવાથી આત્માને એ જોતાં મૈથુનની અભિલાષા થાય, માટે અહીં સ્ત્રીને જોવાનો નિષેધ કરવા છતાં પુનઃ અંગ-ઉપાંગ-આકાર-શબ્દો કે કટાક્ષો જુદા જુદા નિષેધ્યા. કારણ કે એ એકમાં પણ એવું સામર્થ્ય છે કે બ્રહ્મચર્યનો સર્વથા નાશ કરે.

અહીં પુરુષપ્રધાન ઉપદેશ હોવાથી પુરુષને અંગે કહ્યું છે, તે પણ એના ઉપલક્ષણથી સ્ત્રીને પણ પુરુષનો પરિચય વિભૂષા પ્રણીત-આહાર વગેરે સઘળું તજવાનું સમજવું.]

(૩૯૫) વિસણુ મણુનેસુ, પેમં નામિનિવેસણ ।

અણિચ્ચં તેસિં વિન્નાય, પરિણામં પુગ્ગલાણ ૩ ॥૮-૫૧॥

તેસિં=તે તે પુગ્ગલાણં=પુદ્ગલોના અને ૩=શબ્દાદિ વિષયોના પરિણામં=વિવિધ રૂપાન્તરોને અણિચ્ચં=અનિત્ય વિન્નાય=બાણીને મણુનેસુ=મનોરૂ (ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ) શબ્દાદિ વિષયોમાં પેમં=રાગને ન અમિનિવેસણ=ન કરે. (પ્રતિકૂળ શબ્દાદિમાં દ્વેષને પણ ન કરે.) (૫૯)

[શબ્દાદિ વિષયોના પુદ્ગલોનાં ક્ષણિક રૂપાન્તરો (મનોરૂ હોય તે અમનોરૂ અને અમનોરૂ હોય તે મનોરૂ થતાં) પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એથી તેની અનિત્યતા-ક્ષણવિનશ્વરતાનો જાણ મુનિ મનોરૂમાં રાગ કે અમનોરૂમાં દ્વેષ ન કરે. જ્ઞાનીના જ્ઞાનનું આ જ ફળ છે એ વિના ગમે તેટલું જ્ઞાન પણ ભારભૂત છે, આત્માને ઉપકાર કરી શકતું નથી.]

(૩૯૬) પોગ્ગલાણં પરિણામં, તેસિં નચ્ચા જહા તહા ।

વિણીઅત્તહો વિહરે, સીઈમૂણ અપ્પણા ॥૮-૬૦॥

(તે તે શબ્દાદિ વિષયોના) પુદ્ગલોના પરિણામો (રૂપાન્તરો) જહા=જે જે રીતે બદલાય છે તહા=તે તે રીતે બાણીને (એ બાણવાથી) વિણીઅત્તહો=તૃષ્ણાથી રહિત

(બનેલો મુનિ) સંતાપરૂપ અગ્નિના અભાવે સીઈમૂળન-
ઉપશાન્ત થએલા પોતાના અવ્વણા=આત્મા સાથે
વિહરે=વિચરે-રમે. (૬૦)

[દાહરોગવાળાને કયાંય શાન્તિ મળતી નથી તેમ સંતાપથી
(કલેશ-સંતાપ-ચિંતા-ખેદ વગેરેથી) બળતા આત્માને બાહ્ય
વિષયાદિની કે અભ્યંતર જ્ઞાનાદિ સમ્પત્તિ હોવા છતાં કયાંય એન
પડતું નથી, સતત દુઃખનો અનુભવ થાય છે. આ સંતાપ વિષયોમાં
મિથ્યા રાગ-દ્વેષ થવાથી થાય છે. પુહલોના સારા-ખોટાપણાનું
યથાર્થ જ્ઞાન થતાં વિષયોની અભિલાષા તૂટે છે અને તેથી કષાયો
ઉપશાન્ત થાય છે. વિષયોના રાગથી ઉદ્ભવતી વિવિધ ઇચ્છાઓનો
નાશ થયા પછી દેહના આરોગ્યની જેમ ઉપશમભાવરૂપ આત્માના
આરોગ્યનો અનુપમ (સાંસારિક સર્વ સુખોના આનંદથી પણ
અધિકતર) આનંદ અનુભવતો આત્મા સર્વ સંગ(ઇચ્છાઓથી) રહિત
થઈ આત્મામાં (ગુણોમાં) રમે છે.]

(૩૯૭) જાહ સદ્વાહ નિક્ષંતો, પરિઆયદ્વાણમુત્તમં ।

તમેવ અણુપાલિજ્જા, ગુણે આચરિઅસંમણ ॥૮-૬૧॥

ઉત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા માટે જાહ સદ્વાહ=જે
શ્રદ્ધા વડે (અવિરતિરૂપ કાદવમાંથી) નિક્ષંતો=નીકળ્યો
અને ઉત્તમં=શ્રેષ્ઠ પરિઆયદ્વાણં=પ્રવ્રજ્યારૂપ અન્ય પર્યાય-
સ્થાનને (વિરતિ ગુણુસ્થાનને) પામ્યો, તમેવ=તે જ
શ્રદ્ધાને પ્રયત્ન પૂર્વક અણુપાલિજ્જા=પાલન કરે. કયા
વિષયમાં શ્રદ્ધાનું પાલન કરે ? તે કહે છે આચરિઅસંમણ-
તીર્થકરાદિને સંમત એવા ચારિત્રના મૂળ અને ઉત્તર
ગુણે=ગુણોમાં, (એ શ્રદ્ધાને સ્થિર કરે) અર્થાત્ ગુણવૃદ્ધિ
માટે સતત પ્રયત્ન કરે. (૬૧)

[આરિત્રગુણ જ સંયમનું સાધ્ય છે, એનાથી જ સંસારનાં સર્વ દુઃખોનો નાશ કરી શકાય છે, વગેરે ચિંતન દ્વારા શ્રદ્ધાને અખંડ બનાવે અને વિષયાદિ જડભાવોમાં સુખની શ્રદ્ધા ન કરે.]

હવે આચારપ્રણિધિનું કૃષ્ણ કહે છે-

(૩૯૮) તવં ચિમં સંજમજોગયં ચ,

સજ્ઞાયજોગં ચ[સ] સયા અહિદ્વિષ્ણ ।

સુરે વ સેનાઈ સમત્તમાઉહે,

અલમપ્પણો હોઈ અલં પરેસિં ॥૮-૬૨॥

બાર પ્રકારનાં સંયમનું આ તપને તથા (પૃથ્વી-કાયાદિ જીવોની રક્ષાઈપ) સંયમ યોગેને અને (વાચનાદિ) સ્વાધ્યાયયોગને સયા=સદા અહિદ્વિષ્ણ=આચરતો (તે તે તપ વગેરેમાં સ્થિર બનેલો) સ=તે સુનિ સેનાઈ=ચતુરહુગી સેનાવડે સુરેવ=શૂર-વીર-ભટ સમર્થ અને તેમ (ઇદ્રિયોના વિષયોથી અને કષાયોથી ઘેરાએલો પણ) તપ વગેરે સમત્તમાઉહે=સમસ્ત શસ્ત્રોવાળો તે ભાવશસ્ત્રોથી અપ્પણો= પોતાના (રક્ષણ) માટે અલં=સમર્થ અને પરેસિં= બીજાઓને માટે પણ અલં=સમર્થ હોઈ=થાય છે. (૬૨)

[અહીં તપમાં સ્વાધ્યાય અંતર્ગત છતાં બાર પ્રકારના તપમાં તેનું પ્રધાનપણ જણાવવા માટે પુનઃ બુદ્ધો કહ્યો છે. આ તપ, સંયમ અને સ્વાધ્યાય૩પ શસ્ત્રોથી આત્મા અનાદિ વિષય-કષાયોની વાસનાનો ચૂરો કરી પોતાનું (ગુણોનું) રક્ષણ અને પોતાનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ થવાથી બીજાઓનું પણ રક્ષણ કરી શકે છે. એથી એમ સૂચવ્યું કે જે પોતાના સંયમમાં અસમર્થ હોય, તે બીજાઓના સંયમની રક્ષા માટે પ્રાયઃ અસમર્થ નીવડે છે, માટે પરોપકારની વૃત્તિવાળાએ પણ

સ્વઉપકારનું લક્ષ્ય મુખ્ય રાખવું જોઈએ. સ્વઉપકારથી જ સાચો પરોપકાર થાય છે.]

(૩૮૯) સજ્ઞાયસજ્ઞાણરયસ્સ તાણ્ણો, અપાવભાવસ્સ તવે રયસ્સ ।
વિસુજ્ઞઈ જંસિ મલં પુરેકહં, સમીરિઅં રુપ્પમલં વ
જોહ્ણા ॥૮-૬૩॥

જં સિ=કારણ કે સ્વાધ્યાયરૂપ ઉત્તમધ્યાનમાં રક્ત,
તાણ્ણો=સ્વપરે રક્ષક, (લબ્ધિઆદિ કોઈ બાહ્ય ઈચ્છાઓના
અભાવે) અપાવભાવસ્સ=શુદ્ધ ચિત્તવાળા અને બાર પ્રકારના
તપમાં યથાશક્તિ રયસ્સ=રક્ત આત્માનો પુરેકહં=
પૂર્વકૃત મલં=કર્મરૂપ મેલ જોહ્ણા=અશિવડે સમીરિઅં=
પ્રેરિત (હટાવેલા) રુપ્પમલં વ=રૂપના મેલની જેમ
વિસુજ્ઞઈ=દૂર થાય છે. (૬૩)

[સ્વાધ્યાય શુભ ધ્યાનનું પ્રબળ કારણ હોવાથી અહીં ઉપચારથી
સ્વાધ્યાયને ધ્યાન કહ્યું છે. કારણ કે સ્વાધ્યાયથી મન વચન કાયાની
અકુશળ વૃત્તિઓનો રોધ થવા સાથે નવા નવા સંવેગરૂપ કુશળ
પ્રવૃત્તિઓ પ્રગટે છે.]

(૪૦૦) સે તારિસે દુવ્વસહે જિહંદિણ,
સુણ્ણ જુત્તે અમમે અકિંચણે ।
વિરાયઈ કમ્મઘણંમિ અવગણ,
કસિણબ્ભપુહાવગમે વ ચંદિમિ ત્તિ-વેમિ ॥૮-૬૪॥
તે (ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આરાધના કરતો) દુઃખને
સહન કરનારો, જિતેન્દ્રિય, સુણ્ણ જુત્તે=શ્રુતજ્ઞાનથી યુક્ત,

અમમે=નિર્મમ (મોહ રહિત) અને અકિંચને=દ્રવ્યભાવ ક્રિયન રહિત તારિસે=તેવો આત્મા તેનાં કમ્મચળામિ=કર્મરૂપ પડળો (વાદળો) અવગણ=દૂર થતાં (આકાશનાં વાદળો દૂર થવાથી) ચંદિમે વ=ચંદ્ર શોભે તેમ વિરાચઈ=શોભે છે. ત્તિ વેમિ=એમ હું કહું છું. (૬૪)

[દ્રવ્યથી ધનધાન્યાદિ નવવિધ પરિગ્રહથી અને ભાવથી કષાયોદિ અભ્યંતર ગ્રન્થીથી રહિત તે દ્રવ્ય-ભાવ અક્રિયન સમજવો.]

આ અધ્યયનમાં આત્મવિશુદ્ધિ માટે ખતાવેલા ક્રમિક ઉપાયોરૂપ આચારોથી ઉત્કંઠ પણ રાગ-દ્વેષોદિ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ થઈ શકે છે, એમ આત્માર્થીને સમજાય અને રુચ્છે તેવું સ્પષ્ટ વર્ણન સ્વ-સ્વ ક્ષયોપશમાનુસાર સમજાય તેવું હોવા છતાં સૂક્ષ્મ ચિંતનથી વિશિષ્ટ યોધ થાય તેવું છે.

સમત્તમદુમમજ્ઞયણમ્ ।

આઠમું અધ્યયન સમાપ્ત.

卐

卐

卐

નવમું વિનયસમાધિ અધ્યયન

[સાતમા અધ્યયનમાં વચનશુદ્ધિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. તે વચનશુદ્ધિ આચારમાં સ્થિર હોય તેને જ પ્રાપ્ત થાય, આચારબળ વિના તે પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ હોવાથી આઠમા અધ્યયનમાં આચારમાં સ્થિર થવા જણાવ્યું. એ આચારસ્થિરતા વિનય વિના પ્રગટતી નથી, માટે હવે આ નવમા અધ્યયનમાં વિનયનું સ્વરૂપ વર્ણવી તેના બળે આચારમાં આત્મસમાધિ પ્રગટાવવાનો ઉપદેશ કરેલો છે, માટે તેનું નામ વિનયસમાધિ છે. એ રીતે પૂર્વ અધ્યયનની સાથે નવમા અધ્યયનનો સંબંધ સમજવો.

વિનય એટલે 'પોતે માન મૂકીને ખીજને માન આપવું- સન્માનવું' દાન કરવું' એમ અપેક્ષાએ કહી શકીએ તો વિનય ઔદાર્ય વિના કરી શકાય નહિ. બાહ્ય સમ્પત્તિરૂપ ધન ધાન્યાદિનાં મોટાં દાન કરવાં જેને સહેલાં છે, તેને પણ સન્માનવું દાન કરવું દુષ્કર છે. કારણ કે બાહ્ય સમ્પત્તિના દાનમાં માન મૂકવું પડતું નથી, અર્થાત્ પોતાનું માન ઓછું થતું નથી, ઉલટું વધે છે. વિનયમાં પોતાનું માન જતું કરી અન્યનું માન વધારવાનું હોય છે.

સામાન્યતયા મનુષ્ય માનનો અર્થી હોય છે, માન મેળવવા વિવિધ કષ્ટો વેઠે છે, વહાલી વસ્તુઓ પણ આપી શકે છે અને ખીજ મોટા લાભને પણ જતા કરી શકે છે. પ્રાયઃ મોટા ગણાતા માણસો પણ ખીજને માન આપવામાં કૃપણ હોય છે. એક રાજા ખીજ રાજાની સામે યુદ્ધ ખેલે, યુદ્ધમાં અનેક મનુષ્યો વગેરેનો નાશ થાય, રાજ્ય ગુમાવે, જંગલમાં નાસી છૂટે, પણ હાર કબૂલ કરી શકતો નથી. શાસ્ત્રકારો પણ ચારે ગતિના જીવોમાં મનુષ્યને સૌથી અધિક માની કહે છે. સમ્યગ્ જ્ઞાન વિનાના અજ્ઞાનીને ખીજનો વિનય કરવામાં પોતાની માનહાનિ થતી દેખાય છે, તેથી તેને વિનય કરવો દુષ્કર બને છે.

ખીજી બાજુ વિચારતાં વિનય વિના એક નહાનો પણ ગુણ સાચા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થતો નથી અને પ્રગટે તે આત્માને ઉપકાર કરી શકતો નથી. આ સામાન્ય હકીકત નથી, પણ પરમ સત્ય છે. માટે જ શાસ્ત્રકારોએ વિનયને સર્વ ગુણોનું મૂળ કહ્યું છે. સર્વ ગુણો વિનયથી જ પ્રગટે છે અને પરંપરાએ વિનયથી મોક્ષ (સર્વ દુઃખોનો નાશ અને સર્વ સુખોની પ્રાપ્તિ) પણ થાય છે. વિનય વિનાના ગુણો ઠગારા નીવડે છે અને આખરે નાશ પામે છે.

અજ્ઞાની મનુષ્યને જે કંઈ સુખનો અનુભવ થાય છે તે પ્રાયઃ આભિમાનિક હોય છે, ‘હું જ્ઞાની છું, સુખી છું, તપસ્વી છું, યશસ્વી છું, મોટો છું,’ વગેરે અહંત્વનાં અને મમત્વનાં જ વિવિધ રૂપો છે. તેનો આનંદ એ સાચો આનંદ નથી, પણ કૃત્રિમ છે. છતાં અજ્ઞાની તેને સાચો માની લે છે, એનાથી કુલાય છે અને ભવોભવ ખુવાર થાય છે.

એથી વિરુદ્ધ જ્ઞાની પુરુષ ગુણસમ્પત્તિનો સ્વાભાવિક આનંદ અનુભવે છે. આ સ્વાભાવિક આનંદમાં અભિમાન હોતું નથી, પણ નિરભિમાનતા હોય છે. આ નિરભિમાનતા વિનયથી પ્રગટે છે, વિનયથી અખંડ રહે છે, વિનયથી વધે છે, વિનયથી શોભે છે અને વિનયના બળે મોક્ષ પર્યાન્તનાં સુખો આપે છે. એ કારણે સાચો જ્ઞાની ગમે તેટલી બાહ્ય સમ્પત્તિ મળે કે અભ્યન્તર ગુણસમ્પત્તિ પ્રગટે તે પણ વિનયને તજી શકતો નથી. ઊલટું જેમ જેમ સમ્પત્તિ વધે તેમ તેમ તેનામાં વિનય વધે છે અને એ વિનયના બળે બાહ્ય-અભ્યન્તર સમ્પત્તિના સહકારથી સર્વ ક્રમેનો નાશ કરી શકે છે.

મનુષ્યમાં માન અધિક હોય છે, તેમ સમજૂપૂર્વક (સ્વાધીન-પણે) માનને તજવાની અને બીજાઓને માન આપવાની (વિનય કરવાની) શક્તિ પણ વસ્તુતઃ મનુષ્ય જીવનમાં જ પ્રગટી શકે છે, માટે મનુષ્ય મુક્તિનો અધિકારી છે, મનુષ્ય જન્મ સિવાય અન્ય ગતિમાંથી જીવ મુક્તિને પામી શકતો નથી તેમાં આ પણ કારણ છે.

સ્થૂલદષ્ટિએ જોતાં વિનય કરવામાં બીજાને માન અપાતું દેખાય છે, પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી, વિનય કરવાથી પોતાનું માન-મહત્વ વધે છે, આત્મસમ્પત્તિનો વિકાસ થાય છે અને શિષ્ટ લોકમાં તે મહાપુરુષ તરીકે લેખાય છે એટલું જ નહિ તે મહાપુરુષ બની જાય છે. અનેક આત્માઓ તેનો આશ્રય-શરણું સ્વીકારે છે અને તે સર્વને માર્ગ દેરવાની-સુખી કરવાની શક્તિ વિનીતમાં પ્રગટ થાય છે. વગેરે એવી વિશિષ્ટતા છે કે વિનયગુણને યથાર્થ સ્વરૂપે વર્ણવવાની શક્તિ મનુષ્યમાં હોતી નથી.

ઘેરીને પણ વશ કરવાની શક્તિ વિનયમાં છે. શાસ્ત્રોમાં વિનયનું વર્ણન વિવિધ રીતે કરેલું છે, તે સઘળું અહીં કરી શકાય તેવું નથી. છતાં બાળ જીવોને ઉપકારક થાય તે રીતે વિનયનું ડુંકું પણ સુંદર વર્ણન ગ્રન્થકારે આ અધ્યયનમાં કરેલું છે, તેને આત્માર્થી લવ્યજીવો યથામતિ સમજે અને જીવનમાં પ્રગટાવી માનવલવમાં પણ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધુધર્મને પામીને આત્મકલ્યાણ સાધે એ કર્તવ્ય છે.

મનુષ્ય માત્રનો સાચો શણગાર વિનય છે, તે સાધુતા જેવા ઉચ્ચપદે રહેલા આત્માને માટે તે કહેવું જ શું ? રાજ્યસિંહાસનાધિરૂઠ ચક્રવર્તી પોતાની છ ખંડની ઋદ્ધિથી જેટલો શોભતો નથી તેથી અધિક શોભા ગુરુની સામે નતમસ્તકે ઉભો રહેલો વિનીત સાધુ પામે છે. રાજ્ય મહારાજાઓ પણ સાધુઓને નમે છે તેનું એ પણ કારણ છે કે સાધુમાં જે વિનય હોય છે તે દેવ-દાનવોમાં કે રાજ્ય-મહારાજાઓમાં પણ દુર્લભ છે.

દ્રવ્યવિનય અને ભાવવિનય એમ વિનયના બે પ્રકારો પડે છે. તેમાં નેતર, સુવર્ણ વગેરે જે વસ્તુઓ નમે, વાળા વળે. તે તે વસ્તુઓનો દ્રવ્યવિનય સમજવો. ભાવવિનયના પાંચ પ્રકારો છે-૧ લોકનું આવર્જન, ઔચિત્ય, વગેરે કરવા માટે લોકને અનુસરવું, અર્થાત્ ઊભા થવું, હાથ જોડવા, આસન આપવું, અતિથિઓને પ્રજ્વા, કે વૈલવને

અનુસારે ઇષ્ટ દેવની પૂજા વગેરે કરવું, તે **લોકોપચાર વિનય**, ૨-
ધન મેળવવા માટે રાજ્ય, શેઠ વગેરેનો વિનય કરવો તે **અર્થ-
વિનય**, ૩-કામવાસનાને વશ થઈ વેશ્યા, પરસ્ત્રી કે સ્વસ્ત્રી વગેરેને
અનુકૂળ કરવા વિનય કરવો તે **કામવિનય**, ૪-લયથી તે તે
વ્યક્તિનો વિનય કરવો તે **લયવિનય**, અને ૫-મોક્ષ માટે વિનય કરવો
તે **મોક્ષવિનય**, તેમાં લોકોપચાર વિનય ઔચિત્યરૂપ છે, બાકીના ત્રણ
મોહના ઉદયરૂપ હોવાથી અહિતકર છે. અને મોક્ષવિનય આત્માને
સર્વ દુઃખોમાંથી મુક્ત કરનાર હોવાથી ઉપાદેય-આત્માને ઉપકારક છે.

આ મોક્ષવિનયના પાંચ પ્રકારો છે. જિનેશ્વરોએ સર્વ લાવેને
જે જે સ્વરૂપે જણાવ્યા છે તેને તે તે રીતે સત્ય માનવા તે પહેલો
દર્શનવિનય, આત્મોપકારક જ્ઞાનને લાણવું, ગણવું અને તેને
અનુસારે સર્વ કાર્યો કરવાં, કે જેથી નવાં કર્મો ન બંધાય અને જૂનાં
છૂટી જાય તે બીજો **જ્ઞાનવિનય**, આઠ પ્રકારનું પૂર્વે બાંધેલું કર્મ
હલકું-ઓષ્ટુ થાય અને બીજું નવું સંસારવર્ધક કર્મ ન બંધાય તે
તે પ્રકારની ક્રિયારૂપ ચારિત્રમાં પ્રયત્ન કરવો તે ત્રીજો **ચારિત્રવિનય**,
જે જે તપથી અજ્ઞાન ટળે અને આત્મા મોક્ષની નજીક થતો જાય તેવા
તે તે તપને આચરવામાં દઢનિશ્ચય થવું તે ચોથો **તપોવિનય**, અને
મન વચન કાયાના યોગેને ઉચિત માર્ગે જોડવા અને પૂજ્યપદોની
અશાતના ન કરવી એ બે પ્રકારે પાંચમો **ઉપચારવિનય** જાણવો.

આ ઉપચાર વિનયમાં કાયિકવિનય આઠ પ્રકારનો, વાચિક ચાર
પ્રકારનો અને માનસિક બે પ્રકારનો છે. **કાયાથી** પૂજ્યોની સામે જિલા
રહેવું, બે હાથ જોડવા, આસન આપવું, ગુરુઆદેશને અનુસરવાનો
અભિગ્રહ કરવો, વન્દન કરવું, વિધિપૂર્વક સેવા કરવી, આવતાની
સામે જવું અને જતાની પાછળ વળાવવા જવું, એ આઠ પ્રકારે
વિનય થાય, પરિણામે હિતકર, થોડા અક્ષરોમાં મિત, સદ્લાવ
પૂર્વક, કોમળ અને વિચારીને બોલવું તે ચાર પ્રકારે **વચનથી** થાય
અને આર્ત વગેરે દુષ્ટ ધ્યાનના લાગરૂપ અકુશળ મનનો નિરોધ તથા

ધર્મ-શુક્લ ધ્યાનરૂપ કુશળ મનની ઉદારણા, એમ એ પ્રકારે માન-સિક વિનય જાણવો. આ ઔચિત્યવૃત્તિરૂપ ઉપચાર વિનય હ્રમ-સ્થાને પોતાનાં કર્મો અપાવવા માટે પ્રાયઃ પોતાનાથી અધિક ગુણવાન્ પ્રત્યે કરવાનો હોય છે અને કેવળાએને જ સ્વયં કર્મો અપાવવાનાં હોવાથી તે અન્યનું ઔચિત્ય નહિ કરવારૂપે હોય છે. અનાશાતનારૂપ ઉપચાર વિનય બાવન પ્રકારે કહેલો છે, તે તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુળ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર અને ગણી, એ તેર પૂજ્યલાવોની અનાશાતના, બાલભક્તિ, હાર્દિક બહુમાન અને તેઓની પ્રશંસા એમ ચાર ચાર પ્રકારે કરવાથી બાવન પ્રકારો થાય છે.

આ ઉપર કહ્યો તે મોક્ષવિનયથી આત્માએ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર અને તપ એ ચારમાં સમાધિ એટલે પ્રશસ્ત અધ્યવસાયો કેળવવા-પ્રગટાવવા એ તેનું કર્તવ્ય છે. માટે આ અધ્યયનમાં વિનય દ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ કરેલો છે.

આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશા (પેટા વિભાગો) છે, તેમાં પહેલામાં આચાર્યદિના વિનયનું વિધાન તથા વિનય કરવાનાં-નહિ કરવાનાં શુભ-અશુભ પરિણામો ઉદાહરણ પૂર્વક જણાવે છે.]

ઉદ્દેશો પઠમે

(૪૦૧) થંમા વ કોહા વ મયપ્પમાયા,

ગુરુસગાસે વિળયં ન સિવસે ।

સો ચેવ ડ તસ્સ અભૂદ્ધમાવો,

ફલં વ કીઅસ્સ વહાય હોઈ ॥૧-૧-૧॥

થંમા=માનથી, અથવા કોહા=ક્રોધથી (અક્ષમાથી),

મયપ્પમાયા=માયાથી અથવા પ્રમાદથી (સાધુ) ગુરુસગાસે=

ગુરુની પાસે (આસેવનાશિક્ષારૂપ) વિનયને ન સિવલે= શીખતો (મેળવતો) નથી, સો ચેવ=તે જ અવિનય તસ્સ=તે સાધુને (જેમ) કીઅસ્સ=વંશવૃક્ષનું ફળ (વંશના) વહાય= નાશ માટે થાય તેમ તેને અમૂઢમાવો=અભૂતિભાવરૂપ (ગુણસમ્પત્તિના અભાવ-દરિદ્રતારૂપ) હોઈ=થાય છે. (૧-૧)

[સાધુએ જ્ઞાન અને વિનય ગુરુ પાસેથી શીખવાં તે ગ્રહણ-શિક્ષા અને આસેવનશિક્ષા કહેવાય છે. અહીં કહેલા માન-ક્રોધ-માયા અને પ્રમાદ વિનયના ધાતક કહેવાથી તેવા દોષવાળો ગુરુ પાસે આસેવન શિક્ષા લઈ શકે નહિ તેથી નિર્ધનની જેમ ગુણથી તે દરિદ્ર જ રહે અને ગુણના અભાવે જીવન નિષ્ફળ બને, નાશ થાય. જેમ વાંસને ફળ આવે એટલે વાંસનો નાશ થાય છે તેમ જીવમાં પ્રગટેલા દોષો જ તેના જીવનનો (ભાવપ્રાણનો) નાશ કરે છે. તે તે ઉચ્ચજાતિ-કુળ વગેરેના નિમિત્તે પ્રગટેલા મદથી 'હું એને કેમ નમું' એમ માનથી, કોઈ પ્રસંગે ગુરુએ કઠોર વચન કહેવાથી કે સારણા-વારણાદિ કરવાથી થએલા ખેદ, સંતાપ કે અક્ષમા વગેરે ક્રોધથી, 'મારું શિર દુઃખે છે, શ્વલથી પીડા થાય છે' વગેરે કપટ કરવાથી અથવા નિદ્રા, વિકથા વગેરે પ્રમાદથી તેમ થવાનો સંભવ છે. તેમાં પણ માની વિનય ન કરે ત્યારે ગુરુ સારણા-વારણાદિ કરે અને તેથી ક્રોધ પ્રગટે, પછી વિનય ન કરવાના બચાવમાં કપટ કરે અને વિનયના અભાવે નિદ્રા-વિકથાદિ પ્રમાદ પણ થાય. એમ માન વગેરે તે તે ક્રમે પ્રગટતા હોવાથી અહીં એ ક્રમ જણાવ્યો છે. ગૃહસ્થને ધનસમ્પત્તિની જેમ સાધુને ગુણસમ્પત્તિ એ જ સાચું ધન છે, વિનયના અભાવે તે ન મળવાથી સાધુ દરિદ્ર (ગુણહીન) રહે અને એ ગુણહીનતા જ (ઉપલક્ષણથી અવગુણો જ) તેના જન્મને નાશ કરે-નિષ્ફળ બનાવે, માટે આત્માર્થીએ ગુરુની આગળ માન મૂકીને વિનય કરવો-શીખવો જોઈએ.]

(૪૦૨) જે આવિ મંદિ ત્તિ ગુરું વિહ્તા,

હરેરે હમે અપ્પસુઅત્તિ નચ્ચા ।

હીલંતિ મિચ્છં પહિવજ્જમાણા,

કરંતિ આસાયણ તે ગુરૂણં ॥૧-૧-૨॥

જે આવિ=જે કોઇ પણ (ક્ષુદ્રપ્રકૃતિવાળો સાધુ) ગુરું=ગુરુને (પોતાના આચાર્યને) મંદત્તિ='મંદ છે' એમ વિહ્તા=ભણીને, અથવા હમે હરેરે=આ ન્હાના (વયથી લઘુ) છે, કે અપ્પસુઅત્તિ=અલ્પશ્રુતવાળા છે, એમ નચ્ચા=ભણીને તેઓની હીલંતિ=અવહેલના કરે છે, તે=તે સાધુઓ મિચ્છં પહિવજ્જમાણા=મિથ્યાબુદ્ધિને પામેલા ('ગુરુની હીલના નહિ કરવી' એ તત્ત્વને નહિ સમજતા) ગુરુની આશાતનાને કરે છે. (૧-૨)

[કોઇ અલ્પબુદ્ધિવાળાને પણ સૌભાગ્ય વગેરે ખીજ ગુણોની વિશિષ્ટતાને કારણે આચાર્યપદે સ્થાપ્યા હોય, અન્ય યોગ્ય સાધુના અભાવે કે ખીજ કારણે પણ વયથી ન્હાના કે અલ્પશ્રુતવાળાને આચાર્યપદ આપ્યું હોય, તેને કોઇ અભિમાની ક્ષુદ્ર સાધુ 'હે બુદ્ધિમાન, હે વયોવૃદ્ધ, હે બહુશ્રુત' વગેરે કહી હાંસી કરે અથવા 'હે મન્દબુદ્ધિ, હે બાળ, હે અણુપદ' વગેરે કહી અપમાન કરે તો ગુરુની એવી ધોર આશાતના કરવાથી તેનું ભવભ્રમણ વધી જાય. માટે આશાતના કરવી નહિ. થોડા પણ સાચા ગુણવાળા કદી કોઈનું અપમાન, નિન્દા વગેરે કરતો નથી. કોઈ અયોગ્યને દેખીને પણ કર્મના વિપાકને અને તેની ભાવદયાને ચિંતવે છે. જેને અયોગ્ય ખટકે છે તે સ્વયં અયોગ્ય હોય છે, માટે આત્માર્થીએ કોઈનું અપમાન-નિન્દા-હીલના વગેરે કરવું નહિ, એવા દુષ્ટ વિચારો થાય તો પણ તે પોતાની જ ખામી-દુષ્ટતા સમજવી.]

યોગ્ય સાધુ એવી આશાતાના નથી કરતો, પણ એમ વિચારે છે કે—

(૪૦૩) પગઈંદ મંદા વિ ભવંતિ एगे,

હહરા વિ અ જે સુઅબુદ્ધોવવેઆ ।

આયારમંતો ગુણસુદ્ધિઅપ્પા,

જે હીલિઆ સિહિરિવ માસ કુજ્જા ॥૧-૧-૩॥

કર્મની વિચિત્રતાથી પગઈંદ=પ્રકૃતિથી (સ્વભાવે) મન્દાવિ=સદ્બુદ્ધિરહિત પણ एगे=કોઈ (વયથી વૃદ્ધ) હોય છે અ=અને હહરા વિ=વયથી લઘુ પણ જે=કોઈ સુઅ-બુદ્ધોવવેઆ=સદ્બુદ્ધિવાળા (અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાનથી પરિકર્મિત-નિર્મળ બુદ્ધિવાળા) તથા ભવિષ્યની અપેક્ષાએ વર્તમાનમાં લઘુવય હોવાથી શ્રુત અને બુદ્ધિથી અદ્ય હોવા છતાં આયારમંતો=જ્ઞાનાદિ પાંચે આચારમાં પ્રવીણ અને (ગરછને માટે ઉપધિ આદિનેા સંબંધ કરવો, સારણા-વારણાદિ કરવું, વગેરે) ગુણસુદ્ધિઅપ્પા=ગુણોમાં સ્થિર પરિણામવાળા હોય છે. (માટે તેઓની હીલના કરવી જોઈએ નહિ. કારણ કે) સિહિરિવ=અગ્નિની જેમ હીલિઆ=હેલના કરાએલા જે=જેઓ માસ=ભસ્મસાત્ કુજ્જા=કરે છે. (૧-૩)

[જ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમાનુસારે અને સદાચારો મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમને અનુસારે પ્રગટે છે, ઉમ્મર સાથે તેનો આવશ્યક સંબંધ નથી. જો કે, મતિ-શ્રુતજ્ઞાન ઈન્દ્રિયજન્ય હોવાથી ઈન્દ્રિયોત્તુ ળજ તેમાં આવશ્યક છે, તો પણ મુખ્યતત્વા જ્ઞાન આત્માનો ગુણ હોવાથી ક્ષયોપશમના પ્રમાણમાં તે પ્રગટે છે. એ કારણે ઉમ્મર

મોટી અને શરીર બલવાન છતાં ક્ષયોપશમ મંદ હોય તો જ્ઞાન ઓછું પણ હોય અને ઉમ્મર ઓછી અને શરીર નિર્બળ છતાં ક્ષયોપશમ તીવ્ર હોય તો વધારે પણ હોય. સદાચારને જ્ઞાન સાથે સંબંધ છતાં કોઈ ઉત્તમ જીવને મોહનીયકર્મને ક્ષયોપશમ વિશિષ્ટ હોવાથી વિષય કષાયોની મંદતાને કારણે જ્ઞાન ઓછું છતાં સદાચારો પ્રત્યે વિશેષ આદર પણ હોય. એમ તે તે ગુણો કર્મોની લઘુતાને આશ્રયીને કોઈમાં થોડા તો કોઈમાં વિશેષ પણ હોય, માટે ઉમ્મરથી નહાના કે જ્ઞાન-બુદ્ધિથી ન્યૂન પણ કોઈ ચારિત્રગુણની વિશિષ્ટતાને કારણે આચાર્ય-પદને યાગ્ય હોવાથી આચાર્ય થયા હોય તેની હીલના ન કરવી જોઈએ, એમ ઉત્તમ સાધુ સમજે છે. એટલું જ નહિ, આચાર્ય ઉત્તમ હોવાથી કોઈનું અહિત કરે નહિ, તો પણ તેઓની આશાતના કરનારો સ્વયં આશાતનાજન્ય પાપકર્મથી પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોને બાળીને ભસ્મસાત્ (નાશ) કરે છે. અગ્નિને અડપહું કરનારો પોતાના દોષથી જ બળે છે, અગ્નિને ‘હું બાળી નાખું’ એવી બુદ્ધિ હોતી નથી, તેમ ઉત્તમ આત્માઓ કોઈ અપરાધીનું પણ અહિત કરતા નથી, છતાં અપરાધ કરનારને હાનિ થાય છે. તેમ આચાર્યની પણ આશાતના કરનાર સ્વયં ગુણબ્રહ્મ થાય છે, એમ સમજીને આશાતના કરે નહિ.]

એ અર્થને ઉદાહરણથી વિશેષતયા સમજાવે છે કે—

(૪૪૦) જે આવિ નાગં હરં તિ નચા,

આસાયણ સે અહિઆય હોઈ ।

एवायरिअंपि हु हीलयंतो,

निअच्छई जाइपहं खु मंदो ॥९-१-४॥

જે આવિ=જે કોઈ પણ (અસપુરુષ) નાગં=સર્પને હરં=બાળ (નાનો) છે, તિ નચા=એમ બાળીને આસાયણ=આશાતના (ઉપદ્રવ) કરે, સે=તેને (તે સર્પ) અહિઆય=

અહિતકર (પ્રાણઘાતક) થાય છે, એવ=તે પ્રમાણે (કારણ-
વશાત્ અપરિણતવય કે અદ્વૈપજ્ઞાનવાળાને પણ આચાર્ય પદે
સ્થાપ્યા હોય તેવા) આચરિઅં વિ=આચાર્યને પણ હીલયંતો=
હીલના કરનારો મંદો=અજ્ઞાની સુ=નિશ્ચે (બેઈન્દ્રિયાદિ
હલકી) જાહ્વહં=જ્ઞાતિમાં ઉત્પન્ન થવાના માર્ગે નિઅચ્છદ્=
નીકળે છે (પ્રયાણ કરે છે), અર્થાત્ સંસારમાં ભમે છે. (૧-૪)

[પુણ્યવાનના પુણ્યને સહન નહિ કરનારો-એનો તેજ્ઞેદ્રેપ કરનારો
વસ્તુતઃ ઉચ્ચસ્થાને જીવવા માટે અયોગ્ય હોય છે, નીચી ગતિમાં-
હલકીજ્ઞાતિમાં જીવવાની યોગ્યતાવાળો હોય છે. એ કારણે તેને તેજ્ઞે-
દ્રેપ કરવાથી નીચગોત્ર વગેરે અશુભ કર્મોનો બંધ થાય છે અને
એના પરિણામે પુનઃ તે હલકા જન્મને પામે છે. જે ખીજના
મહત્ત્વને સહન કરી શકે-માન આપી શકે તે જ મહાન્ બનવા
યોગ્ય હોય છે, એથી વિપરીત મોટાએને માન-સન્માન આપી શકે
નહિ તે પોતે જ અયોગ્ય બનતો જાય છે. નિશ્ચયથી પોતાને મહાન્
બનાવવા ખીજનો વિનય કરવા કહ્યું છે, તેમ નહિ કરનારો પોતાને
હલકો બનાવે છે. આ અટક સિદ્ધાન્તને અનુસરીને અહીં કહ્યું કે
આચાર્ય જેવા મહાન્ આત્માની આશાતનાથી હલકી જ્ઞાતિમાં જીવે છે.]

સર્પમાં અને આચાર્યમાં મોટું અંતર જણાવે છે—

(૪૦૫) આસીવિસો વા વિ પરં સુરુદ્ધો,

કિં જીવનાસાઝ પરં સુ કુજ્જા ? ।

આચરિઅપાયા પુણ અપ્પસન્ના,

અગ્રોહિ-આસાયણ નત્થિ મુક્કો ॥૯-૧-૫॥

પરં=ખીજ પ્રત્યે સુરુદ્ધો=અત્યંત રોષે ભરાએલો

વિ=પણુ આસીવિસો=સર્પ જીવનાસાઝ=પ્રાણીના નાશથી

પરં=અન્ય કિં તુ કુજ્જા ?=શું કરે ? અર્થાત્ કંઈ ન કરે,
માત્ર એક જ જન્મમાં પ્રાણ લે ! પુન=પુનઃ (આશાતના
કરવાથી) અપસન્ના=અપ્રસન્ન થયેલા (આશાતના કરનારને
કુપાત્ર બાણી અતુગ્રહ નહિ કરતા) આચરિઅપાયા=આચાર્ય-
ભગવંત પણ અબોહિં=અબોધિને (આશાતનાથી ખાંધેલા
મિથ્યાત્વકર્મના ઉદયના બળે સમ્યક્ત્વથી વચિત) કરે
છે. માટે ગુરુની આસાયણા=આશાતનાથી મુક્તો=મોક્ષ
(સંસારનો અંત) નસ્થિ=થતો નથી. (૧-૫)

(૪૦૬) જો પાવગં જલિઅમવકમિજ્જા,

આસીવિસં વા વિહુ કોવહ્જ્જા ।

જો વા વિસં સ્વાયહ્ જીવિઅટ્ટી,

एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-६॥

જો=જે (કોઈ) જલિઅં પાવગં=સળગેલા અગ્નિને
અવકમિજ્જા=સ્પર્શીને ઉભો રહે, અથવા આસીવિસં=સર્પને
કોવહ્જ્જા=કુપિત કરે, અથવા જે જીવિઅટ્ટી=જીવવાનો
અર્થી (જીવવા માટે) ઝેરને સ્વાયહ્=ખાય, एसोवमा=એ
ઉપમા ગુરુણં=ગુરુઓની આસાયણયા=આશાતના વડે
સમજવી. અર્થાત્ અગ્નિ, સર્પ અને ઝેરથી જેમ અહિત
થાય તેવી રીતે ગુરુની આશાતનાથી અહિત થાય. (૧-૬)

[સળગતા અગ્નિ વગેરેથી દ્રવ્યપ્રાણોનો નાશ થાય છે, તેમ
ગુરુની આશાતનાથી સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણોનો નાશ થાય છે
પરન્તુ ગુરુવું કંઈ અહિત થતું નથી.]

એ ઉપમાઓમાં પણ અપવાદ કહે છે—

(૪૦૭) સિઆ હુ સે પાવચ નો ડહિજ્જા,
આસીવિસો વા કુવિઓ ન ભવ્વે ।

સિઆ વિસં હાલહલં ન મારે,

ન આ [યા]વિ મુક્કો ગુરુહીલણા ॥૧-૧-૭

સિઆ=કદાચિત્ મન્ત્ર વગેરેના પ્રયોગથી સે=તેને સળગતો પણ પાવચ=અગ્નિ નો ડહિજ્જા=ન બાળે, અથવા કુપિત પણ સર્પ ન ભવ્વે=ન હસે અને કદાચિત્ હાલહલં વિસં=અતિ રોદ્ર (આકરું) ઝેર પણ ન મારે, એવું બને આવિ=તથાપિ ગુરુહીલણા=ગુરુની આશાતનાથી ન મુક્કો=મુક્તિ ન જ થાય, અર્થાત્ આશાતનાનું પાપ લોગબ્યા વિના ન છૂટે. (૧-૭)

[અગ્નિને સ્પર્શવો, સર્પને સતાવવો, કે ઝેર ખાવું, વગેરે લૌકિક ભૂલો કરવા છતાં તેનાથી બચવાના ઉપાયો જગતમાં છે. મન્ત્ર તંત્ર વગેરે અગ્નિને કે સર્પાદિને પણ વશ કરી શકે છે. લોકોત્તર ભૂલો કર્યા પછી તેમાંથી બચવાના કોઈ ઉપાય નથી, તેનાથી બંધાએલું કર્મ અવશ્ય દુઃખી કરે છે. જગતની સર્વસત્તાઓથી બળવાન એક કર્મ સત્તા અદ્વૈત્ય એવું સંચાલન કરી રહી છે કે તેના પાશમાંથી કોઈ છૂટી-છોડાવી શકતું નથી. જિનેશ્વરોની આશાનું પાલન કરવારૂપ એક જ ધર્મસત્તા એવી છે કે જે કર્મસત્તામાંથી છોડાવી શકે છે. અપેક્ષાએ એમ કહી શકાય કે ધર્મસત્તાથી બેવક્રા જીવોને કર્મસત્તા પોતાના બળ નીચે દબાવીને ધર્મસત્તાના વફાદાર બનાવે છે. માટે જ 'કર્મથી ગભરાએલાને ધર્મનું શરણુ સ્વીકારવા સિવાય સુખી થવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી' એમ શ્રી જિનેશ્વરોએ ભારપૂર્વક બહાર કહ્યું છે. જે ધર્મને અને કર્મને અવગણે તે કદાપિ સુખ પામી શકે

નહિ ઘોઈ વાર જીવન સામગ્રીના સંયોગરૂપ આપાતમધુર સુખો મળે તો પણ તે ભવિષ્યમાં વધારે દુઃખી કરે. માટે જ જ્ઞાનીઓએ 'સંજોગમૂલા જીવેણ પત્તા દુઃખપરંપરા' એમ કહ્યું છે. ગુરુનો વિનય પણ એ અહિતકર સર્વ સંયોગોમાંથી છૂટવા માટે જ આવશ્યક છે, તેને બદલે ઊલટી આશાતના કરે તો દુઃખી થાય. એ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી નક્કર સત્ય ઉઠાડત છે.]

(૪૦૮) જો પવ્વયં સિરસા મિત્તમિચ્છે,

સુત્તં વ સીહં પહિવોહજ્જા ।

જો વા દણ સત્તિઅગ્ગે પહારં,

एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-८॥

જો=જે સિરસા=મસ્તકવડે પવ્વયં=પર્વતને મિત્તું= તોડવા ઇચ્છે, સુત્તં વ સીહં=અથવા સૂતેલા સિંહને પહિવોહજ્જા=જગાડે, અથવા જે સત્તિઅગ્ગે=શક્તિની તીક્ષ્ણ અણી ઉપર પહારં=હાથવડે પ્રહાર દણ=દે, એ ઉપમા ગુરુની આશાતના વડે સમજવી. અર્થાત્ ગુરુઆશાતનાથી તેવું અહિત થાય. (૧-૮)

[અહીં શક્તિ એટલે ભાલા જેવું તીક્ષ્ણ અણીદાર સત્ર સમજવું. તેને હાથથી પ્રહાર કરતાં હાથ વીંધાય, પર્વતને તોડતાં ખોપરી કૂટે અને સૂતેલો સિંહ જગાડનારને ભરખી ખાય, તેમ ગુરુની આશાતનાથી ગુરુનું અહિત ન થાય પણ આશાતના કરનારનું અવશ્ય અહિત થાય.]

૪૦૯) સિઆ હુ સીસેણ ગિરિંપિ મિંદે,

सिआ ह्यु सीहो कुविओ न भक्खे ।

सिआ न भिदिज्ज व सत्तिअग्गं,

न आ(या)वि मुखो गुरुहीलणाए ॥९-१-९॥

સિઆ=કદાચિત્ કોઈ ઉત્તમદેવ વગેરેના પ્રભાવથી (સહાયથી) સીસેન=મસ્તકવડે ગિરિં પિ=પર્વતને પણ મિંદે=તોડે, કદાચિત્ (મંત્ર વગેરેના સામર્થ્યથી) કુપિત સિહ-ભક્ષણ ન કરે અને કદાચિત્ (દેવની સહાયથી) શક્તિને પ્રહાર કરે (પ્રહાર કરવા છતાં હાથ ન છેદાય), પણ ગુરુની હીલના(આશાતના)થી મુક્તિ ન થાય. (અર્થાત્ અવશ્ય આશાતના કરનારનું અહિત થાય.) (૧-૯)

(૪૧૦) આચરિયપાયા પુળ અપ્પસન્ના,

અવોહી આસાયણ નત્થિ મુવલો ।

તમ્હા અણાવાહસુહાઽમિકંલી,

ગુરુપ્પસાયાઽમિમુહો રમિજ્જા ॥૧-૧-૧૦॥

વળી અપ્રસન્ન થએલા આચાર્યભગવંત અઝોધિને કરે, માટે ગુરુઆશાતનાથી મુક્તિ થતી નથી. (એમ પૂર્વાર્દનો અર્થ પાંચમી ગાથાના ઉત્તરાર્દ તુલ્ય સમજવો.) તમ્હા= તે કારણે અણાવાહસુહાઽમિકંલી=મોક્ષના સુખનો અભિલાષી મુનિ ગુરુપ્પસાયાઽમિમુહો=(આચાર્યોદિ) ગુરુઓના પ્રસાદને મેળવવા માટે ઉદ્ધુક્ત (બિજમાળ) થઇને રમિજ્જા=રમે (વર્તે), અર્થાત્ તેઓના હાર્દિક આશયને ઝેઈ-બાણીને સર્વ કાર્યો તે પ્રમાણે કરે. (૧-૧૦)

[કહ્યું છે કે-“ધ્યાનમૂલં ગુરોર્મૂર્તિઃ, પૂજામૂલં ગુરોઃ પદૌ । મન્ત્રમૂલં ગુરોર્વાક્યં, મોક્ષમૂલં ગુરોઃ રૂપા ॥૧॥ ગુરુની આકૃતિનું ધ્યાન સર્વશ્રેષ્ઠ ધ્યાન છે, ગુરુના પગની પૂજા એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પૂજા છે, ગુરુનું વાક્ય (આદેશ) સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ મંત્ર છે અને

ગુરુની કૃપા એ મોક્ષતું મૂળ છે” અર્થાત્ મોક્ષાર્થીએ સૌથી પ્રથમ ગુરુકૃપા મેળવવી જોઈએ, કારણ કે એ સિવાય નહાનો મોટો ઘોઈ ગણ્ય પ્રગટતો નથી અને પ્રગટે તો આત્મહિત કરી શકતો નથી. ગુરુકૃપા વિના ગમે તેવો જ્ઞાની કે ક્રિયાવાન્ પણ પ્રશમભાવ વગેરે સમાધિનાં અંગોને પામી શકતો નથી અને સમાધિ (સામાયિક) વિના મુક્તિ કદાપિ થતી નથી. માટે અહીં ગુરુની પ્રસન્નતા જોઈ- જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવાનો ઉપદેશ કર્યો છે.]

હવે ગુરુનો વિનય કેવો કરવો જોઈએ તે સમજાવે છે-

(૪૧૧) જહાહિઅગ્ની જલણં નમંસે,

નાણાહુર્દમંતપયામિસિત્તં ।

एवायरिअं उवचिद्वृज्जा,

अणंतनाणोवगओऽवि संतो ॥९-१-११॥

જહા=જે રીતે આહિઅગ્ની=અગ્નિદેવનો પૂજક (ધરમાં અગ્નિને સતત જાગતો-સળગતો રાખીને પૂજનાર અગ્નિનો પૂજક-પ્રાદાણ) નાણાહુર્દ=વિવિધ આહુતિઓથી (ધી વગેરેના સિંચનથી) અને ‘અગ્નયે નમઃ સ્વાહા’ વગેરે મંતપય=મંત્ર પઠોથી અમિસિત્તં=સંસ્કાર કરાઓલા જલણં= અગ્નિને નમંસે=નમે છે, એવં=એ રીતે અણંતનાણોવગઓ વિ સંતો=અનંતજ્ઞાનને પામેલો છતો પણ (સાધુ) આયરિઅં=આચાર્યને (ગુરુને) ઉવચિદ્વૃજ્જા=સમીપ રહે, અર્થાત્ સેવે-તેઓનો વિનય કરે. (૧-૧૧)

[દેવસેવાની જેમ ગુરુસેવા કરવી, અગર અપેક્ષાએ દેવથી પણ ગુરુનો વિનય અધિક કરવો. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું પણ છે કે ‘તીર્થ’ કર

કરતાં તીર્થનેા મહિમા વધારે છે' અર્થાત્ તીર્થ'કરે તો મોક્ષમાર્ગને ખતાવતારા-તીર્થ પ્રવર્તાવનારા હોવાથી તીર્થ'કર છે. તીર્થસ્વરૂપ હોવાથી તારક તો ગુરુ છે, માટે તીર્થ'કરે કરતાંય ગુરુનેા ઉપકાર વધારે છે. તીર્થ'કરે સ્થાપેલા તીર્થનેા સર્વદેશોમાં અને સર્વકાળમાં પ્રચારનારા-ચલાવનારા ગુરુઓ છે. 'દેવ, ગુરુ અને ધર્મ' એ ત્રણ તત્ત્વોમાં 'દેહલી-દીપક' ન્યાયે દેવ અને ધર્મને ઓળખાવનારા હોવાથી પણ ગુરુ અધિક ઉપકારી છે, જે ગુરુને પ્રસન્ન કરી શકતો નથી. તે દેવને કદાપિ પ્રસન્ન કરી શકતો નથી. કહ્યું છે કે ગુરુની આજ્ઞાનેા વિરાધક જિનકથિત તપ-જપ વગેરે ઉત્કૃષ્ટ અનુષ્ઠાનોને કરે તો પણ જિનાજ્ઞાનેા પાલક નથી. માટે ગુરુને ધર્મ'નું સર્વસ્વ માનીને વિનયથી સેવવા જોઈએ.]

(૪૧૨) જસ્સંતિઐ ધમ્મપયાઈં સિક્ખે,
તસ્સંતિઐ વેણહયં પંજે ।

સક્કારણ સિરસા પંજલીઓ,

કાયગિરા મો ! મળસા અ નિચ્ચં ॥૯-૧-૧૨॥

મો=હે શિષ્ય ! જસ્સ અંતિઐ=જેની પાસે ધમ્મપયાઈં= ધર્મ'નાં પદોને (ધર્મ'શાસ્ત્રોને) શીખે તસ્સ અંતિઐ=તેની પાસે (તેનેા) લણવાના કાળે જ નહિ, પણ નિચ્ચં= હ'મેશાં-સતત વેણહયં=વિનય પંજે=કરે. કેવી રીતે કરે ? તે કહે છે કે-ઉભા થવું વગેરે સક્કારણ=સત્કાર કરે, સિરસા=મસ્તક'પરે નમે, અથવા મસ્તક સાથે પંજલીઓ=ખે હાથ જોડીને અર્ધા કાય (દેહેન)=શરીરથી નમે, ગિરા=વચનથી 'મત્થણ વંદામિ' વગેરે મળસા અ=અને મનથી ભાવપ્રતિબંધ એટલે પૂજ્યભાવ-ખડુમાન-કૃતશતા-ગુણાનુરામ વગેરે પ્રશસ્તભાવ રાખે. એમ મન,

વચન અને કાયાથી ગુરુનો સદા (રાત્રિ-દિવસ) સતત વિનય કરવો જોઈએ. (૧૨)

મનથી ગુરુ પ્રત્યે કેવું સન્માન રાખે તે કહે છે કે—

(૪૧૨) લજ્જા-દયા-સંજમ-વંમચેરં,

કલ્લાણભાગિસ્સ વિસોહિઠાણં ।

જે મે ગુરુ સચયમણુસાસયંતિ,

તેઽહં ગુરુ સચયં પૂચયામિ ॥૯-૧-૧૩॥

લજ્જા=લજ્જા (દોષ સેવવાનો ભય), દયા=અનુકરણ (આર્દ્રહૃદય), પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનો સંજમ=રક્ષા અને વંમચેરં=અહાચર્ય (પાંચે ઇન્દ્રિયો અને મનની પવિત્રતારૂપ વિશુદ્ધ તપનું સેવન), આ ગુણો કલ્લાણભાગિસ્સ=ઉત્તમ આત્માને (દોષોમાંથી બચાવીને ધર્મમાર્ગમાં જોડવારૂપ) વિસોહિઠાણં=વિશુદ્ધિનાં સ્થાનો છે. (આત્માના કર્મફલનો નાશ કરનારા છે) એ ગુણો મે=મને જે=જે ગુરુ=આચાર્ય સચયં=સતત (હંમેશાં) અણુસાસયંતિ=શીખવાડે છે. અર્થાત્ એ ગુણો દ્વારા મને જે ગુરુ સતત યોગ્ય (પવિત્ર) બનાવે છે તે ગુરુ=તે ગુરુને અહં=હું સચયં=સતત પૂચયામિ=પૂજું-સેવું-વિનય કરું, (તેમની તુલ્ય બીજા કોઈ મારા હિતસ્વી નથી, એવી ભાવના-સદ્ભાવ રાખે.) (૧-૧૩)

[ઉપકારી એ પ્રકારે છે, એક અનંતર અને બીજા પરંપર. જેઓનો સાક્ષાત્ ઉપકાર હોય તે અનંતર અને પરોક્ષ ઉપકારી હોય તે પરંપર કહેવાય. તીર્થંકરોથી માંડીને પૂર્વ મહર્ષિઓ પરંપર ઉપકારી છે અને સંયમને શીખવડનાર ગુરુ સાક્ષાત્ ઉપકારી હોવાથી

અનંતર ઉપકારી છે. એમ તેઓ સૌથી વધારે-નજીકના ઉપકારી ગણાય છે, માટે તેમની તુલ્ય ખીજ કોઈ ઉપકારી નથી એમ માને.]

(૪૧૪) જહા નિસન્તે તવણચ્ચિમાલી,

પમાસઈ કેવલમારહં તુ ।

एवायरिओ सुअसीलबुद्धिए,

विरायई सुरमज्जे व इंदो ॥९-१-१४॥

વળી આચાર્ય એ કારણે પૂજ્ય છે કે-જહા-જેમ નિસન્તે=રાત્રિને અંતે (દિવસે) તવણચ્ચિમાલી=તપતો એવો સૂર્ય કેવલ=સમ્પૂર્ણ મારહં=ભરતક્ષેત્રને અને કમશઃ પરિભ્રમણ કરતો તુ=અન્ય ક્ષેત્રોને પમાસઈ=પ્રકાશિત કરે છે, એવં=એ પ્રમાણે આયરિઓ=આચાર્ય સુઅસીલ-બુદ્ધિએ=શ્રુતજ્ઞાનથી, સદાચારથી અને સ્વાભાવિક યુદ્ધિથી જીવ અજીવાદિ ભાવોને પ્રકાશે છે-સમભાવે છે. અને સુરમજ્જે ઇંદો વ દેવોમાં ઇંદ્ર શોભે તેમ (ઉત્તમ સાધુ-ઓથી પરિવરેલા) તેઓ સાધુઓમાં વિરાયઈ=શોભે છે.

(૧-૧૪)

(૪૧૫) જહા સસી કોમુહજોગજુત્તો,

नखत्त-तारागणपरिवुड्ढ्या ।

खे सोहई विमले अब्भमुक्के,

एवं गणी सोहइ भिक्खुमज्जे ॥९-१-१५॥

જેમ કોમુહજોગજુત્તો=કૌમુદીના સંયોગથી યુક્ત (કાર્તિક પૂર્ણિમાની રાત્રે ઊગેલો) નખત્ત-તારાગણ-પરિવુ-

હવા=નક્ષત્ર અને તારાઓના સમૂહથી પરિવરેલો
અન્નમુક્તો=વાદળ રહિત સસી=ચંદ્ર વિમલે=નિર્મળ શ્વે=
આકાશમાં સોહડ=શોભે, એવં=એ રીતે મિક્ષુમઙ્ગે=
સાધુઓ મધ્યે (રહેલા) ગણી=આચાર્ય શોભે છે. (અર્થાત
એવું વિચારે.) (૧-૧૫)

[આ બે વૃત્તોમાં આચાર્યને સૂર્ય અને ચંદ્રની સાથે સરખાવ્યા
છે, તેમાં એ ભાવ છે કે આચાર્ય પોતાના જ્ઞાનદ્વારા પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
ભાવોને પ્રકાશ કરનારા, તપના તેજથી દીપતા અને સદાચારથી
શોભતા હોવાથી સૂર્યની જેમ જગતને ઉપકાર કરનારા હોય છે. ધ્રુવડની
જેમ ભારેકર્મી આત્માને આવા આચાર્યનું વાસ્તવિક દર્શન થતું
નથી, તેઓના ગુણો કે ઉપકાર ઓળખાતા નથી. એથી દુરાચારીઓ
સૂર્યનો દ્રેષ કરે તેમ દુર્જનો આચાર્યનો દ્રેષ-આશાતના કરે છે.
ધ્રુવડ સૂર્યની સામે ટકી શકતો નથી તેમ મિથ્યાવાદીઓ પણ ઉત્તમ
આચાર્યથી નાસતા ફરે છે, વગેરે વિવિધ રીતે સૂર્યની ઉપમા આચાર્યમાં
ઘટે છે. ચંદ્રની ઉપમા પણ એ રીતે ઘટે છે કે દિવસે તાપથી
સંતપ્ત થએલા જીવોને ચંદ્ર શીતલતા ઊપજાવે છે, તેમ વિષય-
કષાયની પરાધીનતા વગેરે સંસારનાં દુઃખોથી સંતપ્ત થએલા જીવોને
આચાર્ય ઉપશમભાવનું સાન્ત્વન આપે છે. સૂર્યમાં ભીમ ગુણુ અને
ચંદ્રમાં ક્ષાન્ત ગુણુ છે, ત્યારે આચાર્યમાં ભીમ-ક્ષાન્ત બંને ગુણુ
હોય છે. ભીમ ગુણુથી ભવ્ય પ્રાણીઓને અસંયમથી બચાવે છે અને
ક્ષાન્તગુણુથી તેઓનું આવર્જન કરી સન્માર્ગે દોરે છે, વગેરે
યથાઘટિત વિચારીને તેઓ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ પ્રગટાવવો જોઈએ.]

(૪૧૬) મહાગરા આચરિઆ મહેસી,
સમાહિજોગે સુઅસીલબુદ્ધિણ ।

સંપાવિત્કામે અણુત્તરાઈ,

આરાહણ તોસઈ ધમ્મકામી ॥૧-૧-૧૬॥

આચરિઆ=આચાર્ય જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વગેરે ભાવ-
રત્નોની મહાનરા=મોટી ખાણ છે. તથા સમાહિજોગે=સમા-
ધિરૂપ યોગોથી (વિશિષ્ટ ધ્યાનથી) સુઅ=શ્રુતજ્ઞાનથી
(દ્વાદશાહંગીરૂપ આગમના બળે), સીલ=સદાચારથી અને
ઔપાતિકી વગેરે બુદ્ધિ-બુદ્ધિથી મહેસી=મોક્ષની ઇચ્છા-
વાળા છે. (અન્ય આચાર્યો 'ધ્યાન યોગ શ્રુત શીલ અને
બુદ્ધિની ખાણ સરખા આચાર્ય મોક્ષની ઇચ્છાવાળા છે'
એમ અર્થ કરે છે) તેઓને અણુત્તરાઈ=અપૂર્વ જ્ઞાનાદિગુણોને
સંપાવિત્કામે=મેળવવાની ઇચ્છાવાળો (માત્ર જ્ઞાનાદિ
ગુણોને મેળવવાની ઇચ્છાથી જ નહિ, પણ) ધમ્મકામી=
કર્મની નિર્જરણે ઇચ્છતો સાધુ એવી રીતે વિનય
કરીને આરાહણ=આરાધે કે તેઓને તોસઈ=સંતોષ પમાડે,
અર્થાત્ અમુક કારણે-અમુક પ્રસંગે જ વિનય કરીને અટકી
ન જતાં વારંવાર સતત વિનય કરીને પ્રસન્ન કરે. (૧-૧૬)

[માત્ર જ્ઞાનાદિ મેળવવાના ધ્યેયથી વિનય કરનાર યથાર્થ
વિનય કરી શકે નહિ. કર્મોની નિર્જરણા ધ્યેયથી વિનય કરનારને
નિર્જરા થવાથી ગુણો તો પ્રગટે અને ઉપરાંત મુક્તિ પણ થાય.
માટે ગુરુનો વિનય એક મુક્તિના ધ્યેયથી કરવો. એ રીતે કરેલો
વિનય ગુરુને પ્રસન્ન કરી શકે છે અને ગુરુની એવી પ્રસન્નતાથી-
આશીર્વાદથી સર્વકાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે.]

(૪૧૭) સુચાળ મેહાવિ સુમાસિઆઈ,

સુસૂસણ આચરિઅપ્પમત્તો ।

આરાહજ્ઞાણ ગુણે અળેગે,

સે પાવઙ્ગ સિદ્ધિમણુત્તરં-તિ વેમિ ॥૧-૧-૧૭॥

મેહાવિ=બુદ્ધિમાન્ સાધુઓ(ગુરુવિનયના ઈળને જણાવનારાં) સુમાસિઆઈ=સદ્વાક્યોને સુચા=સાંભળીને આચાર્યને અપ્પમત્તો=અપ્રમત્ત થઈને સુસ્મૃત્ત્વ=શુશ્રૂષા (સેવા) કરે (જે એ રીતે ગુરુસેવામાં તત્પર બને) સે=તે જ્ઞાનાદિ અળેગે ગુણે અનેક ગુણોને આરાહજ્ઞાણ= આરાધીને તે જ ભવમાં કે અન્યભવોમાં સુકુલમાં જન્મ વગેરે ધર્મસામગ્રી પામીને પરંપરાએ અણુતરં સિદ્ધિ= અનુત્તર સિદ્ધિને અર્થાત્ મુક્તિને પાવઙ્ગ=પામે, તિ વેમિ=એ પ્રમાણે હું (કહેલું) કરું છું. (૧-૧૭)

[અહીં બુદ્ધિમાન્ કહેવામાં આશય એ છે કે જે સદ્વાક્યોને સાંભળીને તે પ્રમાણે આરાધે તે જ બુદ્ધિમાન્ છે. વળી જે એ પ્રમાણે વિનય કરે તેની તે ભવમાં કે અન્ય ભવોમાં અવશ્ય મુક્તિ થાય જ, એ નિશ્ચિત જણાવ્યું છે. અપ્રમત્તપણે ન આરાધે તો વચ્ચે વચ્ચે અકુશળ પરિણામો (દુષ્ટ ભાવો) આવી જતાં કરેલી આરાધના નિષ્ફળ જાય, સાનુબંધ આરાધના ન થાય અને તેથી મુક્તિ ન થાય, માટે અપ્રમત્તપણે અટલે સતત સાવધાનીપૂર્વક આરાધે. આ કારણે જ નાનું પણ ધર્માનુષ્ઠાન સતત સેવવું એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે. ક્રિયામાં સાતત્ય ગુણુ ક્રિયાને શીઘ્ર ઈળવતી બનાવનાર છે. એના વિના તૂટક મોટી આરાધના કરે તો પણ તેનું ઈળ યથાર્થ કે શીઘ્ર મળતું નથી.]

સમત્તો નવમજ્ઞયણસ્સ પઢમો ઉદ્દેસો ।

નવમા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

અધ્યયન નવમું-ઉદ્દેશો બીજો

[આ ઉદ્દેશામાં વિનયને ધર્મના મૂળ તરીકે ઓળખાવી તેનાં ક્રમિક ફળો જણાવ્યાં છે. તે પછી 'રીસ કરે દેતાં શિખામણુ, ભાગ્યદશા પરવારી' એ કહેવતને ચરિતાર્થ કરતું અવિનીતને આ જન્મમાં કેવી હાનિ થાય છે તે જણાવ્યું છે, તે પછી તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ-ગતિમાં પણ જીવો-વિનય-અવિનયનાં ફળો ફળો અનુભવે છે તે કહ્યું છે અને લૌકિક વિદ્યા માટે પણ વિવિધ કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે તથા વિનય કરવો પડે છે, તો લોકોત્તર વિદ્યા (જ્ઞાન-ક્રિયા) માટે તો યુરુ-વિનય અવશ્ય કરવો જ જોઈએ, એમ વિધાન કરી વિનય કરવાની રીત અને અવિનય થઈ જાય તો તો યુરુને તુર્ત ખમાવવા વગેરે કહ્યું છે. ઉત્તમ આત્મા પ્રકૃતિથી વિનીત હોવાથી તે વિનયને સ્વયં સમજે છે અને કરે છે, એથી વિપરીત ભારેકર્મી મૂઠ વારંવાર પ્રેરણા કરવા છતાં વિનય કરતો નથી, કરે તો પણ અપ્રસન્ન રહે છે, ઈત્યાદિ ઉત્તમ-અધમ જીવનું અંતર જણાવ્યું છે. પ્રાન્તે વિનીતનો અવશ્ય મોક્ષ થાય છે, માટે વિનય કરવો જોઈએ, એમ કહીને બીજા ઉદ્દેશને પૂર્ણ કર્યો છે. તે ક્રમશઃ ગાથાએથી સમજી શકાશે.]

(૪૧૮) મૂલાઝ સંઘપ્પભવો દુમસ્સ,

સંઘાઝ પચ્છા સમુવિત્તિ સાહા ।

સાહપ્પસાહા વિરુહંતિ પત્તા,

તઓ સે પુપ્ફં ચ ફલં સ્સો અ ॥૧-૨-૧॥

જેમ દુમસ્સ=વૃક્ષના મૂલાઝ=મૂલમાંથી સંઘપ્પભવો=સ્કંધની ઉત્પત્તિ થાય છે, પચ્છા=તે પછી સ્કંધમાંથી સાહા=મોટી શાખાઓ સમુવિત્તિ=બીજે (પ્રગટે) છે, સાહા

પ્પસાહા પત્તા=શાખામાંથી પ્રશાખાઓ (અને તેમાંથી) પત્રો વિરુહન્તિ=હિપળે (પ્રગટે) છે, તઓ=તે પછી સે= તે વૃક્ષને ક્રમશઃ પુષ્પં ચ ફલં રસો અ=પુષ્પ અને ફળ (તથા ફળમાં) રસ પ્રગટે છે. (૨-૧)

(૪૧૯) एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मुखो ।

જેણ કિત્તિ સુઅં સિગ્ધં, નીસેસં ચાભિગચ્છહ્ ॥૧-૨-૨॥

एवं=વૃક્ષના મૂળની જેમ ધમ્મસ્સ=ધર્મરૂપ પરમકલ્પવૃક્ષનું મૂળ વિનય છે અને સે=તેનો પરમો= છેલ્લો લાભ મુક્તો=મોક્ષ છે, વચ્ચેના રકંધ, શાખા વગેરેને સ્થાને દેવલવની પ્રાપ્તિ, મનુષ્યલવ તેમાં આર્યદેશ, સુકુલમાં જન્મ, દ્વીર્ધાચુષ્ય, વગેરે મળે છે. માટે વિનય કરણીય છે. તે કેવો કરવો ? તે કહે છે ન કે-જેણ=જે વિનયથી સર્વત્ર પ્રશંસારૂપ કિત્તિ=કીર્તિને, દ્વાદશાહંગી વગેરે સુઅં=શ્રુતજ્ઞાનને, ચ=અને (ખીચું પણ જે જે) સિગ્ધં=પ્રશાધનીય (પ્રશંસનીય હોય તે) નીસેસં=સધર્મું-સંપૂર્ણ અભિગચ્છહ્=પામી શકાય. (૨-૨)

(૪૨૦) જે अ चंडे मिए थद्धे, दुच्चाई नियडी सढे ।

બુદ્ધહ્ સે અવિણીઅપ્પા, કટ્ટં સોઅગયં જહા ॥૧-૨-૩॥

(૪૨૧) विणयंपि जो उवाएणं, चोइओ कुप्पई नरो ।

દિવ્વં સો સિરિમિજ્જંતિ, દંડેણ પહિસેહણ ॥૧-૨-૪॥

જે અ=અને જે ચંડે=રીસાળ (કોપી), મિણ=અશ (હિતવચન કહેવા છતાં રોષ કરનારો અજ્ઞાની), થદ્ધે=

(જાતિમદ વગેરેથી) અભિમાની, દુઝ્વાઈ=દુષ્ટભાષી (અપ્રિયવાદી), નિયડી=કપટી અને સદે=શઠ (સંયમના કાર્યોમાં અનાદરવાળો), એવો જે એ દોષોથી વિનય કરતો નથી તે=તે અવિણીઅપ્પા=અવિનીત આત્મા જ્યાં જેમ સોઅગચં=(નદી વગેરેના) પ્રવાહમાં પડેલું કદું=કાષ્ઠ તણાય તેમ સંસારના પ્રવાહમાં વુજ્જહ=તણાય છે. અર્થાત્ આરે ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે. (૨-૩)

વળી ગુર્વાહિએ એકાન્ત મૃદુ અને હિતકર વચન કહેવારૂપ ઉવાણં=પ્રયત્નપૂર્વક અપિ=પણુ વિનયં=વિનય પ્રત્યે ચોહઓ=પ્રેરેલો જો નરો=જે મનુષ્ય કુપર્ઈ=કોપ કરે છે સો-તે ઈજ્જંતિં=આવતી દિવં સિરિં=દિવ્ય લક્ષ્મીને વંહેણ=દંડા વડે પહિસેહણ=રોકે છે-પાછી વાળે છે. (૨-૪)

[હારિભદ્રીય ટીકામાં 'વિનયંપિ' પાઠ છે અને અન્ય ગ્રંથોમાં 'વિનયંમિ' પાઠ છે, અહીં ભાવાર્થ એ છે કે વિનયથી સમ્પત્તિ મળે છે, તેમાં ભલ થતાં કોઈ સુધારે તો તે ઉપકારી છે, છતાં તેના ઉપર કોપ કરે તો તે વસ્તુતઃ વિનયથી મળનારી સંપત્તિને જ ધક્કો મારે છે. એમ સમજવું છે.]

તિથ્યો પણુ વિનયથી સુખી અને અવિનયથી દુઃખી થાય છે તે કહે છે—

(૪૨૨) તહેવ અવિણીઅપ્પા, ઉવવજ્જા હયા ગયા ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, આમિઓગમુવઢ્ઠિઆ ॥૧-૨-૫॥

(૪૨૩) તહેવ સુવિણીઅપ્પા, ઉવવજ્જા હયા ગયા ।

દીસંતિ સુહમેહંતા, ઈહિંહ પત્તા મહાયસા ॥૧-૨-૬॥

તહેવ=તેવી રીતે (અવિનીત મનુષ્યની જેમ) સ્વવજ્ઞા= (રાજા વગેરે પુણ્યવંતોને) ઉપવાહ્ય (અર્થાત્ સ્વારી વગેરે કરવા યોગ્ય) હયા ગયા=ઘોડાઓ, હાથીઓ, (અને ઉપલક્ષણથી પાડા) વગેરે તિથ્યો પશુ રાજા વગેરેનું આભિઓગં= સેવકપણું (વેઠ) સ્વદ્વિઆ=પામેલા જે જે અવિનીત અપ્પા= અવિનીત હોય છે તેઓ (ભાર ઉચાડવો, ભૂખ્યા રહેવું, માર ખાવો, મકાનમાં પૂરાઈ રહેવું વગેરે વિવિધ) દુહં= દુઃખને દહંતા=અનુભવતા દીસંતિ=દેખાય છે. (૨-૫)

તહેવ=તેવી રીતે (વિનીત મનુષ્યની જેમ) રાજાદિને ઉપવાહ્ય એવા ઘોડાઓ, હાથીઓ, વગેરે રાજાદિનું સેવકપણું (વેઠ) પામેલા જે જે સુધિની અપ્પા=સુંદર વિનીત હોય છે, તેઓ (માલીકનું વાતસલ્ય, પ્રેમ, સુંદર આહાર પાણી, આરામ, ઈત્યાદિ વિવિધ હૃદિ=મૃદ્ધિને (સુખ સમૃદ્ધિને) પત્તા=પામેલા મહાયસા=મોટાચશવાલા (ઉત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધ થએલા) સુખને અનુભવતા પણ દેખાય છે. (૨-૬)

હવે મનુષ્ય વિનય-અવિનયથી કેવું સુખ-દુઃખ પામે છે તે કહે છે—

(૪૨૪) તહેવ અવિનીત અપ્પા, લોગંસિ(મિ) નરનારીઓ ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, છાયા વિગલેંદિઆ ॥૧-૨-૭॥

[એથો પાદ ' છાયા તે વિગલેંદિઆ ' એમ પણ છે]

(૪૨૫) દળ્ડ-સત્થ-પરિજુણા, અસન્નવયણેહિ ય ।

કલુણા વિવન્નહંદા, સુપ્પિવાસા પરિગયા ॥૧-૨-૮॥

(૪૨૬) તહેવ સુવિળીઅપ્પા, લોગંસિ નરનારીઓ ।

દીસંતિ સુહમેહંતા, ઇડ્ડિં પત્તા મહાયસા ॥૯-૨-૯॥

તહેવ=તે રીતે (તિય'ચોની જેમ) લોગંસિ=મનુષ્ય
લોકમાં અવિળીઅપ્પા=અવિનીત નરનારીઓ=પુરુષો અને
સ્ત્રીઓ છાયા=(આબૂક વગેરેના મારથી શરીર ઉપર પડેલાં)
ચાંદાવાળા અને (પરદારા સેવન વગેરે અકાર્ય કરવાથી)
વિગલિતે દિઆ=નાક કાન વગેરે કુપાએલી ધન્દ્રિયોવાળા
દુઃખને અનુભવતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. (૨-૭)

તથા ઢણ્ઢ=દંડાઓ (નેતરની સોટી વગેરે), સત્થ=
તલવાર વગેરે શસ્ત્રો (વગેરે પ્રહારને સહન કરતા) અસમ-
વયણેહિ ચ=અને કઠોર-કડવાં વચનોથી (દુ'કારા-તિરસ્કાર
વગેરેથી પરાભવ પામતા), તેથી પરિજુણા=સર્વ પ્રકારે
ક્ષીણ (દીન) થએલા અને તેથી સન્નનોને કલુણા=
કરુણાપાત્ર (દીન) અનેલા તથા વિવન્નછંદા=પરાધીનપણાથી
નિષ્કંઠ મનોરથવાળા અને સુપિવાસા=ભૂખ તૃપાને
પરિગયા=ભોગવતા, (અર્થાત્ આહાર-પાણી નહિ મળવાથી
કે અલ્પ મળવાથી ભૂખ-તરસથી પીડાતા,) એમ પૂર્વે અવિ-
નય કરવાથી આંધેલાં કર્મોને વશ રહેલા આ જન્મમાં વિવિધ
કષ્ટોને ભોગવે છે તથા વર્તમાનમાં વિનયાદિ નહિ કરવાથી
અન્ય જન્મમાં એથી પણ ઘણાં અને આકરાં કષ્ટોને દીર્ઘ
કાળ સુધી ભોગવનારા થાય છે, એમ સમજવું. (૨-૮)

તે રીતે (વિનીત તિય'ચોની જેમ) મનુષ્યલોકમાં
સુંદર વિનયવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ (આર્યદેશ, ઉત્તમકુળ,

નિરોગી સુંદર શરીર, પાંચે ઇન્દ્રિયોની પટુતા, દીર્ઘ આયુષ્ય, ધન, ધાન્યાદિ, ઉત્તમ પરિવાર તથા દેવ-ગુરુ-ધર્મની આરાધના માટેની સામગ્રી વગેરે વિવિધ) ઇહલ્કિ=ઋદ્ધિને પત્તા=પામેલા અને મહાયસા=મોટા યશવાળા વિવિધ સુહં ઇહંતા=સુખોને અનુભવતા દેખાય છે. (૨-૯)

[અવિનીત મનુષ્ય આ જન્મમાં વિવિધ દુઃખોને ભોગવે છે અને પરલોકમાં પણ એથી વધારે આકરાં દુઃખો ઘણા કાળ સુધી ભોગવે છે, એથી વિપરીત જોણું સુંદર રીતે વિનય કર્યો હોય તે વિનીત આત્મા આ જન્મ-પરજન્મરૂપ ઉભયલોકમાં ઉત્તમ સુખોને પામે છે.]

હવે દેવગતિમાં વિનય-અવિનયનું ફળ કહે છે—

(૪૨૭) તહેવ અવિણીઅપ્પા, દેવા જક્ષ્વા ય ગુજ્જગા ।

દીસંતિ દુહમેહંતા, આમિઓગમુવટ્ઠિઆ ॥૯-૨-૧૦॥

(૪૨૮) તહેવ સુવિણીઅપ્પા, દેવા જક્ષ્વા ય ગુજ્જગા ।

દીસંતિ સુહમેહંતા, ઇહલ્કિ પત્તા મહાયસા ॥૯-૨-૧૧॥

જન્મે ગાથાઓનો અર્થ પાંચમી છટ્ઠી ગાથા તુલ્ય છે. માત્ર અહીં દેવગતિને પામેલા સમજવા. તેમાં દેવા=વૈમાનિક જ્યોતિષી દેવો, જક્ષ્વા=વ્યન્તરૈ અને ગુજ્જગા=ભવનપતિનિકાયના દેવો સમજવા. પૂર્વ જન્મમાં કરેલા અવિનયના ફળરૂપે તેઓ ઇન્દ્રો વગેરે ધીજ્ઞ મહર્ષિક-દેવોનાં કાર્યો કરવાં, ઉપરાન્ત આભિયોગિક (આકર) દેવપણાને પામેલા હોવાથી ધીજ્ઞની આજ્ઞાને ઉઠાવવી, ધીજ્ઞ દેવોની વિશિષ્ટ ઋદ્ધિને જોઈને સંતાપ કરવો, નોકરની

જેમ દરેક વિષયમાં તેઓને પરાધીન રહેવું, વગેરે આગમ-
રૂપી ભાવચક્ષુથી દુઃખોને ભોગવતા દેખાય છે. (૨-૧૦)

તે રીતે (પૂર્વ જન્મમાં કરેલા વિનયરૂપ નિરતિચાર
ધર્મની આરાધનાના ફળરૂપે દેવગતિમાં ઉપજેલા) વૈમાનિક,
જ્યોતિષી દેવો, વ્યંતરો અને ભવનપતિ દેવો (ઇન્દ્રની
કે મહર્દિક દેવ વગેરેની) ઋદ્ધિને પામેલા અને (સદ્ગુણી
તરીકે પ્રસિદ્ધ, માટે) મહાયશવાળા (શ્રીતીર્થકરોનાં કલ્યા-
ણકેા ઉજવવાં વગેરે) સુખને અનુભવતા દેખાય છે. (૨-૧૧)

[ઉપરની ગાથાઓમાં નારકો સિવાયના જે જીવોને વ્યવહારનયથી
સુખ-દુઃખનો અંભવ છે, તેઓને વિનયનું અને અવિનયનું કેવું ફળ
મળે છે તે કહ્યું.]

હવે લોકોત્તર વિનયનું વિશિષ્ટ ફળ જણાવે છે—

(૪૨૯) જે આચરિઅવજ્ઞાયાણં, સુસૂક્ષ્માવયણંકરા ।

તેસિં સિક્ષ્વા પવહ્નંતિ, જલસિત્તા ઇવ પાયવા

॥૧-૨-૧૨॥

જે=જે સાધુઓ આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના (ઉપલ-
ક્ષણથી ખીબા પણ ગણી-પ્રવર્તક-સ્થવિર-રત્નાધિક વગેરેના)
સુસૂક્ષ્માવયણંકરા=શુશ્રૂષા વચનને કરનારા (પૂજ્યભાવ
પૂર્વક તેઓની આજ્ઞાને અનુસરનારા) હોય છે, તેસિં=
તેઓને (ઉત્તમ વિનય દ્વારા તે તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આવારક
કર્મોનો ક્ષયોપશમ વગેરે થવાથી) જર્લાસિત્તા પાયવા ઇવ=
પાણીથી સિંચાયેલા વૃક્ષો વધે તેમ સિક્ષ્વા=અહણ-
આસેવન શિક્ષા (અર્થાત્ જ્ઞાન અને ક્રિયા) સાચારૂપમાં

પવઙ્ઘતિ=વધે છે. (વિના પ્રયત્ને કે અલ્પ પ્રયત્ને તેઓમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો વિશિષ્ટરૂપે પ્રગટે છે.) (૨-૧૬)

[વસ્તુતઃ ગુણ માત્ર આત્માના સ્વભાવરૂપ હોવાથી તે આત્મામાં પ્રગટે છે, બહારથી મેળવી શકાતા નથી. માત્ર તે તે ગુણોને આચ્છાદન કરનારાં આવારક કર્મેનો નાશ કરવાની જરૂર છે, તે તેવા તેવા ગુણુવાળા ઉત્તમ પુરુષની સેવા કરવી વગેરે વિનયથી નાશ થાય છે, માટે વિનય કરવાની આવશ્યકતા છે.]

(૪૩૦) અપ્પણઢ્ઢા પરઢ્ઢા વા, સિપ્પા ણેઢ્ઢાણિયાણિ ય ।

ગિહિણો ઉવમોગઢ્ઢા, ઇહલોગસ્સ કારણા ॥૯-૨-૧૩॥

(૪૩૧) જેણ વંથં વહં ઘોરં, પરિઆવં ચ દારુણં ।

સિક્કવમાણા નિયચ્છંતિ, જુત્તા તે લલિંદિઆ ॥

॥૯-૨-૧૪॥

ગિહિણો=ગૃહસ્થો અપ્પણઢ્ઢા=પોતાના નિમિત્તે (હું આ કળાથી આજીવિકા મેળવીશ, એમ માનીને) પરઢ્ઢા વા=અથવા બીજાને નિમિત્તે (આ કળા શીખીને હું પુત્રાદિને શીખવાડીશ, એમ માનીને) ઉવમોગઢ્ઢા=ઉપભોગ માટે (તે તે અન્ન પાન વસ્ત્રાદિ મેળવવા) અર્થાત્ ઇહલોગસ્સ કારણા=આ જન્મના કારણે સિપ્પા=શિલ્પોને (કુંભાર વગેરેનાં કાર્યોને) ણેઢ્ઢાણિયાણિ ય=અને યુદ્ધિસાધ્ય (લેખન વગેરે) કળાઓને શીખે છે. ('શીખે છે' એ મૂળમાં નથી તેા પણ અધ્યાહારે સમજવું.) (૨-૧૩)

લલિંદિઆ=કૌમળ ઇન્દ્રિયોવાળા (અર્થાત્ ગર્ભથી શ્રીમંત એવા રાજપુત્ર વગેરે) તે=તેઓ જુત્તા=યુક્તા (શિલ્પાદિ શીખવામાં બેઠાએલા)સિક્કવમાણા=(ગુરુની પાસેથી

શિલ્પાદિને) શીખતા જેણ=જે (કળાઓ વગેરે) શીખવા માટે દોર વગેરેનાં બંધ=બંધનને, આખૂક વગેરેના ઘોરં વહં= આકરણ પ્રહારોને ચ=અને (ગુર્વાદિના અનાદર, તિરસ્કાર, ઠપકો, વગેરેથી યુક્ત શબ્દો સાંભળવારૂપ) દારુણં પરિઆવં= હૃદયભેદક સંતાપને નિચ્છંતિ=પામે છે. (૨-૧૪)

(૪૩૨) તેઽવિ તં ગુરું પૂઞંતિ, તસ્સ સિષ્પસસ કારણા ।

સક્કારંતિ નમંસંતિ, તુઘ્ઠા નિદેસવત્તિણો ॥૯-૨-૧૫॥

(૪૩૩) કિં પુણ જે સુઅગાહી, અણંતહિઅકામણ ।

આયરિઆ જં વણ મિવસુ, તમ્હા તં નાઙ્વત્તણ ॥

॥૯-૨-૧૬॥

તસ્સ સિષ્પસસ કારણા=તે (અલ્પકાળ ઉપકારી) શિલ્પના કારણે (ભણવા નિમિત્તે) 'અમે આ ગુરુ પાસેથી આટલું ભણ્યા' એમ સમજીને તુઘ્ઠા=હર્ષિત થતા અને તેથી નિદેસવત્તિણો=ગુરુની આજ્ઞાને અનુસારે વર્તનારા તે=તે (રાજપુત્ર વગેરે ઉપરની ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે બંધન-પ્રહાર-તિરસ્કાર વગેરે કરનારા) તં અવિ ગુરું=તેથી પણ ગુરુને પૂઞંતિ=પૂજે છે, (સામાન્યતયા મધુરવચન વગેરેથી પ્રસન્ન કરે છે,) વસ્ત્ર વગેરેથી સક્કારંતિ=સત્કારે છે અને નમંસંતિ=(જે હાથે અંજલીપૂર્વક) નમે છે. (૨-૧૫)

પુણ=પુનઃ સુઅગાહી=(વીતરાગ પ્રણીત) શ્રુતજ્ઞાનને પ્રહણ કરનારા અણંતહિઅકામણ=અનંતહિતને (મોક્ષને) ઈચ્છતા જે=જે સાધુઓ તેઓને કિં=શું કહવું ? (આ જન્મ પૂરતો ઉપકાર કરનારી કળાઓ માટે પણ રાજ-

પુત્રાદિ ગુરુનો વિનય કરે છે, તો મોક્ષના અર્થે સાધુએ તો શ્રુતજ્ઞાન મેળવતાં ગુર્વાદિનો વિનય અવશ્ય કરવો જ જોઈએ.)

તમ્હા=તે કારણે આચરિઆ=આચાર્ય જં વણ=જે જે કહે (આજ્ઞા કરે) તં=તેને મિક્સૂ=સાધુ ન અદ્વત્તણ=ન ઉદ્વલંધે. અર્થાત્ ગુરુ જે જે કહે તે યોગ્ય હોવાથી તેઓના કહ્યા પ્રમાણે કરે. (૨-૧૬)

હવે કાચિક વાચિક વગેરે વિનયનો વિધિ કહે છે—

(૪૩૪) નીઅં સિ(સે)જ્જં ગઈ ઠાણં, નીઅં ચ આસણાણિ ય ।
નીઅં ચ પાણ વંદિજ્જા, નીઅં કુજ્જા ય અંજલિ ॥
॥૧-૨-૧૭॥

(૪૩૫) સંવટ્ટિત્તા કાણં, તહા ઉવહિણામત્તિ ।
'સ્વમેહ અવરાહં મે,' વડ્ડજ્જ 'ન પુણુ' ત્તિ અ ॥
॥૧-૨-૧૮॥

(૪૩૬) દુગ્ગઓ વા પઓણં, ચોઈઓ વહઈ રહં ।
એવં દુવુદ્ધિ કિચ્ચાણં, વુત્તો વુત્તો પક્કુવ્વઈ ॥૧-૨-૧૯॥

સેજ્જં=શર્યા (સંધારો વગેરે) ગુરુની શર્યાથી નીઅં=નીચી રાખે. એમ ગઈ=ગતિને, ઠાણં=સ્થાનને, આસણાણિ ય= અને આસનોને નીઅં=નીચાં રાખે. વળી નીચો નમીને ગુરુના પાણ=ચરણોને વંદિજ્જા=વાંદે અને નીઅં=મરતકથી નમીને અંજલિ=એ હાથથી અંજલિ કુજ્જા=કરે. (૨-૧૭)

[ગુરુની શર્યાથી ઝોછા મૂલ્યવાળી, નીચી ભૂમિમાં પાથરેલી અને ઉચ્ચ વગેરે પ્રમાણમાં પણ ન્યૂન હોય તે શર્યા નીચી બાણવી. ગુરુની સાથે ચાલવાના પ્રસંગે ગુરુથી બહુ દૂર નહિ, ચાલતાં ત્વરા વિના

પાછળ પાછળ ચાલવું તે ગતિ (ચાલ) નીચી-મંદ કહેવાય. ગુરુ ઉભા હોય તેનાથી નીચાણુ પ્રદેશમાં ઉભા રહેવું તે નીચું સ્થાન જાયવું તથા કોઈ કારણે પાટ-પાટલા ઉપર બેસવું પડે તો ગુરુએ પ્રથમ ભોગવેલા અર્થાત્ તેઓના ઉતરેલા આસને આદેશથી બેસવું તે આસન નીચું સમજવું. વંદન કરતાં મસ્તકને અને હૃદયને નમાવીને સન્માનપૂર્વક વાંદવા તે નીચું એટલે નમ્ર વન્દન સમજવું અને કોઈ પણ પ્રશ્ન વગેરે પૂછતાં શરીરને નમાવીને બે હાથ જોડી અંજલી કરવી, અભિમાન-અકકડાઈ છોડવી તે નમ્ર અંજલી સમજવી. એમ વિવિધ પ્રકારે કાયાથી વિનય કરવો.]

(હવે વચનવિનય કહે છે કે-) કોઈ કારણે તેવા કોઈ પ્રદેશમાં બેઠેલા આચાર્યને કાણ=શરીર સાથે તથા સ્વહિ-ગામવિ=તથા (વસ્ત્રાદિ) ઉપધિ સાથે સંવદ્વૃત્તા=સંઘટ્ટીને અર્થાત્ સ્પર્શ થઈ જાય તો (મિથ્યાબૃત્ત દેવા પૂર્વક નમીને) 'સ્વમેહ અવરાહં મે'==મારો અપરાધ ક્ષમા કરો! ન પુણુ ત્તિ='પુનઃ એવું નહિ કરું' એમ વદ્વજ્જ=કહે. (અર્થાત્ પ્રગટ બોલીને અપરાધને ખમાવે.) (૨-૧૮)

(આવી ક્ષમાપના ખુદ્ધિમાન્ સ્વયં કરે, પણ નિખુદ્ધિ આશાતના કરીને શું કરે તે કહે છે કે-) દુઃખઓ વા=અથવા દુષ્ટબળદ જેમ પઓણં=પરોણાથી ચોડઓ=માર ખાધને રહ્=સ્થને વહ્=બેંચે, એવં=એ રીતે દુઃખુદ્ધિ=દુષ્ટખુદ્ધિવાળો શિષ્ય (આચાર્ય વગેરે ગુરુવર્ગનાં) કિચ્છાણં=કાર્યોને વુત્તો વુત્તો=વારંવાર કહેવાથી પકુત્ત્વઙ્=કરે. (અર્થાત્ ઉત્તમ સાધુ 'વિનયથી મારાં કર્મો ખપે છે' એમ સમજીને સ્વયં વિનય કરે અને મંદખુદ્ધિ અભિમાની સાધુ વારંવાર પ્રેરણા કરવાથી કરે.) (૨-૧૯)

[ટીકામાં 'કિચ્ચાણ' પદનો પર્યાય 'કૃત્યાનામ્' કરીને 'આચાર્યાદિ પૂજ્યોના' એવો અર્થ વિકલ્પે કરેલો છે.]

[“આલવંતે લવંતે વા, નિસિજ્જાઈ પડિસ્સુણે ।
મુત્તૂણ આસણં ધીરો, સુસ્સુસાણ પડિસ્સુણે ॥”]

ઉત્તમ સાધુ ગુરુ આલવંતે=એક વાર કહે, લવંતે વા= અથવા વારંવાર કહે તો પણ નિસિજ્જાઈ=૨૪ આસન ઉપર બેઠો કે બેઠો રહીને ન પડિસ્સુણે=પ્રત્યુત્તર ન આપે, કિન્તુ ધીરો=તે ધીર સાધુ આસણં=આસનને મુત્તૂણ= મૂકીને (પાસે આવીને) સુસ્સુસાણ=વિનયથી બે હાથથી અંજલિ કરીને પડિસ્સુણે=પ્રત્યુત્તર આપે. (સાંભળે.)

[આ ગાથા ટીપિકા સિવાય અન્ય ગ્રંથોમાં નહિ હોવાથી પ્રક્ષિપ્ત હોવાની માન્યતા છે, તેનો ક્રમાંક ટીકા વગેરેમાં નહિ હોવાથી અહીં પણ રાખ્યો નથી.]

(૪૩૭) કાલં હંદોવયારં ચ, પડિલેહિત્તાણ હેઝહિં ।

તેણ તેણ ઉવાણં, તં તં સંપડિવાયણ ॥૧-૨-૨૦॥

(૧૯ મી ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ગુરુનાં કાર્યો અવિનયથી કરવાં હિતકર નથી, માટે કેવી રીતે કરવાં તે કહે છે કે) કાલં=શરદ્, વર્ષા, વગેરે ઋતુઓરૂપ કાળને, હંદં=ગુરુની ઇચ્છાને, ઉવચારં=આરાધનાના પ્રકારને (વિષયને), ચ=અને તે તે દેશ વગેરેને હેઝહિં=તે તે કારણો વડે પડિલેહિત્તા=જાણીને (સમજીને), ગૃહસ્થોને પણ આદર પમાડવો વગેરે તેણ તેણ ઉવાણં=તે તે ઉપાયો વડે તં તં સંપડિવાયણ=તે તે વસ્તુને મેળવી આપે. (૨-૨૦)

[પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે, અથવા ગુરુને ન રુચે કે અહિત થાય તે રીતે વિનય કરવા છતાં વસ્તુતઃ તે અવિનય ગણાય. જેનો વિનય કરવાનો હોય તેને અનુકૂળ અને હિતકર અને તેમ વર્તાવું તે વિનય ગણાય. માટે તે તે ઋતુને અનુકૂળ-પિત્તાદિ રોગને શમાવે તેવું ભોજન તથા હવા વગેરે પ્રમાણોપેત મળી શકે તેવું સ્થાન મેળવી આપવું, તેઓની પ્રકૃતિને અનુકૂળ અને-રુચે તેવું ખોલવું. અન્ધોને વાંચવા-ભણવા, કે વૈયાવચ્ચાદિ કરવું, ઈત્યાદિ જે આરાધના તેઓને ઈષ્ટ હોય તે કરવી-કરાવવી. કફ વગેરે શરીરની તે તે ચેજાઓથી સ્વેદન વગેરે વિકાર થયો છે એમ સમજી તેને યોગ્ય ઔષધાદિ મેળવી આપવું, વગેરે વિનય સમજવો.]

(૪૩૮) વિવત્તી અવિણીઅસ્સ, સંપત્તી વિણીઅસ્સ ય ।

જસ્સેયં દુહઓ નાયં, સિક્કસં સે અભિગચ્છહ્ ॥

॥૯-૨-૨૧॥

“અવિણીઅસ્સ=અવિનીતને જ્ઞાનાદિ ગુણોની વિવત્તી=વિપત્તિ (નાશ) અને વિનીતને સંપત્તી=સંપ્રાપ્તિ (લાભ) થાય છે” એવું=એ (એમ) જસ્સ=જેને દુહઓ=ખન્ને પ્રકારેથી (અર્થાત્ વિનયથી લાભ અને અવિનયથી હાનિ થાય, એમ ઉભય રીતે જેના) નાયં=જાણવામાં આવ્યું છે તે=તે સિક્કસં=શિક્ષાને (અહણુશિક્ષારૂપ જ્ઞાનને અને આસેવન શિક્ષારૂપ ક્રિયાને) અભિગચ્છહ્=પ્રપ્ત કરે છે. (૨-૨૧)

[વસ્તુતઃ જીવને હાનિ કે લાભની દૃઢ પ્રતીતિ ન થાય ત્યાં સુધી તે હાનિથી ખચવાનો કે લાભ મેળવવાનો સાચો ઉદ્દેશ કરી શકતો નથી. માટે અહીં દહ્યું છે કે અવિનયનું અને વિનયનું ફળ યથાર્થ જાણે તે ઉભય પ્રકારની શિક્ષાને પામી શકે છે. તાત્પર્ય કે અવિન-

યનો ભય અને વિનયનો આદર જેનામાં પ્રગટે તે યથાર્થ વિનય કરી શકે, અવિનયથી બચી શકે અને તે જ જ્ઞાન-ક્રિયાને પ્રાપ્ત કરી શકે.]

એ જ વાતને દઢ કરીને અવિનયનું દુષ્ટપરિણામ કહે છે-

(૪૩૯) જે આવિ ચણ્ડે મહ્દ્વિગારવે,
પિસુણે નરે સાહસહીણપેસણે ।

અદિટ્ઠધમ્મે વિણ્ણ અકોવિણ્ણ,

અસંવિભાગી નહુ તસ્સ મુક્કલ્લો ॥૧-૨-૨૨॥

જે આવિ=જે કોઈ પણ દીક્ષા લેવા છતાં ચણ્ડે=ક્રોધી (રીસાળ), મહ્દ્વિગારવે=ઋદ્ધિગૌરવની મતિવાળો (ઋદ્ધિના અભિમાનવાળો), પિસુણે=ચાડી-નિંદા કરનારો નરે=નામથી મનુષ્ય (માનવતા રહિત), સાહસ=નહિ કરવા યોગ્ય કાર્યને કરનારો-સાહસિક, હીણપેસણે=ગુરુ આજ્ઞાથી ઓછું કરનારો (આજ્ઞાને સમ્પૂર્ણ નહિ પાળનારો), અદિટ્ઠધમ્મે=શ્રુત અને ચારિત્રરૂપ ધર્મને યથાર્થ નહિ પામેલો, વિણ્ણ=વિનય કરવામાં અકોવિણ્ણ=અપડિત (અજ) અને અસંવિભાગી=સંવિભાગ નહિ કરનારો (જે કંઈ મળે તે ખીજને નહિ આપતાં પોતે ભોગવનારો) હોય તસ્સ=તેનો મોક્ષ થાય નહિ. (૨-૨૨)

[આ ક્રોધી વગેરે દુષ્ટ પ્રકૃતિવાળાને સમ્યગ્ દર્શન અને ચારિત્ર હોય નહિ તેથી તેનો મોક્ષ થાય નહિ. કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ એવા ચારિત્રવંતને આવો તીવ્ર સંકલેશ (દુષ્ટ પરિણામ) સંભવે નહિ, એથી સમજવું કે એવા સંકલેશવાળાને સમ્યગ્ દર્શનાદિ પ્રગટ્યાં નથી]

છેલ્લે વિનયનું કૃપા જણાવીને ઉપસંહાર કરે છે—

(૪૮૦) નિદેસવિત્તી પુણ જે ગુરૂળં,

સુઅત્યવમ્મા વિળયંમિ કોવિઆ ।

તરિત્તુ તે ઓઘમિળં દુરુત્તરં,

સ્વવિત્તુ કમ્મં ગઈમુત્તમં ગય-ત્તિ વેમિ ॥૧-૨-૨૩॥

પુણ જે=વળી જેઓ ગુરૂળં=ગુરુઓના નિદેસવિત્તી= આદેશ પ્રમાણે વર્તનારા, સુઅત્યવમ્મા=ગીતાર્થી (જાણેલો છે ધર્મનો અર્થ જેઓએ) અને વિનય કરવામાં કોવિઆ= ચતુર-બુદ્ધિમાન હોય તે=તેઓ દુરુત્તરં=દુઃખે તરી શકાય તેવા ઇળં=આ ઓઘં=સંસાર સમુદ્રને તરિત્તુ=તરીને (ચરમલય અને કેવલીપણાને પામીને) કમ્મં=શેષ ભવોપગ્રાહી (અઘાતી) કર્મેને સ્વવિત્તુ=અપાત્રીને ઉત્તમં=ઉત્તમ (મોક્ષ) ગઈ=ગતિને ગયા=પામ્યા, 'એમ કહું છું' (૨-૨૩)

[ગુરુની આજ્ઞામાં રહેવા માટે સ્વચ્છંદતાનો (ઇચ્છાઓનો) રોધ કરવો પડે, ઇચ્છારોધ એ મહાન તપ હોવાથી એનાથી ઇન્દ્રિયોની અને મનની દોડધામ અટકે, એટલું જ નહિ શુભમાર્ગે વળે, એથી કર્મેની નિર્જરા થાય, એના કૃપારૂપે કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટે અને તે જ ભવમાં સર્વ કર્મેનો ક્ષય થરા રૂપ મોક્ષને પામે. એમ વિનયના બળે મન-ઇન્દ્રિયોનો વિજય કરી મુક્તિ મેળવી શકાય છે.]

સમત્તો નવમજ્ઞયણસ્સ ઢીઓ ઉદ્દેસો ।

નવમા અધ્યયનનો બીજો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

અધ્યયન નવમું-ઉદ્દેશો ત્રીજો

[આ ઉદ્દેશમાં 'પૂજ્યને પૂજવાથી પૂજક પણ પૂજ્ય બને' એ વાક્યને અનુસારે આચાર્યાદિનો વિનય કરનારો પણ ક્રમશઃ પ્રગટતા વિવિધ ગુણોને યોગે પૂજ્ય બને છે, એમ જણાવ્યું છે અને સાથે સાથે મોક્ષાર્થીએ વિનય માટે શું શું કરવું બેઠવું ? તે સમજાવ્યું છે. વિનય કરવાથી જેમ જેમ ક્રમેનો ભાર ઓછો થાય છે તેમ તેમ આકરી પણ વિશિષ્ટ જીવનચર્યા વિનય પૂર્વક સહેલાઈથી જીવી શકાય છે. જ્યાં સુધી જીવનમાં સાચો વિનય પ્રગટ્યો નથી ત્યાં સુધી જ વિષય-કષાયો વગેરે જીવને સતાવી શકે છે. કહ્યું છે કે "નિર્મળ-શીતલ અને મીઠું" પણ જળ લીમડા વગેરેનો સંયોગ પામીને કડવું બની જાય છે. જીવનના આધારભૂત દૂધ પણ સર્પના મુખમાં જતાં પ્રાણનો નાશ કરનાર વિષ બની જાય છે અને નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાન જેવી ઉત્તમોત્તમ સમ્પત્તિ પણ દુરાચારીને મળી જાય તો અપકીર્તિને પામે છે-કલંકિત થાય છે. એક વિનય જ એવો વિશિષ્ટ ગુણ છે કે જે દુર્જન જેવા કુપાત્રને પણ સુપાત્ર બનાવીને તે આત્માનો સાચો શશુગાર બની જાય છે." લખલૂટ લક્ષ્મીથી જે કામ થતાં નથી તે વિનયથી વિના પ્રયાસે સિદ્ધ થાય છે. બળ બુદ્ધિ કે બીજી શક્તિઓ જે કામ ન સાધી શકે તે કામ એક વિનય સાધી શકે છે. આ ઉદ્દેશમાં વિનિતની વિશિષ્ટતા સાથે તે કેવી રીતે પૂજ્ય બને છે, તે સુંદર રીતે સમજાવ્યું છે.]

(૪૪૧) આચરિઅં અગ્ગિમિવાહિઅગ્ગી,

સુસસમાણો પહિજાગરિજ્જા ।

આલોહઅં ઈંગિઅમેવ નચ્ચા.

જો છંદમારાહયઈ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૧॥

આહિઅગ્ગી=અગ્નિહોત્રી પ્રાહ્મણ્ય અગ્ગિ=અગ્નિને

સુસસમાણો=સમ્યક્ સેવતો જે રીતે પહિજાગરિજ્જા=તે

તે કાર્યોને કરે, ઇવ=તેની પેઠે સાધુ પણ ગુરુએ આલોહન=
 બેએણું, (અર્થાત્ ઠંડી પડતાં આચાર્ય વસ્ત્રની સામે
 નજર કરે, ત્યારે ગુરુ વસ્ત્રને ઇચ્છે છે એમ સમજી લે, એ
 રીતે પોતાને બેઠતી જે જે વસ્તુ ઉપર આચાર્ય દષ્ટિ કરે
 તે તે વસ્તુને) અને ઇંગિઅમેવ=ઇડ્ગિતને જ (શરીરની
 ચેષ્ટા, મુખાકૃતિ, વગેરેથી 'શુ ઇચ્છે છે ?' તે) નચા=બાણીને
 (સમજીને) જો=જે સાધુ છંદં=આચાર્યના અભિપ્રાયને
 (ઇચ્છાને) આરાહ્યઇ=આરાધે (પૂર્ણ કરે) સ પુજ્જો=
 તે સાધુ પૂજ્ય (કલ્યાણનો ભાગી) છે, એમ બાણવું. (૩-૧)

[ગુરુના આશયને સમજીને વિના પ્રેરણાએ સ્વયં વિનય કરનારો
 ઉત્તમોત્તમ, કલ્યા પછી પણ પોતાનું હિત સમજીને કરનારો ઉત્તમ,
 ફરજ સમજીને કરનારો મધ્યમ, અનાદરથી જેમ તેમ કરનારો અધમ
 અને કટુ શબ્દ કહેનારો અધમાધમ સમજવો. એક જ જાતનો
 વિનય કરવા છતાં આશયભેદે તેનું ફળ ભિન્ન ભિન્ન મળે છે. માટે
 આત્માર્થીએ સ્વયં ગુરુના ચિત્તને ઓળખીને પોતાના કલ્યાણ માટે
 તેઓનો વિનય પ્રસન્નચિત્તે કરવો બેઠઈએ.]

(૪૪૨) આચારમદ્વા વિણયં પડંજે,

સુસ્સુસમાણો પરિગિજ્ઞ વક્કં ।

જહોવઇદ્દં અમિકંચમાણો,

ગુરું તુ નાસાયયઇ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૨॥

આચારમદ્વા=જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારોના પાલન
 માટે (ગુરુ કંઈ આજ્ઞા કરે તો સાડુ, એમ ગુરુના આદેશને)
 સુસ્સુસમાણો=સાંભળવાની ઇચ્છાવાળો (જ્યારે ગુરુ કંઈ
 કહે ત્યારે તેઓના) વક્કં=વાક્યને (આદેશને) પરિગિજ્ઞ=

અહણુ કરીને (શિરસાવન્ધ કરીને) માયા રહિત શ્રદ્ધા પૂર્વક પૂજ્યભાવે જહોવદ્વું=(ગુરુએ) જેમ કહ્યું હોય તેમ અમિકંચમાળો=કરવાને ઇચ્છતો શિષ્ય વિળયં પડંજે=વિનયને કરે, પણ (તેથી વિપરીત, મોડુ-વહું, અધુરું કે અનાદરથી કરવા દ્વારા) ગુરુ=ગુરુને ન આસાયયઈ=આશા-તના ન કરે સ પુજ્જો=તે સાધુ પૂજ્ય છે. (૩-૨)

[દુકાને બેઠેલો વ્યાપારી ધરાકનું વચન સાંભળવા માટે જોડેલો આતુર હોય તેથી કંઈ ગુણી આતુરતા ગુરુના વચનને સાંભળવા માટે રાખવી, એ વિનયનું પ્રથમ પગથીયું છે, તે પછી આદેશ સાંભળીને હર્ષિત થવું, સઘળાં કામ છોડી ગુરુની આજ્ઞાનુસાર કરવું-વર્તવું ' આ રીતે મને ઉપકાર કર્યો' એમ કૃતજ્ઞતા ધરાવવી અને પુનઃ પુનઃ વિનય કરવાનો પ્રસંગ મળે એ ભાવનાપૂર્વક કરેલા વિનયની અનુમોદના કરવી, વગેરે તેની ઉત્તરોત્તર ભૂમિકાઓ છે. ગુણાનુસાર અને કૃતજ્ઞતાથી આ ભૂમિકાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે વિનયના અર્થોએ તે ગુણો પ્રગટાવવા જોઈએ.]

(૪૪૩) રાય(ઈ)ણિસુ વિળયં પડંજે,

હહરા વિ ય જે પરિયાયજિદ્ધા ।

નીઅત્તણે વદ્દઈ સચ્ચવાઈ,

ઓ(ઉ)વાયવં વક્કકરે સ પુજ્જો ॥૯-૩-૩॥

રાઈણિસુ=(જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વગેરે ભાવરત્નોથી જે અધિક હોય તે) રત્નાધિક સાધુઓનો હહરા વિ અ=જે=અને જે (વય તથા શ્રુતથી ન્યૂન) નાના છતાં પરિયાયજિદ્ધા=ચારિત્ર પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ (મોટા) હોય તેઓનો વિળયં પડંજે=વિનય કરે, એમ અધિક ગુણવાળાઓ પ્રત્યે

નીઅત્તળે=નઅભાવે વદ્દૃશ=વર્તે, સચ્ચાર્દૃશ=(તેઓની આશા-
તના ન થાય તેવું) હિતકર બોલે અને તેઓને
ઓવાયવં=નમવાના અથવા નિકટ રહેવાના સ્વભાવ-
વાળો જે વક્કરે=શક્ય પ્રમાણે કરે (તેઓની આજ્ઞાને
પાળે) સ=તે પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૩)

(૪૪૪) અન્નાયત્તં ચરદ્ વસુદ્ધં,

જવળદ્વયા સમુચ્ચાણં ચ નિચ્ચં ।

અલદ્ધઅં નો પરિદેવદ્ધજ્જા,

લદ્ધં ન વિકલ્થયદ્ધ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૪॥

અન્નાયત્તં=અજ્ઞાત અને વધેલું નિરુપયોગી,
(અર્થાત્ અપરિચિત ગૃહસ્થના ઘરથી તેને નિરુપયોગી-વધી
પડેલાં આહાર પાણી વગેરે), તે પણ ચરદ્-ધર ધર ફરીને
લાવેલું ખાય, (પરિચિત ગૃહસ્થનું કે તેણે મોહથી આપેલું
ન ખાય), તે પણ વસુદ્ધં=વિશુદ્ધ (ઉદ્ધગમાદિ દોષ વિનાનું).
તે પણ જવળદ્વયા=સંયમનો ભાર વહન કરતા શરીરને
ટકાવવા માટે, (પોષણના કે બળ રૂપ વગેરે વધારવાના
આશય વિના) સમુચ્ચાણં ચ=અને ઉચિત ભિક્ષાદ્વારા મળેલું
ખાય. તે પણ નિચ્ચં=નિત્ય, (અર્થાત્ તુચ્છ પણ કોઈક દિવસે
કે એક જ ઘેરથી ઘણું મળેલું નહિ, પણ નિત્ય ઘર ઘરથી
થોડું થોડું મળેલું), તેવું પણ અલદ્ધઅં=ન મળે તો
(‘હું મંદભાગ્ય છું, અથવા આ દેશ કૃપણ છે’ એમ) નો
પરિદેવદ્ધજ્જા=ખેદ ન કરે અને જોઈતા પ્રમાણમાં મળે તો
લદ્ધં=મળવીને ન વિકલ્થયદ્ધ=(‘હું પુણ્યવાન-ભગ્નિમાન છું’,

અથવા દેશ ઉઠાર છે' વગેરે) પ્રશંસા ન કરે સ= તે સાધુ પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૪)

[આહારની શુદ્ધિ અને નિરીહતા ગુણોના પ્રગટીકરણનું પ્રયત્ન નિમિત્ત છે, અશુદ્ધ કે અસક્તિપૂર્વક લેવાએલો આહાર જડતાને પોષે છે, એથી ઇન્દ્રિયો અને મન વિકારી બને છે, તેથી વિનયમાં તે સહાયક થતાં નથી. માટે જ જિનેશ્વરદેવોએ આહારની શુદ્ધિ અને અનાસક્તિનું વિધાન કર્યું છે. વિનય વિના એ શુદ્ધિ કે અનાસક્તિ થાય નહિ અને એના વિના વિનય થઈ શકે નહિ. માટે વિનયાર્થી આત્મા આ ગાથામાં જણાવ્યું તેવા આહારને લેનાર હોય. જે એ રીતે રસનેન્દ્રિયનો અને મનોગુપ્તિનો વિજ્ય કરે તે જ સંયમની વિશિષ્ટ આરાધના કરી શકે.]

(૪૪૫) સંથારસિ(સે)જ્જાસણમ્ત્તવાણે,

અપ્પિચ્છયા અહ્લામેઽવિ સંતે ।

જો એવમ્પાણમિતોસહ(એ)જ્જા;

સંતોસપાહન્નરણ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૫॥

સંથાર-સેજ્જાસણ-મ્ત્તવાણે=સંથારો, શર્યા, આસન, આહાર અને પાણીમાં અપ્પિચ્છયા=અદ્ય ઇચ્છાવડે (અર્થાત્ મૂર્છા વિના વાપરવાના અથવા અધિક નહિ રાખવાના ધ્યેયથી) ગૃહસ્થોની પાસેથી અહ્લામે સંતે વિ=ધણા પ્રમાણમાં મળે તેમ છતાં પણ એવં=એ રીતે અપાણં=આત્માને થોડામાં અમિતોસહજ્જા=સંતોષે, અથવા જેવા તેવા વડે નિર્વાહ કરે, એમ સંતોસપાહન્નરણ=સંતોષમાં સુખ્ય-તયા રક્ત રહે સ=તે સાધુ પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૫)

[વૈરાગ્ય વિના ત્યાગનો સાચો આનંદ અનુભવાતો નથી. સાચા વિરાગીને અધિક જરૂરીઆતો બંધનરૂપ લાગે તેથી તે શક્ય હોય તેટલી જરૂરીઆત ઘટાડવા પ્રયત્ન કરે અને જેમ જેમ ઘટે તેમ તેમ આનંદ અનુભવે. રાગીને મેળવવામાં અને વિરાગીને તજવામાં આનંદ હોય છે. વસ્તુતઃ પોતાની જરૂરીઆતોમાં ગુંચવાએલો ગુર્વાદિનો વિનય કરી શકે નહિ, કારણ કે સર્વ વિષયમાં એને પોતાની ચિંતા આગળ આવે. માટે ભોગ-ઉપભોગનાં સાધનો પ્રત્યે આદો સંતોષ-વિરાગ પ્રગટ્યો હોય તે જ સાચો વિનય કરી શકે. અર્થાત્ સંતોષ એ વિનયનું એક અંગ છે, માટે વિનયના અર્થાએ સંતોષી થવું બનેઈએ.]

(૪૪૬) સકા સહેડં આસાઙ્ કંટયા,

અઓમયા ઉચ્છહયા નરેણં ।

અણાસણ જો ઉ સહેજ્જ કંટણ,

વઈમણ કન્નસરે સ પુજ્જો ॥૧-૩-૬॥

ત્યાગી પણ વૈરાગી પૂજ્ય છે, એમ જાણવાની હવે સમાધિવંત પૂજ્ય છે તે કહે છે કે-ધન માટે ઉચ્છહયા= નરેણં=ઉદ્ધમ કરતા મનુષ્યે આસાઙ્=‘મને અમુક લાભ થશે’ એવી આશાએ અઓમયા=લોખંડના પણ કંટયા= કાંટા સહેડં=સહન કરવા સકા=શક્ય છે, (અર્થાત્ ધન કીર્તિ વગેરે આ જન્મના લાભની, કે ‘દેવ, ચક્રવર્તી’ વગેરે થાઉં’ ઇત્યાદિ અન્ય જન્મના સુખની આશાએ લોખંડના કાંટાની શય્યામાં સુવાનાં કષ્ટો વેઠવાં સહેલાં છે,) પણ જો=જે અણાસણ=કોઈ આશા વિના જ કન્નસરે= કાનમાં પેસતા વઈમણ=વચનના કંટણ=કાંટાઓને (કડોર-કટુ-અપમાનજનક શબ્દોને) સહેજ્જ=સહન કરે સ= તે નિરભિમાની-વિનીત આત્મા પુજ્જો=પૂજ્ય છે. (૩-૬)

[અપમાનને સહન કરવું દુષ્કર છે, એ વાત આ અધ્યયનના આરંભમાં જ કહી છે. જે સાચો વિનયી છે તે નિરભિમાની હોવાથી કડવા પણ હિતકારી ગુરુના વચનને પ્રસન્નતાપૂર્વક સાંભળી (સહી) શકે છે. એમ નિરભિમાનિતા એ જ વિનયનો પ્રાચુ છે, માટે વિનયની ઈચ્છાવાળાએ અભિમાનને તજવું જોઈએ.]

એ જ વાતને વિશેષતયા જણાવે છે કે—

(૪૪૭) મુહુત્તદુક્ષ્વા ઉ હવંતિ કટયા,

અઓમયા તેઽવિ તઓ સુઝદ્ધરા ।

વાયા દુરુત્તાણિ દુરુદ્ધરાણિ,

વેરાણુવંધીણિ મહઙ્મયાણિ ॥૯-૩-૭॥

અઓમયા=લોખંડના કાંટા (વેધ વખતે જ પ્રાયઃ દુઃખ આપતા હોવાથી) મુહુત્તદુક્ષ્વા=મુહૂર્ત માત્ર (અલ્પ કાળ માટે) દુઃખ દેનારા હવંતિ=હોય છે, તેઽવિ=અને તે પણ તઓ=તેમાંથી (શરીરમાંથી) સુઝદ્ધરા=સુખપૂર્વક કાઢી શકાય છે, (અને ઔષધિ વગેરેથી ઘા રૂઝવી શકાય છે,) પણ વાયા દુરુત્તાણિ=ચાણીવડે ખોલેલા દુષ્ટ (વચનરૂપ) કાંટાઓ (મનરૂપ લક્ષ્યને વિધવાથી) દુરુદ્ધરાણિ=દુઃખે કાઢી શકાય તેવા, વેરાણુવંધીણિ=(તે રીતે સાંભળવાથી પ્રગટેલા દ્રેષથી આભવ-પરભવમાં) વૈરની પરંપરાને કરનારા અને (તેથી) મહઙ્મયાણિ=કુગતિમાં રખડાવવારૂપ મોટા ભયને કરનારા બને છે. (૩-૭)

[શારીરિક કષ્ટે સહવાં જેટલાં દુષ્કર છે તેથી અપમાન-આક્રોશ વગેરે દુર્ભાવથી ખોલાએલાં વચનો અતિ દુઃસહ છે. એ કારણે જ ગુર્વાદિએ કહેલા પ્રેરણાદિના શબ્દો હિતકર છતાં પ્રાયઃ મનુષ્ય સાંભળી

શકતો નથી. જે તેને પ્રસન્નતાથી સાંભળી-સહી શકે, તે જ માન-કષાયનો વિજ્ય કરનાર વિનીત હોવાથી પૂજ્ય છે.]

(૪૪૮) સમાવયંતા વયનાભિધાયા,

કન્નંગયા દુમ્મણિઅં જણંતિ ।

ધમ્મુત્તિ કિચ્ચા પરમ્મગ્ગસૂરે,

જિહંદિદિ જો સહહ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૮॥

સમાવયંતા=આમે આવી પડતા એવા વયનાભિધાયા=વચનના પ્રહારો (વચનરૂપી બાણો) કન્નંગયા=કાનમાં પેસીને (પ્રાયઃ અનાદિ અભ્યાસથી શ્રોતાને) દુમ્મણિઅં=દુષ્ટ મનોભાવને (હુલાવને) જણંતિ=પ્રગટાવે છે, માટે જો=જે (કર્મશત્રુ સાથે સંગ્રામ કરનારો ખીબ દાનશૂર-સંગ્રામશૂર વગેરેની અપેક્ષાએ) પરમ્મગ્ગસૂરે=અધિકતર શૂરો થઈને ધમ્મુત્તિ કિચ્ચા=એ વચન સાંભળવાનો મારો ધર્મ છે, એમ સમજીને જિહંદિદિ=જિતેન્દ્રિય થઈને દીનતા વગેરેથી નહિ પણ સમભાવથી-પ્રસન્નતા પૂર્વક સહહ=સહન કરે છે સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય છે. (૩-૮) ૧ળી

(૪૪૯) અવણવાયં ચ પરમ્મુહસસ,

પચ્ચક્કવઓ પહિણીઅં ચ માસં ।

ઓહારિણિ અપ્પિઅકારિણિ ચ,

માસં ન માસિજ્જ સયા સ પુજ્જો ॥૯-૩-૯॥

પરમ્મુહસસ=પરાહુમુખના (પરોક્ષ રહલાના) અવણવાયં=અવણુવાદને (નિદાને), પચ્ચક્કવઓ ચ=અને પ્રત્યક્ષ રહેલાને પહિણીઅં=(‘તું ચોર છે’ ઈત્યાદિ) વેરકારક વચનને,

ઓહારિણિ=અવધારણી ('અમુક હુષ્ટ છે જ' ઇત્યાદિ નિશ્ચિત) ભાષાને અપ્પિઅકારિણિ ચ=અને (તહારે અમુક સંબંધી મરે' ઇત્યાદિ) અપ્રીતિકારક માસં=ભાષાને જો=જે સયા=સદા (કદાપિ) ન માસિજ્જ=ન બોલે સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણુવો. (૩-૯)

(૪૫૦) અલોલુણ અક્કુહણ અમાઈ,

અપિસુણે આવિ અદીણવિત્તી ।

નો ભાવણ નોઽવિઅ ભાવિઅપ્પા,

અકોઝહલ્લે અ સયા સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૦॥

(આહારાદિમાં) જે સયા=સદા અલોલુણ=અલોલુપી, (ઇન્દ્રબાળ વગેરે) અક્કુહણ=આશ્ચર્ય રહિત (નહિ કરનારો), અમાઈ=કુપટ રહિત, અપિસુણે=અપિશુન (ચાડી કરીને ભેદ-વંર-વિરોધ નહિ કરાવનારો), આવિ=અને વળી (આહારાદિ ન મળતાં) અદીણવિત્તી=દીનતા નહિ કરનારો, જે બીજાદ્વારા 'તહારે મારી પ્રશંસા કરવી' વગેરે નો ભાવણ=ન વિચારે, નોઽવિઅ ભાવિઅપ્પા=અને વળી સ્વયં બીજાની સામે ચોતાની પ્રશંસાદિ ન કરે, તથા (નાટક, નાચ વગેરે બેવામાં) અકોઝહલ્લે=કુતૂહલ વિનાનો હોય સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણુવો. (૩-૧૦)

(૪૫૧) ગુણેહિ સાહૂ અગુણેહિઽસાહૂ,

ગિણ્હાહિ સાહૂ ગુણ મુંચઽસાહૂ ।

વિઆણિઆ અપ્પગમપ્પણં,

જો રાગદોસેહિ સમો સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૧॥

“(ઉપર કહ્યા તે) ગુણેહિ સાહુ=ગુણોથી સાધુ (ઉત્તમ) અને (એથી વિપરીત) અગુણેહિસાહુ=અચગુણોથી અસાધુ થવાય છે, માટે સાહુ ગુણ ગિણહાહિ=(સાધુ) ઉત્તમ ગુણોને પ્રહણુ કરે ! અને અસાહુ મુંચ(અસાધુના) દુષ્ટ અવગુણોને છોડ !” (એવું) અપ્પગમ્પણ્ણ=પોતાના આત્માને પોતે વિઆણિઆ=વિવિધતયા સમજાવે અને જો=જે રાગ-દોસેહિ=રાગ અને દ્વેષમાં (તેવા નિમિત્તોમાં) સમો=સમાન રહે (સમતાને ન ચૂકે), સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય છે. (૩-૧૧)

[ત્રીજા પાદનો અર્થ પ્રાકૃત શૈલીથી કરેલો છે, એમ સમજવું.]

(૪૫૨) તહેવ હહરં ચ મહલ્લગં વા, સાઈટ
इत्थी पुमं पव्वइअं गिहिं वा ।

નો હીલણ ગોડવિઅ સ્વિસડ્ડજા, શાસનમ્

થમં ચ કોહં ચ ચણ સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૨॥

તહેવ=તથા એ રીતે હહરં=ખાળકને, મહલ્લગં=મોટાને અને વા=મધ્યમને, તેમાં પણ ઇત્થી=સ્ત્રીને, પુમં=પુરુષને તથા ઉપલક્ષણથી નપુંસકને, તેમાં પણ પવ્વइअं=પ્રત્યજિતને (દ્વીક્ષિતને), ગિહિં=ગૃહસ્થને અને વા=અન્યધર્મીને, નો હીલણ=હીલના ન કરે, ગોડવિ અ સ્વિસણ=અને ખિંસા પણ ન કરે તથા તેના કારણમૂત થમં=માનને અને કોહં=ક્રોધને ચણ=તજે, સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય સમજવો. (૩-૧૨)

[નિશ્ચયનયે પાખંડી, ધર્મદ્રોહી અને નિન્હવ વગેરેની પણ નિન્દા કે તિરસ્કાર કરવાનો સાધુનો ધર્મ નથી. વ્યવહારથી દોષદાર એવું કરવું પડે તો પણ સ્વ-પર હિત કરવાના પરિણામ રાખે. વસ્તુતઃ

ખીજની હલકાઈ કે તિરસ્કાર કરવાનું સામાના દોષોથી નહિ, પણ માન, ક્રોધ વગેરે પોતામાં રહેલા દોષોથી થાય છે, માટે તેવું કરનારો પોતે પોતાના દોષોથી કર્મો બાંધી ભારે થાય છે અને સામાનું હિત કરી શકતો નથી. એ કારણે ક્રોધને કડવું કહેવું પડે તો પણ અભિમાન કે ક્રોધ વગેરે દોષોથી પર રહી સામાનું હિત કરવાની યુદ્ધિએ કહેવું, એ સાધુનો ધર્મ છે. અહીં એકવાર દોષ કહેવારૂપ હીલના અને વારંવાર દોષ જાહેર કરવારૂપ ખિંસા સમજવી. આવી હીલના અને ખિંસાનાં કારણો માન અને ક્રોધ હોવાથી તેને પણ તજવાં જોઈએ. કારણ કે મૂળ કારણને છોડ્યા વિના તેમાંથી પ્રગટતા દોષોથી બચાય નહિ.]

(૪૫૩) જે માણિઆ સયયં માણયંતિ,

જત્તેણ કન્નં વ નિવેસયંતિ ।

તે માણે માણરિહે તવસ્સી;

જિહંદિએ સચ્ચરે સ પુજ્જો ॥૯-૩-૧૩॥

(અભ્યુત્થાનાદિ દ્વારા) સયયં=સતત માણિઆ=માનેડા

(વિનય કરાએલા જે ગુરુ શિષ્યોને શ્રુત ભણવા વગેરેની પ્રેરણા)

કરવારૂપે માણયંતિ=સન્માને છે અને (માતા-પિતા યોગ્ય)

કન્નં=કન્યાને જત્તેણ=યત્ન પૂર્વક (ઉછેરીને-યોગ્ય બનાવીને

યોગ્ય સ્થાને પરણાવે તેમ જે ગુરુ શિષ્યોને જ્ઞાન-ક્રિયાદ્વારા

યોગ્ય બનાવીને આચાર્યાદિ તે તે પદે) નિવેસયંતિ=સ્થાયે છે,

તે માણરિહે=તેવા માનવા યોગ્ય ગુરુને માણે=માને (વિનય

કરે), એવો જે તપસ્વી, જિતેન્દ્રિય અને સચ્ચરે=સત્યનો

(મોક્ષનો) રાગી હોય, સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણવો. (૩-૧૩)

[અહીં શિષ્યનો વિનય કરવાનો અને ગુરુનો યોગ્ય શિષ્યને ગીતાર્થ બનાવી યોગ્યપદે સ્થાપવાનો ધર્મ સૂચવ્યો છે. આવા ગુરુ-શિષ્યનો યોગ પરસ્પર હિતકર અને પરિણામે મોક્ષસાધક બને છે.

વિશેષમાં 'તપસ્વી, જિતેન્દ્રિય અને સત્યનો રાગી' એવાં વિશેષણો કહ્યાં છે તે શિષ્યની યોગ્યતાને સૂચવનારાં છે. અર્થાત્ એ ગુણોથી તેને ગુરુ યોગ્યપદે સ્થાપે છે અને તે પૂજ્ય અને તેમાં પણ તેના તે ગુણો હેતુભૂત છે, માટે વિનીતસાધુએ તે ગુણો ડેખવવા બહુલક્ષ્ય બનવું.]

(૪૫૪) તેસિં ગુરૂણં ગુણસાયરાણં,

સુચ્ચાણ મેહાવિ સુભાસિયાઈં ।

ચરે મુળી પંચરણ તિગુત્તો,

ચચક્કસાયાવગણ સ પુજ્જો ॥૧-૩-૧૪॥

ગુણસાયરાણં=ગુણોના સમુદ્ર એવા તેસિં ગુરૂણં=ઉપર કહ્યા તે ગુરુનાં સુભાસિયાઈં=સુભાષિતોને (પરલોકોપકારી વચનોને) સુચ્ચાણ=સાંભળીને જે મેહાવિ=બુદ્ધિમાન મુળી=મુનિ ચરે=તેને આચરે-પાળે અને પંચરણ=પાંચ મહા-વ્રતોમાં (નિરતિચાર પાલનમાં) રક્ત, તિગુત્તો=મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત અને તેથી ચચક્કસાયાવગણ=ચાર કથાયોથી રહિત હોય સ પુજ્જો=તે પૂજ્ય બાણવો. (૩-૧૪)

[ગુરુનાં હિતોપદેશનાં વચનો એવો અગમ્ય ઉપકાર કરે છે કે શ્રોતા પ્રારંભમાં તો તેને સમજી પણ શકતો નથી. એ વચનોને સાંભળવામાં અને આચરવામાં જેટલો આદર વધારે તેટલો લાભ વિશુદ્ધ અધિક અને શીઘ્ર થાય છે. મહાવ્રતોનો ભાર ઉપાડવાની શક્તિ પ્રગટાવવી, મનોગુપ્તિદ્વારા મનનો વિભ્ય કરવો, કથાયોને જીતવા, વગેરે દુષ્કર દુષ્કર કાર્યો પણ ગુરુઆજ્ઞાને આધીન રહેલો કરી શકે છે અને અનાદિકાળથી ધર કરી રહેલા આકરા પણ દોષોને દૂર કરે છે.]

(૪૫૫) ગુરુમિહ સયયં પહિઅરિઅ મુળી,

જિગમયનિઉળે અભિગમકુસલે ।

ધુણિજ રમલં પુરેકહં;

માસુરમહલં ગહં વ(ય)હ-ત્તિ વેમિ ॥૧-૩-૧૫॥

इह=आ मनुष्यलोकमां उपर कहुं तेम गुरुं=
 आचार्यादिने सययं=सतत (श्रुतां सुधी) पडिअरिअ=
 सेवीने (विधिपूर्वक शुशुनी आराधना करीने) जिणमचनिउणे=
 आगममां प्रवीणु (गीतार्थ) तथा अभिगमकुसले=लोकनी
 अने प्राधुर्णक वगेरे मुनिओनी उचित सेवामां कुशण
 अनेलो मुणी=मुनि (उत्तम साधु) पुरेकहं=पूर्वोपाङ्कित
 रमलं=कर्म रणरूप भेदने (आठे प्रकारनां कर्मानां अंधनाने)
 धुणिअ=अपावीने मासुरं=केवणज्ञान रूप सूर्यना प्रकाश-
 वाणी अने तेथी न अउलं=अतुल (सर्वश्रेष्ठ) गहं=सिद्धि-
 गतिने वयइ=पामे छे. त्ति वेमि=अेम कहुं धुं. (३-१५)

[मनुष्य जन्ममां न आवो विनय शक्य छे. उपर कहुा तेवा
 विनयने करतो उत्तम साधु उत्तरोत्तर व्यवहारकुशण अनी બાહ્ય
 ઔચિત્યને અખંડ સાચવે છે. આ બાહ્યઔચિત્યરૂપ શુદ્ધ વ્યવહારના
 યોગે આત્મામાં સમાધિનું-સમતા સામાયિકનું (નિશ્ચયનું) બળ વધતું જાય
 છે અને પરિણામે સામાયિકચારિત્રમાંથી યથાખ્યાતચારિત્રને પામેલો
 તે સર્વક્રમેણી ક્ષય કરી અજરામર-મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં
 કહેલું 'અભિગમકુશણ' વિશેષણ એમ સૂચવે છે કે આગમમાં પ્રવીણ સાધુ
 લોકવ્યવહારની જેમ લોકોત્તરવ્યવહારોમાં પણ કુશણ હોય]

समत्तो नवमज्झयणस्स तइओ उद्देशो ।

નવમા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

નવમા અધ્યયનનો ચોથો ઉદ્દેશો

[ત્રણ ઉદ્દેશામાં વિનયનું સ્વરૂપ, તેની ઉપાદેયતા, વિનય-અવિનયનાં સુખદ-દુઃખદ ફળો અને વિનીતનો ઉત્તરોત્તર થતો આત્મ-વિકાસ, વગેરે જણાવ્યું. હવે ચોથા ઉદ્દેશામાં મોક્ષના અનન્ય સાધનરૂપ સમાધિનું વર્ણન કરે છે. તેમાં સમાધિના પ્રકારો, ભેદો, ઉપાયો, વગેરે દુઃકમાં પણ સચોટ વર્ણવ્યું છે. ક્રમશઃ-વિનય-શ્રુત-તપ અને આચાર-દ્વારા સમાધિને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય, તે જણાવીને એ વિનય-શ્રુત તપ અને આચારને સિદ્ધ કરવાના ચાર ચાર પ્રકારો કહ્યા છે. વસ્તુતઃ અધ્યાત્મપ્રિયમુનિને મોક્ષનો સરળ અને શુદ્ધ માર્ગ જણાવ્યો છે.]

ત્રણ ઉદ્દેશાઓમાં સામાન્યતયા કહેલા વિનયને અહીં વિશેષતયા વર્ણવે છે-

(સૂ-૧૬) સુઅં મે આસં ! તેણં મગવયા એવમક્રવાયં-
 इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा पन्नत्ता ।
 कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा
 पन्नत्ता ? इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहि-
 ट्टाणा पन्नत्ता, तंजहा-विणयसमाही, सुअसमाही, तवसमाही,
 आचारसमाही ॥अ० ९-उ० ४-सू-१॥

શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પોતાના શિષ્ય શ્રીજમ્બૂસ્વામીને (કહેલાં વચનો અહીં) કહે છે કે-આસં=હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ ! તેણં મગવયા=તે ભગવાન શ્રીવર્ધ્માન સ્વામીએ એવં અક્રવાયં=આ પ્રમાણે કહેલું મે સુઅં=મે સાંભળેલું છે. (તે સાંભળેલું કહે છે કે-)

इह=आ भरत क्षेत्रમાં, अथवा आ शासनમાં,

મગવંતેહિં=પરમ ઐશ્વર્ય વગેરે ભાગ્યવાળા થેરેહિં=સ્થવિરોએ (શ્રીગણધરભગવંતોએ) સ્વલુ=આ ભરતક્ષેત્રની જેમ ધીજાં પણ ક્ષેત્રોમાં, અથવા આ શાસનની જેમ ધીજાં પણ ગણધરોએ પોત પોતાના શાસનોમાં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ટાણા પન્નત્તા=ચાર વિનયસમાધિ સ્થાનોને (ભેદોને) કહ્યાં છે (અર્થાત્ તીર્થ'કર ભગવંતના મુખે સાંભળીને શ્રીગણધર ભગવંતોએ અન્થરૂપે શાસ્ત્રોમાં ગૂથ્યાં છે.) એમ શ્રીસુધર્માસ્વામીએ કહેવાથી શ્રીજમ્બૂસ્વામી પૂછે છે કે-થેરેહિં મગવંતેહિં=(હે ભગવંત !) શ્રીસ્થવિર ભગવંતોએ તે કયરે=તે ક્યાં ક્યાં ચત્તારિ વિણયસમાહિટ્ટાણા પન્નત્તા ?=ચાર વિનયસમાધિસ્થાનોને કહ્યાં છે ? (તેને ઉત્તર શ્રી સુધર્માસ્વામીજી આપે છે કે) તે શ્રીસ્થવિર-ભગવંતોએ હમે=આ ચાર વિનયસમાધિસ્થાનોને કહ્યાં છે. (સ્વલુ નો અર્થ ઉપર કહ્યો તેમ પ્રશ્નમાં અને ઉત્તર વાક્યમાં પણ સમજી લેવો) તં જહા=તે આ પ્રમાણે ૧-વિણયસમાહી-વિનયસમાધિ, ૨-સુઅસમાહી=શ્રુતસમાધિ, ૩-તવસમાહી=તપસમાધિ અને ૪-આચારસમાહી-આચારસમાધિ. તેમાં સમાધિ એટલે આત્માતું નિરુપચરિત-પારમાર્થિક હિત, સુખ, અથવા સ્વાસ્થ્ય સમજવું. વિનય કરવામાં કે વિનયદ્વારા એવી સમાધિ કેળવવી તેને વિનયસમાધિ કહી છે. એ પ્રમાણે શ્રુતને લણતાં કે શ્રુતદ્વારા સમાધિ મળે તે શ્રુતસમાધિ, તપ કરતાં કે તપથી સમાધિ મળે તે તપસમાધિ અને આચાર પાળતાં કે આચારથી સમાધિ તે આચારસમાધિ સમજવી. (અં ૯ ઉં ૪ સૂં ૧)

[આ ઉદ્દેશમાં સૂત્રનો ક્રમાંક યોથા અધ્યયનના છેલ્લા સૂત્રનો જે ક્રમાંક ૧૫ છે, તેના અનુસંધાનમાં ૧૬ માથી રાખ્યો છે અને ગાથાનો ક્રમાંક ત્રીજા ઉદ્દેશાની છેલ્લી ગાથાનો ક્રમાંક ૪૫૫ છે તેના અનુસંધાનમાં ૪૫૬ રાખ્યો છે ‘આડસં તેણ’નો અર્થ યોથા અધ્યયનની આદિમાં વિવિધ રીતે કર્યો છે તે અહીં પણ સમજવો. અહીં સર્વાક્ષરસન્નિપાતી એવા સમ્પૂર્ણ શ્રુતધર છતાં શ્રીશય્યાલવસૂરિજી શ્રીભગવાને ગણધરોને કહેલા શબ્દોને કહી સંભળાવે છે, તે વિનયનો એક પ્રકાર છે. એથી આત્માર્થીએ શક્ય હોય ત્યાં સુધી પૂર્વપુરુષોનાં કહેલાં વચનો સાંભળીને તેઓનું બહુમાન કરવું, એમ સૂચ્યું છે.]

એ જ સમાધિપ્રલોકદ્વારા જણાવે છે કે—

(૪૫૬) વિણ્ણ સુણ અ તવે, આયારે નિચ્ચંપંડિઆ ।

અભિરામયંતિ અપ્પાણં, જે ભવંતિ જિહંદિઆ ॥૯-૪-૧॥

ઉપર કહ્યો તે વિણ્ણ=વિનયમાં, સુણ-શ્રુતમાં (આગમમાં), તવે-બાર પ્રકારના તપમાં અને મૂલગુણ-ઉત્તરગુણના પાલનરૂપ આયારે-આચારમાં નિચ્ચંપંડિઆ-સર્વદા પંડિત (પરમાર્થને સમ્યક્ જાણનારા) એવા જે-જે મુનિઓ જિહંદિઆ-ઇન્દ્રિયોના વિજેતા ભવંતિ-હોય છે, તેઓ અપ્પાણં-પોતાના આત્માને અભિરામયંતિ-વિનય વગેરેમાં જોડે છે (વિનયાદિ ગુણોમાં રમે છે-સમાધિને અનુભવે છે) અર્થાત્ તે જ પરમાર્થથી વિનયાદિ કરવામાં પંડિત છે, એમ સૂચ્યું છે. (અ૦ ૯ ઉ૦ ૪-૧)

તેમાં હવે વિનયસમાધિને જણાવે છે કે—

(સૂ-૧૭) ચચવ્વિહા સ્વલુ વિણયસમાહી ભવહ, તં જહા-
અણુસાસિજ્જંતો સુસ્સસહ-૧, સમ્મં સંપંડિવજ્જહ-૨, વેયમારાહહ

-૩, ન ય ભવઈ અત્તસંપગ્ગહિઈ-૪, ચઉત્થં પયં ભવઈ
 ॥અં ૧-૩૦ ૪, સૂં ૨॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો ॥

વિનય સમાધિ નિશ્ચે ચાર પ્રકારની, છે તે આ પ્રમાણે-
 તે તે વિષયમાં ગુરુદ્વારા અણુસાસિજ્જંતો=શિષ્યામણુ દેવાતો
 શિષ્ય ગુરુની હિતશિક્ષાને અર્થાં ળનીને સુસ્સૂસઈ=તેને
 સાંભળવા ઇચ્છે (૧), ઇષ્ટ હોવાથી ગુરુએ આપેલી
 હિતશિક્ષાને સમ્મં સંપલિવજ્જઈ=સમ્યક્ સ્વીકારે-યથાર્થ
 રૂપે માને (૨), એવા વિશિષ્ટ સ્વીકારથી વેચં=ગુરુદ્વારા
 મળેલા શ્રુતજ્ઞાનને યથોક્ત અનુષ્ઠાનદ્વારા આદરથી આરાહઈ=
 આરાધે, અર્થાત્ સક્ષણ કરે (૩) અને એ રીતે વિશિષ્ટ
 વિનય પ્રગટવા છતાં અત્તસંપગ્ગહિઈ-‘હું વિનીત છું, હું સુસાધુ
 છું’ વગેરે યોતાનો ઉત્કર્ષ કરેનારો ન ય ભવઈ=ન થાય
 (૪). એમ સૂત્રમાં કહેલા ક્રમે ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિદ્વારા
 ચઉત્થં પયં ભવઈ=એથું પદ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ એ
 રીતે વિનયથી શિષ્ય અંતે આત્મપ્રશંસાઈપ દોષથી રહિત
 થવાથી યથાર્થ સમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે. (ઉં ૪-સૂં ૨)
 ઇત્થ=આ વિષયમાં સિલોગો=પ્રલોક નીચે પ્રમાણે ભવઈ=છે.

(૪૫૭) પેહેઈ હિઆણુસાસણં, સુસ્સૂસઈ તં ચ પુણો અહિટ્ટિઈ ॥

ન ય માણમણ મજ્જઈ, વિણયસમાહિઆયવટ્ટિઈ ॥

॥૧-૪-૨॥

(આચાર્યાદિની પાસે) આલોક-પરલોકમાં હિઆણુ-
 સાસણં=હિત કરેનારા ઉપદેશને સાંભળવા પેહેઈ=પ્રાર્થના
 કરે-૧, સુસ્સૂસઈ=ગુરુના ઉપદેશદ્વારા તે તે વિષયને સાંભળે

૨, તેં ચ પુનો=અને વળી તેને અહિદ્વિષ=યથાર્થ રીતે આચરે—પાલન કરે—૩, અને આચરવા છતાં વિનયસમાહિ=વિનય સમાધિદ્વારા આચરવિષ—મોક્ષનો અર્થી મુનિ માણમણ=માન કે ગર્વથી ન ચ મજ્જહ-મદ ન કરે-૪ (ઉ૦ ૪-૨)

હવે શ્રુતસમાધિતું સ્વરૂપ કહે છે—

(સૂત્ર-૧૮) ચત્વિહા સ્વલુ સુઅસમાહી ભવઈ, તેં જહા—સુઅં મે ભવિસ્સઈત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૧, એગ્ગચિત્તો ભવિસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૨, અપ્પાણં ઠાવઈસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૩, ઠિઓ પરં ઠાવઈસ્સામિત્તિ અજ્ઞાઈઅવ્વં ભવઈ-૪, ચત્થં પયં ભવઈ ॥અ૦ ૧-૩૦ ૪, સૂ-૩॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો—

સ્વલુ=નો અર્થ સોળમા સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે, ચત્વિહા=ચાર પ્રકારની સુઅસમાહી=શ્રુતસમાધિ ભવઈ=છે. તે આ પ્રમાણે- (હું જ્ઞાની-મોટો ગણાઉં એ આશયથી નહિ, પણ) મે=મને સુઅં=આચારાડગ વગેરે આગમોનો ધોધ ભવિસ્સઈત્તિ=થશે, એવી ભાવનાથી અજ્ઞાઈઅવ્વં=અધ્યયન કરવા યોગ્ય ભવઈ=છે-૧, તથા અધ્યયન કરતાં હું એગ્ગચિત્તો=એકાગ્ર ચિત્તવાળો ભવિસ્સામિત્તિ=થઈશ, એવી ભાવનાથી અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે-૨, તથા અધ્યયન કરવાથી થએલા તત્ત્વજ્ઞાનને યોગે મારા અપ્પાણં=આત્માને શુદ્ધ ધર્મમાં ઠાવઈસ્સામિત્તિ=સ્થિર કરીશ-જોડીશ, એવી ભાવનાથી અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે-૩, અને ઠિઓ=

સ્થિર થએલો હું પરં-ખીજને (શિષ્યાદિને) શુદ્ધ ધર્મમાં ઠાવહસામિત્તિ-સ્થિર કરીશ-જોડીશ, એવી ભાવનાથી ભણવું જોઈએ. તેમાં ચોથું પદ શ્રુતસમાધિરૂપ છે. અર્થાત્ત નિર્મળ ધ્યેયથી વિધિપૂર્વક ભણેલો ખોતાનું અને પરતું હિત કરી શકે છે અને એ રીતે સ્વ-પર કલ્યાણ કરતો સમાધિમાં-સમતામાં રહી કર્મોની નિર્જરા કરી મેક્ષસુખને પામી શકે છે. (૭૦ ૪-સૂત્ર ૩) ભવદ્ અ ક્વથ સિલોગો-આ વિષયમાં સંગ્રહ-પ્રલોક આ પ્રમાણે છે—

(૪૫૮) નાળમેગ્ગચિત્તો અ, ઠિઓ અ ઠાવણ પરં ।

સુઆણિ અ અહિજ્જિત્તા, રઓ સુઅસમાહિણે ॥૧-૪-૩॥

અધ્યયનમાં ઉદ્ધમ કરનારને નાળં-જ્ઞાન યોધ થાય છે-૧, વળી ભણવાની તત્પરતાથી આગાચિત્તો અ-એકાગ્ર-ચિત્ત (દત્તચિત્ત) થાય છે-૨, ભણવાથી થએલા યોધદ્વારા તત્વાતત્વમાં પ્રગટેલા વિવેકના બળે ધર્મમાં ઠિઓ-સ્થિર થાય છે-૩, અને સ્વયં સ્થિર થએલો શિષ્યાદિ પરં-ખીજને ઠાવણ-ધર્મમાં સ્થિર કરે છે-૪, એમ સુઆણિ-વિવિધ આગમોને-અથોને અહિજ્જિત્તા-ભણીને ઉપર કહી તે ચાર પ્રકારની સુઅસમાહિણે-શ્રુતસમાધિમાં રઓ-રાગી-રક્ત (લીન) થાય છે. (૭૦ ૪-૩)

હવે તપસમાધિતું વર્ણન કરે છે—

(સૂત્ર-૧૯) ચઝવ્વિહા સ્વલુ તવસમાહી ભવદ્, તં જહા-નો
ઇહલોગદ્ધયાણે તવમહિદ્ધિજ્જા-?, નો પરલોગદ્ધયાણે તવમહિ-

ટ્ટિજ્જા ૨, નો કિત્તિવણ્ણસહસિલોગટ્ટાણ તવમહિટ્ટિજ્જા-૩,
 નન્નત્થ નિજ્જરટ્ટયાણ તવમહિટ્ટિજ્જા-૪ । ચરુત્થં પયં ભવઈ
 ॥જ૦ ૧-૩૦ ૪, સૂત્ર-૪ ॥ ભવઈ અ ઇત્થ સિલોગો-

તપસમાધિ ચાર પ્રકારની છે. (સ્વલુ નો અર્થ સોળમા
 સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે) તે આ પ્રમાણે-ધમ્મિલની જેમ
 હહલોગટ્ટયાણ-આ લોકનાં સુખ (લબ્ધિઆદિ પ્રગટાવવા)
 નિમિત્તે તવં-તપને અહિટ્ટિજ્જા-નહિ કરવો, (અર્થાત્
 તપ કરીને આ લોકના ફળની આશંસા નહિ રાખવી)-૧;
 અહ્મદત્તની જેમ પરલોગટ્ટયાણ-અન્યજન્મમાં સુખ
 (લોગાદિ સામગ્રી મેળવવાના) નિમિત્તે તપને નહિ કરવો,
 અર્થાત્ તપ કરવામાં પરલોકના સુખાદિની આશંસા નહિ
 રાખવી)-૨; એ રીતે કિત્તિવણ્ણસહસિલોગટ્ટયાણ-કીર્તિ, વર્ણુ-
 વાદ, શબ્દ અને પ્રશંસાને નિમિત્તે પણ તપ નહિ
 કરવો, (અર્થાત્ તપ કરવામાં સર્વદિગ્વ્યાપી (ખ્યાતિ રૂપ)
 કીર્તિની, એક દિશાવ્યાપી ખ્યાતિરૂપ વર્ણુવાદની, અર્ધદિગ્વ-
 વ્યાપી ખ્યાતિરૂપ શબ્દની અને તે જ સ્થાને સ્તુતિ થવી વગેરે
 પ્રશંસાની આશંસા નહિ રાખવી)-૩, નન્નત્થ નિજ્જરટ્ટયાણ-
 અને નિર્જરા સિવાય અન્ય કોઈ આશાએ તપને નહિ
 કરવો, અર્થાત્ તપ કરવામાં માત્ર એક કર્મનિર્જરાનો ઉદ્દેશ
 રાખવો. ૪. આ ચરુત્થં પયં-ચોથું પદ તપ સમાધિરૂપ
 ભવઈ-છે. અર્થાત્ નિમંજ તપથી આત્માને એ ચોથા પદની
 પ્રાપ્તિ (કર્મનિર્જરા) થાય છે. (ઉ૦ ૪-સૂત્ર-૪) ઇત્થ-આ
 વિષયમાં સિલોગો-સંશ્રુત્લોક આ પ્રમાણે ભવઈ-છે.

(૪૫૯) વિવિહગુણતવોરણ નિચ્ચં, ભવદ્ નિરાસણ નિઙ્ગરદ્વિણ ।
તવસા ધુણદ્ પુરાણપાવગં, જુત્તો સયા તવસમાહિણ ॥
॥૧-૪-૪॥

વિવિહગુણ=અનશન વગેરેની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર
વિશિષ્ટ-ગુણુકારી એવા તવોરણ=તપમાં રક્ત જે સાધુ
નિચ્ચં=નિત્ય નિરાસણ=આલોક પરલોકની સર્વ આશાઓ
રહિત નિઙ્ગરદ્વિણ=કેવળ નિર્જરાનો અર્થી ભવદ્=હોય
(થાય) છે. તે સયા=હંમેશાં તવસમાહિણ જુત્તો=તપ-
સમાધિથી (તપના આનંદથી) યુક્ત તવસા=વિવિધ તપ-
વડે પુરાણપાવગં=બૂનાં પાપોને (કર્મોને) ધુણદ્=નિર્જરે
છે (અને નવાં બાંધતો નથી, એમ ક્રમશઃ સર્વકર્મોથી મુક્ત
થાય છે. (૪-૪)

હવે એથી આચાર સમાધિને વર્ણવે છે—

(સૂત્ર-૨૦) ચત્વિહા સ્વલુ આચારસમાહી ભવદ્, તં જહા-નો
દ્વિહલોગદ્વ્યાણ આચારમહિદ્વિજ્જા-૧, નો પરલોગદ્વ્યાણ આચાર-
મહિદ્વિજ્જા-૨, નો કિત્તિ-વણ્ણ-સદ્-સિલોગદ્વ્યાણ આચારમ-
હિદ્વિજ્જા-૩, નન્નત્થ આરહંતેહિં હેઝ્ઙ્ઙહિં આચારમહિદ્વિજ્જા-૪ ।
ચત્થં પયં ભવદ્ ॥અ૦ ૧ ૩૦-૪ સૂ૦ ૫॥ ભવદ્ અદિત્થ સિલોગો-

(સ્વલુ)નો અર્થ ૧૬ માં સૂત્ર પ્રમાણે) આચારસમાહી=
આચારસમાધિ ચત્વિહા=ચાર પ્રકારની ભવદ્=છે, તે
આ પ્રમાણે-દ્વિહલોગદ્વ્યાણ=આ લોકના નિમિત્તે નો આચાર-
મહિદ્વિજ્જા=(મૂળગુણ-ઉત્તરગુણના પાલનરૂપ) આચારોને

ન સેવે, અર્થાત્ આચારને પાળવામાં આલોકના સુખની આશંસા ન રાખે-૧, એ પ્રમાણે પરલોકના સુખની આશંસા ન રાખે-૨, કીર્તિ-વર્ણવાદ-શબ્દ-પ્રશંસાની પણ આશંસા ન રાખે ૩, આરહંતેહિં દેઝહિં=અરિહંત ભગવંતોએ કહેલા (અનાશ્રવ-સંવર-નિર્જરા વગેરે) હેતુઓ નન્નતથ=સિવાય બીજા કોઈ હેતુએ આચાર નો અહિદ્વિજ્ઞા=આચારને ન સેવે, અર્થાત્ કેવળ કર્મનિર્જરા-સંવર-અનાશ્રવ સિવાય કોઈ ક્ષણની ઇચ્છા ન કરે, આલોક-પરલોકની સર્વ ઇચ્છાઓથી સુક્ત થઈને નિરીહપણે આચારને પાળે, કે જેથી મોક્ષ થાય. એ પ્રમાણે ચતુર્થ પયં મન્વડ=ચોથું પદ પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ નિષ્કામભાવનાથી આચારને પાળતાં સર્વ સંતાપરહિત આશ્વતી સુકિત થાય છે. (૯૦ ૪-સૂત્ર-૫) મન્વડ અથ્થ સિલોગો=આ વિષયમાં આ શ્લોક છે.

(૪૬૦) જિણવચનરણ અતિતિણે, પહિપુન્નાયમમાયયદ્વિણ ।

આચારસમાહિસંવુદે, મન્વડ અ દંતે માવસંધણ ॥૯-૪-૫॥

જિણવચનરણ=જિનવચનમાં (આગમમાં) રક્ત, અતિતિણે=એકની એક વાત અસૂચાથી વારંવાર કહેવારૂપ તંતિલપણાથી રહિત, પહિપુન્ન=સૂત્ર-અર્થ વગેરેથી પૂર્ણ (ગીતાર્થ), આચર્ય=અત્યંત આચર્યદ્વિણે=આત્માર્થી (મોક્ષાભિલાષી) આચારસમાહિસંવુદે=આચાર પાલનમાં સમાધિથી એટલે આનંદથી આશ્રવદ્વારોને બંધ કરનારો, દંતે અ=અને મન તથા ઇન્દ્રિયોત્તુ દમન કરનારો

(વિજેતા), એવો સાધુ માવસંઘર્ષ=લાવ એટલે મોક્ષને
સાધક (મોક્ષની નજીક) થાય છે. ૪-૫)

(૪૬૧) અભિગમચરો સમાહિઓ, સુવિસુદ્ધો સુસમાહિઅપ્પઓ ।
વિહલહિઅં સુહાવહં પુણો, કુવ્વહ અ સો પયસ્સેમમપ્પણો ॥
॥૯-૪-૬॥

હવે સર્વસમાધિનું ક્ષણ કહે છે—

ચરો સમાહિઓ=ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચાર સમા-
ધિઓને અભિગમ=જાણીને અથવા પાળીને મન, વચન
તથા કાયાથી સુવિસુદ્ધો=અતિવિશુદ્ધ (અતિ કુશળયોગ-
વાળો), સુસમાહિઅપ્પઓ=સત્તર પ્રકારના સંયમમાં અતિ
સ્થિર છે આત્મા જેનો (નિશ્ચળ), એવો સો=તે ધર્મનું
સામ્રાજ્ય પામીને પુણો=વળી વર્તમાનમાં વિહલહિઅં=
અતિશાયી હિતને અને ભવિષ્યમાં સુહાવહં=હિતકારી
સુખને પમાડનાર, એવા અપ્પણો=આત્માના પયં=પદને
(મોક્ષને) જેમં પકુવ્વહ=ક્ષેમ (એટલે નિર્વિદને પામી શકાય
તેવું) કરે છે, અર્થાત્ ચાર સમાધિઓને જ્ઞાનપૂર્વક આરાધીને
મનવચન કાયાથી શુદ્ધ અને સંયમમાં અતિસ્થિર (નિશ્ચલ)
એવો તે મુનિ ધર્મના સામ્રાજ્યને લોગવતો, 'વર્તમાનમાં
અતિશય હિતકારી અને ભવિષ્યમાં નિર્મળ સુખને આપનાર
એવા મોક્ષપદને' ક્ષેમ કરે છે. અર્થાત્ નિર્વિદને પ્રાપ્ત કરી
શકાય તેવું કરે છે. તાત્પર્ય કે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પોતાના
આત્માને લાયક બનાવી શકે છે. (૪-૬)

[ટીકામાં કુવ્વહ ને બદલે પકુવ્વહ પાઠ છે.]

એ જ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે—

(૪૬૨) જાહમરણાઓ મુચ્છઈ, ઇત્યત્થં ચ ચયઈ સવ્વસો ।

સિદ્ધે વા હવઈ સાસણ, દેવે વા અપ્પણ મહહ્હિએ—

ત્તિ વેમિ ॥૯-૪-૭॥

આ સમાધિઓનો આરાધક ઉત્તમ સાધુ જાહમરણાઓ= જન્મ-મરણથી (સંસારથી) મુચ્છઈ=મુક્ત થાય છે, ઇત્યત્થં ચ=અને આ સંસારમાં થતું (અનુભવાતું અને તિર્યંચ આદિ નામથી ઓળખાતું) પૌદ્ગલિક બંધન સવ્વસો=સર્વ પ્રકારેથી (પુનઃ કદી બ્રહ્મ કરવું ન પડે તે રીતે) ચયઈ=તજે છે. એમ સાસણે સિદ્ધે=શાશ્વત (સાદિ અનંત ભાગે) સિદ્ધ, વા=અથવા (અનુત્તર વિમાન વગેરેમાં) અપ્પણે=અદ્વરત (કામની અદ્વ વાસનાવાળો) મહહ્હિએ=મહર્ષિ કે દેવે=દેવ હવઈ=થાય છે, ત્તિ વેમિ= એમ હું કહું છું. (૪-૭)

॥ સમત્તો ચઉત્થો ઉદ્દેસો ॥

એથો ઉદ્દેશો સમ્પૂર્ણં.

॥ સમત્તં નવમમજ્જયણમ્ ॥

નવમું અદ્યયન સમ્પૂર્ણં.

卐

卐

卐

દશમું સલિકૃષ્ણ અધ્યયન

[ઉપરનાં નવ અધ્યયનોમાં સાધુની ચર્ચાનું વર્ણન કરવા દ્વારા વિશુદ્ધ આહિંસાદિનું પાલન કેવી રીતે કરી શકાય, અર્થાત્ સર્વથા પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ મહાપ્રતોનું નિરતિત્યાર પાલન કરવા માટે બાહ્ય-અભ્યંતરે કેવા આચારો પાળવા જોઈએ ? એ સમજવવા ધર્મની વ્યાખ્યા, ભ્રમરવૃત્તિએ ભિક્ષા, નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય, અનાચરિતનો પરિહાર, છ જીવનિકાયની ઓળખ, તેની આહિંસા માટે જરૂરી નિર્દોષ-વિશુદ્ધ આહારનું સ્વરૂપ અને તેને મેળવવાના ઉપાયો, કાયશુદ્ધિ માટે સાધુના આચારનું, વચનશુદ્ધિ માટે ભાષાનું સ્વરૂપ, પ્રકારો અને યોગ્યતામાં વિવેક, એ સર્વ દ્વારા આત્મશુદ્ધિ કરવા માટે આચારની એકાગ્રતા અને છેલ્લે એ સઘળા ગુણોની પ્રાપ્તિના ખીજભૂત વિનયનું સ્વરૂપ, વિનય-અવિનયનાં ફળો, વગેરે વર્ણવી સાધુતાનું સર્વદેશીય વર્ણન કર્યું.

હવે આ અધ્યયનમાં એ જ હકીકતને ટુંકમાં વર્ણવવા પૂર્વક-‘સદ્ભિક્ષુ’ એટલે ઉત્તમસાધુ કેવો હોય ? અથવા તે તે ગુણો જેનામાં હોય ‘સ મિક્ષુ=તે ભિક્ષુ કહેવાય’ એમ કહી ઉત્તમસાધુનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, માટે આ અધ્યયનનું નામ ‘સલિકૃષ્ણ’ રાખેલું છે.

વર્તમાનમાં દિનદિન જડના રાગે રંગાતી દુનિયામાં આત્માનું રક્ષણ જોખમાઈ રહ્યું છે, જીનેતરો અને કુળથી જીનો પણ આત્માને ભૂલી રહ્યા છે, તેવા કપરા કાળમાં સાધુધર્મનું નિરતિત્યાર પાલન કરવા માટે આ અધ્યયન પરમ આલંબનભૂત છે. ત્યાગ ઉચ્ચ કોટીનો છતાં હૃદય વૈરાગ્યવાસિત ન અને ત્યાં સુધી ત્યાગનો આનંદ અનુભવી શકાતો નથી. ત્યાગ વૈરાગ્યને પ્રગટાવે અને વૈરાગ્ય ત્યાગનો આનંદ આપે, એમ બન્ને પરસ્પર સહૃદય બનીને આત્માને પરમેત્યદશાએ પહોંચાડે, તેવી બન્નેની અખંડ અને આકરી આરાધના ગુરુની છાયા વિના શક્ય નથી. વિદ્યા સાધવામાં ઉતરસાધકની જેટલી જરૂર છે, તેથી જ હજારો ગુણી જરૂર ત્યાગ-વૈરાગ્યની સાધના માટે ગુરુની છે. કોઈ

સ્વચ્છંદી તથાવિધ યોગ્યતા વિના સ્વયં સાધના કરવા ઈચ્છે તે તે એવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં મૂકાય કે જેનું વર્ણન કરવું દુષ્કર છે. માટે જ મુમુક્ષુએ ગુરુઆજ્ઞાને શિરસાવન્ધ કરીને તેઓની નિશ્રામાં રહી સમર્પિતભાવે સાધુતાને આત્મસાત્ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એ હકીકત સમગ્ર ગ્રન્થના સાર તરીકે આ અધ્યયનમાં કહેલી છે. આત્માર્થીએ જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયના સહયોગથી એને જીવનમાં ઉતારવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કરવો, એ આ અધ્યયનનો સાર છે.]

(૪૬૩) નિક્ષમ્મમાણાઙ્ગ અ બુદ્ધવયણે,

નિચ્ચં ચિત્તસમાહિઓ હવિજ્જા ।

ઈત્થીણ વસં ન આવિ ગચ્છે;

વંતં ન પહિઆયહ્ જે સ મિવ્વ્હુ ॥૧૦-૧॥

આણાઙ્ગ=જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે (અર્થાત્ સંયમ માટે પોતાની યોગ્યતા જોઈને) નિક્ષમ્મ=નિષ્ક્રમ્ય (અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારીને, તત્વાતત્વનો ભણ) જે=જે વયણે=જિન-વચનમાં નિચ્ચં=હંમેશાં ચિત્તસમાહિઓ=પ્રસન્ન ચિત્ત-વાળો હવિજ્જા=ખને, અર્થાત્ જિનાજ્ઞાનું પ્રસન્નચિત્ત પાલન કરે, આવિ=અને વળી ઈત્થીણ=સ્ત્રીઓને વસં ન ગચ્છે=વશ ન થાય અને વંતં=તજેલા ભોયોને ભણતાં અભણતાં પણ) ન પહિઆયહ્=ન સ્વીકારે, સ મિવ્વ્હુ=તે ભાવલિધુ (યથાર્થ સાધુ) છે. (૧૦ ૧)

[સંયમના સ્વીકાર માટે શારીરમાં કહેલી યોગ્યતા વિના સંયમ સ્વીકારનાર પ્રાયઃ જિનવચનના પાલનમાં પ્રવ્રજ રહી શકતા નથી. પાંચ મહાવ્રતોના પાલન માટે કષ્ટો સહવાનું સત્ત્વ, વિપયોનો વિરાગ, વગેરે યોગ્યતા પામેલો જીવ (વ્યાપારી વ્યાપારનાં કષ્ટો સહવા કરતાં

લાભને જોઈ જેમ આનંદ અનુભવે તેમ) સંયમનાં કષ્ટો વેડવા છતાં આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી આનંદ અનુભવે છે, માટે 'આત્માને અનુસારે અર્થાત્ ચારિત્રની યોગ્યતાને પામીને દીક્ષિત થએલો' એમ કહ્યું છે. એવો પણ પાછળથી પ્રમાદી બની બચ તો દીક્ષા નિરર્થક કરે, માટે 'બિનવચનના પાલનમાં નિત્ય પ્રસન્ન રહે' એમ કહ્યું, એવો પણ ખીલુ પાણુ દોષોને સેવે તો દીક્ષા નિરર્થક થાય, માટે 'સ્ત્રીને વશ ન થાય, અર્થાત્ તજેલા કાઈપણ ભોગાદિને ન વાંછે' એમ કહ્યું.]

(૪૬૪) પુઢવિં ન સ્વળે ન સ્વળાવણ,

સીઝોદગં ન પિણ ન પિઆવણ ।

અગણિ-સત્થં જહા સુનિસિઝં;

તં ન જલે ન જલાવણ જે સ મિવસ્સૂ ॥૧૦-૨॥

(૪૬૫) અનિલેણ ન વીણ ન વીયાવણ,

હરિયાણિ ન છિદે ન છિદાવણ ।

વીઆણિ સયા વિવજ્જયંતો,

સચ્ચિંતં નાહારણ જે સ મિવસ્સૂ ॥૧૦-૩॥

પુઢવિં=સચ્ચિત્ત પૃથ્વીકાયને ન સ્વળે=ખોદે (તોડે-ભાંગે) નહિ, તથા ન સ્વળાવણ=ખીજા દ્વારા ખોદાવે નહિ. (ઉપલક્ષણથી ખોદનારને સારો માને નહિ, એમ અહીં તથા આગળના વર્ણનમાં પણ સમજી લેવું.) સીઝોદગં=સચ્ચિત્ત પાણીને પીએ નહિ, અને ખીજા કોઈને પાય નહિ, (કરાણ ઉપર ચઢાવીને ઘસેલું) સત્થં=શસ્ત્ર જહા સુનિસિઝં=જેમ અતિ તીક્ષ્ણ ધારવાળું (છ કાય જીવેનો નાશ કરે તેમ) અગણિસત્થં=અશ્લિષ્ટાયશસ્ત્ર (જીવ ઘાતક)

છે. માટે જે=જે તં ન જલે=તેને સ્વયં સળગાવે નહિ અને ન જલાવણ=સળગાવરાવે નહિ તેને ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૨) વળી-

અનિલેણ=વાયુ નાખવાના સાધનભૂત વસ્ત્રના છેડા કે વાંઝણા વગેરેથી (પોતાને કે પરને સ્વયં) ન વીણ=વાંઝે નહિ. (પવન નાખે નહિ) અને ધીજ દ્વારા ન વીયાવણ=વીંઝાવે નહિ. હરિઆણિ=સચિત્ત (ધાસ વગેરે) વનસ્પતિને સ્વયં ન છિંદે=છેદે નહિ અને અન્ય દ્વારા ન છિંદાવણ=છેદાવે નહિ, તથા સયા=હંમેશાં વીઆણિ= (વનસ્પતિનાં) ધીજ કે ધ્યાન્યના કણીયા વગેરેને વિવ-જ્જયંતો=તજતો (સંઘટ્ટન, પરિતાપન, વગેરે નહિ કરતો) જે=જે સાધુ સચિત્ત=સજીવ પદાર્થને ન આહારણ=ખાય નહિ, તે ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૩)

[જે કે પૂર્વનાં અધ્યયનોમાં આ હકીકત કહી છે, તેા પણ ત્યાં માત્ર સાધુના આચારને આશ્રયને વિધિ-નિષેધરૂપે કહી છે અને અહીં 'તેને ક્રિયારૂપે પાળે તે સાધુ' એમ કહેવા માટે કહી છે, માટે પુનરુક્ત દોષ નથી. ટુંકમાં પૃથ્વીકાય આદિ કોઈ જીવની હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ અને ઉપલક્ષણથી અનુમોદે નહિ તે સાધુ કહેવાય. માટે સાધુએ જીવનની હિંસા થાય તેવી સર્વ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવું.]

હવે સકારણ પણ હિંસાને નિષેધ કરે છે—

(૪૬૬) વ્રહ્મણં તસથાવરાણ હોઈ,

પુઠવિત્તણકટ્ટનિસ્સિઆણં ।

તમ્હા ઉદ્દેસિઅં ન ખુંજે;

નો વિ પણ ન પયાવણ જે સ મિક્કવૂ ॥૧૦-૪॥

(સાધુના ઉદ્દેશથી આહાર-પાણી આદિ તૈયાર કરવામાં) પુઠવિતળકટુનિસિઆણં=પૃથ્વી (માટી વગેરે), તૃણુ (ઘાસ) અને કાષ્ટ (ઈંધણું વગેરે)ની નિશ્રાએ રહેલા તક્ષ-થાવરાણ=ત્રક્ષ સ્થાવર જીવોનું વહનં=હનન (હિંસા) હોઈ=થાય, તમ્હા=તે કારણે હ્રેસિઅં=સાધુને ઉદ્દેશીને કરેલું વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર પાણી, કે મકાન, કંઈ પણ (સાધુ) ન મુંજે=ભોગવે (વાપરે) નહિ. એટલું જ નહિ, જે નો વિપણે પકાવે પણ નહિ અને ન પચાવણે=પકાવરાવે પણ નહિ, સ મિક્ત્વૂ=તે સાધુ સમજવો. (૧૦-૪)

(૪૬૭) રોહિણિ(ય) નાયપુત્તવયણે, **જૈન સાઈટ**
અત્તસમે મન્નિજ્જ છપ્પિ કાણે ।

પંચ ય ફાસે મહવ્વયાઈં;

પંચાસવસંવરે જે સ મિક્ત્વૂ ॥૧૦-૫॥

નાયપુત્તવયણે=જ્ઞાતપુત્ર શ્રીમહાવીરપ્રભુના વચન-માં રોહિણિ=રુચિ કરીને (જ્ઞાનરૂપે બાણીને અને ક્રિયારૂપે પાણીને) જે=જે સાધુ છપ્પિ કાણે=પૃથ્વીકાયાદિ છ એ કાયાના જીવોને અત્તસમે=પોતાના તુલ્ય મન્નિજ્જ=માને, પંચ મહવ્વયાઈં=પાંચ મહાવ્રતોને ફાસે=સ્પર્શે અને પંચાસવસંવરે=પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિકારને રોકે, સ મિક્ત્વૂ=તે ભિક્ષુ સમજવો. (૧૦-૫)

[જિનવચનમાં પ્રતીતિ-શ્રદ્ધા પ્રગટ્યા વિના પૃથ્વીકાયાદિ જીવોની દયા કે રક્ષાના પરિણામ પ્રગટે નહિ. જીવદયાના પરિણામ વિના અહિં-સાદિ વ્રતોનું યથાર્થ-નિરતિયાર પાલન અને તે માટે આવશ્યક ઈન્દ્રિયોના

સંવર (વિજય) થઈ શકે નહિ. એમ પાયામાં જિનવચનના યથાર્થ-
પણાની શ્રદ્ધા અને તેના આધારે પ્રગટેલી ડ્યા, વ્રતપાલન, ઇન્દ્રિય-
જ્ય, વગેરે સાધુતાનાં જરૂરી અંગો છે. તે જેનામાં પ્રગટ તે ભાવસાધુ
કહેવાય. સર્વ જીવોને સુખનો રાગ, દુઃખ પ્રત્યે દ્વેષ, મરણનો ભય,
જીવવાની ઇચ્છા, વગેરે સમાન હોવાથી જીવ માત્ર પોતાના તુલ્ય છે,
માટે 'પોતાને ન ગમતું દુઃખ ખીજને પણ નહિ કરવું' એમ સમજતો
સાધુ અહિંસાદિ વ્રતોને પાળતો પરપીડાને તજે. અહીં મહાવ્રતોને
'રૂપશે' એમ કહ્યું તેમાં એ આશય છે કે કેવળ-ક્રિયાથી વ્રતોનું
પાલન કરે, એટલું જ નહિ કિન્તુ આત્માને અહિંસા-સત્ય-અચ્યૈય
બ્રહ્મ અને અપરિશ્રુતા પરિણામવાળો બનાવે, અર્થાત્ ભાવથી
સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકને પ્રગટ કરે. એમ છતાં ઇન્દ્રિયો નિરંકુશ
રહે તે સર્વગુણોથી ભ્રષ્ટ થાય, માટે ન પ્રાપ્ત ગુણોની રક્ષાપૂર્વક
અપ્રાપ્ત ગુણોને પ્રગટાવવા ઇન્દ્રિયોનો જ્ય કરે, એમ કહ્યું છે.]

(૪૬૮) ચત્તારિ વમે સયા કસાણ,

ધુવજોગી હવિજ્જ વુદ્ધવયणे ।

અહ્ણે નિજ્જાયરૂવરયણ;

મિહિજોગં પરિવજ્જણ જે સ મિવસૂ ॥૧૦-૬।

વળી ક્ષમા-નમ્રતા-સરળતા અને સંતોષરૂપ પ્રતિપક્ષ-
ગુણોના અભ્યાસ દ્વારા સવા=નિત્ય ચત્તારિ કમાણ વમે=
(હોવાદિ) ચાર કષાયોને વમે (જીતે), વુદ્ધવયણે=(અહીં
સમ્મતી તૃતીયાના અર્થમાં હોવાથી) જિનવચન વડે
ધુવજોગી=નિત્ય ઉચિત યોગવાળો (એટલે સાંયમને યોગ્ય
સઘળી કરણી કરનારો, અર્થાત્ આગમને અનુસરનારો)
હવિજ્જ=હોય, અહ્ણે=અધનિક, (અતુષ્પદ વગેરે ધન વિનાનો)

હોય, નિજ્ઞાયત્વરચણ=રૂપું-સોનું જેની પાસે ન હોય, અને જે=જે મુનિ ગિહિજોગં=ગૃહસ્થના સંબંધને પરિવજ્જણ=સર્વથા તજે, (અર્થાત્ ગૃહસ્થોનું મમત્વ ન રાખે,) તે ભિક્ષુ બ્રહ્મવો. (૧૦-૬)

[કપાલના ત્યાગ દ્વારા અભ્યંતર અને ધન, સુવર્ણ, રૂપું વગેરે બાહ્ય પરિવ્રજાને તજીને પૂર્વોપાર્જિત કર્મોની નિર્જરા માટે વિનય-વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, તપ, જપ, ધ્યાન, વગેરે સંયમયોગોનું સતત સેવન કરે, તથા ભક્તગૃહસ્થનો પણ પ્રતિબંધ (સંબંધ કે મમત્વ) વળે, તે સાધુ નિરતિચાર ચારિત્રને પાળવાથી ભાવસાધુ બ્રહ્મવો.]

(૪૬૯) સમ્મદ્દિટ્ઠી સયા અમૂઢે, અત્થિ હુ નાણે તવે સંજમે અ ।

તવસા ધુણ્ઠિ પુરાણવાવગં, મળવચકાયસુસંવુઢે

જે સ ભિક્ષુ ॥૧૦-૭॥

વળી સમદ્દિટ્ઠી=સમ્યગ્દષ્ટિ (ગુણવાળો હોવાથી) સદા અમૂઢે=મૂઢતા રહિત એવું માને કે જ્ઞાન, તપ અને સંયમ એ (આત્માના ગુણો મારામાં) હુ=નિપ્રયે અત્થિ=છે જ. એવા દેહ પરિણામવાળો જે=જે સાધુ તવસા=(બાહ્ય અભ્યંતર) તપ વડે પુરાણવાવગં=પૂર્વ બાંધેલા પાપકર્મોને ધુણ્ઠિ=ખપાવે (તોડે) તથા મળવચકાયસુસંવુઢે=મન-વચન અને કાયાથી સંવૃત (ત્રણ ગુણોથી ગુમ) હોય, સ ભિક્ષુ=તે ભાવસાધુ બ્રહ્મવો. ૧૦-૭)

[સમ્યગ્દર્શન હોવાથી મૂઢતા ટળે, મૂઢતાના અસાવે તત્વાતત્ત્વનો વિવેક પ્રગટે અને તેથી અતીન્દ્રિય પદાર્થોમાં પણ હેય-ઉપાદેવનો વિવેક કરાવનારું જ્ઞાન, કર્મરૂપ મેલને ધોવામાં નિર્મળબળ તુલ્ય તપ, તથા નવા કર્મોના બંધને રોકવારૂપ સંયમ એટલે સંવર, વગેરે ગુણોને

પીછાને, અર્થાત્ ગુણોના મહિમાને સમજે. એના દ્વારા જ્ઞાનચક્ષુર્થ
હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કરી ઈન્દ્રિયોના સંવરદ્વારા નવા કર્મબંધને
રોકે અને તપ દ્વારા પૂર્વે બાધેલાં કર્મોને ખપાવે. એમ સર્વથા કર્મ
રહિત થવાની સામગ્રીને ઓળખે અને સંકળ કરે. તે સાધુ કહેવાય.

(૪૭૦) તહેવ અસળં પાળગં વા,

વિવિહં સ્વાદ્મસાદ્મં લમિત્તા ।

હોહી અદ્દો સુણ પરે વા;

તં ન નિહે ન નિહાવણ જે સ મિક્કલૂ ॥૧૦-૮

(૪૭૧) તહેવ અસળં પાળગં વા,

વિવિહં સ્વાદ્મસાદ્મં લમિત્તા ।

છંદિઅ(ય) સાહમ્મિઆણ મુંજે;

મુચ્ચા સજ્ઞાયરણ ય જે સ મિક્કલૂ ॥૧૦-૯

તહેવ=પૂર્વમુનિઓની જેમ અશન(આહાર), અથવા
પાણી, કે વિવિધ પ્રકારનું ખાદ્યમ (લીલો-સુકો મેવો,
ફળ-શેકેલું ધાન્ય વગેરે), કે સ્વાદ્યમ (ચૂર્ણ વગેરે),
તેને લમિત્તા=મેળવીને જે=જે સાધુ સુણ=આવતી કાલે
પરે વા=અથવા પરમ દિવસે અદ્દો હોહ=પ્રયોજન
પડશે એમ માની તં=તેને ન નિહે=સંધરે નહિ, કે ન
નિહાવણ=સંધરાવે નહિ, (અર્થાત્ રાત્રે સંનિધિ રાખે કે
રખાવે નહિ.) તે ભાવસાધુ બાણવો. (૧૦-૮)

વળી એ જ રીતે પૂર્વમુનિઓની જેમ આહાર,
અથવા પાણી, કે વિવિધ ખાદ્યમ, સ્વાદ્યમને મેળવીને સાહ-
મ્મિઆણ=સાધર્મિક સાધુઓને છંદિય=નિમંત્રણ કરીને

પછી મુંજે=આય અને ખાઈને (વાચનાદિ પાંચ પ્રકારના) સ્વાધ્યાયમાં તથા ચ=શીષ (વિનય વૈયાવચ્ચ વગેરે) અનુ-
ષ્ઠાનોમાં પણ રક્ત રહે. તે ભાવસાધુ જાણવો. (૧૦-૯)

[આહાર વગેરેમાં અનાસક્તભાવ એ સર્વ ગુણોનું ખીજ છે, વિનય પણ તે જ કરી શકે કે જેણે આહારસંજ્ઞાને અને રસસંજ્ઞાને વિનય કર્યો હોય. એ કારણે મુનિને કુપ્તિસંખલ (જરૂર જેટલું જ મેળવનારા) કહ્યા છે, પાણી પણ વિના પ્રયોજને અધિક ભાવવું કે રાખવું તેને સંનિધિ દોષ કહ્યો છે. માટે આ બે ગાથાઓમાં સંનિધિ નહિ કરવારૂપે તથા અન્ય સાધુઓને નિમંત્રણ કરવા રૂપે આહાર પ્રત્યે અનાસક્ત ભાવને પ્રગટાવવા અને ગૃહસ્થને સંયમાર્થે આપેલા આહારોદિને સફળ કરવા સૂચવ્યું. સર્વ ગુણોની ભૂમિકારૂપે આ ગુણને ઉત્તમ સાધુએ અવશ્ય પ્રગટાવવો જોઈએ.]

(૪૭૨) ન ય વુગ્ગહિયં કહં કહિજ્જા,

ન ય કુપ્પે નિહુહંદિણં પસંતે ।

સંજમે ધુવં જોગેણ જુત્તે;

ઉવસંતે અવિહેહણં જે સ મિક્કૂ ॥૧૦-૧૦॥

ચ=વળી જે=જે સાધુ વુગ્ગહિયં=કલકારિણી કહં=
કથાને (વચનોને) ન રહે, (હિતકર વાત કરતાં પણ ખીજની ઉપર) ન કુપ્પે=કોપે નહિ, કિન્તુ નિહુહંદિણં=જિતેન્દ્રિય અને પસંતે=(રાગ-દ્રેષ રહિત) પ્રશાન્ત રહે, ધુવં=નિત્ય સંજમે= સંયમમાં જોગેણ=મન-વચન અને કાયાથી તે તે કરવા યોગ્ય કાર્યોમાં જુત્તે=જોડાયેલો રહે, ઉવસંતે=(કાયાની ચપલતા રહિત) ઉપશાન્ત રહે, અવિહેહણં=કોઈ ઔચિત્ય પ્રવૃત્તિનો અનાદર ન કરે. તે ભાવસાધુ જાણવો. (૧૦-૧૦)

(૪૭૩) જો સહૃદુ હુ ગામકંટણ,

અક્કોસપહાર-તજ્જનાઓ અ ।

મય-મૈરવ-સદ-સપ્પહાસે;

સમસુહદુક્ખસદ્દે અ જે સ મિક્ખૂ ॥૧૦-૧૧॥

જે=જે મહાત્મા અક્કોસ=આકોશને-તિરસ્કારને (તથા આપુક વગેરેના) પહાર=પહારોને અ=અને તજ્જનાઓ=(દુર્ભાવથી બોલાએલા) કડવા શબ્દો (મેણાં ટોણાં) વગેરે ગામ=ધન્દ્રિયોના કંટણ=દુઃખ દેનારા કાંટાઓને સહૃદુ=સહન કરે, તથા જે=જે વૈતાલ-રાક્ષસ વગેરેના તથા મયમૈરવસદ્સપ્પહાસે=ભયાનક અને અત્યંત રોદ્ર શબ્દોવાળા અકૃહાસોને સાંભળવા છતાં સમસુહદુક્ખસદ્દે=સુખ-દુઃખને સમતાથી સહન કરે (રાગ-દ્વેષ-ભયથી પર રહી સમતા સામાયિકમાં રમે), સ મિક્ખૂ=તે ઉત્તમસાધુ બાણુવો. (૧૦-૧૧)

(૪૭૪) પહિમં પહિવજ્જિઆ મસાણે,

નો મીયણ મયમૈરવાઈં દિસ્સ ।

વિવિહગુણતવોરણ અ નિચં;

ન સરીરં ચામિકંઘણે જે સ મિક્ખૂ ॥૧૦-૧૨॥

જે=જે મુનિ મસાણે=શ્મશાનમાં માસની, બે માસની, વગેરે પહિમં=પ્રતિમાને (વિશિષ્ટ અભિગ્રહને) પહિવજ્જિઆ=વિધિ પૂર્વક સ્વીકારીને (તેમાંથી ચલાયમાન કરવા માટે વૈતાલ વગેરેએ કરેલાં અકૃહાસાદિનાં) મયમૈરવાઈં=ભયાનક

નિમિત્તોને દિસ્સ=જોઈને તો મીઠાણ=અથ ત પામે, ત્રિવિં= નિત્ય ત્રિવિંહગુણત્વોરણ=(મૂળ-ઉત્તર ગુણ વગેરે) વિવિધ ગુણોમાં અને તપમાં રક્ત રહે ચ=અને વર્તમાન કે ભવિષ્યને અંગે સરીર=શરીરને ત અમિકંચણ=સ્પૃહા (દર-કાર) ત કરે, તે ઉત્તમસાધુ બન્યો. (૧૦-૧૨)

[કાંઈ સ્થળે દિસ્સ ને બદલે દિબસ્સ પાઠ્ય-તર છે.]

(૧૭૫) અસદં વોસટ્ટચત્તહેહે,

અક્કુટ્ટે વ હણ વ લ્હસિણ વા ।

પુઢવીસમે મુળી હવિજ્જા;

અનિયાણે અકોહહલ્લે જે સ મિક્કુ ॥૧૦-૧૩॥

અસદં=વાર વાર (સદાય) વોસટ્ટ=વોસિરાબું (અને) ચત્ત=તબું છે વેહે=શરીર જેણે એવો મુનિ (અહીં રાગને તબવો તે વોસિરાબું અને શોભા-સંસ્કાર વગેરે નહિ કરવાં તે તબું કહેવાય, એમ ભેદ સમજવો.) અક્કુટ્ટે=(અપમાનવાચક શબ્દોથી) આકોશ થવા છતાં હણ વ=અથવા દંડ વગેરેથી મારવા છતાં લ્હસિણ વા= અથવા તલવાર વગેરે શસ્ત્રોથી છોલવા છતાં (કે સિંહ શિયાળ વગેરેથી ઉપદ્રવ થવા છતાં) જે=જે મુળી=સાધુ પુઢવીસમે=પૃથ્વીની સમાન (સર્વ ઉપસર્ગોને સમતાથી સહન કરનારો) હવિજ્જા=હોય (ધાય), અને આ લોક-પરલોક સંબંધી ક્ષળની ઈચ્છારૂપ અનિયાણે=નિયાણા વિનાનો તથા નાટક વગેરે જેવા સાંભળવામાં અકોહહલ્લે=કુતૂહલ વિનાનો હોય, તે ઉત્તમસાધુ બન્યો. (૧૦-૧૩)

(૪૭૬) અભિભૂય કાણ પરીસહાઈ,
સમુદ્ધરે જાડપહાડ અપ્પયં ।

વિહત્તુ જાઈમરણં મહવ્મયં;

તવે રણ સામણિજે સ મિક્કવૂ ॥૧૦-૧૪

જે=જે મુનિ કાણ=શરીર દ્વારા પણ પરીસહાઈ=
ક્રુધા, તૃષ્ણા, વગેરે વિવિધ પરીપહોને અભિભૂય=પરાભવ
કરીને (જીતીને) અપ્પયં=આત્માને જાડપહાડ=જન્મના
માર્ગેથી (સંસારથી) સમુદ્ધરે=પાર ઉતારે અને તે માટે
જાઈમરણં=જન્મ-મરણને મહવ્મયં=મહાભયાનક વિહત્તુ=
જાણીને સામણિજે=સાધુતાને યોગ્ય તવે=તપમાં રણ=
રક્ત રહે, તે ઉત્તમભિક્ષુ જાણવો. (૧૦-૧૪)

[અહીં કાયાથી પરીપહોને પરાભવ કરવાનું કહ્યું, તેમાં એ
આશય છે કે પરીપહો આવે ત્યારે મનથી આર્તધ્યાન ન કરે અને
વચનથી દીનતાભયું વચન ન બોલે, છતાં જે કાયાથી સહન ન કરે
તો વિજય થતો નથી, માટે કાયાથી પણ કષ્ટોને સહન કરીને જીતે
તો જ આત્માને સંસારથી પાર ઉતારી શકાય. તેવું ત્યારે જ બને કે
જન્મ-મરણનો તીવ્ર ભય પ્રગટચો હોય. માટે જે જન્મ-મરણના
મહાભયને સમજે તે પ્રારંભમાં કષ્ટકારી છતાં પરિણામે સર્વકષ્ટોથી
હોડાવનાર તપને આદરપૂર્વક કરી શકે. અહીં સાધુતાને યોગ્ય
એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનયાદિ અભ્યંતર સાથે શરીરબળને અનુસરીને
બાહ્ય તપ પણ કરે, એમ સમજવું. તે પણ તપસ્વી તરીકેની ખ્યાતિ
માટે નહિ પણ કર્મનિર્જરાના ધ્યેયથી શુભ કરે, એમ સમજવું.]

(૪૭૭) હૃથસંજણ પાયસંજણ,
વાયસંજણ સંજઈદિણ ।

अङ्गपरए सुसमाहिअप्पा;

सुत्तत्थं च वियाणइ जे स भिक्खू ॥१०-१५॥

हृत्संजए=हाथने। संयभी, पायसंजए=पगने।
संयभी, वायसंजए=वयनने। संयभी, संजइदिअे=छिन्द्र-
येना। संयभवाणेा, अङ्गपरए=अध्यात्ममां रक्ता,
सुसमाहिअप्पा=आत्मान्नी समाधिवाणेा होय, सुत्तत्थं च=
अने सूत्र तथा अर्थने जे वियाणइ=जे ज्ञे ते
उत्तम सिद्धु ज्ञेवो। (१०-१५)

[हाथ-पगने कायणानी जेम संकोयी राप्पनार अने कारणे
सभ्यगू (हिंसादि न थाय तेम) ज्ययण्ण्णी काम करनार, तेने हाथ-
पगने संयभी समज्जवो। अे रीते अहितकर वयनने शेकने कारणे
हितकर वयनने भोलनार वाक्कसंयभी, विषयोथी छिन्द्रयेने शेकनार
ते छिन्द्रयेने संयभी, धर्म-शुद्ध ध्यानमां रमनार ते अध्यात्ममां
रक्ता, गुणोमां रमनार ते आत्मसमाधिवाणेा, अने शास्त्रोक्तविधि-
पूर्वक गुर्वादिने विनय करीने ज्ञेवो। ते सभ्य सूत्र-अर्थने।
(अने उलयने) गाता, वगेरे यथायोग्य समज्जवुं। हाथ-पगना
संयभथी काययोगने, वयनसंयभथी वयनयोगने अने अध्यात्मरक्ता,
समाधिवांत तथा सूत्रार्थने ज्ञेवुं, वगेरेथी मनोयोगने। संयभ
समज्जवो। जेम ज्ञे योगोथी संयभसाधकने उत्तमसाधु समज्जवो।]

४७८) उवहिम्मि अमुच्छिण अगिद्धे,

अन्नायउंछं पुलनिप्पुलाए ।

कयविक्रयसंनिहिओ विरए;

सव्वसंगावगए अ जे स भिक्खू ॥१०-१६॥

વસ્ત્રાદિ ઉવહિમ્મિ=ઉપધિમાં (મોહ તજવાથી) અમુ-
 ચ્છિણ=મૂર્છા વિનાનો તથા (આસક્તિ તજવાથી) અગિદ્ધે=
 ગૃહ્ણિ વિનાનો અને એ રીતે ઉપધિમાં લોહુપતાદિ ન
 હોવાથી અન્નાયત્તં=અન્નણ્યા ઘરોમાંથી થોડું થોડું
 લઈને નિર્વાહ કરનારો, સંયમને નિર્માળ-અસાર કરનારા
 પુલનિપુલાણ=દોષોથી રહિત, (વસ્ત્ર-પાત્ર-આહાર વગેરેના)
 કય-વિક્રય-સંનિહિઓ=કય, વિક્રય અને સંનિધિથી
 (સંપ્રહથી) વિરણ=અટકેલો (એવું નહિ કરનારો), એવો
 જે=જે દ્રવ્ય-ભાવ સત્ત્વસંગાવગણ=અર્વ સંગથી (પરિપ્ર-
 હથી) રહિત હોય, તે ઉત્તમસાધુ બાણવો. (૧૦-૧૬)

[પંદરમી ગાથામાં ત્રણ યોગેની શુદ્ધિદ્વારા અહિંસા, સત્ય
 અસ્તેય અને બ્રહ્મચર્યરૂપ ચાર મહાવ્રતોનો રક્ષક-પાલક કહ્યો, અહીં
 કહેલાં વિશેષણોથી પરિપ્રહવર્જનરૂપ પાંચમા વ્રતનો તથા સંનિધિ-
 વર્જક વિશેષણથી રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતનો પણ આરાધક કહ્યો. કય
 એટલે દ્રવ્ય-ભાવ ઉભય ક્રીતદોષથી રહિત, વગેરે યથાયોગ્ય સમબંધું.]

(૪૭૯) અલોલ-મિવસૂ ન રસેસુ ગિજ્ઞે (દ્વે),

ઉંછં ચરે જીવિઅ નામિકંચે ।

इद्धिं च सकारणपूअणं च,

चए ठिअप्पा अणिहे जे स भिवसू ॥१०-१७।

અલોલ=અલોહુપી (માગી માગીને નહિ મેળવનારો)

મિવસૂ=સાધુ (મળેલા પણ ધી-હૃદ્ય-મિષ્ટાન્ન વગેરે) રસેસુ=
 રસોમાં ન ગિજ્ઞે=ગૃહ્ણિ ન કરે, ઘેર ઘેરથી ઉંછં=થોડું
 થોડું લઈને ચરે=નિર્વાહ કરે, કિન્તુ જીવિઅ=અતિચાર-
 વાળું-દોષિત જીવન જીવવાને ન અમિકંચે=ન ઇચ્છે.

વ=વળી જે=જે વિવિધ લઘિઓરૂપ રૂઢિં=મુક્તિને, વસ્તુ વગેરેની ભેટરૂપ સંકારણ=સંકારને અને સ્તુતિ, પ્રશંસાદિ-રૂપ પૂજન=પૂજાને વળે=તળે, (માન સન્માન વગેરેને ન ઈચ્છે,) જ્ઞાનાદિમાં જેનો ઠિગ્ગા=આત્મા સ્થિર હોય અને અગિયે=માયા રહિત હોય, તે ભાવભિક્ષુ બનવો. (૧૦-૧૭)

[સોળમી ગાથામાં ઉંહું વિશેષણ વસ્તુ-પાત્રાદિ ઉપધિને અંગે અને અહીં આહારને અંગે કહેલું હોવાથી પુનરુક્તદોષ નહિ સમજવો. સંયમના પાલનમાં તે તે લઘિ કે માન સન્માન વગેરે મેળવવાનું ધ્યેય સંસારવર્હક હોવાથી તેને તળે, જ્ઞાનાદિમાં રમણુતા હોય તે જ જડવૃત્તિઓને ટાળી અધ્યાત્મભાવમાં રહી શકે અને એ સધળા ગુણો છતાં માયા હોય તો સર્વ ગુણોનો નાશ થાય, માટે માયારહિત હોય તે ઉત્તમભિક્ષુક સમજવો.]

(૪૮૦) ન પરં વણ્જાસિ 'અયં કુસીલે',

જેણન્ન કુણ્ણેજ્જ ન તં વણ્ણજ્જા ।

જાણિય પત્તેયં પુણ્ણપાવં;

અત્તાણં ન સમુક્કસે જે સ મિલ્લુ ॥૧૦-૧૮॥

જે=જે સાધુ પત્તેયં=પ્રત્યેક જીવને બાંધેલાં પુણ્ણ-પાવં=પુણ્ય કે પાપ સ્વયં ભોગવવાં પડે છે, એમ જાણિય=સમજીને (પાપ બંધાય તે રીતે સ્વસાધુમંડલ સિવાયના) પરં=પર સાધુને 'અયં કુસીલે'='આ કુશીલ છે' વગેરે ન વણ્ણજ્જાસિ=ન કહે. એટલું જ નહિ, જેણન્ન=જે બોલવાથી બીજો કુણ્ણેજ્જ=કોપે તં=તેવું વચન સર્વથા ન વણ્ણજ્જા=ન બોલે અને અત્તાણં=પોતાને ન સમુક્કસે=પ્રશંસે નહિ, તે ઉત્તમસાધુ બનવો. (૧૦-૧૮)

[પરનિન્દા અને આત્મશ્લાઘા કરવાથી જીવ નીચગોત્ર, દુર્ભાગ્ય, અનાદેય, અપયશ, અશાતા, વગેરે પાપકર્મનો બંધ કરે છે. ઉપરાંત-પરની નિન્દાથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ઘાતી કર્મેના બંધ પણ થાય છે. પરિણામે ભવબ્રમણ વધી જાય છે, મોઢિ દુર્લભ થાય છે અને જ્ઞાનશાસનથી ભ્રષ્ટ થવાય છે, માટે કોઈને અપ્રીતિ થાય તેવું ન બોલવું. અહીં ' પર સાધુને ' કુશીલ વગેરે કહેવાનો નિષેધ કર્યો તેમાં આશય એ છે કે પોતાની નિશ્રામાં હોય તેને તો જ્ઞાન-ક્રિયા શીખવાડવા માટે કહેવું પણ પડે, ત્યારે ગુર્વાદિ વડીલો તેવું કહવું પણ વચન કહેવાના અધિકારી છે. તેમાં નિન્દાનો આશય નહિ પણ હિત-હુદ્દિ રહેલી હોવાથી અશુભ કર્મબંધ થતો નથી. હા, વિના કારણે કે અસૂચાભાવથી તો પોતાના સાધુને પણ દુઃખ થાય તેવું બોલવું ન જોઈએ. પોતાની પ્રશંસા પોતે કરવી તે તો સૌથી મોટો દોષ છે, ખીબને મુખે પણ પોતાની પ્રશંસા સાંભળી ન શકે તે સાધુ સ્વમુખે સ્વપ્રશંસા કેમ કરે ? અર્થાત્ ઉત્તમસાધુ કદાપિ સ્વપ્રશંસા ન કરે.]

(૪૮૧) ન જાહમત્તે ન ય રૂવમત્તે,

ન લાભમત્તે ન સુણ મત્તે ।

મયાણિ સવ્વાણિ વિવજ્જહત્તા;

ધમ્મજ્ઞાણરણ જે સ મિક્સુ ॥૧૦-૧૧।

‘હું પ્રાધ્વણ છું; ક્ષત્રિય છું’ વગેરે ન જાહમત્તે=ભતિમદવાળો ન હોય, ‘હું રૂપવાળો છું’ ઈત્યાદિ ન ય રૂવમત્તે=રૂપના મદવાળો ન હોય, ‘હું લખિધવાળો છું’, વગેરે ન લાભમત્તે=લાભના મદવાળો ન હોય, અને હું ‘સર્વ શાસ્ત્રનો જાણુ છું’ વગેરે સુણ=શ્રુતથી પણ ન મત્તે=મદ ન કરે. એમ કુળમદ વગેરે સવ્વાણિ=સર્વ મયાણિ=મદોને

વિવજ્જહતા=સર્વથા તણને જે=જે સાધુ ધમ્મજ્ઞાણરણ=
ધર્મધ્યાનમાં રક્ત રહે, તે ભાવસાધુ બાણુવો. (૧૦-૧૬)

[કોઈ પણ સમ્પત્તિ કે ગુણોને પામીને તેનો મદ કરવાથી લવિધ્યમાં તે ભાવો મલતા નથી. વર્તમાનમાં પણ તેનો દુરુપયોગ થવાથી લાલ થતો નથી અને પ્રાયઃ ચાલ્યા જાય છે. પોતાને ઉચ્ચ માનવાથી ઉંચે જવાનું લક્ષ્ય અટકે છે અને અભિમાનરૂપ દુર્યુણના ભારથી દબાએલો આત્મા નીચે ઉતરે (અયોગ્ય બનતો જાય) છે. માટે ઉત્તમસાધુ ઉત્તમકુળ-જાતિ, રૂપ-બળ વગેરે પુણ્યથી મળેલાં હોવાથી નાશવંત છે-પારકાં છે, એમ સમજી મદ કરતો નથી અને તપ, શ્રુત, લાલ વગેરે પણ તે તે આવરણોના ક્ષયોપશમાદિથી પ્રગટેલાં છે, સૌને તે ગુણો સત્તામાં પડેલા છે, એમ સમજી અભિમાન કરતો નથી. કિન્તુ ક્ષમા-નમ્રતા વગેરે આત્મગુણોમાં રમણુતારૂપ ધર્મધ્યાનમાં રક્ત રહે છે. તેવો સાધુ જ પોતાનો અને પરનો ઉપકાર કરી શકે છે, માટે તે ઉત્તમસાધુ કહેવાય છે. પ્રભુ મહાવીરદેવે મરિચીના ભવમાં કુળમદ કર્યો હતો તે સાચો હતો, છતાં સંસારમાં રખડવું પડ્યું, તો મિથ્યામદ કરનારની દુર્દશા થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? માટે આત્મહિતનો અર્થો જ્ઞાની મુનિ કદાપિ મદ કરે નહિ.]

(૪૮૨) પવેઅણ અજ્જપયં મહામુણી,

ધમ્મે ઠિઓ ઠાવયહ પરં પિ ।

નિક્કલ્લમ્મ વજ્જેજ્જ કુસીલલિંગં;

ન આવિ હાસં કુહણ જે સ મિક્કલ્લ ॥૧૦-૨૦॥

જે શીલારૂગરથના ધોરી જ્ઞાની મહામુણી=શ્રેષ્ઠમુનિ હોય તે (પરોપકાર માટે) અજ્જપયં=શુદ્ધધર્મના પદને (માર્ગને) પવેઅણ=કહે, કારણ કે પોતે ધમ્મે ઠિઓ=ધર્મમાં સ્થિત (ધર્મનો રાગી) હોય તે પરં પિ બીજાને પણ

ધર્મમાં ઠાવયદ્=સ્થાપે-સ્થિર કરે, એવું સમજતો જે નિકલ્મ્મ=મવજ્યા લઇને કુસીલલિંગં=કુશીલની ચેષ્ટા-ઓને (દુરાચરણને) વજ્જેજ્જ=વજે આવિ=અને વળી ન હાસં કુહણ=હાસ્યજનક કુતૂહલવાળો ન હોય, તે ઉત્તમસાધુ બંધુવો. (૧૦-૨૦)

હવે આ ઉત્તમસાધુતાનું કળ કહે છે—

(૪૮૩) તં દેહવાસં અસુહં અસાસયં,

સયા ચણ નિચ્છહિઅટ્ટિઅપ્પા ।

છિંદિત્તુ જાહમરણસ્સ વંધણં;

ઉવેહ મિક્કલૂ અપુણાગમં ગઈ-તિ વેમિ ॥૧૦-૨૧॥

ઉપર કહ્યો તેવો ઉત્તમ(ભાવ) સાધુ (આ પ્રત્યક્ષ અનુ-લવાતા શુક-રુધિરથી બંધાએલું અને રસ-રુધિર-માંસ મેદ-હાડકાં-ચરણી અને શુક એ સાત ધાતુઓથી ભરેલું હોવાથી) અસુહં=અપવિત્ર અને પ્રતિક્ષણ રૂપાન્તરને પામનારું હોવાથી અસાસયં=અનિત્ય એવા તં દેહવાસં=તે શરીરરૂપ ધરને (જેલને) સયા=હંમેશાં ચણ=(મમત્વ છોડવારૂપે) તજે, અર્થાત્ શરીરની મમતા છોડે અને એ મમતા છોડવાપૂર્વક નિચ્છહિઅ=નિત્યહિતમાં (અર્થાત્ શાશ્વતું સુખ જેમાં છે તે મોક્ષમાં) ટ્ટિઅપ્પા=અત્યન્ત સ્થિર છે આત્મા જેનો એવો મિક્કલૂ=સાધુ જાહમરણસ્સ=જન્મ-મરણનાં (સંસારનાં) બંધનોને છેદીને અપુણાગમં=જ્યાંથી પુનઃ પાછું આવવાનું નથી તે ગઈ=સિદ્ધિ ગતિને ઉવેહ=મજીક કરે. અર્થાત્-પામે. ‘એમ હું કહું છું’ (૧૦-૨૧)

[આ છેલ્લા અધ્યયનમાં સમગ્ર ગ્રન્થના ઉપસંહાર તરીકે ઉત્તમસાધુનાં લક્ષણો જણાવી આત્માર્થાએ પોતાની સાધુતાને બને તેટલી નિર્મળ અને વિશિષ્ટ બનાવવાનું સૂચન કર્યું છે. વર્તમાનમાં કાળ-સંઘર્ષણ યુદ્ધિ વગેરેની હાનિના કારણે અહીં જણાવેલા ગુણો આત્મામાં ન પ્રગટાવી શકાય તો પણ લક્ષ્ય-ધ્યેય ઉંચું રાખવાથી વિદ્નભૂત કર્મેની ક્ષયોપશમ થાય, ઉપરાંત પોતાની આરાધનાનું અભિમાન ન થાય, પૂર્વના મહર્ષિઓના ચારિત્ર પ્રત્યે માન અખંડ રહે, તેથી તેઓનો વિનય થાય અને આ વિનયદ્વારા પોતાની યોગ્યતા વધતી જાય. કોઈ પણ ગુણ કે વસ્તુને મેળવવા માટે તેવી યોગ્યતા પ્રગટાવવી જરૂરી છે. વસ્તુ કે ગુણને મેળવવાનો તે જ સાચો ઉપાય છે. ખીજ એ વાત પણ સમજવાની છે કે અવસર્પિણી કાળના પ્રભાવે ઉત્તરોત્તર શુભ ભાવો ઘટે અને અશુભભાવો વધે, એ અનિવાર્ય છે. તેથી તે તે કાળે તે તે ક્ષેત્રમાં જે જે મહાત્માઓ સંયમના ખપી અને નિરુપાયે અપવાદને સેવના હોય તેઓને સાધુ તરીકે વન્દનીય પૂજનીય અને માનનીય કહ્યા છે. તેવા સાધુઓથી પ્રભુનું શાસન ચાલવાનું છે અને તેઓની સેવાથી આત્મહિત સાધવાનું છે. માટે આત્માર્થાએ પોતાના કાળમાં જે વિશિષ્ટ ગુણવંત હોય તેઓનો વિનય વગેરે કરીને સ્વહિતની સાધના કરવી.]

સમત્તં દસમમજ્ઞયણમ્ ।

દશમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ.

卐

卐

卐

દશવૈકાલિકસૂત્રની 'રતિવાક્યા' ચૂલિકા પહેલી

[ઉપર દશ અધ્યયનો કહ્યાં. તેમાં છેલ્લા અધ્યયનમાં આદર્શ સાધુનાં લક્ષણો જણાવીને સાધુતાની સુંદરતા વર્ણવી. એવી વિશિષ્ટ સાધુતાનો સાધક આઠે ક્રમેનો ક્ષય કરી અજરામર પદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અર્થાત્ 'મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ માટે એવું વિશિષ્ટ સાધુપણું પાળવું જોઈએ, એમ સૂચવ્યું છે. હવે સંયમનો અર્થો પણ કોઈ આત્મા અનાદિમોહની વાસનાના બળે, અજ્ઞાનને કારણે, કે કોઈ વિશિષ્ટ આલંબનના અભાવે, ચારિત્રનાં કષ્ટોને સહન કરતાં થાકે, તથાવિધ મોહના ઉદયને વશ થઈ ચારિત્રના પરિણામથી ભ્રષ્ટ થાય, અને તેથી ચારિત્ર છોડવાની પણ ઈચ્છા કરે, તો તેને ચારિત્ર પ્રત્યે પુનઃ 'રતિ' એટલે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવા માટેનાં 'વાક્યો' (ઉપ-દેશક વચનો) આ ચૂલિકામાં રહેલાં છે. તેથી તે 'રતિવાક્યા ચૂલિકા' અથવા 'રઈવક્યા ચૂલિકા' કહેવાય છે. આ ચૂલિકામાં આપાતમધુર પણ પરિણામે દુઃખજનક ગૃહસ્થજીવનનું અને પ્રારંભમાં કષ્ટકારી છતાં અખંડ સુખને આપનારા શ્રમણ જીવનનું પરસ્પર સરસવ અને મેરુ જોટલું અંતર સમજાવ્યું છે અને પરમપુણ્યે પ્રાપ્ત થએલા સંયમ-જીવનરૂપી ચિંતામણીની સહર્ષ રક્ષા કરવાનો એકાન્ત કલ્યાણકારી ઉપદેશ કર્યો છે. એવું ચિંતન-મનન કરનાર અનેરો આત્મપ્રકાશ પામીને સંયમની આરાધનામાં ઉત્સાહી બને તેવું તેમાં મધુર છતાં હિતકર અને તલસ્પર્શી વર્ણન કરેલું છે. દરેક મુમુક્ષુએ પ્રતિદિન એના અધ્યયનદ્વારા આત્માને બાળ્ય રાખવો હિતકર છે.]

(સૂત્ર ૨?) इह खलु भो पञ्चदशेण उपपन्नदुक्खेणं संजां
अरइसमावन्नचित्तेणं ओहाणुप्पेहिणा अणोहाइएणं चेव हयरस्सि-
गयंकुस-पोयषडागाभूआइं इमाइं अट्टारस ठाणाइं सम्मं संपडि-
लेहिअच्चाइं भवंति ॥

હહ=આ જિનશાસનમાં સ્વલુ=નિપ્રયે મો=હે મહા-
ભાગ મુનિ ! સંજમે=સંયમના પાલનમાં (ઠંડી-ગરમી-
ભૂખ-તૃષ્ણા-વગેરે શારીરિક અને સ્ત્રીપરીપહ-નિષઠાપરીપહ
વગેરે માનસિક) રૂપ્પન્નદુઃખેણ=દુઃખ જેને પ્રગટથું હોય
અરહસમાવન્નચિત્તેણ=અને તેથી ચિત્ત અરતિને પામ્યું
હોય અને તેથી ઓહાણુપ્પેહિણા=દીક્ષા છોડવાની ઇચ્છા
થઈ હોય, કિન્તુ અણોહાણુણ=દીક્ષા છોડી ન હોય,
ચેવ=તેવા પ્રસંગે (છોડ્યા પહેલાં જ) પવ્વણુણ=દીક્ષિતે
(સાધુએ) હયરસ્સિ=ધોડાને લગામ, ગયંકુસ=હાથીને અંકુશ
અને પોયપહાગામૂઆહં=વહાણુને સઠ જેવાં હમાહં=આ
અટ્ટારસ=અટાર ઠાગાહં=સ્થાનોને (ઉપદેશ વાક્યોને)
સમ્મં=ભાવપૂર્વક (હિત-અહિતના ખ્યાલ પૂર્વક) સંપહિલે-
હિઅવ્વાહં=સારી રીતે વિચારવા યોગ્ય ભવંતિ=છે.

[ઉન્માર્ગે જતા ધોડાને લગામ, હાથીને અંકુશ અને વહાણુને
સઠ જેમ માર્ગે લાવે તેમ અજ્ઞાન કે મોહ વગેરેને વશ થઈને અસં-
યમની ભાવનાને વશ થએલા સાધુને જ્ઞાનીપુરુષોનાં હિતવચનો સંયમ-
માર્ગે વાળી ચારિત્રધર્મમાં સ્થિર કરી શકે છે. માટે એવા પ્રસંગે
દુઃસાહસ નહિ ખેડતાં જ્ઞાનીઓનાં વચનોને ખૂબ સ્થિર અને સૂક્ષ્મ-
બુદ્ધિથી વિચારવાં જોઈએ. લાલ-હાગિનો વિચાર કરીને ઉન્માર્ગથી
અટકી સંયમમાં સ્થિર થવું જોઈએ.]

હવે એ જ અટાર સ્થાનોને કહે છે-

તં જહા-હંમો ! દુસ્સમાણ દુપ્પજીવી-૧, લહુસગા ઇત્તરિઆ
ગિહીણં કામમોગા-૨, મુજ્જો અ સાયવહુલા મણુસ્સા-૩, હમે
અ મે દુક્ખે ન ચિરકાલોવહ્વાઈ મવિસ્સહ-૪, ઓમજણપુરકારે-

૫, વંતસ્સ ય પડિઆયણં-૬, અહરગદ્વાસોવસંપયા-૭, દુલ્લહે
 खलु भो ! गिहीणं धम्मे गिहवासमज्झे वसंताणं-८, આયંકે સે
 वहाय होइ-९, સંકપ્પે સે વહાય હોઈ-૧૦, સોવકકેસે ગિહવાસે
 निरुक्ककेसे परिआए-११, બંધે ગિહવાસે મુક્ત્વે પરિઆએ-૧૨,
 सावज्जे गिहवासे अणवज्जे परिआए-१३, बहुसाधारणा गिहीणं
 कामभोगा-१४, पत्तेअं पुण्णपावं-१५, अणिच्चे खलु भो !
 मणुआण जीविए कुसग्गजलविंदुचंचले-१६, बहुं च खलु भो !
 पावं कम्मं पगडं-१७, पावाणं च खलु भो ! कडाणं कम्माणं
 पुट्ठिं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं वेइत्ता सुक्खो, नत्थि अवेइत्ता,
 तवसा वा झोसइत्ता-१८, અદ્ધારસમં પયં ભવઈ ! (ચૂ. ૧-સૂત્ર ૧)

(૧) તે જહા=તે આ પ્રમાણે હંમો=હે મહાભાગ
 મુનિ ! દુસ્સમાએ=દુષ્પમા (નામના આ અવસર્પિણીના
 પાંચમા) આરામાં દુષ્પજીવી=પ્રાણિઓ દુઃખથી જીવે
 છે, (અર્થાત્ પ્રાયઃ પુણ્યોદયવાળા પણ દુઃખી હોય છે.)

[તાત્પર્ય કે આ કાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં પ્રાયઃ બહુલ(ભારો)કર્મો
 જીવે હોય, તેઓ સ્વકૃતકર્મોદયથી સ્વભાવે વક્ર અને જડ હોવાથી
 પોતાની પ્રકૃતિથી દુઃખ ભોગવે, શુભાશુભ નિમિત્તોમાં સમતા સાધવા
 માટે સત્ત્વ ઓછું હોવાથી અને રજ્જોગુણ-તમોગુણ-પ્રધાન જીવન
 હોવાથી સ્વયં રાગ દ્વેષથી સંતપ્ત રહે-દુઃખી થાય, એવો આ કાળનો
 મહિમા છે, માટે ગૃહસ્થ બનવા જતાં મારું દુઃખ પ્રકૃતિજન્ય હોવાથી
 ત્યાં પણ તે ભોગવવું જ પડશે. વસ્તુતઃ શ્રમણજીવનમાં જે કષ્ટો
 દેખાય છે તે મારી પ્રકૃતિનો જ દોષ છે, માટે શ્રમણપણું છોડવું ઉચિત
 નથી. ચારિત્ર છોડવાથી તો દુઃખ ટળવાને બદલે વધશે, રાજ્યો -

શેઠ-શાહુકારો વગેરે સુખની વિપુલ સામગ્રી પામેલાઓ પણ ધણા દુઃખી દેખાય છે, માટે પરિણામે વિડંબના અને દુર્ગતિના ભોગ થવું પડે તેવા ગૃહસ્થાશ્રમથી મારે સર્વું, ઈત્યાદિ વિચારવું.]

(૨) ગિહીણં=ગૃહસ્થોના કામભોગા=વિકારને કરનારા (શબ્દ-રૂપ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ વગેરે) વિષયો દુષ્પમાકાળમાં લહુસગા=હલકા-તુચ્છ અને હૃત્તરિઆ=અદ્યકાલ ટકનારા હોય છે.

[અર્થાત્ ભોગની લાવનાથી ચારિત્ર છોડવાની ઈચ્છા થઈ હોય તો પણ ઉચિત નથી કારણ કે ચારિત્રના પાલનથી મળનારા દેવ-ગતિના ભોગો સુંદર અને સાગરોપમે સુધી ટકે તેવા હોય છે, તેની અપેક્ષાએ મનુષ્યના ભોગો ગમે તેટલા શ્રેષ્ઠ હોય તો પણ તુચ્છ અને અદ્યકાલમાં નાશ પામનારા છે, માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા કરવી હિતકર નથી.]

(૩) મુચ્જો અ=અને વળી દુષ્પમાકાળમાં મણુસ્સા=મનુષ્યો (પ્રાણીઓ) સાયવહુલા=ખડુધા માયાવી હોય છે.

[દુષ્પમાકાળે જીવો વિશેષતઃ માયાવી હોવાથી તેઓનો વિશ્વાસ થાય નહિ અને વિશ્વાસના અભાવે સુખ મળે નહિ. ઉલટું કપટીઓના સહવાસમાં રહેતાં કલુષિત વાતાવરણથી મનોદુઃખ થાય અને માયાને યોગે દુષ્ટ કર્મોના બંધ તથા તેના કડવા વિપાક ભોગવવા પડે તે વધારામાં. માટે ગૃહસ્થાશ્રમથી સર્વું, એમ ચિંતવવું.]

(૪) હમે અ મે દુક્ષ્વે=અને આ મારાં (સંયમનાં) દુઃખો (કષ્ટો) ન ચિરકાલોવદ્વાઈ મવિસ્સઈ=દીર્ઘકાળ રહે તેમ થવાનું નથી.

[પરીપહો કે ઉપસર્ગો થોડા કાળ માટે-મર્યાદિત હોવાથી તેનાં દુઃખો ચિરસ્થાયી નથી. સાધુતાના નિરતિચાર પાલનથી પરીપહો-ઉપસર્ગો ટકી શકતા નથી, ઉપસર્ગો કરનારા ઉલટા વશ થઈ જાય

છે અને દુઃખો સુખના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. એટલું જ નહિ, પરીપહાદિ સહવાથી કર્મોની મોટી નિર્જરા થાય છે, એથી સંયમ સામ્રાજ્યના અર્પૂ આનંદનો અનુભવ થાય છે અને ભાવિકાળે સદ્ગતિનાં સુખો મળે છે. એથી વિપરીત દીક્ષા છોડી દેવાથી આ જન્મ ઉપરાંત અન્ય જન્મોમાં નરકાદિ માઠી ગતિઓનાં આકરાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમનું કંઈ પ્રયોજન નથી. એમ વિચારવું.]

(૫) ઓમજળપુરસ્કારે=દીક્ષા છોડવાથી હલકા લોકોનાં પણ સન્માન કરવાં પડશે.

[ચારિત્રધર્મના પ્રભાવથી સાધુને રાજ-મંત્રી-શેઠ-સામંતાદિ મોટા માણસો પણ-સન્માન કરે છે. તેને બદલે દીક્ષા છોડવાથી પોતાના દોષ ઢાંકવા માટે હલકા લોકોનાં પણ માન-સન્માન કરવાં પડે છે, અર્થાત્ હલકાથી પણ હલકા બનવું પડે છે. એટલું જ નહિ, દીક્ષા તજવાથી દુષ્ટરાજ્યમાં 'રાજની વેઠ કરવી' વગેરે આ જન્મમાં જ કડવાં ફળો આવે છે. માટે ગૃહાશ્રમથી સર્થુ. એમ વિચારવું.]

(૬) વંતસ્ય ચ પઢિઆયણં=લીધેલી દીક્ષા છોડવી તે વમેલાનું ભક્ષણ છે.

[પાધેલાનું વમન કરીને પુનઃ તેનો આહાર કરવો એ જન્મ કુતરાં-શિયાળ વગેરે નીચનું કર્તવ્ય છે, એ રીતે વમેલા ભોગોને પુનઃ ભોગવવાની ઈચ્છા કરવી તે પણ શુદ્ધનું કર્તવ્ય છે, સત્પુરુષોમાં પણ નિન્દા થાય તેવું છે. માટે જાતિવંત પશુઓ પણ ન કરે તેવું હલકું હું મનુષ્ય અને તેમાં પણ સાધુ થઈને કેમ કરું? ઈત્યાદિ વિચારે.]

(૭) પ્રવજ્યાનો ત્યાગ એ વસ્તુતઃ અહરગઙ્ઘ=અધો-ગતિમાં વાસ=વસવાનો ઉવસંપયા=સ્વીકાર છે.

[દીક્ષાના ત્યાગથી નરક અથવા તિર્થંચ જેવી દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના નિમિત્તભૂત કર્મોનો બંધ થશે, એથી ચિરકાળ દુર્ગતિમાં

દુઃખો સહવાં પડશે, માટે પણ સાધુપણું છોડવા યોગ્ય નથી, એમ વિચારે.]

(૮) મો=હે જીવ ! (દીક્ષાને તજીને ગૃહસ્થાશ્રમી બનીશ પણ ત્યાં) ગિહ્વાસમજ્જ્ઞે=ઘરવાસમાં (સ્ત્રી-પુત્રાદિનાં) વિવિધ બંધનોમાં) વસંતાણં=કુસોલા ગિહીણં=ગૃહસ્થાને ધમ્મે=સમાધિરૂપ ધર્મં સ્વલુ=નિશ્ચે દુલ્લહે=દુર્લભ છે.

[અનાદિ અભ્યાસથી વિના કારણે પણ પુત્ર-કલત્રાદિના સ્નેહનું બંધન, ગૃહસ્થજીવનનાં તે તે આરંભમય કાર્યો કરતાં ચિત્તસમાધિરૂપ ધર્મની દુર્લભતા, ભોગના રાગરૂપ પ્રમાદ, પ્રમાદમાંથી બચાવનારનો અભાવ, વગેરે ગૃહસ્થને ધર્મસાધનામાં અનેક વિઘ્નો નડે છે. એ કારણે જ સાધુધર્મનું જ્ઞાનીઓએ વિધાન કર્યું છે, છતાં તેને છોડીને પુનઃ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારવો તે હીરાને બદલે કાચમાં રાચવા જેવું મૂઠનું કાર્ય છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમથી સર્થું, એમ વિચારી આત્માને સ્થિર કરે.]

(૯) તથા આયંકે=આતંકે એટલે તત્કાળ મરણ થાય તેવાં વિસૂચિકા વગેરે શારીરિક રોગાદિ નિમિત્તો સે= ગૃહસ્થને વહાય=અસમાધિમરણનું કારણ હોઈ=બને.

[ધર્મધ્યાનમાં સ્થિર કરનાર-નિર્યામક એવા ધર્મબંધુના અભાવે ગૃહસ્થને મરણાન્ત કષ્ટો કે રોગો આવે, ત્યારે આર્તધ્યાનમાં મરવાનો પ્રસંગ આવે અને એવું એક અસમાધિમરણ અનેક મરણોતું (ભવોની પરંપરાતું) કારણ બને, તે કારણે પણ ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારવો હિતકર નથી.]

(૧૦) સંકલ્પે=માનસિક સંકલ્પ (અર્થાત્ ઈષ્ટનો વિયોગ કે અનિષ્ટનો સંયોગ, વગેરે અનિષ્ટ પ્રસંગોમાં પ્રગટેલી ચિત્તની અસમાધિ) પણ સે વહાય હોઈ=ગૃહસ્થને અસમાધિમરણનું કારણ બને.

[સ્વકૃતકર્મોદ્ધયને સમભાવે ભોગવવાનું સત્ત્વ ન હોવાથી પગલે પગલે થતા આર્તધ્યાનમાંથી ગુરુના વિરહે કોણુ બચાવે? પરિણામે મરવાનું બને અને એવું એક અજ્ઞાનમરણુ અનેક જન્મ-મરણોનું કારણુ બને, અર્થાત્ સંસાર વધી જાય. વસ્તુતઃ માનવલવનું ક્ષણ સમાધિમરણુ છે. શ્રી જિનશાસનની આરાધનાનો સાર પણુ તે જ છે અને વિવિધ ધર્માનુષ્ઠાનોના સેવનથી એ જ શીખવાનું છે. જેમ રોગીને વૈદ્યની જરૂર છે, તેમ કર્મરૂપરોગથી પીડાતા જીવને જ્ઞાની ગુરુ જ ધન્વંતરી વૈદ્ય છે. તેઓના અભાવે અસમાધિથી બચવું દુષ્કર છે. અંધકમુનિએ ગુરુનું કર્તવ્ય બજવી પોતાના પાંચસો શિષ્યોને આરાધક બનાવ્યા, પણુ પોતાને ગુરુની નિશ્રા ન મળવાથી કપાયરૂપ અગ્નિને વશ પડી વિરાધક થયા. તેમ ગૃહસ્થને રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધાદિનાં વિવિધ નિમિત્તોની વચ્ચે જીવતાં દુઃખ્યાનથી બચાવનાર ગુરુના અભાવે સમાધિમરણુ દુર્લભ છે, માટે પણુ ગૃહાશ્રમ હિતકર નથી એમ વિચારી સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૧૧) ગિહવાસે=ગૃહસ્થાશ્રમ સોલ્લેસે=વિવિધ કલેશયુક્ત છે અને પરિઆણ=સાધુપર્યાય (સાધુજીવન) નિરુલ્લેસે=કલેશરહિત છે.

[ખેતી, પશુઓનું પાલન, વેપાર, નોકરી, વગેરે આજીવિકાની વિડંબના, પંડિતોને ગર્હણીય એવાં ટાઢ-તડકાનાં કષ્ટો સહવાં, વારંવાર ઘી-વસ્ત્ર-અનાજ-ઘર વગેરે જીવનસામગ્રીની ચિંતા, ઈત્યાદિ શરીરનાં અને મનનાં વિવિધ કષ્ટો ગૃહસ્થને સહવાં પડે છે, છતાં ધર્મ સાધી શકાતો નથી. સાધુજીવન એવા કલેશો વિનાનું વિદ્વાનોને પણુ પ્રથમ સા કરવા યોગ્ય અને આત્માને પણુ એકાન્ત હિતકારી છે, માટે ગૃહસ્થજીવનથી સર્ચું, એમ વિચારી સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૧૨) ગિહવાસે=ગૃહાશ્રમ (ત્યાં સદાય ઈર્મનો અંધ થાય તેવાં કાર્યો કરવાનાં હોવાથી) બંધે=અંધન છે અને

પરિઆણ=સાધુજીવન (સતત કર્મરૂપી બેડીઓના બંધન તોડવાનો પ્રયત્ન કરવાનો હોવાથી) મુક્તિ=મુક્તિ છે.

[વસ્તુતઃ ગૃહસ્થજીવનમાં હિંસાદિ આશ્રવોથી જીવ નવાં નવાં કર્મોની જગમાં બંધાતો જ હોય છે અને સાધુ જીવનમાં એ આશ્રવોનો રોધ થવાથી તથા જીવનમાં કર્મોની નિર્જરા કરવાની હોવાથી મુક્ત થવાય છે, માટે પણ સાધુપણું તજવું હિતકર નથી.]

(૧૩) કારણ કે ગિહવાસે=ગૃહાશ્રમ સાવજ્જે=પાપ-યુક્ત છે અને પરિઆણ=સાધુપર્યાય અણવજ્જે=નિપાપ છે.

[હિંસા-બુદ્ધ-ચેરી-અપ્રહ-પરિગ્રહ વગેરે પાપો ગૃહસ્થને અનિવાર્ય હોવાથી તે પાપયુક્ત અને સાધુને એવું પાપ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી માટે તે પાપરહિત છે. માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમ હિતકર નથી.]

(૧૪) ગિહીણં=ગૃહસ્થોના કામભોગા=પાંચે ધન્દ્રિયોના વિષયો વહુસાહારણા=સર્વને સરખા છે.

[અર્થાત્ રાજ્ય કે રંક, પંડિત કે મૂર્ખ, ધનિક કે નિર્ધન, સર્વને વિષયો આપાતમધુર અને પરિણામે દારણુ છે, અનિત્ય છે, મરણુકાળે સર્વને જેટલા હોય તેટલા સર્વ ભોગો છોડવાના હોય છે, રાજ્યને રાણીઓના ભોગ અને રંકને પેતાની સ્ત્રીનો ભોગ એ બંને સમાન છે, એમ ભોગોમાં વસ્તુતઃ કંઈ ભેદ નથી. સારા-નહારાની માન્યતા માત્ર મનની કલ્પના છે. ભોગો સ્વસ્થે સર્વને અહિતકારી છે, માટે પણ એવા ભોગોની લાલચે-અપ્રવળ્યા તજવી હિતકર નથી.]

(૧૫) ગૃહાશ્રમમાં માતા-પિતા-સ્ત્રી-પુત્ર વગેરેને નિમિત્તે કરેલું પુણ્યવાવં=પુણ્યપાપ પત્તેઅં=પ્રત્યેક કરનારને જ ભોગવવાનું છે.

[ગૃહસ્થજીવનમાં કુટુંબાદિને નિમિત્તે પરસ્પર કરેલાં પુણ્ય કે પાપ સર્વને ભુદાં ભુદાં ભોગવવાનાં છે, બીજાના નિમિત્તે કરેલું પણ

કરનારને જ ભોગવવું પડે છે, એમાં ખીજે કોઈ ભાગી થતો નથી. અર્થાત્ એ રીતે કુટુંબ વગેરેના નિમિત્તે કરેલાં કર્મો મારે જ ભોગવવાં પડશે. ખીજા કોઈ તેમાં સહાય કરશે નહિ, માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારવામાં હિત નથી.]

(૧૬) મો=હે આત્મન્ મણુઆણ જીવિએ=મનુષ્યોનું જીવન (આયુઃ) સ્વલુ=નિશ્ચયે કુસગજલબિંદુવંચલે= ડાલના છેડે રહેલા જળખિન્દુના જેવું ચંચળ હોવાથી અણિચ્ચે=અનિત્ય છે.

[વર્તમાનમાં ભરતક્ષેત્રમાં મનુષ્યોનું આયુષ્ય નિશ્ચયે સોપક્રમી એટલે કોઈ નહાનો-મોટો અકસ્માત થતાં તૂટી જાય તેવું, ડાલ નામની વનસ્પતિના છેડે રહેલું પાણીનું ખિન્દુ સામાન્ય નિમિત્ત મળતાં જેમ નીચે પડી જાય તેમ અણુધાયું તૂટી જાય તેવું-અનિત્ય છે. ભાવિ-જીવનની ખબર નથી. માટે પણ મનકલ્પિત ભાવિ સુખો ભોગવવાની આશાએ વર્તમાનમાં ચારિત્રને તજવું હિતકર નથી, વજેરે વિચારી આત્માને સંયમમાં સ્થિર કરે.]

(૧૭) મો=હે આત્મન્ (તે) સ્વલુ=નિશ્ચયે (ચારિત્ર-મોહનીય વગેરે) બહું ચ=ધાણું જ પાવકર્મ્મ=પાપકર્મ્મ પગલું=ખાંધેલું છે.

[જીવને તથાવિધ અશુભકર્મના ઉદય વિના પ્રાયઃ દુષ્ટપ્રુદ્ધિ પ્રગટતી નથી, આયું ઉત્તમ ચારિત્ર પામીને પણ છોડવાની ઇચ્છા થાય તો સમજવું જોઈએ કે મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ તીવ્ર કર્મોના વિપાકોદયનું એ ફળ છે. કર્મનો ઉદય તો પ્રત્યેક અવસ્થામાં સાથે જ રહે છે, એટલે ચારિત્ર છોડીશ તો પણ સુખની આશા નિષ્ફળ છે. કંઈ દુઃખથી નાસી છૂટવાથી દુઃખ ટળતું નથી. ઉલટું એથી પણ વધારે આવે છે અને સુખની ઇચ્છા નિષ્ફળ થાય છે. માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છા ઉચિત નથી. એ જ વાત નીચેના વાક્યમાં કહે છે]

(૧૮) મો=હે આત્મન્! પુત્ત્વિ=પૂર્વ જન્મોમાં દુષ્પટિક્કંતાણં=દુષ્પરાકાંત એટલે મિથ્યાત્વ અવિરતિ વગેરેના યોગે ઉન્માર્ગસેવન, તેનાથી દુષ્ચિન્તાણં=દુરાચરણરૂપે કહાણં=કરેલાં તથા સ્વલુ=કરાવેલાં કે અનુમોદેલાં વાવાણં=પાપ, કે ચ=પુણ્ય કમ્માણં=કર્મોનાં તે તે ફળોને વેદ્વિત્તા=ભોગવીને તવસા વા જ્ઞોસદ્વિત્તા=અથવા (બાહ્ય-અભ્યન્તર) તપ દ્વારા ખપાવીને જ મુક્તિ=મોક્ષ થાય છે. અવેદ્વિત્તા=તેનાં ફળોને ભોગવ્યા વિના (કે તપદ્વારા ખપાવ્યા વિના) નત્થિ=થતો નથી. અદ્વારસમં પર્યં ભવઈ=આ અદ્વારમું પદ છે (સૂત્ર ૧)

[અહીં ' દુષ્પટિક્કંત ' એટલે બીજાને મારવો, બાંધવો વગેરે અને ' દુષ્ચિન્ત ' એટલે મદ્યપાન કરવું, અસત્ય-અસતીલ વગેરે દુર્વચન બોલવું ઈત્યાદિ, એમ બન્નેમાં ભેદ સમજવો. એવાં દુરાચરણો આત્માને પૂર્વકર્મના કારણે થતાં હોવાથી કારણમાં કાર્યનો, અથવા તે નવાં કર્મ-બંધનાં હેતુ હોવાથી ફળમાં હેતુનો ઉપચાર કરીને દુરાચરણોને કર્મો કહ્યાં છે, એમ સમન્વય કરવો. વળી તથાવિધ કર્મોના બંધ થયા પછી તેને પ્રાયશ્ચિતાદિ અભ્યન્તર અને સાથે ઉપવાસાદિ બાહ્ય તપ કરીને તોડી શકાય છે, છતાં એ રીતે નહિ તોડેલાં, કે ન તૂટે તેવાં, કર્મો ઉદય આવીને જે જે દુઃખ વગેરે ફળ આપે તે ફળને ભોગવવાથી જ તે કર્મોથી છૂટકારો થાય છે. એનાં ફળોને ભોગવતાં જે મુંઝાય છે, આર્ત-રોદ્રધ્યાન કરે છે, તેને હિલટું વધારે અશુભકર્મ બંધાય છે અને એથી વધારે દુઃખ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે. અનાદિ કાળથી જીવને કર્મ બાંધતાં આવડે છે, તેથી બાંધી બાંધીને ભારે થાય છે, પણ ભોગવતાં આવડતાં નથી, એથી મુક્તિ થતી નથી. વીતરાગનું શાસન વસ્તુતઃ 'નવાંને નહિ બાંધવાનું અને જીનાં

કર્મેને ભોગવવાનું શિક્ષણ આપે છે. એ માટે ચારિત્રધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં કર્મનો બંધ સર્વથા અટકી શકતો નથી અને નિર્વરા અલ્પ થાય છે. સાધુતાથી નવાં કર્મો બંધાતાં નથી અને જીવંતાની નિર્વરા સમ્પૂર્ણ પણ કરી શકાય છે. માટે સાધુતાથી દુઃખ-મુક્તિ થઈ શકે છે. મુક્તિનું (સર્વ દુઃખોથી છૂટવાનું) ચારિત્રરૂપ આયું સુંદર સાધન પામીને પુનઃ ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા કરવી તે સુખને માટે આલામાંથી અકળાઈને ચૂલામાં પડવા જેવું અજ્ઞાનભયું સંસારભ્રમણ વધારવાનું કાર્ય છે, માટે ગૃહસ્થાશ્રમની ઈચ્છા હિતકર નથી, એમ સમજવીને આત્માને સંયમમાં સ્થિર કરે.

આ અઠાર વાક્યો ખૂબ મનનીય છે, ખરાબે ચઢેલા વહાણને ખેટનું આલમ્બન મળવાથી જેમ બચી જાય તેમ સાધુધર્મરૂપી મેરુપર્વતથી પડતા આત્માને આ વાક્યોનું આલમ્બન બચાવી શકે તેવું છે, માટે આત્માથીએ એનું સતત અધ્યયન કરવું જોઈએ.]

મવઙ્ઞ અ ઇત્ય સિલોગો ॥

ઇત્ય=આ વિષયમાં સિલોગો=શ્લોક મવઙ્ઞ=છે.

અર્થાત્ અઠાર વાક્યોમાં કરેલા, કે નહિ કહેલા વિષયને જણાવનારા શ્લોકો હવે કહીએ છીએ.

[જો કે 'શ્લોક' શબ્દનો 'એક જ શ્લોક' એવો અર્થ થાય, તે પણ અહીં તે જનિવાચક હોવાથી અનેક શ્લોકો સમજવા. તે હવે ક્રમશઃ કહેવાય છે.]

ઉપરની શીખામણોનો અનાદર કરવાથી શું થાય ?

(૪૮૪) જયા ય ચયઙ્ઞ ધમ્મં, અણજ્જો ભોગકારણા ।

સે તત્થ મુચ્છિણ્ણ વાલે, આયઙ્ઞં નાવબુજ્જઙ્ઞ ॥ચૂ૦ ૧-૧।

ઉપર પ્રમાણે ચારિત્રમાં સ્થિર થવાનાં અઠાર ઉપદેશ-વાક્યોની ઉપેક્ષા કરીને અણજ્જો=અનાય (મૂર્ખ) જયા=

જ્યારે શબ્દાદિ જડ મોગકારણા=ભોગોને કારણે ધમ્મ=
ધર્મને ચચઈ=તણ દે, ત્યારે સમજવું કે તત્થ=તે ભોગોમાં
મુચ્છિણ=મૂર્છિત થએલો તે વાલે=તે બાળ (અજ્ઞાન
સાધુ) આચં=પોતાના ભવિષ્યને ન અવબુઝાઈ=સમજતો
નથી. (ચૂ૦ ૧-૧)

[ભૂતકાળના અનુભવોમાંથી મળેલા જ્ઞાનદ્વારા ભવિષ્યનું હિત
વિચારીને વર્તમાનમાં વર્તવું, એ બુદ્ધિનું બળ છે. કેવળ તાત્કાલિક
સુખ-દુઃખનો વિચાર કરનાર, ભવિષ્યને ભૂલી જનાર, કે ભૂતકાળના
અનુભવોનો અનાદર કરનાર કદાપિ સન્માર્ગને પામી શકતો નથી,
પામ્યો હોય તે ટકી પણ શકતો નથી. ગુરુના ઉપદેશને કે પોતાની
સદ્બુદ્ધિને અવગણીને જે ભોગોની લાલચમાં પડે છે, તેનું ભવિષ્ય
કદી સારું આવતું નથી. એવો જીવ ગમે તેટલું લાપ્સ્યો હોય તે પણ
મૂખ અને ગમે તેવો સદાચારી હોય તે પણ અનાર્થ છે, એમ સમજવું.]

(૪૮૫) જયા ઓહાવિઓ હોઈ, ઈંદો વા પહિઓ છમં ।

સવ્વધમ્મપરિભટ્ટો, સ પચ્છા પરિતપ્પહ ॥ ચૂ૦ ૧-૨॥

(એ જ સમજાવે છે કે) જયા=જ્યારે ઓહાવિઓ=
સંયમથી ભ્રષ્ટ હોઈ=થાય છે, ત્યારે છમં=પૃથ્વી ઉપર
પહિઓ=પડેલા ઈંદો વા=ધન્દ્રની જેમ સ=તે સવ્વધમ્મપ-
રિભટ્ટો=(લૌકિક-લોકોત્તર) સર્વધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલો
પચ્છા=પાછળથી પરિતપ્પહ=અતિશય ખેદ પામે છે.
‘અરે રે ! મેં વગર વિચારે બહુ ખોટું કર્યું’ એમ
સદાય બળે છે. (ચૂ૦ ૧-૨)

[ધન્દ્ર પોતાના ધન્દ્રાસનથી ભ્રષ્ટ થતાં જેમ ઠેર ઠેર અપમાન
અને વિવિધ કષ્ટોને પામે, તેમ સંયમથી ભ્રષ્ટ થયેલો સાધુ ક્ષમાદિ

દશેય શ્રમણધર્મથી અને માન સન્માન વગેરે લૌકિક સુખોથી પણ બ્રહ્મ થાય છે. સીડીનું એક પગથીયું ચૂકેલો જેમ જમીન ઉપર પટકાય તેમ એક પ્રતિજ્ઞાથી ચૂકેલો સર્વ પ્રતિજ્ઞાઓથી બ્રહ્મ થાય છે. જ્યારે તેનાં કડવાં ફળો (અપમાનાદિ) ભોગવવાં પડે છે ત્યારે સંયમની કિંમત સમજાય છે, પણ પછી તે પોતાની સંયમ અવસ્થાને યાદ કરી કરીને ઝૂરવું પડે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં એવું પડતું નથી.

પ્રાયઃ જીવને પોતાની પ્રાપ્તઅવસ્થામાં સંતોષ ન થવાથી તે 'અપ્રાપ્તપ્રિય' હોય છે. અર્થાત્ નહિ મળેલું મેળવવાની આશામાં મળેલાને ગુમાવે છે અને ઉભયબ્રહ્મ થાય છે. તેમાં પણ મૂઢ જીવ તે ઊરાને ગુમાવીને કાયને સ્વીકારવાની જેમ ઉત્તમતાને છોડીને અધમતાને પસંદ કરે છે. એમાં એ પણ કારણ છે કે જેમ ઊરા કરતાં કોઈ કાય વધારે દેહીધ્યમાન હોય છે. તેમ સાચાં કરતાં કૃત્રિમ સુખો દેખાવમાં-પ્રારંભમાં સુંદર હોય છે, તેથી તેમાં ભ્રમિત થએલો જીવ સાચાં સુખોથી બ્રહ્મ થાય છે અને પાછળથી જીવનભર પશ્ચાત્તાપ-ખેદ કરી કરીને ઝૂરે છે.]

(૪૮૬) જયા અ વંદિમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અવંદિમો ।

દેવયાવ ચુઆ ઠાળા, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૩।

જયા=જ્યારે સાધુપણમાં વંદિમો=વન્દનીય હોઈ= હોય પચ્છા અ=અને પાછળથી (ગૃહસ્થાશ્રમમાં) અવંદિમો=અવન્દનીય હોઈ=થાય, ત્યારે ઠાળા=પોતાના સ્થાનથી (પદથી) ચુઆ=બ્રહ્મ થએલી દેવયાવ=દેવીની (ઇન્દ્રાણી વગેરેની) જેમ સ=તે સાધુ પાછળથી પરિતપ્પઈ= અત્યંત દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૩)

[અર્થાત્ સાધુપણું છોડી ગૃહસ્થ બનનાર, કોઈ ઇન્દ્રાણી વગેરે મહાદેવી પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થતાં જેવું દુઃખ (અપમાન-અનાદર

તિરસ્કાર વગેરે) ભોગવે તેવું દુઃખ ભોગવે છે અને માનસિક સંતોષ તેના ચિત્તને ચિત્તાની જેમ સળગાવે છે]

(૪૮૭) જયા અ પૂહમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અપૂહમો ।

રાયા વ રજ્જવચ્ચમટ્ટો, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૪॥

જ્યારે (સાધુ જીવનમાં) પૂજ્ય હોય અને પાછળથી (ગૃહવાસમાં) અપૂજ્ય બને, ત્યારે રજ્જવચ્ચમટ્ટો=રાજ્યથી સર્વથા ભ્રષ્ટ થએલા રાયા વ રાજાની જેમ તે સાધુ પાછળથી અત્યંત દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૪)

[મંત્રીઓ, સામંતરાજ્યો, પ્રજા, વગેરે જેમ ભ્રષ્ટ થએલા રાજાને પૂજતા નથી તેમ સાધુજીવનથી ભ્રષ્ટ થએલા સાધુને ચતુર્વિધ સંઘ વગેરે કોઈ પૂજતું નથી.]

(૪૮૮) જયા અ માણિમો હોઈ, પચ્છા હોઈ અમાણિમો ।

સિદ્ધિ વ્વ કચ્ચહે છૂઢો, સ પચ્છા પરિતપ્પઈ ॥ ચૂ૦ ૧-૫॥

જ્યારે (સાધુપર્યાયમાં) માણિમો=માનનીય હોય અને પાછળથી (ગૃહાશ્રમમાં) અમાનનીય થાય, ત્યારે કોઈ કચ્ચહે=કર્મીટમાં (ખરાબ ગામડામાં) છૂઢો=(નિર્વાસિત) રાખેલા સિદ્ધિ વ્વ=નગરશેઠની જેમ તે પાછળથી દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૫)

[કોઈ ધનવાનને નગરશેઠની પદવી મળવાથી માન સન્માન વગેરે મળતાં હોય અને પાછળથી કોઈ કારણે રાજા તેને નગરમાંથી કાઢી મૂકે, તેથી કોઈ હલકી વસતિવાળા સ્થાનમાં જઈને રહે ત્યાં માન-સન્માનાદિ ન મળવાથી દુઃખી થાય તેમ સંયમથી ભ્રષ્ટ થએલા પણ પાછળથી દુઃખી થાય છે.

અહીં ત્રણ ગાથાઓમાં જુદા જુદા દષ્ટાન્તથી પતિતના દુઃખનું

વર્ણન કર્યું છે. તેમાં વન્દન એટલે મન-વચન-કાયાની પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ, અર્થાત્ ત્રણે યોગોદારા સદ્ભાવ. પૂજન એટલે સુગંધી પુષ્પો વગેરેથી પૂજન, અર્થાત્ તે તે ઉત્તમ ભોગ પદાર્થોની ભેટ, અને માન એટલે ઉત્તમ વસ્ત્ર આભરણુ-અલંકાર વગેરેથી ' સત્કાર ' તથા-પ્રેમ-પૂર્વક વિનય-પ્રશંસાદિ કરવારૂપ ' સન્માન ' સમજવાં. એમ ત્રણે પ્રકારનાં સુખોથી ભ્રષ્ટ થએલો અને એથી વિપરીત અવન્દન, અપજન અને અપમાન રૂપ ત્રણે પ્રકારનાં દુઃખોને ભોગવતો તે અત્યંત પરતાવો કરી દુઃખી થાય છે, અહીં આપેલાં સ્થાનભ્રષ્ટ થએલી દેવી, રાજા અને શેઠનાં દષ્ટાંતો તે તે પ્રકારના સુખ-દુઃખને સમજવવા માટે છે. અર્થાત્ ઇન્દ્રાણીને ઇન્દ્રાદિના સદ્ભાવરૂપ વન્દનનો, રાજાને આશ્રિત વર્ગ તરફથી મળતા પૂજનનો અને શેઠને મળતાં સત્કાર-સન્માનરૂપી માનનો નાશ થાય છે, તેમ સંયમ છોડનારને એ ત્રણે પ્રકારનાં સુખોનો નાશ થાય છે, તેથી તે સંયમનાં શારીરિક કષ્ટોથી પણ અતિ આકરાં સન્તાપ વગેરે મનનાં કષ્ટોને ભોગવતો જીવનપર્યંત દુઃખી થાય છે.]

હવે કાળાંતરે જે દુઃખો આવે તે વર્ણવે છે-

(૪૮૯) જયા અ થેરઓ હોઇ, સમઙ્કંતજુઘ્વણો ।

મચ્છુ ઘ્વ ગલં ગિલિત્તા, સ પચ્છા પરિતપ્પઙ્ગ । ચૂં ૧-૬ ॥

સાધુતાને છોડીને ગૃહસ્થાશ્રમી બનેલો જ્યારે સમઙ્કંત=સમ્પૂર્ણ વ્યતીત થયું છે જુઘ્વણ=યૌવન જેનું એવો (વૃદ્ધ અને ત્યારે) ગલં=લોખંડના કાંટામાં ભરાવેલા માંસને ગિલિત્તા=ગળાને (ગળામાં લોખંડનો કાંટો વાગવાથી) મચ્છુ ઘ્વ=માછલું જેમ દુઃખી થાય તેમ તે પાછળથી દુઃખી થાય છે. (ચૂં ૧-૬)

[માછીમારો માછલાં પકડવા માટે સુતરની દોરીની જાળમાં ગુંથેલાં લોખંડના અણીદાર કાંટાઓમાં માંસના કકડાઓ ભરાવે છે,

તેને ખાવાની લાલચથી માછલું માંસને મુખમાં લઈને મુખ બંધ કરે ત્યારે ભોખડના કાંટાથી તાળવું વિંધાઈ જતાં નાસી શકતું નથી, માછીમારના પંજમાં ફસાઈને છેવટે પ્રાણુ શુભાવે છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થામાં ભોગ-ત્યાગ ઉભય માટે અયોગ્ય બનેલા તે ધરનાં બંધનોમાં ફસાઈ આર્ત-રૌદ્રધ્યાન પૂર્વક મરીને દુર્ગતિમાં જાય છે. અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થામાં દુઃખ ભોગવતી વેળા સંયમનાં સુખોને યાદ કરી કરીને ઝુરે છે, ભોગ કે ત્યાગ એક પણ સાધી શકતો નથી અને સ્વાર્થી કુટુંબીજનોનાં અપમાન, અનાદર, તિરસ્કાર, વગેરેથી જીવનપર્યન્ત દુઃખી થાય છે.]

હવે હાથીની ઉપમાથી એ વાતને સમજાવે છે-

(૪૯૦) જયા અ કુકુલુંવસ્સ, કુતત્તીર્હિ વિહમ્મઇ ।

હત્થી વ બંધને વદ્ધો, સપચ્છા પરિતપ્પઇ ॥ ચૂ૦ ૧-૭ ॥

જ્યારે તે કુકુલુંવસ્સ=(સ્વાથી) દુષ્ટ કુટુંબીજનોની

(ભરણુ પોષણુની) કુતત્તીર્હિ=દુષ્ટ ચિતાદ્રારા વિહમ્મઇ=

(વિષય ભોગોથી) હણાય છે, ત્યારે (કોઈ દરિદ્ર એવાં

નીચ માલીકના) બંધને=બંધનમાં વદ્ધો=બંધાએલા

હત્થી વ=હાથીની જેમ તે (સંયમ છોડનાર) પાછળથી

અતીવ દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૭)

[જેમ ભોગની લાલચથી અજ્ઞાનપણે પકડાઈને પરવશ બનેલા હાથીને તેનો નીચ માલીક મજબૂરી કરાવે, લાકડાં વગેરે હલકી ચીજો ઉપડાવે, ગંધડાની જેમ ભાર ભરે, પૂર્ણ ધાસ પણ ખાવા ન આપે એ રીતે તેની ઉત્તમતાને કંલકિત કરે, તેમ સંયમબ્રહ્મ ધએલા અને ભોગોની લાલચે દુષ્ટ કુટુંબના પાશમાં ફસેલા પતિતને પણ દુષ્ટ-કુટુંબના ભરણુપોષણુ માટે હલકાં કાર્યો કરવાં પડે, ત્યારે તે બંધનમાં પડેલા હાથીની જેમ અતિ દુઃખી થાય છે.]

(૪૯૧) પુત્તદારપરીક્ષિણો, મોહસંતાપસંતઓ ।

પંકોસન્નો જહા નાગો, સ પચ્છા પરિતપ્પહ ॥ચૂ૦ ૧-૮॥

જહા=જેમ (પાણીની તૃષાથી સરોવરમાં પ્રવેશ કરતાં માર્ગને અબ્દણ) નાગો=જંગલી હાથી પંકોસન્નો=કાદવમાં ખૂંચેલો (નીર અને તીર ઉભયથી બ્રષ થએલો જેમ જેમ નીકળવાનો પ્રયત્ન કરે તેમ તેમ કાદવમાં વધારે ખૂંચવાથી) દુઃખી થાય તેમ વિષયભોગોની તૃષ્ણાથી પુત્તદાર-પરીક્ષિણો=પુત્ર-પુત્રી અને સ્ત્રી આદિ પરિવારથી બંધાયેલો (રાગમાં ફસાયેલો) અને તેથી મોહસંતાપસંતઓ=મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ દુષ્ટકર્મોની જાળથી બંધાયેલો તે (પતિત) પણ પાછળથી ઘણો દુઃખી થાય છે. (ચૂ૦ ૧-૮)

[આ બે ગાથાઓમાં દુષ્ટ માલીકને વશ પડેલા, કે પરાધીન નહિ છતાં કાદવમાં ખૂંચેલા વનહસ્તીની ઉપમાથી પતિત થએલાનાં દુઃખોનું વર્ણન કરીને તેની ભાવિ સ્થિતિનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો છે.

આ આઠ ગાથાઓમાં સંયમ છોડનારની મૂર્ખતા, અનાર્થતા, સર્વ સદાચારોથી પતન, પ્રાયઃ સર્વની અપ્રીતિનું પાત્ર, પૂજા-સત્કાર અને સન્માનનો નાશ, ઉપરાંત પરવશતાનાં અને કુટુમ્બની ચિંતાનાં દુઃખો, વગેરે સંસારની વિષમતાનું એક ચિત્ર ખતાવ્યું છે.]

કોઇ ઉપશમ પામેલો પાછળથી ખેદ કરે તે કહે છે-

(૪૯૨) અજ્જ આઽહં ગળી હુંતો, માવિઅપ્પા બહુરસુઓ ।

જહ્ઽહં રમંતો પરિઆણ, સામણ્ણે જિણદેસિણ ॥ચૂ૦ ૧-૯

જહ્=જે અજ્જ આઽહં=આજ સુધી હું જિણદેસિણ=જિનેશ્વરે કહેલા સામણ્ણે પરિઆણ=શ્રમણના પર્યાયમાં

(ચારિત્ર ધર્મમાં) રમંતો=રમતો (સ્થિર રહ્યો) હોત, તે
(પ્રશસ્ત યોગીથી અને ભાવનાઓથી) માવિઅવા=ભાવિત
અને વહુસુઓ=ઉભયલોકમાં હિતકારી ઘણાં આગમોનો
જાણ અહં=હું ગણી=આચાર્ય હુંતો=થયો હોત. (ચૂં ૧-૯)

[આહં તું આ+અહં માનીને તેમાંના આ અવ્યયનો મર્યાદા
અર્થ કરતાં ઉપરનો અર્થ થાય.]

સંયમથી ઉદ્વિગ્ન થએલાને સ્થિર કરતાં કહે છે-

(૪૯૩) દેવલોગસમાણો અ, પરિઆઓ મહેસિણં ।

રયાણં અરયાણં ચ, મહાનરયસારિસો ॥ ચૂં ૧-૧૦ ॥

(શ્રમણપર્યાયમાં એટલે ચારિત્રધર્મમાં) રયાણં=રક્ત
(રાગી) એવા મહેસિણં=મહર્ષિઓનો (સુસાધુઓનો) પરિ-
આઓ=ચારિત્રપર્યાય દેવલોગસમાણો=દેવલોકના સરખો
(આનંદ આપનાર) અ=અને સંયમમાં અરયાણં=રાગ
વિનાના ચ=તથા વિષયોની અભિલાષાવાળા (૪૬)
આત્માઓનો મહાનરયસારિસો=મહાનરકના જેવો
(દુઃખદાયી) હોય છે. (ચૂં ૧-૧૦)

[શ્રમણપણનો આનંદ આત્મસ્વરૂપ હોવાથી નિરુપાધિક હોય
છે અને દેવલોકનો આનંદ સંયોગજન્ય હોવાથી ઉપાધિરૂપ તુચ્છ-
કૃત્રિમ હોય છે. શાસ્ત્રમાં સંયમના પાલનથી નિર્મળ થતા આત્માના
આનંદનું પ્રમાણ જણાવતાં કહ્યું છે કે-એક મહિનાના પર્યાયવાળા
સાધુનો સંયમનો આનંદ વાણવ્યન્તર દેવોના આનંદથી પણ અધિક
હોય છે, બે માસ પર્યાયવાળાનો અસુરકુમાર નિકાયથી, ત્રણ માસ થતાં
શેષ ભવનપતિ દેવોથી, ચાર મહિને ત્રણ વગેરે જ્યોતિષી દેવોથી, પાંચ
મહિને ચન્દ્ર-સૂર્યથી, છ મહિને સૌધર્મ-છરાન કદવના દેવોથી, સાત

મહિને સનત અને માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોથી, આઠ મહિને પાંચમા-
છટ્ઠા દેવલોકના દેવોથી, નવ માસ થતાં સાતમા આઠમા દેવલોકના
દેવોથી, દશ મહિને આનતાદિ ચાર સ્વર્ગના દેવોથી, અગીયાર
મહિને નવગ્રેવેયકવાસી દેવોથી, અને બાર મહિનાનો પર્વાય થતાં
અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના આનંદથી પણ અધિક આનંદ હોય છે.
તે પછી પર્વાય વધતાં જ્યેમ જ્યેમ આત્મશુદ્ધિ વધે તેમ તેમ 'શુકલ'=
અખંડચારિત્ર, અમાતસર્થ, કૃતજ્ઞતા, વગેરે ગુણવાળો થઈને 'શુકલા-
ભિન્નત્ય' એટલે પરમનિર્ભળ થએલો તે શાશ્વતસુખને પામે છે. સંયોગનાં
સુખો પરિણામે વિયોગજન્યદુઃખમાં પરિણમે છે અને સ્વભાવનું સુખ
શાશ્વતું બની જાય છે. માટે દૈવી સુખની ઉપમા સંયમના સુખ સાથે
ઘટે તેમ નથી, તેા પણ સંયમનું મહત્વ સમજાવવા અન્ય ઉપમાના
અભાવે દૈવી સુખોની સાથે તેને સરખાવ્યું છે. જ્યેમ નાટક ગીત
વાદ્યો વગેરેનાં સુખો ભોગવતા દેવો અદીન મનવાળા હોય છે,
તેમ પ્રતિક્રમણ-પડિલેહણ-સ્વાધ્યાય-વિનય, વૈયાવચ્ચ, તપ-જપ,
ધ્યાન વગેરે કાર્યોમાં શાન્તરસનો આસ્વાદ લેતા સાધુઓ પ્રસન્નતાનો
અતુલ આનંદ અનુભવે છે. હાસ્ય, શૃંગાર, વગેરે સર્વ રસોના
આનંદથી વધી જાય તેવો શ્રેષ્ઠ આનંદ શાન્તરસનો હોય છે અને સાધુની
સર્વક્રિયાઓ શાન્તરસમાં પરિણમનારી હોવાથી શ્રમણપણાના આનંદની
તુલનામાં શ્રેષ્ઠ આનંદ આવી શકતો નથી.]

(૪૮૪) અમરોત્તમં જાણિય સુખસ્વમુત્તમં,

રયાણ પરિઆહ તહાઝરયાણં ।

નિરઓવમં જાણિઅ દુઃખસ્વમુત્તમં;

રમિજ્જ તમ્હા પરિઆહ પંડિણ ॥૫૦ ૧-૧૧॥

તમ્હા=તે કારણે પરિઆહ=શ્રમણપર્વાયમાં રયાણ=

રક્ત મુનિઓનાં અમરોત્તમં=દેવના જેવાં ઉત્તમં સુખલં=

શ્રેષ્ઠ સુખને જાણિય=સમજીને તમ્હા=તથા સાધુપર્યાયમાં
અરયાળં=રાગ રહિત (મૂઠ) જીવોનાં નિરઝોવમં=નરક
સદૃશ ઉત્તમં દુઃખં=આકરાં (તીવ્ર) દુઃખને સમજીને
પંડિત=શાસ્ત્રાર્થનો બાલુ પંડિત સાધુ પરિઆઈ=ચારિત્ર
પર્યાયમાં રમિજ્જ=રમે-રાગ કરે. (ચૂ૦ ૧-૧૧)

[ચારિત્રપર્યાયને પાળવામાં અને છોડવામાં ભાવિ સુખ-દુઃખનો
વિચાર કરીને જે ચારિત્રને નિર્મળ પાળે તે જ સાચો પંડિત-
શાસ્ત્રાર્થનો બાલુ છે.]

(૪૯૫) ઘમ્માઝ મઠ્ઠં સિરિઓ અવેયં,

જન્નગિ વિજ્ઞામિવડપ્પતેઅં ।

હીલંતિ ણં દુઠ્ઠિહિઅં કુસીલા;

દાદુહ્હિઅં ઘોરવિસં વ નાગં । ચૂ૦ ૧-૧૨।

ઘમ્માઝ=ચારિત્રધર્મથી મઠ્ઠં=બ્રહ્મ અને તેથી જ્ઞાન-
ધ્યાન-તપ-જપ વગેરે સંયમની સિરિઓ=સક્રમીથી
અવેઅં=રહિત (દરિદ્ર) થએલા ણં=એવા તે ચારિત્રને
છોડી દેવારૂપ દુઠ્ઠિહિઅં=દુષ્ટવર્તનવાળાને, કુસીલા=(તેના
જેવા અન્ય) દુર્જનો વિજ્ઞાઅં=બુઝાઈ ગએલા અને
અપ્પતેઅં=અદપ્તેજવાળા (ભરમરૂપ બનેલા) જન્નગિમિવ=
યજ્ઞના અગ્નિની જેમ તથા દાદુહ્હિઅં=દાઢા જેથી
લીધેલા ઘોરવિસં=ભયંકર ઝેરવાળા નાગં વ=સર્પની
જેમ હીલંતિ=હેલના કરે છે. (ચૂ૦ ૧-૧૨)

[યજ્ઞનો બુઝાએલો અગ્નિ જેમ લોકોના પગ નીચે ખૂંદાય
અને નિર્વિષસર્પને ગારુડિકા જેમ ખેલાવે તેમ સંયમબ્રહ્મને લોકો વિવિધ
કષ્ટો આપે છે અને મૂર્ખાની જેમ નયાવે છે.]

ઉપર ચારિત્રબ્રહ્મનાં આલોકનાં કષ્ટો કહ્યાં, હવે આલોક પરલોકનાં ઉભય જણાવે છે—

(૪૬૯) इहेवधम्मो अयसो अकित्ती,

दुन्नामधिज्जं च पिहुज्जणंमि ।

चुअस्स धम्माउ अहम्मसेविणो;

संभिन्नवित्तस्स य हिट्ठओ गई ॥चू० १-१:

ચારિત્ર છોડવાનાં દુષ્ટ ક્રમે પરલોકમાં તો ભોગવવ પડે, કિન્તુ इहेव=આ જન્મમાં જ (ચારિત્રનો ત્યાગ), અધમ્મો=અધર્મમાં ગણાય છે, એ કારણે પિહુજ્જણમિ=સામાન્યલોકમાં પણ અયસો=અપયશ (સામાન્યલોકથી પણ હલકાપણું), અકિત્તી=અપકીર્તિ (દુર્ભાગ વગેરેમાં ગણાવાપણું) દુન્નામધિજ્જં ચ=અને દુષ્ટનામ પ્રસિદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ લોક ‘પતિત’ વગેરે શબ્દોથી ઓળખાવે છે. એમ ધમ્માઉ=ધર્મથી ચુઅસ્સ=પડેલા અને સ્ત્રી-પુત્રાદિના નિમિત્તે છ કાયની વિરાધનારૂપ અહમ્મસેવિણો=અધર્મને સેવતા એવા સંભિન્નવિત્તસ્સ=ચારિત્રવ્રતના વિરાધકની અન્ય જન્મમાં હિટ્ઠઓ=નીચી નરકાદિ) गई=ગતિ થાય છે. (અર્થાત્ નરક-તિર્થ અ જેવી નીચી ગતિઓમાં ઉપજે છે. એમ તેના ઉભય જન્મો દુઃખમય બની જાય છે.) (ચૂ૦ ૧-૧૩)

[સામાન્ય નિયમ એવો છે કે, ‘ગતિ તેવી મતિ અને મતિ તેવી ગતિ’ અર્થાત્ જેનું ભાવિ દુષ્ટ હોય તેની બુદ્ધિ પહેલેથી જ બગડે છે અને તેવી બુદ્ધિથી બાંધેલાં દુષ્ટકર્મોને ભોગવવા તેને નીચી ગતિમાં જવું પડે છે. એથી વિરુદ્ધ જેનું ભાવિ ઉભવલ હોય તેને

બુદ્ધિ વિશદ—વિવેકી બને છે અને એથી ઉત્તમ કાર્યોને કરી તેનાં ફળો ભોગવવા તે સદ્ગતિમાં ઉપજે છે. માટે દુર્ગતિના દૂત સરખી આ દુષ્ટબુદ્ધિને અવકાશ નહિ આપતાં પૂર્વ પુરુષોના નિર્મળ ચારિત્રનું આલંબન લઇને બુદ્ધિને નિર્મળ અને વિવેકી બનાવવી, એ જ પુરુષનો સાચો પુરુષાર્થ છે. આ પુરુષાર્થ, કર્મ વગેરે અન્ય કારણોને પણ અનુકૂળ બનાવી સર્વકાર્યોની સિદ્ધિ કરે છે. શારીરિક કે વાચિક સદ્ગતિ એ બાહ્ય પુરુષાર્થરૂપ છે અને સદ્બુદ્ધિદ્વારા માનસિક સદ્ગતિ એ ઉત્તમ ભાવના ભાવવી, વગેરે અભ્યન્તર પુરુષાર્થ છે. શુભાશુભ કર્મબંધ મુખ્યત્વે અભ્યન્તર પુરુષાર્થને આશ્રયને થાય છે.]

(૪૯૭) મુંજિત્તુ મોગાં પસજ્જચેઅસા,

તહાવિહં કટ્ટુ અસંજમં બહું ।

ગં ચ ગચ્છે અણ્ણિ(હિ)જ્જિઅં દુહં;

બોહી અ સે નો સુલહા પુણો પુણો ॥ ચૂ ૧-૧૪ ॥

ચારિત્રથી બ્રહ્મ થએલો અવિવેકી આત્મા પસજ્જચેઅસા=

પ્રગટ ચિત્તથી, અર્થાત્ આસક્તિપૂર્વક, મોગાં મુંજિત્તુ

(પાંચે ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ) ભોગોને ભોગવીને બહું=ઘણા

તહાવિહં=તેવા અસંજમં=ખેતી આદિ છ કાયની વિરાધનારૂપ

અસંયમને કટ્ટુ=કરીને દુહં=સ્વરૂપે દુષ્ટ-દુઃખદાયી

એવી અણ્ણિજ્જિઅં=અનિષ્ટ ગં ચ ગચ્છે=ગતિને પામે છે.

અ=અને(ત્યાં)સે=તેને બોહી=બિનધર્મની પ્રાપ્તિ પુણો પુણો=

પુન. પુન: (જન્મ લેવા છતાં, અર્થાત્ ઘણા જન્મો થવા

છતાં)નો સુલહા=સુલભ નથી.(દુર્લભ થાય છે.)(ચૂ ૧-૧૪)

[ગુણ કે અવગુણનો પક્ષ થવાથી આત્મામાં પડેલા તે તે પ્રકારના

સંસ્કારો ઉત્તરોત્તર દૃઢ થતા જાય છે, તેનો નાશ કરવા ઘણો કાળ

આકરા પ્રયત્નો કરવા પડે છે. ભગવાન્ શ્રીમહાવીરના આત્માએ

મરિચીના ભવમાં ચારિત્રને છોડી ત્રિદંડીપણ્યનો સ્વીકાર કર્યો, તેના સંસ્કારોથી વારંવાર મનુષ્યભવ મળવા છતાં જૈનશાસનની પ્રાપ્તિ ન થઈ, પ્રત્યેક ભવમાં ત્રિદંડીપણ્ય જ પામ્યા. છેક સોળમા ભવે જૈની દીક્ષા પ્રાપ્ત થઈ. એમ ગુણ્યને પ્રતિપક્ષ થવાથી ગુણ્યે દુર્લભ થાય છે. એ રીતે દીક્ષાનો પ્રતિપક્ષ અને ભોગોનો પક્ષ થતાં બોધિ દુર્લભ થાય, તે સ્પષ્ટ સમગ્ર્ય તેવું છે.]

(૪૯૮) ઇમસ્સ તા નેરઙ્ગઅસ્સ જંતુણો,

દુહોવણીઅસ્સ કિલેસવત્તિણો ।

પલિઓવમં જ્ઞિજ્ઞઙ્ગ સાગરોવમં;

કિમંગ પુણ મજ્ઞ ઇમં મણોદુહં ? ॥ ચૂ૦૧-૧૫

ઉપર પ્રમાણે વિચારીને સંયમનાં કટ્ટોથી ઉભગી ગયો હોય તો પણ દીક્ષા ન છોડે, પણ એમ વિચારે કે- તા=તે કારણે (ચારિત્રબ્રહ્મ થવાથી) ઇમસ્સ=આ નેરઙ્ગઅસ્સ= નરકમાં ઉપજેલા (ત્યાં) દુહોવણીઅસ્સ=દુઃખમાં પડેલા અને તેથી કિલેસવત્તિણો=એકાન્ત કલેશમાં જીવતા એવા તે જંતુણો=જીવનાં પલ્યોપમે અને (કમશઃ) સાગરોપમે પણ જ્ઞિજ્ઞઙ્ગ=ક્ષય થાય છે, તે તેની સામે પુણ=વળી મજ્ઞ=મારું ઇમં=આ (તેવા કલેશ અને કટ્ટો વિનાનું) સંયમનું મણોદુહં=માનસિક દુઃખ કિમંગ=કયી ગણત્રીમાં છે ? (ચૂ૦૧-૧૫)

[અર્થાત્ દીક્ષા છોડીને નરકનાં પલ્યોપમ-સાગરોપમ સુધીનાં દુઃખો ભોગવવાં તેની અપક્ષાએ આ સંયમનું દુઃખ અલ્પ છે અને પરિણામે સુખ આપનારું છે, તો એનાથી અઠગાઈને ચારિત્ર શા માટે છોડું ? એમ વિચારતો સંયમમાં સ્થિર થાય.]

(૪૯૯) ન મે ચિરં દુઃસ્વમિણં ભવિસ્સઙ્ગ,

અસાસયા ભોગપિવાસ જંતુણો ।

ન ચે સરીરેણ ઇમેણઽવિસ્સઙ્ગ;

અવિસ્સઙ્ગ જીવિયપજ્જવેણ મે । ચૂ૦ ૧-૧૬।

વળી એમ વિચારે કે-મે ઇણં દુઃસ્વં=મારું આ (સંયમત્તું) દુઃખ ચિરં=દીર્ઘ કાળ સુધી ન ભવિસ્સઙ્ગ= રહેવાનું નથી, કારણ કે જંતુણો=જીવને (યુવાવસ્થાના) કારણે પ્રગટેલી હોવાથી) ભોગપિવાસ=ભોગોની લાલસા અસાસયા=આશાશ્ચતી છે, વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં સ્વયમેવ નાશ પામે તેવી છે. એમ છતાં ચે=(ચેત્) જો ઇમેણ સરીરેણ= આ શરીરથી ન અવિસ્સઙ્ગ=નાશ નહિ પામે, અર્થાત્ વૃદ્ધ થવા છતાં ભોગની લાલસા રહેશે, તો પણ મે=મારા જીવિયપજ્જવેણ=જીવિત પર્યાયની સાથે, અર્થાત્ મરણ સાથે અવશ્ય અવિસ્સઙ્ગ=નાશ પામશે. (કારણ કે ભોગની ઈચ્છા શારીરિક સુખ માટે હોય છે, માટે શરીરનો નાશ થતાં આખરે તે નાશ પામશે જ.) (ચૂ૦ ૧-૧૭)

[મરણ સુધી રહે તો પણ ગણતરીનાં વર્ષથી વધારે ભોગવવી નહિ જ પડે, ચારિત્ર છોડવાથી નરકાદિ ગતિઓમાં પલ્લોપમ અને સાગરોપમો સુધી ભોગવવી પડશે. માટે પણ ચારિત્ર છોડવું હિતકર નથી એમ વિચારે.]

(૫૦૦) જસ્સેવમ્પા ઉ હવિજ્જ નિચ્છિઓ,

ચઈજ્જ દેહં ન હુ ધમ્મસાસણં;

તં તારિસં નો પહ્લંતિ ઇંદિઆ ।

ઉવિંતવાયા વ સુદંસણં ગિરિં ॥ ચૂ૦ ૧-૧૭।

एवं=એ પ્રમાણે (ઉપર કહ્યું તેમ) जम्स अप्पा=જેનો આત્મા નિચ્છિઓ=નિશ્ચિત (દૃઢ) हविज्ज=હોય, તે (કોઈવાર ચારિત્ર છોડવાનાં નિમિત્તો ઉભાં થાય તો પણ) देहं चइज्ज=શરીરને છોડે, (અનશનાદિ દ્વારા મરણને સ્વીકારે) પણ धम्मसासणं=ધર્મ શાસનને (જિનઆશાને) न हु=ન જ છોડે. એવી દૃઢતાના પરિણામે तारिसं तं=તેવી દૃઢતાવાળા તેને “ उर्वित्वाया=ઉડતા પવનો (પવનનાં તોફાનો) सुदंसणं गिरिं व=સુદર્શન નામના (જમ્બૂદ્વીપના મેરુ) पर्वतने यत्नावी न शके तेम” इन्द्रिया=ઇન્દ્રિયો નો पहलंति=ચલાયમાન કરી શકેતી નથી. (ચૂ० ૧-૧૭)

[આત્માના બળની સામે દુ-પવી બળો સઘળાં ભેગાં થાય તો પણ થાકે છે. કારણ કે-દૃઢનિશ્ચય એક આત્મબળ હોવાથી ઇન્દ્રિયો, કે દેવ-દાનવો પણ તેને ચલાવી શકતા નથી. સ્ત્રી છતાં સીતાને રાવણ ચલાવી શક્યો નહિ, સંગમ જેવો દેવ છતાં પ્રભુ મહાવીરને ચલાવી શક્યો નહિ, એમાં આત્મબળની અચિંત્ય શક્તિ જ કારણભૂત હતી. માટે सर्वदुःषानो नाश करी शके तेवा आत्मबलने-નિશ્ચયને શરણે રહી ઇન્દ્રિયો વગેરેના ઉત્પાતથી આત્માને વિજયી બનાવવો સુલભ છે.]

હવે છેલ્લો ઉપસંહાર કરે છે કે—

(૫૦૧) इच्छेव संपस्सिअ बुद्धिमं नरो,

आयं उवायं विविहं विआणिआ ।

काएण वाया अदु माणसेणं;

तिगुत्तिगुत्तो जिणवयणमहिद्धिज्जासि-

त्ति वेमि ॥चू० १-१८॥

इच्छेव=એમ આ (અધ્યયનમાં કહેલા) ઉપદેશને

સંપ્રસિદ્ધ=સમ્યક્ વિચારીને (આદિથી અંત સુધી યથાર્થ સમજીને) બુદ્ધિમંત્રો=સમ્યક્ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય (તેમાં કહેલા) સમ્યક્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ વિવિધ=વિવિધ આયં=લાભને અને તેના (વિનય-વૈયાવચ્ચ-સ્વાધ્યાય વગેરે વિવિધ) ઉચ્ચાં=ઉપાયોને ત્રિઆણિઆ=જાણીને (સમજીને), કારણ=કાર્યાથી વાચા=વચનથી, અદુ માણસેખં=અને મનથી (સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરવા પૂર્વક) ત્રિગુણિગુણો=ત્રણ ગુણિથી ગુપ્ત થએલો જિજ્ઞવણ=જિન વચનને અહિદ્વિજ્ઞાસિ=પાળે. (અર્થાત્ શુભભાવપૂર્વક નિરતિચાર ચારિત્રનું પાલન કરે.) ત્તિ વેમિ=એમ હું કહેલું કહું છું. (ચૂ ૧-૧૮)

[જિનવચન તો અનાદિ કાળથી જગતમાં શુભાશુભ ભાવોને પ્રકાશે જ છે, માત્ર મોહમૂઢ જીવ તેને યથાસ્વરૂપે સમજ્યો નહિ, એથી જ સુખની આશાએ દુઃખી થતો રહ્યો. જિનાજ્ઞાના પાલન વિના કર્મોના બંધ છૂટે તેમ છે જ નહિ, કારણ કે અપરાધીને દંડતો રાજ વસ્તુતઃ જેમ તેને સન્માર્ગની પ્રેરણા કરે છે તેમ નિશ્ચયથી કર્મનાં બંધનો પણ જીવને જિનાજ્ઞાનું પાલન કરવાની પ્રેરણા આપનારાં છે, માટે જિનારા પ્રમાણે જીવ વર્તે તો જ કર્મો તેને છોડે, અન્યથા કર્મોનો બંધ ચાલુ રહે અને તેના કૃણ સ્વરૂપ સંસાર પણ ચાલુ જ રહે.]

આ ચૂલિકામાં ચારિત્રમાં રિથર થવાનો અને પ્રસન્ન-ચિત્તે ચારિત્રનાં કષ્ટો સહી શકાય તેવા ભાવ પ્રગટાવવાનો અતિ ઉત્તમ ઉપદેશ છે. એમ કહી શકાય કે આખા અન્યમાં કહેલા આચારોનું પાલન કરવાની દૈવી શક્તિ આપનાર હોવાથી આ ચૂલિકા દશવૈકાલિકના સુગટ તુલ્ય છે.

સમત્તા દસવૈયાલિયસ્સ પદમા ચૂલિકા ।

દશવૈકાલિકસૂત્રની પહેલી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

卐

卐

卐

‘વિવિક્તચર્યા’ ચૂલિકા બીજી

ચૂલિકાએ માટે કલિકાલસર્વરા શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી સ્વકૃત પરિશિષ્ટપર્વમાં એવો વૃદ્ધવાદ જણાવે છે કે-જૈન જગત્પ્રસિદ્ધ યુવતીપ્રતિબોધકુશળ-મહાત્મા શ્રીસ્થૂલભદ્રનાં સાત બહેનોની સાથે તેઓના નાનાભાઈ શ્રીચક્ર પણ દીક્ષિત થયા, તપ કરવાની શક્તિના અભાવે દ્રવ્ય તપ તેઓ કરી શકતા ન હતા, એકદા પર્યુષણ પર્વ આવ્યું, તે દિવસે તેઓનાં બહેન શ્રી યક્ષાસાધ્વીએ આરાધના કરાવવાના પવિત્ર ધ્યેયથી માતા બાળકને તપમાં જોડે તેમ શ્રીચક્ર મુનિને પોરિસી, સાર્દ્ધપોરિસી, પુરિમાર્દ્ધ, અપાર્દ્ધ, વગેરે પરચક્ષ્ણાણ કરાવતાં કરાવતાં છેલ્લે ઉપવાસ કરાવ્યો. મહાત્મા શ્રીચક્રે પણ કરેલા પરચક્ષ્ણાણનું પાલન કરતાં પ્રસન્નતાથી દિવસ પર્યું કર્યો, રાત્રે મધ્યરાત્રીના સમયે ભુધાવેદનીયની પીડાને સહન કરતાં પણ ગુર્વાદિકનું સ્મરણ કરતા તેઓ કાળધર્મ પામીને સ્વર્ગે ગયા.

આ બનાવથી યક્ષા સાધ્વીને ખૂબ દુઃખ થયું, ‘પોતે આગ્રહથી તપ કરાવ્યો, તેના પરિણામે શ્રીચક્ર કાલધર્મ પામ્યા’ એમ સમજીને તેઓ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા શ્રીશ્રમણ સંઘ પાસે હાજર થયાં. ગીતાર્થ સંઘે ‘તમે શુભ ભાવનાથી તપ કરાવ્યો હતો માટે નિર્દોષ છો’ એમ કહેવા છતાં તેઓના ચિત્તને સમાધિ ન થઈ, એથી તેઓએ ‘શ્રીજિનેશ્વર સાક્ષાત્ કહે તો મારા ચિત્તમાં શાન્તિ થાય’ એમ શ્રીસંઘને જણાવ્યું. સંઘે પણ કાયોત્સર્ગ કરી શાસનદેવીને પ્રત્યક્ષ કરી, તે દેવી શ્રીયક્ષા-સાધ્વીને મહાવિદેહમાં શ્રીસીમંધરસ્વામી પાસે લઈ ગઈ અને ત્યાં શ્રીસીમંધરજિનેશ્વરે સ્વમુખે યક્ષા સાધ્વીને ‘તમે નિર્દોષ છો’ એમ કહ્યું. ઉપરાંત ભરતક્ષેત્રના સંઘને ભેટ મોકલવા ચાર અધ્યયનો શ્રી યક્ષાસાધ્વીને સંભળાવ્યાં. એક જ વાચનાએ તે અધ્યયનો તેમણે ધારી લીધાં અને દેવીની સહાયથી પાછાં ભરતક્ષેત્રમાં આવીને તે ચારે અધ્યયનો શ્રી-સંઘને (સંભળાવીને) યથાવત્ આપ્યાં, તેમાંથી શ્રી સંઘે ભાવના અને

વિમુક્તિ નામનાં એ અધ્યયનો શ્રીઆચારાંગસૂત્રમાં એ ચૂલિકાઓ-
રૂપે જોડયાં અને રતિકલ્પ તથા વિચિત્રચર્યા એ એ દશવૈકાલિકામાં
ચૂલિકાઓ તરીકે જોડયાં. આ ' રતિકલ્પ ' એ રતિવાક્યાનું અને
વિચિત્રચર્યા એ વિવિક્તચર્યાનું અપર નામ સંભવે છે.

એમાંથી રતિવાક્યા કહી, હવે એની સાથેની વિવિક્તચર્યા ચૂલિકા
કહે છે. પૂર્વની ચૂલિકામાં મંદપરિણામીને સંયમમાં પુનઃ પ્રીતિ
ઉપજવવાનો ઉપાય-ઉપદેશ છે અને આ ચૂલિકામાં લોકેષણાનો
વિજય કરી લોકપ્રવાહથી ઉલટ-સંયમમાર્ગે ચાલવાનું (સામે પૂરે
તરવાનું) વિધાન છે. લોકેષણાને વશ પડેલા ઘણા જીવો ગાડરીયા પ્રવાહની
જેમ સ્વ-પરના હિતાહિતનો વિચાર કર્યા વિના લોકના પ્રવાહમાં તણાયા
કરે છે, કેટલાક આત્માઓ લોકપ્રવાહને અસત્ય સમજવા છતાં છોડી
શકતા નથી, કોઈ સસ્વશાળી યાની પુરુષ જ લોકસંજ્ઞાને છતીને વીતરાગ-
કથિત મોક્ષમાર્ગને અનુસરે છે. એ રીતે લોકપ્રવાહથી ભિન્ન સત્ય
માર્ગને આચરવો તે વિવિક્તચર્યા જણાવી. આ ચૂલિકામાં એનો
ઉપદેશ હોવાથી તેનું નામ વિવિક્તચર્યા છે. તે હવે ક્રમશઃ કહેવાય છે.]

(૫૦૨) ચૂલિકાં તુ પવક્વામિ, સુઅં કેવલિભાસિઅં ।

જં સુણિત્તુ સુપુણ્ણાણં, ધમ્મે ઉપ્પજ્જઈ મઈ

॥ ચૂ૦ ૨-૧॥

કેવલિભાસિઅં=કેવલજ્ઞાનીએ (શ્રીસીમંધરપ્રભુએ)

કહેલી સુઅં=શ્રુતરૂપી ચૂલિકાં તુ=ભાવચૂલિકાને પવ-
ક્વામિ=કહું છું, કે જં=જેને સુણિત્તુ=સાંભળીને
સુપુણ્ણાણં=પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યવાળાઓને ધમ્મે=ચારિત્ર-
ધર્મમાં મઈ=ખુદ્દિ ઉપ્પજ્જઈ=પ્રગટે છે. (ચૂ૦ ૨-૧)

[ભાવ એટલે ગુણ અર્થાત્ શ્રુતરાન, તે રૂપ ચૂલિકા એમ અર્થ
સમજવો. કેવલીએ ભાષેલી એટલે સાક્ષાત્ તીર્થંકરના મુખે

સાંભળેલી હોવાથી આ ચૂલિકાને 'અનંતરઆગમ' જાણવું. શબ્દોના કહેનારની પવિત્રતા અને શ્રોતાની યોગ્યતા બંનેનો સહયોગ થતાં સાંભળવા-સંભળાવવાનું કૃણ મળે છે. અહિં કહેનાર ખૂદ તીર્થંકર અને સાંભળનાર પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યવાન આત્મા, એમ બંનેનો સુયોગ થવાથી આ ચૂલિકાના શ્રવણથી ચિંતામણીરત્નતુલ્ય ચારિત્રધર્મના અધ્યવસાયો પ્રગટે છે. વધે છે અને અખંડ બને છે.]

(૫૦૩) અણુસોઅપટ્ટિઅવહુ-જળંમિ પહિસોઅલદ્વલવલ્લેખં ।

પહિસોઅમેવ અપ્પા, દાયવ્વો હોઝકામેણં ॥ ચૂ૦ ૨-૨ા

અણુસોઅપટ્ટિઅ=અનુસ્રોત (લોકપ્રવાહમાં) પ્રસ્થિત (ગતિ કરતા) બહુજળંમિ=ઘણા પ્રાણીઓમાં પહિસોઅ=પ્રતિસ્રોત (પ્રવાહથી ઉલટું) પ્રયાણ કરવાના લદ્વલવલ્લેખં=લક્ષ્યવાળા હોઝકામેણં=મોક્ષાર્થી આત્માએ અપ્પા=પોતાના આત્માને પહિસોઅમેવ=પ્રતિસ્રોત જ (લોકપ્રવાહથી ઉલટો જ) દાયવ્વો=ચલાવવો. (ચૂ૦ ૨-૨)

[નદીના પ્રવાહમાં તણાતું કાષ્ટ જેમ સમુદ્રમાં પહોંચે, તેમ વિષયસેવનરૂપ ઉન્માર્ગે ચહેલા-માત્ર દ્રવ્યક્રિયારૂપ અનુકૂળતાને વશ પડેલા અને તેથી ધર્મક્રિયા કરવા છતાં સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ભમતા ઘણા લોકમાં કથંચિત્ વિષયવિમુખતારૂપ સંયમનું લક્ષ્ય પામેલા મોક્ષાર્થી જીવે અનુકૂળતારૂપ લોકપ્રવાહને છોડીને પોતાના આત્માને પ્રતિકૂળતારૂપ સામાપૂરે ચલાવવો. અર્થાત્ અનુકૂળતાનો પક્ષ તજીને સંયમનાં વિવિધ કષ્ટોને પ્રસન્નચિત્તે સ્વીકારવારૂપ પ્રતિકૂળતાનો પક્ષ કરીને આત્માને સંસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારવો.

અનુકૂળતા આપાતમધુર હોવાથી ગમી જાય તેવી હોવા છતાં પરિણામે કાતિલ ઝેરની જેમ આત્માના લાવપ્રાણરૂપ તાનાદિ ગુણોનો નાશ કરે છે અને પ્રતિકૂળતા પ્રારંભમાં કટુ-દુઃખદાયી છતાં ઔષધની

જેમ પરિણામે જીવને કર્મરોગથી મુક્ત કરે છે, છતાં મૂઢરોગી જેમ ઔષધનો પ્રતિપક્ષી હોય, તેમ ધણા આત્માઓ મોહમૂઢ હોવાથી પ્રતિકૂળતાથી ડરે છે, અનુકૂળતાને વશ થઈ કર્મરૂપી રોગને વધારે છે. તેઓના પ્રવાહમાં તણાવું (અનુકરણ કરવું) તે કોઈ રીતે હિતકર નથી, માટે તેઓનું અનુકરણ છોડીને પરીષદો, ઉપસર્ગો, વગેરેનાં કષ્ટો સહવારૂપ સામાપૂરે તરવા તુલ્ય શ્રી જિનવચનનું અખંડ-નિરતિયાર પાલન કરવું; એમ કરનારનો જ મોક્ષ થાય છે. જે લજ્જ કે દાક્ષિણ્યતાથી પણ લોકનું અનુકરણ કરે છે તે સંસારમાં ભમે છે. જિનવચનથી વિપરીત ખીજનું અનુકરણ કરવું તેમાં વસ્તુતઃ લજ્જ પણ નથી અને દાક્ષિણ્યતા પણ નથી.]

(૫૦૪) અણુસોઅસુહો લોઓ, પહિસોઓ આસવો સુવિહિઆણં ।

અણુસોઓ સંસારો, પહિસોઓ તસ્સ ઉત્તારો ॥ ચૂં ૨-૩૧

લોઓ=સામાન્ય લોક (કર્મના ભારેપણાથી)

અણુસોઅસુહો=અનુકૂળ પ્રવૃત્તિમાં સુખી હોય છે,

એથી વિપરીત સુવિહિઆણં=સાધુ પુરુષોને પહિસોઓ=

પ્રતિકૂળ માર્ગમાં આસવો=આશ્રવ (આદર) હોય છે.

કારણ કે અણુસોઓ=અનુકૂળ માર્ગ એ સંસારો=સંસાર

છે અને પહિસોઓ=પ્રતિકૂળ માર્ગ તસ્સ ઉત્તારો=

સંસારનો ઉતાર (પાર ઉતારનાર) છે. (ચૂં ૨-૩)

[જેમ પાણીના પ્રવાહમાં તરનારને પરિશ્રમ-કષ્ટનો અનુભવ થતો નથી, સામે પૂરે તરનારને બહુ પરિશ્રમ લાગે છે, તેમ કષ્ટથી ડરનારો ધણો જનસમૂહ અનાદિ લોકપ્રવાહને અનુસરવામાં આનંદ માને છે. વિવેકી એવા થોડા સાધુપુરુષો જ (અનુકૂળતાનો આશ્રય લેવાથી ભોગવવાં પડતાં ભાવિકષ્ટોના ભયથી) વર્તમાનમાં કષ્ટોને સહવારૂપ પ્રતિકૂળતામાં આનંદ અનુભવે છે. તેથી જ તેઓ સંસારથી પાર ઉતરે છે. કારણ કે અનુકૂળતા એ સંસાર અને પ્રતિકૂળતા એ મોક્ષમાર્ગ છે.]

(૫૦૫) તમ્હા આચારપર ક્રમેણં, સંવરસમાહિવહુલેણં ।

ચરિઆ ગુણા અ નિયમા અ, હુંતિ સાહૂણ દદુવ્વા ॥

॥ ચૂ૦ ૨-૪ ॥

તમ્હા=તે કારણે (અર્થાત્ અનુકૂળતા સંસારનું કારણ છે, માટે) આચારપરક્રમેણં=જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારમાં પરાક્રમવાળા અને સંવર=ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી અટકવામાં સમાહિવહુલેણં=ઘણી સમાધિવાળા (રુચિવાળા) આત્માએ સાહૂણ=સાધુઓની ચરિઆ=બાહ્યક્રિયા, (ભાવધર્મના સાધનભૂત એવી અપ્રતિબદ્ધવિહાર વગેરે સાધુચર્યા) ગુણા=મૂળ-ઉત્તર ગુણો (ચરણ-કરણ સિત્તરી), અ=અને તે મૂળ-ઉત્તરગુણોની શુદ્ધિ-વૃદ્ધિને કરનારા વિવિધ નિયમા=નિયમો (અભિગ્રહો) દદુવ્વા હુંતિ=જોવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ સારી રીતે જાણવા યોગ્ય, પાળવા-આચરવા યોગ્ય અને પ્રરૂપણાદ્વારા પ્રચારવા યોગ્ય છે. (ચૂ૦ ૨-૪)

[' આચારમાં પરાક્રમવાળા અને વિષયોથી અટકવામાં ઘણી સમાધિ (રુચિવાળા) ' એ એ વિશેષણો એ કારણે છે કે એવા ગુણુવાળો હોય તે જ સાધુ, સાધુની બાહ્યક્રિયા, અભ્યંતર ગુણો અને તેની વૃદ્ધિ કરનારા ઉપાયોમાં કુશળ બની શકે છે. પંચાચારના પાલનમાં અનાદર કરવાથી કે વિષયોના રાગ કરવાથી સાધુતાના પરિણામરૂપ અભ્યંતર-શુદ્ધિ થતી જ નથી. ઉપરાંત એ પણ આશય છે કે પંચાચારના પાલનથી વિષયોના વિરાગની રુચિ થાય છે અને વિષયોના વિરાગની રુચિ ગમે ત્યારે પણ બાહ્ય-અભ્યંતર ગુણો તથા તેના વિકાસમાં કારણભૂત નિયમોરૂપ નિશ્ચયધર્મને (ગુણુસ્થાનકને) પ્રગટાવી શકે છે. એમ જીવનમાં સાધુચર્યાદિ ઉપકારક હોવા સાથે પરસ્પર એક બીજાના કારણભૂત છે.]

હવે એ સાધુચર્યાતું વર્ણન કરે છે—

(૫૦૬) અનિણ્ઠવાસો સમુઆણચ(ચા)રિઆ,

અન્નાયઝંછં પઠરિક્કયા અ ।

અપ્પોવહી કલહવિવજ્જણા અ;

વિહારચરિઆ ઇસિણં પસત્થા ॥ ચૂ૦ ૨-૫।

અનિણ્ઠવાસો=અનિયતવાસ અથવા અનિકેતવાસ (તેમાં માસકલ્યાદિના ક્રમે વિચરવું તે અનિયતવાસ અને ઉદ્યાન પર્વત સ્મશાન વગેરેમાં રહેવું તે અનિકેતવાસ સમજવો.) સમુઆણચરિઆ= ઘર-ઘરમાંથી ભિક્ષા મેળવીને નિર્વાહ કરવો, અન્નાયઝંછં=(નિર્દોષ આહારાદિ મેળવવાના ધ્યેયથી) અન્નાણ્યા ઘરોમાંથી થોડું થોડું લેવું, પઠરિક્કયા અ= અને (મનુષ્યાદિ ન હોય ત્યાં) નિર્જન સ્થળોમાં રહેવું— એકાન્તવાસ સેવવો, અપ્પોવહી=થોડી સામાન્ય ઉપધિથી નિર્વાહ કરવો (ખડુમૂલ્ય વસ્તુઓને તણને અલ્પજરૂરી-આતવાળા થવું), કલહવિવજ્જણા અ=અને કલહને તળવો, (અર્થાત્ ખીજની સાથે ઝઘડવું નહિ, ઝઘડો થાય તેવાં વચનો કહેવાં-સાંભળવાં નહિ, વગેરે કલહનાં કારણોને તજવાં.) એ પ્રકારની વિહારચરિઆ=જીવનની ચર્યા (મર્યાદા) ઇસિણં= સાધુઓને પસત્થા=પ્રશંસનીય છે. (અર્થાત્ જિનાજ્ઞાના પાલનરૂપ હોવાથી એ જીવનમર્યાદા ભાવચારિત્રની સિદ્ધિ કરે છે, માટે પ્રશંસનીય અને ઉપાદેય છે.) (ચૂ૦ ૨-૫)

ઉપયુક્ત ચર્યા કયા કારણે પ્રશસ્ત છે? તે કહે છે—

(૫૦૭) આઈન્નઓમાણવિવજ્જણા અ,

ઓસન્નદિઠ્ઠાહહમત્તપાણે ।

સંસદ્વક્ર્વેણ ચરિજ્જ મિવસ્સુ;

તજ્જાયસંસદ્વ જઈ જઈજ્જા ॥ ચૂં ૨-૬ ॥

મિવસ્સુ=ઉત્તમ સાધુ ભિક્ષા માટે જ્યાં આહ્વાન=આ-
કીર્ણ અને ઓમાળ=અપમાન થાય તેવાં ધરોનો વિવજ્જના=
ત્યાગ કરે, ઓસન્ન=પ્રાયઃ દિઠ્ઠાહહ=શાવતાં નજરે
દેખાય તેવું મત્તપાણે=આહાર પાણી વગેરે ગ્રહણ કરે,
સંસદ્વક્ર્વેણ=સંસૃષ્ટકલ્પથી ચરેજ્જ=વિચરે, (અર્થાત્
સંસૃષ્ટ હસ્ત; સંસૃષ્ટ પાત્ર અને સાવશેષ દ્રવ્ય વગેરે
અષ્ટભંગી પૃં ૯૪ માં કહી છે, તેમાંના શુદ્ધ ભાગે ગ્રહણ
કરે,) તેમાં પણ જઈ=મુનિ તજ્જાયસંસદ્વ=તજ્જાતસં-
સૃષ્ટકલ્પમાં જઈજ્જા=પ્રતિના કરે. (ચૂં ૨-૬)

[આકીર્ણ : ઘણા માણસો જ્યાં જમતાં હોય તેવાં રાજકુળ
કે જમણસ્થાન વગેરેમાં ન જાય, કારણ કે સંકાશથી ચાલતાં હાથ-
પગ વગેરેનો સંઘટ્ટ કે ભાંગવા-તૂટવાનો પ્રસંગ આવે, ઉપરાંત
સાધુતની હલકાઈ થાય. જ્યાં અજૈન કે જૈન પણ રાજ્યાદિનો
અધિકારી-સત્તાધીશ હોય ત્યાં સામાન્યતયા અપમાન થવાનો, કોઈ
ભક્ત હોય તે દોષિત વસ્તુ વહોરાવવાનો અને અભક્ત-દ્વેષી હોય
તે અપમાનનો કે આહાર વિના પાછા ફરવું પડે તેવો સંભવ હોવાથી
તેવા સ્થાને ન જાય. વળી દાત્રી આહારાદિ વહોરાવવા લાવે ત્યારે તેને
લેતાં-ચાલતાં-આવતાં નજરે જોઈ શકાય તે દષ્ટઆહત કહેવાય. તેવું
લેવાથી વહોરાવનારદ્વારા તે પ્રસંગે થતા દોષોથી બચી શકાય, માટે
પ્રાયઃ (શક્ય હોય ત્યાં સુધી) નજરે દેખાય તે રીતે લાવેલા
આહારાદિને વહોરે. સંસૃષ્ટકલ્પનું કારણ પૂર્વે પૃ. ૯૪ માં
જણાવ્યું છે, તેમાં પણ હાથ-પાત્ર વગેરે એક જ જાતિના દ્રવ્યથી
ખરાયેલાં હોય તે તજ્જાતસંસૃષ્ટકલ્પ કહેવાય. જેમ કે હાથ-પાત્ર

ખન્ને જાશથી, દૂધથી, દહિંથી કે ખીણ કોઈ એક જ ભતિની વસ્તુથી ખરડાયેલાં હોય તે તે તન્નતસંસૃષ્ટ કહેવાય. વિન્નતીય ભુદાં દ્રવ્યોથી ખરડાયેલાંને વિન્નતસંસૃષ્ટ કહેવાય, તેમાં પણ વિદળ થાય તેવાં વિરુદ્ધ દ્રવ્યોથી ખરડાયેલાં હોય ત્યારે તે ખરડાયેલા પણ હાથ અને પાત્રથી ન લેવાય, કારણ કે સંમૂર્છિમ ભવેની ઉત્પત્તિ થાય, વગેરે યથામતિ વિચારવું.]

(૫૦૮) અમજ્જમંસાસિ અમચ્છરીઆ,

અભિક્ષણં નિચ્ચિગઈં ગયા અ ।

અભિક્ષણં કાઉસ્સગકારી;

સજ્ઞાયજોગે પયઓ હવિજ્જા ॥ ચૂ૦ ૨-૭॥

વળી અમજ્જમંસાસિ=મઘ માંસના લક્ષણુનો ત્યાગી, અમચ્છરીઆ=પરઉત્કર્ષમાં દ્વેષ વિનાનો, વિશેષ કારણુ વિના અભિક્ષણં=વારંવાર નિચ્ચિગઈં ગયા=વિગઈં એને નહિ ખાનારો, વારંવાર કાઉસ્સગકારી=ધર્યાપથિકી કાથોત્સર્ગ કરનારો (અર્થાત્ ગયા આળ્યા પછી ધરિં પ્રતિકંભણુ કર્યા વિના કોઈ અન્ય કામ નહિ કરનારો,) અ=અને સજ્ઞાયજોગે=સ્વાધ્યાયનાદિ સ્વાધ્યાયમાં તથા સૂત્રોના યોગમાં (આયંબિલ આદિ તપમાં) પયઓ=અતિપ્રયત્ન-શીલ (અપ્રમાદી) હવિજ્જા=હેંચ (થાય). (ચૂ૦ ૨-૭)

[મઘ માંસના ઉપલક્ષણુથી ખીણ પણ મઘ-માખણુ વગેરે મહાવિગઈંએનો સર્વથા ત્યાગી, લક્ષ્ય વિગઈંએને પણ માંદગી આદિ પુષ્ટકારણુ વિના વારંવાર નહિ ખાનારો, પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં હ્રમસ્થ-ભાવને યોગે સંભવિત ભૂલોની-અતિચારોની વારંવાર શુદ્ધિ કરનારો અને સ્વાધ્યાય તથા યોગમાં અપ્રમાદી એમ અર્થ સમજવો.

અહીં કોઈ માંસાહારનો પક્ષપાતી એમ કહે છે કે માંસનો ત્યાગ કરવાથી બીજી પણ ઘણી વસ્તુઓનો ત્યાગ જ કરવો પડશે, કારણ કે અનાજ વગેરે, કે દહીં છાશ વગેરે ઘણા પદાર્થો જીવોનાં શરીર-રૂપ હોવાથી તેને પણ માંસ જ કહેવાય. તેને એમ સમજાવવો જોઈએ કે અનાજ અને દહીં છાશ વગેરે લોકમાં માંસ તરીકે મનાતાં નથી, લોકમાં જેને માંસ તરીકે માનવામાં આવે છે તેનો ત્યાગ કરવાનું અહીં કહ્યું છે. જે જે જીવોનું શરીર હોય તે સર્વને માંસ ગણવાનો લોકવ્યવહાર નથી. એવી વ્યાખ્યા કરવાથી તો મહાઅનર્થ થાય. કારણ કે જળ પ્રવાહી છે તેમ મૂત્ર પણ પ્રવાહી છે, તેથી જળપાનની જેમ મૂત્રપાન કરવાનો પ્રસંગ આવે, પત્ની સ્ત્રી છે તેમ માતા પણ સ્ત્રી છે માટે પત્નીની જેમ માતાની સાથે પણ મૈથુન સેવવાનો પ્રસંગ આવે. એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનાં શરીરરૂપ પદાર્થોને લોકમાં માંસ મનાતું નથી પણ પંચેન્દ્રિયના શરીરનાં કાપેલાં અંગો જ માંસ મનાય છે, માટે તેનો ત્યાગ અવશ્ય કરવો જોઈએ. અનાજ વગેરે એકેન્દ્રિય જીવોના અંગોનું લક્ષણ કરી શકાય છે, તેમ પંચેન્દ્રિય પણ જીવ છે માટે તેનાં અંગોનું પણ લક્ષણ કરી શકાય, એમ કહેવું તે માંસાહાર કરવા છતાં નિર્દોષમાં ખપવા માટેની કુચુક્તિ છે.

અહીં વારંવાર કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહ્યું, તેને અન્ય આચાર્યો કારણે વિગ્રહ વાપરવા માટેનો કાયોત્સર્ગ કહે છે.

સ્વાધ્યાય સાથે આયંબિલ આદિ (યોગવિધિમાં કરાય છે તે) તપ કરવાનું કહ્યું, તેમાં પણ એ હેતુ રહેલો છે કે-શાસ્ત્રોક્ત તપ સાથે સ્વાધ્યાય (અધ્યયન) કરે તો જ તે તે અધ્યયન ઉપકાર કરે, એથી ઉલટું તપ વિના આગમો લાજવાથી ઉન્માદ વગેરે દોષોનો સંભવ છે.

મુખ્ય માર્ગે વિગ્રહો વાપરનારને આગમો અને વિગ્રહોના રાગીને છેદ સૂત્રો વાંચવા-લાજવાનો અધિકાર નથી, એમ કહેવું છે. માટે પ્રત્યેક શાસ્ત્રવચનને આત્મહિત થાય તે રીતે વિચારવું.]

(૫૦૯) ણ પડિન્નવિજ્જા સયણાસણાં,

સિજ્જં નિસિજ્જં તહ મત્તપાણં ।

ગામે કુલે વા નગરે વ દેસે;

મમત્તમાવં ન કહિં પિ કુજ્જા ॥ચૂ૦ ૨-૮૧॥

વળી માસકલ્પ વગેરે પૂર્ણ થયા પછી વિહાર કરતી વેળા આ સયણાસણાં=સંથારો વગેરે શયનો, પાટ-પાટલા વગેરે આસનો, સિજ્જં=શય્યા (વસતિ-મકાન), નિસિજ્જં=સ્વાધ્યાદિ માટે ઉપયોગી ભૂમિ, તહ મત્તપાણં= તથા આહાર-પાણી, વગેરે અમે પાછા આવીએ ત્યારે અમને તમારે આપવું, એમ ગૃહસ્થને ણ પડિન્નવિજ્જા= પ્રતિજ્ઞા ન કરાવે, ઉપલક્ષણથી એવી ભલામણ કે ઈચ્છા પણ ન કરે. તથા ગામે=ગામમાં, કુલે=શ્રાવક વગેરે ગૃહસ્થના ઘરમાં, નગરે વા=અથવા મોટા નગરમાં, દેસે વ=કે દેશમાં (જ્યાંથી વિહાર કરવાનો હોય ત્યાં કે ખીજે) કહિં પિ=ક્યાંય પણ (આ મારાં ભક્ત છે, મેં પ્રતિબોધેલાં છે, માટે મારાં છે, વગેરે) મમત્તમાવં= મમત્વ ભાવને ન કુજ્જા=ન કરે. (ચૂ૦ ૨-૮)

[એ પ્રમાણે ગૃહસ્થો પ્રત્યે તેઓની વસ્તુઓ પ્રત્યે અને મકાન કે ગામ નગર દેશ વગેરેમાં મમત્વ રાખવાથી પરિગ્રહવિરમણપ્રતી વિરાધના થાય અને મમત્વભાવથી આત્માનો નિર્મમલાવ (વૈરાગ્ય) હણાય. એમાંથી વિવિધ દોષો પ્રગટે અને સંયમનો નાશ (અભાવ) થાય.]

(૫૧૦) ગિહિણો વેઆવહિં અં ન કુજ્જા,

અભિવાયણવંદણ પૂર્ણં વા ।

અસંકલિટ્ટેહિં સમં વસિજ્જા;

મુળી ચરિત્તસ્સ જઓ ન હાળી ॥ ચૂ૦ ૨-૧॥

મુળી=મુનિ ગિહિણો=ગૃહસ્થોની વૈયાવહિઅં=વૈયા-
વચ્ચ (અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમને ઉપકાર થાય તેવાં તેનાં
કાર્યોને) ન કુજ્જા=ન કરે, અભિવાચનવંદનપૂઅર્ણ વા=
અથવા અભિવાદન (વચનથી નમસ્કાર), વંદન
(કાયાથી પ્રણામાદિ) અને પૂજન (વસ્ત્રાદિથી સત્કારાદિ) ન
કરે, તથા જઓ=જેની સાથે વસવાથી ચરિત્તસ્સ=ચારિત્રને
ન હાળી=હાનિ ન થાય તેવા અસંકલિટ્ટેહિં સમં=
(ગૃહસ્થોની વૈયાવચ્ચ વગેરે) સંકલેશથી રહિત હોય
તેવા ઉત્તમ સાધુઓની સાથે વસિજ્જા=રહે. (ચૂ૦ ૨-૯)

[ગૃહસ્થોની ઉપર કહી તેવી વૈયાવચ્ચ વગેરે કરવાથી સાધુને
અવિરતિનું પોષણ, પ્રશંસા, અનુમોદના, વગેરે થાય અને ગૃહસ્થને પણ
ગૃહવાસ પ્રત્યે રાગ વધે, સાધુ પ્રત્યે સન્માન ઘટવાથી સાધુને દાન
વંદન, પૂજન, વગેરે કરવા છતાં વિરતિનો રાગી ન થાય, ધ્યાદિ
શ્રાવકધર્મથી પણ વંચિત થાય. એમ બનેને વિવિધ દોષો થાય, માટે
ઉત્તમ સાધુ સ્વયં તેવું કરે નહિ અને તેવું કરનારા શિથિલ સાધુઓની
સોખતમાં રહે પણ નહિ. સોખતનું વાતાવરણ સંયમના રાગી સાધુને પણ
ભવિષ્યમાં નિષ્કુર બનાવી સંયમથી ચલિત કરી શકે છે. વર્તમાનમાં
તો પ્રાયઃ ઉત્તમ આત્મા પણ શ્રેષ્ઠ આલંબન દ્વારા જ વિકાસ સાધી
શકે તેમ છે, તેથી ઉત્તમ ગુરુઓની નિશ્રા જીવતાં સુધી ન છોડવી
એમ કહ્યું છે, તેને બદલે શિથિલાચારીઓની નિશ્રામાં રહે તો
અવશ્ય મંદપરિણામી થાય અને પરિણામે સંયમના પરિણામ સર્વથા
ચાલ્યા પણ બંધ, માટે જ ગૃહસ્થોના પરિચયનો ત્યાગ અને ઉત્તમ
ગુરુની નિશ્રા અતિ આવશ્યક છે. શિથિલાચારીઓની સાથે રહેનાર

કદાય શિથિલ ન બને તો પણ સાથે રહેવાથી તેને શિથિલાચારની (સંવાસ) અનુમોદના લાગે, એથી પણ તેને કર્મબંધન થાય, ઇત્યાદિ.]

હવે ઉત્તમ સહાય ન મળે તો શું કરે? તે કહે છે—

(૫૧૧) ન યા લભેજ્જા નિઝણં સહાયં,

ગુણાહિંસં વા ગુણો સમં વા ।

इको वि पावाइं विवज्जयंतो;

विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ चू० २-१०॥

(એમ છતાં) ગુણાહિંસં=અધિકગુણવાળા, ગુણો સમં=ગુણોથી તુલ્ય, વા=કે ગુણથી હીન છતાં ઉત્તમ જાતિવાંત, એવા નિઝણં સહાયં=ઉત્તમ સાધુની સહાય ન યા લભેજ્જા=તે ન મળે તો સ્વયં પાવાઈં=પાપકાર્યોને (અસદાચરણને) વિવજ્જયંતો=સર્વ રીતે વર્જતો અને કામેસુ= ઇચ્છાઓમાં (જડ વિષયાદિમાં અને માન-સન્માન કે અનુકૂળતા વગેરેમાં) અસજ્જમાણો= રાગ નહિ કરતો इको वि विहरिज्ज=એકલો પણ વિચરે. (અર્થાત્ સંયમનો અર્થો સંયમ રક્ષાની ખાતર એકલો પણ રહે.) (ચૂ૦ ૨-૧૦)

[આ વિધાન ઉત્સર્ગરૂપ છે, તે દૃઢસંઘયણુ, મનોબળ, ઉત્સર્ગ-અપવાદનું વિશિષ્ટ જ્ઞાન, વગેરે ગુણો હોવાથી જેઓ ગમે તેવા ઉપસર્ગો કે પ્રલોભનો થવા છતાં સંયમના પરિણામથી ચલાયમાન ન થાય, તેવાને માટે પૂર્વકાળને આશ્રયીને સમજવું. વર્તમાનમાં તો તેવા દૃઢસંઘ-યણુના અભાવે મનોબળ નબળું અને વિશિષ્ટ બુદ્ધિબળ કે અધ્યાત્મબળની પણ મંદતા, ઇત્યાદિ કારણે સંયમસાધક વિશિષ્ટ સહાયક ન મળે ત્યાં સુધી શિથિલાચારીઓની સોબતમાં રહેવું, પણ એકાકી ન વિચરવું, એવું શાસ્ત્રકારો જણાવે છે. ઔપધની જેમ વિધિ

કે નિષેધ વાક્યો પણ સર્વકાળે સઘળાં સર્વત્ર સર્વ જીવોને માટે ઉપાદેય હોતાં નથી. જેને જેનાથી ઉપકાર (આત્મહિત) થાય તે જ વચન તેને માટે ઉપાદેય છે, વગેરે મધ્યસ્થ અને સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારીને સંયમની રક્ષા કરવી.]

હવે વિહારતું કાળમાન કહે છે-

(૫૧૨) સંવચ્છરં વાઽવિ પરં પમાણં,

વીઞં ચ વાસં ન તર્હિ વસિજ્જા ।

સુત્તસ્સ મગ્ગેણ ચરે(રિ)જ્જ મિક્કવુ ;

સુત્તસ્સ અત્થો જહ આણવેહ ॥ ચૂ૦ ૨-૧૧ ॥

સંવચ્છરં=આતુર્માસ કલ્પ વાઽવિ=અને ઉપર માસ-કલ્પ (અર્થાત્ પાંચ માસ સુધી એક જ ક્ષેત્રાદિમાં રહેવાનું) પરં=ઉત્કૃષ્ટ પમાણં=કાળમાન છે. (જ્યાં એક વર્ષકલ્પ=આતુર્માસ રહે) તર્હિ=ત્યાં વીઞં વાસં=બીજા વર્ષકલ્પ ચ=અને (માસકલ્પ રહે ત્યાં) બીજા માસકલ્પ ન વસિજ્જા=ન રહે. (હવે વધારે શું કહેવું ?) મિક્કવુ=શાધુ સર્વ વિષયમાં સુત્તસ્સ મગ્ગેણ=સૂત્રના માર્ગે (સૂત્રાનુસારે) ચરિજ્જ=ચાલે (વર્તે), કે જહ=જે રીતે સુત્તસ્સ=સૂત્રનો અત્થો=અર્થ આણવેહ=આજ્ઞા કરતો હોય. (અર્થાત્ સૂત્રાર્થ દ્વારા જે રીતે વર્તવાનું જિનેશ્વરોએ કહ્યું હોય તેમ વર્તે.) (ચૂ૦ ૨-૧૧)

[ત્રીજા પાદમાં ' સૂત્ર પ્રમાણે વર્તે ' એમ કહેવા છતાં ચોથા પાદમાં ' સૂત્રના અર્થની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે ' એમ કહ્યું, તેનું એ કારણ છે કે સૂત્રથી અર્થની પ્રધાનતા છે. અર્થના કહેનાર જિનેશ્વરો છે અને સૂત્ર રચનારા ગણધરો હોય છે. વળી યોગ્યથી સૂત્રના શબ્દોને પકડીને વર્તે તો વિસંવાદ થવાનો સંભવ છે, કારણ કે સૂત્રો વિવિધ

વિવક્ષાયુક્ત હોવાથી વિવિધ અર્થોને સૂચવનારાં હોય છે અને તે અર્થના યાનદ્વારા જ સ્પષ્ટ થાય છે. માટે જ પૂર્વાપર અવિરોધી વ્યાખ્યાથી ધટતા એવા ઉત્સર્ગ-અપવાદરૂપ તાત્ત્વિક અર્થથી જેમ વર્તવાનું કહ્યું હોય તેમ વર્તાવું તે જ સૂત્રનું-જિન આચાર્યનું પાલન છે, કેવળ ઓછાથી સૂત્રના શબ્દોને પકડીને તેનો અર્થ કરવાથી અનર્થ થવા સંભવ છે. સૂત્રોની વ્યાખ્યા ૧-શબ્દાર્થ, ૨-વાક્યાર્થ, ૩-મહાવાક્યાર્થ અને ૪-ઐદંપ્યાર્થ, એમ ચાર પ્રકારે થાય છે. તેમાં છેલ્લી ઐદંપ્યાર્થ એટલે શાસ્ત્રનું કોઈ પણ વચન પરસ્પર બાધક ન થાય, તેવા પારમાર્થિક અર્થને સમજીને તે પ્રમાણે વર્તવું, એવી જિનારા છે. એ જ આગમની (જિનવચનની) સાચી સેવા છે અને એથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ કે સ્થિરવાસના વિષયમાં અપવાદથી એક જ ક્ષેત્રાદિમાં રહેવાની આચાર્ય છે તો પણ માસકલ્પ વગેરે પૂર્ણ થતાં મહોલ્લો, મકાન કે ખૂણા વગેરે પણ બદલવું અને એ રીતે પણ નવકલ્પી વિહારનું વિધાન સાચવવું જોઈએ, અન્યથા કેવળ અપવાદમાર્ગને અનુસરે તો જિનાચાર્યનો વિરાધક બને. એ પ્રમાણે સર્વ વિષયોમાં ઉત્સર્ગ-અપવાદ ઉભય માર્ગનો સમન્વય સાધવો જોઈએ. સર્વત્ર માર્ગાનુસારિણી સૂક્ષ્મબુદ્ધિએ સમજવું યોગ્ય છે.]

હવે એ ઉત્તમચર્યા પાળવા છતાં ચારિત્રમાં શૈથિલ્ય ન આવે તે માટે કરવા યોગ્ય ઉપાયો કહે છે-

(૫૧૩) જો પુન્વરત્તાવરરત્તકાલે,

સંપેહ(પિક્ષ)ણ અપ્પગમપ્પમેળં ।

કિં મે કઠં કિં ચ મે કિચ્ચસેસં;

કિં સક્કણિજ્જં ન સમાયરામિ? ॥ચૂ૦ ૨-૧૨॥

(૫૧૪) કિં મે પપો પાસહ કિં ચ અપ્પા,

કિં વાહ્હં સ્વલિંઝં ન વિવજ્જયામિ ।

इच्छेव सम्मं अणुपासमाणो;

अणागयं नो पडिबंध कुज्जा ॥ चू० २-१३॥

જો=જે પુઘ્વરત્ત-અવરરત્તકાલે=પૂર્વરાત્રીના અને પાછલી રાત્રીના સમયે (રાત્રીના પહેલા-છેલ્લા પ્રહરમાં) અપ્પોણં=પોતાની જાતે અપ્પાંગં=પોતાને સંપિક્કલ્લ=સમ્યગ્ જુવે (વિચારે), કે મે=મે (તપ સ્વાધ્યાયાદિ કરવા યોગ્ય) કિં કલં=શું શું કયું? ચ=અને મે=મારે કિં=શું શું કિચ્ચસેસં=કરવા યોગ્ય બાકી રહ્યું? તથા સક્કણિજ્જં= (ઉભર અવસ્થાને અનુરૂપ) કરી શકાય તેવું (વિનય, વૈયાવચ્ચ વગેરે) કિં=શું શું ન સમાયરામિ=હું કરતો નથી? (ચૂ૦-૧૨)

વળી મે=મારી કિં=કયી સખલનાને (સ્વપક્ષીય સાધુ કે પરપક્ષીય સાધુ-ગૃહસ્થાદિ) પરો=બીજો પાસડ=જુવે (જાણે) છે । ચ=અને (કોઈવાર સંવેગભાવને પામેલો) અપ્પા=મારો આત્મા (સ્વયં) કિં=કયી સખલનાને જાણે-સમજે છે? અહં વા=અથવા (જાણુવા સમજવા છતાં) કિં સલ્લિઅં=કયી કયી સખલનાને ન વિવજ્જયામિ=(સંયમના આદર-પૂર્વક) તજ્જતો નથી? ઇચ્છેવં=એ રીતે (ઉપર કહ્યું તેમ) સમ્મં=સમ્યગ્ (શાસ્ત્ર વચનોને અનુસારે શુદ્ધ પરિણામથી) અણુપાસમાણો=આત્માને જોતો (વારંવાર વિચારતો) તે અણાગયં=ભવિષ્યકાળ સંબંધી પડિबंध=પ્રતિબંધને (અસંયમના રાગને) ન કુજ્જા=ન કરે (અર્થાત્ એથી ભવિષ્યમાં અસંયમનો પક્ષપાત ન થાય.) (ચૂ૦ ૨-૧૩)

[આરાધના કરવી જોટલી આવશ્યક છે તેનાથી તેની રક્ષા વધારે આવશ્યક છે. ધન કમાવા છતાં રક્ષણ કરતાં ન આવડે, કે ન કરે તો તે નાશ પામે, ચોરાઈ-હુંદાઈ જાય, તેમ ધર્મના પરિણામની પણ રક્ષા ન થાય તો નાશ પામે અને અધર્મનો પક્ષ થઈ જાય. માટે આત્માર્થીએ સમાધિ માટે પોતાના આત્માનું દર્શન (નિરીક્ષણ) વારંવાર કરવું જોઈએ. ઉત્તમધ્યાનરૂપ આ શ્રેષ્ઠ અનુષ્ઠાન છે. તપ-જપ-ધ્યાન પછી સમાધિ પ્રગટે છે, આ સમાધિ વસ્તુતઃ સુખનો અનુભવ કરાવે છે. તપ કરવા છતાં જપ ન હોય કે તપ-જપ કરે પણ ધ્યાન ન હોય તો સમાધિ પ્રગટ થતી નથી. માટે આ રીતે ભૂલો ન થવા માટે આત્માનું ધ્યાન વારંવાર કરવું જોઈએ. શુભધ્યાનથી અશુભ પરિણામો ટકતા નથી, એથી ભવિષ્યમાં અશુભનો (અસંયમનો) અનુબંધ થતો નથી (પરંપરા ચાલતી નથી) અને શુભનો અનુબંધ થવાથી અન્ય જન્મોમાં પણ એવો જ શુભમાર્ગ રુચે છે. એમ ઉત્તરોત્તર શુભના અનુબંધથી આત્મા સર્વથા શુદ્ધ (કર્મરહિત) થાય છે, માટે પોતાના આત્માનું વારંવાર નિરીક્ષણ કરવાની આ એક ભવ્ય શીખામણ છે.]

ઉપર્યુક્ત ધ્યાનથી દુષ્ટપ્રતિબંધ ન થાય તે સમજાવે છે-
(૫૧૫) જત્યેવ પાસે કઙ્ક દુષ્પુત્તં,

કાણ વાયા અદુ માણસેળં ।

તત્યેવ ધીરો પડિસાહરિજ્જા;

આહ્નઓ સ્વિપ્પમિવ કલ્લીણં ॥ ચૂ૦ ૨-૧૪।

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આત્મનિરીક્ષણ દ્વારા જત્યેવ કઙ્ક=જો કોઈ વિષયમાં (સંયમના પરિણામમાં કે અનુષ્ઠાનાદિમાં) કાણ=કાયાથી, વાયા=વચનથી અદુ માણસેળં=અને મનથી (કોઈ કારણથી) થએલી દુષ્પુત્તં=પોતાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને

પાસે=ભુવે (જાણે), તત્ત્વેવ=ત્યાં જ (તે જ સંયમસ્થાનના અવસરે, અર્થાત્ તેવા પરિણામ વર્તતા હોય ત્યારે તુર્ત જ) ધીરો=બુદ્ધિમાન્ સાધુ આહ્નઓ=જાતિવંત અથ્થ જેમ (નિયમિત ગતિએ ચાલવા માટે) સ્વલિણં=લગામને સ્વિપમિવ=તુર્ત સ્વીકારે તેમ પહિસાહરિજ્જા=આત્માને પાછો વાળે. (શુભમાર્ગે વાળે.) (ચૂં ૨-૧૪)

[પાણીની જેમ મોહયુક્ત આત્માની સ્વાભાવિક ગતિ અનાદિ કાળથી નીચી થયા કરે છે, પાણીને રોકવા પાળ બાંધવી પડે છે તેમ આત્માને નીચે જતો રોકવા માટે સંયમની મર્યાદાઓનો બંધ બાંધવો આવશ્યક છે. વળી બાંધેલા બંધમાંથી પાણીને ઉચે ચઢાવવા માટે યંત્રો કે યોગ્ય સ્થળે પહોંચાડવા માટે નહેરો-નાંકો કરવી પડે છે તેમ સંયમમાં વર્તતા આત્માને પણ ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ પરિણામો બનાવવા માટે સતત આત્મચિંતનરૂપ આલંબનની જરૂર છે. એક ક્ષણ પણ ચિંતન અટકે તો તે તુર્ત નીચે ઉતરવા માંડે છે. માટે જ ખૂદ પ્રભુમહાધીરદેવે જ્ઞાની એવા શ્રીગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશીને પણ 'ગોચમા ! સમયં મા પમાચહ' હે ગૌતમ ! સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ, એમ કહ્યું હતું. એ જ ન્યાયને અનુસરીને અહીં 'આત્માએ પોતે પોતાને ક્ષણ ક્ષણ જ્ઞેયા કરવો જોઈએ' એમ કહ્યું છે, તેમ છતાં પ્રમાદ થઈ જાય અને પરિણામ મંદ થવાથી ભૂલ થાય, તો જ્યારે જગૃતિ આવે અને ભૂલ સમગ્રય ત્યારે જગૃતિના પરિણામો વર્તતા હોય તે જ વેળા એ ભૂલ દૂર કરી દેવી જોઈએ. કારણ કે-ભૂલને ટાળવા માટે ઉચ્ચ પરિણામનું બળ જોઈએ છે, તે ચાલ્યું ગયા પછી ઈચ્છવા છતાં ભૂલ ટળતી નથી. એટલું જ નહિ તે ભૂલ જેટલી વધારે વખત રહે તેટલી દૃઢ થાય છે અને પછી ટાળવી દુષ્કર થઈ પડે છે, માટે શુભપરિણામ વખતે એટલે આત્મ નિરીક્ષણ કરતાં ભૂલ જણાય તે તે જ વખતે દૂર કરવી. એમ કરવાય ભૂલની પ્ર'પરા અટકે છે અને પરિણામ વધારે શુદ્ધ બનવાથી શુભ

અનુબંધ થાય છે, વગેરે આત્મગવેષણાપૂર્વક વિચારીને હિતમાર્ગે ચાલવું. ભતિવંત અથ્થ માલિકના બધાતકારથી નહિ પણ પોતાના ઉત્તમ સ્વભાવથી જ લગામને તુર્ત સ્વીકારે છે, તેમ ઉત્તમ સાધુએ ગુર્વાદિના આદેશ-ઉપદેશની પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના પોતાના આત્માની રક્ષા માટે સ્વયં બૂલને સુધારવી જોઈએ.]

હવે આવા સાધુની પ્રશંસા સાથે ઉપસંહાર કરે છે-

(૫૧૬) જસેરિસા જોગ જિંદિઅસસ,

ધિદ્મઓ સપ્પુરિસસ નિચં ।

તમાહુ લોણ પહિબુદ્ધજીવી;

સો જીઅહ સંજમજીવિણં ॥ ચૂ૦ ૨-૧૫॥

જિંદિઅસસ=જિતેન્દ્રિય, ધિદ્મઓ=પરિપહાદિ સહવામાં ધૈર્યવાન અને સપ્પુરિસસ=પ્રમાદને જીતવાથી મહાપુરુષ, એવા જસસ=જે સાધુને નિચ્ચં=(દીક્ષા કાળથી માંડીને) પ્રતિદિન ઈરિસા=આવા (સ્વહિત ચિંતનરૂપ) જોગ=યોગો (મન વચન કાયાના બધાપારો) હોય તં=તેને લોણ=લોકમાં (જગતમાં) વિદ્વાનો પહિબુદ્ધજીવી=જગતા જીવનવાળો (પ્રમાદ-નિદ્રાથી દોષોથી રહિત નિર્દોષ જીવનવાળો) આહુ=કહે છે અને સો=તે આવા ગુણોના યોગે કુશળાનુબંધી થઈને સર્વથા સંજમજીવિણં=સંયમને જ પ્રાણુ માનીને જીઅહુ=જીવે છે. અર્થાત્ પ્રાણુ-નતે પણ સંયમની રક્ષા કરે છે. (ચૂ૦ ૨-૧૫)

હવે હેલે ઉપસંહાર રૂપે સર્વ ઉપદેશનું સહસ્ય કહે છે-

(૫૧૭) અપ્પા સ્વલુ સયયં રવિસ્વઅવ્વો,

સવ્વિદિણહિં સુસમાહિણહિં ।

અરવિલ્લઓ જાણપદ્મ ઉવેહ;

સુરવિલ્લઓ સવ્વદુહાણ મુચ્છઈ-ત્તિ વેમિ

॥ ચૂ૦ ૨-૧૬॥

સુસમાહિણિ=ઉત્તમ સમાધિને પામેલી (વિષયોના વિરાગદ્વારા શાન્ત થએલી) સન્નિવિણિ=સ્પર્શન વગેરે સર્વ ઈન્દ્રિયોદ્વારા સચયં=સર્વદા અપ્પા=આત્માનું સ્વલ્પ=અને (શક્તિ હોય તો) બીજાનું પણ રવિલ્લઅવ્વો=રક્ષણ કરવું. કારણ કે અરવિલ્લઓ=રક્ષણ નહિ કરેલો આત્મા જાણપદ્મ=જન્મના માર્ગને (સંસારને) ઉવેહ=પામે છે (અર્થાત્ સંસારમાં જન્મમરણાદિ કરતો ભટકે છે) અને સુરવિલ્લઓ=અપ્રમાદપૂર્વક શાસ્ત્રાનુસારે રક્ષણ કરેલો સવ્વદુહાણ=શારીરિક માનસિક વગેરે સર્વદુઃખોથી મુચ્છઈ=મુક્ત થાય છે. એમ હું કહું છું. (ચૂ૦ ૨-૧૬)

[વસ્તુતઃ માનવદેહ, એમાં મળેલી ઈન્દ્રિયો, મન અને છુદ્ધિ, સઘળું આત્માની રક્ષા માટે, અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધ-મદ-માન વગેરે અંતરંગ શત્રુઓથી બચવા માટે છે. કારણ કે એ સઘળું પુણ્યથી મળે છે, પુણ્ય તેને કહેવાય કે જેના બળે આત્મા નિર્ભય-સુખી થાય. જે એ સઘળું પુણ્યદ્વારા મળવા છતાં તેનાથી આત્મા સુખી ન થાય તો એ પુણ્ય કહેવા માત્ર જ ગણાય. વસ્તુતઃ પાપા-નુબંધી હોવાથી તેને પાપ કહેવાય. એ કારણે જે પુણ્યવંત આત્મા પોતાને સાચો પુણ્યવંત સમજતો હોય તો પુણ્યથી મળેલી સામગ્રીથી તેણે આત્માને સર્વથા સુખી કરવો જોઈએ. પુણ્યદ્વારા કેવળ શારીરિક સુખ ભોગવવું એ વસ્તુતઃ સુખ નથી. સુખની ભ્રમણા છે. આત્મા સુખી થાય તે જ સાચું સુખ છે. આત્માની રક્ષાને ભૂલીને શરીરની રક્ષા કરનાર આખરે ઠગાય છે, સારી રીતે પાળેલું પોષેલું પણ શરીર

નાશ પામે છે અને રક્ષા વિનાનો આત્મા જન્મ-મરણની મહા વિડંબનાઓ ભોગવતો રહે છે. માટે અહીં 'આત્માના રક્ષણમાં સર્વધર્મ સમાઈ જાય છે' એમ કહ્યું છે. એ રીતે સુરક્ષિત બનેલો આત્મા સર્વકાળને માટે સર્વ પ્રકારે દુઃખથી છૂટી શાશ્વત સુખનો ભોગી મુક્તાત્મા બને છે.]

સમત્તા વીદ્યા ચૂલિકા ।

બીજી ચૂલિકા સમ્પૂર્ણ થઈ

અને તેની સાથે

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર સમ્પૂર્ણ થયું.

એ પ્રમાણે શ્રુતકેવલી શ્રી શર્યંભવસૂરિવિરચિત મૂળ દશ-
વૈકાલિક સૂત્રનો યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર શ્રીહરિભદ્રસૂરિ—

કૃત ટીકાના આધારે, સંઘસ્થવિર તપગચ્છાચાર્ય

શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી પદ્ધર સ્વ૦

શ્રીવિજયમેઘસૂરીશ્વરજી પદ્ધર

શ્રીવિજયમનોહરસૂરિવર શિષ્ય

મુનિભદ્રંકરવિજયે લખેલો

સદીપ્પણ ગૂર્જર અનુવાદ

સમ્પૂર્ણ થયો.

શુભં ભવતુ

વિ૦ સં૦ ૨૦૧૫-વી૦ સં. ૨૦૮૫

શ્રી મહાવીર જન્મ કલ્યાણક

સ્થળ-અમદાવાદ

સંવેગીનો ઉપાશ્રય

હાજીપટેલની યોજ

卐

卐

卐

दशवैकालिक-मूलसूत्रम् ।

अध्ययन पहेलुं

- (१) धम्मो मंगलमुक्किटं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मो सया मणो ॥१-१॥
- (२) जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।
ण य पुप्फं किलामेइ, सो अ पीणेइ अप्पयं ॥१-२॥
- (३) एमेए समणा मुत्ता, जे लोए संति साहुणो ।
विहंगमा व पुप्फेसु, दाणभत्तेसणे रया ॥१-३॥
- (४) वयं च वित्ति लब्भाभो, न य कोइ उवहम्मई ।
अहागडेसु रीयंते, पुप्फेसु भमरा जहा ॥१-४॥
- (५) महुगारसमा बुद्धा, जे भवंति अणिसिआ ।
नाणापिंडरया दंता, तेण बुच्चंति साहुणो-त्ति बेमि
॥१-५॥

अध्ययन थीलुं

- (६) कहं नु कुज्जा सामन्नं ?, जो कामे न निवारण ।
पए पए विसीअंतो, संकप्पस्स वसंगओ ॥२-१॥
- (७) वत्थगंधमलंकारं, इत्थीआ सयणाणि अ (य) ।
अच्छंदा जे न भुजंति, न से चाइ त्ति बुच्चइ ॥२-२॥
- (८) जे अ कंते पिए भोए, लद्धे विपिट्ठि कुव्वइ ।
साहीणे चयई भोए, से हु चाइ त्ति बुच्चइ ॥२-३॥

- (८) समाइपेहाइ परिव्वयंतो, सिया मणो निस्सरइ बहिद्धा ।
 न सा महं नो वि अहंपि तीसे,
 इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥२-४॥
- (९०) आयावयाही चय सोगमल्लं,
 कामे कमाही कमिअं खु दुक्खं ।
 छिंदाहि दोसं विणइज्ज रागं,
 एवं सुही होहिसि संपराए ॥२-५॥
- (९१) पक्खंदे जलिअं जोइं, धूमकेउं दुरासयं ।
 नेच्छंति वंतयं भोत्तुं, कुले जाया अगंधणे ॥२-६॥
- (९२) धिरत्थु ते जसोकामी, जो तं जीवियकारणा ।
 वंतं इच्छसि आवेउं, सेयं ते मरणं भवे ॥२-७॥
- (९३) अहं च भोगरायस्स, तं च सि अंधगव(वि)ण्हिणो ।
 मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥२-८॥
- (९४) जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारीओ ।
 वायाविदुव्व हडो अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥२-९॥
- (९५) तीसे सो वयणं सोच्चा, संजयाइ सुभासियं ।
 अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥२-१०॥
- (९६) एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।
 विणिअट्टंति भोगेसु, जहा से पुस्सुत्तमो 'त्ति बेमि'
 ॥२-११॥

अध्ययन त्रीन्

- (१७) संजमे सुद्धिअप्पाणं, विप्पमुक्काण ताणं ।
तेसिमेअमणाइन्नं, निग्गंथाण महेसिणं ॥३-१॥
- (१८) उद्देसिअं कीयगडं, नियागमभिहडाणि य ।
राइभत्ते सिणाणे य, गंधमल्ले य वीयणे ॥३-२॥
- (१९) संनिही गिहिमत्ते अ, रायपिंडे किमिच्छए ।
संवाहणा दंतपहोयणा अ, संपुच्छणा देहपलोयणा य ॥३-३॥
- (२०) अट्टावए अ नालीए, छत्तस्स य धारणट्टाए ।
तेगिच्छं पाहणा पाए, समारंभं च जोइणो ॥३-४॥
- (२१) सिज्जायरपिंडं च, आसंदी-पलिअंकए ।
गिहंतरनिसिज्जा य, गायस्सुवट्टणाणि य ॥३-५॥
- (२२) गिहिणो वेयावडियं, जा य आजीववत्तिया ।
तत्तानिव्वुडभोइत्तं, आउरस्सरणाणि अ ॥३-६॥
- (२३) मूलए सिगवेरे य, उच्छुखंडे अनिव्वुडे ।
कंदे मूले य सच्चित्ते, फले बीए अ आमए ॥३-७॥
- (२४) सोवच्चले सिंघवे लोणे, रोमालोणे अ आमए ।
सामुद्दे पंसुखारे य, कालालोणे अ आमए ॥३-८॥
- (२५) धूवणे त्ति वमणे य, बत्थीकम्म-विरेयणे ।
अंजणे दंतवणे अ, गायान्भंग विभूसणे ॥३-९॥
- (२६) सव्वमेयमणाइन्नं, निग्गंथाण महेसिणं ।
संजमंमि अ जुत्ताणं, लहुभूयविहारिणं ॥३-१०॥

- (२७) पंचासवरिष्णाया, तिगुत्ता छसु संजया ।
पंचनिग्गहणा धीरा, निग्गंथा उज्जुदंसिणो ॥३-११॥
- (२८) आयावयंति गिग्हेसु, हेमंतेसु अवाउडा ।
वासासु पडिसंलीणा, संजया सुसमाहिया ॥३-१२॥
- (२९) परीसहरिऊदंता, धूअमोहा जिइंदिआ ।
सव्वदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥३-१३॥
- (३०) दुक्कराइं करित्ता णं, दुस्सहाइं सहेत्तु य ।
के इत्थ देवलोएसु, केइ सिज्झंति नीरया ॥३-१४॥
- (३१) खवित्ता पुव्वकम्माइं, संजमेण तवेण य ।
सिद्धिमग्गमणुपत्ता, ताइणो परिनिव्वुडे-त्ति वेमि ॥३-१५॥
अध्ययनं शैथुं

सुअं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं-इह खलु
छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं
पवेइआ, सुअक्खाया, सुपन्नत्ता, सेअं मे अहिज्जिउं अज्झयणं
धम्मपन्नत्ती ॥ आ० १ ॥

कयरा खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता ? सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० २ ॥

इमा खलु सा छज्जीवणिया नामज्झयणं समणेणं भगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइआ सुअक्खाया सुपन्नत्ता, सेयं मे
अहिज्जिउं अज्झयणं धम्मपन्नत्ती ॥ आ० ३ ॥

तं जहा-पुढविकाइया १, आउकाइया २, तेउकाइआ ३,
वाउकाइआ ४, वणस्सइकाइआ ५, तसकाइआ ६ ॥

पुढवी चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं-१॥

आऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं-२॥

तेऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं-३॥

वाऊ चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं-४॥

वणस्सई चित्तमंतमक्खाया, अणेगजीवा, पुढोसत्ता, अन्नत्थ
सत्थपरिणएणं, तं जहा-अग्गवीआ, मूलवीआ, पोस्वीआ,
खंधवीआ, वीअरुहा, संमुच्छिमा, तणलया । वणस्सइकाइआ
सवीआ चित्तमंतमक्खाया अणेगजीवा पुढोसत्ता अन्नत्थ सत्थ-
परिणएणं-५॥

से जे पुण इमे अणेगे, बहवे, तसा, पाणा, तंजहा-
अंडया, पोयया, जराउया, रसया, संसेइमा, संमुच्छिमा, उब्भिया,
उववाइया, जेसिं केसिंचि पाणाणं अभिक्कंतं पडिक्कंतं संकुचियं
पसारियं रुयं भंतं तसियं पलाइयं आगइगइविन्नाया, जे य कीड-
पयंगा, जा य कुंथुपिपीलिया, सव्वे बेइंदिया, सव्वे तेइंदिया,
सव्वे चउरिंदिया, सव्वे पंचिंदिया, सव्वे तिरिक्खजोणिया,

सव्वे नेरइया, सव्वे मणुया, सव्वे देवा, सव्वे पाणा परमाह-
म्मिया । एसो खलु छट्ठो जीवनिकाओ तसकाओ त्ति पवुच्चइ-
६ ॥ सू-१ ॥

इच्चेसिं छण्हं जीवनिकायाणं नेव सयं दंडं समारंभिज्जा,
नेवन्नेहिं दंडं समारंभाविज्जा, दंडं समारंभंते वि अन्ने न
समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं मणेणं वायाए
काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि,
तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि
॥ सू० २ ॥

पढमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं । सव्वं भंते !
पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा-चायरं वा, तसं वा-थावरं
वा, नेव सयं पाणे अइवाइज्जा-नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा-
पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं
तिविहेणं, मणेणं-वायाए-काएणं, न करेमि-न कारवेमि-करंतं
पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पढमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि
सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥१॥ सू० ३ ॥

अहावरे दुच्चे भंते ! महव्वए मुसावायाओ वेरमणं । सव्वं
भंते ! मुसावायं पच्चक्खामि, से कोहा वा-लोहा वा-भया वा-
हासा वा, नेव सयं मुसं वइज्जा-नेवन्नेहिं मुसं वायाविज्जा-
मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं

तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं
पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि
गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि, दु(दो)च्चे भंते ! महव्वए उवड्ढि-
ओमि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ॥२॥ सू० ४ ॥

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं ।
सव्वं भंते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा-नगरे वा-
रण्णे वा, अप्पं वा-बहुं वा, अणुं वा-थूलं वा, चित्तमंतं वा-
अचित्तमंतं वा, नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा-नेवन्नेहिं-अदिन्नं
गिण्हाविज्जा-अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जाव-
ज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न
कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्क-
मामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । तच्चे भंते ! मह-
व्वए उवड्ढिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥३॥ सू० ५॥

अहावरे चउत्थे भंते ! महव्वए मेहुणाओ वेरमणं ! सव्वं
भंते ! मेहुणं पच्चक्खामि, से दिव्वं वा-माणुसं वा-तिरिक्ख-
जोणियं वा, नेव सयं मेहुणं सेविज्जा-नेवन्नेहिं मेहुणं सेवा-
विज्जा-मेहुणं सेवते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए,
तिविहं-तिविहेणं, मणेणं-वायाए-काएणं, न करेमि न कार-
वेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि
निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । चउत्थे भंते ! महव्वए
उवड्ढिओमि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥४॥ सू० ६॥

अहावरे पंचमे भंते ! महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं । सव्वं भंते ! परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा-वहुं वा, अणुं वा-धूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवऽन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि; जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि; तस्स भंते ! पडिकमामि निदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । पंचमे भंते ! महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ॥५॥ सू० ७॥

अहावरे छट्ठे भंते ! वए राईभोयणाओ वेरमणं । सव्वं भंते ! राईभोयणं पच्चक्खामि, से असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा, नेव सयं राइं भुंजिज्जा, नेवऽन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा, राइं भुंजंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं कायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि निदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ! छट्ठे भंते ! वए उवट्ठिओमि सव्वाओ राईभोयणाओ वेरमणं ॥६॥ सू० ८॥

इच्चे(इ)याइं पंचमहव्वयाइं राईभोयणवेरमणछट्ठाइं अत्त-हियट्ठाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥ सू० ९ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा, संजयविरयपडिहयच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा, राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा,

सुत्ते वा जागरमाणे वा, से पुढवीं वा भित्ति वा सिलं वा लेलुं
 वा ससरक्खं वा कायं ससरक्खं वा वत्थं, हत्थेण वा पाएण वा
 कट्टेण वा किलिंचेण वा अंगुलियाए वा सिलगाए वा सिला-
 गहत्थेण वा, न आलिहिज्जा न विलिहिज्जा न घट्टिज्जा न
 भिदिज्जा, अन्नं न आलिहाविज्जा न विलिहाविज्जा न घट्टा-
 विज्जा न भिदाविज्जा, अन्नं आलिहंतं वा विलिहंतं वा घट्टंतं
 वा भिदंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं
 तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं
 पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भित्ते ! पडिक्कमामि निंदामि
 गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥१॥ सूत्र १० ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय-विरय-पडिहयपच्च-
 वखायपावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा,
 सुत्ते वा जागरमाणे वा, से उदगं वा ओसं वा हिमं वा महियं
 वा करगं वा हस्तणुगं वा सुद्धोदगं वा उदउल्लं वा कायं उद-
 उल्लं वा वत्थं, ससिणिद्धं वा कायं ससिणिद्धं वा वत्थं, न
 आमुसिज्जा न संफुसिज्जा न आवीलज्जा न पवीलिज्जा न
 अक्खोडिज्जा न पक्खोडिज्जा न आयाविज्जा न पयाविज्जा,
 अन्नं न आमुसाविज्जा न संफुसाविज्जा न आवीलाविज्जा न
 पवीलाविज्जा न अक्खोडाविज्जा न पक्खोडाविज्जा न आया-
 विज्जा न पयाविज्जा, अन्नं आमुसंतं वा संफुसंतं वा आवीलंतं
 वा पवीलंतं वा अक्खोडंतं वा पक्खोडंतं वा आयावंतं वा पयावंतं

वा न समणुजाणामि जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, भणेणं
वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न
समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि निंदामि गरिहामि
अप्पाणं वोसिरामि ॥ २ ॥ सूत्र ११ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-
पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते
वा जागरमाणे वा, से अगणि वा, इंगालं वा, मुम्मुरं वा, अच्चिं
वा, जालं वा, अलायं वा, सुद्धागणि वा, उक्कं वा, न उंजिज्जा
न घट्टिज्जा (न भिंदेज्जा) न उज्जालिज्जा (न पज्जालिज्जा) न
निव्वाविज्जा, अन्नं न उंजाविज्जा न घट्टाविज्जा (न भिदा-
विज्जा) न उज्जालाविज्जा (न पज्जालाविज्जा) न निव्वाविज्जा,
अन्नं उंजंतं वा, घट्टंतं वा, (भिदंतं वा) उज्जालंतं वा
(पज्जालंतं वा) निव्वावंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए,
तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं-न करेमि न कारवेमि
करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि
निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥३॥ सू० १२ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-
पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते
वा जागरमाणे वा, से सिएण वा, विहुयणेण वा, तालिअंटेण वा,
पत्तेण वा, पत्तभंगेण वा, साहाए वा, साहाभंगेण वा, पिहुणेण
वा, पिहुणहत्थेण वा, चेलेण वा, चेलकण्णेण वा, हत्थेण वा,

मुहेण वा, अप्पणो वा कायं, वाहिरं वा वि पुग्गलं, न फुमेज्जा न वीएज्जा, अन्नं न फुमाविज्जा न वीआविज्जा, अन्नं फुमंतं वा वीअंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं-तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ४ ॥ सू० १३ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से बीएसु वा, वीअपइहेसु वा, रूढेसु वा, रूढपइहेसु वा, जायेसु वा, जायपइहेसु वा, हरिएसु वा, हरि-अपइहेसु वा, छिन्नेसु वा, छिन्नपइहेसु वा, सचित्तेसु वा, सचित्तकोलपडिनिस्सिएसु वा, न गच्छेज्जा न चिद्देज्जा न निसीएज्जा न तुअद्देज्जा, अन्नं न गच्छावेज्जा न चिद्दावेज्जा न निसीआवेज्जा न तुअद्दावेज्जा, अन्नं गच्छंतं वा चिद्दंतं वा निसीअंतं वा तुअद्दंतं वा न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं-तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिकमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ ५ ॥ सू० १४ ॥

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजयविरयपडिहयपच्चक्खाय-पावकम्मे, दिआ वा राओ वा एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, से कीडं वा, पयंगं वा, कुंधुं वा, पिपीलियं

वा, हत्थंसि वा पायंसि वा बाहुंसि वा ऊरुंसि वा उदरंसि वा
सीसंसि वा वत्थंसि वा पडिग्गहंसि वा कंबलंसि वा पायपुंछणंसि
वा रयहरणंसि वा गोच्छगंसि वा उंडगंसि वा दंडगंसि वा पीढ-
गंसि वा फलगंसि वा सेज्जंसि वा संथारगंसि वा अन्नयरंसि वा
तहप्पगारे उवगरणजाए, तओ संजयामेव पडिलेहिय पडिलेहिय,
पमज्जिय पमज्जिय, एगंतमवणेजा, नो णं संघायमावज्जेज्जा
॥ ६ ॥ सू० १५ ॥

(३२) अजयं चरमाणो उ (य), पाणभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-१॥

(३३) अजयं चिद्धमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-२॥

(३४) अजयं आसमाणो उ, पावभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-३॥

(३५) अजयं सयमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-४॥

(३६) अजयं भुंजमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-५॥

(३७) अजयं भासमाणो उ, पाणभूयाइं हिंसइ ।

बंधई पावयं कम्मं, तं से होइ कडुयं फलं ॥४-६॥

(३८) कहं चरे कहं चिट्ठे, कहमासे कहं सए ।

कहं भुंजंतो भासंतो, पावं कम्मं न बंधइ ॥४-७॥

- (३८) जयं चरे जयं चिद्रे, जयमासे जयं सए ।
जयं भुंजंतो भासंतो, पावं कम्मं न वंधइ । ४-८॥
- (४०) सव्वभूयप्पभूयस्स, सम्मं भूयाइं पासओ ।
पिहिआसवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न वंधइ ॥४-९॥
- (४१) पढमं नाणं तओ दया, एवं चिदुइ सव्वसंजए ।
अन्नाणी किं काही ?, किं वा नाहीइ छेअ-पावगं ॥४-१०॥
- (४२) सोच्चा जाणइ कल्लाणं, सोच्चा जाणइ पावगं ।
उभयं पि जाणइ सोच्चा, जं सेयं तं समायरे ॥४-११॥
- (४३) जो जीवे वि न याणेइ, अजीवे वि न याणइ ।
जीवाजीवे अयाणंतो, कहं सो नाहीइ संजमं ॥४-१२॥
- (४४) जो जीवे वि वियाणेइ, अजीवे वि वियाणइ ।
जीवाजीवे वियाणंतो, सो हु नाहीइ संजमं ॥४-१३॥
- (४५) जया जीवमजीवे य, दो वि एए वियाणइ ।
तया गइं बहुविहं, सव्वजीवाण जाणइ ॥४-१४॥
- (४६) जया गइं बहुविहं, सव्वजीवाण जाणइ ।
तया पुण्णं च पावं च, वंधं मुक्खं च जाणइ ॥४-१५॥
- (४७) जया पुण्णं च पावं च, वंधं मुक्खं च जाणाइ ।
तया निव्विदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे ॥४-१६॥
- (४८) जया निव्विदए भोए, जे दिव्वे जे अ माणुसे ।
तया चयइ संजोगं, सब्भितरवाहिरं ॥४-१७॥
- (४९) जया चयइ संजोगं, सब्भितरवाहिरं ।
तया मुंडे भवित्ता णं, पव्वइए अणगारिअं ॥४-१८॥

- (५०) जया मुंडे भवित्ता णं, पव्वइए अणगारिअं ।
तया संवरमुक्किट्ठं, धम्मं फासे अणुत्तरं ॥४-१९॥
- (५१) जया संवरमुक्किट्ठं, धम्मं फासे अणुत्तरं ।
तया धुणइ कम्मरयं, अबोहिकलुसं कडं ॥४-२०॥
- (५२) जया धुणइ कम्मरयं, अबोहिकलुसं कडं ।
तया सव्वत्तगं नाणं, दंसणं चाभिगच्छइ ॥४-२१॥
- (५३) जया सव्वत्तगं नाणं, दंसणं चाभिगच्छइ ।
तया लोगमलोगं च, जिणो जाणइ केवली ॥४-२२॥
- (५४) जया लोगमलोगं च, जिणो जाणइ केवली ।
तया जोगे निरुंभित्ता, सेलेसि पडिवज्जइ ॥४-२३॥
- (५५) जया जोगे निरुंभित्ता, सेलेसि पडिवज्जइ ।
तया कम्मं खवित्ताणं, सिद्धि गच्छइ नीरओ ॥४-२४॥
- (५६) जया कम्मं खवित्ता, णं, सिद्धि गच्छइ नीरओ ।
तया लोगमत्थयत्थो, सिद्धो हवइ सासओ ॥४-२५॥
- (५७) सुहसायगस्स समणस्स, सायाउलगस्स निगामसाइस्स ।
उच्छोलणापहोअस्स, दुल्लहा सुगई तारिसगस्स ॥४-२६॥
- (५८) तवोगुणपहाणस्स, उज्जुमइ खंतिसंजमरयस्स ।
परीसहे जिणंतस्स, सुलहा सुगई तारिसगस्स ॥४-२७॥
- (५९) पच्छावि ते पयाया, खिप्पं गच्छंति अमरभवणाइं ।
जेसिं पिओ तवो संजमो य, खंती य वंभचेरं च ॥४-२८॥
- (६०) इच्चेअं छज्जीवणियं, सम्महिट्ठी सया जए ।

दुल्लहं लहित्तु सामन्नं, कम्मुणा न विराहिज्जासि-
त्ति वेमि ॥४-२९॥

अध्ययन ५ भुं

[षष्ठो उद्देशो]

- (६१) संपत्ते भिक्खकालंमि, असंभंतो अमुच्छिओ ।
इमेणं कमजोगेणं, भत्तपाणं गवेसए ॥१-१॥
- (६२) से गामे वा नगरे वा, गोयरग्गओ मुणी ।
चरे मंदमणुविग्गो, अब्बविक्खत्तेण चेयसा ॥१-२॥
- (६३) पुरओ जुगमायाए, पेहमाणो महीं चरे ।
वज्जंतो बीअहरियाइं, पाणे य दग्गमट्टियं ॥१-३॥
- (६४) ओवायं विसमं खाणुं, विजलं परिवज्जए ।
संकमेण न गच्छिज्जा, विज्जमाणे परक्कमे ॥१-४॥
- (६५) पवडंते व से तत्थ, पक्खलंते व संजए ।
हिंसेज्ज पाणभूयाइं, तसे अदुव थावरे ॥१-५॥
- (६६) तम्हा तेण न गच्छिज्जा, संजए सुसमाहिए ।
सइ अन्नेण मग्गेण, जयमेव परक्कमे ॥१-६॥
- (६७) इंगालं छारिअं रासिं, तुसरासिं च गोमयं ।
ससरक्खेहिं पाएहिं, संजओ तं नइक्कमे ॥१-७॥
- (६८) न चरेज्ज वासे वासंते, महियाए व पडंतिए ।
महावाए व वायंते, तिरिच्छसंपाइमेसु वा ॥१-८॥
- (६९) न चरेज्ज वेससामंते, वंभयेरवसाणुए ।
वंभयारिस्स दंतस्स, होज्जा तत्थ विसोत्तिया ॥१-९॥

- (७०) अणायणे चरंतस्स, संसग्गीए अभिवखणं ।
होज्ज वयाणं पीला, सामन्नंमि य संसओ ॥१-१०॥
- (७१) तम्हा एयं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवइढ्ढणं ।
वज्जे वेससामंतं, मुणी एगंतमस्सिए ॥१-११॥
- (७२) साणं सूयं (सूइअं) गाविं, दित्तं गोणं हयं गयं ।
संडिब्भं कलहं जुद्धं, दूरओ परिवज्जेए ॥१-१२॥
- (७३) अणुन्नए नावणए, अप्पहिट्ठे अणाउले ।
इंदियाणि जहाभागं, दमइत्ता मुणी चरे ॥१-१३॥
- (७४) दवदवस्स न गच्छेज्जा, भासमाणो अ गोअरे ।
हसंतो नाभिगच्छिज्जा, कुलं उच्चावयं सया ॥१-१४॥
- (७५) आलोअं थिग्गलं दारं, संधि दग्गभवणाणि अ ।
चरंतो न विनिज्जाए, संकट्ठाणं विवज्जेए ॥१-१५॥
- (७६) रन्नो गिहवईणं च, रहस्सारक्खियाण य ।
संकिलेसकरं ठाणं, दूरओ परिवज्जेए ॥१-१६॥
- (७७) पडिकुट्ठं कुलं न पविसे, मामगं परिवज्जेए ।
अचिअत्तं कुलं न पविसे, चिअत्तं पविसे कुलं ॥१-१७॥
- (७८) साणीपावारपिहिअं, अप्पणा नावपंगुरे ।
कवाडं नो षणुल्लिज्जा, उग्गहंसि अजाइआ ॥१-१८॥
- (७९) गोअरग्गपविट्ठो य, वच्चमुत्तं न धारए ।
ओगासं फासुअं नच्चा, अणुन्नविय वोसिरे ॥१-१९॥
- (८०) नीयदुवारं तमसं, कुट्ठगं परिवज्जेए ।
अचक्खुविसओ जत्थ, पाणा दुप्पडिलेहगा ॥१-२०॥

- (८१) जत्थ पुप्फाइं बीआइं, विष्णुनाइं कोट्टए ।
अहुणोवलित्तं उल्लं, दट्टूणं परिवज्जए ॥१-२१॥
- (८२) एलगं दारगं साणं, वच्छगं वा वि कुट्टए ।
उल्लंघिया न पविसे, विउहित्ताण व संजए ॥१-२२॥
- (८३) असंसत्तं पलोइज्जा, नाइदूरावलोअए ।
उप्फुल्लं न विनिज्जाए, नियट्टिज्ज अयंपिरो ॥१-२३॥
- (८४) अइभूमिं न गच्छेज्जा, गोअरग्गओ मुणी ।
कुलस्स भूमिं जाणित्ता, मियं भूमिं परकमे ॥१-२४॥
- (८५) तत्थेव पडिलेहिज्जा, भूमिभागं विअक्खणो ।
सिणाणस्स य वच्चस्स, संलोगं परिवज्जए ॥१-२५॥
- (८६) दग्गमट्टियआयाणे, बीयाणि हरियाणि अ ।
परिवज्जंतो चिट्ठिज्जा, सत्विदियसमाहिए ॥१-२६॥
- (८७) तत्थ से चिट्ठमाणस्स, आहरे पाणभोअणं ।
अकप्पिअं न गेण्हिज्जा, पडिगाहिज्ज कप्पिअं ॥१-२७॥
- (८८) आहरंती सिया तत्थ, परिसाडिज्ज भोयणं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-२८॥
- (८९) संमद्दमाणी पाणाणि, बीआणि हरिआणि अ ।
असंजमकरिं नच्चा, तारिसिं परिवज्जए ॥१-२९॥
- (९०) साहट्टु निक्खवित्ता णं, सचित्तं घट्टिआणि य ।
तहेव समणट्ठाए, उदगं संपणुल्लिआ ॥१-३०॥
- (९१) ओगाहइत्ता चलइत्ता, आहरे पाणभोअणं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-३१॥

- (८२) पुरेकम्मेण हत्थेण, दव्वीए भायणेण वा ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-३२॥
- (८३) एवं-उदउल्ले ससिणिद्धे, ससरक्खे मड्डियाउसे ।
हरियाले हिंगुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥१-३३॥
- (८४) गेरुअ-वन्निअ-सेद्धिअ, सोरट्टिअ पिट्टुकुक्कुसकए (य) ।
उक्किट्टमसंसट्ठे, संसट्ठे चेव बोधव्वे ॥१-३४॥
- (८५) असंसट्ठेण हत्थेण, दव्वीए भायणेण वा ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, पच्छाकम्मं जहिं भवे ॥१-३५॥
- (८६) संसट्ठेण य हत्थेण, दव्वीए भायणेण वा ।
दिज्जमाणं पडिच्छिज्जा, जं तत्थेसणियं भवे ॥१-३६॥
- (८७) दुण्हं तु भुंजमाणानं, एगो तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं न इच्छिज्जा, छंदं से पडिलेहए ॥१-३७॥
- (८८) दुण्हं तु भुंजमाणानं, दो वि तत्थ निमंतए ।
दिज्जमाणं पडिच्छिज्जा, जं तत्थेसणियं भवे ॥१-३८॥
- (८९) गुव्विणीए उवन्नत्थं, विविहं पाणभोअणं ।
भुंजमाणं विवज्जेज्जा, भुत्तसेसं पडिच्छए ॥१-३९॥
- १००) सिआ य समणट्ठाए, गुव्विणी कालमासिणी ।
उट्ठिआ वा निसीइज्जा. निसन्ना वा पुणुट्ठए ॥१-४०॥
- १०१) तं भवे भत्तपाणं, तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४१॥
- १०२) थणगं पिज्जएमाणी, दारगं वा कुमारिअं ।
तं निविखवित्तु रोअंतं, आहरे पाणभोअणं ॥१-४२॥

- (१०३) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४३॥
- (१०४) जं भवे भक्तपाणं तु, कप्पाकप्पंमि संक्किअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४४॥
- (१०५) दग्गवारेण पिहिअं, नीसाए पीढएण वा ।
लोढेण वा विलेवेण, सिलेसेण व केणइ ॥१-४५॥
- (१०६) तं च उब्भिंदिउं दिज्जा, समणट्ठा एव दावए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४६॥
- (१०७) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, दाणट्ठा पगडं इमं ॥१-४७॥
- (१०८) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-४८॥
- (१०९) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, पुण्णट्ठा पगडं इमं ॥१-४९॥
- (११०) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५०॥
- (१११) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, वणिमट्ठा पगडं इमं ॥१-५१॥
- (११२) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५२॥
- (११३) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तथा ।
जं जाणिज्ज सुणिज्जा वा, समणट्ठा पगडं इमं ॥१-५३॥

- (११४) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५४॥
- (११५) उद्देसियं कीअगडं, पूइकम्मं च आहडं ।
अज्झोअरपामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥१-५५॥
- (११६) उग्गमं से अ पुच्छिज्जा, कस्सट्ठा केण वा कडं ।
सुच्चा निस्संकियं सुद्धं, पडिगाहिज्ज संजए ॥१-५६॥
- (११७) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
पुप्फेसु हुज्ज उम्मीसं, बीएसु हरिएसु वा ॥१-५७॥
- (११८) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-५८॥
- (११९) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
उदगम्मि हुज्ज निक्खित्तं, उत्तिग-पणभेसु वा ॥१-५९॥
- (१२०) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६०॥
- (१२१) असणं पाणगं वा वि, खाइमं साइमं तहा ।
तेउम्मि हुज्ज निक्खित्तं, तं च संघट्ठिआ दए ॥१-६१॥
- (१२२) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६२॥
- (१२३) एवं-उस्सक्किया ओसक्किया,
उज्जालिआ पज्जालिआ निव्वाविआ ।
उस्सिचिया निस्सिचिया,
उव्वत्तिया ओयारिया दए ॥१-६३॥

- (१२४) तं भवे भक्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-६४॥
- (१२५) हुज्ज कट्टं सिलं वा वि, इट्ठालं वा वि एगया ।
ठविअं संकमट्ठाए, तं च होज्ज चलाचलं ॥१-६५॥
- (१२६) न तेण भिक्खू गच्छिज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो ।
गंभीरं झूसिरं चैव, सत्विदिअसमाहिए ॥१-६६॥
- (१२७) निस्सेणिं फलगं पीढं, उस्सवित्ताणमारुहे ।
संचं कीलं च पासायं, समणट्ठा एव दावए ॥१-६७॥
- (१२८) दुरूहमाणी पवडिज्जा, हत्थं पायं व लूसए ।
पुढवीजीवे विहिंसिज्जा, जे अ तन्निस्सिआ जगे ॥६८॥
- (१२९) एआरिसे महादोसे, जाणिऊण महेसिणो ।
तम्हा [हंदि] मालोहडं भिक्खं, न पडिगिण्हंति संजया
॥१-६९॥
- (१३०) कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं व सन्निरं ।
तुंबागं सिंगवेरं च, आमगं परिवज्जए ॥१-७०॥
- (१३१) तहेव सत्तुचुन्नाइं, कोलचुन्नाइं आवणे ।
सक्कुलिं फाणिअं पूअं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-७१॥
- (१३२) विक्रयमाणं पसदं, एण परिकासिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७२॥
- (१३३) बहुअट्ठिअं पुग्गलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं ।
अत्थियं तिदुयं विह्लं, उच्छुखंडं व सिबलि ॥१-७३॥

- (१३४) अप्पे सिया भोयणजाए, बहुउज्झियधम्मिए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७४॥
- (१३५) तहेवुच्चावयं पाणं, अदुवा वारधोवणं ।
संसेइमं चाउलोदगं, अहुणाधोअं विवज्जए ॥१-७५॥
- (१३६) जं जाणिज्ज चिराधोयं, मईए दंसणेण वा ।
पडिपुच्छिज्जण सुच्चा वा, जं च निस्संक्रियं भवे ॥१-७६॥
- (१३७) अजीवं परिणयं नच्चा, पडिगाहिज्ज संजए ।
अह संक्रियं भविज्जा, आसाइत्ताण रोअए ॥१-७७॥
- (१३८) थोवमासायणट्ठाए, हत्थगंमि दलाहि मे ।
मा मे अच्चंबिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ॥१-७८॥
- (१३९) तं च अच्चंबिलं पूअं, नालं तण्हं विणित्तए ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥१-७९॥
- (१४०) तं च हुज्ज अकामेणं, विमणेण पडिच्छिअं ।
तं अप्पणा न पिबे, नो वि अन्नस्स दावए ॥१-८०॥
- (१४१) एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ ।
जयं परिट्ठविज्जा, परिट्ठप्प पडिकमे ॥१-८१॥
- (१४२) सिआ अ गोअरग्गओ, इच्छिज्जा परिभुत्तुअं ।
कुट्ठगं भित्तिमूलं वा, पडिलेहित्ताण फासुअं ॥१-८२॥
- (१४३) अणुन्नवित्तु मेहावी, पडिच्छन्नंमि संवुडे ।
हत्थगं संपमज्जित्ता, तत्थ भुंजिज्ज संजए ॥१-८३॥
- (१४४) तत्थ से भुंजमाणस्स, अट्ठिअं कंटओ सिआ ।
तणकट्ठसकरं वा वि, अन्नं वा वि तहाविहं ॥१-८४॥

- (१४५) तं उक्खिवित्तु न निक्खिवे, आसएण न छड्डए ।
हत्थेण तं गहेऊण, एगंतमवक्कमे ॥१-८५॥
- (१४६) एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ ।
जयं परिट्ठविज्जा, परिट्ठप्प पडिकमे ॥१-८६॥
- (१४७) सिया य भिक्खू इच्छिज्जा, सिज्जमागम्म भुत्तुअं ।
सपिडपायमागम्म, उंडुअ पडिलेहिआ ॥१-८७॥
- (१४८) विणएण पविसित्ता, सगासे गुरुणो मुणी ।
इरियावहियमायाय, आगओ अ पडिकमे ॥१-८८॥
- (१४९) आभोइत्ताण नीसेसं, अइआरं जहकमं ।
गमणागमणे चैव, भत्ते पाणे व संजए ॥१-८९॥
- (१५०) उज्जुपन्नो अणुव्विग्गो, अव्वक्खित्तेण चैअसा ।
आलोए गुरुसगासे, जं जहागहिअं भवे ॥१-९०॥
- (१५१) न सम्ममालोइअं हुज्जा, पुव्वि पच्छा व जं कडं ।
पुणो पडिकमे तस्स, वोसट्ठो चित्तए इमं ॥१-९१॥
- (१५२) “अहो जिणेहि असावज्जा, वित्ती साहूण देसिआ ।
मुक्खसाहणहेउस्स, साहुदेहस्स धारणा ॥” ॥१-९२॥
- (१५३) णमुक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं ।
सज्झायं पट्ठवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥१-९३॥
- (१५४) वीसमंतो इमं चित्ते, हियमट्ठं लाभमट्ठिओ ।
जइ मे अणुगगहं कुजा, साहू हुज्जामि तारिओ ॥१-९४॥
- (१५५) साहवो तो चिअत्तेणं, निमंतिज्ज जहकमं ।
जइ तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सट्ठि तु भुंजए ॥१-९५॥

- (१५६) अह कोइ न इच्छिज्जा, तओ भुंजिज्ज एक[ग]ओ ।
आलोए भायणे साहू, जयं अपरिसाडिअं ॥१-९६॥
- (१५७) तित्तगं व कडुअं व कसायं, अबिलं व महुरं लवणं वा ।
एयलद्धमन्नत्थपउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥१-९७॥
- (१५८) अरसं विरसं वा वि, स्रइअं वा अस्रइअं ।
उल्लं वा जइ वा सुक्कं, मंधुकुम्मास भोअणं ॥१-९८॥
- (१५९) उप्पन्नं नाइहीलिज्जा, अपं वा बहु फासुअं ।
मुहालद्धं मुहाजीवी, भुंजिज्जा दोसवज्जिअं ॥१-९९॥
- (१६०) दुल्लहा उ मुहादाई, मुहाजीवी वि दुल्लहा ।
मुहादाई मुहाजीवी, दो वि गच्छंति सुग्गइं-ति वेमि
॥१-१००॥
भीओ उद्देसे।
- (१६१) पडिग्गहं संलिहित्ताणं, लेवमायाइ संजए ।
दुग्गंधं वा सुग्गंधं वा, सव्वं भुंजे न छड्डए ॥२-१॥
- (१६२) सेज्जानिसीहियाए, समावन्नो अ गोअरे ।
अयावयद्धा भुच्चा णं, जइ तेणं न संथरे ॥२-२॥
- (१६३) तओ कारणमुप्पन्ने, भत्तपाणं गवेसए ।
विहिणा पुव्वउत्तेण, इमेणं उत्तरेण य ॥२-३॥
- (१६४) कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्खमे ।
अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥२-४॥
- (१६५) अकाले चरसि भिक्खू !, कालं न पडिलेहसि ।
अप्पाणं च किलामेसि, संनिवेशं च गरिहसि ॥२-५॥

- (१६६) सइ काले चरे भिक्खू !, कुज्जा पुरिसकारिअं ।
अलाभु त्ति न सोइज्जा, तवु त्ति अहिआसए ॥२-६॥
- (१६७) तहेवुचावया पाणा, भत्तट्ठाए समागया ।
तं उज्जुअं न गच्छिज्जा, जयमेव परकमे ॥२-७॥
- (१६८) गोअरग्गपविट्ठो अ, न निसीइज्ज कत्थई ।
कहं च न पंधिज्जा, चिट्ठित्ताण व संजए ॥२-८॥
- (१६९) अगलं फलिहं दारं, कवाडं वा वि संजए ।
अवलंबिया न चिट्ठिज्जा, गोअरग्गओ मुणी ॥२-९॥
- (१७०) समणं माहणं वा वि, किविणं वा वणीमगं ।
उवसंक्रमंतं भत्तट्ठा, पाणट्ठाए व संजए ॥२-१०॥
- (१७१) तमइकमित्तु न पविसे, न चिट्ठे चक्खुगोअरे ।
एगंतमवकमित्ता, तत्थ चिट्ठिज्ज संजए ॥२-११॥
- (१७२) वणीमगस्स वा तस्स, दायगस्सुभयस्स वा ।
अप्पत्तिअं सिया हुज्जा, लहुत्तं पत्रयणस्स वा ॥२-१२॥
- (१७३) पडिसेहिए व दिन्ने वा, तओ तम्मि नियत्तिए ।
उवसंकमिज्ज भत्तट्ठा, पाणट्ठाए व संजए ॥२-१३॥
- (१७४) उप्पलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।
अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च संलुंविआ दए ॥२-१४॥
- (१७५) तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं ।
दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिअं ॥२-१५॥
- (१७६) उप्पलं पउमं वा वि, कुमुअं वा मगदंतिअं ।
अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च सम्मदिआ दए ॥२-१६॥

- (१७७) तं भवे भक्तषाणं तु, संजयाण अकृष्णं ।
दितिअं पडिआइवखे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-१७॥
- (१७८) सालुअं वा विरालिअं, कुमुअं उप्पलनालियं ।
मुणालिअं सासवनालिअं, उच्छुखंडं अनिच्चुडं ॥२-१८॥
- (१७९) तरुणगं वा पवालं, रुक्खस्स तणगस्स वा ।
अन्नस्स वा वि हरिअस्स, आमगं परिवज्जए ॥२-१९॥
- (१८०) तरुणिअं वा छिवाडि, आमिअं भज्जिअं सयं ।
दितिअं पडिआइवखे, न मे कप्पइ तारिसं ॥२-२०॥
- (१८१) तहा कोलमणुस्सिन्नं, वेलुअं कासवनालिअं ।
तिलषप्पडगं नीमं, आमगं परिवज्जए ॥२-२१॥
- (१८२) तहेव चाउलं पिड्डं, विअडं वा तत्तऽनिच्चुडं ।
तिलपिड्डपूइपिन्नागं, आमगं परिवज्जए ॥२-२२॥
- (१८३) कविड्डं माउलिगं च, मूलगं मूलगत्तिअं ।
आमं असत्थपरिणयं, मणसा वि न पत्थए ॥२-२३॥
- (१८४) तहेव फलमंधूणि, बीअमंधूणि जाणिआ ।
विहेलगं पिआलं च, आमगं परिवज्जए ॥२-२४॥
- (१८५) समुयाणं चरे भिवखू, कुलं उच्चावयं सया ।
नीयं कुलमइक्कम्म, ऊसढं नाभिधार(व)ए ॥२-२५॥
- (१८६) अदीणो वित्तिमेसिज्जा, न विसीइज्ज पंडिए ।
अमुच्छिओ भोयणंमि, मायन्ने एसणारए ॥२-२६॥
- (१८७) बहं परघरे अत्थि, विविहं खाइमसाइमं ।
न तत्थ पंडिओ कुप्पे, इच्छा दिज्ज परो न वा ॥२-२७॥

- (१८८) सयणासणवत्थं वा, भत्तपाणं व संजए ।
अदितस्स न कुपेज्जा, पच्चक्खे वि अ दीसओ ॥२-२८॥
- (१८९) इत्थिअं पुरिसं वा वि, डहरं वा महल्लगं ।
वंदमाणं न जाइज्जा, नो अ णं फरुसं वए ॥२-२९॥
- (१९०) जे न वंदे न से कुप्पे, वंदिओ न समुक्खसे ।
एवमन्नेसमाणस्स, सामणमणुच्चिट्ठइ ॥२-३०॥
- (१९१) सिया एगइओ लद्धं, लोभेण विणिगूहइ ।
मामेयं दाइयं संतं, दट्ठणं सयमायए ॥२-३१॥
- (१९२) अत्तट्ठागुरुओ लद्धो, बहं पावं पकुव्वइ ।
दुत्तोसओ य सो होइ, निव्वाणं च न गच्छइ ॥२-३२॥
- (१९३) सिया एगइओ लद्धं, विविहं पाणभोअणं ।
भद्दगं भद्दगं भुच्चा, विवन्नं विरसमाहरे ॥२-३३॥
- (१९४) जाणंतु ता इमे समणा, आययट्ठी अयं सुणी ।
संतुट्ठो सेवए पंतं, ल्हवित्ती सुतोसओ ॥२-३४॥
- (१९५) पूयणट्ठा जसोकामी, माणसंमाणकामए ।
बहं पसवई पावं, मायासल्लं च कुव्वइ ॥२-३५॥
- (१९६) सुरं वा मेरगं वा वि, अन्नं वा मज्जगं रसं ।
ससक्खं न पिवे भिक्खू, जसं सारक्खमप्पणो ॥२-३६॥
- (१९७) पियइ एगओ तेगो, न मे कोइ विआणइ ।
तस्स पस्सह दोसाइं, नियडिं च सुणेह मे ॥२-३७॥
- (१९८) वड्ढइ सों(सु)डिआ तस्स, मायामोसं च भिक्खुणो ।
अयसो अ अनिव्वाणं, सययं च असाहुया ॥२-३८॥

- (१९९) निच्चुच्चिग्गो जहा तेणो, अत्तकम्मेहिं दुम्मई ।
तारिसो मरणंते वि, न आराहेइ संवरं ॥२-३९॥
- (२००) आयरिण नाराहेइ, समणे आवि तारिसे ।
गिहत्था वि णं गरिहंति, जेण जाणंति तारिसं ॥२-४०॥
- (२०१) एवं तु अगुणप्पेही, गुणाणं च विवज्जओ ।
तारिसो मरणंते वि, ण आराहेइ संवरं ॥२-४१॥
- (२०२) तवं कुव्वइ मेहावी, पणीअं वज्जए रसं ।
मज्जप्पमायविरओ, तवस्सी अइउकसो ॥२-४२॥
- (२०३) तस्स पस्सह कल्लाणं, अणेगसाहुपूइअं ।
विउलं अत्थसंजुत्तं, किच्चइस्सं सुणेह मे ॥२-४३॥
- (२०४) एवं तु स गुणप्पेही, अगुणाणं विवज्जओ ।
तारिसो मरणंते वि, आराहेइ [अ] संवरं ॥२-४४॥
- (२०५) आयरिण आराहेइ, समणे आवि तारिसे ।
गिहत्था वि णं पूयंति, जेण जाणंति तारिसं ॥२-४५॥
- (२०६) तवतेणे वयतेणे, रूवतेणे य जे नरे ।
आयारभावतेणे अ, कुव्वइ देवकिच्चिसं ॥२-४६॥
- (२०७) लद्धूण वि देवत्तं, उधवन्नो देवकिच्चिसे ।
तत्थावि से न याणाइ, किं मे किच्चा इमं फलं ॥२-४७॥
- (२०८) तत्तो वि से च्छत्ताणं, लब्धिहि एलमूअकं ।
नरयं तिरिक्खजेणि वा, बोही जत्थ सुदुल्लहा ॥२-४८॥
- (२०९) एअं च दोसं दट्ठणं, नायपुत्तेण भासिअं ।
अणुमायं पि मेहावि, मायामोसं विवज्जए ॥२-४९॥

- (२१०) सिक्खिज्जण भिक्खेसणसोहिं, संजयाण बुद्धाण सगासे ।
 तत्थ भिक्खु सुप्पणिहिइंदिए,
 तिव्वलज्जगुणवं विहरिज्जासि—त्ति वेमि ॥२-५०॥
 अथययन ७५६
- (२११) नाणदंसणसंपन्नं, संजमे अ तवे रयं ।
 गणिमागमसंपन्नं, उज्जाणंमि समोसठं ॥६-१॥
- (२१२) रायाणो रायमच्चा य, माहणा अदुव खत्तिआ ।
 पुच्छंति निहुअप्पाणो, कंहं भे आयारगोयरो ॥६-२॥
- (२१३) तेसिं सो निहुओ दंतो, सव्वभूयसुहावहो ।
 सिक्खाए सुसमाउत्तो, आयक्खइ विअक्खणो ॥६-३॥
- (२१४) हंदि धम्मत्थकामाणं, निग्गंथाणं सुणेह मे ।
 आयारगोअरं भीमं, सयलं दुरहिद्धिअं ॥६-४॥
- (२१५) नन्नत्थ एरिसं वुत्तं, जं लोए परमदुच्चरं ।
 विउलद्धाणभाइस्स, न भूयं न भविस्सइ ॥६-५॥
- (२१६) सखुड्ढगविअत्ताणं, वाहिआणं च जे गुणा ।
 अखंडफुडिआ कायव्वा, तं सुणेह जहा तहा ॥६-६॥
- (२१७) दस अट्ठ य ठाणाइं, जाइं, बालोअवरज्झइ ।
 तत्थ अन्नयरे ठाणे, निग्गंथत्ताओ भस्सइ ॥६-७॥
- (२१८) वयल्लक्कं कायल्लक्कं, अकप्पो गिहिभायणं ।
 पलियंक्कं निसिज्जा य, सिणाणं सोहवज्जणं ॥६-८॥
- (२१९) तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं ।
 अहिंसा निउणा दिट्ठा, सव्वभूएसु संजमो ॥६-९॥

- (२२०) जावंति लोए पाणा, तसा अदुव थावरा ।
ते जाणमजाणं वा, न हणे णोवि घायए ॥६-१०॥
- (२२१) सव्वे जीवा वि इच्छंति, जीविउं न मरिज्जिउं ।
तम्हा पाणिवहं घोरं, निग्गंथा वज्जयंति णं ॥६-११॥
- (२२२) अप्पणट्ठा परट्ठा वा, कोहा वा जइ वा भया ।
हिंसगं न मुसं बूआ, नो वि अन्नं वयाचए ॥६-१२॥
- (२२३) मुसावासो उ लोगम्मि, सव्वसाहूहिं गरिहिओ ।
अविस्साओ अ भूआणं, तम्हा मोसं विवज्जए ॥६-१३॥
- (२२४) चित्तमंतमचित्तं वा, अप्पं वा जइ वा बहं ।
दंतसोहणमित्तं पि, उग्गहंसि अजाइया ॥६-१४॥
- (२२५) तं अप्पणा न गिण्हंति, नोऽवि गिण्हावए परं ।
अन्नं वा गिण्हमाणं पि, नाणुजाणंति संजया ॥६-१५॥
- (२२६) अवंभचरिअं घोरं, पमायं दुरहिद्धिअं ।
नायरंति मुणी लोए, भेयाययणवज्जिणो ॥६-१६॥
- (२२७) मूलमेयमहम्मस्स, महादोससमुस्सयं ।
तम्हा मेहुणसंसग्गं, निग्गंथा वज्जयंति णं ॥६-१७॥
- (२२८) बिडमुब्भेइमं लोणं, तिच्छं सप्पि च फाणिअं ।
न ते संनिहिमिच्छन्ति, नायपुत्तवओरया ॥६-१८॥
- (२२९) लोहस्सेस अणुफासे, मन्ने अन्नयरामवि ।
जे सिआ सन्निहिं कामे, गिही पव्वइए नसे ॥६-१९॥
- (२३०) जं पि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुंछणं ।
तं पि संजमलज्जट्ठा, धारंति परिहरंति अ ॥६-२०॥

- (२३१) न सो परिग्गहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा ।
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो, इइ वुत्तं महेसिणा ॥६-२१॥
- (२३२) सव्वत्थुवहिणा बुद्धा, संरक्खण-परिग्गहे ।
अवि अपणो वि देहंमि, नायरंति ममाइयं ॥६-२२॥
- (२३३) अहो निच्चं तवोकम्मं, सव्वबुद्धेहिं वण्णिअं ।
जा य लज्जासमा वित्ती, एगभत्तं च भोअणं ॥६-२३॥
- (२३४) संतिमे सुहुमा पाणा, तस्सा अदुव थावरा ।
जाइं राओ अपासंतो, कहमेसणिअं चरे ? ॥६-२४॥
- (२३५) उदउल्लं बीअसंसत्तं, पाणा निवडिआ महिं ।
दिआ ताइं विवज्जिआ, राओ तत्थ कहं चरे ? ॥६-२५॥
- (२३६) एअं च दोसं दट्ठणं, नायपुत्तेण भासिअं ।
सव्वाहारं न भुंजति, निग्गंथा-राइभोअणं ॥६-२६॥
- (२३७) पुढविकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-२७॥
- (२३८) पुढविकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे अ अचक्खुसे ॥६-२८॥
- (२३९) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
पुढविकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-२९॥
- (२४०) आउकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-३०॥
- (२४१) आउकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे अ अचक्खुसे ॥६-३१॥

- (२४२) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
आउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-३२॥
- (२४३) जायतेअं न इच्छंति, पावगं जलइत्तए ।
तिक्खमन्नयरं सत्थं, सव्वओऽवि दुरासयं ॥६-३३॥
- (२४४) पाईणं पडीणं वा वि, उड्ढं अणुदिसामवि ।
अहे दाहिणओ वावि, दहे उत्तरओ वि अ ॥६-३४॥
- (२४५) भूआणमेसमाघाओ, हव्वघाहो न संसओ ।
तं पईवपयावट्ठा, संजया किंचि नारभे ॥६-३५॥
- (२४६) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
तेउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-३६॥
- (२४७) अणिलस्स समारंभं, बुद्धा मन्नंति तारिस्सं ।
सावज्जबहुलं चेअं, नेअं ताईहि सेविअं ॥६-३७॥
- (२४८) तालिअंटेण पत्तेण, साहा-विहुअणेण वा ।
न ते वीइउं इच्छंति, वेआवेऊण वा परं ॥६-३८॥
- (२४९) जं पि वत्थं व पायं वा, कंचलं पायपुंछणं ।
न ते वायमुईरंति, जयं परिहरंति अ ॥६-३९॥
- (२५०) तम्हा एअं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
वाउकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४०॥
- (२५१) वणस्सइं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजेएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-४१॥
- (२५२) वणस्सइं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे, चवखुसे अ अचवखुसे ॥६-४२॥

- (२५३) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
वणस्सइसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४३॥
- (२५४) तसकायं न हिंसंति, मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोएण, संजया सुसमाहिआ ॥६-४४॥
- (२५५) तसकायं विहिंसंतो, हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे अ विविहे पाणे. चक्खुसे अ अक्खुसे ॥६-४५॥
- (२५६) तम्हा एअं विआणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
तसकायसमारंभं, जावजीवाइ वज्जए ॥६-४६॥
- (२५७) जाइं चत्तारि भुज्जाइं, इसिणाऽऽहारमाइणि ।
ताइं तु विवज्जंतो, संजमं अणुपालए ॥६-४७॥
- (२५८) पिंडं सिज्जं च वत्थं च, चउत्थं पायमेव य ।
अकप्पिअं न इच्छिज्जा, पडिमाहिज्ज कप्पिअं ॥४८॥
- (२५९) जे निआगं ममायंति, कीअ-मुदेसि-आहडं ।
वहं ते समणुजाणंति, इइ चुत्तं महेसिणा ॥६-४९॥
- (२६०) तम्हा असणपाणाइं, कीअमुदेसिआहडं ।
वज्जयंति ठिअप्पाणो, निग्गंथा धम्मजीविणो ॥६-५०॥
- (२६१) कंसेसु कंसपाएसु, कुंडमोएसु वा पुणो ।
भुंजंतो असणपाणाइं, आयारा परिभस्सइ ॥६-५१॥
- (२६२) सीओद्दगसमारंभे, मत्तधोअणल्लुणे ।
जाइं छिनंति[छिप्पंति]भूआइं, दिट्ठो तत्थ असंजमो ॥५२॥
- (२६३) पच्छाकम्मं पुरेकम्मं, सिआ तत्थ न कप्पइ ।
एअमट्ठं न भुंजंति, निग्गंथा गिहिभायणे ॥६-५३॥

- (२६४) आसंदी-पलिअंकेसु, मंचमासालएसु वा ।
अणायरिअमज्जाणं, आसइत्तु सइत्तु वा ॥६-५४॥
- (२६५) नासंदी-पलिअंकेसु, न निसिज्जा न पीढए ।
निगंथाऽपडिलेहाए, बुद्धवुत्तमहिट्टुगा ॥६-५५॥
- (२६६) गंभीरविज्जा एए, पाणा दुप्पडिलेहगा ।
आसंदी पलिअंको अ, एअमट्ठं विवज्जिआ ॥६-५६॥
- (२६७) गोअसग्गपविट्टुस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
इमेरिसमणायारं, आवज्जइ अबोहिअं ॥६-५७॥
- (२६८) विवत्तो बंभचेरस्स, पाणाणं च वहे वहो ।
वणीमगपडिग्घाओ, पडिकोहो अगारिणं ॥६-५८॥
- (२६९) अगुत्ती बंभचेरस्स, इत्थीओ वा वि संकणं ।
कुसीलवट्ठणं ठाणं, दूरओ परिवज्जए ॥६-५९॥
- (२७०) तिप्पमन्नयरागस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ ।
जराए अभिभूअस्स, वाहिअस्स तवस्सिणो ॥६-६०॥
- (२७१) वाहिओ वा अरोगी वा, सिणाणं जो उ पत्थए ।
बुक्कंतो होइ आयारो, जढो हवइ संजमो ॥६-६१॥
- (२७२) संतिमे सुहुमा पाणा, घसासु भिलुगासु अ ।
जे अ भिक्खू सिणायंतो, विअडेणुप्पलावए ॥६-६२॥
- (२७३) तम्हा ते न सिणायंति, सीएण उसिणेण वा ।
जावज्जीवं वयं घोरं, असिणाणमहिट्टुगा ॥६-६३॥
- (२७४) सिणाणं अदुवा ककं, लुद्धं पउमगाणि अ ।
गायस्तुव्वट्टणट्टाए, नायरंति कयाइ वि ॥६-६४॥

- (२७५) नगिणस्स वा वि मुंडस्स, दीहरोमनहंसिणो ।
मेहुणा उवसंतस्स, किं विभूसाइ कारिअं ? ॥६-६५॥
- (२७६) विभूसावत्तिअं भिक्खू, कम्मं वंधइ चिक्कणं ।
संसारसायरे घोरे, जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥६-६६॥
- (२७७) विभूसावत्तिअं चेअं, बुद्धा मन्नंति तारिसं ।
सावज्जबहुलं चेअं, नेयं ताईहिं सेविअं ॥६-६७॥
- (२७८) खवंति अप्पाणममोहदंसिणो, तवो स्या संजमअज्जवे
गुणे । धुणंति पावाइं पुरेकडाइं,
नवाइं पावाइं न ते करंति ॥६-६८॥
- (२७९) सओवसंता अममा अकिंचणा, सविज्जविज्जाणुगया
जसंसिणो । उउप्पसन्ने विमले व चंदिमा,
सिद्धिं विमाणाइं उवेत्ति ताइणो-त्ति वेमि ॥६-६९॥
अध्ययन सातभुं
- (२८०) चउण्हं खलु भासाणं, परिसंखाय पन्नवं ।
दुण्हं तु विणयं सिक्खे, दो न भासिज्ज सब्वसो
॥७-१॥
- (२८१) जा अ सच्चा अवत्तव्वा, सच्चामोमा अ जा मुसा ।
जा अ बुद्धेहिं नाइन्ना, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२॥
- (२८२) असच्चमोसं सच्चं च, अणवज्जमकक्कसं ।
समुप्पेहमसंदिद्धं, गिरं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३॥
- (२८३) एअं च अट्टमन्नं वा, जं तु नामेइ सासयं ।
स भासं सच्चमोसंपि, तं पि धीरो विवज्जए ॥७-४॥

- (२८४) वितहंपि तहामुत्ति, जं गिरं भासए नरो ।
तम्हा सो पुट्ठो पावेणं, किं पुणं जो मुसं वए ? ॥७-५॥
- (२८५) तम्हा गच्छामो वक्खामो, अमुगं वा णे भविस्सइ ।
अहं वा णं करिस्सामि, एसो वा णं करिस्सइ ॥७-६॥
- (२८६) एवमाई उ जा भासा, एसकालंमि संकिआ ।
संपयाईअमट्ठे वा, तं पि धीरो विवज्जए ॥७-७॥
- (२८७) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
जमट्ठं तु न जाणिजा, एवमेअं ति नो वए ॥७-८॥
- (२८८) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
जत्थ संका भवे तं तु, एवमेअं ति नो वए ॥७-९॥
- (२८९) अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए ।
निस्संकिअं भवे जं तु, एवमेअं तु निद्विसे ॥७-१०॥
- (२९०) तहेव फरुसा भासा, गुरुभूओवघाइणी ।
सच्चा वि सा न वत्तव्वा, जओ पावस्स आगमो ॥७-११॥
- (२९१) तहेव काणं काणेत्ति, पंडगं पंडगेत्ति वा ।
वाहिअं वा वि रोगित्ति, तेणं चोरे त्ति नो वए ॥७-१२॥
- (२९२) एएणज्जेण अट्ठेणं, परो जेषुवहम्मइ ।
आयार-भावदोसन्नू, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१३॥
- (२९३) तहेव होले गोलित्ति. साणे वा वसुलित्ति अ ।
दमए दुहए वा वि, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-१४॥
- (२९४) अज्जिए पज्जिए वा वि, अम्मो माउसिअत्ति अ ।
पिउस्सिए भायणिज्जत्ति, धूए णत्तुणिअ त्ति अ ॥७-१५॥

- (२८५) हले हलेत्ति अन्नित्ति, भट्टे सामिणि गोमिणि ।
होले गोले वसुलित्ति, इत्थिअं नेवमालवे ॥७-१६॥
- (२८६) नामधिज्जेण णं बूआ, इत्थीगुत्तेण वा पुणो ।
जहारिहमभिगिज्झ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥७-१७॥
- (२८७) अज्जए पज्जए वा वि, वण्पो चुल्लपिउत्ति अ ।
माउलो भाइणिज्ज त्ति, पुत्ते णत्तुणिअ त्ति अ ॥७-१८॥
- (२८८) हे हो हलित्ति अन्नित्ति, भट्टे सामिअ गोमिअ ।
होल गोल वसुल त्ति, पुरिसं नेवमालवे ॥७-१९॥
- (२८९) नामधिज्जेण णं बूआ, पुरिसगुत्तेण वा पुणो ।
जहारिहमभिगिज्झ, आलविज्ज लविज्ज वा ॥७-२०॥
- (३००) पंचिदिआण पाणाणं, एस इत्थी अयं पुमं ।
जाव णं न विजाणिज्जा, ताव जाइत्ति आलवे ॥७-२१॥
- (३०१) तहेव माणुसं पसुं, पक्खिं वा वि सरीसवं ।
थूले पमेइले वज्जे, पायमित्ति अ नो वए ॥७-२२॥
- (३०२) परिवूढत्ति णं बूआ, बूआ उवचिअ त्ति अ ।
संजाए पीणिए वा वि, महाकायत्ति आलवे ॥७-२३॥
- (३०३) तहेव गाओ दुज्जाओ, दम्मा गोरहगत्ति अ ।
वाहिमा रहजोगित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२४॥
- (३०४) जुवं गवित्ति णं बूआ, धेणुं रसदय त्ति अ ।
रहस्से महल्लए वा वि, वए संवहणि त्ति अ ॥७-२५॥
- (३०५) तहेव गंतुमुज्जाणं, पव्वयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्ल पेहाए, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२६॥

- (३०६) अलं पासायखंभाणं, तोरणणं गिहाण अ ।
फलिह-उगल-नावाणं, अलं उदगदोणिणं ॥७-२७॥
- (३०७) पीढए चंगवेरे(रा) अ, नंगले मइयं सिआ ।
जंतलट्टी व नाभी वा, गंडिआ व अलं सिआ ॥७-२८॥
- (३०८) आसणं सयणं जाणं, हुज्जा वा किंचुवस्सए ।
भूओवघाडणि भासं, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-२९॥
- (३०९) तहेव गंतुमुज्जाणं, पव्वयाणि वणाणि अ ।
रुक्खा महल्ल पेहाए, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३०॥
- (३१०) जाइमंता इमे रुक्खा, दीहवट्टा महालया ।
पयायसाला विडिमा, वए दरिसणित्ति अ ॥७-३१॥
- (३११) तथा फलाइं पक्काइं, पायखज्जाइं नो वए ।
वेलोइयाइं टालाइं, वेहिमाइं ति नो वए ॥७-३२॥
- (३१२) असंथडा इमे अंवा, बहुनिव्वडिमा फला ।
वइज्ज बहुसंभूआ, भूअरुवत्ति वा पुणा ॥७-३३॥
- (३१३) तहो(तहेवो)सहिओ पक्काओ, नीलिआओ छवीइ अ ।
लाइमा भज्जिमाउ त्ति, पिहुखज्जत्ति नो वए ॥७-३४॥
- (३१४) रूढा बहुसंभूआ, थिरा ओसठा वि अ ।
गब्भिआओ पसूआओ, ससाराउ त्ति आलवे ॥७-३५॥
- (३१५) तहेव संखडिं नच्चा, किंचं कज्जं ति नो वए ।
तेणगं वा वि विज्झत्ति, सुत्तिथित्ति अ आवगा ॥७-३६॥
- (३१६) संखडिं संखडिं बूआ, पणिअट्टं ति तेणगं ।
बहुसमाणि तित्थाणि, आवगाणं विआगरे ॥७-३७॥

- (३१७) तहा नईओ पुण्णाओ, कायतिज्जत्ति नो वए ।
नावाहिं तारिमाउत्ति, पाणिपिज्जत्ति नो वए ॥७-३८॥
- (३१८) बहुवाहडा अगाहा, बहुसलिलुप्पिलोदगा ।
बहुवित्थडोदगा आवि, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-३९॥
- (३१९) तहेव सावज्जं जोगं, परस्सद्वाए निट्ठिअं ।
कीरमाणं ति वा नच्चा, सावज्जं न लवे मुणी ॥७-४०॥
- (३२०) सुकडित्ति सुपक्कित्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठित्ति, सावज्जं वज्जए मुणी ॥७-४१॥
- (३२१) पयत्तपक्कत्ति व पक्कमालवे, पयत्तच्छिन्नत्ति व छिन्नमालवे ।
पयत्तलट्ठित्ति व कम्महेउअं, पद्दारगाढत्ति व गाढमालवे ॥७-४२॥
- (३२२) सव्वुकसं परग्घं वा, अउलं नत्थि एरिसं ।
अविकीअमवत्तव्वं, अविअत्तं चेव नो वए ॥७-४३॥
- (३२३) सव्वमेअं वइस्सामि, सव्वमेअं ति नो वए ।
अणुवीह सव्वं सव्वत्थ, एवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-४४॥
- (३२४) सुक्कीअं वा सुविक्कीअं, अकिज्जं किज्जमेव वा ।
इमं गिण्ह इमं मुंच, पणीअं नो विआगरे ॥७-४५॥
- (३२५) अप्यग्घे वा महग्घे वा, कए वा विकए वि वा ।
पणिअट्ठे समुप्पन्ने, अणवज्जं विआगरे ॥७-४६॥
- (३२६) तहेवासंजयं धीरो, आस एहि करेहि वा ।
सय चिट्ठ वयाहित्ति, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥७-४७॥
- (३२७) बहवे इमे असाहू, लोए वुच्चंति साहुणो ।
न लवे असाहुं साहुत्ति, साहुं साहुत्ति आलवे ॥७-४८॥

- (३२८) नाणदंसणसंपन्नं, संजमे अ तवे रयं ।
एवंगुणसमाउत्तं, संजयं साहुमालवे ॥७-४९॥
- (३२९) देवाणं मणुआणं च, तिरिआणं च वुग्गहे ।
अमुग्गणं जओ होउ, मा वा होउ त्ति नो वए ॥७-५०॥
- (३३०) वाओ बुद्धं च सीउण्हं, खेमं धायं सिवं ति वा ।
कया णु हुज्ज एआणि, मा वा होउत्ति नो वए ॥७-५१॥
- (३३१) तहेव मेहं व नहं व माणवं, न देवदेवत्ति गिरं वइज्जा ।
समुच्छिण्ण उन्नए वा पओए, वइज्ज वा बुद्ध वलाहयत्ति ॥
॥७-५२॥
- (३३२) अंतलिव्वत्ति णं बूआ, गुज्झाणुचरिअत्ति अ ।
रिद्धिमंतं नरं दिस्स, रिद्धिमंतं ति आलवे ॥७-५३॥
- (३३३) तहेव सावज्जणुमोअणी गिरा, ओहारिणी जा य
परोवघाइणी । से कोह लोह भय हास माणवो,
न हासमाणोऽवि गिरं वइज्जा ॥७-५४॥
- (३३४) स[सु]वक्कसुद्धिं समुपेहिआ मुणी, गिरं च दुद्धं
परिवज्जए सया । मिअं अदुद्धं अणुवीइ भासए,
सयाण मज्जे लहइ पसंसणं ॥७-५५॥
- (३३५) भासाइ दोसे अ गुणे अ जाणिआ, तीसे अ दुद्धे
परिवज्जए सया । छसु संजए सामणिए सया जए,
वइज्ज बुद्धे हिअमाणुलोमिअं ॥७-५६॥
- (३३६) परिक्वभासी सुसमाहिइंदिए, चउक्कसायावगए
अणिस्सिए । स निद्धणे धुन्नमलं पुरेकडं,
आराहए लोगमिणं तहा परं-ति वेमि ॥७-५७॥

अध्ययन आठभुं

- (३३७) आयारप्पणिहिं लद्धं, जहा कायव्व भिक्खुणा ।
तं भे ! उदाहरिस्सामि, आणुपुब्धि सुणेह मे ॥८-१॥
- (३३८) पुढवि-दग्ग-अगणि-मारुअ, तणरुक्खस्सवीयगा ।
तसा अ पाणा जीव त्ति, इइ वुत्तं महेसिणा ॥८-२॥
- (३३९) तेसिं अच्छणजोएण, निच्चं होअव्वयं सिआ ।
मणसा कायवक्केणं, एवं हवइ संजए ॥८-३॥
- (३४०) पुढविं भित्तिं सिलं लेलुं, नेव भिंदे न संलिहे ।
तिविहेण करण-जोएणं, संजए सुसमाहिए ॥८-४॥
- (३४१) सुद्धपुढवीए न निसीए, ससरक्खंभि अ आसणे ।
पमज्जित्तु निसीइज्जा, जाइत्ता जस्स उग्गहं ॥८-५॥
- (३४२) सीओदगं न सेविज्जा, सिलावुट्ठं हिमाणि अ ।
उसिणोदगं तत्तफासुअं, पडिगाहिज्ज संजए ॥८-६॥
- (३४३) उदउल्लं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे ।
समुप्पेह तहाभूअं, नो णं संघट्टए मुणी ॥८-७॥
- (३४४) इंगालं अगणिं अच्चिं, अलायं वा सजोइअं ।
न उंजिज्जा न घट्टिज्जा, नो णं निव्वावए मुणी ॥८-८॥
- (३४५) तालिअंटेण पत्तेण, साहाए विहुयणेण वा ।
न वीइज्जप्पणो कायं, बाहिरं वा वि पुग्गलं ॥८-९॥
- (३४६) तणरुक्खं न छिदिज्जा, फलं मूलं च कस्सई ।
आमगं विविहं बीअं, मणसा वि न पत्थए ॥८-१०॥

- (३४७) गहणेसु न चिद्विज्ञा, बीएसु हरिएसु वा ।
उदगंमि तथा निचं, उत्तिगपणगेसु वा ॥८-११॥
- (३४८) तसे पाणे न हिंसिजा, वाया अदुव कम्मणा ।
उवरओ सव्वभूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥८-१२॥
- (३४९) अट्ट सुहुमाइं पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए ।
दयाहिगारी भूएसु, आस चिट्ठ सएहि वा ॥८-१३॥
- (३५०) कयराइं अट्ट सुहुमाइं ?, जाइं पुच्छिज्ज संजए ।
इमाइं ताइं मेहायी, आइक्खिज्ज विअक्खणे ॥८-१४॥
- (३५१) सिणेहं पुप्फसुहुमं च, पाणुत्तिगं तहेव य ।
पणगं बीअहरिअं च, अंडसुहुमं च अट्टमं ॥८-१५॥
- (३५२) एवमेआणि जाणित्ता, सव्वभावेण संजए ।
अप्पमत्तो जए निचं, सत्विदिअसमाहिए ॥८-१६॥
- (३५३) धुवं च पडिलेहिजा, जोगसा पायकंबलं ।
सिज्जसुच्चारभूमिं च, संथारं अदुवासणं ॥८-१७॥
- (३५४) उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजल्लिअं ।
फासुअं पडिलेहित्ता, परिट्ठाविज्ज संजए ॥८-१८॥
- (३५५) पविसित्तु परागारं, पाणट्ठा भोअणस्स वा ।
जयं चिट्ठे मिअं भासे, न य रूवेसु मणं करे ॥८-१९॥
- (३५६) बहं सुणेहि कन्नेहिं, बहं अच्छीहिं पिच्छइ ।
न य दिट्ठं सुअं सव्वं, भिक्खू अक्खाउमरहइ ॥८-२०॥
- (३५७) सुअं वा जइ वा दिट्ठं, न लविज्जोवघाइअं ।
न य केण(इ) उवाएणं, गिहिजोगं समायरे ॥८-२१॥

- (३५८) निट्ठाणं रसनिज्जूढं, भद्दं पावगं ति वा ।
पुट्ठो वा वि अपुट्ठो वा, लाभालाभं न निदिसे ॥८-२२॥
- (३५९) न य भोयणंमि गिद्धो, चरे उंछं अयंपिरो ।
अफासुअं न भुंजिजा, कीअमुद्देसिआहडं ॥८-२३॥
- (३६०) संनिहिं च न कुविजा, अणुमायं पि संजए ।
मुहाजीवी असंबद्धे, हविज्ज जगनिस्सिए ॥८-२४॥
- (३६१) ल्हवित्ती सुसंतुद्दे, अप्पिच्छे सुहरे सिआ ।
आसुरत्तं न गच्छिज्जा, सुच्चा णं जिणसासणं ॥८-२५॥
- (३६२) कन्नसुखेहिं सदेहिं, पेम्मं नाभिनिवेसए ।
दारुणं ककसं फासं, काएण अहिआसए ॥८-२६॥
- (३६३) खुहं पिवासं दुस्सिज्जं, सीउण्हं अरइं भयं ।
अहिआसे अब्बहिओ, देहदुक्खं महाफलं ॥८-२७॥
- (३६४) अत्थंगयंमि आइच्चे, पुरत्था अ अणुग्गए ।
आहारमइअं सच्चं, मणसा वि न पत्थए ॥८-२८॥
- (३६५) अत्तित्तिणे अच्चवले, अप्पभासी मिआसणे ।
हविज्ज उअरे दंते, थोवं लद्धं न खिसए ॥८-२९॥
- (३६६) न बाहिरं परिभवे, अत्ताणं न समुक्कसे ।
सुअलाभे न मज्जिज्जा, जच्चा तवस्सिबुद्धिए ॥८-३०॥
- (३६७) से जाणमजाणं वा, कट्टु आहम्मिअं पयं ।
संवरे खिप्पमप्पाणं, बीअं तं न समायरे ॥८-३१॥
- (३६८) अणायारं परकम्म, नेव गूहे निह्वे ।
सुई सया विअडभावे, असंसत्ते जिइंदिए ॥८-३२॥

- (३६८) अमोहं वयणं कुञ्जा, आयरिअस्स महप्पणो ।
तं परिगिज्झ वायाए, कम्मणुणा उववायए ॥८-३३॥
- (३७०) अधुवं जीविअं नच्चा, सिद्धिमग्गं विआणिआ ।
विणिअट्टिज्ज भोएसु, आउं परिमिअमप्पणो ॥८-३४॥
- (३७१) बलं थामं च पेहाए, सद्धामारुग्गमप्पणो ।
खित्तं कालं च विन्नाय, तहप्पाणं निजुंजए ॥८-३५॥
- (३७२) जरा जाव न पीडेइ, वाही जाव न वड्ढइ ।
जाविंदिया न हायंति, ताव धम्मं समायरे ॥८-३६॥
- (३७३) कोहं माणं च मायं च, लोभं च पाववड्ढणं ।
वमे चत्तारि दोसे उ, इच्छंतो हिअमप्पणो ॥८-३७॥
- (३७४) कोहो पीइं पणासेइ, माणो विणयनासणो ।
माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्वविणासणो ॥८-३८॥
- (३७५) उवसमेण हणे कोहं, माणं मदवया जिणे ।
मायं चऽज्जवभावेण, लोभं संतोसओ जिणे ॥८-३९॥
- (३७६) कोहो अ माणो अ अणिग्गहीआ, माया अ लोभो
अ प(वि)वड्ढमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया,
सिंचंति मूलाइं पुण्णभवस्स ॥८-४०॥
- (३७७) रायाणिएसु विणयं पउंजे, धुवसीलयं सययं न
हावइज्जा । कुम्मुच्च अल्लीणपलीणगुत्तो,
परकमिज्जा तवसंजममि ॥८-४१॥
- (३७८) निदं च न बहुमन्निज्जा, सप्पहासं विवज्जए ।
मिहोकहाहिं न रमे, सज्झायंमि रओ सया ॥८-४२॥

- (३७८) जोगं च समणधम्मंमि, जुंजे अनलसो धुवं ।
जुत्तो अ समणधम्मंमि, अट्टं लहइ अणुत्तरं ॥८-४३॥
- (३८०) इहलोगपारत्तहिअं, जेणं गच्छइ सुग्गइं ।
बहुस्सुअं पज्जुवासिज्जा, पुच्छिज्जत्थविणिच्छयं ॥८-४४॥
- (३८१) हत्थं पायं च कायं च, पणिहाय जिइंदिए ।
अल्लीणगुत्तो निसिए, सगासे गुरूणो मुणी ॥८-४५॥
- (३८२) न पक्खओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ ।
न य ऊरुं समासिज्ज, चिट्ठिज्जा गुरूणंतिए ॥८-४६॥
- (३८३) अपुच्छिओ न भासिज्जा, भासमाणस्स अंतरा ।
पिट्ठिमंसं न खाइज्जा, मायामोसं विवज्जए ॥८-४७॥
- (३८४) अप्पत्तिअं जेण सिआ, आसु कुप्पिज्ज वा परो ।
सव्वसो तं न भासिज्जा, भासं अहिअगामिणिं ॥८-४८॥
- (३८५) दिट्ठं मिअं असंदिद्धं, पडिपुन्न विअ जिअं ।
अयंपिरमणुच्चिग्गं, भासं निसिर अत्तवं ॥८-४९॥
- (३८६) आयास्पन्नत्तिधरं, दिट्ठिवायमहिज्जगं ।
वायविकखलिअं नच्चा, न तं उवहसे मुणी ॥८-५०॥
- (३८७) नक्खत्तं सुमिणं जोगं, निमित्तं संतभेसजं ।
गिहिणो तं न आइक्खे, भूआहिगरणं पयं ॥८-५१॥
- (३८८) अन्नट्ठं पगडं लयणं, भइज्ज सयणासणं ।
उच्चारभूमिसंपन्नं, इत्थीपसुविवज्जिअं ॥८-५२॥
- (३८९) विवित्ता अ भवे सिज्जा, नारीणं न लवे कहं ।
गिहिसंथवं न कुज्जा, कुज्जा साहूहिं संथवं ॥८-५३॥

- (३८०) जहा कुक्कुडपोअस्स, निच्चं कुललओ भयं ।
एवं खु बंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥८-५४॥
- (३८१) चित्तभित्ति न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकिअं ।
भवस्वरं पिव दट्ठणं, दिट्ठि पडिसमाहरे ॥८-५५॥
- (३८२) हत्थपायपलिच्छिन्नं, कण्णनासविगप्पिअं ।
अवि वाससयं नारिं, बंभयारी विवज्जए ॥८-५६॥
- (३८३) विभूसा इत्थिसंसग्गो, पणीअं रसभोअणं ।
नरस्सउत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥८-५७॥
- (३८४) अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लविअपेहिअं ।
इत्थीणं तं न निज्झाए, कामरागविवड्ढणं ॥८-५८॥
- (३८५) विसएसु मणुन्नेसु, पेमं नाभिनिवेसए ।
अणिच्चं तेसिं विन्नाय, परिणामं पुग्गलाण उ ॥८-५९॥
- (३८६) पोग्गलाणं परिणामं, तेसिं नच्चा जहा तथा ।
विणीअतण्हो विहरे, सीईभूएण अप्पणा ॥८-६०॥
- (३८७) जाइ सद्दाइ निक्खंतो, परिआयट्ठाणमुत्तमं ।
तमेव अणुपालिज्जा, गुणे आयरिअसंमए ॥८-६१॥
- (३८८) तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च(स) सया
अहिट्ठिए । सुरे व सेणाइ समत्तमाउहे,
अलमप्पणो होइ अलं परेसिं ॥८-६२॥
- (३८९) सज्झायसज्झाणरयस्स, ताइणो, अपावभावस्स तवे
रयस्स । विसुज्झई जंसि मलं पुरेकडं,
समीरिअं रुपमलं व जोइणा ॥८-६३॥

- (४००) से तारिसे दुक्खसहे जिइंदिए, सुएण जुत्ते अममे
अकिंचणे । विरायई कम्मघणंमि अवगए,
कसिणब्भपुडावगमे व चंदिमि-त्ति वेमि ॥८-६४॥
अध्ययन सातभुं
- (४०१) थंभा व कोहा व मयप्पमाया, गुरुसगासे विणयं न
सिक्खे । सो चेव उ तस्स अभूइभावो,
फलं व कीअस्स वहाय होइ ॥९-१-१॥
- (४०२) जे आवि मंदित्ति गुरुं विइत्ता, डहरे इमे अप्पसुअत्ति
नच्चा । हीलंति मिच्छं पडिवज्जमाणा,
करंति आसायण ते गुरुणं ॥९-१-२॥
- (४०३) पगईइ मंदा वि भवंति एगे, डहरा वि अ जे
सुअबुद्धोववेआ । आयारमंतो गुणसुद्धिअप्पा,
जे हीलिआ सिहिरिव भास कुज्जा ॥९-१-३॥
- (४०४) जे आवि नागं डहरं ति नच्चा, आसायए से अहिआय
होइ । एवायरिअंपि हु हीलयंतो,
निअच्छई जाइपहं खु मंदो ॥९-१-४॥
- (४०५) आसीविसो वा वि परं सुरुद्धो, किं जीवनासाउ परं नु
कुज्जा ? । आयरिअपाया पुण अप्पसन्ना,
अवोहि-आसायण नत्थि सुक्खो ॥९-१-५॥
- (४०६) जो पावगं जलिअमवक्कमिज्जा, आसीविसं वा वि हु
कोवइज्जा । जो वा विसं खायइ जीविअट्ठी,
एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-६॥

- (४०७) सिआ हु से पावय नो डहिज्जा, आसीविसो वा
कुविओ न भक्खे । सिआ विसं हालहलं न मारे,
न आ[या]वि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥९-१-७॥
- (४०८) जो पव्वयं सिरसा भित्तुमिच्छे, सुत्तं व सीहं
पडिबोहइज्जा । जो वा दए सत्तिअग्गे पहारं,
एसोवमाऽऽसायणया गुरुणं ॥९-१-८॥
- (४०९) सिआ हु सीसेण गिरिंपि भिंदे, सिआ हु सीहो
कुविओ न भक्खे । सिआ न भिंदिज्ज व सत्तिअग्गं,
न आ(या)वि मुक्खो गुरुहीलणाए ॥९-१-९॥
- (४१०) आयरियपाया पुण अप्पसन्ना, अबोही आसायण
नत्थि मुक्खो । तम्हा अणावाहसुहाऽभिकंखी,
गुरुप्पसायाऽभिमुहो रमिज्जा ॥९-१-१०॥
- (४११) जहाद्विअग्गी जलणं नमंसे, नाणाहूईमतपयाभिसित्तं ।
एवायरिअं उवचिद्वइज्जा, अणंतनाणोवगओऽवि संतो ॥
- (४१२) जस्संतिए धम्मपयाइं सिक्खे, तस्संतिए वेणइयं पउंजे ।
सकारए सिरसा पंजलीओ, कायग्गिरा भो !
मणसा अ निच्चं ॥९-१-१२॥
- (४१३) लज्जा-दया-संजम-वंभचेरं, कल्लाणभागिस्स
विसोहिठाणं । जे मे गुरु सययमणुमासयंति,
तेऽहं गुरु सययं पूययामि ॥९-१-१३॥
- (४१४) जहा निसन्ते तवणच्चिमाली, पभासई केवलभारहं तु ।
एवायरिओ सुअसीलवुद्विए, विरायई सुरमज्जे व इंदो ॥
॥९-१-१४॥

- (४१५) जहा ससी कोमुइजोगजुत्तो, नक्खत्त-
तारागणपरिवुडप्पा । खे सोहई विमले अब्भमुक्के,
एवं गणी सोहई भिक्खुमज्जे ॥९-१-१५॥
- (४१६) महागरा आयरिआ महेसी, समाहिजोगे
सुअसीलवुद्धिए । संपाविउकामे अणुत्तराई,
आराहए तोसइ धम्मकामी ॥९-१-१६॥
- (४१७) सुच्चाण मेहावि सुभासिआई, सुस्सए
आयरिअमप्पमत्तो । आराहइत्ताण गुणे अणेगे,
से पावइ सिद्धिमणुत्तरं-ति वेमि ॥९-१-१७॥
अ० ६, उद्देशो धीजे
- (४१८) मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा समुविति
साहा । साहप्पसाहा विरुहंति पत्ता,
तओ से पुफं च फलं रसो अ ॥९-२-१॥
- (४१९) एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मुक्खो ।
जेण कित्ति सुअं सिग्घं, नीसेसं चाभिगच्छइ ॥९-२-२॥
- (४२०) जे अ चंडे मिए थद्धे, दुव्वाई नियडी सढे ।
वुज्झइ से अविणीअप्पा, कट्टं सोअगयं जहा ॥९-२-३॥
- (४२१) विणयंपि जो उवाएणं, चोइओ कुप्पई नरो ।
दिव्वं सो सिरिमिज्जंति, दंडेण पडिसेहए ॥९-२-४॥
- (४२२) तहेव अविणीअप्पा, उववज्झा हया गया ।
दीसंति दुहमेहंता, अभिओगमुवट्ठिआ ॥९-२-५॥
- (४२३) तहेव सुविणीअप्पा, उववज्झा हया गया ।

- दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-६॥
- (४२४) तहेव अविणीअप्पा, लोगंसि(मि) नरनारीओ ।
दीसंति दुहमेहंता, छाया विगलित्तेदिआ
(पाठान्तरे-छाया ते विगलिदिआ) ॥९-२-७॥
- (४२५) दण्ड-सत्थपरिजुण्णा, असब्भययणेहि य ।
कलुणा विवन्नलंदा, खुप्पिवासापरिगया ॥९-२-८॥
- (४२६) तहेव सुविणीअप्पा, लोगंसि नरनारीओ ।
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-९॥
- (४२७) तहेव अविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा ।
दीसंति दुहमेहंता, आभियोगमुवट्ठिआ ॥९-२-१०॥
- (४२८) तहेव सुविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा ।
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिं पत्ता महायसा ॥९-२-११॥
- (४२९) जे आयरिअउवज्झायाणं, सुस्ससावयणकरा ।
तेसिं सिक्खा पवड्ढंति, जलसित्ता इव पायवा ॥१२॥
- (४३०) अप्पणट्ठा परट्ठा वा, सिप्पा णेउणिआणि य ।
गिहिणो उवभोगट्ठा, इहलोगस्स कारणा ॥९-२-१३॥
- (४३१) जेण बंधं वहं घोरं, परिआव्रं च दारुणं ।
सिक्खमाणा नियच्छंति, जुत्ता ते ललिइदिआ ॥२-१४॥
- (४३२) तेऽवि तं गुरुं पूअंति, तस्स सिप्पस्स कारणा ।
सकारंति नमंसंति, तुट्ठा निदेसवत्तिणो ॥९-२-१५॥
- (४३३) किं पुण जे सुअग्गाही, अणंतहिअकामए ।
आयरिआ जंवए भिक्खू, तम्हा तं नाइवत्तए ॥२-१६॥

- (४३४) नीअं सि(से)ज्जं गइं ठाणं, नीअं च आसणाणि य ।
नीअं च पाए वंदिज्जा, नीअं कुज्जा य अंजलिं ॥१७॥
- (४३५) संघट्टहत्ता काएणं, तथा उवहिणामवि ।
'खमेह अवराहं मे,' वइज्ज 'न पुणु' त्ति अ ॥९-२-१८॥
- (४३६) दुग्गओ वा पओएणं, चोइओ वहई रहं ।
एवं दुबुद्धि किच्चाणं, वुत्तो वुत्तो पकुव्वइ ॥९-२-१९॥
[“ आलवंते लवंते वा, न निसिज्जाइ पडिस्सुणे ।
मुत्तूणं आसणं धीरो, सुस्समाए पडिस्सुणे ॥”]
- (४३७) कालं छंदोवयारं च, पडिलेहिच्चाण हेअहिं ।
तेण तेण उवाएणं, तं तं संपडिवायए ॥९-२-२०॥
- (४३८) विवत्ती अविणीअस्स, संपत्ती विणीअस्स य ।
जस्सेयं दुहओ नायं, सिक्खं से अभिगच्छइ ॥२-२१॥
- (४३९) जे आवि चण्डे मइइइदिगारवे, पिसुणे नरे
साहसहीणपेसणे । अदिट्ठधम्मे विणए अकोविए,
असंविभागी न हु तस्स सुवखो ॥९-२-२२॥
- (४४०) निदेसवित्ती पुण जे गुरूणं, सुअत्थधम्मा विणयंमि
कोविआ । तरित्तु ते ओघमिणं दुरुत्तरं,
खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गय-त्ति बेमि ॥९-२-२३॥
अ० ६, उद्देशे। त्रीजे
- (४४१) आयरिअं अग्गिमावाहिअग्गी, सुस्ससमाणो
पडिजागरिज्जा । आलोइअं इंगिअमेव नच्चा,
जो छंदमाराहयइ स पुज्जो ॥९-३-१॥

- (४४२) आयारमट्टा विणयं पउंजे, सुम्भसमाणो परिगिञ्ज
वक्कं । जहोवइट्टं अभिकंखमाणो,
गुरुं तु नासाययइ स पुज्जो ॥९-३-२॥
- (४४३) राय(इ)णिएसु विणयं पउंजे, डहरा वि य जे
परियायजिट्ठा । नीअत्तणे वट्टइ सच्चवाई,
ओ(उ)वायवं वक्ककरे स पुज्जो ॥९-३-३॥
- (४४४) अन्नायउंछं चरइ विसुद्धं, जवणट्टया समुआणं
च निच्चं । अलद्धुअं, नो परिदेवइज्जा,
लद्धं न विकत्थयइ स पुज्जो ॥९-३-४॥
- (४४५) संथारसि(से)ज्जासणभत्तपाणे, अप्पिच्छया
अइलामेऽवि संते । जो एवमप्पाणभित्तोसइ(ए)ज्जा;
संतोसपाहन्नए स पुज्जो ॥९-३-५॥
- (४४६) सक्का सहेउं आसाइ कंटया, अओमया उच्छहया
नरेणं । अणासए जो उ सहेज्ज कंटए,
वईमए कन्नसरे स पुज्जो ॥९-३-६॥
- (४४७) मुहुत्तदुक्खा उ हवंति कंटया, अओमया तेऽवि तओ
सुउद्वरा । वाया दुरुत्ताणि दुरुद्वराणि,
वेराणुवंधीणि महब्भयाणि ॥९-३-७॥
- (४४८) समावयंता वयणाभिघाया, कन्नंगया दुम्मणिअं
जणंति । धम्मत्ति किच्चा परमग्गसूरे,
जिईदिए जो सहइ स पुज्जो ॥९-३-८॥

- (४४८) अवणवायं च परम्मुहस्स, पच्चक्खओ पडिणीअं च
भासं । ओहारिणिं अप्पिअकारिणिं च,
भासं न भासिज्ज सया स पुज्जो ॥९-३-९॥
- (४४०) अलोलुए अक्कुहए अमाई, अपिसुणे आवि
अदीणवित्ती । नो भावए नोऽविअ भाविअप्पा,
अकोउहल्ले अ सया स पुज्जो ॥९-३-१०॥
- (४४१) गुणेहि साहू अगुणेहिऽसाहू, गिण्हाहि साहूगुण
मुंचऽसाहू । विआणिआ अप्पगमप्पएणं,
जे रागदोसेहिं समो स पुज्जो ॥९-३-११॥
- (४४२) तहेव डहरं च महल्लगं वा, इत्थी पुमं पव्वइअं गिहिं
वा । नो हीलए णोऽविअ खिसइज्जा,
थंभं च कोहं च चए स पुज्जो ॥९-३-१२॥
- (४४३) जे माणिआ सययं माणयंति, जत्तेण कन्नं व
निवेसयंति । ते माणए माणरिहे तवस्सी;
जिइंदिए सच्चरए स पुज्जो ॥९-३-१३॥
- (४४४) तेसिं गुरूणं गुणसायराणं, सुच्चाण मेहावि
सुभासियाइं । चरे मुणी पंचरए तिगुत्तो,
चउकसायावगए स पुज्जो ॥९-३-१४॥
- (४४५) गुरुमिह सययं पडिअरिअ मुणी, जिणमयनिउणे
अभिगमकुसले । धुणिअ रयमलं पुरेकडं;
भासुरमउलं गइं वइ-त्ति वेमि ॥९-३-१५॥

२० ९, उद्देशे। चोथे।

(सूत्र-१६) सुअं मे आउसं ! तेषां भगवया एवमवस्वायं—
इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा पन्नत्ता,
कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्टाणा
पन्नत्ता ? इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहि-
ट्टाणा पन्नत्ता, तंजहा—विणयसमाही, सुअसमाही, तवसमाही,
आयारसमाही ॥अ० ९-उ० ४-सू-१॥

(४५६) विणए सुए अ तवे, आयारे निचपंडिआ ।

अभिरामयंति अप्पाणं, जे भवंति जिइंदिआ ॥९-४-१॥

(सूत्र-१७) चउव्विहा खलु विणयसमाही भवइ, तं जहा—
अणुसासिज्जंतो सुस्ससइ-१, सम्भं संपडिवज्जइ-२, वेयमाराहइ
-३, न य भवइ अत्तसंपग्गहिए-४, चउत्थं पयं भवइ
॥अ० ९-उ० ४, सू० २॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥

(४५७) पेहेइ हिआणुसासणं, सुस्ससइ तं च पुणो अहिट्टिए ।

न य माणमएण मज्जइ, विणयसमाहिआययट्टिए

॥९-४-२॥

(सूत्र-१८) चउव्विहा खलु सुअसमाही भवइ, तं जहा—
सुअं मे भविस्सइत्ति अज्झाइअव्वं भवइ-१, एगग्गचित्तो भवि-
स्सामित्ति अज्झाइअव्वं भवइ-२, अप्पाणं ठावइस्सामित्ति
अज्झाइअव्वं भवइ-३, ठिओ परं ठावइस्सामित्ति अज्झाइअव्वं
भवइ-४, चउत्थं पयं भवइ ॥अ० ९-उ० ४, सू-३॥ भवइ अ
इत्थ सिलोगो—

(४५८) नाणमेगग्माचित्तो अ, ठिओ अ ठावए परं ।

सुआणि अ अहिज्जित्ता, रओ सुअसमाहिए ॥९-४-३॥

(सूत्र-१९) चउव्विहा खलु तवसमाही भवइ, तं जहा-नो इहलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-१, नो परलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा २, नो कित्तिवण्णसइसिलोगट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-३, नन्नत्थ निज्जरट्टयाए तवमहिट्टिज्जा-४ । चउत्थं पयं भवइ ॥

अ० ९-३०४, सूत्र-४ ॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो—

(४५९) विविहगुणतवोरए निच्चं, भवइ निरासए निज्जरट्टिए ।

तवसा धुणइ पुराणपावगं, जुत्तो सया तवसमाहिए ॥

जैन साईट ॥९-४-४॥

(सूत्र-२०) चउव्विहा खलु आयारसमाही भवइ, तं जहा-नो

इहलोगट्टयाए आयारमहिट्टिज्जा-१, नो परलोगट्टयाए आया-

रमहिट्टिज्जा-२, नो कित्ति-वण्ण-सइ-सिलोगट्टयाए आयारम-

हिट्टिज्जा-३, नन्नत्थ आरहंतेहिं हेज्जहिं आयारमहिट्टिज्जा-४ ।

चउत्थं पयं भवइ ॥ ९-४-सूत्र ५ ॥ भवइ अ इत्थ सिलोगो—

(४६०) जिणवयणरए अतित्तिणे, पडिपुन्नाययमाययट्टिए ।

आयारसमाहिसंखुडे, भवइ अ दंते भावसंघए ॥४-५॥

(४६१) अभिगम चउरो समाहिओ, सुविसुद्धो सुसमाहिअप्पओ ।

विउलहिअं सुहावहं पुणो, कुव्वइ अ सो पयखेममप्पणो ॥

(४६२) जाइमरणाओ मुच्चइ, इत्थंत्थं च चएइ सव्वसो ।

सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महइट्टिए—

त्ति वेमि ॥९-४-७॥

अध्ययन दशभुं

- (४६३) निक्खम्ममाणाइ अ बुद्धवयणे, निच्चं चित्तसमाहिओ हविज्जा । इत्थीण वसं न आवि गच्छे;
वंतं न षडिआयइ जे स भिक्खू ॥१०-१॥
- (४६४) पुढविं न खणे न खणावए, सीओदगं न पिए न पिआवए । अगणि-सत्थं जहा सुनिसिअं;
तं न जले न जलावए जे स भिक्खू ॥१०-२॥
- (४६५) अनिलेण न वीए न वीयावए, हरियाणि न छिंदे न छिंदावए । वीयाणि सया विवज्जयंतो;
सच्चित्तं नाहारए जे स भिक्खू ॥१०-३॥
- (४६६) वहणं तसथावराण होइ, पुढवितणकट्टुनिस्सिआणं ।
तम्हा उद्देसिअं न भुंजे; नो वि पए न पयावए जे स भिक्खू ॥१०-४॥
- (४६७) रोइअ(य)नायपुत्तवयणे, अत्तसमे मन्निज्ज छप्पि काए । पंच य फासे महव्वयाइं;
पंचासवसंवरे जे स भिक्खू ॥१०-५॥
- (४६८) चत्तारि वमे सया कसाए, धुवजोगी हविज्ज बुद्धवयणे । अहणे निज्जायरुवरयए;
गिहिजोगं परिवज्जए जे स भिक्खू ॥१०-६॥
- (४६९) सम्मदिट्ठी सया अमूढे, अत्थि हु नाणे तवे संजमे अ ।
तवसा धुणइ पुराणपावगं; मणवयकायसुसंबुडे
जे स भिक्खू ॥१०-७॥

- (४७०) तहेव असणं पाणगं वा, विविहं खाइमसाइमं
लभित्ता । होही अट्टो सुए परे वा;
तं न निहे न निहावए जे स भिक्खू ॥१०-८॥
- (४७१) तहेव असणं पाणगं वा, विविहं खाइमसाइमं लभित्ता ।
छंदिअ(य) साहम्मिआण भुंजे;
भुच्चा सज्झायए जे स भिक्खू ॥१०-९॥
- (४७२) न य वुग्गहियं कहं कहिज्जा, न य कुप्पे निहुइंदिए
पसंते । संजमे धुवं जोगेण जुत्ते;
उवसंते अविहेडए जे स भिक्खू ॥१०-१०॥
- (४७३) जो सहइ हु गामकंटए, अकोसपहारतज्जणाओ अ ।
भयभेरवसइसपहासे; समसुहदुवखसहे अ जे स
भिक्खू ॥१०-११॥
- (४७४) पडिमं पडिवज्जिआ मसाणे, नो भीयए भयभेरवाइं
दिस्स । विविहगुणतवोरए अ निच्चं;
न सरीरं चाभिकंखए जे स भिक्खू ॥१०-१२॥
- (४७५) असइं वोसट्टचत्तदेहे, अक्कुट्टे व हए व लूसिए वा ।
पुढवीसमे सुणी हविज्जा, अनियाणे अकोउहल्ले
जे स भिक्खू ॥१०-१३॥
- (४७६) अभिभूय काएण परीसदाइं, समुद्धरे जाइपहाउ अप्पयं ।
विइत्तु जाईमरणं महब्भयं;
तवे एए सामणिए जे स भिक्खू ॥१०-१४॥

- (४७७) हृत्थसंजए पायसंजए, वायसंजए संजइंदिए ।
अज्झप्परए सुसमाहिअप्पा; सुत्तथं वियाणइ जे स
भिकखू ॥१०-१५॥
- (४७८) उवहिम्मि अमुच्छिए अगिद्धे, अन्नायउंछं
पुलनिप्पुलाए । कयविकयसंनिहिओ विरए;
सव्वसंगावगए अ जे स भिकखू ॥१०-१६॥
- (४७९) अलोल-भिकखू न रसेसु गिज्झे(द्धे), उंछं चरे
जीविअ नाभिकंखे । इड्ढिं च सकारण-पूअणं च,
चए ठिअप्पा अणिहे जे स भिकखू ॥१०-१७॥
- (४८०) न परं वएज्जासि 'अयं कुसीले', जेणन्न कुप्पेज्ज न तं
वएज्जा । जाणिय पत्तेयं पुण्णपावं;
अत्ताणं न समुक्कसे जे स भिकखू ॥१०-१८॥
- (४८१) न जाइमत्ते न य रूवमत्ते, न लाभमत्ते न सुएण मत्ते ।
मयाणि सव्वाणि विवज्जइत्ता;
धम्मज्झाणए जे स भिकखू ॥१०-१९॥
- (४८२) पवेअए अज्जपयं महामुणी, धम्मे ठिओ ठावयइ
परं पि । निक्खम्म वज्जेज्ज कुसीललिंगं;
न आवि हासं कुहए जे स भिकखू ॥१०-२०॥
- (४८३) तं देहवासं असुइं असासयं, सया चए
निच्चहिअट्ठिअप्पा । छिंदित्तु जाईमरणस्स बंधणं,
उवेइ भिकखू अपुणागमं गइं-ति बेमि ॥१०-२१॥

शूलिका पहेली

(सूत्र-२१) इह खलु भो पव्वइएणं उप्पन्नदुक्खेणं संजमे अरइसमावन्नचित्तेणं ओहाणुप्पेहिणा अणोहाइएणं चेव हयरस्सि-
गयंकुस-पोयपडागाभूआई इमाई अट्टारस ठाणाईं सम्मं संपडि-
लेहिअव्वाईं भवंति ॥

तं जहा-हंभो ! दुस्समाए दुप्पजीवी-१, लहुसगा इत्तरिआ
गिहीणं कामभोगा-२, भुज्जो अ सायबहुला मणुस्सा-३, इमे
अ मे दुक्खे न चिरकालोवट्टाईं भविस्सइ-४, ओमजणपुरकारे-
५, वंतस्स य पडिआयणं-६, अहरगइवासोवसंपया-७, दुल्लहे
खलु भो ! गिहीणं धम्मे गिहवासमज्जे वसताणं-८, आयंके से
वहाय होइ-९, संकप्पे से वहाय होइ-१०, सोवक्केसे गिहवासे
निरुक्कक्केसे परिआए-११, बंधे गिहवासे सुक्खे परिआए-१२,
सावज्जे गिहवासे अणवज्जे परिआए-१३, बहुसाहारणा गिहीणं
कामभोगा-१४, पत्तेअं पुण्णपावं-१५, अणिच्चे खलु भो !
मणुआण जीविए, कुसग्गजलचिंदुचंचले-१६, बहं च खलु भो !
पावं कम्मं पगडं-१७, पावाणं च खलु भो ! कडाणं कम्माणं
पुण्वि दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं वेइत्ता सुक्खो, नत्थि अवेइत्ता,
तवसा वा झोसइत्ता, १८, अट्टारसमं पयं भवइ। (चू० १-सू० १)॥
भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥

(४८४) जया य चयइ धम्मं, अणज्जो भोगकारणा ।

से तत्थ मुच्छिए बाले, आयइं नावबुज्जइ ॥ चू० १-१ ॥

- (४८५) जया ओहाविओ होइ, इंदो वा पडिओ छमं ।
सव्वधम्मपरिब्भट्ठो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-२॥
- (४८६) जया अ वंदिमो होइ, पच्छा होइ अवंदिमो ।
देवया व चुआ ठाणा, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-३॥
- (४८७) जया अ पूइमो होइ, पच्छा होइ अपूइमो ।
राया व रज्जपव्वभट्ठो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-४॥
- (४८८) जया अ माणिमो होइ, पच्छा होइ अमाणिमो ।
सिद्धिव्व कव्वडे ल्हो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-५॥
- (४८९) जया अ थेरओ होइ, समइकंतजुव्वणो ।
मच्छु व्व गलं गिलित्ता, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-६॥
- (४९०) जया अ कुकुडुंबस्स, कुतत्तीहिं विहम्मइ ।
हत्थी व वंधणे बद्धो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-७॥
- (४९१) पुत्तदारपरीकिण्णो. मोहसंताण-संतओ ।
पंकोसन्नो जहा नागो, स पच्छा परितप्पइ ॥चू० १-८॥
- (४९२) अज्ज आहं गणी हुंतो, भाविअप्पा बहुस्सुओ ।
जइहं रमतो परिआए, सामण्णे जिणदेसिए ॥चू० १-९॥
- (४९३) देवलोगसमाणो अ, परिआओ महेसिणं ।
रयाणं अरयाणं च, महानरयसारिसो ॥चू० १-१०॥
- (४९४) अमरोवमं जाणिय सुक्खमुत्तमं, रयाण परिआइ
तहाअरयाणं । निरओवमं जाणिअ दुक्खमुत्तमं;
रमिज्ज तम्हा परिआइ पंडिए ॥चू० १-११॥

- (४८५) धम्माउ भट्टं सिरिओ अवेयं, जन्नग्गि
विज्झाअमिवऽप्पतेअं । हीलंति णं दुच्चिहिअं कुसीला;
दादुड्ढिअं घोरविसं व नागं ॥ चू० १-१२॥
- (४८६) इहेवऽधम्मो अयसो अकित्ती, दुत्तामधिज्जं च
पिहुज्जणंमि । चुअस्स धम्माउ अहम्मसेविणो;
संभिन्नवित्तस्स य हिट्ठओ गई ॥ चू० १-१३॥
- (४८७) भुंजित्तु भोगाइं पसज्जचेअसा, तहाविहं कट्ठु
असंजमं बहूं । गई च गच्छे अणभि(हि)ज्झिअं दुहं;
बोही अ से नो सुलहा पुणो पुणो ॥ चू० १-१४॥
- (४८८) इमस्स ता नेइअस्स जंतुणो, दुहोवणीअस्स
किलेसवत्तिणो । पलिओवमं झिज्जइ सागरोवमं;
किमंग पुण मज्झ इमं मणोदुहं? ॥ चू० १-१५॥
- (४८९) न मे चिरं दुक्खमिणं भविस्सइ, असासया भोगपिवास
जंतुणो । न चे सरीरेण इमेणऽविस्सइ;
अविस्सइ जीवियपज्जवेण मे ॥ चू० १-१६॥
- (५००) जस्सेवमप्पा उ हविज्ज निच्छिओ, चइज्ज देहं न हु
धम्मसासणं । तं तारिसं नो पइलंति इंदिआ;
उवित्तवाया व सुदंसणं गिरिं ॥ चू० १-१७॥
- (५०१) इच्चेव संपस्सिअ बुद्धिमं नरो, आयं उवायं विविहं
विआणिआ । काएण वाया अदु माणसेणं; तिगुत्तिगुत्तो
जिणवयणमहिट्ठिआसि-त्ति वेमि ॥ चू० १-१८॥

यूलिका ५१७

- (५०२) चूलिअं तु पवक्खामि, सुअं केवलिभासिअं ।
जं सुणित्तु सुपुण्णाणं, धम्मं उप्पज्जए मई
॥ चू० २-१॥
- (५०३) अणुसोअपट्टिअवहु-जणंमि पडिसोअलद्धलक्खेणं ।
पडिसोअमेव अप्पा, दायव्वो होउकामेणं ॥ चू० २-२॥
- (५०४) अणुसोअसुहो लोओ, पडिसोओ आसवो
सुविहिआणं । अणुसोओ संसारो,
पडिसोओ तस्स उत्तारो ॥ चू० २-३॥
- (५०५) तम्हा आयारपरक्कमेणं, संवरसमाहिबहुलेणं ।
चरिआ गुणा अ नियमा अ, हुंति साहूण दट्टुवा
॥ चू० २-४॥
- (५०६) अनिएअवासो समुआणच(चा)रिआ, अनायउंळं
पइरिक्कया अ । अप्पोवही कलहविवज्जणा अ;
विहारचरिआ इसिणं पसत्था ॥ चू० २-५॥
- (५०७) आइन्नओमाण विवज्जणा अ, ओसन्नदिट्ठाहडभत्तपाणे ।
संसट्ठकप्पेण चरिज्ज भिक्खू;
तज्जायसंसट्ठ जई जइज्जा ॥ चू० २-६॥
- (५०८) अमज्जमंसासि अमच्छरीआ, अभिक्खणं
निव्विगइं गया अ । अभिक्खणं काउस्सग्गकारी;
सज्झायजागे पयओ हविज्जा ॥ चू० २-७॥

- (५०८) ण पडिन्नविज्जा सयणासणाइं, सिज्जं निसिज्जं तह
भत्तपाणं । गामे कुले वा नगरे व देसे;
ममत्तभावं न कहिं पि कुज्जा ॥चू० २-८॥
- (५१०) गिहिणो वेआवडिअं न कुज्जा, अभिवायणवंदण-
पूअणं वा । असंकिलिट्ठेहिं समं वसिज्जा;
मुणी चरित्तस्स जओ न हाणी ॥चू० २-९॥
- (५११) न या लभेज्जा निउणं सहायं, गुणाहिअं वा गुणओ
समं वा । इक्को वि पावाइं विवज्जयंतो;
विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥चू० २-१०॥
- (५१२) संवच्छरं वाऽवि परं पमाणं, वीअं च वासं न तहिं
वसिज्जा । सुत्तस्स मग्गेण चरे(रि)ज्ज भिक्खू;
सुत्तस्स अत्थो जह आणवेइ ॥चू० २-११॥
- (५१३) जो पुव्वरत्तावरत्तकाले, संपेह(पिक्ख)ए
अप्पगमप्पणेणं । किं मे कडं किं च मे किच्चसेसं;
किं सक्कणिज्जं न समायरामि ? ॥चू० २-१२॥
- (५१४) किं मे परो पासइ किं च अप्पा, किं वाऽहं खलिअं
न विवज्जयामि । इच्चेव सम्मं अणुपासमाणो;
अणागयं नो पडिवंध कुज्जा ॥चू० २-१३॥
- (५१५) जत्थेव पासे कइ दुप्पउत्तं, काएण वाया अदु
माणसेणं । तत्थेव धीरो पडिसाहरिज्जा;
आइन्नओ खिप्पमिवमक्खलीणं ॥चू० २-१४॥

(५१६) जस्सेरिसा जोग जिइंदिअस्स, धिईमओ सप्पुरिसस्स
निच्चं । तमाहु लोए पडिबुद्धजीवी;

सो जीअइ संजमजीविणं ॥चू० २-१५॥

(५१७) अप्पा खलु सययं रक्खिअव्वो, सच्चिदिएहिं
सुसमाहिएहिं । अरक्खिओ जाइपहं उवेइ; सुरक्खिओ

सव्वदुहाण मुच्चइ-त्ति वेमि ॥चू० २-१६॥

॥ समत्तं दसवेयालियं मूलसुत्तं ॥

शुद्धिपत्रक

पृष्ठ-पंक्ति	अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठ-पंक्ति	अशुद्धम्	शुद्धम्
४-१४	तेवुं	तेवुं	२२-२५	विलकितानो	
१-१२	छे	छे. साधुओ		विलकितानो	
६-४	न	नु	२८-१५	अथवा	अथवा
८-६	त्यागना	त्यागना (वैराग्यना)	२८-२३	अथवाअ	थवा अथवा
६-२१	थय	थाय	२८-२३	आमुसतेणं	आमुसंतेणं
१२-१६	० वड्डु	० विड्डु।	३२-१६	पतंगीयां	पतंगीयां
१३-१७	=सोते	सो=ते	३२-१६	आठ	आ आठ
१५-१४	ताइण	ताइणं	३३-२	पतंगीया	पतंगीया
१६-१६	आलुकवृत्ति	आलुकवृत्ति	३८-१८	वायरं	वायरं
			३८-२६	प्राष्ठातिपा	तथी प्राष्ठातिपातथी

१. आ शुद्धिपत्रक प्रमाणे सुधारीने न बल्लुं.

५४-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 १५०-२ दुःखे दुःखे
 १५६-१५ शर्काय शर्काय
 १६२-१६ पेटानी पेटानी
 १६८-१७ वगेरे वगेरे)
 १६६-६ हिंसति, हिंसति,
 १७३-१ छर्तुं छर्तुं
 १७४-८ इसिण- इसिणा-
 १७५-११ तैयार तैयार
 १८५-१ छर्तुं छर्तुं
 १८७-७ जिन ज्ञाने-जिनाज्ञाने
 १८८-२५ जिह्वानुं जिह्वानुं
 १९२-१२ डाय तने डाय तेने
 १९३-२४ बुद्धेहि बुद्धेहि
 १९५-२३ वा ण वा णं
 १९६-१८ प्रत्यक्ष प्रत्यक्ष
 २०८ गी. उप संसाराओ
 ससाराओ
 २०९-५ संसाराओ ससाराओ
 २१३-१२ श्र०४ श्र०४
 २१६-१४ ति त्ति
 २२०-११ सुसमाहिइंदिण=
 सुसमाहिइंदिण=
 २२७-२ हिंसिज्जा, हिंसिज्जा,
 २२९-२३ जणोशयेनी
 जणोशयेनी

५४-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 २३२-३ संयत- संयत-
 ,, - ८ ०भूमि भूमिं
 २३३-२ ०६४ १६४
 २३७-१६ दिट्ठ, दिट्ठं,
 २४५-१६ संपूर्ण० संपूर्ण०
 २४७-६ कर्तव्य कर्तव्य
 २५०-४ लोभो लोभो
 २५५-६ रड्. रड्.
 ,, - १५ भादे. भादे.
 ,, - १७ पृष्णं पृष्णं
 २५७-२ अन्नट्ट अन्नट्टं
 ,, - ५ उच्चारभूमिसंपन्न=
 उच्चारभूमिसंपन्न=
 २७३-१० थाज्य थेज्य
 २७५-१३ एसावमा०
 एसोवमा०
 २८०-१६ पउजे= पउजे=
 २८४-८ महेसी= महेसी=
 २८५-१० अणुत्तरं अणुत्तरं
 २८७-२१ ०मिज्जंति,
 ०मिज्जंतिं,
 २८८-१६ भल भूल
 २९२-१८ सुरसूसा० सुत्सूसा०
 २९५-२५ नडि, नडि

पृष्ठ-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 २६७-४ निसिञ्जाइ
 न निसिञ्जाइ
 २६७-१० सुरसूसाए=
 सुरसूसाए=
 २६८-२० प्र प्त प्राप्त
 २६६-१७ अपडित अपंडित
 ३०१-२६ सुरसूसमाणो=
 सुरसूसमाणो=
 ३०६-१४ वर वैर
 ३१०-१३ इत्थी इत्थी
 ३२०-२ ०सिलोगट्टाए
 सिलोगट्टाए
 ,,-८ निमित्त निमित्ते
 ३२८-२० मटे भाटे
 ,,-२१ छिसानो छिसानो
 ३३१-१४ समद्धिटी=सम्मद्धिटी=
 ३३२-१६ सधरे संधरे
 ,,-२० सधरावे संधरावे
 ३४६-६ निश्च निश्चे
 ३५६-६ अवस्था अवस्था
 ३५७-२ संतोष संताप
 ,,-११ साधु७ नथी
 साधु ७वनथी
 ३५८-७ अप्रजन अपूजन
 ३६४-१६ तिर्यय तिर्यय

पृष्ठ-पंक्ति अशुद्धम् शुद्धम्
 ३७०-११ प्रर्षु पूर्षु
 ३७४-२ २ ०पर कमेण,
 ० परकमेण,
 ३७६-६ स्वाध्यादि
 स्वाध्यायादि
 ३८४-१७ अथवा अथवाहुं
 ३६०-१५ इत्थीआ इत्थीओ
 ३६१-१८ संपडिबाइओ
 संपडिवाइओ
 ३६७-११ सव्वं सव्वं
 ३६८-४ सिलगाए सिलागए
 ४०१-१३ पावभूयाइं
 जेनम् जयति शासनम् पाणभूयाइं
 ४०२-१८ जाणाइ जाणइ
 ४१२-७ उंडुअ उंडुअं
 ४१७-२३ मेहावि मेहावी
 ४१६-६अविस्साओ अविस्साओ
 ४१६-२१ सन्निहिं सन्निहिं
 ४२४-८ तवो तवे
 ४२७-१५ पुणा पुणो
 ४२७ २१ विज्झिस्ति वज्झिस्ति
 ४३०-१८ ना नो
 ४३२-२२ निणहवे न निणहवे
 ४३६-५ सातभुं नवभुं

